HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

SEXTONDE ÅRGÅNGEN

1896

STOCKHOLM 1896
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversikter och Granskningar.

Bilagor.

Finska kriget 1808—1809

AF

A. HAMMARSKJÖLD

Sveriges krig åren 1808 och 1809, utg. af GENERALSTABENS KRIGSHISTORISKA AFDELNING. I. IX + 373 sid. med 25 bilagor och 2 kartor. II: 1—3. VIII + 390 sid. med 67 bilagor samt 25 kartor och 6 ljustrycksplanscher. Sthlm, P. A. Norstedt & Söner, 1890—95.

I.

Ehuru Sverige äger en så lysande krigshistoria, har den likväl ända till våra dagar föga blifvit behandlad af fackmän. I det hela taget torde man kunna säga, att det först var kapten Mankell, som genom sina krigshistoriska arbeten på detta område bröt bygd. Den friskare fläkt, som på senare tider gått igenom vår armé, har ock vållat, icke blott att flera militära författare ägnat sig åt krigshistoriska studier, utan äfven att dessa i Generalstabens krigshistoriska afdelning fått en medelpunkt.

Såsom det mest betydande krigshistoriska specialverk, som i Sverige sett dagen, måste man obetingadt erkänna *Sveriges krig åren 1808 och 1809*, som nämnda afdelning under numera öfverste G. Björlins ledning nyligen utgifvit. En mängd af arméens officerare både inom och utom staben samt äfven sjöofficerare hafva biträdt vid affattandet af detta högst förtjänstfulla arbete. Knappast har väl också något svenskt historiskt arbete haft ett så

starkt stöd i alla afseenden af högsta vederbörande som just ifrågavarande. Vi nämna ej detta för att i minsta mån förringa författarnes förtjänster, utan endast för att framhålla ett för hvarje vän af vår historia både ovanligt och glädjande faktum.

Arbetet är grundadt på omfattande och noggranna källforskningar. Hvad Riksarkivets samlingar beträffar, torde likväl protokollerna i krigsärenden, särskildt hvad konceptsamlingen angår, ha kunnat mera anlitas, än som skett. Men Krigsarkivets, Flottans arkivs, k. Bibliotekets samt departements och ämbetsverks urkundsamlingar hafva noga undersökts; särskildt må ock framhållas, att, tack vare de ryska myndigheternas tillmötesgående, man lyckats tillgodogöra sig hvad de ryska arkiven innehålla om detta krig. I följd häraf kastar föreliggande arbete ett hittills okändt ljus öfver en mängd personer och händelser, som förut voro insvepta i ett större eller mindre dunkel. Detta gäller framför allt om C. O. Cronstedt och dennes tillskyndare samt Sveaborgs kapitulation. — Hvad tryckta källor, som behandla denna tid, angår, så synes det, som om en så viktig källa som H. G. Trolle-Wachtmeisters »Anteckningar och Minnen» ej begagnats.

Så godt det låter göra sig och utrymmet medgifver, vilja vi nu lämna en öfversikt öfver det rika innehållet i de två band, som hittills utkommit.

Första delen börjar med en öfversikt öfver den politiska ställningen i Europa i allmänhet och behandlar därefter särskildt Frankrikes, Rysslands, Preussens, Danmarks och Englands förhållande till Sverige. Så vidt den, som skrifver detta, kan döma därom, bär denna inledning prägel af en samvetsgrann och omfattande forskning. I några afseenden torde några beriktiganden likväl vara på sin plats. På s. 4 säges, att »Napoleons kränkning af det Ansbachska området förmådde, *såsom bekant är*, den preussiske konungen att kort härefter öppet bryta med Frankrike». »Såsom bekant är», var detta i december 1805 visserligen nära att framkalla brytning mellan de bägge makterna, men den förekoms genom slaget vid Austerlitz. Den förbundstraktat, som Haugwitz i anledning af sakernas förändrade läge den 15 dec. afslöt med Frankrike, ledde år 1806 till nya under-

handlingar och fördrag, som genom de preussiska ministrarnes missgrepp och Napoleons macchiavellistiska statskonst vållade Preussen nya diplomatiska nederlag; icke ens Hannover, som det i första fördraget fått löfte om, skulle det erhålla. Detta jämte det tyska rikets upplösning, som skedde Preussen oåtspordt, och Napoleons sträfvan att förvandla Fredrik den stores monarki till en fransk vasallstat, men icke kränkningen af det Ansbachska området framkallade på hösten 1806 den öppna brytningen. Härigenom upphörde af sig själf, fortsätter förf., det spända förhållandet mellan Preussen och Sverige, och *Napoleon fick en ny koalition emot sig.* Det dröjde dock icke länge, innan *dennas kraft var bruten.* Genom fältslagen vid *Jena och Auerstädt* vardt Preussen besegradt. Den fjärde koalitionen ingicks emellertid, som bekant, ej 1806, utan först 1807. — Intressant är att läsa den på s. 5 intagna redogörelsen för Napoleons anbud till Sverige om Norge m. m. samt hans underhandlingar med Gustaf IV Adolf åren 1806 och 1807. Kejsaren hade nämligen fullt klart för sig olägenheterna af att då ha Sverige till fiende. — I en not, I, s. 5, som handlar om Napoleons samtal med Lagerbielke och Essen 1810, då kejsaren framhöll det onda, som svenska arméens ställning 1807 vållade honom, kallas Lagerbielke »*amiral*». Det är högst egendomligt att se huru den ena militära skriftställaren efter den andra förväxlar öfveramiralen grefve J. G. Lagerbielke med hans söner. Både Montgomery i sin bekanta historia öfver finska kriget och major Lindström i sitt arbete öfver Pukes expedition till Västerbotten låta nämnde amiral, som var chef för arméens flotta och för förvaltningen af sjöärendena, sommaren 1809 föra befälet öfver den svenska örlogseskadern i Bottenhafvet. På denna eskader, hvars chef var öfverstelöjtnant G. Améen, tjänstgjorde således ingen amiral, men väl majoren J. Lagerbielke såsom befälhafvare öfver en fregatt. Gustaf Lagerbielke åter, som jämte Essen år 1810 underhandlade med Napoleon, hade aldrig varit sjöofficer, än mindre amiral, utan hade börjat sin bana som diplomat, hade till och med varit hofkansler och var statsråd, när han afgick på beskickningen till Frankrike, där han 1810 blef Sveriges sändebud.

Om Curt von Stedingk uppges I, s. 16, att han allt sedan 1790 varit anställd såsom ambassadör i S:t Petersburg; det var likväl först d. 12 mars 1792 som han fick denna rang.[1]

Det sätt Gustaf IV Adolf utfann att på egen hand göra sig betäckt för de 375,000 Rdr. Bco., som Sverige enligt 1791 års traktat med Ryssland hade att fordra af denna makt, torde hafva behöft en närmare utredning. Författaren af inledningen synes anse, att Sverige verkligen ägt denna fordran hos Ryssland. Presidenten Forssell däremot framhåller i sin minnesteckning öfver Wetterstedt, s. 76—78, med ledning af kanslipresidenten Ehrenheims utsago, att Sverige enligt Drottningholmstraktatens ordalydelse icke längre hade någon fordran hos Ryssland.

Man har mycket klandrat icke mindre Gustaf IV Adolfs utrikes politik än hans krigsledning. Visserligen ligger det i öppen dag, att denna i hög grad inskränkte men ock i ovanlig grad hederlige och rättänkande konung på långt när icke var vuxen den politiska situationen i Europa under denna ödesdigra period. Den frågan kan likväl uppkastas, om man icke vid domen öfver honom lagt sten på börda. Månne icke ett krig med Ryssland och Frankrike i alla händelser hade varit oundvikligt för Sverige efter freden i Tilsit, äfven om Gustaf Adolf hållit sig neutral och aldrig deltagit i den tredje och fjärde koalitionen mot Frankrike? För att kontinentalsystemet skulle kunna blifva effektivt, var det ju öfverenskommet mellan Frankrike och Ryssland, att Sverige och Danmark med godo eller ondo skulle förmås att antaga detsamma: Danmark hade ju icke utmanat Frankrike, näppeligen heller Portugal, och likväl vardt fordran på kontinentalsystemets förverkligande lika ödesdiger för dessa stater som för Sverige. För vårt fädernesland var det snart sagdt en lifsfråga att icke antaga nämnda system. Däraf torde man kunna draga den slutsatsen, att hufvudorsaken till 1808 års krig måste sökas i Napoleons vilja, att Sverige skulle antaga kontinentalsystemet, hvilket na-

[1] Att Canning, såsom det s. 18 säges, »kommit i spetsen för regeringen» kan missförstås. Han var ju endast statssekreterare för hvad vi skulle kalla utrikes ärendena, men ej premierminister: detta blef han ju först 1827. Att Adlerberg s. 22 kallas för »Sveriges *ambassadör* i London» i stället för *envoyé* kan ock påpekas.

turligtvis icke hindrar, att Ryssland kunde hafva sin särskilda anledning till ett fredsbrott, nämligen Finlands eröfring.

Efter den notväxling, som i augusti månad 1807 ägde rum mellan svenske ambassadören Stedingk och ryske utrikesministern, synes emellertid förhållandet mellan de bägge makterna hafva antagit en ganska vänskaplig karakter. Ett visst omslag blef dock efter hand märkbart. Engelsmännens anfall på Köpenhamn 1807 väckte i Petersburg ett oerhördt uppseende, och i det samtal, kejsar Alexander kort därefter hade med general Savary, yttrade sig kejsaren om sina planer mot Sverige i följande ordalag:

»Hvad Sverige beträffar, är jag ej ännu färdig, och jag begär tid att reorganisera mina genom sista kriget mycket illa medfarna regementen, hvilka dessutom, alldenstund de måste dragas från rikets södra till dess norra del, äro mycket aflägsna från Finland. För öfrigt är min armé ej tillräcklig på en dylik krigsskådeplats. På de nordiska vikarnas grunda vatten använder man mycket roddflottor. Svenskarne hafva en ganska talrik sådan; min är ännu ej utrustad, och jag vill ej utsätta mig för ett nederlag af ett så litet land. Säg därför till Eder herre, att jag skall angripa Sverige, så snart jag fogat mina anstalter, men att jag måste invänta december eller januari månad.»

I en depesch af den 18 sept. varnade emellertid Stedingk svenska regeringen för Rysslands afsikter. Sedan han underrättat Gustaf Adolf om att England vägrat emottaga Rysslands medlingsförslag samt omtalat den växande förtroligheten mellan Alexander och Napoleons sändebud, tillägger han, att det ej borde förvåna, om man i Ryssland började göra gemensam sak med Frankrike mot Sverige. Man talade också redan ganska allmänt därom i Petersburg. Stedingk inberättade vidare, att gardesofficerarne fått order att hålla sig färdiga och att en kår af 40,000 man var under marsch mot ryska Finland. Sverige borde därför hålla sig beredt att mota den hotande stormen.

Och redan den 26 aug. 1807 hade Napoleon skrifvit till ryske kejsaren:

»Jag är otålig att få veta, hvad Eders Majestät tänker göra för att bistå Danmark och tvinga konungen af Sverige att göra gemensam sak med detta land ... Det synes mig, såsom om det första man skulle göra vore att tvinga Sverige att förklara sig mot

England ... Hvad Sverige vidkommer, kan jag ej fatta, att den nuvarande monarken kan vara likgiltig för hvad som tilldrager sig i Köpenhamn. Förklaringen kan endast ligga i denna furstes karakter. *I alla händelser är det obehagligt, att han förblir neutral.* Om han gör gemensam sak med engelsmännen, vill jag minnas, att Eders Majestät sagt mig, att Eders Majestät genom sina fördrag vore förbunden att hjälpa Danmark. För min del skall jag lämna det allt bistånd, och den armé, som denna makt har i Norge, skulle kunna åstadkomma en diversion vid det anfall Eders Majestät företager mot Sverige.»

Dessa Napoleons påminnelser blefvo ej utan verkan. I oktober lät grefve Romanzov Stedingk veta, att kejsaren önskade ett återupplifvande af traktaterna 1780 och 1800, hvilkas hemliga artiklar såsom grundsats framställde och förfäktade Östersjöns neutralisering. Den 27 i samma månad öfverlämnade ryske ministern i Stockholm Alopæus till Gustaf Adolf från kejsaren ett bref, hvari samma grundsatser uttalades. Af kejsarens bref liksom af ett samtal med Alopæus hade Gustaf Adolf emellertid fått det intrycket, att ryska hofvet var särdeles angeläget att lära känna den ståndpunkt Sverige skulle intaga i ofvannämnda fråga samt att det varit en dylik önskan snarare än afsikten att bryta med Sverige, som föranledt brefvet från kejsaren. Men kort därefter i sitt bref till Stedingk af den 30 okt. skrifver konungen:

»Om kejsaren i Tilsit lofvat Bonaparte att förmå alla Östersjöns strandmakter att sluta sina hamnar för engelsmännen, skulle framställningen härom, hvilken åberopar fördragen år 1780 och 1800, mycket väl kunna vara endast en fint, af hvilken man, förutseende min mening, begagnar sig i ändamål att skaffa sig en förevändning till krig, i händelse ett sådant vore hemligen öfverenskommet mellan kejsaren och Bonaparte.»

Den 4 nov. mottog konungen från Stedingk en depesch, dagtecknad den 17 okt. Här omtalade Stedingk, både att fyra ryska divisioner skulle sammandragas på finska gränsen, och att han, tack vare sina förbindelser inom diplomatiska kåren, fått visshet om, att verkligen »något dylikt var på tapeten». I en senare depesch sade sig Stedingk likväl kunna hoppas, att någon brytning mellan Ryssland och Sverige ej vore förestående. »Om den», tillägger han, »blott kan uppskjutas några år, och om Eders Majestät kan lyckas

återgifva sitt land fred och lugn, skall man snart hafva så mycket att sköta här, att detta land, långt ifrån att vara farligt för Sverige, kanhända skall upphöra att vara det för någon af sina grannar.»

Emellertid vardt efter hand spänningen mellan Sverige och Ryssland allt större och större. Gustaf Adolfs steg att till ryske kejsaren återsända S:t Andreasorden,[1] liksom han förut till Preussens konung återsändt Svarta Örnsorden, emedan Napoleon erhållit dessa dekorationer, var ej ägnadt att förbättra ställningen. Och sedan Danmark den 31 okt. 1807 genom ett formligt fördrag förbundit sig med Frankrike, hade ju Napoleon fått ytterligare ett medel att bringa Sverige till undergifvenhet. »Det är blott konungen af Sverige kvar», skref Napoleon den 7 nov. till Alexander, »och han skall förmodligen taga skäl, då Eders Majestät talar litet allvarsammare med honom». Napoleon erbjöd sig att låta en fransk-dansk armé från Norge infalla i Sverige för att underlätta ryssarnes angrepp på Finland.

Truppsammandragningen mot Finland pågick emellertid oafbrutet. »Sedan tre veckor», skref general Savary d. 14 okt. till Napoleon, »passera trupper oupphörligt genom Petersburg för att gå till Finland. Kejsaren har sagt mig att det därstädes skulle finnas ej mindre än femtio tusen man. Det är samma trupper, som nyss kämpade mot oss, och de hafva tillryggalagt en förskräcklig väg. Men jag vågar försäkra, att de äro i mycket godt stånd, ty jag ser dem alla dagar. Till Finland har också afgått en artilleriträng af hundra fältstycken, äfven den i allra bästa stånd. Ja, i detta ögonblick är här samma verksamhet, som om det gällde att anfalla en stormakt.»

Stedingks rapporter öfverensstämma i hufvudsak med Savarys, enär enligt dem i Ingermanland och ryska Finland i slutet af november stodo fyra divisioner eller tillsamman sextiotusen man, som utan dröjsmål kunde kastas in i svenska Finland. Samtidigt lät danska sändebudet Stedingk veta, att, om Napoleon skulle yrka på de franska truppernas marsch genom danskt område, skulle danska regeringen ej kunna lägga något hinder i vägen därför.

[1] H. G. Trolle-Wachtmeister, Anteckningar och Minnen I, s. 81, 82—83.

Det var sålunda hotande moln, som sammandrogo sig mot Sverige, ehuru ryska allmänheten afskydde det franska inflytandet och änskönt vänskapen mellan Alexander och Napoleon något svalnat i följd af den senares obenägenhet att uppfylla sina löften angående Moldau och Walachiet. I slutet af november yttrade Stedingk om den politiska ställningen följande: »Sverige har icke sedan länge befunnit sig i ett så kritiskt läge som för närvarande, och man måste sannerligen vara beredd på alla möjligheter, om man ej vill blifva ett offer för dem.» Han afrådde likväl sammandragning af svenska trupper vid Finlands gränser, på det att Sverige därigenom icke skulle gifva Ryssland en förevändning till anfall. Däremot tillrådde han att i all tysthet förbereda alla upptänkliga medel till motstånd, bland annat till uppsättande af en milis för landets försvar samt vargeringens ordnande.

Stedingk hade icke afslutat denna skrifvelse, då en svensk kurir, medförande S:t Andreasordens insignier, den 27 nov. ankom till S:t Petersburg. Stedingks förtviflan häröfver var gränslös. Gustaf Adolfs återsändande af ordensdekorationen sårade kejsar Alexander djupt. Han svarade med att återskicka Serafimerorden. Kriget var nog före dessa händelser af kejsar Alexander beslutadt och skulle nog i alla fall hafva inträffat, men Gustaf Adolfs steg att återsända den ryska orden vid denna kritiska tidpunkt vittnar om en oförsvarlig oklokhet.

Gustaf Adolf insåg tydligen den fara, som hotade Sverige genom Rysslands krigsförklaring mot England, och att Sverige skulle blifva angripet både från öster och väster. Han begärde därför af England hjälp både till lands och sjös och två millioner £sterling i subsidier. Han delgaf äfvenledes den engelska regeringen de planer, han uppgjort för en eröfring af Norge, hvarigenom han ville skaffa sig en ersättning för den befarade förlusten af Finland. Han hoppades nämligen vinna Englands medverkan till denna eröfring. Den 31 dec. mottog konungen svar från England angående subsidierna och de militäriska hjälpsändningarna. Canning, som då ledde Englands utrikespolitik, gillade helt och hållet Sveriges hållning mot Danmark och lofvade 1,200,000 £sterling i subsidier samt

understöd af engelska flottan, men några landtrupper kunde däremot ej med säkerhet utlofvas. Den 5 jan. 1808 skref Stedingk, att den politiska ställningen var mörkare än någonsin. Aldrig tillförene hade nämligen det franska inflytandet haft en sådan makt med kejsar Alexander som nu. De ryska rustningarna voro så godt som fullbordade, och Danmark var färdigt att göra gemensam sak med Ryssland. Men när Rysslands krigsförklaring mot Sverige, trots alla Frankrikes uppmaningar, dröjde, sökte Savary personligen inverka på Stedingk genom att uppskrämma honom med tal om Sveriges delning. Men Savarys försök att genom den danske ministern närma sig den svenska ambassadören misslyckades fullständigt. Stedingk afböjde nämligen alla samtal med Napoleons sändebud.

Grunden till kejsar Alexanders obenägenhet för att taga ett afgörande steg mot Sverige låg helt säkert i den meningsskiljaktighet, som rådde mellan honom och Napoleon angående löftena i Tilsit. Ingen visste åt hvilken Napoleon ärnade skänka Donaufurstendömena. »Då inträffade nya händelser, som grepo in uti världshistoriens stora kugghjul och i första hand tvungo Napoleon att behandla Ryssland med en viss försigtighet.»

Från Portugal ville nämligen Napoleon fördrifva huset Braganza, från Spanien åter huset Bourbon. Men som därigenom Frankrikes krafter under den närmaste framtiden skulle komma att fjättras i västra Europa, blef det af vikt för Napoleon att bibehålla Ryssland som bundsförvant. Ett dylikt förbund var värdt ett offer. Napoleon gaf därför ock i uppdrag åt Caulaincourt, som i slutet af 1807 såsom Frankrikes ambassadör afgick till Petersburg, att göra sig noga underrättad om det billigaste priset för förbund med Ryssland. Svaret lydde: Moldau och Walachiet. Frågan om Balkanhalfön hade numera förlorat största delen af sin betydelse för Napoleon, sedan den pyreneiska trädt i förgrunden. Detta Napoleons tillmötesgående hade till följd, att Ryssland icke längre kunde underlåta att villfara Napoleons ofta upprepade fordran, nämligen att *tvinga* Sverige att uträda ur förbundet med England och *ansluta sig till kontinentalsystemet.* Redan efter den 21 jan. 1808, eller sedan ryska regeringen mottagit svenska konungens förslag

om Östersjöns neutralisering, hvari han för England äskade mera, än denna makt själf vågade begära, trodde Stedingk, att krigsförklaringen var omedelbart förestående. Från denna tidpunkt blef i Petersburg tanken på ett krig med Sverige allt mera allmän, enär ju Ryssland icke för Napoleons skull kunde ingå på detta neutralitetsförslag, hvari begärdes, att alla Östersjöhamnarna skulle å nyo öppnas för engelska handeln, så framt England förband sig att till nämnda haf icke sända några krigsfartyg. Den engelska regeringen, som fått del af förslaget, hade genast godkänt detsamma, men det ryska kabinettet besvarade det hvarken genom en not eller något ultimatum. Stedingk måste därför själf i början af januari begära att få veta kejsarens tankar om detta förslag, i hvilket 1780 och 1800 års neutralitetsfördrag åberopats. Romanzov svarade, att, som kejsaren fordrat garantier, hade han ej kunnat fästa något afseende vid konungens förslag, som endast stödde sig på möjligheter.

Stedingk hade emellertid redan den 23 jan., på grund af den oro, neutralitetsförslaget väckt i Petersburg, skrifvit till konungen: »Faran är utomordentligt stor, och man får ej förlora ett ögonblick, innan ett afgörande steg tages». Han rådde därför till utomordentliga åtgärders beslutande samt att alla möjliga krafter skulle sättas i verksamhet, för att Sverige åtminstone ej skulle duka under utan ära. Ytterligare varnade han konungen i en depesch af den 29 jan., hvari han meddelade, att den ryska krigsförklaringen redan vore uppsatt och att Caulaincourt öppet hade yttrat, att det nu vore slut såväl med Gustaf Adolfs regering som med Sveriges rike. Ehuru grefve Romanzov kort förut försäkrat Stedingk, att »ett anfall aldrig kunde vara mera orättvist och mera motsatt de grundsatser, som kejsaren under hela sin regering häfdat», syntes kriget oundvikligt.

Den 28 jan. 1808 underrättade Stedingk general af Klercker, som under Klingspors frånvaro i Stockholm förde högsta befälet öfver trupperna i Finland, om faran för krig och den ryska fälttågsplanen. På detta varningsbref mottog Stedingk den 5 febr. ett svar från Klercker, som däri omtalar, att svenska regeringen lämnat honom i så stor okun-

nighet om förhållandet till Ryssland, att han före mottagandet af Stedingks bref ej haft den minsta aning om, att ett krig kunde vara förestående. I Finland hade därför allt befunnit sig liksom i djupaste fred. Som Stedingk långt förut varnat svenska regeringen för ett ryskt anfall på Finland, måste detta Klerckers meddelande hos honom väcka den största förvåning.

Klerckers bref gaf därför Stedingk ytterligare anledning att varna sin konung för den hotande faran. Som Gustaf Adolf redan gifvit honom fullmakt att lämna Ryssland, när förhållandena sådant fordrade, hade han trott, att man från svensk sida äfven var redo att upptaga striden. De underrättelser, han nyligen mottagit från Finland, hade därför i hög grad oroat honom. På ryska sidan var allt i verksamhet. Caulaincourt gjorde allt för att påskynda anfallet. Danske ministern, som nyligen arbetat däremot, emedan hans hof hade befarat, att ett krig skulle hafva till följd, att svenskar och engelsmän eröfrade Norge samt att Danmark under en oberäknelig framtid skulle få herbergera sina nya bundsförvanter, fransmännen, understödde nu däremot på det ifrigaste Caulaincourts eggelser till krig. Den styrka, som var bestämd till första anfallet, hade minskats till 20,000 man linietrupper. Om blott ryssarne i början ledo ett nederlag, skulle de snart tröttna både på kriget och förbundet med Frankrike. Åtta dagar därefter, eller den 13 febr., skref Stedingk: »Det finnes nu mera icke någon hjälp». Så oundviklig syntes honom brytningen. Han uppskattade då den ryska anfallshärens styrka till 25—30,000.

Nästan omedelbart efter affattandet af denna depesch, mottog Stedingk från Gustaf Adolf ett reskript, dagtecknadt den 6 febr. 1808. Sedan konungen i detta omnämnt sitt svar af den 11 jan. på den ryska noten af den 28 nov., hvari han tydliggjort sin svåra ställning mellan Ryssland och England samt framställt förslag till förlikning, förklarade han sig ha blifvit synnerligen öfverraskad af underrättelsen om nya fientliga demonstrationer från ryska sidan, allrahelst som Sverige ej gifvit det minsta skäl till missnöje eller misstroende från Rysslands sida. Sveriges rent defensiva förbindelser voro ej riktade mot Ryssland. Dess

tvister borde vara detta land främmande. Det var ej Gustaf Adolf, som öfvergifvit kejsaren af Ryssland, utan tvärtom denne, som öfvergifvit konungen af Sverige. »Efter de bevis på trohet och ärlighet», skrifver konungen, »som jag gifvit honom under den tid, vi voro förbundna, kan jag så mycket mindre tro, att han nu utan grund anfaller mig, som han vid andra tillfällen förklarat mig, att han har nog med land och ej önskar någon utvidgning.» Efter detta märkliga yttrande befaller konungen Stedingk att å nyo rikta ryska kabinettets uppmärksamhet på det förslag, han framlagt, att söka neutralisera Östersjön genom en allmän öfverenskommelse.

Efter genomläsningen af detta reskript anhöll Stedingk, med förbigående af Romanzov, hos kejsaren om audiens, som ock beviljades honom den 16 febr. I det samtal, som då ägde rum, förklarade Alexander för Stedingk, att han led vid tanken på, att han befann sig i tvist med svenske konungen, men att han nödgats därtill af omständigheternas bjudande makt. För det närvarande kunde ju »hvarken han eller någon annan monark i världen motstå Frankrikes vapen. Man måste vika för nödvändighetens lag, söka hålla sig uppe till gynnsammare tider och af två onda ting välja det minst onda». Då Stedingk därefter begärde upplysning om orsakerna till de stora truppsammandragningarna vid finska gränsen, svarade kejsaren, att dessa endast voro försigtighetsmått, som vidtagits mot ett befaradt anfall af engelsmännen. »Ni äro icke i stånd», yttrade Alexander, »att motstå dem och försvara Eder mot deras inbrott, men om de innästlade sig i Finland och kunde begagna sig af Eder flottilj, skulle jag vara ganska illa däran.»

Stedingk begärde därefter att få uppläsa konungens reskript, hvartill kejsaren efter någon tvekan gaf sitt samtycke. Sedan han åhört dess uppläsning, sade han: »Skulle jag nöja mig med en sådan uppgörelse, vunne den dock icke bifall på annat håll. Faran kommer ej från min sida! Gud är mitt vittne, att jag icke eftersträfvar en enda by, *det vill säga*, *icke af er*. Där är mot faran från Norge och Skåne, som ni bör skydda er. Det är den verkliga faran för er.»

Stedingk vidrörde slutligen Napoleons hot mot svenska konungahuset och bad enträget tsaren att rädda både sig själf och Sverige. »Räddningen», svarade Alexander, »kan endast komma från konungen. Må han förena sig med mig, må han åtminstone för ögonblicket underkasta sig nödvändighetens lag, och vi skola draga oss ur spelet. Jag har 200,000 fransmän på mina gränser; mot dem stå endast 100,000; hvad kan jag göra?»

I den depesch, i hvilken Stedingk redogjorde för detta samtal, fällde han följande slutomdöme om detsamma. »Det är helt och hållet negativt». Genom audiensen hade han »intet annat vunnit än den innerliga öfvertygelsen, att det ej finnes någon hjälp, och att kejsaren genom en oemotståndlig makt drages ned i ett svalg af olyckor, hvilka skola öfverhopa Sverige, likasom hela den öfriga världen». Kejsarens afsikter voro icke elaka, men han var till den grad behärskad af fruktan för fransmännen, att han icke vågade göra dem något emot. Hans ministrar och rikets store delade denna fruktan. Därtill kom, att Romanzov hatade engelsmännen och endast därigenom trodde sig kunna hålla sig uppe, att han kastade sig i Frankrikes armar.

Fredsbrottet var likväl icke, hvad kejsaren vidkommer, ännu afgjordt. Ett ultimatum till svenska regeringen var dock redan färdigt. Enligt Zlobin[1] skall ett ultimatum redan den $\frac{30\ \text{dec. } 1807}{11\ \text{jan. } 1808}$ varit uppsatt och dagtecknadt samt samma dag öfverlämnadt till Stedingk. Detta påstående vederlägges likväl därigenom, att de sista svenska svarsnoterna, som i det verkligen afgifna ultimatum åberopas, först den $\frac{9}{21}$ jan. öfverlämnades till ryska regeringen. Af Zlobins' meddelande framgår dock ovedersägligen, att *ett* ultimatum varit uppsatt redan den 11 jan. Detta öfverensstämmer likväl endast till en del med det, som sedermera dagtecknades den 22 febr. och slutligen afgafs (se vidare I, s. 83, n.). Detta sistnämnda afsändes likväl redan den 17 febr. med en kurir till ryska ministern i Stockholm för att tillställas svenska regeringen, men först den 21 öfverlämnades

[1] »De diplomatiska förvecklingarne mellan Ryssland och Sverige 1801—1809».

ett exemplar däraf till Stedingk. Det innehöll, att kejsaren af harm öfver det våld, som England tillåtit sig mot Danmark, och på grund af de bägge traktaterna 1780 och 1800 ansåg sig icke allenast berättigad utan äfven förbunden att yrka på Sveriges samverkan mot England. Konungen af Sverige hade visserligen icke förnekat de ofvan åberopade förbindelserna men likväl vägrat all samverkan, så länge de franska arméerna ej dragit sig tillbaka från Östersjöns kuster och *Tysklands hamnar ej voro öppna för Englands handel*. Han hade därigenom så tydligt som möjligt ådagalagt sin partiskhet för England. Kejsaren hade vissserligen i en not af den $\frac{16}{28}$ nov. å nyo yrkat på konungens samverkan med Ryssland mot England men på denna not under nära två månaders tid icke erhållit något svar förr än den $\frac{9}{21}$ febr. — svarsnoten hade dock, såsom redan nämndt är, öfverlämnats den $\frac{9}{21}$ jan. —, och detta svar hade burit samma prägel som det föregående. Som svenska regeringen hemligen i London underhandlat om ett förbund, och som Sverige under skenet af en låtsad neutralitet sökte dölja sin kända tillgifvenhet för England, så kräfde Rysslands intressen, att det ej kunde tillåta denna neutralitet. Kejsaren anmodade därför för sista gången konungen sin svåger, och det med hela den sanna vänskapens värme, att icke längre tveka att uppfylla sina förbindelser utan antaga det enda system, som öfverensstämde med de nordiska makternas fördelar. Det berodde därför på konungen af Sverige att taga ett beslut, detta dock ofördröjligen, som kunde bibehålla båda rikena i det närmaste förbund och en fullkomlig endräkt.

I Stockholm hade man emellertid under större delen af februari månad varit fullkomligt okunnig om, hvad som tilldrog sig på andra sidan Östersjön.

Ifrån den 5 till den 26 febr. hade inga kurirer anländt från Ryssland. Drifis och snötjocka hade hindrat all kommunikation mellan Åbo och Grisslehamn. Först sistnämnda dag aflämnades Stedingks depescher af den 2 och 5 febr. på Gripsholm till konungen. Dagen därpå hade äfven depescherna af den 13 och 14 febr. framkommit. Af dessa skrifvelser framgick det tydligt, att kriget var oundvikligt. Och på e. m. den 2 mars ankom en kurir från general af

Klercker med den märkliga underrättelsen, att ryssarne utan minsta varsel den 21 febr., således samma dag ryska regeringen till Stedingk öfverlämnat sitt ultimatum, gått öfver gränsen samt framträngde på vägen mot Helsingfors. Från ryske öfverbefälhafvaren hade en proklamation utfärdats, hvari finska folket uppmanades till landsförräderi. Samtidigt fick konungen veta, att en rysk kurir den 28 febr. visat sig vid Signildsskär, men på grund af omöjligheten att passera Ålands haf tagit vägen norrut. Konungen befallde, att denna kurir skulle gripas, hvilket ock skedde den 7 mars i Hernösand. Det var genom de papper, denne medförde, som konungen fick del af Rysslands ultimatum.

Under oro öfver Stedingks öde hade Gustaf Adolf emellertid redan förut, eller den 2 mars, låtit arrestera den ryske ministern Alopæus. Rysslands oväntade anfall, som icke var förutgånget af någon krigsförklaring, åberopades såsom rättfärdigande detta steg.

Orsaken hvarför Stedingk icke på länge låtit höra af sig, berodde på de försiktighetsåtgärder, ryska regeringen mot honom vidtagit. Sedan han nedskrifvit hufvudinnehållet af det samtal, han haft med kejsaren den 16 febr., hade han för en kurir begärt pass, hvilket dock vardt honom vägradt. Först den 21 på aftonen, på samma gång Rysslands ultimatum lämnades honom, erhöll han kurirpasset. Detta var dock ställdt på Memel, hvarifrån vid denna tid på året öfverfart var nästan ogörlig.

Kort därefter fick Stedingk kunskap om ryssarnes infall i Finland, hvarpå han begärde sina pass. Dessa lämnades honom först den 27 febr., men som ryska regeringen icke vågade låta honom resa genom Finland, emedan hon fruktade att den popularitet, han åtnjöt i detta land, skulle göra Ryssland skada, voro äfven *hans* pass ställda på Memel. Stedingk begärde då att få återvända öfver någon annan ort till Sverige. Man lofvade honom slutligen att öfverföra honom dit med ett ryskt krigsskepp. Han föredrog likväl att göra resan på ett svenskt fartyg, hvarigenom affärden fördröjdes ända till den 23 juni. Först den 6 juli inträffade han i Karlskrona, hvarefter äfven Alopæus fick återvända på samma fregatt, som afhämtat Stedingk.

Engelska regeringen visade mycken benägenhet att bistå Sverige i denna dess kritiska belägenhet. Den 8 febr. 1808 vardt förbundstraktaten med England undertecknad, hvarigenom de bägge makterna förbundo sig att hvarken sluta fred, stillestånd eller neutralitet med fienden annat än i förening och efter gemensam öfverenskommelse. England utlofvade ett månatligt understöd åt Sverige af 100,000 £sterling under ett år, hvaremot Sverige förband sig att underhålla hela sin landtarmé och sin sjömakt, framför allt skärgårdsflottan, för att det kraftigaste motstånd skulle kunna göras de gemensamma fienderna. England visade sig hjälpsammare än själfva traktaten fordrade. Så t. ex. utbetalade det redan i början af 1808 i förskott de subsidier, som enligt löfte först skulle utfalla under årets sista två månader. I slutet af februari lofvade det att med det snaraste till Östersjön afsända tretton linieskepp och ett motsvarande antal fregatter, under befäl af amiralerna Saumarez, Hood och Keith. Denna hjälpsändning var så mycket mer behöflig, som äfven Holland fått befallning af Napoleon att med sin sjömakt understödja den fransk-danska härens tillämnade landstigning i Skåne. Den styrka, som skulle användas för detta företag, skulle enligt Napoleons befallning på inga villkor få understiga 36,000 man. Till marskalk Bernadottes 22,000 man franska, spanska och holländska trupper skulle sålunda komma minst 14,000 danskar. Bernadotte fick befallning att, så snart han erhållit underrättelse om att ryssarne framträngt till Åbo, med nämnda styrka öfvergå till Skåne för att vid Sundet bemäktiga sig sådana punkter, hvarifrån han kunde hindra engelska flottans genomfart samt bereda sig en befäst operationsbas. Innan detta skett och innan han var viss om att i Stockholm hafva säkert stöd af ett parti, fick han ej framrycka mot denna stad. Den 14 mars aflämnade danska sändebudet i Stockholm sin regerings krigsförklaring mot Sverige. Såsom skäl för detta steg åberopade danska regeringen Sveriges vägran att förena sig med Ryssland och Danmark mot England samt Sveriges förbund med sistnämnda makt. Äfven en annan Östersjömakt, nämligen Preussen, blef på grund af Rysslands och Frankrikes hållning tvungen visserligen icke till krig med Sverige

men till att afbryta alla förbindelser med detta land. Den 10 mars meddelades den officiella preussiska tidningen detta. Till svenska ministern von Brinckman yttrade den preussiske ministern grefve von Goltz i anledning af denna sak följande: »Ni kan icke känna hela *vidden* af vår rysliga ställning; det är ej fråga om mer eller mindre viktiga underhandlingar med främmande makter; de senast från Paris med enspännare ankomna bref lämna oss blott valet mellan ovillkorlig lydnad eller statens upplösning. Bonaparte har ändtligen aflagt all förställning, befaller såsom segrare utan minsta afseende på Tilsitska freden.» Preussens ställning var ock ytterligt svår. 153,000 man franska truppar stodo nämligen ännu kvar inom preussiska rikets gränser.

II.

Af Stedingks depescher framgår det, att svenska regeringen redan på hösten 1807 varnades för hvad som komma skulle. Det oaktadt vidtogos inga kraftigare försvarsanstalter. Ännu i slutet af januari månad lefde man ju i Finland liksom i djupaste fred, såsom general af Kleckers bref till Stedingk utvisar. Att några större krigsrustningar icke företogos hade sin egentliga grund i bristande förutseende och i landets tryckta finansiella ställning. Först i början af år 1808 erhöll man genom de engelska subsidierna större penningetillgångar.

Svenska arméens styrka i indelta och värfvade trupper utgjorde vid början af 1808 på papperet 66,850 man. Den i fredstid befintliga nummerstyrkan utgjorde likväl endast 52,872 man ordinarie soldater och vargering, hvaraf 19,765 man tillhörde Finland. Denna här led dessutom af betänkliga brister. Flera verkliga reformer inom svenska härväsendet hade likväl påbörjats. Man sökte nämligen förbättra, stärka och framför allt förenkla hvad man kunde, men i allt detta arbete felades det väsentligaste: den sammanhållande ledningen af det hela. Det saknades en väl genomtänkt och följdriktig plan för arbetet. Man har ock kallat det skede

i vårt försvarsväsen, som närmast föregick 1808 års krig, för en de partiella reformernas tid. Men som många af dessa blott till hälften blefvo genomförda och sträfvandet efter enkelhet ofta ledde till förvecklingar, åstadkommo reformerna brister, större än de, man ämnat afhjälpa. Personer med ej vanlig begåfning stodo likväl i spetsen för flera af krigsstyrelsens grenar, och det arbetades på många håll med plikttrohet och en på länge ej sedd ifver. Bristen på stadga hindrade emellertid en följdriktig utveckling af försvarsväsendet. Sveriges härordning hade därigenom blifvit ett verk af den mest brokiga och olikartade beskaffenhet. — Och så kom kriget.

Generalfälttygmästaren von Hellwig hade gjort betydliga förbättringar inom artilleriet, särskildt hvad kanonerna angår. Men dessa förbättringar hade ty värr ej kunnat genomföras i sin helhet före krigets utbrott. Han hade äfven konstruerat ett reffladt gevär, men ehuru man år 1807 på detsamma fastställt modell, hvilken följande år undergick några förbättringar, kom likväl aldrig en större mängd af detta gevär att anskaffas. Sveriges gevärsförråd vid krigets utbrott var otillräckligt. Sedan vargeringen blifvit beväpnad, funnos nämligen endast sex- till sjutusen gevär i reserv. Beklagligt och vittnande om föga omtanka var det alltså, att man under närmast föregående år till Ryssland[1] och Preussen försålt ett ej obetydligt antal gevär, ensamt under år 1806 icke mindre än 21,665 stycken. Vid krigsutbrottet måste man därför anskaffa nya gevär från England. 35,000 gamla gevär uppköptes därstädes, hufvudsakligen för landtvärnets räkning.

Ehuru under tiden närmast före 1808 krigskonsten mer än någonsin tillförene i vårt land gjorts till föremål för teoretiska studier, stod ej den militära bildningen högt bland det högre befälet. I detsamma fanns nämligen allt för mycket kvar af den gamla surdegen. Dugliga officerares befordran hämmades på grund af den ännu snart sagdt allsmäktiga anciennitetsprincipen, hvilken allt sedan Fri-

[1] H. G. Trolle-Wachtmeister, I, s. 78, berättar, att »jämte de öfriga gamla dåliga gevären från Stockholm skickades till Ryssland äfven gevär, hörande till finska arméen, så att nu (okt. 1807) äro där regementen, som ej hafva gevär. *Detta blef icke regeringen bekant förrän långt efteråt*»; ibid. s. 82.

hetstiden liksom en mara ridit vår armé, hämmat dess utveckling och hindrat dugligheten att komma på sin rätta plats. Det stränga fasthållandet vid anciennitetsprincipen har ock varit en af hufvudorsakerna till olyckorna under 1808—1809 års krig, ehuru visserligen icke den enda.

Härens och flottans öfverstyrelse, sammansättning, styrka, beväpning och beklädnad m. m. äro i första delen utförligt behandlade och belysas genom talrika bilagor.[1] Hvad uppgifterna om fregatternas bestyckning beträffar, så motsägas dessa rörande *Euridice*, *af Chapman* och *Jaramas* af Pukes besättningslista för blockskeppen och de på sjöexpedition utgående fartygen (Generaladjutantsexp. för flottan ankomna handl. 4/4 1809), där nämnda fregatter uppgifvas föra: den första 46, den andra 44 och den tredje 32 kanoner. Puke förtjänar nog i sina uppgifter mer tilltro än R. Cederström. Uppgiften, I, s. 362, att en kanonslupsbataljon *»i regeln»* bestod af *1 hemenma* 12 kanonslupar etc., torde kanske vara sann, om därmed menas, att reglementet påbjöd detta, men i verkligheten var ej detta fallet. Ett så stort antal hemenma, som detta skulle ha erfordrat, fanns ej; detta slags fartyg fanns ju egentligen blott vid Sveaborgseskadern, Stockholmseskadern hade endast en enda hemenma (Bil. 21). En skrifvelse af amiral Lagerbjelke om brigadens och kanonslupsbataljonens sammansättning, hvilken skrifvelse troligen är författad kort före år 1808, bestyrker ej heller ofvannämnda uppgift. Hvad som i I, s. 297—98, säges om flottornas öfverstyrelse torde ock tarfva en noggrannare utredning än den, som gjorts. Påståendet, att chefen för förvaltningen af sjöärendena på samma gång var chef för arméens flotta, torde väl endast så till vida vara riktigt, att amiralen frih. J. G. Lagerbjelke beklädde båda chefskapen, men föreningen af dessa ämbeten har från början ej varit afsedd att gälla för alltid. Den var endast tillfällig och berodde därpå, att Lagerbjelke, som redan förut var chef för arméens flotta, utarbetat förslaget till inrättande af det nya ämbetsverket. I staten för detta

[1] Hvad bil. 20 beträffar, må ock anmärkas, att segelbåten eller, såsom den i flottans handlingar för 1809 äfven kallas, barken *Kusen* på detta ställe, förmodligen genom förbiseende vid korrekturläsningen, fått namnet *Kasen*.

står, att chefen för detsamma skulle bibehålla »innehafvande ämbetslön och förmåner», men ock att han kunde lika väl tillhöra örlogs- som skärgårdsflottan. (Krigsregistraturet $^{23}/_{8}$ 1803).

* * *

Finlands vattendrag kunna indelas i tre större vattensystem: Saimas med utlopp genom Vuoksen i Ladoga, Päijänes med utlopp genom Kymmene älf i Finska viken och Näsijärvis med utlopp genom Kumo älf i Bottniska viken. Saimas upptager icke blott hela Savolaks och Karelen utan äfven östra delen af dåvarande ryska Finland. Savolaks och Karelen bilda sålunda helt naturligt en krigsskådeplats för sig. Hvad det andra vattensystemet beträffar, voro vid nittonde seklets början de kring sjön Päijäne belägna delarna af landet så folkfattiga, att större operationer därstädes ej voro tänkbara. Väster om denna sjös utflöde, Kymmene älf, som i sitt nedre lopp utgjorde riksgräns, låg åter den bördigaste kuststräckan, hvilken i defensionsplanerna betraktades såsom en särskild krigsskådeplats, kallad »Sjökusten», och som sträckte sig mot norr utefter Bottenhafvet. Man kunde sålunda särskilja två krigsskådeplatser, hvilka med hänsyn till deras läge i förhållande till Päijäne benämndes den östra och den västra, och hvilka sammanföllo i norr vid Uleåborg.

Många planer voro uppgjorda till Finlands försvar, bland dem Augustin Ehrensvärds defensionsplan af år 1766. Ehrensvärd ansåg, att kuststräckan vore den enda tänkbara krigsskådeplatsen, emedan enligt hans förmenande ett vinterfälttåg i Finland vore lika omöjligt som öfverhufvud taget ett krig i de inre, fattiga och glest befolkade landsdelarna. Detta var planens svagaste punkt, men denna uppfattning stod i fullkomlig öfverensstämmelse med hvad hans samtida tänkte i denna sak. Som bekant gjorde ej heller Gustaf III något vinterfälttåg under sitt krig med Ryssland.

Enligt Ehrensvärds åsikt behöfdes för Finlands försvar en stark flotta, som tryggade förbindelserna med Sverige och skyddade arméens flank, men både arméen och flottan behöfde i *kustlandet* ett stöd och en tillflyktsort. Och detta

skulle de hafva i en dubbelfästning, Helsingfors-Sveaborg, som var hörnstenen i Ehrensvärds ursprungliga försvarsplan. Till följd af bristande tillgångar kom likväl denna dubbelfästning aldrig till stånd, utan i stället kom Sveaborg att ensamt göra tjänst både som hamn för flottan och som place d'armes för hären utan att äga genom befästningar tryggad förbindelse med fasta landet.

Till Ehrensvärds plan hörde utom denna dubbelfästning äfven en gränsfästning, som borde ligga vid stora landsvägen, hvilken han ansåg som den enda hufvudoperationslinien. Den lämpligaste punkten för denna fästning menade han Lovisa vara, så vida äfven ett mindre fäste uppfördes vid Svartholm, hvarigenom förbindelsen mellan gränsfästningen och den i strategiskt afseende så viktiga skärgården tryggades. Vidare borde vid Anianpelto, på näset mellan sjöarna Päijäne och Näsijärvi, ett mindre fäste uppföras, för att arméen skulle kunna försvara linien Lahtis — vid Näsijärvis södra ända — Borgå, eller den smalaste delen af den s. k. sjökusten.

I öfverensstämmelse med sin uppfattning om omöjligheten att kunna föra krig i de inre delarna af landet kunde Ehrensvärd ej tillerkänna Tavastehus, ehuru det är en af de viktigaste punkterna i södra Finland, någon större vikt och betydelse i militäriskt afseende. Af samma skäl underskattade han i hög grad Savolaks-Karelens vikt såsom krigsskådeplats, enär han ansåg 1,000 man vara en tillräcklig styrka för att försvara Savolaks och vägen därifrån till Uleåborg, äfven om de ej egde någon fast stödjepunkt.

Hvad Klingspors plan[1] åter beträffar, betonar den liksom Ehrensvärds vikten af en dubbelfästning, där både här och flotta kunde få en stödjepunkt. »Helsingfors», säger han, »är med Sveaborg att anse som den viktigaste hufvudfästning för Finland, där depot och förråder af alla slag kunna ligga i säkerhet och dess lokal lämna tillräckligt utrymme, så för en svensk armé att sig där formera och i

[1] I ett originalprotokoll för krigsärendena 21/4 1803 finnes en försvarsplan för Finland, uppgjord af ambassadören Stedingk, »krigspresidenten» Cederström och Klingspor. Den sistnämnde förfäktade i denna konselj till en början andra åsikter än år 1808. Stedingk ansåg, att Finlands försvar kräfde 50,000 man.

marschfärdigt stånd försätta, som i en olyckshändelse, att finska arméen blir forcerad att öfvergifva gränsen och sig där ej längre kunna försvara, en säker tillflyktsort, att där med säkerhet afvakta hjälpsändning från moderlandet.»

Någon tanke på att vid den förnämsta vägknuten i södra Finland eller Tavastehus, nyckeln till Kumodalen, ordna en etapphufvudstation för hela finska arméen och den västra krigsskådeplatsen hade Klingspor lika så litet som Ehrensvärd. Den lämpligaste punkten därtill trodde de Helsingfors vara, men om denna punkt valdes till hufvudstation för ett vinterfälttåg, »eller när eljes krigsläget kunde kräfva, att man drog nytta af västra krigsskådeplatsens stora utsträckning i norr och söder, vardt man i samma stund tvungen att äfven vid ett nödtvunget tillbakavikande från Kymmenegränsen förlägga hufvudoperationerna från Tavastland till kusten.»

I olikhet med Ehrensvärd framhöll Klingspor kraftigt betydelsen af Savolaks' försvar, hufvudsakligen därför att »en där inbrytande fiende kunde antingen öfver Kuopio hota svenska hufvudhärens förbindelse med kuststräckan Vasa—Uleåborg eller öfver St. Michel—Heinola operera mot nämnda hufvudhärs vänstra flank».

Enligt Klingspors plan skulle nämligen Helsingfors-Sveaborg, Artsjö och Varkhaus blifva de tre hufvudpunkter, hvarifrån arméens operationer förnämligast skulle dirigeras och hvarifrån landets eröfrande egentligen skulle förekommas. »Helsingfors och Sveaborg i anseende till kommunikation med Sverige och det biträde flottorna borde lämna arméen»; Artsjö för dess förmånliga läge i landet och den hjälp, som till detta ställe från alla orter af Finland kunde bringas och därifrån sändas till de vid Kymmene älf posterade kårerna; Varkhaus åter för dess belägenhet vid Saima uppå den ena af de vägar, som från Ryssland genom Savolaks går till norra Finland.

Hvad fästningarnas försvar angår, behöfdes det 6,000 man, hvartill endast kunde brukas värfvadt manskap.

Af fälttrupperna skulle Savolaksbrigaden, eller 3,500 man, operera i Savolaks-Karelen; de öfriga åter på den s. k. nedre krigsskådeplatsen, d. v. s. vid Kymmenegränsen. Denna fördelningsstyrka uppgick till 12,500 à 13,000 man.

Men som af densamma öfver 4,000 man voro afsedda för finska eskadern af arméens flotta, återstod endast omkring 8,500 man, hvilken styrka enligt Klingspors åsikt vore alldeles otillräcklig, ty han ansåg, att minst 25,000 man borde kunna samlas väster om Kymmene älf. Han insåg klart den fara, som kunde uppstå för hela försvaret, därest denna brist icke skulle hinna afhjälpas. Faran låg nämligen däri, om ryssarne i november eller tidigt på våren, då på flera månader någon hjälp ej kunde förväntas från Sverige, inbröte i Finland.

»Såväl Ehrensvärds som Klingspors planer gå ut på defensiv krigföring, icke blott strategiskt utan äfven taktiskt.» Detta är äfven den grundton, som genomgår alla den tidens försvarsplaner utom en enda, som förordar offensiven i försvaret. Denna plans »anonyme författare», såsom han kallas i generalstabens »Sveriges krig 1808—1809», torde icke hafva varit någon annan än sedermera generallöjtnanten frih. G. W. af Tibell, hvilken jämte Döbeln, Sandels och Vegesack af alla högre svenska militärer på denna tid bäst kände till den moderna krigskonsten. På denna plan, som helt och hållet hvilade på förutsättningen af en krigsduglig armé, tillåter utrymmet oss ej att ingå, ehuru den utan tvifvel hade vissa företräden framför Klingspors. Trupperna skulle nämligen samlas något längre från gränsen och i en mera koncentrerad ställning än enligt Klingspors plan. Den anonyme författarens plan hade vidare framför Klingspors det företrädet, att enligt densamma arméens förbindelser voro bakåt förlagda till det inre af landet i stället för till sjökusten. »Retirerar vår armé åt Helsingfors», säger den anonyme författaren, »så är den förlorad eller rättare sagdt gifver landet förloradt.»

På grund af de oroande depescher, som inlupit från Stedingk, lät Gustaf Adolf den 11 jan. 1808 tillsätta en hemlig krigsberedning, hvilken skulle föreslå de försvarsåtgärder, som ställningen kräfde. Ordförande vardt generalen grefve Klingspor, hvilken sedan 1790 nästan oafbrutet varit general en chef i Finland. Öfriga ledamöter voro presidenten i krigskollegium frih. Cederström, tjänstgörande generaladjutanten vid flottorna, vice amiralen frih. v. Rajalin, generalkvartermästaren, den ofvan nämnde G. W. af Tibell,

statssekreteraren Lagerbring, generallöjtnanten Mannerskantz och öfversten af Schenbom.

Redan den 31 jan. var beredningen färdig med sitt utlåtande, som den 1 febr. öfverlämnades till konungen, hvilken sedan den 29 dec.[1] vistades på Gripsholm. Beredningen visade, att försvarsanstalter måste vidtagas på rikets såväl östra som västra gräns och i Skåne. Sveriges enda bundsförvant var England, som dock vid denna tidpunkt näppeligen kunde blifva till stor hjälp, hvad flotta och truppsändningar angick. Mest fruktade beredningen för Finland, om ryssarne vintertiden inföllo i detta land. Under denna årstid kunde man nämligen icke draga nytta af de fördelar, dess kuperade natur erbjöd. Ty i regeln var ju under denna årstid samfärdseln med Sverige afbruten. Finska arméens underhåll måste därför uteslutande uppbringas inom Finland, men på grund af de tvenne föregående årens missväxt kunde detta underhåll icke blifva synnerligen rikligt. Klokast vore därför, att, sedan man sökt rädda hvad af arméen frälsas kan och låtit i fästningarna å Svartholmen och Sveaborg inkasta så mycket trupper, som möjligen där inrymmas kunde, »den öfriga delen af finska arméen droge sig tillbaka åt österbottniska sidan, intill dess med första vårdag och ankommande flottor kraftigare anstalter till landets återvinnande kunde tagas». Att från Sverige öfversända trupper och förråd till Finland vore icke möjligt, så länge vintern varade. Däremot borde man inom själfva Finland hopbringa så stora förråd som möjligt.

I anledning af detta utlåtande utfärdades omedelbart s. d. befallning åt generalintendenten vid finska kommissariatet, öfverste af Schenbom, att ofördröjligen begifva sig öfver till Finland för att anordna erforderliga proviant- och fouragemagasin. På samma gång gaf konungen befallning att uppsätta förslag till den instruktion, som skulle utfärdas för general en chef i Finland. Den 4 febr. var denna instruktion färdig och af konungen undertecknad. Ett märkligt tillägg — ovisst af hvilkens hand — hade dock blifvit gjordt till beredningens försvarsplan, ty sedan

[1] H. G. Trolle-Wachtmeister, I, s. 84.

det framhållits, att finska arméen i möjligaste bästa ordning borde draga sig åt Österbotten, till dess med första öppet vatten andra anstalter kunde vidtagas till landets återvinnande, förekommer följande viktiga förtydligande: »Men ehuru Vi, såsom förr bemäldt är, anse frälsningen af arméen och fästningarnas försäkrande böra blifva förnämsta ändamålet af försvarsanstalterna under påstående vinter› vänte Vi likväl, att I, så långt möjligt kan blifva, söken att den inträngande fienden hindra och emotstå, samt icke, förrän nöden påtränger, reträtten företagen.»

Hvad enskildheterna vidkommer bestämdes, att Sveaborgs garnison, utom specialvapnen, skulle utgöra 6,000 man och Svartholms 500 man. Så snart fara hotade, borde öfriga trupper i södra Finland sammandragas kring Tavastehus och fördelas på två brigader. Trupperna i Savolaks och Karelen skulle bilda en självständig brigad. I händelse af återtåg borde dennas bägge afdelningar förenas vid Kuopio samt öfver Iisalmi draga sig tillbaka till Uleåborg.

S. d. uppsattes äfven *villkorliga* order om uppbrännande af arméens flottas fartyg i Åbo samt af förråden i Varkhaus och Kristina. Därjämte utanordnades »för finska försvarsverket 91,000 rdr banko utom de 20,000, som öfverste Schenbom personligen skulle medföra».

Men utom dessa order och utanordningar utfärdades och gjordes s. d. äfven andra, som voro långt viktigare än de flesta af de ofvan uppräknade. Härom upplyser likväl generalstabens stora arbete endast föga. Orsaken därtill är, att man ej tagit kännedom om ett par af Riksarkivets viktigaste urkundsamlingar rörande denna tid, nämligen originalprotokollen öfver krigsärenden samt krigsexpeditionens registratur och koncepter. Af dessa samlingar framgår det, att såväl presidenterna i statskontoret och krigskollegium som chefen för förvaltningen af sjöärendena m. fl. underrättades om, huru stora summor skulle utanordnas för arméens, flottans och fästningarnas behof.[1] Dessa summor äro långt mera viktiga och upplysande att lära känna än de ofvannämnda, respektive 91,000 och 20,000 rdr banko. Dessa skrifvelser förtjäna så mycket mera att uppmärksammas,

[1] Dessa den 4 febr. utfärdade skrifvelser må jämföras med dem, som rörande samma ärenden utfärdades den 9 febr.

som beslutet om deras utfärdande var en *följd* af hemliga krigsberedningens till konungen inlämnade förslag och som detta beslut fattades, *innan* man visste, att krigets utbrott var omedelbart förestående. Af de order och skrifvelser, som utfärdades *den 4 febr*, må följande omnämnas. Generalfälttygmästaren befallides öka fältartilleriet med 8 batterier 12 ℔, 16 batterier 6 ℔ kanoner samt 12 batterier 8 ℔ haubitser, alla af järn och efter nyaste uppfinning samt med fullständig utredning. Dessutom skulle han, i den mån det sig göra lät, sända *1,000 centner krut* till Sveaborg.

De finska öfverstarne fingo befallning om att sätta sina regementen och dessas vargering i tjänstdugligt stånd. De bägge generaladjutanterna, öfverstarne frih. A. F. Palmfelt och K. J. Adlercreutz, utnämndes till chefer för de båda brigader, som utgjorde *södra finska arméen*, hvilken benämning väl är att fatta såsom en motsättning mot Savolaksbrigaden såsom varande *den norra*. I förbigående må ock här omnämnas, att generalkvartermästaren och direktören för fältmätningskåren öfverste G. W. af Tibell, om hvilken redan förut är taladt, just denna dag utnämndes till generalmajor. Under de närmast följande dagarna uppsatte han förslag till militära befälens inrättande på södra, västra och norra gränserna af det egentliga Sverige, hvilka förslag ock af konungen godkändes.

Vidare fingo Rajalin, Puke och J. G. Lagerbjelke befallning om flottornas utrustande. Af örlogsflottan skulle 11 linieskepp, »4 större och 1 mindre fregatt», 3 briggar, 4 avisfartyg och 1 sjukskepp 14 dagar efter vidare orders erhållande vid första öppet vatten vara färdiga att gå till sjös med utredning för 3 och proviant för 4 månader. Af arméens flottas eskadrar skulle tillsammans 164 hemenma, kanonslupar och kanonjollar utrustas, till hvilka skulle komma ett nytt slags fartyg, eller 8 haubitsslupar, byggda efter Chapmans ritningar.

Till örlogsflottans utredande skulle 538,521 och för arméens flottas åter 259,000 rdr banko utanordnas.

För arméens och fästningarnas i Finland behof anslogos 350,375 rdr banko, de ofvannämnda posterna af 20,000 och 91,000 rdr banko däri inberäknade. Jfr k. brefvet 4/2 till Lagerheim.

Dessutom anslogos 397,758 till kapotter m. m. för arméen samt 258,000 rdr banko till fästningarnas och fältartilleriets iståndsättande, 121,000 till fästningsbyggnader och 70,000 rdr banko till de 8 haubitssluparna m. m.

Häraf torde framgå, att konungen endast afvaktat hemliga krigsberedningens förslag för att vidtaga krigsrustningar.

Följande dag på aftonen, eller den 5 febr., ankom en kurir från Stedingk med en depesch af den 29 jan., hvari fredsbrottet sades vara omedelbart förestående.

Gustaf Adolf, som fortfarande vistades på Gripsholms slott, mottog denna underrättelse med den största bestörtning. I förstone ville konungen genast själf begifva sig öfver till Finland. Vid återkomsten till Stockholm följande dag afstod han likväl från denna plan, men uppdrog åt Klercker att såsom generallöjtnant föra befälet öfver trupperna i Finland, till dess grefve Klingspor hunne dit ankomma. Till generalmajor vid samma armé utnämndes Aminoff. Klercker skulle vidare taga befälet öfver den landsstorm, som i Finland skulle organiseras. Natten mellan den 6 och 7 febr. fick kuriren återvända, men i följd af väghinder hann han ej fram till Helsingfors förr än den 14 febr.

Den 73-årige generallöjtnanten af Klercker hade likväl dessförinnan sett sig tvungen att på egen hand vidtaga försvarsåtgärder. Han var på Sveaborg, då han den 1 febr. kl. 3 f. m. från Stedingk mottog en skrifvelse af samma innehåll som den depesch, hvilken den 5 febr. anlände till Stockholm. Klercker var fullkomligt oförberedd på att kriget var omedelbart förestående. »Jag hade», skrifver han, »ej en enda bokstaf därom från vårt hof — inga penningar, — inga magasiner.»[1] Två, högst tre veckors tid kunde beräknas för krigsrustningar. Från Helsingfors expedierade han sedermera under loppet af samma dag ett trettiotal order om truppernas uppbrott och marsch emot gränsen samt om fästningarnas sättande i försvarstillstånd. De i Finland varande trupperna utgjorde med arméens flottas kontingenter 22,200 man. Klercker befallde, att 5,600 man, däribland vargeringen, skulle inkastas i fästningarna. På västra krigsskådeplatsen, d. v. s. landet söder och väster om Päijäne, tänkte han, att 9,800 skulle operera samt på den östra, eller i Savolaks, 4,300 man. I följd af de be-

[1] H. G. Trolle-Wachtmeister, I, s. 82 skrifver den 12 dec. 1807: »Från Finland jämras öfver att intet försvar finnes; inga magasiner, inga kläder åt truppen, intet krut, inga kulor; det vanliga förrådet, som skall alltid finnas i Finland, skickades i fjol landvägen till Pommern, och så vidare.» Jfr s. 78. Om dessa uppgifter äro öfverdrifna kan jag ej afgöra. Generalstabens arbete berör ej denna sak, men Trolle-Wachtmeisters uppgift kan väl ej gärna helt och hållet sakna grund.

fallningar, han den 14 februari från Stockholm mottagit, gjorde han dock i sina dispositioner några förändringar, »för så vidt omständigheterna och förut vidtaga arrangements det medgifvit».

I stället för att sammandraga arméen kring Tavastehus hade han nämligen bestämt sig för att så nära gränsen som möjligt möta fienden. Trupperna skulle fördenskull uppmarschera i Forsbylinien, som ej låg långt västerut från gränsen vid Kymmene älf. Bättre skulle det likväl hafva varit, om han vid Lahtis—Marttila—Koskis koncentrerat sina trupper. Om Klercker gjort detta och därjämte till spaningstjänst förstått använda sitt kavalleri, likasom ryssarne, skulle han fått bättre kännedom om fiendens rörelser och styrka, än han fick i Forsbyställningen. Ryssarne hade dessutom redan inryckt i landet, innan hans trupper hunnit uppmarschera i denna linie.

Finska hufvudarméen fördelades på tvenne brigader, af hvilka den första skulle utgöra högra flygeln och enligt konungens befallning kommenderas af öfversten frih. Palmfelt; den andra brigaden åter skulle utgöra vänstra flygeln och kommenderas af öfverste Adlercreutz. Bägge dessa voro såsom nämndt är generaladjutanter. Såsom Klerckers generaladjutant eller stabschef fungerade öfverste Gripenberg.

Hvad de till Savolaks' och Karelens försvar afsedda trupperna angår, skulle dessa bilda en särskild brigad under chefen för Savolaks' regemente, generaladjutanten grefve J. A. Cronstedt. Brigaden skulle samlas vid St. Michel, undantagandes Karelska jägarekåren, hvars samlingsplats var den viktiga gränsorten Joensuu.

Redan den 3 febr. kl. 12,15 f. m. ankom Klerckers mobiliseringsorder för Savolaksbrigadens trupper till Heinola, där brigadbefälet för tillfället fördes af öfverstelöjtnant Sunn. Både grefve Cronstedt och chefen för Savolaks' jägareregemente uppehöllo sig nämligen vid denna tidpunkt tillfälligtvis i Stockholm. Mobiliseringen skedde emellertid så raskt, att trupperna och vargeringen redan den 10 och 13 febr. synas hafva varit samlade omkring St. Michel och Varkhaus, naturligtvis utom Karelska jägarekåren. Den 16 febr. var dock äfven hela denna trupp samlad vid Joensuu. Chefen, öfverstelöjtnant Aminoff, inträffade likväl först den 3 mars.

Från första stund var det Klerckers hopp att kunna hejda fienden redan vid gränsen. Den 3 febr. skref han nämligen till Stedingk, att, om fienden lämnade honom 14 dagars anstånd, skulle arméen göra dess inbrott och lätt uträknade framsteg skäligen kraftigt motstånd, hvarför han hade för afsikt att samla hufvudarméen vid Nyby, Artsjö och Forsby. Orsakerna till att södra finska arméen ej hann intaga denna ställning hade sin grund i, att den gamle, hederlige Klercker icke tagit i beräkning åtskilliga dolda krafter, som rörde sig på djupet, hvilka i förening med oförmåga och oduglighet annanstädes skulle lägga tunga band på hans verksamhetsbegär och arbetskraft.

Innan Palmfelt och Adlercreutz af konungen blifvit utnämnda till brigadchefer, hade brigaderna eller fördelningarna, såsom de i förstone kallades, förts af generalmajorerna Ehrenroth och Aminoff, hvilka Klercker gifvit dessa befäl, emedan de vid denna tidpunkt, utom Klercker själf, voro de enda generaler, som vistades i Finland. Och när han med dem och öfverste Palmfelt öfverlade om detaljerna af den från Stockholm komna försvarsplanen, förklarade Ehrenroth, som redan anhållit om afsked, att »planen vore ganska god men halp ingenting, ty Finland skulle ändå en gång höra till Ryssland, hvilket vore så godt först som sist». Öfverste Palmfelt åter — »efter gamla vanan bakslug och gärna drager sig ur spelet när det gäller», antecknar Klercker — uppträdde bestämdt mot planen. Man kunde icke undgå tilltal, tyckte han, därest man samlade trupperna vid gränsen i stället för vid Tavastehus, hvilket konungen utsett till samlingsplats. »Jag lät honom prata», skrifver Klercker, »frågade, om han ville med flit, då nöden ej fordrade, lämna fienden platta landet och lämna alla effekter kvar i Helsingfors, som då ej alla voro transporterade från Sveaborg, och sade positivt, att jag tog ingen trupp ifrån gränsen, förrän den tagna positionen vore bruten.»

Hvad finska folkets sinnesstämning vid denna ödesdigra tidpunkt beträffar, tyckes den, *efter andra källor att döma*, ha varit ungefär följande. Adeln och krigsbefälet torde hafva haft ungefär samma tankar som Ehrenroth och Palmfelt, eller med andra ord ha önskat en förening med Ryssland. Samma känslor synas äfven ha uppfyllt en stor

del af medelklassen. Af borgerskapet ville de, som hade affärer på Ryssland, att Finland skulle förenas med detta land. Af bönderna däremot stod allra största delen på Sveriges sida; detta kanske icke minst därför, att herrarne lutade åt Ryssland. Men *ett* stånd fasthöll afgjordt och obetingadt vid det gamla moderlandet, nämligen prästeståndet.

I en följande artikel skola vi behandla själfva krigsrörelserna, så långt andra delen för oss.

Johan Classon Risingh

AF

ELLEN FRIES

I.

Oliver Cromwell anses gemenligen hafva gått i spetsen för det merkantila fälttåg, som Europas stater den ena efter den andra under sextonhundratalet började emot holländarnes handelsvälde.

Dock torde den äran ej vara hans, utan fastmera Axel Oxenstiernas. Denne upptog kampen mot det holländska handelstrycket genom de bekanta skeppsfrihetsförordningarna, hvilkas syfte var, liksom den berömda navigationsaktens, att undergräfva holländarnes frakthandel.

Ett svenskt Östersjövälde var en »kropp utan lif», så länge handeln i denna svenska insjö helt och hållet låg i holländarnes händer. Efter århundradens erfarenhet står ej detta tydligare för oss än det stod för Axel Oxenstierna. Det fordrades likväl kraftiga medel för att bringa den svenska handeln på fötterna. Och Axel Oxenstierna tvekade ej att använda dem. Hans förmenta frihandelsgrundsatser få ej uppfattas efter nittonde århundradets åskådning. Det har med rätta om hela det s. k. merkantilsystemet blifvit sagdt, att det snarare bör betraktas såsom en praktisk handelspolitik än som ett fulländadt teoretiskt system, och Axel Oxenstierna var i sin handelspolitik som i sin diplomati en praktisk herre, hvars styrka var att, såsom han själf uttryckte det, »taga occasionerna i akt.»

Ur teoretisk synpunkt må man fördöma huru mycket man vill sextonhundratalets handelslagstiftning och handels-

politik med dess reglementeringar och parteringar och monopol, man kan vara frestad göra sig löjlig öfver deras barnsligheter och öfverdrifter, och åtskilliga åtgärders oklokhet faller genast i ögonen, men detta stränga reglementeringssystem hade sina obevekliga historiska betingelser, och den som genomförde systemet konsekventast, Colbert, hade ej anledning att beklaga sig öfver följderna af detsamma. Det berodde ej heller på Axel Oxenstierna själf, att han ej blef en svensk Colbert,[1] utan det berodde på flera viktiga omständigheter, bland hvilka den ej minst viktiga var, att svenskarne voro, såsom redan Gustaf Vasa erfarit och betygat, »döngöter» och »till handel fast oskickelige».

Axel Oxenstiernas son och efterträdare, Erik Oxenstierna, besjälades af samma intresse för den svenska handeln och industrien som fadern, och Karl XI:s förmyndarregering saknade ej ansatser att fullfölja den genom Karl X:s krig afbrutna Oxenstiernska handelspolitiken, om ock utan dess kraft och klokhet. De högadlige herrarne stå dock tämligen ensamma i sina merkantila sträfvanden. Nationen i sin helhet hade sina blickar fäst allenast på en stundande, allt förbättrande reduktion och såg i högadelns intresse för handelns och industriens utveckling främst ett famlande efter utvägar att undvika denna fruktade åtgärd, en misstanke, som, hvad Karl XI:s förmyndare angick, ej var utan sin grund.

Den genuint svenska medelklassen var ej heller vid denna tid synnerligen stark hvarken till antal eller inflytande. Sveriges handelsstånd bestod till en ej ringa del af utländska element, för hvilka Oxenstiernornas patriotiska synpunkter måste förblifva främmande. De mest betydande handlandena och industriidkarne voro af utländsk börd: de Geer, de Besche, Roquette-Hägerstierna, Palmstruch, de Moucheron, Pötter-Lillieflycht, Larsson v. d. Linde, Lefebure, Bedoire, för att nämna endast några af de mera betydande namnen. Många af dessa herrar exploiterade oförsynt Sveriges tillgångar och hade sina kapital i utlandet. Deras intressen sammanföllo mindre än hvad man i allmän-

[1] Om uppfattningen af merkantilsystemet se Roscher, Geschichte der National-Oekonomik, Laspeyres, Geschichte d. volkswirthschaftlichen Anschauungen d. Niederländer, Neymarck, Colbert et son temps. Van Rees, Verhandeling over de Maximen van Pieter de la Court.

het varit böjd antaga med de rent svenska, ehuru det bör erkännas att icke desto mindre det mesta som för svensk handel och industri blef uträttadt, var dessa utländingars verk.

Bland det fåtal svenskar nedom de högadligas krets, för hvilka den svenska handelns utveckling var ett lifsintresse och som till fullo uppfattade betydelsen däraf för Sveriges framtid, intager Johan Classon Risingh ett bemärkt rum. Hans namn har blifvit förknippadt med det sista, sorgliga skedet i ett af den Oxenstiernska handelspolitikens berömdaste företag: Nya Sveriges kolonisering. Johan Risingh var koloniens siste guvernör. Hans praktiska duglighet kan med goda skäl ifrågasättas, men ej hans ekonomiska insigter och skarpsinne, framlagda i flere för sin tid märkliga arbeten. Det kan därför om honom sägas, att han genom sin företrädesvis teoretiska begåfning var till kynnet, ej blott till börden svensk.

* * *

De kortfattade biografier öfver Johan Risingh,[1] som finnas, innehålla många felaktigheter. Källorna rörande hans yttre lefnadsförhållanden äro ock sparsamma, dock torde de fullständigt begagnade ställa hans personlighet och skriftställarverksamhet i en klarare dager än hittills kommit dem till del.

Magister Clas Bothvidi, förut rektor i Norrköpings skola, blef 1612 kyrkoherde i Risinge församling af Linköpings stift. Han var äldre broder till den berömde biskop Johannes Bothvidi, och måhända var det af stolthet öfver denne broder, som han tilldelade *två* af sina fem söner, den äldste och den yngste, namnet Johannes eller Johan. Dessa två togo efter socknen, hvaruti fadern blifvit kyrkoherde, namnet Risingh. En deras halfbroder, också bärande namnet Johan, kallade sig likaledes Risingh.

Det är naturligt, att en förväxling lätt skulle uppstå mellan dessa tre *samtida* bärare af *samma* namn. Den har

[1] I Anreps Ättartaflor, adl. ätten Risingh; Nordisk Familjebok: Biogr. lexikon; Stiernman, Svensk Adelsmatrickel; samt »Det lärda Östergötland», handskrift i Linköpings bibliotek.

gått igen hos alla biografer, och detta enligt den lagen, som gäller inom de historiska minnenas område likaväl som inom religionens: »att den, som mycket hafver, honom skall än mera gifvet varda». Nya Sveriges siste guvernör, nationalekonomen Johan Risingh, har med sitt namn förenat åtskilligt, som rätteligen tillkommer brodern och halfbrodern. Om dessa tvenne har man visserligen ej många underrättelser, men de äro dock af sådan art, att de bestämdt skilja dem från hvarandra och från den tredje, liksom de äfven bestämma deras släktskap.

En Johan Classon Risingh, var född i Risinge socken i Östergötland den 22 mars 1611, hans fader var kyrkoherden Clas Bothvidi. Han studerade antagligen i Dorpat, blef redan 1637 kamrerare i Stettin och dog där den 28 jan. 1649 samt begrofs i Maria kyrka därstädes den 5 febr. s. å. Han efterlämnade tre döttrar: Elisabet, gift med borgmästaren i Skeninge Gabriel Hack, Anna, gift med Tomas Ranth, och Kristina, gift med presten i Skeppsholmsförsamlingen Erik Salenius.[1]

En annan Johan Risingh var 1667 sekreterare i Göteborg och utnämndes den 11 mars 1668 till notarius publicus därstädes. Hans föregående öden antydas ingenstädes, och

---

[1] Bland K. bibl. småskrifter finnes ett fragment med följ. titel: »Piis Manibus viri Nobilis et amplissimi Dn. Johannis Classohn Rijsing, Ostrogothi S:æ R:æ M:tis et Regnorum Sueciæ per Pomeraniam orientalem Apologistae Anno Aer. Chr. cIɔ Iɔc XI. XI. Kal. Apr. Nati ɔIɔ Iɔc IL. IV Kal. Febr. denaticum ipsis Nonis febr. ejusdem anni exuviae ejus in templo cathedrali ad D. Mariae Stetini solemniter deponendae sunt — — — ut Juventus debitam pietatem frequens exhibeat, invitatur a M. Joh. Micrælio rectore. Typis Retianis. — Jämför ock bouppteckning af d. 17 sept. 1674 efter nationalekonomen Johan Risingh i Stockholms förmyndarkammare, där de närvarande fruarna upptagas såsom dennes brorsdöttrar och enda arfvingar. En revers af följ. lydelse är bifogad bouppteckningen: »Bekenner iagh underteeknad, at iagh hos mig hafver innestående min S. Broders Johan Classons (fordom Camererarens i Stettin) barns del, som them för Grosstorps skattegård tillkommer, som åhr 175 Rdr — — — — — — Stockholm 22 aug. 1652 Joh. Cl. Risingh». — Af de i alla biografier nationalekonomen Risingh tilldelade två orationerna från Dorpat, bärande titlarne 1) Oratio de civitate Dorpatensi, Dorpat 1637 in △ och 2) Oratio de Milite Christiano metrice Dorpat 1637 d. 5 juli in △, har jag ej lyckats få se mer än den sistnämnda, men den förefaller vara författad af den här ofvannämnde kamreraren Risingh. Efter talet följa några verser af för hans afresa sörjande landsmän, däribland en från Arboga, som skrifver:

»Nunc Dominum rogito praesentia prisca futura
Tempora qui cernit quique creata regit
Hinc ut te reducem Patriae ad Pomæria terra
Ducat et inde bona conditione locet.»

Se ock Bref t. Johan Oxenstierna från denne Risingh i Tidö saml.

om de följande veta vi allenast, att han 1675 var rådsherre och ingick gifte med jungfru Metta Brauns, samt att han sedan lämnade den luterska kyrkan.[1]

Efter att sålunda hafva eliminerat de båda obetydliga bärarne af namnet Johan Risingh, återstår att skildra den namnkunnige Johan Risinghs lefnadslopp.

Hans födelseår är okändt. Den öfverallt anförda uppgiften 22 mars 1611 tillhör hans broder, såsom ofvan visats. Antagligen är han yngre än denne, ty han inskrefs först den 25 aug. 1635 vid Uppsala universitet efter att ha genomgått Linköpings gymnasium.[2] I nov. 1639 deltog han i den uppvaktning af verser, »Concentus Metricus», som studerande af Östgöta nation egnade Magnus Gabriel Dela Gardie vid hans tillträde till rektoratet,[3] och i juni 1640 disputerade han för E. G. Emporagrius.[4]

Han kallar sig i ett af sina arbeten för lärjunge till Loccenius, och detta är den enda antydan vi funnit om

[1] Berg, Saml. t. Göteb. Hist. sid. 20, 80, 124, 130, 493. Bref t. Wrangel 5/6 1674, Skokl. Saml. — I Saml. Biographica (RA.) finnes ett bref från en *fjärde* Johan Risingh dat. Norrköping 6/11 1693 t. landshöfding Eldstierna. Det visar, att redan vid den tiden började man förväxla herrarne Johan Risingh, så att en utredning var af nöden. Eldstierna hade frågat hvad som blifvit af J. R:s papper. Brefskrifvaren säger sig ej veta hvilken J. R. landshöfdingen menar. »Då Sahl. Johan Risingh Clason d. ä.» (ej troligt han var d. ä., såsom nedan synes,) »dog i Stockholm, så lärer secr. Plans, som han då var hos i Stockholm, veta gifva underrättelser huru hans effterlåtenskap tog vägen. Skulle ock vara den andra Johan Risingh, som var uthi Stettin, så tror jagh hans dotter, som egde en holmpredikant i Stockholm, boendes på Ladugårdslandet, H. Kerstin Johansdotter benämdh, lär gifva underrättelser. Ellies här i orterne mäst alle döda och kringströdda, som elljes en halfbroder Johan Risingh uthi Göteborg stadssekreterare, hvilken för några åhr sades aposticerat och dess hustru af sin piga mördades.» — — RR. 11/8 1668.

[2] Se Album Studiosorum. I Håhls Matrikel (Vest. Saml. 939) finnes någon undran, om det kunde ha varit 2 med samma namn, likaså i Palmskiölds anteckningar men frågan är ej utredd.

[3] Finnes bl. K. Bibl. Småskrifter. I »Det lärda Östergötland» m. fl. st. omtalas: »Carmen festivitati nuptiarum qua perquam Rever. et Clariss. M. Nicol. Magni R. Dioces. Lincop. Senior ut et P.P. in Vreta Kloster Viro doctiss. M. Bothvido Claudio Norc. pastori in Hellestadh donat filiam suam virtuosiss. virginem Anno 1638, 8 juli in Vreta a Joh. Cl. Risingh, Medio Lincop, in △.» Har ingenstädes påträffat denna skrift, men antager att den är af denne Risingh, liksom den förstnämnde till M. G. Dela Gardie. Den andre Risingh skulle redan då varit i Pommern och antagligen gift. Dela Gardie var ock nationalekonomen Risinghs ständige beskyddare.

[4] Disputationens titel är: »Disputatio philosophica de philosophia in genere, quam ex altis affulgente lumine, in Regia Sueonum quae est ad Salam Academia etc.» — — Följer en dedikation t. M. G. Dela Gardie, till fadern Clas Bothvidi, till »fratribus amantissimis», Bothvid, präst i Hellestad, Georg, amanuens i Riksarkivet, och Johannes Claudius Risingh, »Pomeraniæ citerioris redituum curatori designato solertissimo».

den undervisning han i Uppsala åtnjutit. För de närmast följande åren har det ej varit möjligt erhålla några upplysningar om Risingh. Först år 1646 i aug. dyker hans namn åter upp. Han är då den unge ädlingen Clas Åkesson Totts lärare. Antagligen har han ägnat äfven de mellanliggande åren åt studier, resor och lärarverksamhet. I hans sköldebref (RR. 20 dec. 1653) står att han »hafver användt sine unge åhr uthi studier och bokelige konster både på inrickes och fremmande academier och gjort där i märchelige progresser, och om dem så myckit mehra till att illustrera genomvandrat åtskillige konungariken, landh och provincier, förfahret deres seder, lagh och statuter, lärt åthskillige språk och tungemåhl» etc. — —

På sommaren 1646 var han den unge grefve Tott följaktig på en resa i bergslagen och vistades sedan med denne på Ekolsund. Under hösten voro de åter i Uppsala, då Risingh öfvervakade Totts läsning, ordnade med hans disputation och besörjde det än viktigare »valetet,» hvilket gick af stapeln den 26 maj 1647, hvarefter de lemnade universitetet för att tillsammans företaga den sedvanliga »perigrinationen» i främmande land.

Den blifvande nationalekonomen visade redan nu den ekonomiska oförmåga, när det gällde egna affärer, som sedan följde honom genom lifvet. Några bref till Totts förvaltare, hans egen »gode vän» Olof Andersson Strömskiöld äro fulla af klagomål öfver dåliga affärer, och framför allt öfver de dyrbara skräddarräkningarne.[1]

I det följande kom Risingh att göra stränga reflexioner öfver lyx, men lärde sig aldrig att rätta mun efter mat-

[1] »Gud vet hvar man skall vända sigh med den karlen, han förgåhr oss rätt alla ihop», skrifver han fr. Ups. 7 maj 1647, till Strömsköld, »jagh klår mitt hufvud sönder för thet odryga tyget han hafver på mina vegnar uttagit: han hade af migh inga order så ochristeligen tilltaga, icke heller hafver han kunnat tänkia hvad min lägenhet kunde tåhla — — nu ähr klädningen allt skurin. Jagh vet migh ingen råd. — — Jagh bad honom senast han skulle se till att skaffa migh en hatt, men then fick iagh inthet. Beder förthenskull h. Camreraren ville migh therutinnan förhielpa såsom och itt par strumpor, ändoch Gudh vet, huru iagh kan komma till rätta effter nu mehra för migh uttagit ähr, ähn iagh med 2 åhrs löhn kan betala. Jagh ville gierna till välb. Herrens ähro mig någorledess fållkelyck erhålla, men alldrigh tänkte iagh uppå att öfverflöda, som Oloff tilltager. Men Gud hielpe migh en gångh theruth, han eller någon sådan skola alldrigh mehra så skära mig öfver kamb.» (se Tottska Saml. RA., Bref fr. aug. 1646—maj 1647).

säcken. Han var sålunda ej den rätte mannen att lägga band på den unge grefve Totts öfverflödiga vanor. Resan gick öfver Holland och England[1] till Paris, där de dröjde en längre tid. På våren 1648 voro de i Saumur. Den eleganta krets, i hvilken Tott nu rörde sig, och hans böjelse för spel, som mer och mer framträdde, väckte Risinghs allvarliga bekymmer. Han meddelade sig därom i bref till Totts frände, grefve Per Brahe. Risingh säger sig förmana, råda och resonera med sin unge herre, men allt fåfängt.[2]

På hösten 1648 var Tott åter i Sverige, och Risingh var honom följaktig. Han tyckes äfven nu besökt Uppsala akademi, men genom sin gynnare Magnus Gabriel Dela Gardie erhållit medel att företaga en ny resa till utlandet för att ägna sig åt ekonomiska studier. Af drottning Kristina erhöll han ett stipendium med uppdrag att författa en afhandling om köphandeln, hvarpå han ock vid denna tid började arbeta.[3]

I maj 1651 var han åter i Stockholm och utnämndes till sekreterare i det nystiftade kommerskollegium, därför att han vid sina studier och resor »förvärfvat sig en synnerlig god förfarenhet uti commercieväsendet och de saker, som därtill höra».

Att döma af detta ämbetsverks registratur blef han en af dess mest verksamme och nitiske ämbetsmän, särdeles gynnad af dess nye direktör Erik Oxenstierna.

Bland de ämnen, som i kollegiet med stor ifver afhandlades, var lämpligaste sättet att understödja kolonien Nya Sverige i Amerika och dess guvernör Johan Printz.

[1] I England besökte de Hampton Court, »ther vi Konungens och unge Princens måhltid besågo och vordo thereffter införde uti en sahl, ther vi H. Maj:ts hender kysste». Risingh t. Per Brahe $^{22}/_{10}$ 1647 (Skokl. Saml.)

[2] »Så enähr iagh thet blef varse, hafver iagh ingen flit sparat att afstyrke honom therifrån, med all then macht migh thertill gifvin ähr, nembl. med alfvarligh rådande, ther med iagh honom hafver föredragit the vichtigeste skäl iagh hafver kunnat veta honom skulle therifrån afdraga kunna». Fr. d. s. t. d. s. Saumur $^{13}/_{5}$ 1648 (Skokl. Saml.)

[3] I Album Studiosorum finnes antecknadt för 16 okt. 1648 en »Johan Classon Risingh», och det kan ej gärna vara någon annan än denne Risingh. — Se hans memorial och suppliker i Saml. Biogr. 1660--1668, där hans stipendium och vistelse i Holland 1650 omtalas. Den 3 sept. 1652 får landshöfding E. Sparre befallning att utbetala t. Risingh »det honom resterande stipendium och dessförutom att låta tryckia den bok han under händer hafver, giörandes hela summan 900 Rdr el. 1350 dlr. s. mt». — Några uttryck i Risinghs uppsats om köphandeln visa ock, att den började skrifvas vid denna tid, liksom några af hans smärre uppsatser äro skrifna i Holland. Härom mera längre fram. Bref t. M. G. De la G. $^{29}/_{5}$ 1651 (De la G. Saml.).

Risingh intresserade sig lifligt för detta företag och begärde att själf få medfölja fartyget Örn, som utrustades genom Amerikanska kompaniets och kollegiets förenade ansträngningar.

Flera skäl bevekte honom att deltaga i resan. Först och främst ansåg han, »att icke allenast ther uthe nembl. i Nya Sverie vore så godt och beqvämt både till att nähra sigh och värfva någon godh förkofringh, uthan thet skulle ock vara itt värck till fäderneslandzens ähro och nytta att hafva sin colonie ther uthe så väl som andra nationer». Sedan skulle han erhålla goda villkor, om han ville medfölja expeditionen. Han skulle få behålla sitt ämbete i kollegiet, få lön af kompaniet såsom assistensråd, erhålla ett större landområde i kolonien samt dessutom sex personer »till kost och frakt» och »tolf till frakt allena», hvilka skulle hjälpa honom vid koloniseringen. Det lofvades slutligen att emigranterna »skulle ther af mehra ynnest och ähra vinna ähn förkleningh».[1]

Den 9 dec. 1653 insättes Johan Risingh genom drottningens bref till Commissarius, »till att förhielpa detta verket dher att fortsättia och till att animera Gouvernören såväl som colonierne desto frimodigare till dhenne ände sigh dher att förholla, alldenstundh dhe härutaf vår nådigste villie till coloniens befordringh desto vissare aftaga och förmerkia kunna. Vi vele fördenskuldh be:te Johan Risingh fullmechtigh giöra och authorisere uppå våre vegnar, till att ställa och laga alt det han iempte Gouverneuren kan befinna oss och compagniet till tiänst och nytto, colonien dher till förbättringh och styrckio, landet till cultur och upkomst lända kunna, och skall i synnerhet hans beställningh medh rätt och ordningar, iemväl och alt hvadh commercierne angår medh alt det som dheraf dependerar, så att landet dher igenom, nest Guds välsignelse, måtte komma till dhet ståndh, att dhe dheruppå ahnvände expenser måtte igen ersättias och löhnas kunna».[2]

---

[1] Dessa skäl har han själf anfört i slutet af sin relation om Nya Sverige. (Saml. Nya Sv. RA.). Skulle ha i lön 1200 dlr smt. och 200 dlr. kpmt. enl. räkningen i Saml. Biographica.

[2] Saml. Biographica RA. Uttryckssätten antyda, att R. själf uppsatt instruktionen. — Till kammaren om respenningar åt Risingh 1,000 rdr. Se RR. d. 12 och 15 dec. Fick 1500 d. smt. Kam.-Koll. Reg. 8 dec.

Ett memorial uppsattes för *assistensrådet* Risingh, hvilket fullständigades genom kommerskollegii instruktion af den 15 dec., som innehåller grundtankarna för koloniens utveckling samt en utförligare framställning af Risinghs åligganden, i öfverensstämmelse med det ofvan anförda kongl. brefvet.[1] Kort efteråt, den 20 dec., upphöjdes Risingh i adligt stånd.[2]

Den 27 jan. 1654 höll Risingh i Göteborg mönstring med skeppet Örnens besättning och antagna emigranter och afseglade den 2 febr. Vidriga vindar och sjukdom tvungo honom till att göra en omväg söderut och besöka S:t Christoffer, hvadan han först d. 20 maj landade i Elfsborgs skans i Nya Sverige.[3]

Med en djärf handling började han sin verksamhet i kolonien. Dagen efter sedan han landat, trefaldighetssöndagen d. 21 maj, bemäktigade han sig genom öfverrumpling holländarnes skans Fort Casimir.

Mot all folkrätt hade denna skans genom guvernören Printz' försumlighet anlagts på svenskt område. Långt ifrån att göra något försök till dess intagande hade Printz, emedan han nu ansåg kolonien ur stånd att försvara sig mot mäktiga grannar, öfvergifvit utan tillstånd densamma, lämnande befälet åt sin måg Johan Papegoja.

Vid intagandet af Fort Casimir handlade Risingh efter svenska regeringens order, och det torde böra betecknas såsom en klok och berättigad handling. Endast genom en bestämd och kraftig hållning kunde svenskarne hoppas att bibehålla sin ställning vid Delaware. Följderna af den djärfva bedriften visade sig också genast i ökad respekt

[1] Utförligt refereradt hos Sprinchorn, Kol. Nya Sverige, Hist Bibl. V, till hvilket arbete hänvisas för närmare underrättelse rörande N. Sverige, då här egentl. meddelas blott hvad som är belysande för Risinghs personlighet. Se ock Acrelius, Sv. förs. i Nya Sverige s. 55— 88.

[2] Se hans ofvan anf. bouppteckning och RR. d. 20 dec. Den 20 juli 1652 erhöll han expektans på hemmanet Sätra och d. 25 juli 1653 hade han erhållit ett donationsbref på öfv. Erik Henrikssons donation, hvilka dock tyckas varit bland dessa drottning Kristinas donationer, som aldrig erhöllos.

[3] R:s halfmultnade journal 6/7 1654 (Saml. N. Sv. RA.) och Lindströms journal. I anledning af hans resa utgafs: »Nobillissimo Viro Joh. Cl. Risingh inclyto Commerciorum Collegio a secretis cum in Sueciam novi orbis abiret sic Epistola valedicebat Johan Paulinus» 1653 d. 30 dec. Upsala (Palmskiöldska Saml. Topographica del 74.) Visar hvilka stora faror en amerikaresa då ansågs medföra.

för det svenska väldet, som vid Risinghs ankomst varit i upplösningstillstånd.

Men kolonien var, hvilket Risingh ej väntat, utan laglig guvernör. Johan Papegoja öfverlämnade emellertid högsta befälet åt Johan Risingh, som sålunda kom att faktiskt uppträda såsom guvernör i stället för såsom assistensråd, biträdd af den ofvannämnde Papegoja och ingeniören Lindström, som samtidigt med Risingh kommit till Delaware.

Risingh underrättade regeringen i Sverige om förändringarna i kolonien, sade sig vara nöjd med hvem regeringen sände ut till guvernör, bara han vore en duglig, ej egennyttig man. Regeringen utfärdade ock en guvernörsfullmakt för Risingh d. 30 juli 1655, men den hann aldrig komma honom till handa, innan han lämnat Nya Sverige.

En berömvärd verksamhetsifver utmärker den nye guvernörens styrelse. Redan den 3 juni begifver han sig i väg på resor i landet, gör sig noga bekant med dess natur och resurser samt låter kartlägga detsamma. För honom blef det klart, att svenskarne måste beherska hela Delawareviken, om kolonien skulle kunna uppblomstra. Genom ett plakat af den 8 juni och energiska underhandlingar sökte han återbekomma svenska emigranter, som af missnöje med Printz' på en gång svaga och hårda styrelse flyktat öfver till Virginien. De holländare, som bodde inom svenskt område, svuro trohet åt svenska regeringen. En annan för Risinghs styrelse karakteristisk åtgärd är hans närmande till indianerna för att genom en förnyad bekräftelse af förbundet med dem erhålla en *rättsgrund* för äganderätten till landet gent emot holländska och engelska anspråk. Hans underhandlingar med indianerna vid Printzhof den 17 juni, af flera författare skildrade, därför här förbigångna, visa att han ägde den aktning för landets urinvånare, som gjorde de svenska kolonisterna i Amerika mer omtyckta af rödskinnen än andra europeer. Slutligen lät Risingh utfärda en ordinantie för att ordna det samhälle, som han styrde, ett i afseende å humanitet och klokhet märkligt aktstycke.[1]

[1] Kom.-Koll. Prot. 10/2, 11/2, 23/2 1654 m. fl.; Lindströms Journal. Saml. Nya Sv. RA. — Printz hade begärt få komma hem, men hade fått afslag. Se RR. d. 12 dec. 1653.

För landets uppodling och kommersiella utveckling hade han många planer, för många skulle vi vilja säga, ty han synes böjd för projektmakeri och sangvinisk förslagenhet, men däremot hafva saknat den besinningsfullhet och ihärdighet, som tilltvinga sig framgång.

Hans rapport till regeringen af den 13 juli 1654[1] är full af goda förhoppningar, och han anser kolonien »vara en juvel i den kungliga kronan». Han hoppas för koloniens uppblomstring mycket af de nya förslag, som före hans afresa utarbetats i Sverige och som i hufvudsak torde ha varit hans egna.

Först och främst skulle emigranterna allodialt få köpa sin jord af indianerna eller kompaniet. De begagnade sig ock häraf. Vidare skulle de erhålla hjälp till sin uppsättning genom att af kompaniet på afbetalning bekomma utsäde och boskap. Detta förslag omhuldades särskildt af Risingh. En hård vinter 1654—55 och dålig skörd stäckte dock i ej obetydlig grad de ljusa förhoppningar, som grundade sig på dessa nya anordningar.[2]

Befordrandet af koloniens handel låg Risingh mest om hjärtat. Nya Sveriges läge ägnade sig förträffligt till ett utbyte af produkter mellan de norr och söder därom belägna kolonierna. Vidare borde en liflig handel kunna uppstå mellan moderlandet och kolonien, då kompaniets fartyg gingo tullfria och öfriga fartyg endast skulle betala 2 % tull, enligt regeringens memorial af den 12 dec. 1653. Risingh hade dock många »desiderata» att framställa till regeringen i sin ofvannämnda rapport. Han behöfde dugligt arbetsfolk, handtverkare och bönder. Främst af allt fordrades dock skeppsladdningar från Sverige för att få handeln i gång. I kolonien funnos inga produkter att sända med det hemvändande fartyget Örn, utan Risingh nödgades från Virginien uppköpa en last tobak, hvilken blef föremål för mycken tvist, såsom i det följande skall meddelas.

I ett med fartyget Örn hemsändt bref till koloniens gynnare, Erik Oxenstierna, yttrar Risingh om sina person-

[1] Tr. hos Sprinchorn anf. st. s. 92.

[2] Risingh, mem. fr. Frauenburg d. 18 sept. 1655, RR. d. 12 dec. Se ock hans uppsatser om N. Sveriges kolonisering och i »En landtbok», där samma tankar gå igen.

liga förhållanden därute bland annat: »Hvadh mig belangar, så är iagh här, Gudhi skie loff, väl nogh benögd, vore här allenast the persohner som the saker, hvilke till ett sådant värck behöfvas, förrätta kunde, så skulle här väl kunna tillgå; ty iagh hafver stor lust att tiena till thetta vackra värcketz fortgångh, och ähr nu såsom friare än förr och uthi itt annat element, migh alltidh uppehollandes vidh then förtröstningh, att E. Gr. Ex:ce thet värket (näst Guds hielp) på sine fulle gångh hielpa skall. — — — Sedhan och är min ödmiukeste böön och begiäran, att effter H. K. M:t migh vidh min afresa aller nådigast gaf ett stycke landh här uthe till 20 à 30 bönder, och ther uppå Manlähns rätt, att nu E. Gr. Excell:ce ville migh gunstigt befordra till thetta landet, som än alldeles inthet är rögt eller bygt, belägit neder vidh Trefalldighets Skantz,[1] sträckiandes sigh ifrån stranden uth medh en liten bäck, en svänsk fierdedels mil upp i landet och sedhan alt uth medh Rivieret till Traneudden inclusive, och så en fierdedels mil till evärdelig egendomb, hvariblandh en godh del ähro stora rörflachter och kröpelbuskar medh en del godt landh, hvilket iagh (näst Guds hielp) så snart och väl skall besättia medh egen bekostnad, som någor annor häruthe, att iagh ther medh framdeles här uthe kundhe ther hafva en retirade place, och elliest något ther af vinna, hvar medh iagh här thesto lättare kunde giöra min tillförtrodde tienst. Jagh låter thetta i all ödmjukhet E. Gr. Excell:ce vara recommenderat, jemväl och till en godh hustru, hvar om iagh migh bättre till E. Excell:ce tillförtroor, än någon annan i verlden. Och än doch att the Engelske, som här varit hafva, hafva icke obscure migh till sådhant ombudit, så vill iagh doch inthet ther till giöra, medh mindre iagh först E. Gr. Excell:ces authoritet ther uthi hafver; skall förthenskull här medh bero låta.»[2] — —

[1] Det namn, som svenskarne gåfvo det af dem intagna Fort Casimir.

[2] R. t. E. Oxenstierna, Fort Christina $^{11}/_{7}$ 1654 (Saml. Nya Sv. RA.). — Enligt adelns ättartaflor m. fl. biografier hade R. redan 1638 ingått äktenskap med Elisabet Månsdotter Wallerstadia och 1646 blifvit änkling. Vidare skulle han, ovisst hvilket år, ingått nytt gifte med Kristina Eriksdotter från Jönköping. — Men då de i dessa äktenskap födda barnen bevisligen äro hans broders, då i bref, memorial, bouppteckning och andra källor, ingenstädes nämnes, att han varit gift, torde »hustrurna» hafva rätteligen varit hans svägerskor. Möjligen var en af dem hans moder. Se Håhls herdaminne. Palmsk. Saml. XIII 45.

Emellertid väntade Risingh förgäfves på den redan vid hans afresa från Sverige bestämda förstärkningen af folk, ammunition och handelsvaror. »Den Gyllene Hajens» utrustning gick långsamt, och först den 15 april 1654 lämnade fartyget Göteborg. Man hade till skeppare en holländare, som tydligen stod i maskopi med sina landsmän, han låtsades ej känna inloppet till Delawareviken, utan seglade in i den norra viken, så att fartyg och last kommo i den där belägna holländska koloniens händer. Det tredje fartyget, »Mercurius», blef ej färdigt att afgå från Göteborg förrän i oktober 1655, och när det väl kom af stapeln, var redan sista akten i svenskarnes kolonisationsförsök i Norra Amerika utspelad.

Den energiske guvernören i Nya Holland, Pieter Stuyvesant, fick genom Gyllene Hajens ankomst klart för sig, att svenskarne på allvar tänkte befästa sig i kolonien, och påverkad af liknande underrättelser från hemlandet, beslöt han ofördröjligen våga ett steg mot Nya Sverige. Några fartyg utrustades med stor hast i Manhattan. Stuyvesant anförde dem och inseglade djärft i Delawareviken. Genom öfverrumpling lyckades han bemäktiga sig den bäst befästade af de svenska skansarna, Nya Elfsborg, den 30 aug. 1655, hvarefter det svagt bemannade och bevärade Kristina tvangs att kapitulera den 15 sept. 1655. Den svenska kolonien föll utan ära.[1]

Att svenskarnes intagande af Trefaldighetsskansen skulle framkallat denna konflikt med holländarne, såsom en del författare påstå, synes efter en förnyad granskning af källorna, föga troligt. Snarare har denna kraftåtgärd, såsom redan förut framhållits, för en tid räddat den svenska kolonien. Någon skuld till koloniens fall i Risinghs administration torde ej heller finnas. Tvärt om hade han lyckats mildra det missnöje Printz' hårdhet framkallat

[1] »Een kort berettelse om thett anfall, thermedh the hollendske Inbyggiare af Nya Nederlandh then Svenske Colonien uthi Nya Sverige medh fyendtligheeth oförmodeligen och uthan skäligh ordsaak hafva öffuerfallit Anno 1655 sampt och Svar uppå theras förvände ordsaaker, hvarföre the fyendtligen ther ahnfallit hafva.» (Saml. Nya Sv. RA.). Med något olika titel tryckt i: »De Colonia Nova Suecia», af Arfwedson praes. Geijer Ups. 1825 efter Palmskiölds afskrift. Öfversatt hos Hazard, Annals of Pensylvania, Phil. 1850. — Uppsatsen är odaterad undertecknad J. Risingh.

bland så väl svenska som holländska kolonister. Främsta orsaken till koloniens fall synes ligga däruti, att de vidtomfattande handelsplaner, som den svenska regeringen liksom koloniens nye guvernör hyste, kommit till holländarnes kunskap. Dessa trodde dem närmare sitt förverkligande, än de voro, och med sin praktiska klokhet beslöto de att stäcka dem, så snart ett tillfälle erbjöd sig.[1]

Holländarne i Amerika voro icke starka, det holländskvestindiska kompaniet hade att kämpa med stora svårigheter, indianerna voro svenskarne bevågne, och alla hade i engelsmännen en gemensam fiende, hvadan ett upprätthållande af den svenska kolonien ej hade legat inom omöjligheternas område. Men då skulle den ock kraftigt understödts från hemlandet. Man skulle ej där stannat vid »discurser» och förslag, endast ägnade att påskynda holländarnes anfall. Men i hemlandet hade de dugande krafterna riktats åt annat håll. Samma dag Fort Kristina föll i holländarnes våld, intågade Karl Gustaf i Krakau.

De närmare omständigheterna vid koloniens fall hafva ofta skildrats. Då vi ej hafva några nya källor att anföra, hänvisa vi till dessa allbekanta skildringar, som till stor del grunda sig på Risinghs egna uppgifter. Af dem framgår, att han nödgades vika för öfvermakten, att hans närmaste man Schute, ej försvarade sig, som man kunde ha rätt vänta af en 1600-talets svensk och att samma anmärkning, om ock i mindre grad, kan riktas mot Risingh själf.

Risingh hade icke väl uppgifvit Fort Kristina, förrän Stuyvesant erbjöd honom att återfå fästet samt att med sina svenskar få lefva enligt svensk lag under holländskt skydd. Det svenska kompaniet skulle förblifva vid sin rätt, men erkänna holländsk ej svensk öfverhet. Risingh tvekade ej att afslå detta anbud, och har själf förklarat oss hvarför.[2]

Med detta förslag åsyftade holländarne att få behålla de svenska kolonisterna, som kanske annars skulle vilja åter-

[1] Andra skäl till det svenska väldets undergång i Amerika har Risingh framställt i flera uppsatser, behandlande den svenska koloniseringen, till hvilka vi längre fram få tillfälle återkomma.

[2] Se hans uppsatser om Nya Sveriges kolonisering, särskildt den i Skokl. Saml.

vända till hemlandet samt möjligen erhålla ytterligare andra från Sverige. Men att svenskarne på detta sätt skulle tjäna holländarne väckte Risinghs lifliga förtrytelse. Han rasade i vanmäktig vrede, så att Stuyvesant med tillfredsställelse såg hans och de andra mera betydande svenskarnes återresa till Europa.

Denna skulle enligt kapitulationsvillkoren ombesörjas af holländarne. Risingh for med den ofvannämnde Lindström på skeppet Bern, hade åtskilliga äfventyr och landsattes i Plymouth, därifrån han afreste till London, såsom det tyckes för att utgrunda engelsmännens uppfattning af Delawarefrågan. Den var dock ej uppmuntrande, då de ansågo sig ha oomtvistelig rätt till hela landet allt sedan Jakob I:s tid.[1]

Han for sedan till Vlie samt till Harlingen i Friesland. Där blefvo hans böcker, kläder och manuskript konfiskerade. Gamla kreditorer sedan hans vistelse i Holland kunna med skäl misstänkas ha någon del i ett förfarande, hvaröfver Risingh sedan förgäfves beklagade sig.

I juni 1656 var han i Elbing och sammanträffade med Erik Oxenstierna. Den 18 sept. inlämnade han en anhållan om en tjänst eller ett landtområde såsom ersättning för lidna förluster. Vid denna tid författade han sina uppsatser om kolonien och om dess eröfring. Han ifrade äfven för att regeringen skulle taga sig à nyo an den i hans ögon så ytterst viktiga koloniseringen. Rikskansleren var dock ej hågad att inblanda frågan om Nya Sveriges fall i de underhandlingar han vid denna tid förde med en holländsk ambassad och som ledde till traktaten i Elbing af den 11 sept. 1656.[2]

Ej långt efteråt dog Erik Oxenstierna, Nya Sveriges nitiske beskyddare. Konungen hade hufvudet fullt af andra planer, och kolonien i Amerika lämnades tills vidare åt sitt öde. Johan Risingh var dock en användbar man. Den 11 mars 1657 fick han fullmakt »att vara öfverinspektor öfver våra gränse- och strömtullar, och därhos verserande våra höge regalier, så ock an- och tolager i städerna och andra

[1] Se Leijonbergs diarium. Kom $^{22}/_{12}$ till London. Risinghs uppsats om Nya Sv. i RA. samt Hazard, Annals of Pensylvania.

[2] Se hans supplik af $^{18}/_{9}$ samt senare dylika.

importer uti alla tre våra guvernementer i Preussen och Pomerellen». Från guvernementen skulle honom tilldelas 1,200 rdr årlig lön, hvaraf han dock aldrig utfick för mer än ett halft år. Han tog de följande åren sitt hufvudkvarter i Elbing, där svenskarne voro bäst sedda.[1]

Den 25 jan. 1660 skrifver han därifrån till sin gamla gynnare De la Gardie en ödmjuk supplik om att åter blifva förhulpen till fäderneslandet, då Preussen är intaget af fienderna och han öfverhopad af kreditorer. I aug. s. å. är han verkligen åter i Stockholm.[2]

Hans bemödande blef nu dels att rentvå sig från beskyllningarna att hafva någon del i Nya Sveriges förlust, dels att af kronan och Söderkompaniet erhålla de penningesummor, som han ansåg sig hafva rätt att fordra, dels slutligen att få understöd till den före utresan till Nya Sverige påbegynta afhandlingen om »köpehandeln». Däremot var han, åtminstone i början, mindre ifrig att erhålla något nytt ämbete. Hans hälsotillstånd var ej det bästa, och han önskade fullborda sina nationalekonomiska uppsatser.

Den 25 aug. 1660 ingaf Risingh till regeringen ännu en beskrifning på Nya Sverige, resan dit och holländarnes anfall på kolonien, och den 8 mars 1661 öfverlämnade han ännu ett betänkande om kolonisationens återupptagande, »till Cronones och till Redarnas och hela Compagniets förnöjning och satisfaktion». Detta ledde dock ej till något kraftigare ingripande af regeringen i denna sak. Vid de underhandlingar med Generalstaterna, som fördes 1663 genom residenten Heinsius och 1665 genom gesanten Isbrandt samt 1667 på kongressen i Breda, ansågos så väl ersättningen för Guineakompaniet som de för Sveriges handel fördärfliga elucidationerna såsom långt viktigare öfverläggningsämnen än frågan om Nya Sverige. Den var omöjlig att återbringa i sitt gamla läge och den berörde ej heller

[1] Om ej lön, tyckes han dock åtnjutit andra förmåner, ty han yrkar aldrig på denna lön. Säger i odat. supplik, att han »öfver 4 åhr i Preutzen varit öfver ahnlagorne, hvilke iagh och medh egne Resekostningar öfver hela Preutzen och Pomerellen inrättat, dock allenas itt half åhrs gage åthnutit». (Biogr. RA.) Finnes ock särskild fullmakt af Generalissimus Adolf Johan om tulluppbörden 5/15 juni 1657.

[2] Se hans bref t. M. G. Dela Gardie, De la Gardieska Saml. (RA.) samt hans talrika mem. i Saml. Biogr. och Saml. N. Sv. (RA.).

så många personers intressen, om ock denna kolonis förlust hade haft till följd Amerikanska eller det s. k. Söderkompaniets upplösning 1662.[1]

Någon del i nämnda underhandlingar kom aldrig Risingh att taga. Han fick tydligen i hemlandet uppbära skulden för koloniens förlust, hvilket gick honom djupt till sinnes. Och den misstro, som i anledning däraf af många visades honom, försvårade alla hans försök att få sina rättmätiga fordringar och önskningar tillgodosedda. Förgäfves inlämnade han i flera år supplik efter supplik till regeringen.

De i dessa framställda »postulata» äro 1) ersättning för i Holland lidna förluster; 2) tre års lön såsom sekreterare i kommerskollegium till 1200 dlr årligen; 3) att af Amerikanska kompaniets direktorer få ersättning för försträckningar efter räkningar, samt sin innestående lön; 4) ersättning för den tobak han från Amerika hemsändt, gående till 3000 rdr sp.; 5) »sidst beder jagh allernådigst», så slutar en af de många supplikerna, »att Kongl. Maj:t täcktes allernådigst förordna migh något visst deputat till den större handelstraktatens i sex delar fullbordan.»[2]

Sin fordran på lön i kommerskollegium kunde han bevisa genom drottningens bref af den 12 dec. 1653, men då han aldrig blifvit uppförd på kollegiets stat och ingenting om hans resterande lön fanns i dess protokoll antecknadt, resolverade kollegiet redan den 27 juni 1661, att denna hans fordran skulle underkännas. Genom förnyade suppliker till regeringen och genom De la Gardies bemedling fick han dock sin rätt erkänd uti regeringens skrifvelse till kammaren af d. 18 nov. 1668. Till Risingh skulle utbetalas hans lön såsom sekreterare i nämnda kollegium från den 1 jan. 1654 till

---

[1] Se R:s mem. om N. Sv. i Saml. Biogr. och N. Sv. samt Appelbooms bref 1660—65. År 1667 i febr. uppsatte Stiernhök en fordran på N. Sv. som öfverlämnades till Apbm. Fr. s. å. finnes af Risingh »En förteckningh uppå K. Maj:ts och Amerische Compag:ts egendohm i Nya Sverie och hele thes Rivier, nembl. Landeryer, så väl obrokade land, kylar, Ströhmar, Qvarnställen såsom och royde Plantager, upbrukade Sädeslandh, jemväl Skantzerne medh theres tillbehör, item hus och gårdar, jemväl Boskap och Afvel».

[2] Se suppliker, de flesta odat. i Biogr. och Saml. N. Sv. (RA.). I postulata af 17/10 1664 omtalas »egendomb på 3000 Rdrs kapital, dem Comp. migh afhändt och returen därför härhemma i Stockholm Anno 1657 Directorerne sigh emellan deelat».

den 11 mars 1657, d. v. s. till den tid han erhöll anställning i Preussen, 3,833 dlr smt 10 öre 16 rst. Kammaren hade dock ej ännu 1670 verkställt denna utbetalning, och han torde aldrig bekommit mer än några hundra dlr.[1]

En ny tjänst fick Risingh, då han den 16 mars 1665 erhöll fullmakt såsom assessor i sjörätten, »i betraktande af de goda tjänster, som oss älskelig Johannes Risingh för detta så i vårt Commercie Collegio såsom och uthi Vestra Indien gjordt och bevist hafver».

Sjörätten var ett nyinrättadt ämbetsverk, som skulle döma i alla mål rörande sjöfarten på grund af den under arbete varande sjölagen, ett verk af den framstående och i vår historia föga uppmärksammade Henrik de Moucheron. Sjörätten synes emellertid ej kommit till stånd, och hela 1665 års stat blef aldrig genomförd.[2]

Största svårigheten för Risingh vid återkomsten var dock hans tvister med direktorerna i Amerikanska kompaniet, om lönen därifrån och om ersättningen för den hemsända tobaken. Äfven dessa frågor behandlades först i kommerskollegium. Direktorerna Olof Strömsköld, Daniel Jungh och sekreteraren Hans Kramér inkallades på sommaren 1661, skyllde på hvarandra för bristande bokföring, ville ej erkänna Risinghs reseräkningar och andra utgifter, som han sade sig gjort, men som ej stodo i kompaniets böcker, utan fordrade i stället af Risingh räkning på hvad han uttagit af skeppet Örnens laddning. Denne förklarade »sigh intet vara förtrodd att giöra Compagniet någon Rechning på Cargazonen, utan dhet var en annan factor dher till satter, nembl. Elssevyg, och kan alltså intet tillstå, att han i böckerna debiteras för dhet som Compagniet kan hafva till att fordra af sin factor». I en resolution af den 7 okt. hänsköt kollegiet målet till direktorernas afgörande. Dessa vägrade inlåta sig i svaromål, oaktadt Risingh inlämnade därom en ny supplik (4 nov.). Svaret, affattadt af Lagerfelt (6 dec.), var i skarpa ordalag.

Risingh fick nu umgälla direktorernas missnöje med koloniens förlust. Han låg vid denna tid sjuk nere i Öster-

[1] Räkningar och suppliker i Saml. Biogr. RA.

[2] Se RR. President skulle vara de Moucheron. De fyra assessorerna med 400 dlrs lön voro: Törnecrantz, Risingh, Jungh och Olofsson.

götland, men så snart han kom åter till Stockholm, inlämnade han (den 7 juli 1662) en ny klagoskrift, i hvilken han begärde en kommissorialrätt. Den beviljades honom (5 aug.), men kom ej till stånd förrän efter ny supplik i nov. 1663.[1]

Risinghs förtrytelse vände sig nu mot Lagerfelt, och han uppsatte en särskild skrift mot denne. Skarpa ord växlades på båda sidor. Risingh förklarade uttryckligen, att han ej vände sig till participanterna, utan till direktorerna i kompaniet. De hade af kassans förråd tagit fullt ut samt gifvit andra betjänte ej honom, som om han sin lön hade förbrutit, och om ej allt kunde honom tillstås, så fordrade han dock att med dem participera i vinsten samt att få ersättning för den hemsända tobaken, »och icke kunna dhe medh något skiähl vända deras oförsvarliga gerning inpå participanterna, hvilka till min egendombs borttagandhe aldrig beviljat».

Lagerfelt klagade öfver att han blifvit i sitt ämbete »högeligen angripen och beskyldh», omtalade att Erik Oxenstierna självfrådigt skötte kompaniets angelägenheter, men att han själf alltid handlat »kollegialiter», hvarom han ock lämnade intyg. Han förklarade slutligen, att allt hade stått till att hjälpa »om Risinghen så vähl landet som sigh sjelf hadhe vetat rätt gouvernera eller åthminstone om han hade blifvit qvar och order medh skieppet förväntat».[2]

Tobaksfrågan var likväl den mest brännande och hade följande upprinnelse. Kompaniet hade upphandlat och med skeppet Örn afsändt en laddning af diverse saker för 2,804 rdr. Vid ankomsten till Nya Sverige infann sig hos Risingh en engelsman, Allerton, från Virginien, som hade flera skuldräkningar på kompaniet. Han ville tvinga sig till betalning, Risingh gaf honom då af kargasonen, hvartill han hade dispositionsrätt, och köpte sedan af samme man för egen räkning, på egen kredit 14,000 skålp. tobak, som han betalade med 1,189 rdr och hemsände med skeppet Örnen. Den var adresserad till direktör Norfelt i Göteborg.[3] Denne skickade tobaken till kompaniet i Stock-

[1] Se hans mem. till Ehrensten 21/2 1663. Saml. Biogr. samt Prot. i Risinghs mål. N. Sv. (RA.). Kom.-Koll. prot. 27/6, 17/8, 5/9 1661 m. fl.

[2] Prot. 25/5 1663. (RA. Saml. N. Sv.)

[3] Bref fr. Papegoja till Risingh dat. d. 10 mars 1655, Risinghs bref till E. Oxenstierna och Norfelt handla om denna tobak. Han tyckes ha önskat

holm, som därför betalade 2,649 rdr åt Norfelt på Risinghs konto. När sedan skeppet Merkurius utrustades, mottog det en kargason, som Norfelt uppköpt för de nämnda penningarne. Då detta fartyg kom till Nya Sverige, var emellertid Risingh borta, men kommissarien Huygens uppköpte ett parti tobak, som hemsändes och som kompaniet sedan sålde med egen vinst, utan att Risingh däraf fick ett öre.

Å andra sidan hade Risingh ifrån Amerika på kommerskollegium traserat en växel på 2,402 rdr, som kollegiet accepterat mot att den inkomna tobaken skulle säljas, hvilket ock hade skett. Risingh hade ej heller lämnat någon räkning för Örnens första kargason eller för de varor han uppköpt för de genom växeln erhållna penningarna, ehuru han därom redan i Preussen flera gånger påmindes. Han vidhöll dock, att han därtill ej hade någon skyldighet, att Elsewick hade fört bok häröfver, och att han hade lämnat stora försträckningar till kompaniet. Räkningar uppsattes af båda parterna, af hvilka kompaniets lydde på den högsta siffran. Risingh bestred dess riktighet. Målet remitterades från kommissorialrätten till hofrätten, dit Risingh 1667 inlämnade en ny berättelse om sitt guvernörskap för att fria sig från de beskyllningar och misstankar, hvarmed han enligt egen utsago »var till ruin obarmhertiligen förtryckt vorden». I utslaget af d. 18 nov. 1668 erkändes en del af hans fordran, men han erhöll icke några penningar. Målet återupptogs af hans arfvingar mot Strömskölds arfvingar. Slutligen hänsköts det till likvidationskommissionen; ändlösa skrifverier ledde till en uppgörelse af Risinghs debet och kredit 21 år efter hans död, d. 23 nov. år 1693.

De ständiga tvisterna tärde på Risinghs kropps- och själskrafter, och han klagar öfver, att de hindrade honom att ägna sig åt sin författarverksamhet.

Redan 1650 hade Risingh under sin vistelse i Holland fått i uppdrag att författa en afhandling om köphandeln och åtnjöt i detta syfte stipendium af drottningen. Vid

---

få den såld i Göteborg, så att den aldrig skulle komma i kompaniets händer.

denna tid skref han några smärre ekonomiska uppsatser liksom han uppgjorde planen till sitt stora arbete: »Tractat om kiöphandelen.» Emellertid blef fullbordandet af detsamma uppskjutet genom Risinghs resa till Amerika, och vid återvändandet därifrån bortkom en del af hans litterära tillhörigheter, såsom ofvan nämnts.

Efter återkomsten till Sverige var ingen ifrigare än han själf att å nyo upptaga arbetet. År 1661 den 14 mars inlämnade han till kommerskollegium en förteckning på de källor han användt till sin handelstraktat samt kort efteråt (27 mars) en »Manuductio eller Anledhningh till en grundigh kundskap om kiöphandelen». Denna uppsats söker påvisa handelns nytta för ett rike, nödvändigheten af att detta yrke liksom alla andra läres och att holländarne äro våra rätta läromästare. Det förefaller som om Risingh genom detta lilla arbete velat väcka intresse för sin vidlyftiga handelstraktat.

De följande åren arbetar han därpå, dock skrifver han i en supplik af 1665, att »ther på ännu, efter mycken bekostnad, tid och arbete användt, allenast något af tvenne delar ähn återstår till att fullgiöras».

Är denna Risinghs försäkran riktig, hade redan då af verket afdelningar varit utarbetade, som nu ej längre finnas i behåll.

Planen till handelstraktaten var anlagd efter en storartad måttstock. Den skulle utgöras af *tre* delar, den första om varorna, den andra om penningarna, den tredje om växeln, »efter the ähro handelens tre väsentelige delar, hvarutinnan hela hans väsende och varelse består. Ty vahrorne äro såsom handelens lekamen, hvarpå all handel sig beror och stöder. Penningarna äro såsom siälen, then ther honom lefvande giör, så att han sin gång bekommer, och växelen är som thess anda och förnufft, som honom styrelsen och rätta gången gifver». Den första delen, om varor, skulle bestå af tre böcker, och de båda andra hvardera af två böcker.

Af hela detta stora arbete finnas nu endast *första delens första* och *tredje* bok, samt kapitelindelning å de öfriga. Troligt är att delar förkommit, enär de varit skrifna endast i koncept.

Risingh började själf i sitt stora betryck tvifla på möjligheten af dess fullbordande efter denna plan, och förklarade redan i dec. 1664, att han var nöjd, om han kunde få tryckt ett utdrag af den stora afhandlingen.

Samma år erhöll han genom De la Gardies bemedling en assignation till kammaren på 813 dlr 28 öre smt till bokens tryckande. Han hade likväl i kammaren tid efter annan uttagit smärre summor, på den grund att han aldrig utfått hela det af Kristina utlofvade stipendiet,[1] och hvad han nu erhöll blef därför endast 102 dlr.

De la Gardie intresserade sig likväl för verkets fullbordan och gaf därför Risingh 1667 ytterligare 500 dlr smt till tryckning samt 300 dlr smt till en medhjälpare vid den slutliga redigeringen. Till »coadjutant» förordnades Nicolaus Hylthenius (Silfverschiöld), men efter en kort tid blef denne professor i Lund och afflyttade dit. Risingh var ej ohågad taga en ny medhjälpare blott han själf finge välja person och ha hand om medlen. Detta skulle påskynda verket, ehuru alla delarna, förklarar han, »redan af mig dels äro fullgjorde och dels utkastade och igenomgångne».

Emellertid blef förslaget om ett utdrag ur det stora manuskriptet en verklighet. Det trycktes 1669 hos Wankiff med samma utstyrsel, som några engelska nationalekonomiska uppsatser från denna tid. »Utthoghet» utgjorde ett sammandrag af det stora arbetet med ungefär samma plananläggning. Vid förkortningarna visade sig dock Risingh ej kunna bibehålla den klarhet och reda, som tillkomma den renskrifna färdiga delen af själfva hufvudarbetet.

»Utthoghet» har ett företal tillägnadt De la Gardie, i hvilket Risingh tackar denne för att han låtit trycka traktaten och gifvit honom några 100 exemplar af arbetet. Detta tyckes varit det enda honorar Risingh åtnjutit, om drottningens stipendium frånräknas, och att detta ej var så särdeles inkomstbringande, omtalar han i bref till De la Gardie: »Emedan thetta värcket väll många begära dock

[1] Dr. Kristina har i bref af 19/7 1652 lofvat R. 900 rdr för »det resterande stipendium som ock till en boks tryckiande.» Af de vidlyftiga räkenskaperna angående utanordningen af dessa medel synes, att han före resan till Amerika utfått 400 rdr. De 900 rdr uppskattades till 1350 dlr. och de af De la G. lofvade 813 dlr, 28 öre smt ansågos såsom rest på stipendiet.

ganska få, som något therföre gifva villia, ty hafver iagh och till Ers Greffl. Ex:ence beröm och ähra låtit mästa exemplaren till Rikscollegierna och Ståndzpersoner uthdela.» Risingh erhöll dock samma år af De la Gardie en invisning på 600 dlr smt af ryska medlen, men han säger själf att han aldrig lyckades bekomma denna summa, »utan alltså bortåt måst svårligen lida».[1]

Risingh tyckes dock ej alldeles uppgifvit hoppet att fullborda sitt lifsverk. Han lät renskrifva första boken af första delen och öfverlämna densamma till Karl XI, tillika med en supplik, daterad i jan. 1671, med begäran om penningunderstöd, »thermed iag då the be:te verk såväl som ock andra kunde på arbeta och fullända, hälst om migh därtill något årligt visst salarium och bistånd uppå staten uppföras och förvissas kunde. Ellies måste iagh medh allt-ihop nederliggia».

Det kan dock ifrågasättas om Risingh vid denna tid ännu arbetade på sin »tractat», och om ej snarare dessa löften äro att betrakta som en art tiggeri.

Detta år lyckades han däremot få tryckt ett annat af sina arbeten: »Een Landbook eller några uppsatter til vårt käre fäderneslands nytta och förkofring, välmente om Landtbruuk och Landlefverne». Företalet är dateradt 1668, så äfven detta hade länge legat i manuskript och är antagligen ett sammandrag af ett större arbete, som nu förkommit, men som Risingh själf anför med titeln: »Coleri och aliorum husböcker till patrioters lust, upplysning och store gagn af Johan Risingh extraherat dock af många flere authoribus».

Augusts af Sachsen hofmästare, Abraham von Thumbshirn, hade med sin »Oeconomia», utgifven på 1590-talet, slagit in på denna art litteratur, som sedan i alla land fick talrika efterföljare. Landtmannen fann i dessa böcker goda råd för hushåll, trädgårds- och boskapsskötsel, hälsovård m. m. Risinghs bok är den första tryckta i sitt slag i Sverige. Grefve Per Brahes »Oecconomia» liksom bearbetningen af Coleri Hushållsbok utkommo först senare. Shering

[1] Se R:s bref till De la Gardie $^{31}/_{12}$ (De la G. Saml.). Suppliker och räkningar i Saml. Biogr. (RA.). Dessa senare äro med hvarandra ej alltid öfverensstämmande.

Rosenhane hade ock vid denna tid börjat författa sin Oeconomia, hvilken, om den fullföljts, blifvit den yppersta i sitt slag i vår litteratur, men äfven denna förelåg endast i manuskript. I jämförelse med dessa arbeten är Risinghs bok ytlig, den visar ingen personlig erfarenhet och inga djupare studier. De la Gardie hade gifvit några 100 dlr till bokens tryckande. Antagligen hade den flera afnämare än »Utthoghet», men icke kunde därmed upphjälpas Risinghs ekonomiska betryck. Detta fortfor, och han klagade, säkerligen ej utan skäl, att det hindrade honom i hans författarskap. Om vintern frös han, så att han ej kunde arbeta, och han hade ej råd skaffa sig de för arbetet nödiga böckerna och skrifmaterialierna. Endast genom särskilda kungliga fribref undgick han bysättning.

Något hushåll hade han aldrig. Än den ena, än den andra var hans kostvärd, hvilken han alltid blef skyldig penningar. Dock kunde en ungkarl den tiden, enligt Risinghs räkenskaper, få rum och mat för 10 kpdlr i veckan. Mot slutet af sin lefnad ackorderade han med sin värd, så att han betalade endast 4 kpdlr i veckan, men då hade han också endast »en liten kammare» hos skräddaren Jöns Krok, och hans »slätta tillstånd var nogsamt bekant». Hans räkenskaper liksom hans bouppteckning tyda på den största torftighet, om ock skräddaren i det sista synes ha varit honom en farlig frestare.

Utan all skuld till sitt armod var han troligen icke. Antagligen motsvarade ej hans karaktär hans intelligens, om det ock är vanskligt att efter knapphändiga källor fälla ett omdöme. Man bör ock taga i beräkning hans hälsotillstånd. Detta blef sämre år från år, och tvifvelsutan var det en bedröflig tillvaro, hvarpå döden gjorde ett slut i april 1672.[1]

Johan Risinghs stora nationalekonomiska verk blef sålunda ofullbordadt. De delar som däraf finnas jämte hans

[1] Se hans förut anf. bouppteckning samt suppliker. En viss Pontus Mårtenson uttog 300 dlr smt af kammaren till hans begrafning, men använde penningarna till annat ändamål, hvarföre R:s stoft ännu på hösten 1674 var obegrafvet. Då gjorde en viss Tomas Ranth, gift med en af de förut nämnda brorsdöttrarna, bouppteckning efter honom och inlämnade en supplik om begrafningshjälp, hvilken tyckes ledt till sitt ändamål. (Räkningar i RA.) Summan af »infordrad skuld» var enligt bouppteckning 1314 dlr kpmt och af »betalande skuld» 1071, 12 dlr kpmt.

öfriga ekonomiska uppsatser äro dock af den betydenhet, att de gifva honom såsom nationalekonomisk författare en aktad plats, hvilken blir dess mera bemärkt, som han är i Sverige den första inom sitt område och den enda under sitt århundrade.

Det torde dock mindre vara genom sina teorier och genom sina litterära förtjänster som hans skrifter väcka vårt intresse, än genom den inblick de lämna i hans tids svenska handelsförhållanden. En dylik kunskap kan visserligen erhållas på andra håll, men det har sitt särskilda intresse att höra dessa omdömen från en person med Risinghs ekonomiska erfarenhet och insikter. Till en redogörelse för hans författarverksamhet skola vi öfvergå i nästa afdelning.

II.

Samtidigt, som under de absoluta furstarnes hägn den modärna staten skapades, framträdde en medveten fordran att dess finansväsen skulle ordnas efter rationella grunder. Den nationalekonomiska fråga, som först bragtes under debatt, lydde: huru skola furstarnes skattkammare lättast fyllas? Nationalekonomien vardt en del af den på 15- och början af 1600-talet blomstrande vetenskapen om staten, *politiken*. Ur denna synpunkt behandla, Botero, Bodinus, Bornitz m. fl. de ekonomiska spörsmålen om tullar, skråväsen, mynt o. d.

Emellertid uppväxte på folkfrihetens grund under slutet af 1500-talet en stat eller rättare ett förbund af stater, som på några årtionden utvecklade sig till Europas rikaste handelsmakt. Denna de fria *nederländska* staternas blomstring gaf anledning till reflexioner öfver grunderna till ett folks ekonomiska välstånd. Synpunkten blef då ej längre kameralistisk, utan *nationel*. Frågan, som dryftades, lydde Huru skall det ena folket med framgång kunna upptaga handelstäflan med det andra?

Den framställes först i England. Inga berördes obehagligare af den nederländska uppblomstringen än engelsmännen, och de undersökte orsakerna till densamma med lika skarp som praktisk blick. Walter Raleigh, den olycklige upptäcktsresanden, är den förste, och han får i Bacon, Mun, Mal'ynes m. fl. talangfulla efterföljare. Genom vädjan till erfarenheten, redan, enkelheten, bortkastande af allt pedanteri bilda dessa engelska ekonomiska skriftställare värdiga föregångare till Adam Smith, på samma gång som äfven genom dem *merkantilsystemet* utbildas. Genom den praktiska riktning, som alltid utmärker dessa författare, samarbeta de med den hänsynslösa, särskildt mot Holland riktade handelspolitik, som drefs af den engelska regeringen allt från Cromwells tid.

Så länge holländarne voro beati possidentes af handelns skatter, uppträdde deras lärde mera likgiltigt, då det gällde ekonomiska frågor. De behandlade dem i samband med rättsliga spörsmål, såsom händelsen var med Hugo Grotius, Vinnius m. fl. Annorlunda blef förhållandet, då det holländska handelsväldet vid medlet af 1600-talet syntes hotadt genom andra staters prohibitiva åtgärder. Då började holländarne uppträda såsom konsekventa förfäktare af handelns frihet, och holländaren Pierre de la Court blir tidehvarfvets störste och originellaste ekonomiske författare.

Äfven i Tyskland och Frankrike behandlades under 1600-talet de ekonomiska frågorna från nationel synpunkt, och Holland är vanligen utgångspunkten för de ekonomiska spekulationerna. Teorierna utvecklades i dessa land konsekvent, men ensidigt, ofta utan praktisk hänsyn. Den traditionella lärdomsapparaten kastades ej af, den blott antog nya former.

Det i dessa länder fullt utbildade merkantilsystemet beherskade på slutet af 1600-talet både vetenskapen och den ekonomiska lagstiftningen.[1]

Huru förhåller sig nu Johan Classon Risingh till dessa olika nationalekonomiska strömningar?

[1] Kantz, Die geschichtliche Entwickelung d. Nationalœkonomik; V. Rees, De Nederlandsche Nijverheidspolitiek; Laspeyres, Geschichte d. volkwirthschaftlichen Anschauungen der Niederländer; Roscher, Geschichte der Nationalekonomie.

Det har om hans ekonomiska uppfattning sagts, att han »såg långt framom sin tid», och att »han är stamfader för läran om svenska näringsfriheten».[1]

Skulle med dessa sväfvande uttryckssätt menas, att Risinghs uppfattning skarpt skiljer sig från samtida författares eller att han är en af de banbrytande andarne inom nationalekonomien, så är därmed sagdt för mycket.

Men å andra sidan böra ej hans förtjänster underskattas. Han har tagit det bästa af sin tids idéer, han har framlagt dessa själfständigt, öfverflyttande dem på sitt fäderneslands förhållanden.

Hollands rikedom och handelsvälde i Sverige var utgångspunkten för äfven hans ekonomiska funderingar. Han har utvecklat sina åsikter i merkantilsystemets anda, men han är långt ifrån en konsekvent anhängare af detta system, hvilket har framkallat den tanken, att han stod framom sin tid. Det är dock riktigare att säga, att han studerat äfven författare från ett föregående århundrade då merkantilismen ej var fullt utbildad, särskildt må nämnas Bodinus och Botero, och att han liksom för öfrigt flere andre af århundradets författare endast i hufvudsak är merkantilist. Han har i hvarje fall intet af den berömde frihandlaren de la Courts dristighet, hvilkens arbeten han ej heller kunde känna, då de äro utgifna samtidigt med eller senare än hans egna.

Å andra sidan skiljer sig Risingh skarpt från femtonhundratalets ekonomiska författare. De kamerala grundsatserna ha för honom så godt som ingen betydelse. Han polemiserar visserligen emot de författare, som anse att staten ej hade rätt till att skaffa sig några inkomster genom pålagor på handeln, men han fordrar att dessa skola bestämmas uteslutande med hänsyn till hvad som är bäst för landets handel, framhållande, att de då också i längden bäst skola fylla skattkammaren. Risinghs synpunkt är sålunda *nationel.* Målet för hans ekonomiska spekulationer är den svenska handelns upphjälpande. Holland är äfven för honom handelns förlofvade land och att undersöka orsa-

---

[1] Fryxell, Berättelser ur Sv. Hist. XVIII, s. 124. Flerstädes anfördt. Någon svensk nationalekonomisk författare *före* Risingh finnes oss veterligen ej, såvida ej såsom sådan skall räknas Usselinx.

kerna till dess blomstring, blir för honom att finna de nationalekonomiska lagarna.

Äfven i uppställning och stil skiljer sig Risingh från äldre ekonomiska författare, Jämförligt med dem är han fri från tunga, pedantiska former, historiska och filosofiska citat. Han sträfvar efter en enkel, klar stil och praktiska exempel och står i detta fall framom sina tyska samtida. Tydligen har han gått i skola hos de engelska ekonomerna, hvilket han också själf erkänt. Han är dock mera systematisk i sin framställning än dessa. Men denna sträfvan efter system mäktar han på långt när ej genomföra, utan han gör sig ofta skyldig till omsägningar.

Risinghs författarskap kan sägas omfatta tre slag. Först och främst har Risingh skrifvit en handelslära eller en redogörelse för alla de saker och förhållanden, som en köpman bör känna. För det andra har han sysselsatt sig med förslag till den svenska handelns och kolonisationens upphjälpande. Dessa ingå dels i hans handelstraktat, dels utgöra de särskilda uppsatser. Slutligen och för det tredje framgå ur alla dessa arbeten Risinghs nationalekonomiska åsikter. Utförligast utvecklar han dem i samband med förslagen om den svenska handelns upphjälpande.

1.

I den stora handelsläran finnas kapitel, ägnade åt kontrakter, lån, pant, borgen o. s. v., hvilka innehålla en kortfattad framställning af handelsrätten dels enligt romersk, dels enligt svensk lag. Talrika citat ur lagarna förekomma. Bland författare, till hvilka han hänvisar, må nämnas Loccenius och Malynes.[1]

I de kapitel af samma arbete, som handla om mäklare, obligationssedlar, handelshus, packhus, vågar o. s. v. lämnas många praktiska underrättelser. Författaren utgår hufvudsakligen från förhållandena i Holland, men berör äfven franska, engelska och spanska handelsbruk. Hänvisningarna rörande svenska förhållanden äro sparsamma, endast då och då berör han dem, såsom t. ex. när han omtalar packhus och åkartaxor och påpekar att dessa antingen lämna mycket öfrigt att önska eller ock icke alls finnas i Sverige.[2]

[1] Kap. 7—18 i Traktaten. Se Bil. B och C.
[2] Kap. 25—32. Se Bil. B.

Det samma kan sägas om de kapitel, som behandla sjöfarten, hvilka dock ej synas vara med samma omsorg utarbetade som de föregående.

Kapitlen angående mynt och växlar voro planlagda efter en stor måttstock. Nu återfinnas de endast i »Uthtoghet,» och innehålla jämte åtskilliga lärda spekulationer nyttiga redogörelser för bestående förhållanden. Bland anförda källor är Stiernhielms »Archimedes Reformatus.»

Risingh åsyftar med alla dessa redogörelser att undervisa sina landsmän. Handelsvetenskapen var otvifvelaktigt ett öde fält i Sverige. Risingh klagar flerstädes, att de svenska köpmännen äro alldeles okunniga i allt hvad som till deras yrke hör, och han anser detta som ett ibland de viktigaste skälen till att de blifva bedragna i handeln med utländingarna.

Han ger äfven svenskarna goda råd huru de skola bete sig för att afhjälpa detta onda. Handelsskolor böra inrättas, där borgaresönerna få lära hvad till deras yrke hörer. De böra läsa böcker i handelsvetenskap. Framför allt böra de besöka Amsterdam, som är den bäst inrättade handelsstad i världen. I sin s. 51 anf. uppsats »*Manuductio eller anledhningh till en grundigh kundskap om kiöphandelen*», ger Risingh de svenska köpmännen 18 goda råd, hvilka torde vara lika många anvisningar på de brister, som vidlådde dem. För att bli dugliga i sitt yrke måste de i Amsterdam bland annat »helt agera en kiöpman», »afläggia all adeligh stat och prackt», »sökie herberge med hederlige kiöpmen», »af theras discourser mycket om handelen afmärkia, och thet flitigt annotera, therigenom sigh och beflita språket att lähra, therpå the fast sensible ähro. Af hvad härskap och af hvad land, måste man inthet mycket omröra, icke heller med landzmennerne mycket omgås eller till sigh låta, ty i thetta proposito hafva the mehra misstankar, ia ock jalousier om the svenske ähn om the danske och andra nationer; thet migh engångh af en förnehm, som tå var i General Staten vart i förtrogenhet uptäckt, effter nembl. the svenske grepo them allena effter ögonen eller ögnestenen, som vore

handelen; therföre måste sigh fast occulte häruti förholla.»[1]

Uti sin »Tractat» räsonnerar Risingh om en adelsman kan ägna sig åt handelsyrket och kommer till det resultat att detta möter intet hinder. Han åberopar Englands exempel, där adelsmännen säga att det är bättre »att vi sellia vårt gods än vårt blodh, och bättre, att vi lefva af vår egen svett än som af andras.» Risingh drager ock upp en teckning af den »fullkomlige köpmannen», sådan han i Holland lärt känna honom. Såsom ett godt prof på Risinghs lifliga stil, torde ett utdrag vara af intresse:[2]

— — — »Man kan ock af dessa förbemälte stycken väl se och aftaga, hvad möda, omak och hjärnebråk en köpman hafver och måste hafva, utaf alla de saker, som han hafver att omtänka och beställa, så att han liten ro kan hafva natt eller dag. Ty förutan den stadiga fruktan och tvifvel, som han tager om sitt eller sina skepp och de inlastade varor, att de icke löpa på klippor, på sand eller strand och förgås eller att icke röfvare måtte dem taga etc., så hafver han därutöfver andra saker att förrätta, som honom hålla i verket från tida på morgonen intill sena aftonen, så att han näppeligen tid får att äta sitt bröd, ty, här hafver han sådant gods till att köpa eller ackord sluta, här ligga sådana varor, som antingen skola packas eller försändas, utlösas och utpackas, förluftas, omkastas eller torkas etc. — Nu kommer en, som penningar begärar, en annan bringar dem till betalning, en annan presenterar en assignation eller ock ett växlebref, därpå han acceptation eller strax betalning fordrar. Därborta ligga hvete, råg eller annan säd, antingen i lichterskepp eller i loft, then skall antingen omkastas eller varda inatin, varda upplagd eller försänd. Här ligger på en flott skuta olja, vin, ättika etc, som måste antingen försäljas eller insättas eller ock försändas; ute på redden eller i hamnen ligger ett eller flere skepp, däraf det ena skall lossas, det andra befraktas eller laddas.» —

---

[1] I Palmskiöldska Saml. III d. 16 finnes en afskrift från 1661 af anonym författare, innehållande råd för en, som vistas uti Holland och särdeles i Amsterdam »hvad han hafver att inquirera», deladt i 87 punkter. Möjl. äfven af Risingh. Många likheter.

[2] Se 4 kap. af Tractaten, innehållande först 20 råd för en rätt köpman.

2.

Större intresse erbjuda de delar af Risinghs arbeten, som behandla medlen att upphjälpa Sveriges handel och näringar. Utförligast behandlas ämnet i »En kort tractat om Sveriges Cronos handel», samt i det 35 kap. af Traktatens första bok; det beröres dock indirekt i flere andra kapitel af nämnda arbete, liksom ur en mer speciel synpunkt i uppsatserna om kolonierna, ryska handeln och sillfisket.

Den svenska handelns tillstånd skildras alltid af Risingh i mörka färger.

Sveriges handel ligger i holländarnes händer. En del af dessa hafva visserligen blifvit svenska undersåtar för att få njuta svenska rättigheter, men hafva icke dess mindre sina kapital i Holland, draga dit sin vinst och öka aldrig vår nationalrikedom. De införa hvad vi behöfva af främmande produkter och bestämma dessas pris. Sedan utföra de våra råvaror: järn, koppar och trä. De deponera dem i Amsterdam, sälja dem stundom för inköpspris eller försända dem till annan ort, där de för tillfället efterfrågas och kunna betinga ett högre pris. Holländarne tjäna nämligen så mycket på införseln till Sverige, att de betrakta de utförda råvarorna såsom en oväsentlig sak.[1] »Varda alltså våra goda varor så hemma som borta under deras rätta pris försålda och de främmande för dyrt köpta. Hvad fördel detta af vårt land drager kan hvar begrunda, som det något eftertänker.» Olägenheten för Sverige blir än större, menar Risingh, därigenom att det utföres stapelvaror och införes »förgängeliga och fåfängeliga varor», till hvilka vi hafva en alltför stor benägenhet.

Det är svårt för svenskarne att taga upp konkurrensen med holländarne. Sveriges läge »ytterst bort under Polo» är särdeles ofördelaktigt jämfördt med Hollands. Men läget gör ej allt. Zeeland har ett utmärkt läge och ringa handel. Värre är det långa vinterafbrottet, 5 à 7 månader, ty »om någon störing eller interruption i handeln infaller, så är det liksom ett stannande blåsväder, allt är fördärfvadt.»

[1] Res. Appelboom i Haag ingaf till regeringen ett märkligt memorial 24/10 1864 angående Sveriges handel, och som i mycket öfverensstämmer med Risinghs åsikter. Han säger, att holländarne betrakta de svenska stapelvarorna rent af som barlast. Holländarnes öfvervikt i svenska handeln tilltog efter 1659, hvilket äfven synes af Risinghs uppsatser.

Däremot vill förf. ej medge, att våra krig utgjort något hinder. Holländarnes handel tilltog just under kriget med Spanien, och krigen erbjuda ofta nya tillfällen för en stat att komma sig fram äfven i handel, blott regeringen och de enskilda ägna sin uppmärksamhet däråt. Sverige har genom sina krig fått fördelar, som det ej nog beaktat, i sydligt belägna goda hamnar såsom Stade och Wismar.

Det kan ock ej förnekas att det är svårt för svenska köpmän komma in på en upptagen marknad. De motarbetas konsekvent af de holländska köpmännen, värst af dem, som äro till hälften bosatta i Sverige och som i grund känna de svenska förhållandena. Och på samma gång bero de svenska köpmännen af dessa herrar. De veta ej annat än att utskeppa sina varor till Amsterdam, men där äro dessa, som redan nämts, i vanpris. När de sedan skola inköpa varor att hemföra, få de betala dem mycket dyrt, och de ha sålunda svårare än holländarne att få sina varor sålda i Sverige. Skola de därtill taga dem på kredit, hvilket de ofta nödgas göra, få de betala dem dubbelt och mer än så. Men på detta sätt kunna de aldrig samla kapital. Därtill kommer, att de sällan ha samma drift och skicklighet som holländarne, ha relativt till sin förmögenhet högre lefnadsvanor än dessa, ej ha till sin första princip att betala igen punktligt sina skulder samt fordra större vinst på sitt kapital, hvarföre de sälja dyrare än de behöfva, men följaktligen rätt ofta ej få sälja något alls utan gå under. Holländarne taga en låg procent, men omsätta raskare kapitalet.

Sverige har dock på samma gång fördelar framför andra land. Det är herre i Östersjön, har tullfrihet i Öresund och äger allt hvad som till skeppsutrustning hörer. Genom skeppsfriheten hade förmyndarregeringen under Kristina sökt uppmuntra det svenska skeppsbyggeriet och den svenska handeln. Det var en riktig väg, som dock ej fullföljts. Friheten borde ökas till $^1/_2$ tullen. Vidare borde de skadliga friskeppsprivilegierna afskaffas. Omkring 1669 fanns enligt Risingh flere hundra skepp, som ägdes af holländska köpmän, hvilka på ett eller annat sätt, oftast genom att försträcka kronan penningar, fått rätt till den svenska tullfriheten, som sålunda blifvit en död bokstaf.

De svenska skeppen borde dessutom byggas mera praktiskt än hvad som skedde. Holländarne byggde små furuskepp, svenskarne stora ekeskepp, förträffliga i krig, men dyrbara, fordrande stor besättning och tagande liten last. Äfven när små skepp byggdes af svenskarne, inredde de dem opraktiskt och fordrade en större besättning. Detta kunde ock bero på att svenska och finska sjömän voro på sjön de holländska vida underlägsna, men de borde icke förty till yrket på allt sätt »animeras.»

Den svenska skeppsfrakten ställde sig dyr äfven till följd af att det ej hos oss fanns samma tillgång på viktualier. Detta kunde ändras genom att Sverige lade an på att få i sina händer en del af den stora spannmålshandeln från Preussen och Ryssland. Men då härtill fordrades kapital, föreslår Risingh »att uti hvar bekvämlig hamnstad låta upprätta en gemen cassa (Stock), däruti hvar och en, så af städer som af landet, måtte sin skatt tillgifva. Uti städerna ock lotterier därtill upprätta; de penningar, däraf komma, i gemena kassan sättia. Här till med insättias kunde där H. K. Maj:t nådigast behagade accis, skatt eller tull städerna därtill förära» — — »Så hafva de engelske upprättat A:o 1628 en gemen cassa till att handla med ull, ullekläde och tyg, och andra engelska varor och det under god direktion fortsatt i Flandern, Brabant, Holland och Hansestäderna, alt intill denna dag öfver 40 år.»[1]

Med det sålunda erhållna kapitalet skulle sädesleveranserna från de ryska och preussiska städerna föras till Sverige, där tullarna borde sänkas och »andra favorabla conditioner» lämnas. Vidare borde särskildt förhandlas med Ryssland att där få upprätta i de norra trakterna sädesmagasin, hvilket något äfventyrliga förslag Risingh anser »skulle storfursten väl behaga». Inga ansträngningar för att komma åt spannmålshandeln voro för stora. »Den», säger han, »som nu (1669) spannmålshandeln kan sig bemäktiga, ty hon är fundamentet till all annan handel och sätter köp på alla varor, han skall snart handeln på de

[1] Liknande förslag hade gjorts före honom utan resultat. Se Cronholm. Det behandlas i ett eng. arbete med titel »A treatise of Commerce» by John Wheeler London 1601, hvilket R. antagligen kände till, fastän han ej anför det.

andra varor, som vid Östersjön falla, till sig draga och redan allt efter handen den vesterska handeln bekomma, efter dessa två armar kunna intet vara hvarandra förutan, utan den ena fordrar den andras undsättning.»

Såsom en viktig förutsättning för den svenska handelns uppblomstring var dock en priviligierad *frihamn* eller nederlagsplats, hvilket på många ställen af Risingh förordas såsom ett »fundament» för den svenska handelns uppkomst. Risingh var ju i detta fall ej ensam om sin idé. Både Göteborg och Landskrona voro ifrågasatta som frihamnar, ehuru man stannade på halfva vägen, som det synes genom holländska köpmäns afund och andra städers intriger,. Risingh uttalar dock flere gånger som sin åsikt, att lämpligare såsom frihamn än dessa städer vore en ort i svenska Tyskland eller än bättre Slite hamn på Gotland. Äfven förordar han att privilegiera Middelburg i Zeeland, hvarvid man skulle begagna sig af zeeländarnes afund mot holländarne.

Andra åtgärder för den svenska handelns främjande vore att ha måttliga och fasta tullar. Man varierade i Sverige härutinnan, och detta vore icke lyckligt. Tullarna voro på 1660-talet 15 % högre än i Holland. Äfven detta vore till rikets skada. Dessutom »besvära de sig mest i alla hamnstäder utom Stockholm öfver the hårda procedurer, som besökarne godset göra, målandes hvart stycke, och om the 1 eller 2 alnar öfver finna, taga de det bort. Sist och att de oftast ingen tullordning få se, veta alltså intet, om sådan tull till H. Kongl. Maj:t och cronones bästa eller dessom besökarom i händer blifver. Detta decouragerar köpman och skeppare och förjagar handelen fjärran, så i de egna som i de conquesterade landskaperna.[1]

Till stor skada voro ock de godtyckligt inrättade monopolierna, hvilka borde regleras efter andra grundsatser. Ej heller vore det till handelns båtnad, att de enskilda ofta läto införskrifva sina varor direkt från Frankrike eller Holland.

Viktigast vore att vi lärde bearbeta våra råvaror. En handel utan »handtverkerier» blefve aldrig af betydenhet. Man kunde anskaffa kapital på samma sätt som för spannmålshandeln. Genom höga tullar kunde man hindra ut-

[1] Se En kort tractat om handeln af 1669.

ländska varors täflan. I detta fall vore ock skäl att inkalla utländingar. Utländska handtverkare medförde ej samma faror som utländska köpmän. De skulle också öka folkstocken. Men »där folket ökas, där måste ock gods och penningar ökas, ty där måste en hvar hafva sitt uppehälle och tarfver, dem hvar för sig på bästa sätt söka att tillskaffa, där till de förhulpna och icke förhindrade vara sköla, så att ju mera folk ju mäktigare är staten». De skulle behandlas väl, dock borde man främst se på »det gemena bästa». Borgerlig frihet vore ock af nöden, ty liksom plantan behöfver jord och regn, behöfver människan frihet och trifves bäst i ett fritt samhälle.

Ett bland medlen att locka främlingar in till Sverige vore »religionsfrihet».

Risingh uppställer frågan, huruvida »åtskilliga religioner uti ett regemente kunna tolereras», och besvarar denna fråga jakande. Hans räsonnemang därom är, säger han, »fast märkeligt». Han söker att utreda frågan och ser den från olika sidor. I sina premisser utgår han dock från en större frihet, än han vågar i konklusionerna fasthålla. Hans slutpåstående är, att öfverheten bör gifva mer eller mindre frihet »till borgerlig rätt och ämbeten, efter som de i religionen med oss mer eller mindre förskilja. Ex. gr. de evangeliska hafva större frihet än påfviska; kristna större friheter än judar, turkar, persianer och tartarer och okristna, hvilka alla i en republik hållas för främmande, fastän de statsrätten med penningar köpte». Judarne kunde man dock tolerera för »den artighet, som de hafva uti penningemenage».

Emellertid ansågos dessa Risinghs åsikter »eftertänkliga». Antagligen har han varit påverkad af det nederländska åskådningssättet.[1] I hans tryckta böcker framträda likväl ej dessa åsikter, ej häller i hans senare uppsatser. Karl XI:s tidehvarf har i Sverige ej att uppvisa ett liknande fördomsfritt åskådningssätt, och det 6 kap. i Risinghs handelstraktat intar säkerligen en långt framskjuten plats i den svenska religionsfrihetens historia.

[1] En liknande åsikt återfinnes äfven i »Briefe Considerations» af Henry Robinson. London 1649.

Ett annat sätt att främja den svenska handeln vore kolonisation i främmande världsdelar.

I sina uppsatser om Nya Sverige har Risingh framlagt en mängd skäl till kolonisationens fortsättande. Dessa äro, skrifver han 1658 att: 1) »Det länder vår konung och Sveriges crona till beröm och anseende» samt var Gustaf Adolfs tanke. 2) Indianerna kunde bli kristna och civiliserade. 3) Landet, som kan jämföras i fruktbarhet med de bästa i Europa, kunde inkorporeras med Sveriges krona, »därigenom då också den store bekostnadh, svåre möde, arbete och vedervärdighet, som vår nation ther under lagdt och uthstådt, kunde recompenserat och undersatt vara». 4) Skulle kunna blifva för Sverige en hjälp med folk, skepp och medel, »i många infallande lägenheter uti västersjön.» 5) Sverige skulle genom den draga handeln till sig; dock vore nödigt för detta ändamåls vinnande ha en nederlagsplats antingen på S:t Christoffer eller någon annan af de bebodda orter i Vestindien eller än bättre på någon ännu obebodd trakt eller ö, såsom vid Florida eller S:t Domingo. Sedan kunde svenska skepp segla först dit med varor från Nova Suecia, såsom skinnvaror, tobak, fisk, stör, ostron, trävirke, säd, bröd, brännvin, och utbyta dessa varor med sådana som behöfdes i Nova Suecia, såsom socker, bomull och succat. Därefter togs efter lägenhet last från båda orterna hem till Sverige. Man kunde på så sätt göra ett par resor om året, »och då kunde vi våra egna varor ut och införa, dem i pris hålla och icke af främmande oss låta undervalveras till vår skada och själfva profiten däraf indraga». 6) De båda kolonierna i Amerika och Afrika kunde genom en sådan sydligare belägen nederlagsort bättre sammanfogas. 7) Skeppsbyggeriet kunde på detta sätt i Sverige ökas, liksom allt material därför finnes äfven i Nya Sverige.

8) »Sidst och uti en summa af allt, så åhr at emedan Dominium Mari Balthico, som nu sagdt är, medh the förnämbste thes hambnar och lägenheter under Hans Kongl. Maj:ts vår allernådigste konungs välde och lydno falla, helst ther Gudh nådigst medh Danmark itt avantageust sluth gifva täcktes, och Commercierna som i bem:te Östersiö, Mari Balthico, drifves. åhro såsom thes lif, så att föruthan Commercierna är förbem:te Dominium såsom dödt och ödhe, och kunde dhe Commercier igenom sådanne Colonier

som nu sagdt åhr, bäst och beqvämast i Kongl. Maj:ts undersåtares händer ställas,[1] i så måtto at the vesterske vahrur, som här till af främande medh theras skiep till theras profit och våhr afsaknadt införde ähro vordne, och the österske sammaledes af främmande uthförde, kunde nu begge slags vahrur af Kongl. Maj:ts undersåtare in och uthföras och then ther af flytande vinst Kongl. Maj:ts dresel och undersåtare tillfalla; ther medh kunde vi tå göra oss sielfve våhre varur mäcktige och sjelfve niuta thet goda Gudh oss i händer gifvit hafver, vinne håfvor, medel, igenom hvilke nu andra trafiquerande nationer så rike och modige vordne ähro, att the sigh oss i månge måtto pro arbitris hålla vilia». — — —

Handeln ur Tyskland, Danmark, Ryssland och Polen kunde tillfalla svenskarne. 9) En mängd personer kunde på så sätt få förtjänst, utländingar sätta sig ned i Sverige, »in summa Kongl. Maj:ts inkomster sampt mackt på folk, skiepp och gods merkeligen förmehras». — — — Klimatet därute är ej så dåligt, som man i Sverige påstår, och den svenska nationen är ej häller så oduglig »vare sigh medh landhröjningh, plantager och åkerbruk, medh stor och små boskap, med fiske och skytteri, ja och medh handel medh the indianer skall vår nation ingen annor ther efftergifva, men i handel medh the kristne ther uthe, nembl. engelske och hollendske äro the ännu icke så förfahrne som väl bequäme och välartade, så the medh tidhen och öfningen ju så vähl lähra skulle commercier att drifva och så vähl som andre theras nähringh, ja väl rikedommar therigenom att vinna, och ther thet fast lättare ähn uthi Europa giöra kunna.»

Risingh hade dock själf fått pröfva företagets vanskligheter, och ehuru dess fullföljande varit för honom af personligt intresse, svalnade dock hans ifver med åren, han föreslår andra kolonier, och i sitt sista förslag till handelns utvidgande anser han svenskarne böra koncentrera sina krafter på att bemäktiga sig östersjöhandeln.

Risingh önskade att hans landsmän ej blott skulle kolonisera utan äfven företaga »långa skeppsresor till okunniga landh», öfvertygad att detta skulle främja deras handel och öka deras rykte. Hvarje folk hade haft sin mission, svenskarne hade ännu intet uträttat. Det funnes dock arbete äfven för dem, och såsom deras uppgift föreslår han — nordostpassagen.

Såsom vi veta, voro verkligen förslag härom å bane omkring 1669,[1] men Risingh framställer sina idéer redan i utkastet till sin traktat, skrifvet något år mellan 1648—54. Han skrifver därom bland annat:

»Thet är lättare till att önska än att i värket ställa, måtte någon säja; dock vill jag ther till svara, att sådan undflyckt sökia intet trefna utan lata männ, och effter oss lägenhet gifves, så är oss intet mera förment ett sådant prisligit värk att företaga än som andra folk, ja vi äre hån och last värde, om vi tiden försumma. Gud hafver gifvit oss frid med alla våra fiender och en drottning, som handen till sådant mildeligen bjuder. Materie och konst till skepsbygning felas intet. Sjön står oss så väl som andra nationer öpen, ther på vi rikedomar och ähra så väl som the vinna kunna. Andra hafa sökt farten åt Ost-Indien och omkring verlden söder om, ho vet hvad lycka vi kunde hafva till at finna farten norr omkring, hvilken ännu är okunnog, som then förre fordom var. Hvad nytta oss ther af hända kunde, gifver jag them till att betänka, som förstå hvad fördel utur Ost-Indien, Japan, China Seas och andra flera land dels kunnoge dels okunnoge, är till att hämta.

Ty thenne farten norr omkring skulle vara effter Globens utvisande tu tusen mihl kortare än söder om, hvilken therföre snarare och med ringare bekostnad skulle fulländas, och mindre folk skulle på then resan dö. Ty norr är altid sunnare än söder uth, särdeles ther man Linien två gånger passera måste, och ehuruväl att thesse svårigheter ther emot falla nämbl.:

1:) Att man vet af Historierne, at för trihundrade åhr sedan är thenne farten af Spanjorer, Frantzoser, Engeländare ofta sökt dock förgäfves och en god del af med thes folk ther ihjälslagne. 2:) Att fast än ther funnes någon genomfart, så skall man dock miste afkomma vid pass emellan 70 och 82 grader latitud, ther man utan tvifvel skall' emot isberg och kölld, emot villdiur och biörnar hafva att kämpa och strida, och uti sådane obekante orter måste förgås.

Dock likväl svaras här emot, att många hafva fordom sökt farter till Ost-Indien och intet funnit, hvilket i sinom tid af Portugiserne funnit är, the sig intet hafva låtit afskräckia af the andras förgäffe resor; alt så kan ock nu vara tiden för handen här norr om att finna farten, dhy Gud gifver och uplåter alt med tiden och i sinom tid. — — —

Ty är så väl troligt, att man skall finna thenne farten norr om igen, så väl som then söder om igenfunnen är af samma Plinii vittnesbörd bekräfftad, Hvi skulle vi och honom icke tro i then nordre farten, som Portugiserne thet giordt hafva i söderfarten sig till fördel och ähra?

[1] Se A. Hammarskjöld, Planen på en svensk-holländsk Vega-expedition år 1669. Hist. Tidskrift 1887.

Risingh har äfven intresserat sig för fiskeriets upphjälpande, och i sin uppsats om »Häringsfiskeriet» lämnar han en mängd upplysningar rörande denna för Holland viktiga näring, som han förordar till införande i vårt land, där han anser allt slags fiske illa skött.

Skulle Sveriges kapital ökas, borde alla dess hjälpkällor anlitas, äfvenledes jordbruket.

Detta kallar Risingh i sin 1671 utgifna »landtbook» för »grundvahlen till velståndet af hvart itt landskap, ja öfver alle andra medel.» »Ther nu i riket,» fortsätter han, »igenom åckerbruket och boskapsafvel sampt förbättrade fiskerier bättre kiöp på lifsmedel förskaffas kunde, hvad skulle tå våre rike bergvärck, handel och egen skeppsfahrt icke uthi hvar stadh till en fast högre grad, ja till flor bringas kunna.»

3.

Af ofvan anförda utdrag ur Risinghs skrifter framgå till en del hans nationalekonomiska åsikter. Ett och annat torde dock böra ytterligare framhållas.

Risingh är, såsom vi ofvan sagt, ingen klafbunden merkantilist. Det synes af hans anförda yttrande om landtbruket. På flere andra ställen yttrar han dock, att handeln är det för ett lands rikedom ojämförligt väsentligaste.

Risingh betonar först och främst handelns frihet, såsom det nödiga vilkoret, själfva »ögnastenen» för handelns uppkomst, och fordrar »att hvarken högre, jämlike eller lägre af missgunst, afund eller girighet kasta handelsmannen foten eller förhinder i vägen i dess handelslopp, på hvad sätt det då hälst ske kan.»

På varorna skall likväl sättas ett visst pris. »Thetta är ett märkeligit ting och hafver en stor värkan i hela landet och menigheten, dock icke förståendes thet vissa priset till paritatem arithmeticam, ther medh ett ting altidh lika många penningar gälla skulle, hvilket intet skie kan någonstädes, utan quo ad paritatem geometricam, ther med en proportion och genlikhet hålles på vahrorne emot hvarandra, så väl hemma på våhra egna varor, som borta emot the främmande. Jämväl bör och en genlikhet hållas emellan vahrorne och penningarne.»

För öfrigt förordar han i sin handelstraktat utförselförbud för råämnen, införselförbud för öfverflödsartiklar, samt förordningar för »att uppehålla en genvicht och balance i vår handel med andra land» samt för att hindra det »landets penningar icke varda af landet utdragna.»

Han sysselsätter sig särskildt med frågan om handelsbalansen och har härutinnan den vanliga merkantilistiska uppfattningen. Han har reda på att när guldmassan stiger, prisen sjunka, och att dessa äro beroende af efterfrågan.[1]

Däremot är han, såsom redan förut antydts, motståndare till höga finanstullar särskildt sådana som i Sverige förefunnos och som ingalunda voro afpassade efter handelns kraf. Angående dem har han en uppfattning, hvars konsekvenser motsägas af hans andra åsikter, hvilken motsägelse han delar med sina samtida.[2] Han säger näml. i sin handelstraktats 3 bok, 6 kap.: »Hvar öfverhet hafver väl macht att sättja tullen så högdt och så lågt som han vill, dock hafver billigheten, æquitas, ther uti så väl som uti alt annat then förnämste platsen; ju lindrigare tullen är i landet, ju starkare ökas ther handelen, men ju högre tullen ther sätties, ju mera aftager handelen, och kan then höga tullens svårhet intet så mycket upbringa, effter han förtager och dämpar handelen, såsom den ringa tullens ringhet upbringar genom myckenheten, effter han handelen förmerar, ther till med skadar then stora tullen landet, ty undersåtarne ther ju måste med theras skada betala så mycket högre som tullen på varorne högre är, och ther alla nödiga varor varda dyra, ther förgås alla näringar, handtvärk ödeläggias, kiöpmän bancrotera eller begifva sig annorstädes så väl som andra nyttige män ther af landet i armod och nedrighet blifver sittandes och andra nationer i föracht hållit.» Likaledes är Risingh en mot-

[1] Graswinkel och Salmasius ha liknande resonnemang och äro möjligen hans källor.

[2] Briefe Considerations concerning the advancement of trade and navigation by Henry Robinson London 1649 — och »Certain Proposals in order to the peoples freedom and accomodation by Henry Robinson London 1652», äro arbeten, som R. ej anför, men som hafva i uppfattning stor likhet med hans egen, och åtminstone det förstnämnda har han troligen känt till. Det är i utstyrsel likt hans eget. Att handeln ej tål några band säges ock af holl. nat. ekonomer. Se Laspeyres anf. arb. s. 168; Boxhornius, Disquisitiones, ett af R. begagnadt arbete, med hvars uppfattning han öfverensstämmer i mycket.

ståndare till den i vårt land mycket omhuldade »stapelstadsfriheten». Dessa olika privilegier städer emellan ogillar han. Å andra sidan förordar han frihamnar.

Angående denna under sextonhundratalet mycket diskuterade fråga om monopolier, har han onekligen en ovanligare uppfattning. Risingh ogillar dem flerstädes i skarpa ordalag. Han säger att »de dämpa mer handelen än förkofra honom», och förordar, att »hvar som vill, hvar stad som bequämb ligger, anten uti eller utom compagnier, skulle få handla med skeppsfart, med ut- och inländska varor, det vare i öster- eller vestersjön» och blifva uppmuntrade, om de något »eventura ville».

Det funnes dock ett slag af monopol, som kunde vara af nytta nämligen på utförselvaror, så att en svensk vara ej förekomme i för stor myckenhet i utländsk marknad och därigenom fölle i pris. Ett dylikt monopol skulle ha till följd ett fastställdt varupris, för hvilket såsom vi sett, Risingh ej ryggade tillbaka.

I den då brännande frågan om kompanier, är Risingh af den åsikt, att ingen sluten kompanihandel skall tillåtas på något lifsmedel, vare sig inländskt eller utländskt, ej häller på någon vara, »däraf många sig nära kunna». Det är ingen lycka för en stat att ha några mycket rika och andra mycket fattiga. En rätt ordnad kompanihandel, som drifves med inhemskt kapital, kan dock ha sin nytta, t. ex. vid handeln med en del stapelvaror samt vid kolonialhandeln. Författaren hyser en stor beundran för de stora holländska kompanierna och framställer dem som mönster. Han svärmade äfven, efter en engelsk författare, Malynes, för ett universalkompani, privilegieradt i alla land.

För öfrigt inlåter han sig icke i många lärda digressioner. Det är en praktisk man, som i sitt skriftställeri ej syftar att teoretisera utan att befordra Sveriges merkantila storhet. Hans verk genomandas den varmaste kärlek till fäderneslandet, ehuru han erkänner, att man skall vörda alla folk, »ty de äro alla af Gudi». I frisinthet och humanitet står han bland sitt tidehvarfs främste.

Hans skrifter vunno dock ingen spridning. Hans fosterländska entusiasm för den svenska handelns utveckling vann ingen genklang. Vårt stormaktsvälde blef hvad Risingh

fruktade, att det skulle blifva, »en kropp utan lif»; många af de missförhållanden, öfver hvilka Risingh klagade, finnas ännu, och vår ekonomiska svaghet blef det egentliga Pultava, som bragte vår yttre storhet på fall.

Bilagor.

A. Förteckning öfver Johan Classon Risinghs skrifter.

I. Tryckta.

1. Itt Uthtogh om kiöphandelen eller Commercierne, Sthm Wankiff 1669.
2. Een landbook eller några upsatter — — om landtbruuk och landlefwerne, Westerås 1671.
3. Relation om Nya Sverige 13 juli 1654, tryckt hos *Sprinchorn*, Kol. N Sverige, Hist. Bibl. 1878.
4. Relation om holländarnes öfverfall, odat. tryckt: 1) De Colonia nova Suecia præs. Geijer Ups. 1825; 2) *Hazard*, Annals of Pensylvania, Phil. 1850 (eng. öfversättning).

II. Otryckta.

1. Een tractat om kiöphandelen. Tre olika afskrifter af 1. del. 1. bok:
   a) I Upps. Bibl. egna Saml. L. 121, med företal till Karl XI samt dessutom ett fullständigt register med alla delarnes och böckernas kapitelrubriker. Originalexemplar.
   b) I R. Ark., med företal till Karl XI, dat. 3 juli 1669, antagl. ett till honom lämnadt prydligt exemplar.
   c) I Rålambska Saml. Kongl. Bibl., utan företal.
   d) I Upps. Bibl. egna Saml. L. 122. Innehåller äfven en afskrift af 1. delens 3. bok. Utan Register.
   En äldre variant af de tre första kapitlen i sistnämnda Saml. L. 125.
2. Manuductio eller Anledhingh till een grundigh kundskap om kiöphandelen, utkast egenhändigt dat. Sthm 27 mars 1661. Jämte denna finnes en på latin uppsatt litteraturförteckning öfver af R. begagnade arbeten, dock både felaktig och ofullständig (Jämför Bil. C). Upps. Bibl. egna Saml. L. 125.
3. »En kort tractat om Sveriges Cronos Handel» odat. Skrifven under Karl XI:s tid. Upps. Bibl. egna Saml. L. 125, Palmsk. Saml. III 16.

4. »Om muschoviske handelen öfver Archangell på Holland» och
5. »Om Hollands Häring (Sille) fiskeri.

Dessa två uppsatser äro odat., dock skrifna före resan till Amerika. Möjl. betänkanden inlämnade i kommerskollegium. N:r 4 finnas i s. samlingar som n:r 3.; n:r 5 finnes i den sistnämnda saml.

6. »Oförgripeligit betänkiande, huruledes hela Östersjöns Commercier medh den deraf flytande stora fördel ifrån dem främmande in uppå H. Kongl. Maj:ts och Cronan Sveriges undersåtar näst Guds välsignelse bequämligast dragas kunde;» odat., men antagl. skrifven före 1660. Namnet ej utsatt, men språket, åsikter och anföranden tyda på att den är af Risingh. Palmsk. Saml. III 16.
7. En berättelse om Nova Suecia vid Sydrivieret dat. Elbing 3 juni 1656 (Palmsk. Saml. XIV 74). — En odat. dito på s. st.
8. En beskrifningh om Nova Suecia uthi America dat. Elbing jan. 1658.
9. En odat. dito. Desse båda i RA. Saml. Nya Sverige.
10. Dito i Skokloster Saml. Denna jämte n:r 9 skrifven senare än n:r 7 och 8, antagl. omkr. 1664.

Innehållet i alla dessa varierar något.

11. »Coleri och aliorum huusböcker till Patrioters lust, upplysning och stora gagn af Johan Risingh extraherat dock af många flere authoribus», citeras af Risingh själf, men har nu förkommit.
12. En halfmultnad journal öfver resan till Nya Sverige i RA. Saml. Nya Sverige.
13. Ordinans för nya Sverige. Afskrift i Lindströms journal. RA.
14. Diverse bref och suppliker i Saml. Nya Sverige, De la Gardieska Saml. och Saml. Biogr. i RA.

B. Förteckning öfver handelstraktatens innehåll.

Första delen.

I Boken: Om vahrorna.

1 cap. Hvadh handelen åhr, thess ursprung och rättighet, thess stora och åthskillige nyttor, thess åtskillige slagh.

*2 *cap.* Om the tre handelens delar, som äro vahrorna, penningarna och växeln och hvad genmätighet eller proportion them är emellan uthi handelens lopp och fortdrifvande.

*3 *cap.* Framställer the maximer huruledes handelen kan främias och fortstellas.*

4 cap. Hvad en rätt handelsman är. Hvem en kiöpman rätt kallas. Hans egenskaper och hans vetskaper. Tre handa slags köpmän.[1]

---

* De sålunda märkta kap. återfinnas i förkortad och förändrad form samt i annan ordning i »Uthtoghet».

[1] Detta kap. är i flere handskrifter tudeladt, hvarigenom de andra kapitlen få en olika numrering, liksom de äfven ha formelt olika titlar i olika handskrifter. Här följas kapitelrubrikerna i exemplaren a) och d). Se Bil. A.

5 cap. Om och huru man åtskillige nationer skall kunna i sitt land eller och stadh indraga och them ther i ro och stillhet hålla.

6 cap. Hvad en religion är och hvilke dess delar, hvad macht öfverheten hafver öfver religionen och huru vidha åthskillige religioner uthi ett regemente kunna tollereras.

**7 cap.* Hvad handelsvahror ähro, om theras åthskillnadh, afftrock och föryttrande.

8 cap. 1) Hvad slags Contracter ähro, som mäst uthi handelen brukas; 2) om byte eller skipte.

9 cap. 1) Om kiöp och såld, 2) om thes vilkor och slagh, med hvad meer ther vidh henger.

10 cap. Om skulders betalningh och om återköp.

11 cap. Om citationer, arrester och om fängelser.

12 cap. Om uthpantningh och exequation och om vadsättning eller sequestration.

13 cap. Om kiöp och såld på vissa vilkor och på ovissa fall och händelser.

14 cap. Om kiöp och såld med auction och med uthrop.

15 cap. 1) Om låhn till att förbruka, (lat. Mutuum); 2) om låhn till att bruka och igengifva; (lat. Commodatum), 3) om hyro eller lego.

16 cap. 1) Om inlagspenningar eller nidsatt gods (lat. Depositum), 2) om vad eller vädjande och 3) om spel.

17 cap. 1) Om pant, 2) om borgen, 3) om loffven och stipulationer och 4) gåfvor.

18 cap. 1) Om handelsdirektion hemma och borta och 2) om kiöpmäns hof och Courter, medh theras priorer och consuler.

**19 cap.* Hvad genvicht eller ballance tu eller flere land emellan bör hållas i handelen.

**20 cap.* Om compagniehandel, sälskaps eller samlagshandel.

21 cap. Om folkplanteringar, De Coloniis.

22 cap. 1) Om egen fördels handel, De Monopolio, och 2) om förkiöp.

23 cap. Hvad orsaker ähro att priset på något slags gods stiger upp och neder mer och mindre uthi en handelsplats.

24 cap. 1) Om marknader, messor och 2) om torg.

25 cap. Om factorer.

26 cap. 1) Om kiöpmans procurationer, 2) creditifbref och 3) om blanchetter.

27 cap. Om mäklare.

28 cap. 1) Om obligationssedlar och huruledes the gifvas och tagas för en god betalningh i handelen. 2) Om notariis publicis.

29 cap. Om handelshus, packhus, deuks, våg, craner, vexlebanco.

30 cap. Om kiöpmans merkien uppå theras gods och merkien.

31 cap. Om lott, nembl. huruledes gods ther med fördelas och sälies, item om lyckepottor.

32 cap. Om bancobråkare eller banquerotter och om cessioner.

33 cap. Om några handelsförslagh och om kiöpmens åtskillige konster till att vinna penningar med.

34 cap. En discurs till ett beslut om regementers och städers förändringar, hvarest Guds mechtiga hand sig se låter, som med alla ting giör

en omgångh, och gifver medel till theras upkomst, flor och afgång och välsignar menniskiors flit till theras förkofring uthi åkerbruk, bergsbruk, fiskerier, handtverk och handel, som med skippsfahrten thet förnembsta medlet är till macht och rikedom.

Andra Boken: Om hvart och ett lands och thes förnemste handelsplatser, serdeles handel och vahror. Thenna bok fördelas i fyra stycken effter värdennes kunnoga delar, som äre Europa, Asia, Africa, America.

Tredje Boken: Om skipsfarten, som elliest kallas navigation eller seglation sampt med dess brukelige rätter och rättigheter, innehållandes desse efftersfölliande capitel nämbl.:

*1 *Cap.:* Om skeppsfarten i gemen, thes ordsaker, fortgång och stora nyttigheter.

2 och 3 Cap.: De mari libero och de mari clauso.

4 Cap.: Om sjörätten och om sjöregementet.

5 Cap.: Om sjöfolk, skippare och båtsmän, om theras ämbeter och friheter.

6 Cap.: Om skipsbyggning i gemen och om åtskillige slag skipp, och hvad thervid achtas bör.[1]

7 Cap.: Om skips uthredningh.

8 Cap.: Om skipsfracktningh.

9 Cap.: Om tull, pålagor och licenter, om in och utgående varor.

10 Cap.: Om tullens försnillande.

11 Cap.: Om försäkringh emot allehanda skador till siös.

12 Cap.: Om bodemerie.

13 Cap.: Om skipsbrott, om sjöhitt och strandvrak.

14 Cap.: Om avarie.

15 Cap.: Om sjöröfveri.

16 Cap.: Om vachtskepp och creuseskepp emot sjöröfvare och andra fienders osäkerhet, om byte och om jure postliminii.

17 Cap.: Om repressalier.

18 Cap.: Om skeppspressning eller skeppstjänst.

19 Cap.: Om långa skeppsresor till okunniga landh.

20 Cap.: Om fiskerier och rättighet till att fiskia.

21 Cap.: Om floders och stränders rättiga ägo, gemenskap och frihet.

22 Cap.: Om hamnar, hamnepenningar och hamnemästare.

*23 *Cap.:* Om stapelrätt och stapelstäder.

Andra delen.

Första Bok: *Första Cap.* Hvad penningar äro, theras åthskillige nampn och åthskilligheter.

Andra Cap. Om öfverhets rätta mackt att mynta penningar, när och till hvad enda penningar äro upfundne och än gå och brukas i alle land.

[1] Innehåller en ur språklig synpunkt intressant förteckning och definition af olika slags fartyg. Öfverhufvudtaget äro detta arbete ur språklig synpunkt anmärkningsvärdt genom R:s försök att få svenska uttryck.

Tridie Cap. Om gulld- och silf-natur i theras värde sig emillan, om koppar, iern, tenn, och bly och andra materier ther af penningar giöras kunna.

Fierde Cap. Om assen och i hvad proportion guldh och silfver penningar myntas och förmengias böre sig emellan eller med koppar.

Femte Cap. Om penningarnes värdering så effter theras invärtes godhet, frijhet och vicht som effter theras utvärtes värde till Öfverhetens valvation och till theras gångh i handelen ther the gälla anter effter theras högre eller lägre.

Sexte Cap. Om penningars skapnat och figur, storhet och klenhet med andra tilfällen.

Siunde Cap. Om mynte, officerare, myntemestare, mynteslagare, proberare.

Ottonde Cap. Huru man vårt mynt emoth the fremmande penningar och emot vår gamla iemföra och conferera skall.

Nionde Cap. På hvad sätt penningar uthi landet pläga förfalskas till materien och undervalveras till värdet.

Tionde Cap. På hvad sätt man skall förekomma falskt mynt i straff på falske myntemestare.

Elfte Cap. Sätt och maner huru man skall myntet i landet conservera i godhet och i specierne att the icke varda dragne uthur landet.

Tolfte Cap. Om penningars afsackningh ther med vårt mynt drages utur landet.

Trettonde Cap. På hvad sätt man kan föröka penningar i landet.

Fjortonde Cap,: Om myntetz ombytning i landet, hvad thet med sig hafver.

Femtonde Cap.: Om ocker.

Sextonde Cap.: Om interet och om usura politica.

Sjuttonde Cap.: Om penningar på lohn och lifrenta.

Adertonde Cap.: Om länebanko (Lombarder).

Andra Bok: Om reduktion på alla slags mått, måhl och vicht efter Stockholms.

Tredje delen:

Första Bok: Om växlarnes väsende, värckande och lopp.

Första Cap.: Hvad växelen är i thess bruk; när thet uppfunnit är, thess nytta och krafft.

Andra Cap.: Växlarnes åhtskillige slagh och om huru växelen fördelas i sina styckien, som är: trasera och remittera.

Tredie Cap.: Hvad pari ähr och huru åthskilliga lands mynt ther på recknas skole, huru växelen upp och ner stiger.

Fjerde Cap.: Huru växelen fördelas i sine styckien.

Femte Cap.: Växlars rätta form och ställningh.

Sexte Cap.: Huru växlar undfånges, accepteras och betalas.

Siunde Cap,: Om växle sedlars naturur, om obillige och orätte växlar och theras rätta reformation.

Åttonde Cap.: Huru växlar refuseras, om protester, som man låter ställa hos Notarius Publicus.

Nionde Cap.: Huru växlar uthi banco betalas bör och om betalningens terminer.

Tionde Cap.: Om banco och thess beskaffenhet.

Elfte Cap.: Växleloppet på allehanda handelsplatser.

Anm.: »Uthtoghets» 5, 6, 7, 20 kapitel handla om penningar; dess 8, 9, 10 och 19 kapitel om växlar. De utgöra naturligen utdrag af hvad R. här utförligen tänkt behandla eller måhända har behandlat i nu förkomna delar.

C. Källor.

Risingh har själf uppgjort en särskild källförteckning dat. 14/8 1661: »Libri ad tractatum de commerciis spectantes,» (Upps. Bibl.). Bland de många där uppräknade arbeten är det dock flera, som han bevisligen aldrig har begagnat, åtminstone i de utarbetade delarna af handelstraktaten, liksom det å andra sidan finnas flera i desamma begagnade arbeten, hvilka ej äro i sagda förteckning införda.

Då det torde vara af intresse att se, hvilken litteratur stått till Risinghs förfogande, anföras här alla de arbeten, hvilka det varit möjligt att efter Risinghs ofta svårtydda beteckning i bibliografier igenfinna:

Baldi, Prima & secunda pars conciliorum domini Leyden 1559.

De beginselen end progressen van't Oost-Indische Compagnie 2 vol. in 4:o Amsterdam 1649.

Bezoldus, Consilia 1625.

W. J. Blaeu, Groote Zeespiegel.

Bodinus, De Republica.

Bornitius, De nummo et aerario Francf. in 4:o.
De rerum sufficientia Francf. 1625.

Boxhornius, Disquisitiones politicae 1650.

Botero, Politia regia 1620.

The Brittish Monarchie London 1576.

Champlain, Voyage de Sieur Champlain in 4:o Paris 1613.

J. A. Colom, De vijerighe Colom, Amst. folio.
Engelandhs Royal Fishing revived in 4:o London A:o 1630.

Corpus Juris (»Ex jure romano ea quae jura maris concernunt eruenda» etc.).

J. Damhouder, Praxis rerum civilium.

M. Faust, Aerarium, Francf. 1649 (jemte flera andra arbeten ang. mynt).

D. Fraelichius, Itinera 2 vol.

H. Grotius, De mari libero.

Guicciardino, Descriptio belgica.

A. de Herrera, Historia Generale de las Indias, Madrid 1601.

Hitcocks, New years gifft. London 1600.

Hyp. a Collibus, Axiomata de Nobilitate 1593.

J. Jansson, De oost end vest-Indische Voyagen 4:o Amsterdam.

Lastman, Schatcamer der Stuurlieden. 4:o Amsterdam.

Loccenius, De Jure Maritimo.

Loccenius, Synopsis juris sueo gothici.

G. E. von Löhneis, Aulico Politico »qui multa de mercimoniis urbium utilia describit», Lüneburg.

P. Merula, De mari et oceano.

G. Malynes, Leges mercatoriae.

Mun, Englands treasure by forraign trade.

Olearius, Reise in Persien.

Panierolli, Tractatus de rebus deperditis et inventis 4:o Köln.

A. Panormita, De dictis et factis Alphonsi Regis aragonum (flera gånger tryckt, möjl. upplagan »Speculum boni principis») Amsterdam 1646. (Risingh säger därom: »multa habet ad mercaturam & commerciam spectantia».)

J. Pontanus, Rerum et urbis Amstolaedamensis Historia. Amst. 1611.

De Placaten v. d. Heeren Staten General in het vereenigde Nederland 2 vol. folio.

S. Purchas, His Pilgrimage or Relations of the world, and the Religions, observed in all ages. 4th edition folio London 1626.

A. Rutcovii, Cteticae, id est de modo acquirendi.

S. Scaccia, De commerciis et cambiis. Genf.

B. Stracchas, De Mercatura et Mercatore Köln 1575 (ofta anförd).

Selden, De Mari clauso.

Sjörätter och ordinantier fr. Antwerpen, Brügge, Orléans m. fl. städer.

The Statutes of England fol. London.

G. Stiernhielm, Archimedes redivivus 4:o 1644.

Svenska landslagen och landskapslagar.

Traité des commerces de France 1648.

P. Gregorio Tholozano, De republica 1596.

Withburne, A discourse of the new found land 4:o London 1622.

Zeiller, Itinerarium Italiae, Germaniae etc.

Dessutom åtskilliga klassiska förf., dock endast sparsamt.

Se ock sid. 70 not.

Hvem har stiftat Sveriges regeringsform af 1809?

AF

RUDOLF KJELLÉN

Då denna fråga veterligen icke varit i tryck upptagen till direkt besvarande inom vetenskapen,[1] och då saken icke synes rätt klar uti litteraturen,[2] så bör det icke vara för tidigt att försöka en positiv utredning däraf.

I den bekanta proklamationen från Karlstad den 7 mars 1809 — revolutionens första klämtslag — yttrar Adlersparre om sig och västra armen: »Vi hafva räckt hvarandra handen uppå, att *Rikets Fäder och Lagstiftare* skola äga frihet, under våra vapens beskydd, att sammanträda, för att öfverlägga och besluta öfver det lidande och eljest snart förstörda Fäderneslandets angelägenheter ... Vi hafva räckt hvarandra handen uppå, att Landets Fäder och Vise skola äga frihet, att återföra sällhet, välmåga och laglighet i Fosterbygden.»[3]

---

[1] Äfven Sandegren, som med så mycken flit hopsamlat materialet till frågan om RF:s genesis (Till hist. om statshvälfningen i Sverige 1809, Gbg. 1890), inlåter sig icke på ett distinkt besvarande af denna särskilda fråga.

[2] Nils Höjer vill (i Hist. Tidskr. 1889, Granskn., s. 82) vederlägga insagan mot att Karl XIII sanktionerat Norges Grundlov dermed, att »han ju förut sanktionerat Sveriges regeringsform, hvars antagande gjorde honom till Sveriges konung».

[3] Se t. ex. *Hist. Tafla* af f. d. konung Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår, III, bil. n:r 31, s. 121, 122. Proklamationen var författad långt förut och på förhand gillad i Stockholm, enl. Adlersparres egen uppgift ibm., bil. n:r 30, s. 110; jfr Anckarsvärd, Polit. trosbekännelse, s. 27, och Sjögren, G. Adlersparre, s. 53.

Sex dagar därefter, sedan konungen blifvit fängslad, gick Adlercreutz med ett par ledsagare till hertig Karl och anmodade honom att förestå riket, »tills Riksens Ständer hunno sammankallas m. m.»[1] Ännu samma dag bildades en regeringskonselj efter prejudikaterna under hertigens föregående regentskap, och förklarade hertigen i sin proklamation till folket sin »oryggeliga föresats ... att med Riksens Ständer öfverlägga om de öfrige mått och steg, som skola bereda Svenska Folkets framtida välfärd».[2] Riksdagskallelsen utgick dagen därpå, den 14 mars, och upprepar hertigens önskan att öfverlägga med ständerna om »nödiga mått och steg».[3]

Riksdagens medverkan vid regementsförändringen har således från första början varit en kärnpunkt i revolutionsmännens planer. Huru långt denna medverkan skulle tagas i anspråk, det var däremot ännu obestämdt;[4] det var icke ens alldeles klart af proklamationernas ord, huruvida öfverhufvud en ändring i *författningen* åsyftades eller ej. Den saken berodde nu närmast på den man, som i dessa dagar betydde mera i Sverige än riksföreståndaren själf och hans konselj — på Georg Adlersparre.

Får man tro ett vittnesbörd, som i sig självt bör väga mycket och äfven väl öfverenstämmer med händelsernas utveckling, så har Adlersparre själf i förstone icke gjort sig så noga reda för hvilken roll ständerna skulle spela, liksom han öfverhufvud ej synes hafva tänkt sig så långt fram.[5] Den 15 mars erhöll han underrättelser om revolutionen och om proklamationen, däri riksdagskallelse utlofvas; på samma gång mottog han den bekanta ordern att dela sin här och komma till Stockholm med den ena hälften allena.[6] Nu var således det närmaste ändamålet med

[1] Adlercreutz' egen berättelse, i Hist. Tafla, bil n:r 34, s. 140 f.
[2] Hist. Tafla, bil. n:r 35, s. 143.
[3] Riksdagstidningar år 1809, s. 3.
[4] Blott en bestämd uppgift tillmättes ständerna, nämligen att uttala sig om den senaste krigsgärden (af den 7 jan.); se Adlersparres proklamation, sista punkten, och särskild kungörelse af den 14 mars, Hist. Tafla, bil. n:r 43, s. 158.
[5] Anckarsvärd, Pol. trosbekännelse, s. 26, 34. A. var en af Adlersparres närmaste män i befälet vid västra armén. Visserligen är »trosbekännelsen» aflagd under omständigheter, som i någon mån kunnat grumla dess objektivitet, i hvad den rörer Adlersparres person.
[6] C. A. Adlersparre, 1809 års revolution och dess män, II, 72 f.

insurrektionen vunnet, och frågan om ständernas närmare befogenhet trängde sig på. Först måste man dock hafva visshet om att ständernas möte ej skulle blifva en ren formalitet. I bref af den 18 mars förklarar Adlersparre åter sin »enda, enkla föresats» vara, »att förskaffa Rikets Representanter frihet att sammankomma och frihet att inbördes öfverlägga och besluta».[1] Hertigen svarar dagen därpå, att han redan »sammankallat Riksens Ständer, som hafva *en oinskränkt rätt att besluta om rikets välfärd*».[2] Lugnad i detta hänseende,[3] vänder Adlersparre då sin blick på det närvarande ögonblicket, på regeringens ordnande under mellantiden före ständernas sammankomst. Hans planer härvid framstå fullt mognade och bestämda i den beryktade Promemorian från Tibble den 21 mars: på andra dagen efter västra arméns inmarsch i Stockholm skulle trupperna och borgerskapet samlas kring slottet; »*Hans Kongliga Höghet reclamerar sin arfsrätt till Svenska kronan i sittande Conseil, förklarar sig i följd deraf för Sveriges Konung*, erbjuder sig att inför Ständerna med Handlingar bevisa sin arfsrätt, *uppdrar dem att välja en adopterad thronföljare* efter deras eget välbehag, kungör detta för Borgarne och Militären och utropas för Sveriges Konung».[4]

Dagen efter det att detta förslag blifvit genom Anckarsvärd tillstäldt hertigen, intågade Adlersparre i hufvudstaden och kom genast i direkt beröring med de ledande idéerna inom regeringskretsarne. Som bekant koncentrerade sig regeringens politiska system i detta ögonblick kring Napoleons behag som medelpunkt. Detta synes hafva föranledt Adlersparre till den första modifikationen af sina planer. Under den 25 mars berättar Wachtmeister i sin dagbok, att

[1] Ibm s. 111, jfr brefvet till Adlercreutz 19/3, s. 112.

[2] Ibm s. 118. Hertigens bref till Adlersparre vid detta tillfälle finnas samlade i *Handl. rör. Sveriges Hist.*, utg. af ett sällskap, V, 12 ff.

[3] Framställningen i texten söker förklara A:s handlingssätt såsom konsekvent och förestafvadt af verklig omsorg om folkets beslutanderätt, i motsats mot Sandegrens stränga dom, anf. afh., s. 7 ff. Det måste dock medgifvas att saken icke är rätt klar. Hans bref 18/3 *kan* vara förestafvadt af själfviska bevekelsegrunder, och hertigens svar *kan* hafva inverkat på honom mindre genom orden om ständernas rätt än genom det därpå följande hotet att nedlägga regeringen. Att hertigen ansåg sig handla i proklamationens af 7/3 anda, visas däraf, att han lät prokl. åtfölja sitt manifest till folket 17/3; se H. G. Trolle-Wachtmeister, Anteckn. och minnen, utg. af E. Tegnér, I, 183 (dagbok för 1809).

[4] Anckarsvärd, anf. st., s. 23.

Adlersparres parti nu tänkte öfverlåta åt Napoleon att bestämma tronföljaren, sedan hertigen förmåtts att omedelbart taga kronan.[1] Man finner att skillnaden ligger endast i sättet för tronföljdens ordnande; äfven detta skulle nu undanhållas ständerna; medan hufvudsaken för det närvarande, hertigens omedelbara tronbestigning, fasthölls.

Två dagar senare, den 27 mars, inkom den fångne konungens abdikation *till förmån för sin son.*[2] Ett välkommet tillfälle syntes härmed inne för Adlersparre att realisera sin plan. Visserligen uttalade sig en extra konselj, hvartill han själf och hans anhängare ej blifvit kallade, samma dag *emot* antagandet af abdikationen, såsom ogiltig utan ständernas medverkan;[3] men detta hindrade icke Adlersparre att tillråda hertigen dess antagande, på sådant sätt att hertigen genast intog den lediga tronen och villkoret af den unge prins Gustafs succession underställdes Napoleon. Denna listiga vändning berättas af Wachtmeister under datum den 28 mars;[4] och dagen derpå, *den 29 mars* på förmiddagen, har Adlersparre, enligt egen uppgift, lyckats utverka hertigens samtycke till planen.[5]

Ur Tibbleförslaget af den 21 mars hade således, genom modifikationer af den 25 och 28 i månaden, utvecklat sig hvad vi vilja karakterisera som de ledande statsmännens första ståndpunkt, med afseende på regeringens förhållande till den stundande riksdagen. Denna ståndpunkt innebär att hertigen genast, före riksdagens sammankomst och utan dess åtgörande, skulle med arfvets rätt bestiga den genom afsägelsen lediga tronen; huru sedan skulle ställas med författningen, det angifves ej. Mycket snart har dock denna ståndpunkt blifvit öfvergifven. Det visade sig nämligen att den icke obetingadt gillades ens af Adlersparres egna officerare; enligt sin egendomliga vana höll han krigsråd

---

[1] Wachtmeisters dagbok, s. 188 f.

[2] Wachtmeisters dagbok, s. 190.

[3] Ibm s. 191 f.

[4] Ibm s. 192. Då W. talar om »de som ingått uti planen, att hertigen skulle utropas till konung», så kan han icke afse några andra än det Adlersparreska partiet, som notoriskt dref denna plan. Men härmed motsäger W. tillika sin föregående uppgift (s. 191), att riksdrotsen, som var planens förnämste motståndare, skulle hafva rådgjort med Adlersparre angående abdikationens obrukbarhet *och fått dennes fullkomliga instämmande.*

[5] Anckarsvärd, anf. st., s. 15.

om saken med sina bataljonschefer, och då därvid majorerna Flach och Klingspor yttrade betänkligheter »att genom en sådan handling träda den lagstiftande makten för nära», förklarade han helt plötsligt, att »hela frågan finge förfalla».[1] Redan under den 30 mars kan Wachtmeister uppgifva, att »all tanke på verkställighet... blifvit uppskjuten», hvarvid skälet sökes i inväntande af ett budskap om Napoleons mening;[2] och vid datum 4—6 april meddelar samma källa, att projektet helt och hållet förfallit, sedan i en ny extra konselj, där Adlersparre själf deltagit, riksdrotsen bestämdt uttalat sig däremot.[3]

Här är icke stället att närmare ingå på Adlersparres personliga motiver eller öfverensstämmelsen mellan denna plan och hans i den första proklamationen uttalade åsikter.[4] Men då man tillvitat honom »det tvetydiga steget att hindra rikets ständer att uttala sig om revolutionen, att göra sig till konungamakare och så fastslå det gamla statsskicket»,[5] så har man ur Tibbleprojektet dragit konklusioner, som gå långt utöfver hvad händelsernas sammanhang och dess egna ord gifva vid handen. Det var först, sedan Adlersparre erhållit hertigens uttryckliga erkännande af ständernas »oinskränkta rätt att besluta», som han framlade sin plan, och denna plan motiveras uttryckligen med stundens behof af en stark regering — den vänder sålunda sin udd icke emot ständerna, utan emot *den provisoriska regeringen*,

[1] Ibm s. 15 f.; M. Björnstjernas anteckningar, II, 69. Den senare — äfven han en af Adlersparres officerare — säger, att förslaget upptogs så motsträfvigt i krigsrådet, att saken »en gång för alla afsomnade».

[2] Wachtmeister, s. 192. Denna uppgift synes gifva vid handen, att det nyssnämnda krigsrådet hållits på aftonen den 29 mars; det sammankallades nämligen, enl. Anckarsvärds uppgift, *efter* det hertigens bifall till planen var vunnet, och detta skedde, enl. samma källa, på förmiddagen denna dag. Jfr Hist. Tidskr. 1890, Granskningar, s. 80 f.

[3] Wachtmeister, s. 195.

[4] Redan i det omnämnda krigsrådet anmärktes, att den föreslagna åtgärden innebure »ett afsteg ifrån Västra arméens, uti dess proklamation gifna, löfte att låta Landets Fäder och Vise bestämma och afgöra dessa samhällets högre angelägenheter»; se major Flachs votum hos Anckarsvärd, s. 15. Samma uppfattning uttalas med skärpa i Björnstjernas anteckn., s. 68 f., och senast i Sandegrens anf. afh., s. 14 f. Däremot försvaras A:s handlingssätt af C. A. Adlersparre (anf. st., s. 163), som dock synes förbise förslagets inverkan äfven på sättet för grundlagsreformerna, samt af Sjögren, anf. st., s. 70.

[5] Sandegren, anf. st., s. 16. Det mindre tillfredsställande i S:s uppfattning af vissa punkter i detta sammanhang är med skicklighet uppvisadt af kritikern (Varenius) i Hist. Tidskr. 1890, s. 78 ff.

där Adlersparre icke utan farhågor såg den gamla regimens män sitta kvar.[1] Nu är det klart, att planen skulle hafva starkt reducerat ständernas inflytande på en kommande *författnings*ändring. Men att deras beslutanderätt skulle omfatta själfva författningens omdaning, var aldrig direkt ställdt i utsikt. Och då man intolkar i den Adlersparreska planen ett fastslående af det gamla statsskicket, så jäfvas detta af regeringens omedelbart följande åtgärder i syfte att verkligen åstadkomma en författningsreform.

Redan den 30 mars — således samma dag, som planen sköts åt sidan, men dock ännu ej definitivt uppgafs — nedsatte hertigen en kommitté för att utarbeta »projekt till de konstitutionsändringar, som kunna anses böra äga rum *vid riksdagen*».[2] Adlersparre var en bland de kommitterade, och enligt en uppgift var det till stor del på hans bedrifvande som verket sattes i gång;[3] säkert är, att han tog del af redaktionsarbetet och uttryckligen gillade det, innan det utarbetade förslaget den 15 april framlämnades af Håkanson, som fått sig redaktionen betrodd.[4] Vid riksdagen gick det ock under namnet »den Adlersparriska constitutionen»;[5] vi kalla det det Håkansonska förslaget. Den 20 april granskades det af en ny kommitté och vann bifall.[6] Den 23 sammankom kommittén ytterligare för att uttala sig om några af hertigen personligen framställda anmärkningar; men kunde ej tillstyrka dem.[7]

Hurudana voro nu regeringens planer med detta författningsförslag, sedan det blifvit afgjordt att abdikationen skulle få anstå till riksdagen? Redan under den 20 april

---

[1] Enl. Wachtmeister, s. 188, afsåg projektet att förekomma »de gränslöst vidsträckta kabaler och intriger, hvartill en provisorisk regering gifver tillfälle»; jfr Anckarsvärd, s. 14, och hela p. m. från Tibble.

[2] Wachtmeister, s. 193. — Man skulle visserligen också kunna framställa händelsernas sammanhang så, att beslutet om författningskommittéen fattats *efter* den förra planens uppgifvande, och sålunda inleder en ny ståndpunkt. Det synes dock tämligen tydligt, att en sådan sak som nedsättning af en kommitté för grundlagstiftning icke kan hafva varit en ögonblicklig ingifvelses verk, utan att det måste varit på förhand påtänkt.

[3] Sjögren, anf. st., s. 75; dock utan angifvande af källa. Enligt Wachtmeister, s. 193, »beviljades» kommittéen på hans faders, riksdrotsens, förslag.

[4] Wachtmeister, s. 200.

[5] Skjöldebrands memoirer i *De la Gardieska arkivet*, XV, 141; Anckarsvärd, anf. st., s. 26.

[6] Wachtmeister, s. 199.

[7] Ibm s. 202.

antyder Wachtmeister, att man tänkte låta den antagas *medelst acklamation*,[1] och för den 24 uppgifves denna tanke såsom afgjord: vid riksdagen skulle tro och huldhet uppsägas konungen, därpå hertigen »utropas till kung», ett par dagar därefter slutligen regeringsformen antagas, »äfven genom acklamation».[2] Emellertid väckte denna politik nya betänkligheter hos riksdrotsen, snart äfven hos Adlersparre. Därför hänsköts frågan till ett särskildt sammanträde af konstitutionskommittéen *den 29 april*, och blef nu enhälligt afgjord i den riktning riksdrotsen angaf: »att hertigen borde, sedan ständerna utropat honom till kung, förklara, det han insåg bristerna af 1772 års regeringsform och säkerhetsakten, och ville till bristernas afhjälpande föreslå en regeringsform, som han ansåg vara den lämpligaste, men hvilken han ej annorlunda öfverlämnade till öfverläggning än till enkelt *antagande* eller *afslående*; och komme han i den senare händelsen att regera efter ofvannämnda ännu gällande grundlagar, hvilka ej utan kungens medgifvande af ständerna kunna häfvas».[3]

Som man ser, afviker denna ståndpunkt från den af 24 april endast därutinnan, att ständerna nu skulle äga *valfrihet mellan* den gustavianska författningen och den Håkansonska, medan de enligt den förra planen *endast* skulle haft att mottaga den senare. Formellt är det samma skillnad som mellan ren *oktroj* (24 april) och ett *paktum* af enklaste slag (29 april); men reelt är ståndpunkten en och densamma.[4]

---

[1] Ibm s. 201.

[2] Ibm s. 203.

[3] Ibm s. 204. — Wachtmeisters anteckningar fylla alla kriterier på att vara en god källa, om man ock måhända får göra någon afprutning på räkningen af antecknarens naturliga böjelse att framhålla riksdrotsens person; något hvarpå vi ofvan (s. 82, n. 4) meddelat ett bevis.

[4] Man synes icke heller vid riksdagen hafva gjort mycken skillnad emellan den valda metoden och ren acklamation. Så omtalar Platen regeringens plan som »et litet project . . . at man liksom per surprise och genom acclamation skulle i första plenum anta denna Regeringsformen»; se bref till K. H. Posse 4/5 1809, Schinkels minnen, Bihang II, 98, jfr C. A. Adlersparre, 1809 och 1810, I, 72. I ett senare bref synes Platen afse olika ståndpunkter, då han omnämner rykten att hertigen skulle såsom konung på rikssalen proponera författningsförslaget, »som *efter somliga* där per acclamation skulle antas, *efter andra* skulle efter en kort öfverläggning, som ej borde få giöra stora modifikationer, antagas»; bref 8/5, anf. st. s. 100. Detta är dock icke samma skillnad som mellan regeringens ståndpunkter 24/4 och 29/4.

En punkt i beslutet af den 29 april synes icke rätt klar. Det säges i den citerade källan, att *ständerna skulle utropa hertigen till konung.* Var det verkligen meningen att söka rättsgrunden till hans krona i ett ständernas val i stället för i grundlagarnas ord om arfsrätten? Att detta icke kan hafva varit fallet, visar dock redan slutsatsen i den anförda formuleringen af beslutet; och saken blir klargjord af den närmare utredning Wachtmeister under den 5 maj gifver af »den utväg som riksdrotsen föranledt»: »konstitutionsprojektet blir ett öfverläggningsämne, som hertigen öfverlämnar till ständerna, *sedan han likväl först blifvit kung i följd af grundlagarna* och med bibehållande af den i dem förvarade rättigheten att förkasta eller sanktionera hvad som ständerna föreslå, hvarefter resultatet af deras med honom gjorda öfverläggningar blifver en konstitution, den han föreslår med förbehåll af icke annat svar än *nej* eller *ja.*»[1] »Nej» betyder därvid det gustavianska statsskickets fortvaro.

Man hade alltså stannat i följande plan. Hertigen fortfar att som riksföreståndare styra riket till riksens ständers sammanträde. Inför dem lägges konungens ovillkorliga abdikation för sig och sin ätt; sedan den erhållit riksdagens godkännande och den regerande linien af furstehuset således blifvit utstruken ur successionen, inträder i kraft af grundlagen omedelbart hertigens arfsrätt, hvadan han, utan vidare kommunikation med ständerna i denna sak, sätter kronan på sitt hufvud. Såsom konung gör han därpå proposition på det Håkansonska författningsförslaget, möjligen med en och annan modikation;[2] antages det oförändradt i grundlagsenlig ordning,[3] så erhåller det sedan

[1] Wachtmeister, s. 207. Jfr längre ned på sidan och nästa s.: »sedan kronprinsen blifvit undanröjd, är hertigen efter de ännu beståndande grundlagarna Sveriges konung och låter utropa sig, utan att därtill begära ständernas samtycke.»

[2] Se förestående citat. Enligt Platens och Armfelts bref till Posse 8/5 (Schinkel, anf. st., s. 100, 103) har Adlersparre icke absolut motsatt sig enstaka ändringar. Jfr Järta, Valda skrifter, II, 63: Sandegren, anf. afh., s. 23, 33 n. 2.

[3] D. v. s. genom minst tre stånds sammanstämmande beslut, se Alin, Om beräkn. af riksståndens röster enl. 1786 års riksdagsbeslut i Hist. Tidskr. 1884, s. 283 ff. Huru införandet af en författning som den Håkansonska skulle kunna förenas med Säk. A:s § 8, blir visserligen en annan fråga.

kunglig sanktion och blifver Sveriges nya grundlag; hvarom icke, så fortlefver den gamla statsrätten.

Vi beteckna detta såsom regeringens andra ståndpunkt. Från den förra ståndpunkten, af den 29 mars, skiljer den sig — frånsedt den då rådande oklarheten angående författningsfrågan öfverhufvud — egentligen därigenom, att den gör *abdikationsfrågan* beroende af ständernas uttalande. Men båda planerna äro därutinnan lika, att de bygga på *den gamla statsrättens fortfarande giltighet.* Ständernas roll är sålunda utspelt, sedan de godtagit abdikationen; något inflytande på hertigens egen tronföljd äga de icke, den saken reglerar grundlagen själf; och deras delaktighet i författningsarbetet begränsas på hvarje punkt af konungs veto, medan deras eget veto endast kan skydda den gustavianska statsformen. Det egentliga steget i liberal riktning låg således däruti, att regeringen bestämt sig för att *gripa initiativet* i författningsfrågan.

Den 1 maj utblåstes riksdagen. Dagen därpå inkom Gustaf IV Adolfs ovillkorliga abdikation, antedaterad på faderns dödsdag den 29 mars.[1] Den 4 maj höll konstitutionskommittéen sitt sista sammanträde, i närvaro af talmannen och tvenne ledamöter från hvarje stånd, och meddelades dem vid detta tillfälle regeringens författningsförslag.[2] Samma dag utsågs Håkanson själf till bondeståndets sekreterare,[3] i hvilken egenskap han äfven hade att ge ståndet upplysningar och öfvervaka ordningen.

Planens framgång berodde nu på, om opinionen var tillräckligt undfallande eller om regeringen var nog stark och enig att i vidrigt fall trotsa den. Intetdera var händelsen. Sedan regeringen den 25 april frigifvit pressen — närmast för att själf kunna anonymt bearbeta sinnena — sprang hastigt i dagen en störtflod af ströskrifter rörande den stora frågan.[4] Allra största delen af denna litteratur var visserligen utan allt värde och blef också utan allt inflytande; men så mycket stod dock kvar, att den allmänna opinionen kräfde betydande förändringar i författningen.

---

[1] Wachtmeister, s. 214.
[2] Ibm, s. 205 f.
[3] Riksdagstidningar 1809, s. 8.
[4] Sandegren, ss. 23—31.

Och att denna opinion fann stark genklang inom riksdagen, skulle snart visa sig.

Redan under den 4 maj kan Wachtmeister anteckna, att »sättet, på hvilket propositionen om regeringsformen skall verkställas, börjar nu blifva allmänt bekant och har väckt mycken oro hos adeln».[1] Dagen därpå har hos ett »redan starkt» och ständigt växande parti den tanken mognat, att konstitutionen skall skrifvas före konungavalet;[2] och man är redan nu besluten att genom en deputation söka förmå hertigen att gå öfver på denna väg.[3] *Den 7 maj* inlämnade några adelsmän en skrift i detta syfte till hertigen.[4] Detta föranledde honom till ett nytt återtåg; och äfven denna gång skall det hafva varit riksdrotsen som angifvit utvägen. Hans råd var, att hertigen skulle draga sig alldeles tillbaka, därest det icke erkändes att »han vore kung *efter arfföreningen* och med rätt att pröfva de ändringar, *ständerna föreslå i grundlagarna*».[5] I enlighet härmed lät hertigen samma dag kalla till sig på slottet ett utskott ur alla fyra stånden, af ungefär enahanda sammansättning som den 4 maj. Inför de församlade förklarade först hofkanslern å hertigens vägnar, att denne »med bekymmer erfarit, det irriga rykten kringlupit, hurusom et nytt förslag till Regeringsform skulle på et öfverraskande sätt blifva för Riksens Ständer framställdt, i hopp at deras bifall, utan öfverläggning, deruppå skulle följa». Därefter inträdde hertigen själf i rummet och angaf sina afsikter »*med förutsättning af ett sådant Riksens ständers beslut*, (*hvaruti Dess eget deltagande ej kunde komma i fråga*), *hvarigenom Hans Kongl. Höghet sattes i tillfälle att från Svenska thronen göra Riksens Ständer Propositioner.*» Sedan han »till följe af Riksens Ständers beslut, samt *med tillämpning till detta beslut af Dess då inträdde arfsrätt*», antagit styrelsen, ämnade han offentligen förklara den gällande statsrätten otillfredställande.

---

[1] Wachtmeister, s. 205. S. d. skrifver Platen om regeringens öfvermeplings tanke: »jag tror väl denna lusta förgådt, sedan allmänna tonen i ämnet starkt prononcerade sig från alla håll, utan kommer den (R. F.) väl under et utskotts granskning»; bref till Posse, Schinkel, s. 98.

[2] Wachtmeister, s. 207.

[3] Under den 7 maj uppgifver W. detta beslut som fattadt »i förrgår», se s. 209.

[4] Ibm s. 209.

[5] Ibm s. 210.

»Med dessa tänkesätt om nuvarande Regeringsform, vore det för Hans Kongl. Höghet en tillfredsställande pligt at förena *propositionen om en annan*: det vore i sådant afseende som Hans Kongl. Höghet *till Riksens Ständers egen öfverläggning och noggranna pröfning* öfverlämnade, att om den nya Regeringsformen öfverenskomma, hvars *af Konungen och Ständer antagna grunder»* sedan angåfvos. »Då detta vigtiga ämne öfverlemnas till Riksens Ständers granskning och bepröfvande, vore deraf en naturlig följd, at den del af nuvarande grundlagar, som strider emot en sådan deras åtgärd,[1] til närvarande fall ingalunda kan lämpas, utan vore det Riksens Ständers rätt *att deröfver fritt och obehindradt rådslå och öfverenskomma, samt deras gemensamma resultat till Kongl. Maj:ts pröfning och sanction öfverlemna.* Hans Kongl. Höghet vore ingalunda sinnad at yttra sig, *hvarken öfver sättet eller tiden* af Riksens Ständers öfverläggningar i denna granlaga fråga»; men ville erinra om den politiska situationen, som kräfde skyndsamhet. Hertigen uppdrog slutligen åt talmännen att bringa hans ord till våndens kännedom och inhämta deras meningar.[2]

Har hertigen nu uppgifvit sin arfsrätt till kronan? Man kunde frestas att så uppfatta hans ord om ett riksdagsbeslut, som skulle sätta honom i stånd att från tronen göra propositioner. Men vid närmare aktgifvande finner man, att detta ingalunda är meningen. Längre ned visar det sig klart af ordasättet att detta riksdagsbeslut skulle bana väg för hans arfsrätt; det är sålunda frågan endast om beslutet i *abdikationsfrågan*, icke om något fritt konungaval. Både Platen och Wachtmeister angifva också, att hertigen fasthållit vid sin arfsrätt, och den förre skrifver rent ut att den antydda förutsättningen var »at Gust: Ad: med sin Son blef afsatt».[3]

---

[1] D. v s. säkerhetsaktens åttonde artikel, som belägger hela säkerhetsakten med orubblighet.

[2] Se det vid sammanträdet särskildt förda protokollet i *Ridd. och Adelns protokoller* vid riksdagen 1809, I, 45—50. Jfr berättelserna hos Wachtmeister (hvars fader riksdrotsen var närvarande, Ad. prot., s. 45) s. 210 f. och hos Platen (som själf var med bland adelns ombud) i brefvet till Posse 8/5, anf. st., s. 100 f.

[3] »Under förutsättande af att Gust: Ad: med sin Son blef afsatt, trodde han sig träda till kronan enligt arfsrätt», Platen, anf. st. s. 101. Hans oryggliga beslut var att »ej emottaga kronan annorlunda än på grund af sin ostridiga arfsrätt», Wachtmeister, s. 211.

I denna del har hertigen sålunda icke afvikit från sin ståndpunkt; och därmed sammanhänger, att han fortfarande gjorde anspråk på att pröfva och sanktionera den nya grundlagen. Men i frågan om sättet för grundlagsarbetet finna vi honom nu hafva gjort så stora eftergifter åt ständerna, att han i själfva verket här intager en tredje ståndpunkt gent emot riksdagen. Det nya ligger däruti, att han *tillerkänner ständerna ett fritt och oinskränkt initiativ*, hvartill förut intet tecken visat sig.

Man har varit något tveksam, huruvida hertigens ord böra fattas så, att ständerna själfva få uppgöra hela förslaget, eller ej.[1] Att detta varit meningen, kan man dock otvetydigt se i det föreliggande materialet. Redan drotsens rådslag innebar att ständerna skulle få föreslå ändringar »i grundlagarna», med hvilket ordasätt den Håkansonska lagstiftningen är skjuten åt sidan. Det officiella protokollet gifver ständerna rätt till fri och obehindrad öfverläggning, det begränsar hvarken tid eller sätt för deras arbete, och det omtalar »deras gemensamma resultat» som skulle till konungen öfverlämnas. Wachtmeister har fattat det så, att »nationens representanter utan hinder af dessa (gustavianska) grundlagar fritt må öfverlägga om *en konstitution, sådan som den synes dem kunna blifva förmånligast*, men hvilken han (hertigen) förbehölle sig att få pröfva». Platen skrifver ännu tydligare, att hertigen »öfverlämnade åt ständer att *öfverlägga och afgiöra om en ny Regeringsform*, som för sin dehl han ansåg böra vara grundad på» vissa uppräknade principer. Landtmarskalken finner i hertigens hållning den största »aktning för Riksens Ständers ostridiga fria öfverläggnings-rätt»;[2] bönderna tacka hertigen »för det fria öfverläggningssätt uti det omnämda vigtiga ärende Riksens Ständer blifvit tillsagdt»;[3] och ärkebiskopen säger rent ut till sitt stånd, att hertigen »uppdragit oss frihet att *sjelfve föreslå de lagar*, som skola trygga vårt framtida väl».[4]

---

[1] Sandegren, s. 35 f.

[2] Ad. prot. 8/5 (I, 50).

[3] Bondest. prot. 8/5.

[4] Prestest. prot. 8/5. — Åt samma håll syfta uttrycken i ett bref af Lefrén, som Sandegren meddelar i n. till s. 36: »*Hertigen gaf något med sig*, men ville förbehålla sig sanktionsrätten öfver grundlagarne». Jfr. rec. i Hist. Tidskr. 1890, n. till s. 83.

Af allt detta framgår, hvad äfven ett närmare aktgifvande på formuleringen i det officiella protokollet ger vid handen: att den kungliga propositionen om regeringsformen icke tänkes innefatta ett utarbetadt grundlagsprojekt, utan endast skulle innehålla de anförda allmänna principerna; inom denna ram hade ständerna att med fullkomlig frihet röra sig vid förslagets utarbetning i alla detaljer. Denna ståndpunkt innebär alltså ett uppgifvande af öfverrumplingstanken och af Håkansonska förslaget, d. v. s. ett accepterande af det rena *paktum* som princip för den nya grundlagstiftningen. Och hvad skulle då blifva följden om ständernas förslag strandade på det kungliga vetot? I betraktande däraf att kronan och vetot själft icke hade annan rättsgrund än den bestående författningen, lärer man icke kunna förneka att detta skulle, rättsligt sedt, inneburit denna författnings fortvaro; men i hertigens bestämda löfte hade ju ständerna en praktisk garanti emot denna risk.

Väl synes det därför, som borde oppositionen nu hafva blifvit tillfredsställd; och tydligt är, att hertigen personligen nu stod på en oangriplig position, för så vidt som han ju alltid hade valet att draga sig tillbaka och därmed skapa en rent ohållbar situation.[1] Men oppositionen lät sig nu icke af några betänkligheter afhållas; den var medveten om sitt mål, och den fortsatte utan tvekan på vägen dit.

Det var dagen efter sammanträdet hos hertigen, alltså den 8 maj, som talmännen framförde hans mening till stånden. Präster och bönder läto sig nöja; icke så adeln, och inte heller borgarne.

På riddarhuset uppstod »ett oanständigt ovärdigt gräl»,[2] men ståndets tankar voro icke svåra att finna. De formulerades af J. Cederström i hans bekanta, klara och distinkta anförande: »Jag gör det högtidliga förbehåll, att den Konung, som Riksens Ständer nu eller framdeles antaga, *icke må med kraften af sin Konungamakt, den en ny grundlag endast kan bestämma, utan allenast för sin person, antaga eller förkasta en sådan grundlag, af Riksens Ständer utan*

---

[1] Platen slår hufvudet på spiken, då han i sitt citerade bref (anf. st. s. 101) kallar hertigens kraf på sanktion »en rätt som på en annan väg dock ej kan betagas honom, efter han ej kan fråndömmas den rätt at efter alt är färdigt anta regeringen eller inte».

[2] Bref från Armfelt till Posse $^{8}/_{5}$, Schinkel, Bih. II, 105.

alla slags hinder utarbetad och fastställd. — Jag förklarar att jag vid Hans Kongl. Höghets Hertigens af Södermanland vilkor at få sanctionera vår tillkommande Grundlag (i fall detta vilkor af Riksens Ständer gillas) icke fäster någon annan mening än den, at Hans Kongl. Höghet, om Han till Konung antages, ifrån thronen samma Grundlag kungör, och åtager sig att såsom Konung derefter styra.»[1] Skarpare har man icke kunnat uttala afsikten att *alldeles utesluta hertigen ur grundlagsarbetet.* I samma anda yttrade sig Kn. Kurck, under starkt bifall; och landtmarskalken fann sålunda, att den »af Hans Kongl. Höghet gjorda framställning *ej blifvit af Ridderskapet och Adeln bifallen*».[2]

Längre fram på eftermiddagen skred borgarståndet till ett positivt uttalande i frågan. Ett protokoll uppsattes; ståndet förklarade sig där betänkt på att skyndsamt uppgöra ett författningsförslag, och anhöll att hertigen ville fortfarande förestå riket tills detta arbete var färdigt, hvarefter man önskade se kronan på hans hufvud. Ordalagen voro hofsammare; meningen var alldeles den samma som adelns.

Tvenne stånd hade alltså bestämdt motsatt sig regeringens plan. Mer än någonsin hvilade utgången på hertigens personliga beslut. Skulle han tillvaratagа sina chanser — eller skulle han uppgifva äfven sin sista position?

På eftermiddagen den 8 maj kämpade tvenne vindar om det böjliga rö, som i detta ögonblick representerade den monarkiska auktoriteten i Sveriges land. Redan vid middagstiden var adelns hållning hertigen bekant.[3] Adlersparre uppfordrade honom häftigt till det afgörande steget att nedlägga riksföreståndarskapet; Skjöldebrand åter manade till eftergift.[4] Den senare fick sista ordet. Då han sent på kvällen lämnade slottet, hade hertigen förmåtts att förklara, »det han åtog sig att i egenskap af riksföreståndare

[1] Ad. prot. $^{8}/_{5}$, s. 51.
[2] Ibm s. 54.
[3] Lefréns uppgift, se Sandogren, s. 41, n. 2.
[4] »Låt oss upprätta vår Constitution, antag eller *förkasta den, då vi få bjuda den till en annans underskrift*»; Skjöldebrands memoirer i *De la Gard. Ark.* XV, 141. Jfr vidare Wachtmeister, s. 212, Schinkel-Bergman, Minnen, V, s. 62—68, och Sandegrens kritiska framställning, s. 40 f.

fortfara med regeringen, intill dess ständerna hunnit utarbeta konstitutionen, då han efter granskning deraf ville utlåta sig, huruvida han kunde mottaga kronan eller ville draga sig tillbaka i sitt lugn».[1] Ännu samma afton blef det på adelsklubben bekant, att hertigen *medgifvit* »*alt hvad Ridderskapet och Adeln begärt* och kunnat önska»; sitt beslut skulle han offentligen meddela andra dagen därefter, då abdikationsceremonien skulle försiggå.[2]

Morgondagens plenum plenorum upptogs, på vanligt sätt vid riksdagens öppnande, af »ceremonier» och tal, hvarvid enligt öfverenskommelse intet yttrades i den stora frågan.[3] *Den 10 maj* kom. Vid sammanträdet på riddarhuset höll Adlersparre ett stort tal, som på vissa håll uppfattades som ett sista försök att hålla på regeringens plan.[4] Men om detta var meningen, så kom det för sent; det begärdes på bordet,[5] och omedelbart därefter tågade adeln med de andra stånden upp på rikssalen. Sedan här Gustaf IV Adolfs linie blifvit förklarad förlustig kronan, steg hertigen upp och tillkännagaf inför den samlade riksdagen sina tänkesätt. Han förklarade den »nuvarande» författningen otillfredställande; han uppmanade därför »Riksens Ständer at om en ny Regeringsform *sig emellan rådslå och öfverenskomma:* at *sjelfve fastställa* den grund på hvilken deras samtida medborgares och deras efterkommandes välfärd, säkerhet och lugn skola hvila; at *sjelfve utstaka det öfverläggningssätt*, som snarast och lämpligast kan dem til ändamålet vägleda». Han manade därvid till skyndsamhet; yttrade sig sedan om de principer som han i den kommande författningen väntade att finna;[6] förklarade sig villig att under tiden fortfara med regentskapet, och slutade med följande ord angående sitt eget förhållande till ständernas

[1] Wachtm., anf. s., och Silfverschölds anförande på riddh. 9/5, Ad. prot., s. 57.

[2] Silfverschölds citerade yttrande.

[3] Se talen i Riksdagstidn., s. 41—50.

[4] J. Adlerbeths dagbok (Sandegren, s. 42).

[5] »Man vågade ej ännu gå så långt som att kasta det under bordet, huru gerna mången önskade sig kunna det»; C. A. Adlersparre, 1809 och 1810. I, 79.

[6] Vi igenkänna i det hela »grunderna» från den 7 maj; den väsentligaste, och för den nya ståndpunkten mest karakteristiska skillnaden ligger däri, att nu särskildt yrkas garanti för »Konungamaktens helgd och verkningsförmåga». Jfr Sandegren, s. 46.

arbete: »Det är ej förr än Riksens Ständer til mig öfverlemnat deras vigtiga arbete, som jag, efter at hafva öfvervägat hvad hopp jag deraf kan draga til Fäderneslandets välfärd och bestånd, vill bestämt yttra huruvida Jag anser för mig möjligt, at til samma stora ändamål, enligt Mitt hjertas böjelse, än vidare kunna medverka, eller finner mig föranlåten at med fredadt samvete återgå til det lugn, som mina framfarna mödor och min annalkande ålder gemensamt påkalla».[1]

Skola vi nu fatta hertigens uttalade önskemål i afseende på författningens innehåll som ett *initiativ*? Det är uppenbart redan af uttrycken,[2] att så icke är fallet. De innehålla blott en antydan om de förutsättningar, under hvilka hertigen framdeles kunde personligen besluta sig för att mottaga kronan.[3] Och lika litet kan han hafva afsett en *sanktion* med det »öfvervägande» af ständernas arbete, som skulle föregå hans definitiva beslut; detta öfvervägande skulle ju enligt hans egna ord ledas blott af »hjertats böjelse», och dess resultat skulle i vidrigt fall blifva att han för sin person afstod från kronan — icke att grundlagsarbetet skulle förkastas.

Vi finna således, att hertigen nu fullständigt kapitulerat. Hans förklaring innebär ett rent bifall till det Cederströmska partiets villkor — en fullmakt in blanco åt ständerna vid författningens fastställande. Detta är den fjärde ståndpunkten. Från positionen den 29 mars, då hertigen tänkte sätta på sig kronan som om ingenting händt, har återtåget skett genom tvenne mellanstadier: först den 29 april, då han erkänner ständernas behörighet att besluta abdikationen, sedan den 7 maj, då han medgifver dem initiativet äfven i författningsrevisionen — tills han nu, den 10 maj, helt och hållet afstår från egna anspråk, lämnande grundlagsarbetet från början till slut i ständernas våld.

---

[1] Se det offic. prot. öfver sammankomsten den 10 maj, intaget i Ad. prot. 12/5, s. 86 ff.

[2] »Af Svenske Medborgares upplysning och varma fosterlandskänsla väntar jag med tillförsigt . . .»

[3] Något mera ligger tydligen ej heller i Stenhammars yttrande i prästeståndet den 4 juni, att det ej synes »otroligt att Hans Kongl. Höghet Riksföreståndaren för den verkställande Magten också torde hafva önskningar att framställa»; präst. prot., s. 267.

Den »oinskränkta rätt att besluta», som han den 19 mars tillerkände ständerna, har blifvit en sanning, äfven hvad författningen angår.

Denna ståndpunkt blef ock den definitiva. Det återstår att i handlingarna söka bekräftelse härpå.

Sedan adeln den minnesvärda 10 maj återkommit från rikssalen till riddarhuset, begärde Skjöldebrand — hertigens förtrogne, och just den samme som i det afgörande ögonblicket bestämt hans beslut — ordet och hemställde om en tacksamhetsbetygelse för riksföreståndarens *»erkännande af Riksens Ständers rättighet, at sjelfve utarbeta och fastställa en grundlag»*;[1] hvilken hemställan med ett »starkt ja» bifölls. Här är med all önskvärd tydlighet intygadt, att hertigens förklaring på riddarhuset uppfattats i den mening vi angifvit. Redan förut hade Kn. Kurck användt liknande ordalag, då han föreslog nedsättningen af ett konstitutionsutskott.[2] Efter ett par dagar var utskottet satt; Adlersparre hade icke där fått någon plats.[3] Den 15 maj fann sig äfven Håkanson föranlåten att afsäga sig sin befattning i bondeståndet.[4] De gamla ståndpunkternas män voro alldeles utestängda från inflytande på grundlagstiftningen.

Snart nog fann hertigen anledning att ångra sin svaghet.[5] Men därvid var nu intet att göra; han nöjde sig med att till ständerna rikta en allvarlig maning om skyndsamhet med arbetet, hvilken maning landtmarskalken

---

[1] Ad. prot., s. 69. Jfr Schmitterlöws ord 5/6 om den furste, som »ansett för sin högsta ära at möta Rikets nu församlade Ständer med en ädelmodig välvilja, öfverlemna til dem lagstiftningens hela makt . . .», prot. I, 538. Andra grundade ständernas rätt på folksuveräniteten (Stael v. Holstein 15/6, Ad. prot., s. 112); hvilket väl ock var allas mening bakom de vackra orden till hertigen. — Då debatten om R.F. skulle börja 1/6, påpekade Lilljestråle i ett anförande det enastående tillfälle som nu var kommet, »då Riksens Ständer äga förmåga att *fritt förändra Constitutionen*», Ad. prot., s. 315.

[2] Han omtalar, att hertigen »i nåder medgifvit, at Riksens Ständer sjelfve måge föreslå och fastställa en Grundlag», Ad. prot., s. 66. Detta anförande hålles *före* sammanträdet på rikssalen, enl. prot., och intygar således yttermera att hertigens beslut var adeln på förhand bekant.

[3] Wachtmeister, s. 214; Platens bref till Posse 11/5, Schinkels Bihang, II, 106. Äfven här hade Skjöldebrand, den nya principens man, besegrat Adlersparre; efter personlig agitation, *Biogr. Lex.*, XIV, 337.

[4] Riksdagstidn. s. 62 f., 71; Wachtmeister, s. 217; Armfelt till Posse 15/5, Schinkels Bih. II, 111.

[5] Wachtmeister, s. 217 f.

kommunicerade med konstitutionsutskottet.[1] Den 22 maj kan Armfelt meddela att »constitution är under renskrifning».[2] Redan förut, den 19, skall hertigen hafva haft ett samtal med Adlerbeth om det nya förslaget.[3] Man önskade nu, att hertigen skulle utnämna två personer för att med konstitutionsutskottets delegerade genomgå projektet innan det presenterades honom själf. Detta slags tillträdessyn ägde rum *den 24 maj*, och som hertigens gode män fungerade därvid Engeström och Lagerbjelke; äfven Adlersparre har vid detta tillfälle tagits till råds. Förtroendemännen, som sedan meddelade hertigen personligen sina tankar, hade intet att invända;[4] den 29 Maj tillkännagaf Lagerbjelke på adelsklubben, att hertigen låtit förslaget sig föreläsas och icke gjort anmärkning i någon enda punkt.[5] Samma dag manade hertigen å nyo ständerna till skyndsamhet i beslut.[6]

Men förslaget var ännu icke definitivt; under de skiftande meningarnes tryck undergick det fortfande revisioner. Den 28 meddelar Armfelt, att man tillsatt »några brouilleurer, som jag tror Hertigen skyggar före,» nämligen Justitieombudsmannens ämbete och Tryckfrihetskommittéen.[7] Det befanns därför nödvändigt att å nyo underställa förslaget under hertigens bepröfvande; och detta har äfven skett *den 1 juni*.[8] Denna samma dag vidtog man emellertid vid slut-

[1] Se hertigens skrifvelse 16/5, Ad. prot., s. 132 ff., och landtmarskalkens ord på riddarhuset 17/5, ibm s. 135. I Riksdagstidningarnes referat (s. 67) äro orden om skrifvelsens delgifvande till utskottet utelämnade.

[2] Bref till Posse, anf. st., s. 118.

[3] Sandegren, s. 51.

[4] Se härom hertigens bref till L. von Engeström, meddel. af Sandegren som bil., s. 86 (jfr texten, s. 49) och Engeström, Minnen och anteckn., II, 132. Hertigen tillsände E. det Håkansonska förslaget, och uttryckte sin önskan »att den, som nu är under görning, blifver bättre, men bibehåller samma principer, *på det att jag kan emottaga densamma;*» se brefvet n:2.

[5] Sandegren, s. 51, jfr nedan.

[6] Skrifvelse till talmännen 29/5, Riksdagstidn. s. 76.

[7] Bref till Posse anf. st., s. 121. Att en justering i antydd riktning ägt rum denna dag, intygas äfven af andra uppgifter och grunder, se Sandegren, s. 50.

[8] Enl. påskrift på ett original af R.F. bland *Riksdagsärender för 1809 och 1810* i Riksarkivet, som det synes af Wetterstedts hand, och med påteckning af Engeström och Lagerbjelke. — För så vidt den sistnämndes förut anförda tillkännagifvande den 29 maj beträffat förslaget i den form, det synes hafva fått vid justeringen den 28, så har hertigen under hand fått kännedom om nyheterna och gillat dem, innan de denna 1 juni mera officiellt tillställdes honom.

justeringen ännu en del rättelser,[1] och måste följaktligen för tredje gången kommunicera med hertigen, hvilket skedde *den 4 juni.*[2] Dagen därpå uppgifver en riddarhustalare, att han hört det hertigen »vore *för sin del nöjd* at antaga denna nya constitution.»[3]

Man har således med stor sorgfällighet låtit hertigen få del af hvarje bokstaf i förslaget. Men det faller i ögonen, att man härtill varit föranledd, icke af någon rättslig skyldighet, utan af praktiska hänsyn till den situation, som skulle uppkomma, om hertigen slutligen funne regeringsformen oantaglig för sin person. Detta är uppenbart redan af det förhållande, att man tillställde hertigen förslagen i alla dess former, *innan* de af ständerna företogos till afgörande; hade hertigens bifall varit något annat och mera än en faktisk förutsättning, hade man tillagt detsamma någon rättslig betydelse, då kan det icke uppgifvas något antagligt skäl, hvarför man inhämtade det *på förhand.*

[1] Att en justering ägt rum denna dag, visa landtmarskalkens ord på riddarh. den 1 och 2 juni (Ad. prot., s. 314, 383) och talmannens i borgarst. den 1 juni (borg. prot., I, 132). Rättelserna finnas i form af öfverstrykningar och tillägg på tvenne Riksarkivets exemplar, det ena bland *Handl. rör. revolutionen 1809*, det andra bland *Riksdagsärender för 1809—10*, hvilket senare är själfva originalet med talmännens egenhändiga underskrifter. Då dessa i sista stund införda rättelser af Sandegren anföras på spridda ställen och därtill ofullständigt, må de här angifvas; 1) i § 11 har tillagts alternativet annan statsrådsledamot i hofkanslerns ställe: 2) i § 28 är tillagd klausulen om fästningskommendanter; 3) i § 34 inkom ordet »civila»; 4) i § 43 utsträckes t. f. regerings användning till fallet inrikes resa; 5) i § 52 insattes ärkebiskopens självskrifna talmansbefattning; 6) i §§ 53, 87 och 88 har kyrkolag ställts vid sidan af civil- och criminal-lag; och 7) i § 102 inskränktes konungens benådningsrätt genom tillägg af sista klausulen.

[2] Enl. påteckning med Engeströms hand på ex. bland Riksdagsärender: det inlämnades till hertigen denna dag af Rosenstein. — Man kan tveka, om ändringarna den 1 juni verkligen voro de sista. Det förefaller nämligen egendomligt, att utskottet denna dag skulle tillställt hertigen ett *oförändradt* ex., i samma ögonblick det gick att ytterligare revidera projektet; det är likaledes egendomligt, att man dröjt i tre hela dagar, tills redan debatten var öppnad, att inlämna det definitiva förslaget; och själfva det förhållandet, att man ej hunnit skrifva om något exemplar utan låtit ändringarna inflyta i det officiella ex. genom öfverstrykningar, synes antyda att man gjort dem senare än 1 juni. Ej heller hänför sig någon punkt i K. U:s mem af $^{2}/_{6}$ till de sista inläggen. Detta kan dock bero på deras obetydlighet. Afgörande synes vara, att dessa inlägg finnas redan i det ex., som upplästes på riddarhuset den 2 juni, enl. prot. s. 383 ff.

[3] Bergenstråle, se Ad. prot. $^{5}/_{6}$, s. 543. Han hade hört det »af de Herrar som förleden Lördags på eftermiddagen hade den nåden upvakta» hertigen. Detta var den 3 juni, och visar således att hertigen under hand fick kännedom om det fortskridande arbetet, innan det officiellt förelades honom. — Den 3 juni hade Wijkman i prästest. (prot. s. 228) försvarat stadgan om kontrasignationsvägran därmed, att ständerna väl ej borde hysa betänkligheter, då hertigen ej gjort det.

Då därför adeln den 5 juni gick att fatta beslut i den stora frågan, så fick beslutet sådan lydelse, att ståndet — i den fasta öfvertygelsen, att hertigen »icke funne i denna .... Regeringsform någon ting hinderligt för dess böjelse at för Fäderneslandet än vidare sina välvilliga mödor fullfölja» — skulle *»denna sålunda af Riksens Ständer sjelfva och allena uprättade och fastställda Regeringsform* Hans Kongl. Höghet i underdånighet förelägga, under erbjudande at Hans Kongl. Höghet måtte täckas af deras händer *på en gång mottaga Svenska Kronan* til lön för sina välgerningar *och denna Grundlag.»*[1] Denna formulering lämnar i tydlighet intet öfrigt att önska.

Till fullständig belysning af ett längesedan klart resultat anteckna vi ur tal och handlingar vid ceremonierna den 6 juni och i sammanhang därmed, hvad som för vår synpunkt har betydelse.

Redan på aftonen den 5 juni hade landtmarskalken vid uppvaktningen hos hertigen förklarat ständernas önskan vara, »att jämte öfverlämnande af den Grundlag Eder Kongl. Höghet nådigst *låtit oss sjelfve föreslå, och vi nu samfäldt antagit, uti det säkra hopp, att E. K. Höghet äfven dertill täckes lämna dess nådigste bifall:* tillika få ... anhålla» att han ville mottaga kronan.[2] I samma riktning går hans officiella tal den 6 juni: »Ridderskapet och Adeln smickrar sig med det glada hopp, att *denna till Eder Kongl. Höghets Nådigste pröfning framställde Grundlag måtte vinna dess höga bifall*, och anhåller» tillika det hertigen »täcktes emottaga Spiran, för att som Sveriges Konung efter *den nu antagna Grundlag* styra ...» Erkebiskopen begagnar samma ordasätt: att hertigen »tillåtit oss sjelfve föreslå de Lagar» etc., men tillägger, utan att nämna någon pröfning å hertigens sida: *»Emottag dem*, Dyre prins, *och med dem, rättigheten* att vara deras Högsta Beskyddare.» Borgarståndets talman säger att »Svenska Nationen» nu *»skapat sig nya samt förbättrade Lagar,»* frambär sedan ståndets önskan att hertigen »täcktes fullkomna Nationens hopp och *jemte den*

[1] Ad. prot., s. 602. De andra ståndens beslut affattades i samma anda, ehuru med mindre precision ur vår synpunkt. Borgarståndet omtalar därvid denna »Constitution, som Riksens Ständer enhälligt lära *till efterlefnad besluta,»* se t. ex. Riksdagstidn. s. 105.
[2] Riksdagstidn., s. 107.

nya Grundlagens antagande befästa vårt lugn» genom att mottaga kronan, samt slutar med uttalande af förhoppningen att man snart måtte vinna den trygghet, som skänkes af »en fullmyndig Konung och en *stadgad Regeringsform*». Böndernas talman omnämner det »vigtiga värf som varit Riksens Ständer ålagdt, det att öfverenskomma om den Grundlag» etc., samt anmäler att ståndet, »jemte Grundlagens antagande, . . . enhälligt förenat sig» om att kalla hertigen till konung. I sitt stora svar fäller hertigen följande ord: »I hafven utarbetat denna Lag . . .; *I hafven den samma fastställt och till Mitt antagande öfverlemnat.* I hafven derjemte . . . . uttryckt Eder önskan, att jag såsom konung må efter nämnde Grundlag styra detta åldriga Rike. Jag skyndar att *uppfylla hvad Jag, på Riks-Salen den 10 Maji, såsom vilkor för Mig sjelf utstakade, innan något beslut rörande Min Person kunde fattas.* Frivilligt . . . . antager Jag nu den *af Eder, Sveriges Rikes Ständer, fastställda Regerings-Form:* Till dess obrottsliga efterlefnad förbinder Jag Mig inför Gud och Svenska Folket.» Sedan han derpå intagit tronen, omnämner han i talets förtsättning »den Regerings-form, som nu antagen och fastställd blifvit.»[1] Därpå upplästes kungörelsen till svenska folket;[2] det heter der att det varit »Vår första omsorg att *åt Riksens Ständer ovillkorligen öfverlemna fastställandet af en ny Regeringsform* . . . . Hos Oss hafwa nu Riksens Ständer . . . anmält, att de fullbordat det vigtiga uppdrag Vårt och Svenska Folkets förtroende dem ålagt, samt *sig emellan öfverenskommit* om den Grundlag, hvarefter Sverige hädanefter samt i evärdeliga tider bör och skall regeras. Jemte *anmälan härom*, och *anhållan* att Vi samma Grund lag *till efterlefnad ville antaga*, hafva Riksens Ständer i Nationens namn utkorat Oss till . . . Konung».

Bondeståndets bekanta motsträfvighet gaf konungen anledning att ännu två gånger beröra formen för grundlagens tillkomst. Ett bref till de högre ståndens talmän af den 15 juni börjar med orden: »Sedan *den af Riksens Ständer öfverenskomna och fastställda Regeringsform af Mig högtidligen blifvit antagen* . . .», och innehåller längre ned en

[1] Se »Protocoll, hållet inför Konungen i närvaro af Sveriges Rikes Ständer, på Riks-Salen d. 6 juni 1809,» i Riksdagstidn., s. 108—115.
[2] Riksdagstidn., s. 89 f.

förklaring att »en *af Riksens Ständer omedelbart öfverenskommen, frivilligt fastställd, högtidligen till Konungen öfverlemnad och af Honom lika högtidligt antagen Grundlag»* endast med alla parters samtycke kan ändras.[1] I talet till bönderna på slottet den 27 juni omnämnes sammankomsten den 6 juni, då bönderna och konungen mötts, »I, . . . för att till mig öfverlemna den Regerings-form, som *af Eder sjelfva blifvit öfverenskommen och fastställd:* Jag, för att samma Grundlag *till Min och allas efterlefnad antaga»;* hvarpå grundlagen sedan antydes vara tillkommen *»genom Min och Riksens Ständers gemensamma* åtgärd».[2]

Två dagar senare, vid kröningen den 29 juni, afgaf Karl XIII sin konungaförsäkran, efter formulär, som en vecka förut blifvit granskadt och godkändt i stånden. Det heter där, att ständerna »utkorat och antagit» honom till konung för att regera »efter den Regerings-Form *Riksens Ständer sjelfve den 6 i denna månad såsom Rikets främsta Grundlag godkänt och fastställt».*[3] Den 1 juli svarade ständerna med sin hyllningsed, att försvara »konungamagtens och Riksens Ständers rättigheter, i öfverensstämmelse med *den af Riksens Ständer den 6 Junii 1809 fastställda* samt *af Kongl. Maj:t och Riksens Ständer till efterlefnad antagna Regerings-Form».*[4] Strax förut hade konungen i sitt tal helt kort och godt sagt, att »I utarbetaden och *faststälden en Regerings-Form»* — utan att med ett ord antyda sitt eget deltagande.[5]

Gå vi nu slutligen till Regeringsformen själf, så läsa vi i ständernas intimation, hurusom de »genom den nyligen timade Regementsförändringen . . . . *inträdt i rättigheten, att sjelfve, genom upprättande af en förändrad Statsförfattning,* för framtiden förbättra Fäderneslandets belägenhet.» Den kungliga ingressen åter innehåller: »att *sedan Vi med oinskränkt förtroende till Rikets Ständer ovilkorligen öfverlemnat fastställande af en ny Regerings-Form,* . . . . uppfylle Vi en . . . efterlängtad pligt, då Vi härmedelst *allmänt kungöre* den

[1] Riksdagstidn., s. 110.
[2] Ibm s. 134 135.
[3] Ibm s. 182, jfr s. 204.
[4] Ibm s. 182 f., jfr s. 207. Samma distinktion mellan *af riksdagen fastställd* och *af konung och riksdag till efterlefnad antagen* inflöt i vår nuvarande Konungaförsäkran.
[5] Riksdagstidn., s. 141.

Grundlag, som *af Rikets nu församlade Ständer .... enhälligt fastställd och antagen blifvit*, samt till Oss i dag, *i förening med* Deras frivilliga ... anbud af Sveriges Krona och Regering, uppå Rikssalen öfverlemnad .... Vi vele således denna *af Riksens Ständer samtyckta* Regerings-Form härmed *antaga, gilla och bekräfta*».

Det är uppenbart dessa sistnämnda ord, som kunnat undanskymma den verkliga karakteren i denna handling, genom hvilken hertigen erkände RF:s giltighet. De tillhöra en formel, som både förut[1] och efteråt användts vid kungliga sanktioner af grundlagsförslag, hvarvid dock är att märka, att sanktionerna på de tre grundlagarna från 1810 uttryckligen referera sig till konungens i RF:s § 85 skrifna rätt.[2] Vi hafva äfvenså i några af de ofvan citerade ordalagen, särskildt landtmarskalkens den 5 och 6 juni samt konungens den 15 och 27, funnit sväfvande uttryck, som i och för sig väl skulle kunna grunda ett tvifvel om meningen. Men det får a priori icke antagas att denna tidens män vid detta tillfälle vägde sina ord på guldvigt; det är den i händelsernas sammanhang uppenbarade *tanken* det kommer an på, icke mer eller mindre valda uttryckssätt.[3] Det är då tydligt, att tillfället den 5—6 juni icke var lämpligt att pointera ständernas seger öfver hertigen i frågan om formen för grundlagsarbetet;[4] och det är likaså förklarligt,

---

[1] »gilla, bekräfta och bestyrka», RF 1772 (jfr RF 1719): »gilla och samtycka», För. och Säk. A. 1789 (»vedertaga och bekräfta»,RF 1720)

[2] Dessa grundlagar hafva, i kraft af denna § 85 RF, tillkommit genom beslut af konung och *en* riksdag. — Då stånden beslöto att deras anmärkningar mot RF. skulle behandlas som hvilande grundlagsförslag, så innebär detta beslut ett underskjutande ej blott under ny riksdags mening utan äfven under konungens veto.

[3] Jag har t. o. m. funnit det betänkliga ordet »sanktion» användt en gång vid förhandlingarna om RF, och detta från ett så vederhäftigt håll som Adlerbeth i konstit-utskottet; han slutar nämligen sitt bekanta mem. om representationssättet med en hänvisning till den tid då »*Regeringsformen vunnit behörig sanction*»; se K.U:s mem. vid riksdagen 1809—10, prot.-utdr. 27/5 s. 86. — Lägges härtill det motsatta vittnesbördet af Hallström, som i prästest. 9/6 uttrycker sin glädje öfver »den Regements-författning, som *vi sjelfve fått skapa och gilla*» (prest. prot., s. 309), så torde jag hafva meddelat åtminstone alla väsentliga inlägg i protokollerna rörande mitt ämne.

[4] Huru liten betydelse man bör tillägga ordalagen vid detta tillfälle, därpå finnes ett slående exempel i samma landtmarskalkens tal den 6/6, hans ord rörande den med formen för grundlagens antagande korresponderande frågan om hertigens rättsgrund till kronan. Han anhåller nämligen å adelns vägnar »att få *öka Eders Kongl. Höghets rätt till Sveriges Krona*» med ståndets enhälliga röst. Jfr härmed kung. af s. d., där hertigen förklarar

att denne sedermera som konung gent emot bönderna ville framställa grundlagens antagande den 6 juni i så bindande uttryck som möjligt. Så mycket klarare kommer verkligheten fram i de handlingar, där inga biafsikter spela in, i Karls tal och kungörelse den 6 juni, i konungaförsäkran och i den första passus af ingressen till själfva grundlagen. När regenten uttryckligen förklarar sig nu gå att uppfylla sitt beslut den 10 maj, och när man finner en genomgående teknisk distinktion gjord emellan RF:s »fastställande» af ständerna och »antagande till efterlefnad» af hertigen,[1] då afspeglar sig innebörden af hertigens antagande fullkomligt så som den historiska utredningen förut gifvit oss vid handen.

Och bakom alla lojala fraser visar sig denna verklighet uppenbar redan i *sättet*, hvarpå stånden bjödo och hertigen mottog krona och grundlag. Med ena handen räckte de honom den förra, med andra handen den senare. Men till innebörden är detta tvenne olika handlingar; frågan är, hvem som rättsligt föregått den andra; och här visar det sig, att *alla* de officiella talen, från *bägge* parternas sida, *först beröra grundlagsfrågan* och därefter tronföljdsfrågan. Detta framställer riktigt den senare såsom betingad af den förra, ej tvärt om. Må därför icke den konventionella formen vid grundlagens erkännande förvilla! Hertigen *var ej* konung, då han gaf sitt antagande, han *blef* konung i och genom detta antagande, som var ständernas *villkor för kungavalet;* men antagandet gjorde honom också omedelbart till konung, så att RF:s *kungörande* är en handling af konungamakt.

Vår förnämsta grundlag äger sålunda ingen sanktion. Den handling, hvarigenom Karl XIII antog, gillade och bekräftade den, är af rent privat innebörd; den præsumerade konungen förklarade sig för sin enskilda del nöjd att mottaga en krona,[1] sådan som den var lagfäst i den föreliggande grundlagen; lagen hämtade häraf icke större rättslig giltighet än den redan hade, men den sattes i praktisk tillämp-

sig hafva ansett mer tillfredställande att af ständerna »frivilligt kallas till deras konung», än att »genom blotta Arfsrättens verkan intaga tronen. Anf. st.

[1] Se hertigens tal $^6/_6$, kungörelsen af s. d., talet till bönderna $^{27}/_6$, hyllningsformuläret.

ning och verksamhet. Karls ställning till den nya författningen har således varit densamma som Marias och Wilhelms till Englands declaration of rights 1689 eller Leopolds af Koburg till Belgiens grundlag 1831. Liksom dessa författningsakter är vår RF. *ett verk af representationen ensam*, som genom revolutionen var vorden en *konstituerande nationalförsamling.*

Vi känna dessa konstituerande församlingar på revolutionär grund, vi känna dem alltsedan den stora franska revolutionen från kontinentens olika hörn, från Paris och Berlin, från Bruxelles och Wien, från Eidsvold, Frankfurt och Cadiz; vi veta, huru de allestädes hemfallit åt en doktrinär ensidighet, som sökt garantierna för folkets frihet i tronens förnedring. Om 1809 års lagstiftare till sin evärdliga ära undgingo denna ensidighet, så ligga orsakerna därtill på flere håll: i riksens ständers sammansättning och arbetsvana,[1] i den politiska situationen, som tvang till enighet och skyndsamhet, i erfarenheterna från vår historia, särskildt under frihetstiden; men icke minst i det här afhandlade förhållandet, att vid tronens fot stod en man, hvars intressen af konungamaktens bestånd man af praktiska skäl måste tillgodose, alldenstund han var självskrifven till den nya kronan.

Ur dessa synpunkter springer än mera i ögonen likheten emellan den regementsförändring, som gifvit oss vår ännu gällande regeringsform, och den, som engelsmännen med stolthet kalla »the glorious».

[1] Det hade icke saknats röster, som yrkat äfven hos oss vid detta tillfälle en på allmän rösträtt byggd nationalförsamling; så Grevesmöhlen i en broschyr, Sandegren, s. 31.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ur envoyén Fritz Cronmans diarium vid beskickningen till Ryssland 1668, 69.

Öfverstelöjtnant Fritz Cronman, en livländare, som hade deltagit i en gränsekommission med ryssarne i Keksholm, hvilken dock blifvit afbruten på grund af de ryska kommissariernas plötsliga afresa under ännu pågående förhandlingar, fick af svenska regeringen samma år, den 26 september 1668, uppdrag att såsom extra ordinarie envoyé afgå till Ryssland. Den 8 oktober afreste han sjöledes till Finland och därefter landvägen till Narva. Den 10 november ankom han till ryska gränsen vid Orlina, där en rysk prestaf med 20 strelitzer väntade honom för att konvojera honom till Novgorod, hvarest till hans mottagande några tusen man strelitzer stodo uppställda på båda sidorna om vägen ända till hans kvarter. I en sin skrifvelse från Novgorod till den svenska regeringen, däri han omtalar detta mottagande, säger han, att ryssarne ofelbart måste vara drifna till sådana ovanliga höflighetsbetygelser antingen under tryck ifrån fiendernas sida eller af fruktan för sina vänner. Till Moskva anlände han den 28 december. Hans följe utgjordes af 35 personer, och erfordrades till fortskaffande af denna personal jämte bagage ej mindre än 59 skjutshästar förutom gesandtens 4 egna. Oaktadt det förekommande sätt, hvarpå han under resan behandlades, lyste dock emellanåt barbarens klumpighet fram i beteendet emot honom, såsom då den till gesandtens beledsagande utsedde dvorennin (sekreterare) i Novgorod, vid inbjudningen till honom att begagna den till hans disposition af tsaren Alexei Michailowitsch erbjudna släden och hästar, icke ville afstå från sin fordran att själf i släden intaga den förnämligare platsen till höger. På samma sätt tillgick det vid gesandtens sammanträffande med prestaven (en kapten) i Moskva, då denne inbjöd honom att taga plats i tsarens släde, men själf satte sig till höger, då gesandten tog honom i armen för att föra honom öfver på den vänstra sidan, men denne dock icke ville låta sig bevekas, utan »måste jag alltså», skrifver Cronman, »deras grofva manér mig låta behaga».

I Moskva mottogs Cronman för öfrigt icke på samma högtidliga sätt som i Novgorod, hvilket gaf honom anledning att fråga,

»hvar deras folk vore, som för detta för kongl. afskickade pläga stå i gevär?» hvartill svarades, att »det intet vore manér, utan allenast då stora legater komma»; hvarvid Cronman genmälde, att han väl visste, att de, som före honom uti samma kvalité varit skickade, därmed varit behedrade, »dock,» sade han, »att jag det väl kan låta mig behaga; den äran, som mig af H. T. M. intet bevisas, hafver jag intet nödigt att tacka före.»

Vid framkomsten till Moskva måste gesandten hålla sig instängd i det honom anvisade kvarteret, »hvilket hvarken var rent eller varmt gjordt», till dess audiensen hos tsaren hade försiggått, »hvilket tycktes honom skymfligt vara, att så länge vara instängd». Hos kanslern Doctoroff anhöll han, att en eller tvänne af hans folk måtte få tillstånd att gå ut för att i staden inköpa förnödenheter. Detta beviljades, men endast så, att de fingo besöka bodarna och torget men icke gå till »det svenska hofvet» och alltid skulle beledsagas af tvänne soldater, »på det de icke skulle blifva skymfade af pöbeln». Först efter audiensen, hvilken oaktadt gesandtens enträgna yrkande därpå först den 8 januari 1669 ägde rum, fick gesandtens folk full frihet att ut- och ingå efter behag, likasom den svenske residenten i Moskva, Adolf Ebersköld, först då fick tillstånd att besöka gesandten. Efter audiensen tilldelades ock Cronman samma dag tsarens taffel på 20 stora silfverfat med den påminnelsen, att ingen af gesandtens kvalité före detta det åtnjutit; hvarförutom härefter utlofvades dubbel proviant om dagen. Såsom uttryck af sin erkänsla gaf Cronman öfverbringarne 4 dukater. Själfva audiensen beskrifves på följande sätt:

Först aftågade 20 kanslibetjänte, sedan hofmästaren, därefter 12 adelsmän af gesandtens svit, så sekreteraren Eosander, hållande gesandtens kreditiv i handen högt uppsträckt, sedan i en tsarens släde gesandten själf med prestaven, men denne äfven nu på högra sidan, på båda sidor om släden 6 gesandtens lakejer i livré och därefter den öfriga betjäningen. När gesandten med sin svit inkom på slottsgården, var en stor mängd människor där församlad, och emellan kanslihuset (pricaset) och palatset stodo två regementen strelitzer uppställda i gevär med röda fanor på båda sidor om gatan. Så snart man stigit ur slädarna, fordrade tolken, att vapnen skulle aflämnas; de andra aflämnade strax sina, men gesandten fortsatte sin väg, till dess prestaven förklarade, att han icke skulle få gå vidare, innan han aflämnat sin värja, hvartill gesandten svarade: »hellre än att vara orsak till någon fruktan, vill jag aflägga den», och lämnade han den därpå åt en af sina tjänare. Då han inträdde i tsarens palats, yrkade de kringstående, att han skulle blotta sitt hufvud, hvilket han dock icke gjorde, förrän han kom in i audienssalen framför tsaren.[1] Denne satt i en upphöjd stol af silfver och var

[1] Frågan om betäckt eller obetäckt hufvud vid audienser blef, som bekant, vid den stora legation, som år 1673 från Sverige afgick till Moskva, af så brännande natur, att en särskild budskickning med förfrågan i saken

klädd i en mörkbrun, tarflig dräkt, med en lång stridshammare i handen. Till höger om honom stodo 4 herrar jämte kanslern Doctoroff, till vänster sutto några och tjugu rådsherrar, iklädda lika dräkter med tsaren, alla på en bänk i rad. Efter att hafva uppläst K. M:ts skriftliga hälsning till tsaren fick Cronman personligen till tsaren aflämna sitt kreditiv, hvarpå tsaren reste sig från sin plats, blottade sitt hufvud och frågade gesandten om sin broder konung Karls välbefinnande. Till sist fick gesandten och hans svit tillåtelse att kyssa tsarens hand, hvarmed audiensen var afslutad.

Vid 2:e konferenser med tsarens rådsherrar framställde gesandten sina klagomål, hvilka hufvudsakligen omfattade 4 punkter.

Den första besvärspunkten gällde bristande uppfyllande af bestämmelserna i fredsfördragen i Kardis och vid Pliusa-strömmen angående fångars lösgifvande. I sammanhang därmed hade gesandten ock att förebrå ryssarne deras sätt att behandla dessa, då de medelst de svåraste hotelser hade tvingat dem att öfvergå till den grekiska religionen, hvilket han trots deras förnekande förklarade sig kunna med fakta bevisa.

I skrifvelse till den svenska regeringen omtalar han ock många exempel därpå. Så hade till hans kvarter kommit en livländsk kapten Schultz, som klagade öfver huru han, efter att jämte andra sina landsmän hafva suttit fängslad i Astrakan, medan hans hustru hölls annorstädes i förvar, blifvit tvungen att låta döpa om sig, i det en skrifvelse ankommit från tsaren med befallning att, om de icke gjorde det, skulle de afsändas till Sibirien och där dagligen trakteras med knut. Han klagade med tårar, skrifver gesandten, öfver att han af fruktan för dessa kval förnekat sin Gud, men förklarade, att han dock i sitt hjärta ärade Gud och gärna ville dö, om han blott kunde komma ur detta elände och kunde fatta ånger öfver sina synder. Andra fångar från Livland, som höllos fängslade i Astrakan och som af denne kapten namngåfvos, voro korpralen Johan Brandt, Johan Halgo och Henrik From, hvilka till följd af sitt hårda fängelse voro nästan från sina sinnen. Schultz uppgaf ock, att i Moskva vore många, som blifvit tvungna att döpa om sig, men som icke vågade angifva sig, innan de visste, om de skulle blifva frigifna. Senare kommo ock självmant flere, hvilka beklagade sig för gesandten öfver huru de blifvit med våld omdöpta, såsom en underkonstapel, Janne Knutson, hvilken, när Nyen afbrändes, hade blifvit tillfångatagen. Han hade utförts på isen och satts i valet antingen att låta omdöpa sig eller att blifva nedstucken under isen. Andra berättade, huru de likaledes blifvit utförda på isen, där en vak upphuggits, då de med draget svärd hotats att antingen på stället nedgöras eller stickas ned under isen, om de ej läto sig omdöpas. Gesandten tröstade dem, så godt han kunde, och lofvade att lägga sig ut för dem till det bästa, hvilket han ock vid samtalen med de ryska herrarne

måste af den svenska legationen afsändas till Sverige, innan audiensen då kunde äga rum, hvilket fördröjde den under sex veckors tid.

gjorde, men, såsom det ser ut, utan resultat, då de icke ville vidgå dessa anklagelser.

Den andra besvärspunkten handlade om de betungande handelsförordningarna och de dryga tullar, de svenska handlande i Ryssland vore underkastade i strid med fördragen. I den tredje besvärspunkten klagades öfver att svenskarne icke blifvit godtgjorda för sina fordringar i Ryssland, och i den fjärde yrkades på fortsättning af den afbrutna gränseregleringen. Något fullt nöjaktigt svar på sina klagomål fick gesandten icke utom i afseende på den fjärde punkten, i det öfverenskommelse träffades om en viss tid för denna gränsereglerings afslutande.

Cronmans diarium, affattadt på tyska, innehåller en noggrann redogörelse för hvad som timade under hans gesandtskap likasom för de politiska nyheter rörande ryska förhållanden, hvilka under hans vistelse i Ryssland kommo till hans kännedom. Enligt det allmänna intryck, Cronman fick om tillståndet i landet, var detta dåligt, särskildt till följd af de förhöjda tullarna, hvilket föranledde många främmande köpmän att draga ur detsamma.[1] Öfver dessa tullar klagade tsarens egna undersåtar själfve mest, men utan att blifva hörda, så att därför en allmän lamentation var rådande bland gemene man. Vi ingå dock här icke närmare på hvad Cronman i ett och annat afseende rörande Ryssland meddelar, utan redogöra i stället, såsom af ett särskildt egendomligt intresse, för Cronmans sammanträffande med en kalmuck-gesandt, som samtidigt uppehöll sig i Moskva i en beskickning från sin herre. Man får här höra ett och annat från en hednisk folkstam, som hade sina bopålar inemot den kinesiska gränsen söder om Sibirien i det nuvarande Dsungariet.

Kalmuck-gesandten, hvars närvaro i Moskva för Cronman dittills varit obekant, erhöll audiens hos tsaren samma dag som den svenske gesandten, men anlände till fots, fick icke uppträda i sina egna kläder, utan måste begagna af tsaren honom tillställda och infördes till audiensen på en annan, mindre förnämlig bakväg. Cronmans beröring med honom inleddes därmed, att han skickade en af sin betjäning till honom för att köpa några varor, då han på samma gång inbjöd honom att göra sig ett besök, hvilken inbjudan denne beredvilligt antog, och begaf han sig till Cronman redan samma dag i hemlighet efter mörkrets inbrott tillika med sin närmaste man och tre tjänare: Sällskapet beskrifves af Cronman på följande sätt:

Gesandten själf, af judisk börd, liten till växten med svart skägg, af judiskt utseende, hade i sin ungdom blifvit tillfångatagen och, sedan han vuxit upp, antagit kalmuckernas religion och blifvit deras öfverstepräst, talade tyska. Den andre mannen var en förnämlig knes af medelmåttig längd med platt ansikte och näsa och föreföll att vara mycket välvillig, de tre tjänarne voro alla välväxta med

---

[1] Så måste t. ex. svenska köpmän, i stället för att förut blott ha erlagt tillsammans 8 proc. för till Moskva in- och utgående varor, nu betala intill 30 proc. af varornas värde.

platta ansikten, långa öron och en lång hårpiska hängande ned från hufvudet. Dräkten var närmast lik den ryska. Gesandten blef vänligt mottagen af Cronman, och inleddes dem emellan ett samtal, för hvilket diariet lämnar en närmare redogörelse, som här återgifves.

Cronman frågade först om deras Schortochams välbefinnande och huru det hade gått dem på resan. Kalmucken svarade, att han vore hitsänd af sin kejsare och att deras resa hade gått väl, på samma gång efterfrågande den svenske kejsarens välbefinnande. Kalmucken yttrade vidare, att det hade varit honom hjärtligt kärt att höra om den svenske gesandtens hitkomst. Stode det dem fritt och de kunde få fri passage, så kunde det väl hända, att deras egen kejsare också en gång skulle sända honom till Sverige. Cronman svarade, att det icke skulle vara oangenämt för den svenske konungen att få se hans kejsares gesandt hos sig, och vore han förvissad, att all heder och välvilja skulle bevisas honom. I fråga om rätt att passera, så funnes inga betänkligheter, då sådana öfverenskommelser vore ingångna med ryssarne, att alla andra potentaters gesandter skulle hafva fri passage, för så vidt de icke stode i fientligt förhållande till tsaren. Kalmucken hörde sig vidare för, huru man lättast skulle komma öfver till Sverige. Som han icke plägade vara öfver fyra veckor hemma utan att åter brukas i gesandtskap antingen till Kina, till Chittay eller till andra tsarer, kunde det väl hända, att han också blefve skickad till Sverige, synnerligast som det af hjärtat skulle glädja honom att få se »tyskarne». Cronman upprepade sin försäkran, att man skulle bevisa honom all ära. Då erbjöd kalmucken Cronman i en hvit skål litet tobak samt en pipa och ett stycke salt, förklarande att, om han hade vetat, att svenske kejsarens gesandt varit här, skulle han hafva velat medföra sköna, rara saker, hvartill Cronman svarade, att han mycket mer än alla skänker värderade att hafva gjort hans bekantskap, tog därpå en bägare för att föreslå en välgångsskål för hans Schortocham, men kalmucken ville ej tillåta det, utan yrkade på att han först skulle dricka en välgångsskål för sin egen kejsare; men Cronman sade, att han ville göra det för att hedra sina gäster; därefter ville Cronman dricka till en lycklig utgång af deras värf, men då stodo kalmuckerna upp och sade, att de först ville dricka en välgångsskål för Cronmans kejsare. Cronman gick in härpå och räckte dem en stor bägare spanskt vin, då de båda stodo upp med blottade hufvuden och drucko ut bägaren, sägande, att de ännu aldrig druckit så mycket vin för någon, särskildt den förnämligare af dem, enär han var präst, och visste enhvar i Moskva, sade han, att han aldrig ville dricka vin, men för att ära den svenske kejsaren hade han gjort det och uttryckte därvid sin lifliga önskan att få se honom. Cronman uttalade sin tacksamhet och frågade honom, om han någonsin sett den svenska konungens contrefait, hvartill denne nekade. Då gaf Cronman honom H. K. M:ts bild, gjuten i silfver, och presenterade honom den såsom en minnesgåfva. Han mottog den med stor tacksamhet och vördnad, besåg den och höll den öfver sitt hufvud, sägande,

att man hos dem icke hade några andra bilder i silfver än af gudar och att man på så sätt ärade dem. Cronman sade, att stora konungar, såsom H. K. M. i Sverige, voro gudar på jorden, frågade därpå, huru hans kejsare hette, huru gammal han var och huru många arfvingar han hade. Kalmucken svarade, att han hette Schortocham, vore omkring 50 år, hade haft en fullvuxen son och tvänne yngre, den ene 11, den andre 7 år, men som man hos dem trodde att, när människan dör, hennes själ födes å nyo, hade man genom en giftdryck förgifvit den äldste, och skulle således kejsarens sonson blifva hans arftagare, då faderns själ nu lefde i honom.

Cronman frågade vidare, om hans kejsare äfven haft krig med den nuvarande ryske tsaren, enär de nu gåfve sig under hans beskydd, men kalmucken förklarade, att de icke hade gifvit sig under hans beskydd, utan vore han blott hitsänd för att anknyta vänskapsförbindelse med tsaren. I Tobolsk hade man först velat uppehålla honom och icke lämna honom fri passage, hvarför han å sin kejsares vägnar hade förklarat för vojvoden Gadenof att, så framt man ej läte honom passera, då de kommo i vänskapliga afsikter, skulle hans kejsare bekriga Sibirien. hvarpå de hade låtit honom passera. Cronman frågade, huru långt han hade till sin kejsare, hvartill kalmucken svarade, att på andra sidan Tobolsk hade han ännu 4 dagars resa till gränsen och sedan ytterligare 7 veckors tid att komma till kejsaren.

Cronman frågade åter, om han här fått godt besked och huru H. T. M. behagade honom. Tsaren vore en bra karl, svarades, men hans bojarer och kneser vore skälmar; man hade icke velat tillåta honom att få företräde hos tsaren i hans egna kläder och yrkat, att de skulle under knäfall förebringa sitt ärende, men de hade efter deras plägsed suttit med benen i kors, hvilket kejsaren själf hade tillåtit dem, och hade han mycket vänligt talat med dem. Sitt uppdrag skulle de förebringa i det posolska pricaset, hvilket ännu ej skett; de andra kalmuckerna, som voro sända från hans kejsares broder och som först hade framfört sitt värf, hade ännu icke fått besked, och ville han förut invänta det. Själf hade han åtskilligt att föredraga, såsom först att föreslå upprättande af ett vänskapsförbund med kejsaren, vidare att utbedja sig älghudar för sin kejsares räkning till krigardräkter m. m.

Den ryske tolken Philat gjorde emellertid stort väsen af att kalmuck-gesandten hade kommit in till Cronman och insände skyndsamt strelitzer för att kalla ut honom. Men kalmucken gaf honom till svar: »hvad hafven I att beställa med att utfordra mig, mån' jag kommit till Ryssland för att sitta i tornet? Jag måste hafva frihet att gå hvart jag vill, och samma frihet skolen I ock hafva, när någon af eder kommer till oss. Tsaren får ej veta af att jag är här, utan är det blott ett föregifvande af edra tjufvar: bojarerna, kneserna och tolkarne.» På sådant sätt affärdade han dem kärft.

Det afbrutna samtalet fortsattes å nyo, då kalmucken yttrade till Cronman, att ryssarnes kejsare fruktade för den svenske kejsaren

och därför icke ville, att han skulle tala med honom, men han önskade högeligen att få se Cronmans kejsare, hvarvid Cronman betygade för honom, att komme han till Sverige, så skulle all ära vederfaras honom. Cronman frågade nu, huru han och hans kamrat hette och hvad ställning de innehade i sitt hemland. Kalmucken svarade, att han hette Jakob, hade såsom liten gosse blifvit tillfångatagen af kalmuckerna och hade antagit deras religion och blifvit deras öfverstepräst, hvilket hos dem var en hög ställning. Hans kamrat hette Sansbin och var en af deras förnämsta furstar. Cronman frågade, om de bekände sig till den turkiska eller den persiska religionen. Han svarade, att de hade sin egen religion, tillbådo en stor bild af silfver och trodde, att människans själ efter döden komme tillbaka i en annan moders lif och föddes å nyo. Sedan Cronman också uppgifvit sitt namn, besett deras kläder och samtalat om deras lefnadssätt, förevisade de för honom sitt medfölje, med sina röda ögon och långa öron, hvarpå de blefvo på det vänligaste undfägnade. Ryssarne yrkade nu emellertid enträget på att de skulle aflägsna sig, då de togo afsked, betygande sin vänskap.

Några närmare upplysningar om kalmuckerna erhöll Cronman äfven från annat håll genom besök af en öfverste Zeitz af tysk börd, hvilken senast i 14 år varit i Ryssland. Förut hade han tjänat i Tyskland, dels såsom svensk kapten-major och öfverstelöjtnant, dels såsom öfverste hos de kejserliga, men, sedan han kommit i misssämja med hertigen af Kurland på grund af en resa till Chittay, hade han gått i rysk tjänst. Denne var nu en tämligen gammal man, som brukats i kriget mot Sibirien, kalmuckerna och tatarerna och därvid blifvit lam och ofärdig. Han började själf berätta, huru illa han här behandlats. Sedan han blifvit lamskjuten och man såg, att man ej längre kunde betjäna sig af honom, hade han blifvit afskedad, men man ville ej lemna honom fri, hvarför han gärna såge, att han skulle få komma till kalmuckerna, enär deras sändebud hade hos tsaren anhållit om att erhålla en tysk officer. Så mycket Cronman kunde förstå, hade han en god insikt i dessas statsförhållanden, och erbjöd han sig att, om han komme dit, stå till K. M:ts tjänst i hvad som kunde önskas på den orten. Cronman frågade, hvad andragande kalmucken hade hos tsaren. Han svarade, att han hade läst allt, kände gesandten förut, och vore hans värf att framföra hälsning till tsaren. Kalmuck-fursten hade mottagit skänker från tsarens skattkammare, nämligen ett persiskt rör och sabel jämte allahanda sidentyger, och berömde han röret och sabeln, klingan vore väl ciselerad och fästet väl infattadt i kristall; såsom genskänker sände fursten till tsaren en damaskerad harnesk, en diamant och en rubin, sidentyger m. m. Tillika lät han tsaren veta, att hans gud Dalaimina hade gjort honom till tsar öfver alla kalmucker; han hade förut flere gånger velat sända sina gesandter; ryske tsaren hade visserligen mottagit skänkerna i Tobolsk, men icke låtit gesandterna passera, hvarför han begärde veta, om han ville vara hans vän eller fiende; ville han vara hans vän, så skulle hans folk äga att fritt resa och handla

i hans rike, och ville han hålla god vänskap med honom, hvaremot ock hans eget folk måste åtnjuta samma fördelar i tsarens rike; den sibiriske tsarevits ville han ej heller bistå, hade ej heller gjort det, ehuru han uppehållit sig i hans rike; begärde, att tsaren skulle sända till honom någon afskedad officer, som kunde anlägga ett lusthus och en trädgård åt honom, tillika anhöll han om att få garfvade älghudar sig tillsända. Nashokin hade också redan lofvat honom att få hvad han önskade. Häruppå berättade öfversten för Cronman, hvilken mäktig herre Schortocham vore, och kunde han uppsätta i fält, sedan han hade öfvervunnit sin yngre broder, 1,000,000 man, ty många andra chams hade han under sig, såsom Solotto orda (gyllene nationen), Kirijtzerna (på tyska himmelsfolken), hvilka inom sitt område äga berg, de kiriska bergen, af rent silfver, så att man kan taga det färdigt, Zerebro orda (silfver horden), Blela kalmucker (hvita kalmucker), Zora kalmucker (svarta kalmucker), Scholati kalmucker (gula kalmucker), Tubina orda, Zopatzka, Brati, hvilka skola vara mycket mäktiga och folkrika, likaså en del af Bucharderna och andra; till kalmuckerna gränsade sultan Monshaks område, en mäktig, oberoende monark, som ofta betjänar tsaren i Astrakan. Schortochams gud, som residerar i Baruthel, skall 7 gånger dött och åter blifvit lefvande, skall aldrig föråldras, utan alltid hafva samma gestalt, till utseendet en man om 40 år, skall ock hafva en konung Baranthela under sig, som regerar sitt land, och skall guden veta allt, som passerar i hans land, äfven på förhand veta hvad främmande gesandter hafva att föredraga. Hos Schortocham skall den sibiriske tsarevits Kutscham uppehålla sig i en stäpp, en tapper, resolverad herre. Han menade ock, att floden Daure har sitt utflöde i västersjön, och funne man reda därpå, så kunde en outsäglig mängd guld, silfver och ädelstenar föras ur landet; när han komme dit, skulle han skicka någon till Sverige och söka tillfälle att vedergälla ryssarne hvad de gjort honom. Kalmuckerna skola vara mycket välvilligt stämda mot svenskarne, men däremot icke mycket hålla på ryssarne. Han sade att, om han komme dit, ville han först sända sin son till Riga till fursten i Kurland, och samtidigt kunde han förhandla med svenska kronan om dess fördelar; han lofvade ock att meddela Cronman den kalmuckiska och sibiriska karta, som han delvis själf upprättat. Denna karta fick också Cronman sig tillsänd genom den svenske residenten, och behöll han den hos sig öfver en natt för att afkopiera den. Kartan var på tsarens befallning utarbetad, måste således hafva varit den bästa, som vid denna tid ännu fanns öfver Asien. Såsom belysande dåtida geografiska föreställningar, har den sitt stora intresse. Finnes bilagd Cronmans skrifvelser till K. M.[1]

Öfverste Zeitz återkom efter några dagar och utlofvade att uträtta något stort genom kalmuckerna, men Cronman litade ej till honom och hörde blott på, utan att gifva något bifall.

[1] Ett aftryck af samma karta förekommer i tidskriften Ymer, sjunde årgången, 2:a—4:e häftena, efter en annan kopia, som förvaras i kungl. biblioteket.

Den 9 februari skickade kalmuck-gesandten en sadel till Cronman och lät anmäla sig till besök samma afton. Kalmucken kom, men strelitzerna ville icke släppa in honom; hans 3 tjänare angrepo dem då och stötte bort dem, då han med våld kom in. Cronman mottog honom vänligt och trakterade honom med sött vin. Kalmucken upptäckte då för Cronman, att H. T. M. begärde af hans cham, att han skulle hjälpa honom emot tatarerna på Krim, och önskade af gesandten få veta, huru snart hjälpen kunde erhållas, men han hade svarat, att han härutinnan icke kände sin chams hjärta, och sade han till Cronman, att han icke trodde, att det skulle ske, därtill vore vägen alltför lång, då det fordrades öfver tre månader för att komma dit; han varnade ock Cronman, emedan han förnummit, att man ämnade sända en abgesandt till Sverige och då laga, att denne skulle afresa före Cronman själf och framkomma före honom; från Sibirien ville också ryssarne själfve sända en abgesandt till hans cham för att anhålla om hjälpen; samma dag hade honom lofvats, att han skulle komma till konferens i pricaset, men nu vore det åter uppskjutet. In summa: de talade intet sant ord; tsaren vore en god karl, men hans furstar idel dåligt folk, betygade därvid på det varmaste, huru kärt det skulle vara för hans cham, om han kunde sluta ett vänskapsförbund med Cronmans kejsare, och gaf att förstå, att när han komme tillbaka till sin cham, skulle ofelbart en gesandt affärdas till Sverige, om de blott finge tillstånd att passera. Cronman svarade, att enligt fredstraktaten vore H. T. M. förbunden att lämna alla gesandter fri passage. Kalmucken frågade, om vår resident skulle kunna hjälpa dem igenom, när de kommo. Cronman mente, att det visserligen skulle gå. Slutligen frågade han, huru långt det vore till Narva, hvilket afstånd Cronman angaf vara 140 mil och gaf honom för öfrigt besked på allt, hvarpå han tog ett vänligt afsked af honom. Så snart han hade gått, underrättade tolkarne, att 25 strelitzer hade blifvit kommenderade från slottet att afhämta honom, men då var han redan gången.

Härmed var nu afslutad Cronmans förbindelse med kalmuckerna, hvilken ryssarne åsågo med så misstänksamma blickar, och därmed ock afbruten planen till en diplomatisk anknytning mellan Sverige och kalmuck-folket. Cronman afreste från Moskva den 13 februari och anlände till Stockholm den 23 mars.

E. W. B.

Underrättelser.

— Den bekante kulturhistoriske skildraren Johannes Sundblad har aflidit d. 17 febr. Bland hans arbeten märkas »Gammaldags bruk» (1881), »Bland kräklor och mitror» (1886) m. fl.

— Juris professorn i Kristiania L. M. B. Aubert afled d. 5 sistl. febr. Vid sidan af speciellt juridiskt författarskap sysselsatte han sig äfven med rättshistoria och utgaf på detta område bland annat »De norske retskilder og deres anvendelse» (1877). På sista tiden behandlade han äfven unionshistorien, och hans lilla skrift »Kielertraktatens opgivelse som unionens retslige grundvold» recenserades utförligt i denna tidskrift år 1894.

— Den tyske arkeologen J. Overbeck afled d. 8 nov. 1895. Mest kändt bland hans arbeten var den i flera upplagor utkomna boken »Pompeji».

— Teol. kand. H. Levin har för vinnande af kompetens till lektorat d. 8 febr. försvarat en kyrkohistorisk afhandling med titel *Religionstvånget och religionsfriheten i Sverige 1686—1782.*

— Vi hafva ej förut haft tillfälle att omnämna andra delens tredje häfte af H. Hildebrands kulturhistoriska skildring *Sveriges medeltid*, som afhandlar dräkten och smycken och genom sin rikedom på illustrationer, mer än 300 på 160 sidor, torde vara oöfverträffadt i vår litteratur. Vi påpeka särskildt de många bilderna af krigaredräkten, t. ex. de omkring ett halft hundrade hjälmformerna s. 332—336, likaså sköldformerna s. 341 f. Af bilderna s. 364 finner man påtagligen, att den på sin tid blomstrande s. k. Ferlaättens vapen utgjorts af två korslagda klubbor. Riddar Sankt Göran har bl. a. lämnat stoff till flera vackra illustrationer.

— *Våra fornminnesföreningar. Upplands fornminnesförening* har nyligen utgifvit ett innehållsrikt häfte (n:r XVII). Man finner där en längre illustrerad uppsats af riksantikvarien Hildebrand om »Sko kloster och dess kyrka», som bekant ett på sista tiden omtvistadt ämne. Hr C. Kjellberg har meddelat »Några blad ur Uppsala domkyrkas äldre byggnadshistoria», hr E. v. Ehrenheim en skildring af Utö (jfr h. 4, 1894, s. 112), ett af de få medeltida adelshusen i Sverige, som ännu i tämligen orördt yttre finnas kvar; uppsatsen åtföljes af en stamtafla öfver ätten Skack, som hört till Utös ägare; bibliotekarien Annerstedt har meddelat »Uppsala landshöfdingeämbetes riksdagsberättelse för åren 1765—1768» o. s. v. Årsafgiften i föreningen är endast två kronor. — *Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening* för 1895, som äfven kommit oss till handa, upptages af en längre uppsats *Bidrag till Gefle stads äldre historia.*

— Uti tidningen *Fyris* n:r 11 för i år har hr C. K—g med anledning af den i senaste häfte af Hist. Tidskrift införda uppsatsen om Gustaf Vasas födelseår ytterligare behandlat detta ämne. Det enda nya af väsentlig vikt, som han framhåller, skulle vara, att hustru Brita Kristiernsdotters morfar Knut Eskilsson möjligen varit gift två gånger och att hon sålunda vid kusinens födelse kunnat vara rätt gammal. Detta stöder han på tvänne anteckningar af Rasmus Ludvigsson. Enligt den ena var Knut Eskilsson gift med en Kristina, dotter till den danske riddaren Erik Nilsson [Gyllenstierna], enligt den andra var han gift med en Kristina, dotter till svensken Erik Månsson [Örnefot]. Något större värde synes dock ej kunna tillmätas dessa uppgifter, för så vidt Rasmus ej uttryckligen omtalar, att Knut Eskilsson varit gift med de båda Kristinorna, den ena först och den andra sedan. Att eljest samma Kristina kunnat i en släktledning göras till dotter af en Erik Nilsson, i en annan till dotter af en Erik Månsson är ej något märkvärdigt, när det är fråga om en så opålitlig genealog som den gamle Rasmus. Hvad hr C. K—g åter vill bevisa med den kursiverade uppgiften, att Brita Kristiernsdotter var »samtida och släkt i tredje led» med Kristina Gyllenstierna, förstå vi ej rätt, då det allmänna antagandet är, att den senare var född i början på 1490-talet (1494 enligt Schlegel och Klingspor) och således högst ett par år gammal, när Gustaf Vasa föddes.

I fråga om en möjlig släkttradition må anföras, att i en handskrift af Gustaf Vasas krönika i Skoklosters arkiv, som tillhört en måg till hustru Britas dotter Kristina, Johan Sasse, Gustaf Vasas födelseår uppgifves till *1496* den 12 maj. Uti en för öfrigt ofullbordad anteckning på latin i Riksarkivet, som synes vara af Rasmus Ludvigssons hand, i hvarje fall är från 1500-talet, uppgifves likaledes födelseåret till 1496.

— Den lifländske historikern B. Cordt har 1894 i »Acta et commentationes Imp. Universitatis Jurievensis (olim Dorpatensis)» n. 2 offentliggjort *Mittheilungen aus dem Briefwechsel des Grafen Jacob de la Gardie.* Publikationen omfattar följande rubriker: I. Bref från Gustaf Adolf A) till Jakob De la Gardie 1613—1629; B) till åtskilliga personer 1616—1629. II. Bref till Gustaf Adolf 1621—1628. III. Bref från Jakob De la Gardie 1610—1614. IV. Bref till Jakob De la Gardie 1610—1651. V. Åtskilliga brefskrifvare 1613—1637. VI. Åtskilliga aktstycken 1609—1645. Bihang. Ur grefve Johan Oxenstiernas brefväxling: bref från Johan Oxenstierna 1638—1641; bref till Johan Oxenstierna 1646—1648; bref till Ingemar Persson Frisk, Johan Oxenstiernas kamrer, 1641—1649. Åtskilliga brefskrifvare. För flertalet bref lämnas emellertid endast datum. Blott af några meddelas utdrag, utförligast bland dem några bref från svenske kommissarien i Moskva Johan de Rodes till Jakob De la Gardie. Publikationen åtföljes af ett namnregister. Utgifvarens inledning är gjord på ryska. Själfva redigeringen af brefven

är på tyska och utdragen äro aftryckta på det språk, på hvilket de äro affattade.

— Den i Lemberg utgifna polska tidskriften *Kwartalnik Historyczny* har i första häftet för 1896 meddelat en öfversikt af handlingar till Polens historia uti svenska arkiv och bland annat infört de uti Meddelanden från svenska Riksarkivet tryckta katalogerna öfver Polonica, Cosacica, Turcica, Transsylvanica, Moldavo-Valachica och Tartarica (med polsk öfversättning). Vidare lämnas öfversikter öfver handlingar ang. Polen förvarade i Skoklosterarkivet och på Uppsala universitetsbibliotek. Öfversikten är författad af d:r A. Hirschberg, som förliden sommar besökte Sverige.

— En *historisk förening* har 1894 bildats i *Bergen* och har redan börjat en litterär verksamhet under titeln »Skrifter udgivne af Bergens Historiske Forening», af hvilka två nummer föreligga. Första häftet innehåller »Das Gartenrecht in dem Jacobsfjorden vnndt Bellgarden», ett slags gårdsrätt för nämnda område, det andra några af B. E. Bendixen meddelade skildringar och aktstycken angående *Kampen paa Bergens vaag 1665*, eller en på sin tid ryktbar händelse, då den engelska flottan angrep den holländska ostindieflottan, som med en mycket dyrbar laddning i den norska hamnen sökt skydd. Företaget misslyckades, men om engelsmännen väntat några dagar, hade danska regeringen gjort gemensam sak med dem och utgången blifvit en annan.

— *Danska riksarkivet* har 1895 utgifvit sin sedvanliga redogörelse för en treårsperiod, 1892—94. Den danska arkivorganisationen har under denna tidrymd fullbordats och omfattar numera ett riksarkiv samt tre därunder sorterande provinsarkiv med en årlig budget af omkring 70,000 kr., som eventuellt efter 15 år kan stiga med ännu ett 10,000-tal (81,550). Anslaget för litterär verksamhet utgår sedan 1872 med 3,500 kr. I öfrigt redogöres för utkomna författningar om arkivväsendet samt för de egentliga arkivarbetena. Bland dem må nämnas, att de forna afdelningarna »Sverig» och »Svenske lokale dokumenter» blifvit omordnade och fördelade. — I anslutning till förut tryckta vägledande öfversikter har vidare 1895 utgifvits *Stiftsamtmænd og amtmænd i kongeriget Danmark og Island 1660—1848* eller en öfversikt af de danska länen under ifrågavarande period med i dem gjorda förändringar samt med biografiska notiser om amtmännen. Det är en publikation, hvars motsvarighet i Sverige skulle vara mycket välkommen för arkivbesökare och historici i allmänhet.

— *Finsk biografisk litteratur.* Universitetsrektorn, statsrådet Th. Rein, hvilken sedan några år tillbaka varit (jämte prof. E. Aspelin) sysselsatt med utgifvandet af Johan Wilhelm Snellmans skrifter, har nyligen publicerat förra delen af sin länge förberedda biografi öfver den finske statsmannen och tänkaren (f. 1806, † 1881). Det nu föreliggande digra arbetet (575 s. + V) behandlar Snellmans

lefnad intill år 1855. Med ospard möda har förf. i Finland, Sverige och Tyskland insamlat de mest detaljerade upplysningar om S:s lif och enskilda förhållanden; på ett synnerligen underhållande sätt skildrar han dennes akademiska studier och missöden, hans resor, hans litterära, vetenskapliga, pedagogiska och publicistiska verksamhet samt hans ställning till tidens intellektuella strömningar. Tämligen vidlyftigt redogöres för Snellmans vistelse i Stockholm åren 1839—42, för de litterära fejder han dels såsom enskild skriftställare, dels såsom medarbetare i »Freja» bestod med Almqvist, tidningen »Biet» o. a., för hans senare planer på professurer i Uppsala och Lund m. m. De filosofiska arbetena — af hvilka det förnämsta, »Läran om staten», utkom i Stockholm 1842 — äro föremål för en lika så klar som skarpsinnig utläggning. Att närmare redogöra för innehållet — hvilket icke bör sakna intresse för litterära kretsar i Sverige — är för denna gång onödigt, då vi framdeles, när verket föreligger färdigt, hoppas kunna återkomma till detsamma. Det må blott tilläggas, att den grundliga forskning, det mogna och kritiska omdöme samt den goda stil, hvilka känneteckna den nu utkomna delen, gifva de bästa förhoppningar om att arbetet i fullfärdigt skick skall intaga en framstående plats i den nordiska biografiska litteraturen, på samma gång som det skall utgöra ett värdefullt bidrag till kännedomen om Finlands historia i nyaste tid.

(*C. v. B.*)

— Senast utkomna häften af supplementet till *Nordisk Familjebok* gifva oss anledning att påminna om, hvad som för öfrigt är allmänt erkändt, nämligen den omsorg, som är nedlagd på den historiska och biografiska afdelningen, hvarigenom detta arbete kan sägas ersätta ett historiskt lexikon. Så vidt vi kunnat finna, står denna svenska publikation i afseende härpå icke blott i jämnhöjd med, utan öfver utländska encyklopedier, och man skall i den förra finna äfven om utländska historiska personligheter både fullständigare och riktigare uppgifter. Det vore lätt att i supplementets hittills utkomna häften påpeka sådana artiklar. Vi kunna endast ur det sista nämna biografien öfver den holländske statsmannen Beuninghen liksom ett par tillägg under Birgitta-rubriken.

Rangstriderna inom adeln under 1600-talet

AF

SEVERIN BERGH

Den lilla undersökning, hvars resultat här skall framläggas, handlar om en fråga, hvilken i midten af 1600-talet började blifva mycket ömtålig, en fråga, som regeringen och rådet knappast vågade vidröra och som på riddarhuset föranledde uppträden, hvilka voro sådana, att man flera gånger var nära att gripa till värjan, ja, det berättas till och med, att somliga vid ett tillfälle hotat att kasta ut sina motståndare genom fönstret. Hvad var det då, som kunde komma så mycket buller åstad? Jo, det var en efter våra begrepp underordnad sak, men som på sin tid hade en viss praktisk betydelse, särskildt för de högre kretsarna i samhället, nämligen frågan om adelsmäns rang utom riddarhuset. Striden härom pågick egentligen under Karl XI:s förmyndareregering men får sin förklaring i förhållanden, som redan tidigare inträdt, och kan knappast anses fullständigt afslutad förrän 1680.

Härmed förhöll sig på följande sätt: Enligt 1626 års riddarhusordning var adeln som bekant delad i tre klasser. I den första sutto de, som voro »till herrestånd förhöjde», nämligen grefvar och friherrar, »grefvarne främst och därnäst friherrarne», till den andra klassen hörde de ätter, hvilka kunde visa, att någon af deras förfäder beklädt riksrådsämbetet, och den tredje bestod af den öfriga adeln. Vid votering på riddarhuset röstades efter klasser,

så att hvarje klass hade en röst. Att nu de, som tillhörde en högre klass, *inom* riddarhuset hade företräde eller »förställe», som det hette, framför dem, som sutto i en lägre, det var en solklar sak, och därom tvistades icke heller. Men striden gällde den frågan, huruvida klassindelningen skulle hafva någon betydelse äfven *utom* riddarhuset vid offentliga tillställningar och processioner eller i privata samkväm.

Därvid bör först och främst observeras, att andra klassen aldrig — så vidt man vet — gjorde anspråk på företräde framför den tredje utom riddarhuset, och vidare att sammanhållningen inom första klassen var mycket klen. Man kunde ju möjligen tro, att grefvar och friherrar på grund af gemensamma högadliga intressen skulle hålla ihop, men det var ingalunda händelsen. Friherrarne voro mycket afundsjuka på grefvarne, och det var till och med en friherre, som ställde sig i spetsen för oppositionen mot de grefliga anspråken, nämligen Johan Gyllenstierna. Betecknande för situationen är också, att grefve Per Brahe 1664 sade, »att friherrar hafva så väl haft deras stånd som grefvar, men att det ståndet är på en kort tid afsigkommet, kanske genom någons eget förseende».[1] Gustaf Banér åter, som var friherre, yttrade vid samma tillfälle, att det är »förtreteligt, att grefvarne skola säga, att deras rättighet är att hafva förstället». Här blef således en rangstrid mellan grefvarne å ena sidan och hela den öfriga adeln å den andra. De förra ansågo sig ha rätt till företräde ensamt på grund af sitt herrestånd, alldeles oberoende af ämbetsställning, ålder och meriter, under det att deras motståndare fordrade att få en bestämd rangordning, uppgjord efter den principen, att ämbete bör gå före stånd. I denna strid måste grefvarne naturligtvis alltid komma till korta, så länge den utkämpades *på riddarhuset*. Adelns beslut i rangfrågan fattades vanligtvis enhälligt, d. v. s. med alla tre klassernas röster, hvilket gick till på det sättet, att andra klassen instämde med den tredje, hvilken alltid började voteringen, och i första klassen röstade friherrarne, som utgjorde majoritet, emot grefvarne

[1] Rådsprotokoll 30/6 1664.

och bestämde sålunda klassens votum. Men ibland inträffade, att grefvar och friherrar råkade i så häftig dispyt, att intet ordentligt votum för klassen kunde afgifvas.

Om således saken berott ensamt på adeln, hade åtminstone själfva principfrågan lätt nog blifvit klarerad, men nu kunde man ju på riddarhuset ingenting annat göra än att med besvär och suppliker vända sig till Kungl. Maj:t. Återstår sålunda att se, hurudan ställningen var inom rådkammaren. I Karl XI:s förmyndareregering satt först och främst riksdrotsen grefve Per Brahe, en styf högaristokrat och ifrig förfäktare af läran om grefvarnes absoluta företräde framför andra människor, som han sammanfattade under benämningen »svinefötter». Lars Kagg och Karl Gustaf Wrangel, hvilka efter hvarandra beklädde riksmarsksämbetet, samt riksamiralen Gustaf Otto Stenbock voro alla tre grefvar; om deras åsikter i rangfrågan vet man emellertid icke mycket, ty de deltogo föga i diskussionerna därom, men någon lust att väsentligen afvika från Per Brahes uppfattning, lade de i alla fall icke i dagen. Rikskansleren grefve Magnus Gabriel De la Gardie intog i denna liksom i de flesta andra frågor en vacklande hållning; hans sympatier voro uppenbarligen på grefvarnes sida, men han insåg nog också, att missbruk förefunnos, som borde afskaffas, och längre fram blef han förskräckt öfver de häftiga uppträdena på riddarhuset, öfver att adeln alltjämt behandlade rangfrågorna med »tämmelig alteration» och »särdeles chaleur», såsom han själf uttryckte sig. Han var därför, åtminstone tidtals, böjd för att göra vissa eftergifter. Riksskattmästarne — Gustaf Bonde på 1660-talet och Sten Bielke på 70-talet — voro i själfva verket de enda, som inom regeringen förde riddarhusets talan och obetingadt gingo in på adelns fordringar.

I rådet utom regeringen funnos år 1660 tio grefvar,[1] under det att friherrarne voro några och trettio. Om nu dessa senare hade varit lika ogynnsamt stämda mot grefvarne som friherrarne på riddarhuset, kunde adeln uti dem

[1] Gustaf Otto Stenbock däruti inberäknad, som då ännu icke kommit in i regeringen. En af de tio, nämligen Schlippenbach, afled redan samma år (i nov.) och tre af de öfriga under de närmast följande åren. Endast två nya grefvar inkommo sedan i rådet under förmyndaretiden, nämligen P. Fr. De la Gardie (1666) och Joh. Gabr. Stenbock (1668).

haft ett godt stöd. Men så var icke förhållandet, och det af ganska naturliga skäl. Friherrarne i rådet behöfde nämligen icke för egen del befara att blifva utsatta för några chikaner från de unga grefvarnes sida, ty så långt hade det dock icke gått, att dessa gjorde anspråk på att hafva företräde framför riksråd.[1] Icke heller hade grefvarne numera inom rådet någon förnämligare ställning än friherrarne.[2] Och äfven om de friherrliga riksråden velat

[1] För grefvinnor och fröknar måste dock äfven riksråd stundom vika. Gustaf Bonde yttrade nämligen 1660, att riksens råds respekt förminskas, »därigenom att fruntimret taga in ställen på bägge sidorna, såsom nu nyligen skedde, och riksens råd måste sitta nederst och vid dörren» (rådsprotokoll 25/10 1660).

[2] Angående grefvarnes ställning inom rådet under olika tider må några upplysningar meddelas. Man har därvid egentligen att hålla sig till den ordning, i hvilken rådsherrarnes namn äro uppräknade i eller tecknade under offentliga handlingar, särskildt de s. k. rådslagen (se Meddelanden från sv. riksarkivet, häft. II o. f.). I alla dylika handlingar från det närmaste årtiondet efter grefvevärdighetens införande (juni 1561) stå grefvarne först, och det är i synnerhet betecknande, att den gamle Gustaf Olofsson Stenbock måste vika för dem (se t. ex. rådslag sept. 1565 och 28 okt. 1567 samt Svenska riksdagsakter, II, s. 77, 100, 297, 404). Förut hade Gustaf Olofsson helt naturligt haft företräde framför Per Brahe, Svante Sture och Gustaf Johansson Tre Rosor (ibid. I, s. 577, 614, 714: II, s. 26 m. fl.). Om man sedan går vidare till 1500-talets sista årtionden, så finner man, att ordningen var mera omväxlande Exempelvis kan nämnas, att grefve Axel Leijonhufvud, som blef riksråd 1586, i ett rådslag af den 5 sept. 1589 står efter Erik Gustafsson Stenbock (riksråd på 1560-talet) men före Klas Akesson Tott och Gustaf Banér (båda riksråd på 1570-talet). Grefve Morits Sture, som blef riksråd samma år som Axel Leijonhufvud, har i ett rådslag af den 15 sept. 1589 sin plats efter både Erik Gustafsson och Klas Åkesson men före Gustaf Banér. Bland namnteckningarna under Upsala mötes beslut återfinner man Axel Leijonhufvud *före* Erik Gustafsson och Hogenskild Bielke (Sv. riksdagsakter, III, s. 90) men i ett rådslag af den 30 maj 1594 *efter* dessa båda herrar. Under Karl IX:s tid däremot intaga grefvarne åter igen regelbundet främsta rummet. Morits Leijonhufvud och Magnus Brahe voro visserligen till tjänsteåldern de äldsta bland Karl IX:s rådsherrar, men äfven Abraham Brahe, som utnämndes till riksråd 1605, står alltid före dem som kommo in i rådet 1602. De båda förstnämnda innehade också drots- och marsksämbetena, men eljest åtnjöto riksämbetsmännen under Karl IX:s regering icke något gifvet företräde framför rådets öfriga ledamöter, hvilket man kan se af riksamiralen Axel Rynings och riksskattmästaren Seved Ribbings platser bland namnteckningarna under rådslagen. Men från början af Gustaf II Adolfs regering blir det regel, att riksämbetsmännen stå först och sedan de andra riksråden efter tjänsteålder (se jämte rådslagen äfven Gustaf Adolfs instruktioner för rådet under 1620-talet samt rådsprotokollens öfverskrifter, där de närvarande uppräknas). Ett par undantag finnas dock från denna regel. Grefve Abraham Brahe behöll nämligen ända till sin död 1630 rangplatsen närmast efter riksdrotsen och före de öfriga riksämbetsmännen. Jakob De la Gardie, riksråd 1613 och grefve 1615, har undertecknat endast *ett* rådslag från förra hälften af Gustaf Adolfs regering (juli 1617), och där står han mellan riksdrotsen grefve Magnus Brahe och rikskansleren Axel Oxenstierna (Abraham Brahe har icke tecknat under denna handling): De la Gardie hade då ännu icke blifvit

godkänna grundsatsen, att ämbete bör gå före stånd, så ryggade de dock tillbaka för de svårigheter, som voro förenade med utarbetandet af en detaljerad rangordning. Det vore omöjligt, menade de, att ställa alla till freds, man kunde blifva utsatt för deras ovilja, som ansågo sig ställda för lågt på rangskalan, och därför vore det klokast att låta saken hvila, till dess konungen själf öfvertoge regeringen. Ett ceremoniel, gifvet af en myndig konung, skulle antagligen bättre respekteras och åtlydas än en rangordning, utfärdad af förmyndareregeringen, ja, somliga satte till och med i fråga, om den senare ens hade rätt att blanda sig i sådana saker, ty därigenom kunde man ingripa i Kungl. Maj:ts »regale och höghet». Häremot invändes visserligen från motsidan, att när regeringen utfärdade en mängd andra kungliga förordningar, slöt traktater med främmande makter etc., så kunde den väl afgöra en jämförelsevis så oviktig fråga som denna, och om här vore något »odiosum», så borde man icke påbörda H. Maj:t den »invidiam». Men talet om uppskof till konungens myndiga år var i alla fall ett bekvämt och användbart argument för dem, som helst ville skjuta undan alltsammans, och i brist på andra bevis användes det också så ofta, att det till sist blef skäligen utslitet.[1]

---

riksmarsk, men det var kanske hans fältherretitel (jfr Cronholm, Sveriges historia under Gustaf II Adolfs regering, IV, s. 654) i förening med grefvetiteln, som berättigade honom till en så förnäm plats. Men Per Brahe d. y., som blef riksråd 1630, och alla grefvar, som sedermera inkommo i rådet, måste nöja sig med att intaga sina platser i ordning efter tjänsteåldern (se rådslag och rådsprotokoll). Att en förändring genomfördes under Gustaf Adolfs regering, kanske efter Abraham Brahes död, framgår äfven däraf, att det i en handling från 1668, som längre fram kommer att utförligare omnämnas (se s. 139), heter, att konung Gustaf Adolf synes hafva »reflekterat på ämbeten framför alla andra respekter, hvilket är besynnerligen till att se af den förordning, som är gjord och introducerad af högstbemälte konung uti riksens råds säten, oansedt att tillförende annorlunda var därutinnan praktiseradt».

[1] Såsom exempel på, huru man gjorde saken mera invecklad, än den egentligen behöfde vara, kan anföras, att en person, antagligen ledamot af regeringen eller rådet, fordrade att få icke mindre än sjutton särskilda frågor besvarade, innan han ens kunde yttra sig i ämnet.

Frågorna voro följande: 1. Om i rangen allena skall observeras sine ullo alio respectu dignitas officiorum? 2. Huruvida officia skola considereras än[da] ifrån riksråden allt intill den minsta som (ↄ: så) civil som militär tjänst? 3. Om ibland adel och oadel skall göras någon distinktion, och med hvad fundament? 4. Om ingen ålder bör observeras? 5. Om ingen börd? 6. Om intet stånd? 7. Hvar man skall taga fundamentet till rangen och emellan tjänst och tjänst distinguera kunna? 8. Om i någon

Under dessa omständigheter bör man emellertid icke förvåna sig öfver, att det dröjde länge, innan den efterlängtade rangordningen blef färdig. I början var det, som sagdt, icke många, som voro benägna att lyssna till adelns önskningar. Men ställningen förändrades med tiden. Åtskilliga af rådets ledamöter voro gamla och slutade sina dagar redan under första hälften af 1660-talet. I deras ställe inkommo sedan nya och friska krafter, t. ex. Klas Rålamb, Gustaf Kurck samt bröderna Göran och Johan Gyllenstierna; och dessa lyckades, med tillhjälp af adelns ständigt återkommande påminnelser, till sist bringa det därhän, att i förmyndareregeringens elfte timme en rangordning utfärdades, som visserligen var knapphändig men hvarigenom dock de mest öfverklagade missförhållandena afhjälptes.

Men funnos då inga lagliga bestämmelser, som man kunde rätta sig efter? Jo, sådana saknades verkligen icke. I de adliga privilegierna af 1617 § 2 lofvar konungen att »vilja älska, ära och uti vyrdning hålla riksens ridderskap och adel, grefvar, friherrar, riddare och svenner, hvar och en efter sitt ämbete, stånd, härkomst och värde» etc. *Ämbete* nämnes här sålunda före *stånd* och *härkomst*. Men det var i synnerhet ett annat ställe, som adeln aldrig tröttnade att åberopå såsom stöd för sin fordran, att ämbete skulle gå före stånd, nämligen riddarhusordningens 26:e

---

konungs tid hafver varit praktikabelt i Sverige allt härtill? Eller om exempel finnes i något konungarike i Europa nu eller i förra tider? 10. Hvarför förra konungar det ej hafva gjort, som lell för riket nu skattas så salutairt vara? 11. Om stånd böra vara i riket och på hvad fundament de böra vara grundade? 12. Om en privilegierad person af en svensk konung är af lika värde som en af kejsaren privilegierad? 13. Om en sådan förändring kan ske i stånden och privilegierna utan K. Maj:ts höga intresses læsion, särdeles dess gifna försäkring? 14. Om icke en sådan privilegiernas förändring kan vara för alla stånden i riket per consequentiam farlig? 15. Om icke majorum merita et gloria lider tort, så konungars som alla väl meriterades? 16. Där svårt faller göra universaliter rangen, om då alldeles det skall lämnas vid en konfusion, eller om icke vissa ämbetens dignitas kunde stabilieras? 17. När det bäst och tjänligast ske kunde?

»Förr än jag», säger författaren till ofvanstående frågepunkter, »i dessa qvæstioner blifver informerad grundligen, kan jag intet betänkande gifva i saken.» Efteråt äro sedan ytterligare tre punkter tillagda.

Dessa s. k. »præliminär qvæstioner angående rangen» finnas bland Handlingar angående rangordningar i riksarkivet och hänföra sig antagligen till 1664, ty en kopia af dem är skrifven i följd efter en afskrift af 1664 års resolution om rangen.

punkt, så lydande: »Och ändock vi för god ordnings skull och all confusion till att undvika, således hafva velat förordna om ridderskapets ordning och säten uppå riksdagar och möten, så skall dock sådana ordningar, säten eller stämmor ingens tjänst, ämbete, kall eller dygd komma till men, utan varde eljest respekterad, som han är man till och hans dygd, qvaliteter och andra orsaker hvarjom och enom tillegna.» Besinnar man, att denna punkt står i ett slags motsatsförhållande till den i det föregående stadgade klassindelningen, förefaller det tämligen uppenbart, att denna senare enligt riddarhusordningen icke skulle gälla utom riddarhuset. Något tvetydigt är dock uttrycket, att hvar och en skall respekteras, »som han är man till», men detta förklarades af Klas Rålamb på följande sätt: »Med detta ordet *man* förstås både ämbete, dygd och börd, men i synnerhet refereras det till ämbetet, efter embetet är fundamentet till all ära och respekt, så att den, som icke har varit värd och kapabel till att förestå ett konsiderabelt ämbete, har ock icke varit uti någon konsideration.»[1] Detta låter kanske öfverdrifvet byråkratiskt men är i alla fall en bättre lagtolkning än Sten Bielkes bibeltolkning. Denne sade nämligen, att »de orden uti evangelio: *den som är ärligare än du* böra förstås om den, som har förnämare tjänst».[2] Detta var väl en något långsökt förklaring och dessutom tämligen onödig, ty anhängarne af principen *ämbete framför stånd* ägde ju ett så pass godt stöd i självfva privilegierna och riddarhusordningen, att de knappast hade behöft anlita bibeln.

Grefvarne sökte emellertid försvara sig, så godt sig göra lät. De gingo tillbaka ända till grefve- och friherrevärdigheternas instiftande af konung Erik 1561 och anförde utdrag ur en berättelse om huru därvid tillgick. Enligt denna berättelse föredrogs för ständerna på mötet i Arboga, »att Hans Kongl. Maj:t ville åter bringa grefveståndet i riket, som fordom kallades *jarl*, och blef af alla ständerna för godt funnet och beviljadt». Sedan lät konungen »med trumpeter och härpukor uppblåsa om grefveståndets inrättande vid sin kröning», och en härold förkunnade,

[1] Rådsprotokoll 27/11 1672.
[2] Ibid. 15/11 1672.

att »eftersom Svea rikes tron och konungasäte under ärftlig rätt och rättighet stadgadt är, så vore lofligt, att ärftliga härligheter också måge vid kungliga hofvet införas; ty är Hans Kongl. Maj:t sinnad grefveståndet inrätta och det *med särskild förmån för de andra stånd i riket bepryda»* etc. Detta vore nu, menade grefvarne, lika god lag som den, hvilken adeln åberopade, ty den var gifven af konungen och af alla ständer enhälligt godkänd.[1]

Dessutom kunde nog invändningar göras mot adelns sätt att tolka privilegierna och riddarhusordningen. Beträffande 2:a punkten i 1617 års privilegier anmärkte grefvarne, att ehuru ämbete nämnes vid sidan af stånd, så lofvar dock konungen uttryckligen att låta ridderskapet och adeln »samt och synnerligen hvar och en för sig», således också grefvarne, hvilka för öfrigt särskildt uppräknas, njuta alla deras välfångna »friheter, privilegier, immuniteter, härligheter, rättigheter och lofliga sedvanor», hvarjämte liknande löften äfven förekomma i regenternas konungaförsäkringar. Nu ansågo grefvarne, att det ovillkorligen hörde till deras »rättigheter och lofliga sedvanor» att hedras framför andra, såsom också konungarne själfva gjort i »kröningsprocesser, kungliga bröllopsakter allt ifrån konung Johans tid», vid intagande i rådet, i legationer och kommissioner etc.[2]

---

[1] Se en afskrift af ett »betänkande och votum» i anledning af adelns supplik om rangen vid riksdagen 1664 (Handlingar ang. rangordningar i riksarkivet). Betänkandet är ej undertecknadt, men af innehållet framgår, att det är skrifvet af en medlem af förmyndareregeringen, troligtvis riksdrotsen. Utdraget ur berättelsen af 1561 är här ofvan återgifvet efter Svenska riksdagsakter, II, s. 8.

[2] Se nyss anförda betänkande af år 1664.

Att grefvarne *vid intagande i rådet* faktiskt åtnjutit företräde framför andra, är obestridligt. De hade varit så godt som själfskrifna. Med högst få undantag hade nämligen alla till mogen ålder komna grefvar blifvit riksråd, och de fingo i allmänhet detta ämbete vid unga år. Under tiden från och med Johan III till och med Gustaf II Adolf var medelåldern 34 år. Under Kristinas förmyndareregering kom ingen grefve in i rådet. Går man sedan till Kristinas egen regering, så var grefvarnes medelålder 31 år men de öfrigas 41 år. Endast en af de 11 grefvar, som Kristina utnämnde till riksråd, var öfver 40 år, nämligen Hans Kristofer von Königsmark (51 år), under det att 4 grefvar voro under 30 år; den yngste bland dem var Klas Tott (23 år). Bland de 33 friherrar och adelsmän, som under samma tid blefvo riksråd, var endast en under 30 år, nämligen Gustaf Bielke (28 år), under det att 16 voro öfver 40 år, bland dem ett par 60-åringar.

En annan fråga blir, om grefvarne *inom rådet* haft företrädesrättigheter oberoende af tjänsteåldern. Se härom ofvan s. 120, not 2.

Vidare angrepo grefvarne, ehuru med föga framgång, sina motståndares starkaste position, riddarhusordningens § 26. Grefve Nils Brahe påstod nämligen 1672, att somliga på riddarhuset voro af den åsikten, att de omtvistade orden: *som han är man till* borde förstås »om hvar klass à part», så att ifall t. ex. af tvenne friherrar den ene har »försätet» på riddarhuset, bör han utom riddarhuset icke gå framför den andre, om denne har högre ämbete. Denna egendomliga tolkning föranledde Jöran Gyllenstierna att utropa: »Inte vill jag gå på riddarhuset och proponera dem den distinktionen; jag vet, att jag skulle icke blifva välkommen», och Johan Gyllenstierna sade, att det vore dem alla till största prejudice.[1]

Slutligen framhöllo grefvarne, att man, oberoende af mer eller mindre tydliga lagbestämmelser, borde taga hänsyn till förfädernas meriter, deras »i börden kontinuerande, till många grader och leder fullföljde tapperhet och välförhållande». Och då det just var de mest framstående, som blifvit upphöjda i grefligt stånd, så skulle deras efterkommande icke »förtryckas» och »invideras» utan hellre »äras och congratuleras» af deras medbröder, hvilka af höflighet borde gifva dem företräde.[2] »Det vore en orimmelig ting, att de barn, som vore af förnämlige föräldrars lika och ansenliga meriter, icke skulle komma i konsideration i förmån emot dens barn, som i dag eller i går blef adlad.»[3]

Emellertid måste rättvisligen erkännas, att de förståndigare bland grefvarne uppmanade sina mera hetlefrade ståndsbröder att med moderation bruka de företrädesrättigheter, de ansågo sig hafva, och beklagade öfverdrifterna, som de senare gjorde sig skyldiga till. Dessa välmenta förmaningar hade dock icke åsyftad verkan, ty säkert är, att klagomålen öfver grefvarnes uppträdande blefvo alltmer allmänna under loppet af 1650- och 1660-talen. Förut hade saken just ingen praktisk betydelse, ty ännu när 1617 års privilegier och riddarhusordningen af 1626 skrefvos, funnos endast tre grefliga ätter: Brahe, Leijonhufvud och

---

[1] Rådsprotokoll 26/11 1672.
[2] Se ofvannämnda betänkande af 1664.
[3] Sv. Ridd. o. Adels riksdagsprotokoll, IX, s. 408.

De la Gardie,[1] alla tre tämligen fåtaligt representerade, men helt annat blef förhållandet, sedan under Kristinas tid ytterligare aderton grefliga ätter tillkommit. Och att klagomålen icke voro alldeles obefogade, framgår af en mängd vittnesbörd från olika håll, icke minst från grefvarne själfva.

Exempelvis må här anföras följande: Vid riksrådet Ture Sparres »likprocess» 1664 måste landshöfdingarne för grefvarnes skull aflägsna sig,[2] och vid en annan begrafning samma år inträffade ett uppträde, som längre fram kommer att omnämnas i sammanhang med riksdagen 1664. Det lär också ha händt, att grefvarne stigit framför fältmarskalkar, ja, ofta en kapten framför en öfverste. »Huru kan kungens tjänst på det sättet förrättas», frågade Jöran Gyllenstierna med anledning däraf.[3] Det berättas äfven, att den unge grefve Wittenberg, några grefvar Douglas och andra, som nyss hemkommit från sina resor, ville gå framför gamla generaler, Sparrar, Ascheberg m. fl.[4]

Ganska upplysande är äfven följande lilla dialog mellan Johan Gyllenstierna och rikskansleren:

Johan Gyllenstierna: »Man kan tänka, hvad förtret det är för en väl meriterad person både uti civila och militära ståndet att cedera en annan, som inga meriter hafver.»

Rikskansleren: »Det gör mig så ondt, när jag sådant ser, att hjärtat må blöda.»

Johan Gyllenstierna: »Det praktiseras likväl, som jag säger.»

Rikskansleren: »När jag får gäster till mig, låter jag dem själfva rangera sig för att icke choquera dem.»

Johan Gyllenstierna: »Därigenom händer ofta, att de taga hvarannan vid hufvudet, när de gå bort.»

Rikskansleren: »Det rår jag inte för. Jag dricker ofta ingen till af mina gäster för att icke choquera dem.»[5]

Gustaf Kurck beklagade sig öfver, »att många för en dels arrogans måste sig utur alla solenne assembléer absen-

---

[1] Grefliga ätterna Sture och Tre Rosor hade utdött på manssidan.
[2] Rådsprotokoll $^{30}/_{6}$ 1664.
[3] Rådsprotokoll $^{26}/_{11}$ 1672.
[4] Enligt grefve Gustaf Bondes »Anecdoter i svenska historien» (Loenboms »Historiska märkvärdigheter», IV, s. 84).
[5] Rådsprotokoll $^{15}/_{11}$ 1672.

tera», Gustaf Posse framhåller, »huru sensibelt det är att lida förakt och margehanda förtret så uti dagligt umgänge som andra kongresser och oundvikliga sammankomster»,[1] och grefve Klas Tott erkände, att det icke var väl gjordt, att grefvarne så »häfva upp sig».[2]

Det mest stötande var dock, att omyndiga barn stego framför äldre meriterade personer, och att fröknarna — d. v. s. grefvedöttrarna — gjorde anspråk på företräde framför fruar. Redan 1638 skref Per Brahe om sin nioåriga dotter: »När min syster Kristinas bröllop står, vill jag ingalunda, att min dotter Elsa Beata skall vara därvid tillstädes, efter jag vet, att henne sker förakt, i det några vilja gå framför henne, som intet böra, och hon är liten och kan intet taga emot.[3] Gustaf Bonde yttrade 1660, att det »inritade» missbruket med barnen och fröknarna »från den ena tiden till den andra hafver tilltagit».[4] Och det är betecknande, att grefvarne själfva samma år funno sig föranlåtna att offentligt förklara, att deras pretensioner angående rang »icke böra förstås om barn utan om dem, som till deras myndiga år komna äro».[5] Däremot synas de hafva hållit på fröknarnas företrädesrättigheter. Åtminstone talade grefve Karl Leijonhufvud om »den orimligheten, att en fröken skulle gå under en nyadels fru.»[6] Och då riksskattmästaren Bondes fru 1666 på grefve Axel Lillies bröllop var af brudgummen bjuden att representera hans mor, måste hon dock vika för grefvinnor och grefvedöttrar.[7]

Ännu 1672 klagar Ernst Creutz: »Vi lefva nu uti en så olycklig tid, att ingen dygd kommer i konsideration; man måste nu tåla, att barn och ynglingar sätta sig öfver en, hvaraf med tiden mycket ondt lärer följa, dueller och slagsmål; en ärlig karl tjänar, därför att han skall blifva

---

[1] Se Kurcks och Posses skriftliga vota, bilagda rådsprotokollet $^{9}/_{12}$ 1672.

[2] Rådsprotokoll $^{30}/_{10}$ 1660.

[3] Per Brahe till sin mor med anledning af fältmarskalken Åke Totts giftermål med Kristina Brahe. Yttrandet citeradt af Ellen Fries, Teckningar ur svenska adelns familjelif, s. 114.

[4] Rådsprotokoll $^{30}/_{10}$ 1660.

[5] Sv. Ridd. o. Adels riksdagsprotokoll, VIII, s. 107.

[6] Rådsprotokoll $^{25}/_{10}$ 1660.

[7] Se Bondes nyss anförda anekdoter.

hedrad, därför hafver ock konung Gustaf satt hedern till embetet, men i denna tiden gäller det icke, så att man måste snart tvifla, om det icke vore så godt att vara odygdig som dygdig, efter dygden, som alltid följer embetena, icke blifver hedrad.»[1]

Detta yttrande är kanske ett uttryck för en öfverdrifvet pessimistisk uppfattning men är i alla fall karakteristiskt och ingalunda enastående.

Efter dessa allmänna anmärkningar vill jag gifva en öfversikt af rangstridens gång från 1660, då den egentligen började, till 1672, då den första rangordningen utfärdades. Afslutningsvis komma också några ord att nämnas om 1680 års rangordning, som kan betraktas såsom en utvidgning af den nyssnämnda rangordningen af 1672.

Hufvudkällorna äro naturligtvis rådets och adelns protokoll, i synnerhet rådsprotokollen, hvilka innehålla mycket utförliga referat af de långvariga öfverläggningarna om rangfrågan.[2]

* *
*

Det viktigaste ärendet, som behandlades vid riksdagen i Stockholm på hösten 1660, var utan tvifvel det, som rörde omarbetning af eller tillägg till 1634 års regeringsform. Regeringen framlade ett förslag, hvaröfver ständerna yttrade sig. I adelns »påminnelser» vid detta förslag omnämnes rangfrågan i 10:e punkten, där det begäres, dels att hvar och en »uti gående och sittande uti alla samqvämer» må hedras efter sitt ämbete och icke efter sitt säte på riddarhuset, dels att en rangordning måtte göras mellan civila och militära ämbeten samt mellan civila ämbeten inbördes. »Och är detta», heter det till sist, »så mycket högnödigare, som det angår alla stånd och [är] ett yppigt medel att stifta ett godt förstånd gemyterna emellan, som det eljest är dygd och ära likmätigt.»

---

[1] Sv. Ridd. o. Adels riksdagsprotokoll, XI, s. 93.

[2] Adelns protokoll äro tryckta (Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll, del. VIII—XIII). Hvad rådsprotokollen beträffar, hafva originalen i riksarkivet anlitats, men utdrag ur dessa (hufvudsakligen för riksdagen 1664) finnas i Adlersparres »Historiska samlingar», IV, s. 166 o. f.

Den 25 okt. förekom saken första gången i rådet. Det var dock icke rangfrågan i hela dess vidd, som då var föremål för öfverläggning, utan egentligen endast de unga grefvarnes oförsynta uppträdande. Grefve Karl Leijonhufvud tyckte emellertid, att adeln »icke hade någon orsak att begära någon innovation». Men sedan Gustaf Bielke och andra framhållit motsatsen,[1] beslöts, att adelns begäran skulle bifallas. Sedan erinrade Gustaf Bonde om en sak, som adeln i sina påminnelser icke vidrört, nämligen frågan om fruntimrens rang. Han påstod, att det var detta, som mest »choquerade» adeln, och föreslog därför, att först skulle grefvinnorna gå och sedan fruar, fröknar och jungfrur, sägandes, att om sådant icke skedde, »skulle största delen absentera sig från begrafningen».[2] Det var då, som grefve Karl Leijonhufvud hade det förut omnämnda yttrandet, att det var en »orimlighet», att en fröken skulle gå under en nyadels fru. Flera förslag framställdes, t. ex. att fruarna skulle gå, »som männerna hafva respekten», eller att man borde rätta sig efter klasserna, men till sist resolverades att uppskjuta hela frågan.

Följande dagar, den 26 och 27 okt., höllos konferenser mellan deputerade af rådet och ständernas utskott. Då beslöts angående rangen, att bestämmelser därom icke skulle ingå uti regeringsformen, men rådet lofvade att så snart som möjligt utfärda ett särskildt ceremoniel.

Det såg således ut, som om knuten skulle kunna lösas ganska lätt. Men i själfva verket var det tämligen klent beställdt med rådets beredvillighet att rätta sig efter adelns önskningar. Vid en ny konferens den 29 okt. förklarade nämligen rikskansleren rent ut, att saken vore »impractiserlig» och borde uppskjutas, till dess konungen kommer till sina myndiga år. Dock medgaf han, hvilket väl borde hafva varit självklart, »att de, som äro barn och icke kunna representera en karl, de måste likväl cedera dem, som äro komna till deras år och kunna göra tjenst åt kronan».

Men härvid tänkte adeln icke låta bero, ty följande dag, den 30 okt., företogs en votering på riddarhuset, hvari-

[1] Bielke talade om, huru de unga grefvarne »klefvo fram för brafve och förnämlige karlar».
[2] Konung Karl X Gustafs begrafning.

genom beslöts, att man skulle hos rådet begära att »mainteneras» vid adliga privilegier och riddarhusordningens 26:e punkt, i hvilken »utom riddarhuset ämbetena och ej stämman komma i konsideration», samt att detta ärende om möjligt skulle afgöras före riksdagens slut, och borde rådet skriftligen underrättas härom. Grefvarne, som inom 1:a klassen blifvit öfverröstade af friherrarne, protesterade med användande af mycket högtidliga uttryck; de talade om »den eminence, som för det ståndet i hela verlden är bruklig», om »den digniteten, som af framfarne konungar är dem konfererad», samt sade sig strida »för jure regali och Hans K. M:ts respekt».

Samtidigt redogjorde rikskansleren i rådet för den sista konferensen, hvilket föranledde en längre öfverläggning. Somliga ansågo, att man icke borde mycket röra dessa saker eller att man till och med borde påbjuda klassskillnaden äfven utom riddarhuset och att rangordningen skulle bestämmas »mellan dem, som voro af *en* klass». Andra åter ställde sig på adelns sida, menandes att man måste »förekomma vidare inconvenientier», emedan adelns begäran vore billig och grundad i privilegierna. Men de flesta ville, att man skulle gå en medelväg och lofva adeln »consentement» längre fram och att de värsta »abuser» skulle korrigeras. Denna mening segrade också, ty resolutionen innehöll, att landtmarskalken skulle uppkallas och »disponeras» att söka öfvertala adeln att icke vidare »urgera» på någon viss rang, men att regeringen ville allvarligen rätta de missbruk, som en tid bortåt »med fröknarnas gång och de unga grefvars framsteg äro inritade», och skulle till nästa riksdag göra deras begäran till fyllest.

Samma dag på eftermiddagen framlämnades adelns skrifvelse af ett utskott, hvarpå rikskansleren svarade ungefär så, som rådet på förmiddagen kommit öfverens om. Men utskottet blef tydligen icke tillfredsställdt af detta svar, ty Johan Gyllenstierna yttrade helt oförskräckt, att grefvarne de facto et non jure hafva tillegnat sig de rättigheter, hvarom nu vore fråga, och efter en påminnelse af rikskansleren, »att sådant icke måtte sägas, som vore konungslig höghet för när», tillade han ytterligare, att han talade »efter allas enhälliga mun och mening på riddar-

huset». Att grefvarne således alldeles ignorerades, föranledde emellertid grefve Gustaf Johansson Banér att upprepa samma högtidliga protest, som på förmiddagen afgifvits mot adelns beslut.

Härmed voro förhandlingarna om rangen vid denna riksdag afslutade. Men frågan vidröres äfven i adelns besvär, 33:e punkten, där ungefär samma begäran som i skrifvelsen af den 30 okt. upprepas, ehuru med den skillnaden, att man nu nöjer sig med att anhålla om ärendets afgörande till nästa riksdag i stället för till riksdagens slut. I den kungl. resolutionen på adelns besvär svaras med några allmänna fraser om huru vederbörande borde »comportera sig» emot hvarandra med höflighet etc.

Rådet hade i alla fall lofvat att söka ställa adeln till freds innan nästa riksdag, men detta löfte infriades icke, ty när ständerna åter sammanträdde i början af maj 1664, var ännu ingenting gjordt. Somliga rådsherrar voro emellertid oroliga för, att man skulle stå alldeles svarslös, ifall — såsom antagligt var — adeln toge sig den friheten att uppfriska vederbörandes minne och erinra om de gifna löftena. Den 10 maj föreslog därför Gustaf Banér, att man skulle uppdraga åt några deputerade af rådet att förbereda rangfrågan och uppsätta ett projekt. Knut Kurck instämde, särskildt framhållande, att något borde göras, innan saken åter blef framdragen på riddarhuset, och att det vore bäst, om »senaten sinsemellan först vore ense häröfver, på det man kunde veta, hvad man skulle svara dem, när de fråga därefter». Sedan följde en diskussion, om hvilken det heter, att den var »något vidlyftig och konfus», hvarefter votering anställdes med det resultat, att Banérs förslag antogs. Detta beslut hade emellertid ingen verkan; så vidt man kan se, blefvo icke ens några deputerade tillsatta. Säkert är i alla fall, att om herrarne i rådet trodde, att adeln skulle nöja sig med blotta ryktet om att något var i görningen, så misstogo de sig grundligt.

Den 20 juni var adeln sysselsatt med genomläsning af de vid förra riksdagen ingifna besvären och resolutionen därå. Det var nämligen vanligt att man vid de nya besvärens uppsättande först undersökte, huruvida de gamla

klagomålen voro afhjälpta. När man vid denna läsning hunnit till 33:e punkten, som delvis handlade om rangen, uppstod fråga om hvad som borde göras med anledning däraf, att adelns begäran lämnats utan afseende. Man kunde upprepa samma anhållan i de nya besvären eller också inlämna en särskild supplik. Den senare utvägen rekommenderades af Johan Gyllenstierna, som på samma gång framhöll, att om man ser sig i sin honneur prejudicerad, så är det »så sensibelt, att en kan vräka värjan i den andra». Adeln beslöt också att ingå till K. Maj:t med en supplik; tvenne koncepter uppsattes, af hvilka det ena följande dag godkändes, och den 23 juni framlämnades suppliken till rådet,[1] som lofvade, att adeln skulle bekomma svar med det snaraste.

Uti suppliken begärdes, dels att vid befordringar hänsyn måtte tagas endast till ära, dygd och meriter, »så att ingen för ringare extraktion och härkomst lämnas oemployerad och oavancerad eller för förnämare uti employer och avancementer må föredragas», dels att före riksdagens slut ett ceremoniel måtte utfärdas, öfverensstämmande med Sveriges fundamental-lag och adliga privilegier. »Och såsom själfva billigheten likmätigt är», heter det vidare, »att den sig igenom ära och dygd och meriter qvalificerar, att han ock utan åtskillnad af klasser blifver avancerad, så är ock adliga privilegier conformt, att ock densamme, hvilken ett ämbete bekläder, måste njuta den äran och vördighet, som det erfordrar, och icke blifva af andra mindre meriterade uti företrädande despekterad, hvilka utan något skäl och tvärt emot adliga privilegiers rätta förstånd pretendera utom riddarhuset att hafva framför andra preferencen jämlik den, som dem allenast efter adliga privilegier uti riddarhuset tillkommer».

Denna supplik upplästes i rådet den 30 juni och föranledde en lång öfverläggning. De flesta ville helst uppskjuta hela saken, och några skyllde som vanligt på att man icke borde fatta beslut härom under konungens minder-

[1] I rubriken till den kungl. resolutionen af den 23 juli heter det, att adelns supplik presenterats den 27 juni, men detta måste bero på ett skriffel eller missförstånd, ty på det i riksarkivet förvarade originalet till suppliken är antecknadt: »Præsent. den 23 junij 1664». Och härmed öfverensstämma både rådets och adelns protokoll. Suppliken tr. Ad. prot., IX.

årighet, en uppfattning, som särskildt rikskansleren, nu liksom 1660, försvarade, ehuru han för öfrigt sade sig önska en god förlikning i saken. Riksskattmästaren Gustaf Bonde ställde sig däremot afgjordt på adelns sida, visade, att det låg i Kungl. Maj:ts eget intresse, »att bland undersåtarne alltid är ett godt förstånd, så att den ene icke må eller kan trycka den andre», och framhöll äfven, att man, ifall berättigade klagomål icke afhjälptes, kunde befara, att »det händer här, som adeln i Danmark öfvergånget är».[1]

Riksdrotsen åter uppträdde ifrigt som målsman för de grefliga anspråken och yttrade bland annat följande:

Sedan Sverige blifvit arfrike, så hafva alltid konungarne sökt att göra det något så när likt andra riken, och till den ändan konung Erik gjort åtskilliga stånd, såsom grefvar och friherrar, väl vetandes — han så väl som hans successorer — hvad det importerar att hafva stånd i riket, hvilka göra det, att alla icke äro såsom svinefötter, utan att den ene därigenom eminerar öfver den andre. Sådant gifver en konung icke allenast auktoritet utan är ock brukligt i andra välbeställda riken, såsom Spanien, Frankrike, ja ock i Italien och Polen, hvarest man ser furstar, grefvar, vojvoder etc. framför andra hedras och respekteras. Skulle nu Sverige afsöndra sig från världen i detta, så blefve man icke heller respekterad mera än in casa sua. Följer alltså däraf, att merita icke kunna alltid så noga konsidereras. Eljest skulle gamla familjer ligga under eller ock nederstötas, hvilket vore alltför svårt, väl vetandes, att de personer. som konungar hafva upphöjt till ära och dignitet, deras största regard hafva haft på deras efterkommande och icke så mycket på län och beneficia, som bredvid gifna äro. Skulle det annorlunda här i vårt fädernesland ske, så vore vi värre konsidererade än turkar och hedningar. Därhos är det klart nog, att konungen hafver gifvit enom stånd och rang, och kan icke betagas af någon annan än en konung och således icke af någon regering. Icke heller är det till att praktisera att upprätta något ceremoniale öfver ett helt rike, som det eljest i ett kungligt hof, något collegio eller små städer kan ske; utan det är inauditum

[1] Syftar på adelsväldets störtande 1660.

och lärer icke heller någonsin stå till att praktisera utan stort tvång och största disordre samt skymf och mycken vedervärdighet. Slutligen föreslog talaren en radikalkur emot rangsjukan, bestående däruti att man borde alldeles afskaffa »de många måltider och solenne samkvämer», som i Sverige mera brukas än någonstädes i världen.

Under diskussionens fortgång framställdes sedan flera olika förslag. Somliga förordade lottning, och slutligen uttalade rikskansleren en from önskan, »att hvar och en ville bruka civilitet i samkvämer och processioner eller ock hålla sig därifrån, och att den, som icke är med sitt ställe benöjd, att han droge ut och gjorde sig bättre meriterad, så behöfdes om detta icke så stor deliberation». Sten Bielke instämde men tillade, att han fann det »något förtreteligt att absentera sig för sådana dispyter».

Man kunde emellertid icke komma till något resultat, utan frågan fick åter hvila ända till den 19 juli, då rådet ändtligen valde deputerade, hvilka dock — karakteristiskt nog — fingo i uppdrag icke — såsom man möjligen skulle kunna vänta — att utarbeta en rangordning utan tvärt om att »finna några expedienter till att komma därifrån». Under sådana omständigheter är det ej underligt, att den kungl. resolutionen, som slutligen öfverlämnades till adeln den 23 juli, icke innehöll någon lösning af tvistefrågan; denna blef i stället ytterligare tilltrasslad.

Hufvudinnehållet i den ganska omfångsrika resolutionen var följande:[1] Först erkänner regeringen tämligen oförbehållsamt, att man vid ämbetsmäns tillsättning måste fästa mera afseende vid kapacitet och meriter än vid stånd och börd. Så till vida var allting godt och väl. Men det var ju icke egentligen därom man tvistade, ehuru adeln i sin supplik hade ställt detta i samband med rangfrågan. Om denna sistnämnda heter det, att den var »mäkta benig och svår», hvilket för säkerhets skull upprepas på flera olika ställen fastän i något varierande ordalag. Fyra särskilda synpunkter angifvas emellertid, hvilka böra iakttagas vid

[1] Originalet finnes bland bilagorna till adelns protokoll (i riddarhusarkivet). Tryckt hos Stiernman, Riksdagars och mötens beslut, II, s. 1440 o. f. Ett koncept med många ändringar finnes bland riksdagsakta i riksarkivet. Ändringarna gälla dock endast formen, ej själfva hufvudinnehållet.

bestämmande af en persons rang, nämligen: 1. herreståndet, d. v. s. grefvarnes och friherrarnes stånd; 2. förnämliga förfäders meriter och gammal släkt; 3. förnäma tjänster; 4. en hög och hedersam ålder. Men huru skulle detta i hvarje särskildt fall tillämpas? Jo, genom ömsesidig »diskretion och civilitet samt på alla sidor öfvad deference» borde enighet och förtroende inom adeln »stabilieras och grundfästas».

Det är möjligt, att detta var ett mästerstycke i konsten att *kringgå* svårigheterna, men inte kunde väl herrarne i rådet gärna föreställa sig, att dessa svårigheter voro i minsta mån *undanröjda* genom en så opraktisk förordning. Och trodde de verkligen detta, så blefvo de snart tagna ur sin villfarelse. Det dröjde icke många dagar, innan Sten Bielke inberättade den föga glädjande men knappast öfverraskande nyheten, att de på riddarhuset voro »mycket alarmerade» öfver den sista resolutionen angående rangen. Gustaf Banér sökte då trösta sig själf och sina medbröder därmed, att kanske ändå icke *hela* adeln var alarmerad, hvilket för öfrigt var sant, så till vida att grefvarne nog hade skäl att vara glada, eftersom »ståndet» nämndes först bland de fyra synpunkterna. Grefve G. Oxenstierna var också den ende, som på riddarhuset formligen förklarade sig vara nöjd med resolutionen.

Denna hade emellertid blifvit uppläst för det s. k. »stora» utskottet redan samma dag, då den öfverlämnades, och den 26 juli föredrogs den i adelns plenum. Missnöjet var allmänt inom alla tre klasserna, och det beslöts, att man skulle hos regeringen begära upplysningar angående några »mörka» punkter i den kungl. resolutionen. Öfverläggningen härom fortsattes äfven den 27 juli på förmiddagen, och på eftermiddagen ägde en konferens rum mellan adelns utskott och deputerade af rådet.[1] Utskottet anmärkte härvid, dels att det stred mot riddarhusordningens § 26, att *ståndet* skulle vara en omständighet, den där borde tagas i betraktande vid bestämmande af rangen utom riddarhuset, dels att »ära och dygd», d. v. s. ämbete, borde ha företräde icke på grund af höflighet utan de jure, hvaraf också följde, att rangen icke skulle göras beroende af enskilda personers

[1] Konferensprotokollet är tryckt i Sv. ridd. o. adels riksdagsprotokoll, IX, bil. 24.

godtycke utan föreskrifvas af Kungl. Maj:t. Härpå kunde de deputerade egentligen ingenting annat svara, än att regeringen och rådet så »noga, väl och enhälligt» öfverlagt detta ärende, att därutinnan nu intet stode att ändra.

Med sådant besked måste nu adeln tillsvidare låta sig åtnöjas. Men huru det gick, när man skulle lita på hvars och ens diskretion, civilitet, modestie m. fl. dygder, som uppräknades och rekommenderades i den kungl. resolutionen af den 23 juli, det fick man snart ett utmärkt exempel på. Den 21 aug., således knappt en månad efter resolutionens utfärdande, ägde en högtidlig begrafning rum i Stockholm. Det var en af änkedrottningens hofjungfrur, som var död, och adeln hade särskildt blifvit inbjuden att bivista begrafningen. Då inträffade, att grefve Königsmark — den sedermera ryktbare Otto Vilhelm[1] — händelsevis kom att gå till vänster om friherre Karl Sparre.[2] Denne, som hade högre ämbete än Königsmark[3] och som dessutom var 12 år äldre och med afseende på förfädernas meriter säkerligen öfverlägsen, borde väl hafva haft företräde äfven enligt resolutionen af den 23 juli, om denna på ett förnuftigt sätt tolkades; det var åtminstone adelns åsikt. Men Königs-

[1] Enligt Adlersparre, a. st., s. 207, skulle det ha varit dennes äldre broder Konrad (Cordt) Kristofer. Att tvekan om person kan uppstå, beror därpå, att förnamnen icke stå utsatta hvarken i rådets eller adelns protokoll. Men att här var fråga om Otto Vilhelm Königsmark, är på grund af åtskilliga omständigheter alldeles uppenbart. Först och främst har Otto Vilhelm, men icke Konrad Kristofer, undertecknat så väl ständernas förklaring mot hertig Adolf Johan, dat. den 25 maj 1664, som riksdagsbeslutet af den 27 aug. och adelns den 31 i samma månad framlämnade supplik om administrationen. Vidare kan anföras, att i adelns riksdagsmatrikel står gref Königsmark utan förnamn (Sv. ridd. o. adels riksdagsprot., IX, bil. 40). Då nu Otto Vilhelm bevisligen var vid riksdagen närvarande, kan med gref Königsmark icke gärna afses någon annan. Om Konrad Kristofer också hade bevistat riksdagen, skulle man säkerligen i matrikeln ha användt pluralisformen Königsmarkar i analogi med Oxenstiernor, Stenbockar, Wranglar etc., och i de uti adelsprotokollet intagna förteckningarna öfver utskottsledamöter hade nog förnamnen varit utsatta, om namnförväxling kunnat äga rum, men där står öfverallt endast gref Königsmark. För öfrigt är det icke troligt, att händelsen i fråga väckt så stor uppmärksamhet, om båda hufvudpersonerna haft samma ämbete. Konrad Kristofer Königsmark var nämligen generalmajor liksom Karl Sparre.

[2] Enligt rikskanslerens och Königsmarks uppgifter skulle den senare först ha gått till höger men sedan blifvit undanträngd af Sparre; detta omnämnes dock hvarken i landtmarskalkens redogörelse inför rådet eller i adelns protokoll och förnekades bestämdt af Sparre.

[3] Han var generalmajor och chef för lifgardet, under det att Königsmark var öfverste. Denne blef generalmajor i kursachsisk tjänst 1667 men i svensk tjänst icke förrän 1672.

mark, som måtte känt sig generad af att gå till vänster om en friherre, trängde sig vid ett lämpligt tillfälle fram till grefve Dohna och grefve Gustaf Oxenstierna, hvilka gingo i ledet närmast framför, hvilket högeligen förargade Karl Sparre, som utropade: »Så aktas kungliga resolutioner!»

Denna händelse, som antagligen hade många motstycken, eftersom klagomålen mot grefvarne voro så allmänna, skulle troligtvis icke väckt synnerligt uppseende, om den icke fått ett efterspel på riddarhuset. Följande dag afgafs nämligen därstädes en berättelse om hvad som hade passerat, och under den öfverläggning, som i anledning däraf uppstod, yttrade öfverste Sjöblad, att äfven 3:e klassen ansåg sig prejudicerad. Då uppträder grefve Anton Steinberg, känd såsom en stor bråkmakare, hvilken nästan vid hvarje riksdag ställde till skandaler på riddarhuset. Han säger nu till Sjöblad: »Viljen I ock gå öfver grefvarne?» Men innan Sjöblad hann svara, blandade sig Johan Gyllenstierna såsom en tertius interveniens in i dispyten och utropade: »Ja, hvarför icke, om han har bättre tjänst!» Steinberg vänder sig då till Gyllenstierna: »Broder, vill du detta determinera, som Kongl. Maj:t icke hafver gjort utan ställt till inbördes civilitet?» Hvarpå Johan Gyllenstierna svarade: »Har jag bättre tjänst, vill jag icke gå nedan om en grefve.» Nu uppstod ett förskräckligt oväsen, så att sekreteraren antecknade i protokollet, att han icke kunde höra något mera »för sorl skull». Steinberg rusade fram till Gyllenstierna, ropande, att han borde skämmas att så tala, och enligt hvad den senare efteråt berättade, lär Steinberg också ha sagt: »Hvarför sen I så sur ut?» Slutligen lyckades landtmarskalken göra sig hörd och yttrade, att »om de icke bättre vilja hålla hand öfver sitt riddarehus, än härtill skedt är, utan fara fram med så heta expressioner och sitta som på en krog, så är bättre att vara ifrån riddarhuset». Därefter beslöts, att som både adeln och landtmarskalken funno sig »læderade» af att somliga »med sådan chaleur» springa från sina platser, så skulle saken inberättas till Kungl. Maj:t.

Ett utskott med landtmarskalken i spetsen afgick genast, och rikskansleren lofvade att anställa en opartisk under-

sökning, hvarefter Königsmark, Sparre, Steinberg och Gyllenstierna inkallades i rådet, en i sänder, samt förhördes; den, som därvid redde sig sämst, var Steinberg, som — löjligt nog — påstod, att han talat »utan någon animositet». Regeringen och rådet fann emellertid, att grefve Steinberg »mycket illa hade sig comporterat och att han därför meriterade stort åtal». Hela historien slutade därmed, att riksdrotsen och rikskansleren höllo en konferens med samtliga grefvarne i lilla rådkammaren, hvarvid de senare uppmanades att efterlefva Kungl. Maj:ts resolution, hvilket de lofvade, »så mycket görligit vore».

Vid riksdagen 1668, den lugnaste under Karl XI:s förmyndareregering, var rangfrågan nästan alldeles undanskjuten. Man sysselsatte sig i stället med mera praktiska och mindre ömtåliga ämnen, såsom bankväsendets ordnande, speciella lagstiftningsarbeten, anslag till Södertälje kanal m. m. Till underlättande af ett fredligt samarbete bidrog för öfrigt den omständigheten, att regeringen afväpnade Johan Gyllenstierna genom att utse honom till landtmarskalk, och detta maktpåliggande uppdrag fullgjorde denne också med en takt och skicklighet, som vann allmänt erkännande.

I förbigående vidrördes dock rangväsendet äfven under denna riksdag. När nämligen den 18 juli fråga uppstod om adelns deltagande i en procession vid riksskattmästaren Gustaf Bondes begrafning, förklarade 3:e klassen, att den gärna ville följa med, om man blott kunde få besked om rangen; »det vore eljest ondt att gå och låta skämma ut sig». Första klassen påminde då om den kungl. resolutionen af 1664, hvilken upplästes. Men 3:e klassen stötte sig på att ordet *stånd* var satt framför *ämbete* och åberopade sig på en förklaring, som Kungl. Maj:t sedan gifvit öfver denna resolution.[1] Slutligen beslöts, att adeln genom ett utskott skulle begära hos Kungl. Maj:t att få blifva vid 26:e punkten i riddarhusordningen och 2:a punkten i de adliga privilegierna,

[1] Härmed åsyftas antagligen det svar, som adelns utskott fick af rådets deputerade den 27 juli 1664 och som i form af protokollsutdrag delgafs adeln (se ofvan s. 135).

»hvarest på begge ställena tjänst och ämbete stå före stånd».

Detta beslut synes icke hafva blifvit verkställdt, ty en månad efteråt, den 18 aug., gjorde Anders Lilliehök åter påminnelse om att 3:e klassen ofta önskat få ett bestämdt ceremoniale, hvarför han begärde, att hvad däruti är voteradt måtte Kungl. Maj:t förebringas. Ett projekt till supplik hade under tiden blifvit uppsatt och remitterades nu till ett särskildt utskott, som sammanträdde redan samma dag på eftermiddagen. Projektet blef då uppläst, och utskottet ansåg, att det borde föredragas inför samtliga ridderskapet och adeln.[1] Saken omnämnes emellertid icke vidare i protokollet, och säkert är i alla händelser, att suppliken aldrig framlämnades till Kungl. Maj:t.[2]

---

[1] Det är utan tvifvel detta projekt, som finnes i riddarhusarkivet i ett häfte, kalladt *Några miscellanea* och innehållande strödda handlingar från 1600-talet. Förslaget, som är odateradt och ej undertecknadt, tyckes vara renskrifvet efter ett koncept. Här har adeln åt regeringen och rådet tillagat åtskilliga beska piller, ehuru på sedvanligt sätt insockrade i vackra fraser. Bland annat förekommer en utförlig kritik af 1664 års kungl. resolution. Angående de i denna resolution fastslagna fyra synpunkterna, som hvar och en, så godt han kunde, borde iakttaga vid bestämmande af en persons rang, säger sig adeln hafva önskat, att samma momenter i den ordning hade blifvit införda. som privilegierna den diktera, där deras 2:a punkt så väl som riddarhusordningens 26:e punkt ämbeten och tjänster framför stånd och andra omständigheter föredrager. Vidare talas det om den oförmögenhet och ofullkomlighet, som tyvärr hos nästan hvar och en människa finnes till att kunna alla de af E. K. M:t andragna momenter, helst där flera än ett hos samma person äro att konsiderera, »efter deras vikt således öfverväga, jämka och proportionera, så att man skall kunna privatim däröfver fatta någon dijudikation», i synnerhet som rådet självt, ehuru i besittning af konungslig makt och myndighet, icke ens i *ett* af förbemälta momenter, nämligen *ämbetet*, har förmått »något visst att sluta och determinera». Adeln framhåller också, att om hvar och en skall få själf bestämma sin rang i förhållande till en annan, så är det fara värdt, »att sådan dijudikation efter mänsklig svaghet och den kärlek, som en och annan mera drager till sig själf än till andra, esomoftast lärer falla honom själf alltför favorabel och andra alltför vedervärdig och ogin». Vid sidan af dessa tämligen närgångna anmärkningar förekomma emellertid uttryck af det mest öfverdrifna beröm. Där talas om K. Maj:ts »prudence», försiktighet och stora rättrådighet; resolutionen af 1664 säges vara grundad på »kraftiga och konsiderabla» skäl och argumenter, som böra anses med »admiration» och hållas i den allra största »respekt och estime» etc. Om man icke visste, att ett dylikt uttryckssätt var vanligt och så att säga hörde till pjesen, skulle man nästan kunna tro, att rådet här gjordes till föremål för drift. — Kärnpunkten i den långa suppliken — den upptager 15 tätt skrifna foliosidor — var ett upprepande af adelns vid de båda föregående riksdagarna framställda begäran om en bestämd rangordning, som alla skulle vara skyldiga att rätta sig efter.

[2] Vid ett utskottssammanträde den 4 okt. 1672 upplästes »det gamla supplikationskonceptet, som anno 1668 var uppsatt men icke till Hans Kungl. Maj:t öfvergifvet.» (Sv. Ridd. o. Adels riksdagsprot., XI, s. 98).

Men äfven i ett annat sammanhang blef rangfrågan vid denna riksdag uppmärksammad. Regeringen framlade nämligen ett förslag till begrafningsordning, och i ett utskottsbetänkande angående denna sak framhölls såsom skäl, hvarför man borde afskaffa alla processioner vid begrafningar, äfven det, att »vidlyftigheter» och »förargelser» med afseende på rang därigenom nästan alldeles skulle kunna undvikas.

Om således en viss politisk stiltje var utmärkande för riksdagen 1668, så kan detta däremot ingalunda sägas om förmyndaretidens sista riksdag 1672. Då bröt stormen lös igen; de motsatta meningarnas förkämpar voro lika slagfärdiga som förut, men hos majoriteten på riddarhuset var hoppet om framgång större, ty nu satt Johan Gyllenstierna själf i rådet, och man hade all anledning att förmoda, att han energiskt skulle söka genomdrifva sina åsikter om rangväsendets ordnande, ifall den saken kom på tal, och häruti bedrog man sig icke heller. Å andra sidan fingo grefvarne på riddarhuset vid denna riksdag ett godt stöd hos själfve landtmarskalken, grefve Gustaf Oxenstierna, hvilken ingalunda uppträdde med den opartiskhet, som man kunde ha skäl att vänta hos adelns talman; han hade mycket svårt att dölja sina sympatier för de grefliga anspråken och sin motvilja mot flertalets uppfattning, ja, han försökte till och med ibland att hindra voteringar och gjorde svårigheter vid framförandet af adelns suppliker till regeringen och rådet.

Det som närmast förorsakade rangstridens återupptagande, var frågan om konungaförsäkran. Med anledning af regeringens hemställan i den kungliga propositionens första punkt, hvilken handlade om konungens myndighetsförklaring och öfvertagande af regeringen, tillsatte adeln ett utskott, som utarbetade ett projekt till konungaförsäkran. När detta projekt den 28 sept. upplästes på riddarhuset, föreslog 3:e klassen ett tillägg till sjette punkten, innehållande, att »hvar och en skall efter sin tjänst hedras och efter riksens förråd till dess nödtorftiga uppehälle blifva försedd», hvilket bifölls af båda de andra klasserna.

Vid de konferenser, som sedan höllos den 1 och 2 okt. mellan regeringen och rådet samt adelns utskott, måtte landtmarskalken icke hafva tillräckligt tydligt framhållit adelns önskningar, ty när han den 3 okt. på riddarhuset redogjorde för resultatet af den sista konferensen, blef han afbruten af flera personer, som med en viss häftighet begärde att få veta, hurudan resolution gifvits angående ämbetenas bedrande framför ståndet. Och när landtmarskalken endast gaf undvikande svar, uppstod en oro i lägret, hvilken småningom urartade till »ett farligit allarm», som det heter i protokollet; många sprungo »med ifver» från sina platser, och de flesta bullrade »med en sådan confusion och sorl, att ingen kunde föra det till pennan». Sedan den upprörda sinnesstämningen omsider blifvit något lugnare, begärdes votering om saken. Landtmarskalken, som hela tiden icke utan talang uppträdt som en sannskyldig advokat för grefvarne, synes helst ha velat förekomma en omröstning, men då han insåg, att detta icke var möjligt, utropade han otåligt: »Voteren i Jesu namn!» 2:a och 3:e klasserna röstade för, att adeln åter skulle ingå till Kungl. Maj:t med en supplik, men då 1:a klassen skulle säga sitt votum, blef omröstningen afbruten genom en häftig dispyt mellan grefvarne och friherrarne. Saken var i alla fall afgjord, eftersom två klasser fattat samma beslut. Men nu inträffade ett besynnerligt uppträde. Landtmarskalken lade nämligen stafven ifrån sig på bordet och vägrade att frambära suppliken, förrän han fått Kungl. Maj:ts tillstånd. »Jag understår mig icke», sade han, »att frambära något, som jag vet icke vara behagligt ... Jag kan icke tala emot mig och mitt stånd utan vill först förfråga mig.» Sedan tänkte han aflägsna sig och hade redan under allmän rörelse i salen hunnit till dörren, då man i sista stund lyckades öfvertala honom att återvända. Slutet blef, att ett utskott tillsattes för att uppsätta suppliken.

Emellertid hade ryktet om hvad som passerade på riddarhuset spridt sig hastigt nog. »Fåfängt är att stryka öfver detta, ty hela staden är full däraf», yttrade rikskansleren i rådet på eftermiddagen. Han tyckes för öfrigt ha blifvit riktigt uppskrämd, ty han sade sig befara, »det sådant kan hafva någon farlig suite och förorsaka större

villervalla, om det icke i tid blifver stilladt och remedieradt... Jag har af andra förnummit», tillade han, »att i dag var en sådan motus, att föga fattades, att man icke hade gripit till värjan.»

Riksdrotsen sade sig »hisna, när han betänker, att gemene man vet tala om detta väsendet... Gud gifve de många ceremonierna vore afskaffade».

Under den diskussion, som sedan utspann sig, yttrade Johan Gyllenstierna, att man borde »röja ur vägen det, som kan förorsaka missförstånd», men Benkt Horn och andra kommo åter fram med det vanliga argumentet om uppskof, tills konungen blefve myndig. Man beslöt emellertid att tillsvidare afvakta adelns supplik.

Denna lät icke länge vänta på sig. Den 10 okt. blef den uppläst och antagen på riddarhuset samt öfverlämnades samma dag till Kungl. Maj:t.[1] Adeln framhåller i början, hurusom man redan 1660 fått löfte om ett ceremoniel men hittills icke kommit i åtnjutande däraf, »vidare än att Eders Kongl. Maj:t oss med dess nådiga resolution de anno 1664 till civilitet och andra circumstancer och reflexioner månde remittera». Sedan följer en visserligen i ganska hofsamma ordalag affattad men dock dräpande kritik af nämnda resolution, hvilken nu — enligt adelns mening — borde upphäfvas och ersättas med en speciell rangordning. För öfrigt är suppliken full af variationer öfver samma tema, som förut mångfaldiga gånger upprepats i olika tonarter. Mot slutet får den nästan en poetisk anstrykning: »De frukter, som därutur (nämligen ur en efter adelns recept tillagad rangordning) böra emanera och utgå, kunna icke annat blifva än så mycket mera glorieuse för Eders Kongl. Maj:t, så och för dess rike och stat tilldrägliga, gagneliga och ljufliga, som att Kongl. Maj:t lärer härigenom befordra Guds ära, förtaga åtskilliga vederviljor och oenigheter och ibland sina undersåtar stadfästa freden och vänskapen... Och när gemöterna äro sammanknippade uti ett godt förstånd och endräkt, så kan ingen rest eller kvarlefvor blifva öfriga utaf någon annan æmulation än allena den, som loflig och berömlig är, och utaf

[1] Suppliken är tryckt i Sv. ridd. o. adels riksdagsprotokoll. XI, bil. 5.

hvilken hvar och en lärer animeras att vilja den ene den andre med dygd, qvaliteter och meriter öfverträffa eller åtminstone inbördes hvarannan hjelpa och understödja uti trohet, nit och zèle.»

Adelns otålighet var nu större än någonsin, ty tre särskilda gånger skickades utskott upp till slottet för att påminna om svar. Såsom skäl för ett påskyndande af sakens behandling framhöll utskottet vid den andra audiensen, att adeln, ifall ingen rangordning före konungens myndighetsförklaring utfärdades, icke skulle kunna deltaga i de därmed förenade festligheterna; karuseller, ringränningar o. d. skulle nämligen då äga rum. När sedan öfverste Sperling på riddarhuset föreslog, att man för tredje gången skulle gå upp till Kungl. Maj:t, försökte landtmarskalken afstyra detta, men förgäfves.

Rådet hade emellertid redan efter den andra påstötningen funnit för godt att taga saken i allvarligt öfvervägande. Först behandlades själfva principfrågan, om ämbete skulle gå före stånd, hvarvid Johan Gyllenstierna och grefve Nils Brahe voro de mest framstående representanterna för de motsatta åsikterna. Några nya argumenter kunde dock knappast framdragas å någondera sidan, men grefve Brahe vände sig emot adelns onekligen något skrufvade resonemang om festligheterna vid tronbestigningen; »om intet annat vore», menade han, »som skulle drifva dem till att anhålla om ett ceremoniel och att få svar inom 8 dagars tid», så kunde man väl vänta ännu några veckor och låta konungen själf lösa knuten. Rikskansleren intog en förmedlande ståndpunkt; han medgaf visserligen, att *de högsta* tjänsterna böra gå före stånd och börd, men ville icke, att denna regel skulle utsträckas till *alla* tjänster, bland annat därför, att i så fall många ofrälse personer, såsom öfverstar, sekreterare m. fl., skulle få högre rang än adelsmän, hvilket han tydligen ansåg vara betänkligt. Häremot invände Knut Kurck, att »sådane meritera att blifva adelsmän, och den som längst har tjänt, går framför de andra». Saken afgjordes till sist genom en votering, i hvilken det frisinnade partiet segrade. Det beslöts nämligen, »att det fundamentet skall blifva, att kall och ämbete skall gå före stånd».

Detta skedde den 15 nov. Grundsatsen var således ändtligen fastslagen i enlighet med adelns upprepade gånger uttalade önskningar. Men sedan återstod att bestämma ordningen mellan ämbetena, och för det ändamålet utarbetades under Johan Gyllenstiernas auspicier ett projekt till rangordning,[1] hvilket föredrogs i rådet den 26 och 27 nov. samt den 9 dec. Förslagets motståndare ansträngde sig nu att göra alltsammans om intet dels genom att framhålla, huru svårt, ja omöjligt det vore att ställa alla till freds, dels genom att åter påyrka uppskof, hvilket var detsamma som att upprifva beslutet af den 15 nov.; och när detta icke lyckades, sökte de att inskränka antalet tjänster, som i rangordningen upptogos, till det minsta möjliga. De första punkterna i projektet antogos emellertid utan svårighet. Det bestämdes, att näst efter riksråd skulle följa generalguvernörer och fältmarskalkar, hvilka skulle hafva samma rang och gå efter tjänsteålder; sedan de tre rikstjänsterna: rikstygmästare, riksstallmästare och riksjägmästare; vidare generaler och generallöjtnanter utan några motsvarande civila ämbeten samt efter dem hofkansleren. Så långt gick det bra, men när man kom till landshöfdingar, amiraler och generalmajorer, var det slut med enigheten. I projektet voro landshöfdingarne placerade framför amiraler och generalmajorer. Men nu uppträdde grefvarne med rikskansleren i spetsen samt äfven andra mycket ifrigt såsom generalmajorernas försvarare. Dessa senare måste, menade rikskansleren, tjäna i några och tjugu år, innan de nå den chargen, men mången, som tjänar 6 eller 8 år, kan blifva landshöfding. Grefve Stenbock påpekade, att generalmajorer kunna blifva landshöfdingar men att intet exempel finnes, det någon landshöfding blifvit generalmajor. Och Nils Brahe fruktade, att mången genom den nu föreslagna rangordningen kunde »disgusteras». Men Klas Rålamb frågade då med skäl, hvarför det vore »mindre betänkligt att disgustera så många ärliga män, som äro landshöfdingar, än några få, som äro generalmajorer». Knut Kurck framhöll, hurusom landshöfdingen representerar konungen själf i sitt landshöfdingedöme och sitter där i Hans Maj:ts ställe;

[1] Ett odateradt och något oredigt koncept, skrifvet af sekreteraren Lillieflycht, finnes bland Handlingar angående rangordningar i riksarkivet.

mången hade också vid unga år blifvit riksråd, men icke kunde han därför gå nedan om den, som tjänat längre. — Den egentliga anledningen till att åtskilliga högadliga herrar togo parti för generalmajorerna mot landshöfdingarne, synes hafva varit den, att en och annan uppkomling tidigt nog blifvit landshöfding. Särskildt nämndes ett par gånger under debatten landshöfding Graan. Men Johan Gyllenstierna anmärkte, att om konungen »känt honom värdig till tjänsten, så måtte han ock af andra kännas god till att ha äran». Och Knut Kurck insinuerade, att det kanske funnes generalmajorer, som icke voro af bättre släkt. — Efter en mycket långvarig diskussion, som delvis rörde sig omkring den redan afgjorda hufvudfrågan om börd och ämbetsmeriter,[1] framställdes slutligen ett medlingsförslag, enligt hvilket landshöfdingar, generalmajorer och amiraler skulle sammanslås till en rangklass och gå »pari passu» efter tjänsteålder. Detta blef också rådets beslut.

Sedan talades om öfverkammarherrar och hofmarskalkar, och i enlighet med projektet beslöts, att de förra skulle hafva företräde. Såsom motiv anfördes bland annat, att »om de, som äro kring om H. Maj:t, icke hafva den lustre, som sig bör, så tyckes, att H. Maj:t därmed sker för när», samt att »det ämbetet bör vara i estime, på det att andra få den ambition att uppvakta H. Maj:t».

Efter hofmarskalkarne följde i projektet ytterligare tre rangklasser, nämligen vice presidenter och råd i kollegierna, vidare statssekreterare och landsdomare i Skåne samt slutligen hofstallmästare, hofråd, öfverstar och amirallöjtnanter. Inom hvar och en af dessa klasser skulle man rätta sig efter tjänsteåldern. Här stötte man på nya svårigheter. Somliga ville t. ex., att kollegierna icke skulle, såsom i projektet, vara likställda utan rangeras i bestämd ordning. Vidare frågades, om endast krigs-, kansli- och kammarråd — de enda, som på den tiden hade rådstitel — skulle hafva rang och icke t. ex. assessorerna i Svea hofrätt, hvilka, såsom riksskattmästaren anmärkte, visserligen icke hafva namn af råd men likväl göra detsamma som

[1] Denna del af protokollet återgifves som bilaga nedan sid. 150. De olika synpunkterna framhäfvas här så skarpt och tydligt, att man får en särdeles klar föreställning om rangfrågans egentliga innebörd.

råd.[1] En särskild tvistefråga var, om vice presidenten i Svea hofrätt skulle hafva företräde framför de öfriga vice presidenterna. Öfverstarnes ställning var också omtvistad, ty åtskilliga ansågo, att dessa i projektet fått alltför låg rang.

Då uppträdde till sist (den 9 dec.) Benkt Horn med ett förslag, som tvärt afklippte diskussionen. »Vi se», sade han, »huru vi äro en peine att göra rangen emellan dessa få tjänsterna, som vi nu hafva talt om . . . Är icke då bäst att göra ceremonielet kort och stanna vid landshöfdingar och generalmajorer?» Men som rådet ju redan hade fattat beslut om öfverkammarherrar och hofmarskalkar, föreslog rikskansleren, att äfven dessa skulle medtagas, hvilket också godkändes.

Följande dag, den 10 dec. 1672, utfärdades rangordningen.[2] Och adeln hade nog skäl att vara nöjd med densamma, åtminstone om man jämför den med resolutionen af 1664. Men i ett hänseende var den dock otillfredsställande för dem, som drefvo den satsen, att en persons rang uteslutande och under alla omständigheter skulle bero på hans ämbetsställning. I den nya rangordningen var nämligen regeln om ämbetes företräde framför stånd tillämpad endast på de högsta tjänsterna, men om de andra, som icke voro i ceremonielet upptagna, hette det, att man borde konsiderera »stånd, börd, venerabel ålder, förnäma embeten och andra skäliga förmåner».

Adelns program i rangfrågan var således icke fullständigt realiseradt genom 1672 års rangordning, men hvad som återstod att göra det blef gjordt 1680. Uppslaget till en ny diskussion på riddarhuset om rangväsendet gafs af en öfverste, som hette Örneklo.

Midt under sammanträdet den 20 nov. 1680 framträdde han nämligen och föreslog, att rangverket nu borde »komma till fullkommenhet», och det så väl för män som för deras hustrur. I alla andra stater och republiker vore det lag,

[1] Georg Gyllenstierna yttrade, att »sal. konungen» ville gifva assessorerna i hofrätten titel af *råd*, men eftersom de alltid ha hetat *assessorer*, ville de bli därvid. Och grefve Johan Stenbock tillade, att de kunde kallas *justitieråd* men icke *hofrättsråd*.

[2] Tryckt hos Stiernman, a. st., II, s. 1687.

att hustrun har samma rang som mannen, men här är det icke så, utan kommer en adelsmans hustru i samkväm med de stora släkterna, blir hon, äfven om hennes man har ett högt ämbete, så föraktad af grefve- och friherrefruarna och deras barn, att hon måste hålla sig dädan.

Detta väckte stor munterhet, och somliga sade, att han icke törs hem till sin hustru, om han icke skaffar henne rang. Flera unga herrar samlade sig omkring Örneklo och gåfvo honom åtskilliga »pikante ord». Men Hans Mörner yttrade, att det ändå icke är så galet, det Örneklo säger, om han bara får tala ut. Sedan uppträdde Hans Wachtmeister med ett långt anförande. Han sade sig visserligen icke vilja gå vidare än till »manfolken» men ansåg, att rangordningen borde utsträckas till de lägre tjänsterna. Efter äran är dygdernas lön, hvilket K. M:t redan erkänt genom att förordna om högre ämbetsmäns rang, hvarför skall man icke med skäl af H. K. M:t kunna begära, att H. M:t bevisar »de nedrigare betjänte» samma nåd och dem assignerar vissa ställen och grader, från hvilka ingen må hafva makt att tränga dem? Till sist accentuerade han, att han endast talade om manfolksrangen, »ty om fruntimret», sade han, »understår jag mig så mycket mindre att röra, som sal. konung Karl Gustaf hafver måst bekänna, att göra rang emellan fruntimret vore en så svår ting att determinera, att han förskräcktes därför; därför är det ock ännu blifvet ogjordt, som det ock bäst är.»

Diskussionen fortsattes emellertid både länge och väl »med löje och inblandadt pikanteri på Örneklo». Den ende, som talade till förmån för damerna, var vice presidenten Grass, som förklarade, att 3:e klassen önskade en rangordning äfven för kvinnfolk.

Något beslut fattades dock icke; men följande dag uppläste Hans Wachtmeister ett projekt till supplik angående rangen, hvilket »fanns mycket väl och moderat».

Per Sparre gjorde dock ett inkast, nämligen att många »vackra» män funnos utom adeln, såsom kaptener, majorer, öfverstelöjtnanter. Huru skulle då de anses uti rangen?

Härpå svarade Hans Wachtmeister, att de gå efter tjänsten.

Detta föranledde Stålarm att utropa: »Så hafver adelsman ingen förmån för det han är adelsman, om en annan utom riddarhuset hafver samma förmån!»

Hans Wachtmeister: »I lika charger hafver adelsman preferensen».

Detta lilla intermezzo är jämte rikskanslerens och Knut Kurcks ofvan anförda yttranden (se s. 143) belysande för uppfattningen af de ofrälse ämbetsmännens ställning i förhållande till de adliga.

Den 29 nov. anhöll öfverste Örneklo, att Wachtmeisters förslag åter skulle uppläsas och tillägg göras om kvinnfolken. Då detta bestreds, emedan saken redan vore afgjord, framlades en af några adelsmän undertecknad särskild supplik, i hvilken begärdes, att hustrun må följa sin mans kondition, och att inga andra konsiderationer än chargerna böra gälla.

Båda supplikerna[1] öfverlämnades sedermera till K. M:t och besvarades med en skyndsamhet, som bjärt sticker af mot långsamheten under förmyndartiden. Redan den 4 dec. utfärdades nämligen en kungl. resolution på åtskilliga af adeln insinuerade ärenden.[2] Om rangväsendet heter det där: »Kongl. Maj:t vill också med det första låta vidare fortsätta den för detta allaredo påbegynta förordningen om rangen och det till följe i lika måtto om rangen för de öfriga betjänte en viss disposition och reglemente med det forderligaste författa; bepröfvandes Kongl. Maj:t emellertid på raison och skäl grundadt hvad som några af ridderskapet och adeln uti deras ingifne underdåniga skrift begära och anhålla om angående rangen emellan kvinnfolken, nämligen att hustrun följer mannens tjänst, eftersom ock Kongl. Maj:t detsamma härmed vill hafva stabilierat och förordnat, så att härvid inga andra konsiderationer än chargerna gälla skola; men de, som ogifta äro, hafva rangen sig emellan efter åldern och som de äro gamla».

---

[1] De äro tryckta i Sv. ridd. o. adels riksdagsprotokoll, XIII, bil. 22 o. 23. Suppliken om fruntimmers rang är undertecknad af friherrarne R. von Ascheberg, Otto Vellingk (för sig själf och för Taube af Kuddinge), B. de Mortaigne, Hans G. Mörner och Reinh. Rehbinder samt tjugu ledamöter af 3:e klassen. Det är att märka, att friherrarne tillhörde de allra yngsta friherrliga ätterna.

[2] Tryckt hos Stiernman, a. st., II, s. 1870 o. f.

Trots gycklet på riddarhuset och »pikanterierna» mot Örneklo hade konungen således fullständigt gillat den senares förslag och icke tvekat att villfara 3:e klassens önskan. Tillägget om ogifta fruntimmer åsyftade kanske att bota deras rangsjuka.

Det i resolutionen utlofvade reglementet utfärdades sedan den 10 dec.[1] och upplästes samma dag på riddarhuset.

Angående denna rangordning må först en anmärkningsvärd omständighet framhållas. Medan under förmyndaretiden rangfrågan gifvit anledning till ändlösa diskussioner och onödigt prat, finnes — så vidt jag kunnat se — icke ett enda ord om den saken i 1680 års rådsprotokoll. Rangordningen utfärdades antagligen utan rådets hörande. Hvad innehållet beträffar, ökades nu antalet rangklasser från 9 till 28, den sista omfattande ryttmästare, kaptener och assessorer i kollegierna. Öfverstarne fingo högre rang än enligt 1672 års projekt; de ställdes nämligen näst efter hofmarskalkar samt före statssekreterare, vice presidenter och råd i kollegierna.[2] I inledningen fastslås nu utan någon inskränkning den grundsatsen, att vid bestämmande af rang »inga andra konsiderationer än chargerna måge gälla».

Det var således konung Karl XI som till sist löste detta liksom så många andra svåra problem. Men den politiska ställningen var också nu en helt annan än förut. Gustaf Bondes profetia hade gått i fullbordan: det som öfvergått den danska adeln, hade inträffat äfven här. Högadelns makt var bruten, och »herreståndet» kunde under sådana omständigheter icke längre hafva någon betydelse vid rangväsendets ordnande, ja, det blef blott en tidsfråga, när klassindelningen skulle försvinna äfven på riddarhuset.

---

[1] Finnes särskildt tryckt och dessutom i Stiernmans »Samling af kungl. bref, stadgar» etc., IV, s. 294 o. f.

[2] Redan 1675 hade K. Maj:t, på förfrågan af fältmarskalken Gustaf Banér, resolverat, att vid krigsrätters hållande i krigskollegium öfverstarne skulle hafva säte framför de krigsråd, som icke därjämte innehade eller förut innehaft någon öfverstecharge (Riksreg. 11 april 1675). — Att öfverstarne fingo rang framför statssekreterarne, torde icke hafva behagat de senare. I riksarkivet (Handlingar ang. rangordningar) finnes ett odateradt memorial, där det med anförande af åtskilliga exempel, särskildt från Karl X Gustafs tid, bevisas, att statssekreterare borde hafva högre rang än öfverstar. Det var också den principen, som följdes vid upprättandet af förslaget till 1672 års rangordning (se ofvan s. 145).

Bilaga.

Utdrag ur riksrådets protokoll den 26 november 1672.[1]

— — — — — — — — — — — — — —

Hr Rolamb: När Konungen befaller en ting, så måtte undersåtarne lyda; älliest går aldrig rätt till. När Hans Maij:tt har slutit en ting och sagt, at dhet så skall hållas dermedh, så vore en mycket fahrlig ting dhet, om någon ville säga, han är inthet tillfredz dermedh, och understode sig att disputera Hans Maij:ttz stadga.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Dhen, som sätter sig dheremot, bör exemplariter straffas. Och den, som har varit värdig till at få itt embete af Hans Maij:tt, han bör också åtniuta dhen ähran och respecten, som det samma embete tillkommer, och den, som har ringare tienst, inthet understå sig at gå öfver den, som förnähmare tienst har.

Grefve Stenbock: Hvar står dhet, at den, som äldre är i tiensten, skall gå före? Dherpå är hvarken lag eller privilegier.

Hr Rolamb: Förnufftet geer dhet med.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson] idem.

Hr Knut Kurck: Qui prior tempore, prior jure.

Grefve Nils Brahe: Skola då förfädernas meriter inthet considereras?

Hr Knut Kurck: Jo männ, dhet är myckit vell, om Hans Maij:tt såsom en nådig herre reflecterar på förfädernas meriter, men om dhe effterkommande inthet ha dhen capacitet, som sig bör, eller och villia inthet evertuera sig, så kan den samma inthet för sina förfäders skuld prætendera at stijga fram öfver andra, som hafva större embete, dygdh och meriter.

Grefve Nils Brahe: Jagh vill inthet till at disputera emot uthan discoursive säga min ringa mening härom. Jagh tycker, at äfven som dhet står hos Konungen at dela tienster uth och at determinera, uthi hvad värde den eller den tiensten bör vara, äfven så står dhet och till Hans Maij:tt att göra ståndh och at determinera, hvad åtskillnad dhet bör vara emillan stånden. Dhet ena kommer af Hans Maij:ttz höghet så vell som dhet andra, och den förmonn, som forne Konungar haa gifvit en eller annan, dhet tyckes mig, at vij inthet kunna nu betaga någon eller sluta något dherom, uthan dhet bör Hans Maij:tt sielf göra. Dhet är en stor distinction emillan oss och dhet vij göra nomine Regis, och emillan personam regiam och dhet Hans Maij:tt sielf gör. Vij kunna fuller nu säga våre tankar dherom och effter den edh, som vij äro Konungen och fäderneslandet förbundne med, gifva vårt rådh, men at sluta något nu, håller jag be-

---

[1] Efter sekreteraren Lindskölds originalprotokoll i riksarkivet. Jämf. ofvan s. 145.

tänkeligit, effter som Hans Maij:tt tör äondå kanske alt ändrat. Men när Hans Maij:tt säger sielf en gång, at han vill haat så och att så skall hållas, då blir dhet en lag, och då lährer jag gerna stijga opp och säga, at jag vill rätta mig dhereffter. Skulle dherföre oförgrijpeligen tycka bäst vara at dröja dher medh.

Hr Jöran Gyllenstierna: Om dhet nu skulle skutas opp, så blir dhet illusorium för hela Ridderskapet.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Vij sittia här såsom rådzpersoner och få inthet considerera hvarken Grefvar eller Frijherrar, uthan måste råda till det, som rätt och equitable är effter vår edzplicht. Dhet är vist, som Grefve Nils sade, att dhet dependerar af Hans Maij:ttz höghet at göra Grefvar och Frijherrar, och jag är ovärdig en af dhe äldste Frijherrar, som i Sverige g[i]orde äro. Men inthet dhet at något oss betages af det, som oss är gifvit, dherigenom at embete, dygd och meriter considereras framför ståndh. När vij sittia på Riddarhuset, så niuta vij den förmonnen till goda, som privilegierna förmå. Vij niuta grefveskaper och frijherreskaper, och dherföre böra vij i underdånighet tacka Hans Maij:tt, som jag och nu tackar Hans Maij:tt underdånigst för alt dhet goda, som min familie i så måtto åthniuter. Men om vij gå dherpå och säga, at vij haa någon ärftlig höghet, och at vij äro födde till den samma och böra eo ipso gå framför alla andra och näst Riksens Råd, så är dhet en ting, som strider emot Konungens höghet och fäderneslandets vellferdh, ja och emot sielfva privilegierna. Ty dher står expresse, at dhe skola innom Riddarehuset så sittia, men dheruthom gånge hvar som han är man till uthan någons embetes præjudice. Om jag eller någon annan ville prætendera någon ärfftlig höghet och förmedelst den samma at gå framför andra Hans Maij:ttz betiente, som haa förnämare embete och som ha lenge och vell tient, hvem skulle då haa lust till att tiena på sådant sätt, när han såge sig ingen heder haa dherföre? Älliest också är dhet at considerera, at dhet är snart dhet endaste medlet, hvarmed Hans Maij:tt nu kan gratificera dhem, som tiena troget och vell, at dhe få avancera från dhet ena embetet till dhet andra, ty grefskaper, frijherreskaper och några hundrade bondegårdar har Hans Maij:tt inthet mehr at gee bort. Jagh contesterar Gudh, at jag talar detta effter bästa mitt vett och samvete och anser inthet mitt stånd eller den förmonn, som jag hoppas, at jag kan hafva så vell som en annan uthi mine förfäders meriter och g[i]orde tienster, om jag ville beropa mig dherpå. Men jag tycker, at jag giorde illa emot Konungen och mitt fäderneslandh, om jag satte dhet framför embete, dygd och meriter.

Grefve Nils Brahe: Jagh är af samma mening som Hr Johan är, men inthet finner jag dhet, at när en Konung confererar en stånd, dignitet och värde, at om den samma han säger, at han är född till dhen förmonnen, som Konungen har gifvit hans förfäder, at han dhermed begär något, som pugnerar mot jura Majestatis.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: En kan inthet vara född till dhet, som han inthet är berättigad till.

Grefve Nils Brahe: En som är född adelsman, han är ju född till at gå för en bonde.

Hr Knut Kurck: Bonden är inthet på itt Riddarehus med oss.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Icke heller har han våra privilegier.

Hr Rolamb: Qui bene distinguit, bene docet.

Grefve Nils Brahe: Emillan Ridderskap och Adel ha alla forna Konungar g[i]ordt distinction, och dhet görs ännu. Men at säga, at en Grefve är född till at gå nämst Riksens Rådh, dhet improbera alla Grefvarne sielfva.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Dhet är lijkvell skedt.

Grefve Nils Brahe: Om dhet är skedt härtill, så kan dhet nu corrigeras, men lijkvell kan dhet inthet nekas, at offta en är född till dhe förmonner, som en annan inthet är född till. Dhen som är född af itt sådant hus, som har g[i]ordt konungen och fäderneslandet stora tienster, han har hafft altijdh den förmonnen, om han inthet sielf har vahnslächta[t]s, at man har hafft mehr regard på honom änn elliest. Jagh har och hört af mine föräldrar, at Konungen altijdh har hafft reflexion på den, som har hafft la naissance, framför den, som inthet har hafft la naissance.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Dherutinnan äro vij ense med Grefve Nils, at dhet bör reflecteras på naissancen, men lijkvell embete, dygd och meriter först och främst considereras.

Grefve Nils Brahe: Jagh tycker, att jus Maj:tis består dheruthi, at hvar considereras innom sine gräntzer, och om vij nu in genere ville säga, at alla charger skulle gå framför stånd, så vore dhet alt för vidt gångit. Men dhet tyckes mig fuller, at somblige tienster böra gå framför ståndh, somblige inthet.

Hr Stiernschöld: Dhet hafve vij och tänkt och så inrättat vårt project.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Dhet är funnit härtill, at Grefvarne ha stigit framför Feldtmarskalkar.

Hr Jöran Gyllenstierna: Ja offta en Capten framför Öfverstar. Huru kan Kungens tienst på dhet sättet förrättas?

Grefve Nils Brahe: Dhet vore illa, om en Grefve eller Frijherre ville gå framför alla; dhet är ingen, som gillar dhet.

Hr Rolamb: Är då icke bäst at gå effter chargen, som har sitt præ, dherföre at man præsupponerar, at meritum är dherhoos.

Grefve Nils Brahe: Saken i sig sielf kan vara billig, allenast jag tycker, at vij böra attendera den distinctionen, om vij göra något slut häruthi nu, så är dhet helt annorledes änn om Hans Maij:tt gör dhet sielf.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Dhet står änndå sedan hos Hans Maij:tt att gilla eller at ändra dhet, som vij nu göra.

Hr Rolamb: Antingen Hans Maij:tt gör dhet nu eller något häreffter, så lärer änndå Hans Maij:tt med Riksens Rådz råde görat.

Grefve Nils Brahe: Dhet är lijkvell svårt at nu göra en sak, som forna Konungar inthet haa velat taga på sig.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Dhet är myckit svårare at vägra Ridderskapet och Adeln svar på dhet dhe så inständigt begära. Mycket svårare är dhet at låta alt gå i confusion och låta Hans Maij:ttz tienst lijda. Är icke dhet billigt, at Hans Maij:tt reflecterar på ett helt stånds suplique och igenom en god ordning hindrar och förekommer alt dhet, som kan förorsaka träta, oreda och mordh? Dhet är solenniter dherom voterat i Hans Maij:ttz och i Hennes Maij:ttz Drottningens nährvaro, at dhet skall skee, och dherföre får ingen nu mehra tala dheremot.

Grefve Nils Brahe: Jagh mente, at vij skulle få discourrera dherom.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Inthet om dhet, som reda slutit är. Vij haa privilegierne för oss, och vid dhem hoppas vij at blij conserverade, och at dhereffter itt slut görs.

Grefve Stenbock: Dhet har jag fuller altijdh hördt, at när en ting slutes, så har dhet olijka krafft, som en myndig och som en omyndig Konung gör.

Hr Jöran Gyllenstierna: Skulle dhet principium gälla, så voro alla allianccr, alla tractater, som nu slutne äro, fåfänge och krafftlöse.

Hr Rolamb: Dhet vore en fahrlig consequence.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Jagh vill läggia skriftligen in mitt votum. Jagh vet i mitt samvete, at jag har rådt som en ährlig rådzperson, som har ment Konungen och fäderneslandet vell.

Hr R. Admiralen: Jagh tror vij haa fuller alla den intentionen · at mena Konungen och fäderneslandet vell.

— — — — — — — — — — — — — —

Hr R. Admiralen: När privilegierne gofvos, då var R. Cantzleren, som g[i]orde dhem, myckit mot Grefvarne, men lijkvell taltes då inthet om dhet, som nu moveras.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Då voro man 2 eller 3 Grefvar, men nu äro så månge; dherför har det mehra på sig nu.

Grefve Stenbock: Skola dhe mista något dherföre at dhe äro många.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Nej, men dhe haa aldrig hafft rätt dhertill.

Hr R. Feltherren läste opp uthaf privilegierne den 25 och den 26 §, hvad som dheruti om embete och dygd förmäles, och at hvar och en uthom Riddarehuset skall respecteras, som han är man till.

Grefve Nils Brahe: Jagh har hördt, at somblige på Riddarehuset så distinguera dhetta, at dhe mena, dhet skall förstås om hvar classe à part. Nembligen at om tvenne Frijherrar äro, af hvilka den ene på Riddarehuset har försätet, så bör den samme uthom Riddarehuset inthet gå fram om den andra, så framt han har förnämare embete.

Hr Jöran Gyllenstierna: Inthet vill jag gå på Riddarehuset och proponera dhem den distinctionen. Jagh vet jag skulle inthet blij vellkommen.

Hr Johan Gyllenstierna: Dhet vore dhem alla till största prejudice.

Hr Gustaf Carlson Bonde: Inthet tror jag, at någon antingen finner dhet i privilegierne eller tänker, att dhet så kan förstås.

Grefve Nils Brahe: Somblige i tertia classe lähre sielfve sägat.

Hr Johan Gyllenstierna Jör[ansson]: Aldrig har jag hördt dhet.

Grefve Nils Brahe: Lätt man denne ceremonialen komma ned på Riddarehuset, så få vij se, om dhe blij dherom ense.

Hr Jöran Gyllenstierna: Han bör inthet komma på Riddarehuset; dhet vore mot Konungens höghet, som äger sielf at statuera häruthi.

Hr Knut Kurck: Skulle dhe corrigera dhet, som Hans Maij:tt godt finner? Dhe haa icke heller begärt, at dhe skulle få ceremonialen på Riddarehuset, men dhet ha de begärt, at Hans Maij:tt täckes göra en.

Hr Johan Gyllensticrna Jör[ansson]: Dhet kommer dhem inthet till at säga deruthi, ty Konungen rår sielf om sine tienster. Man måste inthet med sådane questioner hindra itt så hälsosamt värk.

— — — — — — — — — — — — — —

Finska kriget 1808—1809

AF

A. HAMMARSKJÖLD

III.

Den ryska fälttågsplanen var uppgjord af ingeniörgeneralen Johan Peter van Suchtelen (f. i Holland 1759, sedan 1783 i rysk tjänst). Med utmärkelse hade han 1789—90 deltagit i kriget i Finland. Därefter hade han varit ledamot af en kommitté för samling af statistiskt material rörande Finland och Sverige samt för granskning af äldre fälttågsplaner för ryska krig i Finland. År 1800 hade han varit befälhafvare öfver de trupper, som skulle skydda Hvita hafvets kuster mot engelsmännen. Han hade sedan af kejsar Alexander fått i uppdrag att organisera och utbilda den af denne kejsare 1801 återupprättade ryska generalstaben; »den skicklige och viljestarke mannen» lyckades väl lösa denna uppgift, trots allt det motstånd, som mötte honom såsom utländing.

I det drama, som kallas det finska kriget 1808—1809, var van Suchtelen kanske den mest framstående af de ledande personerna. Icke ens den lysande Kamenski torde hafva gjort Ryssland så stora tjänster som han.

Enligt den uppgjorda fälttågsplanen skulle ryssarnes högra flygel, omkring 7,000 man stark, under befäl af generallöjtnanten Tutschkoff I operera på östra krigsskådeplatsen, d. v. s. i Savolaks, krossa den i detta landskap under befäl af öfversten grefve J. A. Cronstedt stående Savolaks-brigaden eller åtminstone drifva den från det vik-

tiga Kuopio upp mot Uleåborg. Därefter skulle en del af denna flygel operera väster ut för att öfver Heinola förena sig med ryska arméens center. Denna skulle bestå af nära 9,000 man under generallöjtnanten furst Bagration. På Keltis- och Anjala-vägen skulle centern i två kolonner inbryta i svenska Finland; den högra mot Nyby och Lahtis på Tavastehus-vägen, den vänstra mot Elimä, Orimattila och Marttila. Den vänstra flygeln, omkring 8,000 man, skulle under generallöjtnanten furst Gortschakoff framrycka på kustvägen från Fredrikshamn öfver Mämmälä och Högfors, intaga befästningarna vid Aborrfors, därefter framrycka till Sibbo i två kolonner, som i förening skulle operera mot Helsingfors.

»Grundtanken i denna plan var, att *vänstra flygeln* skulle framgå mot Helsingfors, där de svenska hufvudkrafterna antogos befinna sig, medan *midten*, genom en rörelse i riktning mot Tavastehus, skyddade dess högra flank men därvid hölls något tillbaka för att vid behof kunna tjäna såsom reserv för vänstra flygeln. Vidare skulle *högra flygeln*, sedan den fyllt sin uppgift på östra krigsskådeplatsen, delvis öfverföras till den västra. Skulle det visa sig, att motståndarnes hufvudstyrka stode annanstädes, t. ex. vid Tavastehus, skulle åt detta håll samlas hela midten och nästan hela vänstra flygeln. Kröntes dessa operationer med framgång, skulle Sveaborgs eröfring blifva nästa mål.

I händelse åter af motgång skulle högra flygelns hufvudstyrka under Tutschkoff vika tillbaka till Jokkas, under det att mindre afdelningar kvarlämnades vid Rantasalmi och Puumala till flankernas skyddande. Midten och vänstra flygeln skulle gå tillbaka till Borgå-linien för att där i befästa ställningar invänta reservtrupper.»

Hela styrkan af de tre divisionerna, som utgjorde flyglarna och midten af den ryska operationsarméen, skulle sålunda utgöra omkring 24,000 men torde i verkligheten ej hafva varit mer än 18 à 20,000 man. I ryska Finland skulle likväl stå 12 à 17,000 man reservtrupper. Hufvudmålet för fälttågsplanen var ockuperandet af hela Finland till Bottniska viken. Arméen skulle med en bred front öfvergå gränsen. Öfverbefälet skulle föras af generalen af infanteriet grefve von Buxhöwden, som tillhörde en gam-

mal baltisk adelssläkt (f. 1750). Hans krigserfarenhet var mycket stor, framför allt om den jämföres med de svenska generalerna Klingspors och Klerckers. Han hade bland annat fört vänstra flygeln i slaget vid Austerlitz, äfven år 1806 hade han innehaft ett högt befäl mot fransmännen.

Den mest framstående af hans undergeneraler var chefen för 21:a divisionen eller centern, Peter Ivanowitsch Bagration, af en gammal georgisk furstesläkt. Han hade med utmärkelse deltagit i alla ryssarnes senare krig och liksom Kamenski varit en stor gunstling hos Suvorov.

Natten till den 21 februari, som blef den första operationsdagen, innehade de svenska trupperna följande ställning. Långs gränsen stodo i Aborrfors, Anjala, Värälä och Keltis de vanliga gränsposteringarna. Af hufvudstyrkan hade första brigaden under öfversten friherre Palmfelt vid denna tid endast delvis gjort sin uppmarsch. Den andra brigaden, under Adlercreutz, hade sin ställning kring Artsjö och Nyby o. s. v. samt mot den öster och sydöst från dessa ställen belägna vägknuten vid Elimä, o. s. v. Delar af denna brigads artilleri och kavalleri hade dock ej ännu hunnit framkomma.

Tidigt på morgonen söndagen den 21 februari öfverskredo den 21:a och 17:e ryska divisionen, eller Bagrations och Gortschakoffs kårer, gränsen vid Keltis, Anjala, Hirvikoski, Strömfors och Aborrfors. Klockan 6 på morgonen lossades vid sistnämnda ställe det första skottet af den svenska gränsposteringen, som trängdes undan af en rysk skvadron. Äfven de svenska trupperna kring Tessiö och Elimä drogo sig tillbaka. På kvällen hade ryssarne uppnått linien Kausala—Elimä—Lovisa. På svenska sidan stod visserligen hufvudstyrkan kvar bakom Forsbyån, men som Klercker insåg, att hans trupper ej skulle hinna verkställa sin uppmarsch i denna linie, beslöt han den 22 februari att förbereda den anbefallda koncentreringen kring Tavastehus.

Under den 22 skulle ryssarne fortsätta sin framryckning mot Forsby-linien. Endast en af Bagrations kolonner skulle observera Keltis—Tavastehus-vägen fram till Nyby, men hans båda öfriga och vänstra flygelns bägge kolonner skulle framrycka mot Helsingfors, emedan Buxhöwden trodde, att den svenska hufvudstyrkan där stod samlad.

Den mellersta af Bagrations kolonner stötte den 23 på e. m. vid Mörskom på en svensk kommendering under kapten Brehmer, som två gånger tillbakaslog ryssarnes anfall och ej drog sig tillbaka, förrän ryska skidlöpare visat sig på hans flanker. Bagrations högra kolonn (omkr. 2,000 man), under generalmajor Müller, råkade vid Artsjö i strid med öfverste Fleming, som kommenderade Åbo läns regemente och några andra trupper, tillsammans omkr. 1,600 man. Striden blef skarp men ärofull för svenskarne. Särskildt utmärkte sig en division artilleri under befäl af underlöjtnanten Hagelstam, som så kraftigt i flanken besköt de ryska anfallskolonnerna, att dessa måste draga sig tillbaka. Fleming inväntade ej ett nytt anfall utan verkställde Adlercreutz' redan förut gifna order att retirera.

Bagrations första kolonn under generalmajor Tutschkoff III hade den 24 vid Kuuskoski (vid Forsby-ställningen ganska nära kustlandsvägen) trängt undan en bataljon Björneborgare, medan Bagrations andra afdelning i två kolonner anföll Forsby-ställningens front under öfverste Gripenberg. Denne afslog det första ryska anfallet, men vid underrättelsen om att hans vänstra flank var hotad drog han sig tillbaka till Borgå. Där förenade han sig med en bataljon nyländingar under öfverste von Döbeln, som hejdade fienden, hvarefter svenskarne enligt order anträdde återtåget mot Mäntsälä n. v. från Borgå.

Svenskarnes återtåg till Tavastehus, som nu omedelbart företogs, kom att äga rum på två kolonner, den ena under Palmfelt, den andra under Adlercreutz. Från den 24 februari till och med den 26, eller på tre dagar, marscherade Palmfelt under ihållande sträng köld på snöfyllda vägar nio nymil. Genom detta onödigt hastiga återtåg gick känningen med fienden förlorad. Den 28 stod han vid Turenki eller 15 km. från Tavastehus.

Adlercreutz handlade med större besinning. Sedan han natten till den 25 februari mottagit Klerckers order om reträtt, drog han under nämnda dag sin vänstra flygel till Lahtis, på stora landsvägen mellan Tavastehus och Keltis, och sin högra till det några mil söder om denna landsväg belägna Orimattila, till vänster om hvilken by åboländingarne och Nylands jägare under Fleming lågo i byn Käkelä.

Som Adlercreutz ej anbefallt bevakning åt vägen till Artsjö, lyckades Bagrations högra kolonn under Müller den 26 på kvällen öfverrumpla Fleming i Käkelä. Vid 10-tiden anföllo de ryska förtrupperna under »förfärligt skrik» åboländingarne, af hvilka den ena hälften oklädd måste strida i 36 graders köld, medan den andra hälften klädde på sig. Först vid half 3-tiden på morgonen drogo sig ryssarne tillbaka, hvarefter Adlercreutz, som fått order att påskynda sin reträtt, äfven drog sig tillbaka för att på den stora Keltis—Tavastehus-landsvägen förena sig med Lahtis-kolonnen. Den 28 februari på aftonen voro hans trupper samlade på stora landsvägen Lahtis—Tavastehus omkring Kankaantaka. De stodo likväl 55 km. från den kring Turenki stående hufvudstyrkan af Palmfelts brigad.

Men redan den 28 februari gaf Klercker order till Palmfelt och Adlercreutz, att de med sina trupper skulle besätta linien Tavastehus—Hattula, i hvilken ställning Klercker tänkte bjuda den ryska arméen spetsen.

Redan den 28 februari var ryska hären lika mycket splittrad som den svenska. Ryssarnes splittring varade emellertid ungefär 8 dagar eller betydligt längre än hos motståndaren. Müllers kår, som framkommit till Lahtis, stod nämligen sex mil aflägsen från den i linien Borgå—Mäntsälä—Sibbo stående hufvudstyrkan af ryska arméen, hvilken utgjordes af två kolonner af *midtens* eller Bagrations trupper samt af vänstra flygelns båda kolonner.

Men den 28 fick Buxhöwden omsider klart för sig, att svenska hufvudstyrkan icke, såsom han förut trott, var koncentrerad kring Helsingfors utan höll på att blifva det kring Tavastehus. Som den ryske generalen var öfvertygad om att Klercker ämnade försvara denna viktiga punkt till det yttersta, beslöt han att med samlad styrka kasta sig öfver honom. Han ämnade nämligen den 8 mars med sina samtliga kolonner, eller 11,000 man, därstädes anfalla den förres 7,700 man. Ett falskt rykte om att en större svensk styrka stod vid Helsingfors förmådde honom emellertid att till den 9 mars uppskjuta anfallet på Klercker.

General Karl Natanael af Klercker var en ärans man. Att hans militära erfarenhet var ringa, rådde han ju ej för. Han hade nämligen ej deltagit i några andra

krig än det pommerska och Gustaf III:s ryska krig. Under det senare hade han efter Anckarsvärds arrestering blifvit tillförordnad chef för Sveaborgs-eskadern af arméens flotta men hade ej aktivt deltagit i själfva kriget. Han hade sedermera vid olika tillfällen varit kommendant på Sveaborg. Det var en stor olycka, att han ej vid krigets utbrott i stället för Cronstedt hade detta befäl. *Där* skulle han hafva varit på sin plats och nog till sista man och sista patronen försvarat Sveaborg. Hans organisatoriska och administrativa talanger tyckas hafva varit af särdeles framstående art, och i motsats till Klingspor var han äfven oegennyttig. För att leda ett fälttåg däremot var han både för gammal och för gammalmodig. Likasom han inger långt mer sympati än Klingspor, hade han äfven i det afseendet ett företräde framför denne, att han var en verkligt behjärtad man. Däremot har man öfver höfvan berömt honom, för att han vid Tavastehus ville leverera ryssarne en hufvudbatalj. Han var visserligen där starkare än hvad Runeberg säger —, ehuru likväl ej, såsom denne påstår, »lika stark som fienden» utan tvärt om ryssarne betydligt underlägsen. Om han fått utföra sin plan, skulle finska hären näppeligen undgått en katastrof. Var Klingspor en mindre behjärtad man än Klercker, så var han dock näppeligen underlägsen Klercker såsom fältherre.

Vilhelm Maurits Klingspor (f. 1744) hade 1779 blifvit regementschef. Under 1789—90 tjänstgjorde han såsom generalintendent vid arméen i Finland och inlade i denna egenskap stora förtjänster, ehuru han redan då gjorde sig känd för egennytta. Efter krigets slut 1790 utnämndes han till generallöjtnant och högste befälhafvare i Finland. Denna post innehade han, med ett kortare afbrott 1791—92, till kriget 1808. Om den plan han utarbetat till Finlands försvar och om dennas öfverensstämmelse med Augustin Ehrensvärds samt om hans ledamotskap i den hemliga krigsberedningen i januari 1808 är redan taladt. Då han i början af febr. fick order att skyndsamt afresa till Finland för att återtaga befälet öfver de därstädes stående trupperna, erbjöds honom likväl att få lämna detsamma, »om han funne sig oförmögen att uppfylla det under nuvarande omständigheter». Men han begagnade sig ej af tillbudet utan påtog

sig märkvärdigt nog det stora ansvaret, kanske hufvudsakligen på grund af detta befäls anseende och inkomster.[1]

Klingspor skulle den 9 februari ha afrest men kom ej att lämna Stockholm förr än några dagar senare.[2] Före sin afresa fällde Klingspor sitt bekanta yttrande, att han icke ville åtaga sig att försvara Finland mot ryssarnes stora öfvermakt. Detta yttrande behöfver likväl icke tydas såsom en feg modlöshet utan kan snarare förklaras genom hans grundliga kännedom om det finska försvarsväsendets brister. Egendomligt måste det likväl det oaktadt förefalla, att regeringen lät honom få behålla befälet. Aktivt hade han ju icke deltagit i något fälttåg sedan sjuåriga kriget. Hans förtjänster om intendenturen voro visserligen obestridliga men kunde väl icke berättiga honom till erhållandet af det ansvarsfullaste uppdrag, som vid denna tid kunde anförtros en svensk man, liksom de väl näppeligen heller rättfärdiga, att han öfverhopats med alla möjliga slags utmärkelser. Men Klingspor är icke den ende under detta tidsskede, hvars lysande befordringar måste väcka undran och förvåning. Sådana funnos nämligen flera både inom arméen, flottan och den civila administrationen. Detta kastar en hemsk och betydelsefull dager öfver detta skede i vår historia. Dock må man akta sig att ensamt på Gustaf IV Adolf kasta skulden för dessa missförhållanden. Grunden till dem ligger djupare. De härledde sig från den byråkratiska anda, som under Frihetstiden blifvit hart när allsmäktig och som icke upphörde med Gustaf Adolfs fall.

Till tjänstgörande generaladjutant vid finska arméen, d. v. s. till chef för dess generalstab, hade Klingspor fått den 37-årige öfversten grefve Gustaf Karl Fredrik Lövenhielm, hvilken såsom inspektör för kavalleriet inlagt stora förtjänster. Lövenhielm var utmärkt för mod och

---

[1] Huru stor lön och huru stort dagtraktamente han hade såsom general-en-chef känner jag icke. Men af en Lagerbrings promemoria ses, att Klingspor för resans verkställande till krigsskådeplatsen för sig och sin adjutant i statskontoret begärt 1,000 rdr (specie) i förskott. S. d. befaller konungen presidenten Lagerheim till Klingspor förskottsvis utbetala 2,000 rdr banko. S. d. befalles äfven Lagerheim till Klingspor utbetala 4,000 rdr banko, hvaraf 500 i guld, 200 rdr i silfver och resten i banksedlar. Dessa 4,000 rdr banko skulle väl dock användas »till hemliga utgifter». Originalprotokollen 8/2 1808.

[2] Trolle-Wachtmeister, I, s. 89.

ridderlighet, men om han ägde någon större militärisk begåfning, är ovisst. I afseende på fosterlandskärlek, karakter och duglighet hörde han emellertid nog till de bästa bland sina samtida.

Under det Klercker samlade sina trupper kring Tavastehus och ryska arméen börjat utföra Buxhöwdens plan att koncentriskt framrycka mot denna stad, anlände emellertid hans excellens generalen af infanteriet grefve Klingspor och Lövenhielm till arméen. Som de måst taga den långa omvägen rundt om Bottniska viken, saknade Klingspor före sin ankomst till Tavastehus tillförlitliga underrättelser om gången af operationerna. Först dagen före sin ankomst till sistnämnda stad eller den 29 febr. hade han från Klercker fått en rapport, däri denne i korthet meddelade honom hvad som händt, sedan fienden gått öfver gränsen, men tillika den felaktiga uppgiften, att ryssarnes styrka i striden vid Artsjö den 24 februari uppgått till 8,000 man, ehuru, såsom redan nämndt är, den blott utgjort 2,000 man. Under sin resa genom Finland till Tavastehus hade Klingspor utfärdat befallningar om etappväsendets och den finska landstormens organiserande. Vid framkomsten till Tavastehus befallde han slutligen, att den öfver Tammerfors till Ny-Karleby ledande Näsijärvi-vägen skulle inrättas till operationslinie för arméen samt att för detta ändamål proviant- och furagemagasin på tre ställen skulle upprättas. Denna väg för återtåget ogillade dock Klercker, emedan han ansåg en reträtt genom det inre af landet för ett så orimligt företag, att det skulle i grund ha förstört trupperna. Dock gaf han på Klingspors befallning, ehuru för sent, kommissariatet därom order. Många lidanden skulle likväl hafva besparats finska arméen, om denna Klingspors plan kommit att utföras, och Klercker har onekligen gjort sig skyldig till ett fel, då han icke genast gick i författning därom.

Den 2 mars öfvertog Klingspor befälet öfver arméen, som nu var samlad kring Tavastehus. I det krigsråd, som sammankallades, tillkännagaf Klingspor sin afsikt att draga sig tillbaka längre norr ut. Klercker var af olika åsikt; han ville slåss vid Tavastehus, men han lyckades ej genomdrifva sin vilja. Genom den uppfattning af krigsläget,

Klingspor i hastigheten förskaffat sig, hade han nämligen fått den mest öfverdrifna föreställning om ryssarnes styrka. Och att Klingspor kommit till denna uppfattning, därtill var Klercker till god del skulden, emedan han aldrig vetat skaffa sig tillförlitliga underrättelser om ryssarnes styrka och förehafvanden. Klingspor å sin sida begick vid detta tillfälle det felet att icke framlägga någon detaljerad operationsplan. Han ville endast afvakta fiendens mått och steg för att därefter taga sina dispositioner. Om *en* sak var han likväl från början öfvertygad, nämligen att arméen måste retirera, men för proviantens och den stora artilleriparkens skull måste han likväl stanna kvar ännu några dagar vid Tavastehus. Men den 5 mars fick han från Savolaksbrigadens chef, J. A. Cronstedt, underrättelse om, att ryssarne i fyra kolonner gått öfver Savolaks-gränsen samt att de med en femte ämnade anfalla St. Michel. Cronstedt hade därför ansett sig tvungen att draga sig tillbaka öfver Leppävirta. Härigenom kom ryska Savolaks-kåren att stå Uleåborg 20 mil närmare än finska hufvudhären och ungefär lika nära Gamla Karleby som denna. Krigsläget blef därför i Klingspors ögon högst betänkligt. Han beslöt fördenskull också att genast med hela arméen draga sig tillbaka till Österbotten, och denna plan var onekligen bättre än Klerckers; ty om Klingspor några dagar till overksam stått kvar vid Tavastehus, skulle återtåget för arméen äfventyrats.

Däremot hade en annan utväg under de första dagarna af mars stått Klingspor öppen, och om han tillgripit den och handlat med kraft och beslutsamhet, skulle han hafva hört till de stora fältherrarnes antal. Han borde nämligen genast efter sitt öfvertagande af befälet gripit till offensiven och riktat stöten mot söder eller sydväst. Om han detta gjort, synes det icke oantagligt, att de mot Tavastehus framryckande ryska kolonnerna kunnat blifva slagna hvar för sig.

»En offensiv i början af vinterfälttåget skulle sålunda kunnat medföra storartad framgång, ja, kanhända ledt därtill, att belägringen af Sveaborg måst uppskjutas, hvarigenom dess undsättning från sjösidan vid inträffande öppet vatten blifvit lättare. Bibehållandet af denna starka fästning skulle då tryckt sin prägel på hela fälttåget. Så länge den var Sveriges krona tillhörig, hade fienden ej fått fast fot i landet.»

Likväl kan det icke läggas Klingspor till last »*såsom något bestämdt fel*», att han ej grep till offensiven. De oriktiga rapporter, han mottagit af Klercker och Adlercreutz om de ryska afdelningarnas numerär, hade ju ej kunnat annat än förtaga honom tron på att en offensiv kunde krönas med framgång.

För truppernas reträtt hade Klingspor, som sagdt. först ämnat välja de inre och kortare vägarna till Österbotten. Han tänkte anordna återtåget på tre kolonner, af hvilka den högra skulle följa Tammerfors—Kauhajoki—Lappovägen, den mellersta Näsijärvi-vägen och den vänstra Peijänevägen. Som krigskommissariatet genom Klerckers förvållande ej fått tillfälle att anordna magasin på Näsijärvi- och Peijäne-vägarna, måste Klingspor låta sin plan falla och i sista stund lägga Klerckers plan till grund för återtåget. Klercker hade, såsom redan är berättadt, från början ogillat reträtten öfver Tavastland. Enligt hans plan skulle en kolonn följa kustvägen öfver Björneborg och en annan antingen sommarvägen Tammerfors—Kauhajoki—Lappo, eller vintervägen genom Ikalis och Jalasjärvis socknar, eller mera väster ut, än Klingspor velat. Därigenom blef dock vägen längre. Palmfelts brigad skulle gå genom Akkas och Verilaks socknar till Lautakylä, där magasin fanns, och Björneborg. Adlercreutz' brigad skulle gå samlad till Tammerfors. Därifrån skulle en mindre del gå ofvannämnda vinterväg till Ny-Karleby, den större delen till Lautakylä och Björneborg. Alla transportkolonner skulle gå öfver Björneborg. Den 6 mars kl. 8 e. m., således omkring 36 timmar före den dag, Buxhöwden med samlad styrka tänkt slå det afgörande slaget mot svenskarne vid Tavastehus, anträdde dessa återtåget. Den 10 mars delades Tammerfors-kolonnen; den svagare förde Adlercreutz själf, den större öfverste v. Numers. Den 11 uppbröto båda kolonnerna från Tammerfors, Numers' för att i ilmarscher i Kumodalen verkställa sin förening med Palmfelt. Den 11 vardt en af Numers' eftersta bataljoner vid Hatanpää anfallen af ryssarnes förtrupp under generalmajor Jankowitsch. På Pyhäjärvis is öfverrumplades denna bataljon, som tillhörde Åbo läns regemente och kommenderades af major Reuterskiöld, som likväl icke tappade hufvudet utan tvang

genom en väl riktad eld de fientliga ryttarne att draga sig tillbaka.

Sedan Jankowitsch misslyckats i detta försök, vände han sig norr ut för att intränga i Tammerfors. Där var han, i följd af att svenskarne åter försummat bevakningstjänsten, nära att tillfångataga Adlercreutz, som var sysselsatt med förberedelserna för sitt vid middagstiden tillämnade återtåg. För att möta kosackerna funnos blott 12 ordonnanser. Brigadadjutanten Stackelberg dref dock med denna lilla styrka kosackerna ut ur staden. Adlercreutz, som allarmerat sina trupper, angrep sedan Jankowitsch vid Hatanpää och bibehöll sin ställning vid Pyhäjärvis norra strand i 3 timmar, hvarigenom de långa trosskolonnerna hunno komma undan. Adlercreutz drog sig därefter tillbaka på vägen till Tavastkyro för att göra sin långa och besvärliga marsch genom en snöfylld ödemark.

Att förfölja Klingspor och afskära honom återtåget till Vasa beordrade emellertid Buxhöwden den 10 mars generallöjtnant Rajefski med 21:a divisionens 1:a afdelning. Andra trupper fingo order att besätta Åbo, Åland, Ekenäs och Hangö. 17:e divisionens 2 afdelning och reservtrupperna åter skulle belägra Sveaborg och Svartholm.

Men sedan Jankowitsch från Tammerfors inrapporterat, att svenska hufvudstyrkan drog sig tillbaka åt Björneborg, trodde Buxhöwden, att Klingspor där ärnade hålla stånd. Den ryske öfvergeneralen befallde därför Bagration och nästan hela 21:a divisionen att fördrifva Klingspor från nämnda ort. Ryssarne framryckte nu mot Kumodalen, öfver hvars öfre del de redan den 14 blefvo herrar. Öfverstelöjtnant Kulneff, som aflöst Jankowitsch, hade redan dagen förut besatt Tammerfors.

Vid denna tidpunkt hade emellertid Klingspor lyckats förena Palmfelts och Numers kolonner vid Kumo kyrka. Af Numers trupper bildades nu 3:e brigaden, öfver hvilken Gripenberg fick befälet. Orsaken till Klingspors brådstörtade reträtt var, att han fruktade, det vägen till Lautakylä, där hans närmaste magasin var beläget, skulle blifva honom afskuren. Men knappt hade han undgått denna fara, förrän en ny fruktan af samma slag grep honom, eller att en rysk kår, som öfver Verilaks följt efter honom, skulle

sända en del af sina trupper vintervägarna öfver Mouhijärvi—Lavia—Norrmark, hvarigenom reträtten skulle afskurits svenskarne. Denna fara tyckes dock icke ha förefunnits. Klingspor fortsatte emellertid sitt återtåg längs kustvägen. Den 18 utrymde svenskarne Björneborg, som samma dag besattes af Jankowitsch. Buxhöwden befallde samma dag Rajefski att förfölja Klingspor till Kristinestad. Dit skulle äfven Kulneff, som från Tammerfors var på marsch mot Kauhajoki, skynda för att om möjligt afskära Klingspor från Vasa.

Vid denna tidpunkt föll Svartholm i ryssarnes händer. Den 22 besatte de Åbo. I södra Finland hade svenskarne således endast kvar Sveaborg, som belägrades af generallöjtnant Kamenski.

Klingspor förföljdes emellertid på stora kustvägen af Rajefski och på vägen Tammerfors—Kauhajoki af Kulneff. De ryska befälhafvarne skulle afskära honom återtåget vid Kristinestad eller, om detta ej lyckades, åtminstone vid Vasa. Detta misslyckades likväl, och därigenom räddades Klingspor.

Den svenske öfvergeneralen befann sig dock i ständig fruktan, att fienden skulle före honom hinna fram till Vasa, Gamla eller Ny-Karleby. Den ena farliga punkten var icke passerad, förrän en annan lika farlig dök upp längre bort i norr. Att detta skulle blifva följden af den gamla Ehrensvärdska åskådningen, som förbjöd hvarje anordning af inre förbindelsevägar, var naturligt, ty därigenom tvangs man att lämna de inre vägarna till fiendens fria förfogande. Klingspor hade sålunda ej annat att göra än att påskynda marschen. Men att detta skedde med sådan brådska, att »bloden», såsom Löwenhjelm skrifver till Adlercreutz, »står om fötterna på de arma soldaterna», kan ej gillas. Det förefaller nämligen i högsta grad egendomligt, att Rajefski med 12 kompanier anställer jakt efter Klingspors 36. Hade förskräckelsen för turnering på svenska sidan varit mindre, torde detta krigföringssätt icke länge kunnat äga rum.

Klingspor tänkte emellertid ej hålla stånd, om han ock lyckats passera Vasa. Icke ens om han skulle slå ryssarne vid Gamla Karleby, ville han stanna, förrän han förenat sig med den från Savolaks—Kuopio—Uleåborg-vägen retirerande

fjärde brigaden under Cronstedt, hvilken dock ännu mera än Klingspor onödigtvis brådstörtat sin reträtt. Redan den 29 mars intågade nämligen Cronstedt med större delen af sina trupper i Uleåborg.

Adlercreutz' kolonn, som slagit in på vintervägen öfver Tavast-skogen åt Storkyro för att skydda hufvudhärens återtåg öfver Vasa mot ett ryskt anfall på vägen från Kuopi, utförde väl sin uppgift. I Ny-Karleby förenade han sig den 27 med hufvudarméen. Klingspor, som den 28 ankommit till trakten af Jakobstad, lät sina trupper där rasta men befallde samma dag Adlercreutz att fortsätta återtåget till Gamla Karleby, dit denne ock följande dagen ankom.

Ryssarnes försök att vid Vasa afskära svenskarnes återtåg hade sålunda äfven misslyckats. Först den 28 nådde Kulneff vid Lappo tvärvägen Kuopio—Vasa och vann därigenom samband med den från Savolaks framryckande Tutschkoffs främsta afdelning, som den 31 mars besatte Vasa. Dagen förut hade Kulneff intågat i Ny-Karleby.

Den ryska styrka, som omedelbart förföljde Klingspor, var dock icke mer än 5,000 man, medan svenska hufvudhären utgjorde 7,000 man och efter föreningen med Savolaks-Karelska brigaden 10,000 man. Hade verkliga krigsläget varit kändt inom svenska högkvarteret, skulle det varit Klingspors ovillkorliga skyldighet att afbryta återtåget och göra front mot fienden. Genom en kraftig offensiv skulle Klingspor kunnat förstöra ryssarnes högra flygel, som följt efter Cronstedts brigad, då den drog sig tillbaka åt Uleåborg. Högra flygelns trupper voro nämligen i slutet af mars echelonnerade längs vägen Kuopio—Vasa och stodo afskilda från den ryska hufvudarméen. Rajefski åter hade gjort halt i Vasa. Lika litet som Klercker förstod dock Klingspor att skaffa sig riktiga underrättelser om fienden. Arméens lyckliga koncentrering i Uleåborg var förnämsta målet för Klingspors fältherrekonst, och denna hans åsikt delades äfven af andra. I slutet af mars skrifver Aminoff till Adlercreutz: »Om vår reträtt kan verkställas till bestämd ort, så intacte som hitintills, torde den förtjäna ett utmärkt rum i historien, och general Klerckers försvars- och reträttplan, som blifvit följd, förtjäna det äfven.» I

samma anda skrifver hertig Karl till Klingspor om finska arméens vinterfälttåg, eller att »dess historia är en epok uti krigshistorien och eder reträtt en sçavante lära för alla efterkommande militärer.»

Buxhöwden vidtog emellertid anstalter för att bemäktiga sig Uleåborg. Han befallde nämligen Tutschkoff att låta general Bulatoff från Kuopio öfver Kajana framrycka till Uleåborg, medan Tutschkoff öfver Gamla Karleby lät en stark afdelning närma sig förstnämnda stad. Den 1 april uppbröt Klingspor från Karleby-trakten norr ut. I en af de småstrider, som under detta återtåg ägde rum, blef grefve Lövenhielm tillfångatagen. Dagen efter denna händelse, eller den 17 april, utnämndes Adlercreutz till hans efterträdare, och öfverste von Döbeln blef i hans ställe chef för andra brigaden.

Redan följande dag fick Döbelns omkring 2,200 man starka brigad, som utgjorde svenska arméens arriergarde, vid Sikajoki upptaga striden med ryska arméens lika starka avantgarde under Kulneff, ehuru denne endast var öfverstelöjtnant. Det höll likväl icke på att blifva någon större strid af, ty ehuru Adlercreutz återkallat Palmfelts och Gripenbergs brigader, gaf han likväl ungefär samtidigt med deras återkomst eller kl. mellan 5 och 6 e. m. order åt alla trupperna att fortsätta återtåget. Men Kulneffs öfverdåd kom Adlercreutz att ändra åsikt. Medan öfverste Turtschaninoff på Kulneffs order med vänstra flygeln gick öfver älfven hack i häl efter den retirerande Döbeln, kastade Kulneff, som alltid föredrog offensiven, i elden sina sista reserver på högra flygeln för att på denna sida öfverflygla svenskarne. Det lyckades honom också till en början. Hans främsta afdelningar rusade öfver älfven men kunde icke vinna vidare terräng, emedan en del af Gripenbergs brigad hejdade dem. Men då Adlercreutz nu märkte, att ryssarnes artilleri- och infanterield i centern mattades, under det att de alltmera utbredde sig åt flyglarna, beslöt han att med en kraftig stöt spränga deras midt. Han gaf därför order åt major von Hertzen att med Nylands jägare och åt löjtnant Kihlström att med en afdelning jägare af Tavastehus' regemente storma kyrkbyn. Ehuru Kihlström stupade på isen, lyckades anfallet. Kulneffs flygel måste nu hals

öfver hufvud draga sig tillbaka och snart äfven, ehuru mera långsamt, Turtschaninoffs. Sedan Kulneff åter samlat sina trupper, upplågade striden med stor häftighet. Först mörkret gjorde slut på densamma.

Svenskarne hade sålunda vunnit sin första seger under detta fälttåg. Att ryssarne därvid icke ledo ett förkrossande nederlag, berodde på svenskarnes vanliga taktik att i början af striden endast insätta arriergardesbrigaden och låta den förblöda, innan hufvudstyrkan ingrep. När Döbeln omkring kl. half 6 e. m. drog sig tillbaka öfver älfven och i striden aflöstes af första och tredje brigaderna, hade Döbelns brigad denna dag marscherat omkring 3 mil och slagits i öfver 2 timmar. Runeberg låter i sin sköna sång »*Adlercreutz*», hvari han skildrar slaget vid Sikajoki, Döbeln sist ingripa i striden och afgöra densamma. I stället var det han, som först var i elden, och Palmfelts och Gripenbergs brigader, som afgjorde densamma.

Ur strategisk synpunkt var striden vid Sikajoki utan betydelse för svenskarne, emedan de af brist på lifsmedel ej kunde förfölja ryssarne. I moraliskt afseende däremot hade den större betydelse. Den öfverdrifna föreställningen om ryssarnes stora öfvermakt blef nämligen efter denna strid skingrad i det svenska högkvarteret.

»Genom Cronstedts besinningslösa återtåg, med hvilket hufvudhären på den längre kustlandsvägen omöjligen kunnat hålla jämna steg, hade en förskjutning uppkommit mellan trupperna på båda krigsskådeplatserna. Denna svaghet skulle en företagsam fiende icke förbisett. Än brydsammare skulle svenska hufvudhärens läge sannolikt blifvit, om Buxhöwden gillat Tutschkoffs förslag att med divisionens hufvudkrafter följa efter Cronstedt till Uleåborg i stället för att marschera på Vasa. Men i stället fick Tutschkoff, såsom nämndt är, med större delen af sin styrka lämna Cronstedts reträttväg, och Bulatoff, som nu allena skulle utföra förföljarens roll, stannade overksam i Kuopio. På detta sätt undgick Cronstedt äfven under detta skede genom en lycklig slump följderna af sina grofva felgrepp.»

Genom detascheringar till Brahestad hade Cronstedt emellertid själf tagit ett steg för att fylla luckan mellan sin kår och hufvudhären. Detta var naturligtvis icke till fyllest. Klingspor befallde honom emellertid att låta Sandels med större delen af Savolaks-brigadens trupper besätta det strategiskt viktiga Frantsila. I början af april stodo

ock Sandels trupper echelonnerade utmed vägen Frantsila—Uleåborg. Med hänsyn till utrymme i kvarteren och förplägnad var denna förläggning särdeles ändamålsenlig, och härtill kom, att spaningstjänsten, som förut skötts illa af de flesta högre svenska befälhafvarne, af Sandels ordnades så klokt, att hans trupper snart kunde koncentreras vid Frantsila.

Af Sandels' trupper bildades ungefär vid denna tid femte brigaden. Enligt order af Klingspor den 12 och 13 april koncentrerades både Sandels' och Cronstedts brigader omkring Limingå—Kempele—Frantsila. Cronstedt, som förde befälet öfver hela denna styrka, hade uttrycklig befallning att på det kraftigaste försvara Frantsila, som ansågs hotas från två håll.

Buxhöwden hade nämligen, sedan »couperingen» vid Vasa misslyckats, utfärdat order om en operation mot Uleåborg. I följd däraf hade Bulatoff den 6 april brutit upp från Kuopio. Men efter några dagars marsch fick han af Tutschkoff order att lämna Kuopio-vägen för att vid Revolaks ställa sig i förbindelse med hufvudhären.

Den 20 april uppbröt Bulatoff från Pulkkila mot Vihanti. Han måste därvid utföra en flankmarsch på ett afstånd af endast 20 km. från den vid Frantsila stående fjärde brigaden.

Det strategiska läget under dessa dagar är ganska märkligt. De bägge kring Frantsila stående svenska brigaderna voro öfverlägsna Bulatoffs trupper. Som Cronstedt visste detta, borde han ha gjort en offensiv stöt mot Pulkkila eller ock ett anfall mot fienden under dennes flankmarsch mot Vihanti. Efter en seger någonstädes mellan dessa bägge orter skulle Cronstedt kunnat framgå i flanken mot de ryska trupper, som opererade längs kustlandsvägen, och i förening med den svenska hufvudhären, om denna ryckte fram öfver Sikajoki, lätt kunnat bringa de ryska trupperna just i det läge, som ryske öfverbefälhafvaren tillärnat svenskarne eller mellan tvenne eldar. Men intet af detta gjordes. Cronstedt följde bokstafligen högkvartersordern att försvara Frantsila, hvarigenom fienden utan att oroas fick tillfälle att förena sig med de ryska hufvudkrafterna. Som Frantsila, sedan Bulatoff gått förbi

detsamma, förlorat sin betydelse för en ren defensiv, fick Cronstedt den 21 april order att utrymma orten och marschera norr ut.

Trots segern vid Sikajoki hade Klingspor med första, andra och tredje brigaderna gått tillbaka till Lumijoki för att vinna samband med Cronstedts och Sandels' trupper. Klingspor hade samtidigt befallt Sandels att med femte brigaden besätta Oulunsalo och Cronstedt att samla fjärde brigadens styrka vid Temmes.

I denna ställning stod arméen den 25 april, då underrättelser ingingo, att ryssarne samlat 2,500 man och 6 kanoner vid Vihanti och Revolaks i tydlig afsikt att i förening med de trupper, som stannat bakom Sikajoki, framgå till anfall mot svenska hufvudhären vid Lumijoki. För att förekomma detta beslöt sig Klingspor omsider för att gripa till offensiven. Utfölle operationerna lyckligt, skulle Cronstedt förfölja i riktning mot Brahestad för att söka afskära den ryska Sikajoki-afdelningens återtåg, medan svenska hufvudhären framryckte mot dess front.

På grund af de order, Cronstedt den 26 april i Paavola mottagit, borde han taga sina mesyrer så, att han följande dag kl. 3 om morgonen med sin 2,250 man starka brigad kunde anfalla fienden vid Revolaks. Samtidigt lofvade Adlercreutz vara till hands, sedan Cronstedt redan börjat affären.

Adlercreutz inträffade verkligen på utsatt tid med 150 man infanteri och 30 dragoner. Ehuru ej Cronstedt hördes af, började Adlercreutz affären i förhoppning, att Cronstedt snart skulle hinna fram.

Den ryska styrka, som den 24 april besatt Revolaks, utgjordes af generalmajor Bulatoffs omkring 1,500 man och 6 kanoner starka kår. I prästgården hade Bulatoff själf och hans stab tagit kvarter, i kringliggande byar och gårdar voro hans trupper förlagda. Starka posteringar voro framskjutna på Paavola-, Limingå- och Lumijoki-vägarna, och bevakningstjänsten sköttes af ryssarne såsom alltid utmärkt. Detta gjorde, att Adlercreutz' kår snart upptäcktes. Efter stora förluster måste Adlercreutz redan kl. 7 på morgonen draga sig tillbaka, sedan han gifvit hela företaget till spillo. Cronstedt fick dock frihet att handla efter eget skön.

Bulatoff skulle just uppsätta rapport om sin seger, då underrättelser inlupo, att en stark svensk kolonn var i anryckande på Paavola-vägen. Det var Cronstedt, som, ehuru han genom skidlöpare fått bud från Adlercreutz om dennes återtåg, likväl beslöt att angripa fienden, hvars hufvudställning han antog vara vid kyrkan. I två kolonner framryckte han för att anfalla fienden i fronten och högra flanken. Det ena ryska detaschementet efter det andra måste vika. Härunder utmärkte sig den af Runeberg besjungne Lode. I prästgården, som utgjordes af en kringbyggd fyrkant, beslöt emellertid Bulatoff, ehuru svårt sårad, att till det yttersta försvara sig. Härifrån tänkte han, sedan han på kort håll aflossat de två vid hufvudingången stående kanonerna med ett grenadierkompani göra ett kraftigt utfall. I denna afsikt hade han stigit af hästen samt just utropat: »Framåt, tag dem på bajonetterna», då han träffades af en kula i bröstet och medvetslös störtade till marken mellan kanonerna och grenadiererna. Därmed var ryssarnes motståndskraft bruten, vid 10-tiden på f. m. gåfvo sig de på gården inneslutna åt de inrusande svenskarne. Genom denna seger återvann Cronstedt i högkvarteret det anseende, som han förspillt genom sin brådstörtade reträtt från Savolaks.

Ehuru tre brigader eller omkring 5,000 man af svenska hären under dessa dagar lågo overksamma kring Lumijoki, medförde likväl slaget vid Revolaks viktiga strategiska följder. Tutschkoff, som hade order att taga Uleåborg, måste nämligen genom ett hastigt återtåg rädda sig från att blifva afskuren från sina förbindelser. Redan den 28 eller dagen efter slaget drog han sig tillbaka till Pyhäjoki och därefter ända till Gamla Karleby. Klingspor var nöjd med hvad han vunnit. Endast 5:e brigaden framsändes ett stycke på Savolaks-vägen. Sandels skulle visa, att årstiden icke lade hinder i vägen för en tilltagsen befälhafvare.

Vid underrättelsen om detta nederlag beordrade Buxhöwden två regementen från ryska Finland att marschera till Tavastehus för att där utgöra en allmän reserv. Och redan efter Sikajoki-affären hade han befallt Rajefski att från Vasa framrycka till förstärkning åt Tutschkoff, men det skedde för sent. Från anfall måste Buxhöwden därför nu öfvergå till strängt försvar, om icke allt, som han under

sex veckors ständig framgång vunnit, lika hastigt skulle gå förloradt. Med stor kraft vidtog han sina mått och steg för att skydda så stor del af det eröfrade Finland som möjligt, dels mot Klingspor i norr, dels mot befarade landstigningsförsök i söder. Enligt hans åsikt var den, som beherskade landet mellan Helsingfors och Tavastehus, herre i Finland. Därför hade han redan den 22 april befallt, att Helsingfors skulle vara samlingsplatsen för 17:e divisionen och Tavastehus för den 21:a, medan åter 5:e divisionen, om så behöfdes, skulle draga sig tillbaka till Kuopio för att skydda hufvudhärens förbindelser.

Hvad fältarméens operationer angår, kan vinterfälttåget anses afslutadt med slaget vid Revolaks. Under detsamma hade svenskarne i döda, sårade och fångar förlorat 662 man; ryssarne åter enligt egna källor 1,311 man. Svenskarnes förlust vid Sikajoki var 211 man, ryssarnes 387 man. Vid Revolaks åter de förres 94, ryssarnes 600 man.

IV.

Af Generalstabens stora verk om kriget 1808 och 1809 torde den afdelning, som handlar om *Sveaborgs kapitulation*, för den stora allmänheten vara den mest intresseväckande, så pinsam den än är för hvarje fosterlandsvän att genomläsa.

Denna afdelning börjar med en historia öfver Sveaborgs fästning, som utrymmet dock ej tillåter oss att beröra. Genom flera ljustrycksplanscher får läsaren en tydlig föreställning om den väldiga fästningens utseende från olika sidor. Sveaborgs fästen har den mestadels stormfria fronten åt alla håll, således äfven mot den inre redden, men det inre försvaret inom hvarje fäste var tillgodosedt endast å Gustafssvärd, Vargö och stora Öster-Svartö. Skulle fienden hafva lyckats intränga i något af de andra fästena, borde hans fördrifvande därifrån dock varit ganska lätt, åtminstone hvad beträffar Väster- och Lilla Öster-Svartö. Dessa behärskades nämligen fullständigt från Vargö. Långörn, som låg mera frånskild, var det för stormning mest utsatta af alla. I egenskap af sjöfästning hade Sveaborg

naturligtvis sin största styrka mot stormning vid öppet vatten. Att stormfriheten var mindre vintertiden, då isen bar, är tydligt. Det var emellertid lättare att under sådant förhållande återeröfra ett förloradt fäste. Att Sveaborg utgjordes af flere skilda fästen var med afseende på stormning naturligtvis en stor fördel, ty härigenom tvingades fienden, som omöjligen kunde storma alla fästena på en gång, till flera olika anfall.

Sveaborg hade sin största fortifikatoriska svaghet i det otillräckliga antalet bombfria rum, och de som funnos voro långt ifrån mönstergilla. Enligt detaljuträkning fanns bombfritt utrymme för 2,440 och icke bombfritt för 5,420 man, således i allt bostäder för omkring 7,860 man. Under belägringen 1808 utgjordes besättningen af 7,120 man, stridande och icke stridande. En ytterligare svaghet var, att många af Sveaborgs icke bombfria byggnader hade ett ganska högt läge, och åtskilliga af dem voro uppförda i flere våningar, hvilket gjorde, att de voro mycket utsatta för den anfallandes eld. Vid öppet vatten kunde en stark flotta rikta ett kraftigt bombardement mot Sveaborg. Å yttre redden var framför hela fästningen på lagom afstånd 10—12 famnars (18—21,6 m.) djup; bottnen delvis lera, delvis sand. Ankringsförhållandena voro sålunda vid lugnt väder mycket gynnsamma. Under vinterförhållanden måste det däremot för fienden möta stora svårigheter att tillräckligt nära fästningen på eller bakom de kala bergen och öarna bygga så många batterier, att dessa kunde blifva fästningens talrika artilleri öfverlägsna. Ett bombardement under en vinterbelägring var — åtminstone under förhållandena år 1808 — sålunda mindre att frukta än om sommaren.

Ehrensvärd hade i sin rapport 1747 om Sveaborg uttalat den förhoppningen, att fästningen »kan svårligen belägras, och ännu svårare intagas, då den är försedd med all nödtorft och äger en god kommendant, som vet att nyttja alla förmåner.» Men det var företrädesvis det senare, som Sveaborg saknade 1808 — fästningens kommendant visade sig till slut vara hennes största svaghet.

Liksom de tre andra hjältarne i slaget vid Svensksund har icke Karl Olof Cronstedt fått någon uttömmande

biografi. Den bästa tillgängliga står att läsa i Nordisk Familjebok; dess författare brukar det kända märket H. W. Denna biografi åberopas ock i Generalstabens stora arbete, genom hvilket den likväl i flera punkter kompletteras ur ej förut tillgängliga ryska källor.

Karl Olof Cronstedt (född i Finland 1756) var i bägge sjöslagen vid Svensksund flaggkapten. I följd däraf har man tilldelat honom den hufvudsakliga äran för segern år 1790. Åt denna uppfattning har bland andra Runeberg gifvit uttryck i den bekanta versen:

»Den svenska flottans största glans,
dess seger vid Svensksund, var hans.»

Denna uppfattning låter näppeligen försvara sig. Ur handlingarna kan klart och tydligt bevisas, att bataljplanen var uppgjord af alla fyra eskadercheferna jämte öfverste de Frese, som ända till morgonen af bataljdagen fungerade såsom flaggkapten. Något bevis på att Cronstedt på ett afgörande sätt ingripit i själfva bataljen har ännu ej blifvit uppvisadt och lär väl heller aldrig *kunna* uppvisas. Den lysande manöver, som den af sitt otacksamma fädernesland en lång tid så godt som förgätne öfverste Jakob Törning utförde och som afgjorde det stora slaget, synes efter alla urkunder att döma hört till själfva krigsplanen eller följt såsom ett korollarium af densamma. Att i fråga om denna sak ingå i närmare detaljer är här ej rätta stället. Jag har endast velat konstatera detta faktum. Dock bör det äfven betonas, att det troligen endast var undfallenhet för den kungliga viljan, som hindrade Cronstedt att afstyrka bataljen vid Svensksund, och som vållade, att Gustaf III gjorde honom till flaggkapten under slaget.

Som sjöminister torde Cronstedt både under Gustaf III och Gustaf IV Adolf visat duglighet, men han råkade 1801 hos den sistnämnde i onåd; han befanns »för konstig och benägen att skada andra». Konungen afskedade honom därför från generaladjutantskapet för flottorna, men lät honom trots sin ofördelaktiga uppfattning af hans karakter sedan aflösa den hederlige Klercker såsom kommendant öfver Sveriges starkaste fästning Sveaborg. Det var med missnöje Cronstedt mottog denna post, och i detta missnöje

har man velat söka en af orsakerna till hans häpnadsväckande brottsliga beteende år 1808. Klercker, som personligen kände honom, ville icke frånkänna honom militärisk skicklighet, men säger, att »han var af Jägerhornska släkten — Cronstedts mor hette nämligen Jägerhorn — och af samma esprit». Till Klercker har han ock fällt utlåtanden, som gingo i samma riktning som de, hvilka, efter hvad redan anförts, uttalats af Ehrenroth och Palmfelt, eller att Sverige aldrig kunde försvara Sveaborg och Finland, om Ryssland förstode att begagna sig af sin öfverlägsna makt.[1]

Konungens order om krigsförberedelserna erhöll Cronstedt först den 14 febr. Men redan dagen innan konungen utfärdat denna order eller den 4 febr. har han befallt generalfälttygmästaren att så fort det sig göra lät landvägen till Sveaborg afsända 1,000 centner krut. Det är rent af obegripligt, att denna order icke långt för detta utfärdats. I följd däraf har den ej heller hunnit verkställas.

De order Cronstedt mottogo den 14 febr. innehöllo bland annat befallningar att sätta fästningen i försvarstillstånd och att utrusta en del af Sveaborgseskadern samt hellre än att låta denna falla i fiendens händer uppbränna densamma.

Genom Cronstedts egen och finska krigskommisariatets försorg försågs fästningen med proviant, som enligt Cronstedts egen utsago var tillräcklig till slutet af maj månad. Med nit och drift satte han ock snart fästningen i försvarstillstånd. Enligt ryska uppgifter togos vid Sveaborg öfver 2,000 kanoner, däraf 870 till valls. I förstnämnda siffra torde dock många obrukbara pjeser vara inberäknade. Enligt senast kända bestyckningsplan har fästningen endast varit armerad med 1,430 skjut- och 230 kastmaskiner. På projektiler fanns ingen brist, och krutförrådet utgjorde 2,424 centner, ehuru nyssnämnda 1,000 centner ej hunnit framkomma. Sistnämnda omständighet gaf likväl Cronstedt

[1] Huru öfvermåttan höga tankar man vid krigets utbrott hade om Cronstedt, framgår af hvad Trolle-Wachtmeister d. 12/2 skrifver (I, s. 90—91): Amiral Cronstedt hade satt Sveaborg i försvarstillstånd. Det är hans rådighet, man egentligen har att tacka för alla de mått och steg, som Klercker tagit (!), hvilken själf är för gammal att omfatta alla detaljer. — T.-W. tillägger, att finnarnes esprit var utmärkt, och om icke bristen af gevär samt annan ammunition låge i vägen, skulle innan fjorton dagar ryssarne finna emot sig en tillvuxen armé af 50,000 man.

tillfälle att påstå, att krutförrådets otillräcklighet nödgat honom till fästningens uppgifvande. Hade han med måtta och klokhet användt sina ammunitionsförråder, hade dessa varit mer än tillräckliga, till dess nya förråd i medlet eller slutet af maj kunnat från Sverige ankomma.

Den 2 mars besatte 17:e ryska divisionen Helsingfors. Vid middagstiden samma dag anlände grefve Buxhöwden själf till staden. När den ryske öfvergeneralen med hufvudstyrkan tågade norr ut, kvarlämnade han utanför Sveaborg endast omkring 2,000 man. Men ehuru Sveaborgs garnison utgjorde omkring 7,000 man, gjordes intet försök att anfalla denna svaga ryska styrka, som först inemot den 15 mars förstärktes till 3 à 4,000 samt den 1 april till omkring 6,500 man.

Buxhöwden, som dessförinnan återkommit till Helsingfors, skref d. 15 mars till kejsaren, att en *stormning* mot Sveaborg var omöjlig, likaså en formlig belägring. Följaktligen måste han nöja sig med att hålla fästningen i strängaste *blokad* och att åstadkomma en kraftig *bombardering*. Men till sistnämnda åtgärd behöfdes andra kanoner än de, som Buxhöwden fört med sig. Han anhöll därför förslagsvis om 24 st. (minst) 24-𝔗:ga kanoner och 15 st. (minst) 5-𝔗:ga mörsare. Emellertid öppnade ryssarne redan den 19 mars elden från ett batteri, som likväl endast bestod af fyra fältkanoner. Således hade icke Cronstedt mot detta behöft på det »planlösaste» slösa med sin ammunition. Att under denna strid kulor från fästningen nedföllo i Helsingfors är ej att undra öfver. Borgerskapet har likväl ej klagat däröfver. Men ryssarne skyndade att på sitt sätt draga nytta af hvad som skett genom att begagna sig af stadsbornas förmenta klagan för att åt sig rädda det helt enkelt oumbärliga inkvarteringsutrymmet i staden. Denna under humanitetens mask gjorda vädjan till Cronstedts känsla för sina lidande medmänniskor utgjorde uppslaget till den parlamentering, som började den 21 mars och som snart skulle bära så olyckliga frukter för Sverige.

Den 21 mars kom ryska hofrådet Hagelström ut till fästningen såsom parlamentär. Han åtföljdes af löjtnant van Suchtelen, en son till chefen för ryska arméens generalstab. De mottogos på isen af öfverste Jägerhorn och

några andra officerare. Ett bref aflämnades till Cronstedt. I detta begärdes, att Helsingfors skulle betraktas såsom neutralt område, eller att det ej skulle beskjutas. Ville Cronstedt ej samtycka därtill, skulle staden uppbrännas eller hämnd på annat sätt utkräfvas. Efter någon tvekan förklarade Cronstedt, att han ginge in härpå. Följande dag återkom Suchtelen, åtföljd af öfverste Anshelm de Gibory. Jägerhorn mottog äfven denna gång de ryska parlamentärerna. Den sistnämnde af dessa yrkade enständigt på att »mundteligen få framföra sina depescher till kommendanten». Detta villfors. Ett samtal mellan ryssarne och Cronstedt ägde ock rum på isen. Hvad som därunder förekom är obekant, men på eftermiddagen återkommo ryssarne och insläpptes mot allt krigsbruk i fästningen. Efter någon svårighet mottogos de af Cronstedt, som underhöll sig med dem bortåt en timme.

Parlamentärerna skola äfven ha medfört ett bref från Buxhöwden, som däri afslog Cronstedts begäran att få utsläppa tärande munnar, dock erbjöds det grefvinnan Cronstedt att få med sina barn bosätta sig i Helsingfors. Den 23 mars afböjde Cronstedt detta anbud, så vidt det ej skulle utsträckas till alla officersfamiljer. På eftermiddagen hade Cronstedt, åtföljd af Jägerhorn och ett par andra, vid det lilla skäret Lånnan ett samtal med general van Suchtelen, som därunder yttrade, att själfva klokheten fordrade, att fästningen öfverlämnades åt ryssarne. Cronstedt svarade, att han nu vore »i den författning, att han kunde försvara sig, hvilket skulle ske till sista man, och att hvar och en sådan propos alltid skulle besvaras med fästningens kanoner.» Suchtelen förklarade därför ock efteråt, att Cronstedt under hela detta samtal uppfört sig »som en ärans man».

När Cronstedt återkom till fästningen, sammankallade han genast en krigskonselj. Inför denna omtalade Cronstedt med »marquant förakt», att fästningen uppfordrats. Alla de 13 tillkallade ledamöterna förklarade, att fästningen hade intet att frukta. Samma kväll vidtogos särskilda åtgärder till dess tryggande mot öfverrumpling. Vidare fick garnisonen icke blott på natten utan äfven följande nätter stå i gevär, ehuru intet anfall förspordes. Detta ständiga nattvak, i förening med issågning och annat

hårdt arbete om dagen, uttröttade trupperna i hög grad. Bataljonscheferna gjorde också föreställningar mot detta slöseri med manskapets krafter; de önskade i stället att få göra ett utfall, men deras ord hade ingen verkan. Den 25 mars uppfordrades Sveaborg för andra gången, men förslaget tillbakavisades, och Cronstedt yttrade inför de 13, att han hoppades, att alla skulle uppfylla sina skyldigheter att försvara fästningen.

Då ryssarne märkte, att ännu ingenting stod att vinna med underhandlingar, förnyade de den 28 mars bombarderingen, som fortgick till den 1 april. Ehuru ryssarne därunder inkastat öfver 1,500 projektiler i fästningen, hade dennas motståndskraft på intet sätt rubbats.

Den 2 april e. m. återkommo Gibory och löjtnant van Suchtelen såsom parlamentärer och infördes af Jägerhorn i fästningen. Denna gång sökte de genom hot och skrämsel samt en mängd falska rykten inverka på Cronstedt. Denne visade dock till en början fasthet. Han framhöll, att fästningens försvarsförmåga var oförminskad, hvarför han ej behöfde låta föreskrifva sig några lagar. Till slut förklarade han sig emellertid icke ovillig att sluta ett stillestånd till den 13 maj, dock på det villkoret att allt skulle förblifva orubbadt. Erhölle han icke ansenlig förstärkning före denna tidpunkt, lofvade han genom kapitulation öfverlämna fästningen. Detta högst betänkliga steg på eftergifternas slippriga väg tyder likväl »*mindre på ett småningom mognande beslut än på någon särskild förekommen anledning, som dock ingenstädes med bestämdhet meddelas*». Gibory var likväl långt ifrån att nöja sig härmed. Såsom ett oeftergifligt villkor för en dylik vapenhvila fordrade han nämligen öfverlämnandet af fästena Långörn, Väster- och Öster Svartö samt ett mindre fäste. Af den ryska rapporten om denna underhandling framgår tydligt, att Cronstedt för sin personliga del ej synes hafva visat någon egentlig ovilja mot att ingå på dessa oförsynta villkor. Något bestämdt svar gaf han dock ej denna dag, utan underhandlingarna uppskötos till den följande eller den 3 april. Hvilken vikt och hvilka fördelar ryssarne väntade sig af denna vapenhvila och af nämnda fästens öfverlåtande till dem, visar ett bref, som Buxhöwden s. d. skref till kejsaren, och i

hvilket han förklarar, att ingen fara är för handen, att isen skulle gå upp före den 1 maj, men äfven om så hände, skulle hans artilleri då vara färdigt att på alla punkter med den kraftigaste eld mota svenska flottan.

Cronstedt tillkännagaf emellertid den 2 april för krigsrådet ryssarnes fordringar, men förklarade ock, att han ville söka förmå dem till billigare villkor. Han ville endast inrymma dem Långörn. Å andra sidan skulle fienden förbinda sig att utrymma tvenne af sina positioner på fasta landet samt att utsträcka stilleståndet till den 13 maj.

Hvad provianten vidkom trodde Cronstedt, att den skulle räcka till maj månads slut. Af ammunitionen åter vore en tredjedel redan förbrukad, återstoden kunde ej räcka mer än 14 dagar. Krigsrådet hade ej något att invända mot Cronstedts stilleståndsförslag.

Dagen därpå ägde den beramade sammankomsten på Lånnan rum. Cronstedt åtföljdes dit af 4 officerare, bland dem Jägerhorn. Denna gång fördes ryssarnes talan af general van Suchtelen.

Sedan Cronstedt förklarat, att krigsrådet motsatt sig utrymmandet af de begärda fästena, och att han själf *öfvertalats* att hylla samma åsikt, förklarade han sig oförhindrad att föreslå afslutandet af ett stillestånd till den 13 maj på de villkor han inför krigsrådet framställt. Suchtelen åter vidhöll de villkor Gibory föreslagit.

Sedan Cronstedt återkommit till fästningen, förklarade han för krigsrådet, att han ansåg ställningen ohållbar, och att fienden ej ville pruta af på sina fordringar. Han skildrade truppernas krigsduglighet samt proviant- och ammunitionsförrådens otillräcklighet i de mörkaste färger. Den logiska slutföljden af hans tal måste därför blifva och blef äfven den, att en konvention, vore det än på de hårdaste villkor, var det enda försök till räddning, som återstod.

Likväl afgjordes fästningens öde först under öfverläggningarna följande dag eller den 4 april. Hade det i krigsrådet förut funnits något motstånd, var detta nu brutet. Af Buxhöwdens bref framgår det också, att det först var efter den 4 april, som »verket fortsattes med stor framgång».

I sammankomsten på Lånnan följande dag nedsatte ryssarne sina anspråk så till vida, att de samtyckte till,

att ofvannämnda fästen skulle »lämnas dem i pant» för konventionsvillkorens stränga iakttagande. Mot denna i själfva verket endast formella afprutning gjordes å svenska sidan den vida mera betydande eftergiften, att tidpunkten för stilleståndets utgång vardt tillbakaflyttad från den 13 till den 3 maj. Hvilken betydelse detta medgifvande innebar, framgår af hvad Buxhöwden rapporterade till kejsaren, eller att man allra tidigast i slutet af april kunde vänta öppet vatten i hamnen. Ganska ofta kunde det dröja ända till midten af maj, innan segelleden gick öppen. »Jag beslöt därför», slutar den ryske öfvergeneralen, »att göra kommendanten benägen för ett stillestånd, men endast och allenast i afsikt att vinna tid.»

Det icke minst intressanta i denna rapport är Buxhöwdens uttalande om nödvändigheten af fästningens isolering, äfven sedan farvattnet blefve fritt från is, hvilket med andra ord vill säga, att han redan nu tänkte på att bryta konventionen, därest isen skulle gå bort före stilleståndstidens utgång.

I krigsrådet förkunnades att krutmängden räckte till 60 skott per kanon, men krutförrådet tyckes ha varit 2 à 300 centner mer än som uppgafs. Hvad konventionen angår, var flertalet hågadt att ingå därpå. Major Hjärne och ett par andra talade dock emot en sådan och menade, att, om man nu afslog det ryska förslaget, kunde man vinna bättre villkor. Men då uppträdde Jägerhorn »med imponerande ton och snäste alla».

Under öfverläggningens fortgång sökte Cronstedt visa konventionens nödvändighet. Det var troligen därunder han fällde följande bekanta yttranden: »Mina herrar! Jag är hvarken feg eller lejd, men jag ser intet annat medel att hålla fästningen Kungl. Maj:t och riket till handa vid öppet vatten än att ingå på konventionen.» Han erbjöd sig äfven att sjukrapportera sig, om någon af de andra ville öfvertaga kommendantskapet och fortsätta underhandlingarna med den ryske generalen. Cronstedt sökte ock visa sannolikheten af att det skulle vara öppet vatten före den första maj. Han yttrade således motsatsen af hvad Buxhöwden skrifvit till sin kejsare. Hvad fästena, som skulle öfverlämnas till ryssarne, beträffar, ansåg Cronstedt, att

dessa voro lätta att återtaga, om fienden, såsom major Hjärne befarade, bröte konventionen. Om denna kom det slutligen till votering, genom hvilken konventionen till alla delar antogs. Vid slutet af sammanträdet bragte Cronstedt på tal konungens befallning om skärgårdsflottans förstöring, ifall fästningen icke kunde försvaras. Han sökte visa, att en sådan åtgärd var icke blott onödig utan t. o. m. skadlig. Någon diskussion om denna viktiga punkt kom dock icke till stånd. Krigsrådet hänvisade kommendanten till konungens instruktion. Om man sammanställer Cronstedts skäl mot uppfyllandet af konungens order och hans uraktlåtenhet att före fästningens öfverlämnande förstöra flottan med hvad som Buxhöwden den 7 april skref till kejsaren, måste man få det intrycket, att det i hemlighet ingått i öfverenskommelsen med ryssarne, att flottan *icke* skulle förstöras utan tillika med fästningen öfverlämnas åt ryssarne. Buxhöwdens ord voro följande: »Min ifrigaste önskan var emellertid att erhålla flottan oskadad. Dess förstöring, som lätt kunnat blifva en följd af fästningens beständiga bombarderande, skulle nämligen hafva beröfvat vår sjömakt en ej obetydlig förstärkning. — Den förstärkning, ryska flottan fick genom erhållandet af Sveaborgs-eskadern, var betydlig; den vållade ock längre fram svenskarne stora svårigheter.

Cronstedts handlingssätt vid detta tillfälle vittnar om förräderi äfven därigenom, att han i sin försvarsskrift säger, att fästningen icke kunde försvaras mot en öfver isen anfallande fiende. Har denna åsikt verkligen varit hans öfvertygelse, och har han för denna orsak afslutat konventionen, så borde han väl under konventionen ha vidtagit några åtgärder för att uppfylla konungens order; men detta har han icke gjort. Detta hans handlingssätt har därför ock, till och med innan man kände innehållet af Buxhöwdens sistnämnda bref, varit en så ytterst graverande omständighet för honom och gifvit den, som mera grundligt sökt sätta sig in i Cronstedts handlingssätt, en ledtråd till den upptäckten att hans uppgifvande af Sveaborg var en handling af förräderi och icke såsom åtskilliga ha äflats att göra gällande, af svaghet och lättrogenhet. Genom Generalstabens arbete vederläggas de tre hufvudskäl Cronstedt anför för konventionens afslutande, nämligen omöjlig-

heten att försvara fästningen mot en öfver isen anfallande fiende, fästningsverkens dåliga skick, besättningens svaga styrka och ringa krigsduglighet samt vidare förrådens otillräcklighet, särskildt hvad ammunitionen angår.

Hvad första punkten angår, vederlägges den af Buxhöwdens förklaring till kejsaren, att fästningen var ointaglig; den andra åter af att Sveaborgs garnison var större än den ryska belägringshären; hvad det tredje skälet angår, var på lifsmedel ingen brist, och af ammunition hade man 60 skott per kanon ehuru man vid kapitulationen uppgaf, att det fanns blott 40 skott per kanon.

Således kan man väl ej längre påstå, att Cronstedt ej gjort sig skyldig till förräderi.[1] Runebergs ord i hans straffsång öfver Cronstedt äro rättvisa:

Den, som förrådt sitt land, han har
ej ätt, ej stam, ej son, ej far.

Näst Cronstedt har Jägerhorn största skulden i detta svarta brott. Missnöje med Sverige och de maktägande därstädes samt guldets lockelser förledde dessa bägge män och andra samt äfven fruntimmer. De sistnämnda ha väl dock uteslutande låtit vinningslystnaden bestämma deras handlingssätt. Den mest brottsliga af dem var kaptenskan Helena Charlotta Reuterskköld, född de Frese. I samråd med åtskilliga officersfruar, bland andra öfverstinnan Brunow, friherrinnan Gustafva Sofia Hjärne samt *sin* ogifta syster Karolina Gustafva, synes hon hafva från första stund arbetat på fredens återställande. — Gustaf III:s i juni 1788 utfärdade stränga förbud rörande officersfruarna på Sveaborg vittnade således om förutseende, M. Anckarsvärd må i sina »Minnen» (s. 9) tadla det, huru mycket han vill.

Den 6 april afslöts konventionen. Sista akten af Anjalaförbundets sorgliga drama var fullbordad.

Ryssarne erhöllo i det slutliga affattandet flera fördelar än som förut enligt Cronstedts anförande inför krigsrådet lofvats dem. Detta fick man veta, då det ryska förslaget till konventionen upplästes inför krigsrådet. Vid de

[1] Trolle-Wachtmeister (I, s. 195) har, stödjande sig på de uppgifter general Lagerbring på våren 1809 under sin vistelse i Finland inhämtat, anfört åtskilliga för Cronstedt förmildrande omständigheter, som dock icke uthärda någon verklig kritik. Icke ens grefvinnan Cronstedts »gråt» har haft det inflytande T.-W. tillägger densamma.

anmärkningar, som då framställdes, fäste amiralen ingen vikt, emedan han ansåg ändringarna endast vara bagateller. Den 7 april afreste två svenska officerare som kurirer till konungen med rapport om konventionens afslutande. Den ene skulle resa södra vägen, den andra den norra. Ryssarne tvungo likväl båda att taga norra vägen. I följd häraf framkommo de icke till Stockholm förr än i maj, den ene den 3 och den andra natten till den 8 maj. Svenska regeringen fick således först, då det var för sent, kännedom om, att Sveaborg måste undsättas före den 3 maj, så vida det skulle kunna bibehållas åt Sveriges krona. Äfven i andra afseenden bröto ryssarne konventionen, men ehuru man gjorde Cronstedt uppmärksam härpå, brydde han sig icke om att äfven å sin sida bryta densamma för att till det yttersta försvara fästningen. I stället utrymde svenskarne redan den 3 maj Gustafssvärd, den 6 maj var utrymmandet af hela Sveaborg fullbordadt. Hvad besättningen angår, gjordes skarp åtskillnad mellan svenskar och finnar. De senare fingo pass och fördes under betäckning till sina hemorter. Svenskarne däremot sändes såsom krigsfångar till Ryssland.

S. d. lämnade Cronstedt Sveaborg. Vid ankomsten till fasta landet mottogs han af de där stående ryska trupperna med alla militära hedersbetygelser. Den 8 maj skedde fästningens högtidliga besittningstagande af ryssarne.

Svartholms fästning hade dess kommendant, major Karl Magnus Gripenberg, efter några dagars bombardement redan den 18 mars öfverlämnat åt ryssarne, ehuru den efter Suchtelens och Buxhöwdens utsago befann sig i ett förträffligt försvarstillstånd. Besynnerliga underhandlingar föregingo äfven denna fästnings öfverlämnande. Af Buxhöwdens korrespondens har man trott sig kunna sluta, att samma medel användts vid Svartholms eröfring som vid Sveaborgs. Därom kan man likväl ej med säkerhet döma, enär genom freden i Fredrikshamn bestämdes att den påbörjade rättegången ej fick omfatta de officerare, af hvilka de viktigaste upplysningarna stodo att vinna. Angående motiven till fästningens förtidiga öfverlämnande måste därför eftervärlden stå spörjande.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Om kanslern Laurentius Andreæ.

Efter biskop Rundgrens vackra och utförliga minnesteckning af den store kanslern kan det med det sparsamma ljus, källorna ge oss med afseende på hans lif, blott bli fråga om ett försök att klargöra en och annan detalj, som är ägnad att närmare belysa det hela. Ett intressant bidrag till hans karakteristik utgör det i Historisk tidskrift för år 1894 ss. 356—360 af H. Lundström meddelade dokumentet, hvilket innehåller ett bref af den 31 januari 1527 till electus i Strängnäs, Magnus Sommar, jämte formulär för den ed, som vid den stundande biskopsvigningen borde afläggas. Församlingarna skulle ej vara utan biskopar — sådan var då äfven konungens tanke[1] —, men det skulle ej vara papistiska biskopar, hvarför äfven förbindelsen till lydnad för påfven skulle ur eden uteslutas, utan evangeliska, hvilka skulle predika och befordra Guds ord, vara nöjda med de inkomster, som befunnos skäliga, bevisa konungen trohet och i öfrigt iakttaga hvad som hör till en kristen biskops kall.

I den nämnda skrifvelsen samt i brefvet till Vadstenabröderna af år 1524 innehålles hela mäster Laurentii reformprogram. Kyrkan består ej blott af prästerskap utan är liktydig med det kristna folket, hvilket då ock har rätt att till fosterlandets räddning och rikets välfärd, om så behöfves, anlita kyrkans egendom. Den lutherska läran bör ej a priori förkastas utan pröfvas efter skriften, i hvilket fall den synes honom skola hålla profvet. Men församlingarna skola ej sakna biskopar, hvilka i evangelisk och fosterländsk anda utföra sitt kall.

Det är en betydelsefull åskådning, som ligger till grund för dessa tankar. Under det att hela den klass af kyrkans prästerskap, som benämnes sockenpräster, hvilkas lefnadskall är fästadt vid en bestämd sockenkyrka, var helt och hållet en medeltidens stiftelse, så

---

[1] I grunden betraktar dock konungen redan då saken ur helt annan synpunkt än kanslern. Öfverensstämmelsen är endast skenbar. Biskopsvigningen är för honom, såsom visar sig af hans bref den 7 november 1527 till electus i Strängnäs, i och för sig likgiltig och har för honom betydelse endast för kröningens skull och därför, att allmogen ej skulle vara till freds utan vigda biskopar.

fortlefde däremot fornkyrkans klerikala ordningar i biskoparne och det till deras kyrkor hörande och i medeltiden till domkapitel organiserade prästerskapet.[1] En af reformationens konsekvenser måste bli ett höjande af sockenprästernas ställning, i den mån de blefvo mogna därför. Men en af de stora frågorna var, huruvida den fornkyrkliga ordningen borde, med utrensande af medeltidens osunda utväxter, bibehållas och förbindas med det nya eller helt och hållet bortkastas. Mäster Laurentius bestämde sig afgjordt för det förra alternativet: biskopsämbetets återförande till dess fornkyrkliga betydelse.

Med samma historiska sinne, hvarmed han betraktar författningsfrågan, följer han ock kyrkoegendomen tillbaka till dess ursprungliga mening. Om den användes till statsändamål, så sker det ej, som om den vore kronans egendom. Den är gifven till kyrkliga ändamål. Men kyrkan är församlingen, det kristna folket. Liksom man ursprungligen använde de genom församlingens gåfvor samlade medlen, kollekterna, till behöfvande medmänniskors understöd, så borde ock en kristen nation ha rätt att till fosterlandets och statens hjälp, om så behöfdes, använda af kyrkans egendom, i all synnerhet om den var så riklig, att kyrkans tjänare hade öfverflöd och därigenom drogos ifrån sin egentliga uppgift, under det att fosterlandet led nöd.

Det nu nämnda reformprogrammet behärskar hela hans verksamhet såsom kansler:[2] Västerås' recess och ordinantia, Örebro mötes beslut, konungens försvarsskrifvelse till ständerna vid riksdagen i Strängnäs 1529 och brefvet till biskop Brask samma år.[3] Af hans

[1] Enligt den gamla kyrkans ordning utgjorde ett stifts prästerskap en enhetlig, vid katedralkyrkan immatrikulerad korporation, hvilken hade att efter biskopens anvisning fungera vid hufvudkyrkan samt filial- och landtkyrkorna. Självständiga sockenkyrkor, med af patronus anordnad dotation och af honom kallad präst, uppstodo först bland de kristnade germanfolken, framför allt bland frankerna i Gallien, hvilka togo landsbygden i besittning, under det att den gamla ordningen fortfor i städerna, som ännu någon tid voro stödjepunkter för romersk kultur och romerskt samhällsskick. Genom den kyrkoorganisation, som Bonifatius grundlade och som fullbordades under Karl den store, bibehöll sockenprästerskapet sin ställning såsom sådant men ställdes i ett genom lag närmare bestämdt underordningsförhållande till biskoparne. Samma ordning infördes ock bland de folk, som sedermera kristnades. I Sverige, med dess gamla odalmannastånd, fingo i regeln sockenbönderna samma rättigheter och skyldigheter som eljest patronus.

[2] Den efter en handskrift från 1750-talet af Thyselius i Handl. rör. svenska kyrkans och läroverkens hist. II s. 1 ff. aftryckta uppsatsen: »Cancelleren Laurentii Andreæ tankar om presterskapet», hvars hufvudsakliga innehåll äfven förekommer hos Celsius, Kon. Gustaf den förstes hist. s. 210 f., utgör ett i sak korrekt återgifvande af ofvan anförda åskådning. När den ifrågavarande uppsatsen uppstått, torde ej kunna anses afgjordt; men i hvarje fall tillhör den i sitt närvarande skick 1700-talet, såsom framgår af de ur Karl XII:s bibel hämtade citaten.

[3] Laurentii Andreæ uppfattning af kyrkan såsom det kristna folket kräfver, att kyrkan ej talar ett blott för prästerskapet begripligt språk utan folkets språk. Därför väckes vid Örebro möte förslag om döpelseformulärets »utsättande» på svenska, hvilket ger anledning till Svenska handbokens utgifvande. I sin skrifvelse till ständerna vid riksdagen i

enskilda skrifvelse till electus i Skara Sven Jacobi af den 19 oktober 1530 visar sig emellertid, att en viss spänning då uppstått mellan konung och kansler angående biskopsfrågan. Äfven om uppskofvet med tillsättning af ärkebiskop kunde sammanhänga med afvaktan af den utgång, riksdagen i Augsburg skulle få, finner han det dock bekymmersamt, att ärkestiftet så länge skall vara beröfvadt en herdes tröst samt att man ej mycket lägger den saken på hjärtat. Han undrar ock, om det är det förutnämnda skälet eller något annat, som föranleder electus i Skara att ej påskynda sin biskopsvigning.[1] Följande år lyckas han dock att, i sammanhang med förberedelserna till konungens förmälning, få sin önskan angående ärkebiskopsval och de valdas vigning uppfylld, hvarefter han träder tillbaka från kansleriatet.

I ett bref till samme biskop Sven af den 2 november 1532[2] uttalar han med den för honom egna klokheten och omsiktsfullheten sin uppfattning angående bannlysning och huru långt man i detta hänseende inom de af Västerås' ordinantia angifna gränserna skulle kunna gå. Biskop Sven har i exkommunikationens intresse åberopat Melanchton såsom auktoritet, hvarvid han dock ej fullt riktigt återgifvit Melanchtons mening. Användningen af bannet var visserligen ej genom Västerås' ordinantia förbjuden, blott missbruket däraf. Men mäster Laurentius är tveksam, huruvida exkommunikation bör användas mot den, som föraktar den. All kyrkotukt bör nämligen afse en felande broders återvinnande och är att betrakta som ett läkemedel, hvilket blott bör användas, då det kan lända till gagn. »Dem, som utantill äro», d. v. s. som själfva genom sitt hela förhållande ställa sig utom kyrkan, »skall Gud döma». Då emellertid någon ordning för kyrkotukten ej fanns, ville han ej ge något råd, så vida det ej skulle vara det. att man borde från Herrens bord utestänga sådana brottsliga och oförbätterliga personer, hvilket ock kan anses såsom ett slags exkommunikation. Detta strider ej mot Västerås' ordinantia, där det blott förbjudes att för gäld till prästen vägra sockenbo nattvarden. För öfrigt hänvisar han till konungens sekreterare, mäster Kristoffer. Själf är han nästan alldeles skild från konungens tjänst, och mäster Olaus hoppas ock snart att bli »fri från sigillet».

Hans här uttalade tankar röja en finhet i uppfattningen af kyrkotukten såsom dels ett värnande om sakramentets helgd, dels en

---

Strängnäs förklarar konungen sig ej ha rätt att förhindra svensk mässa samt munkars och prästers giftermål. emedan han ej har någon makt öfver Guds ord. För öfrigt uttalas i denna skrifvelse, liksom i brefvet till biskop Brask, alldeles samma uppfattning angående kyrka, kyrkoegendom och biskopar som i kanslerns bref till vadstenabröderna och till biskop Magnus.

[1] I det af kanslerns hand skrifna brefvet, hvilket förvaras i riksarkivet, heter det: »Si illo vel aliis motivis ducimini, quod non multum acceleratis ad consecrationem, nescio» etc. Hos Troil (I s. 358) står *ducimur* i st. f. *ducimini*, hvilket gör meningen obegriplig.

[2] Brefvet är efter excerpt från riksarkivet upptaget i biskop Rundgrens minnesteckning, s. 105 f.

församlingens kärleksverksamhet mot en felande broder, i motsats till medeltidens satisfaktionssystem, men också till hvarje sträfvan att göra kyrkotukten blott till ett politiskt straffmedel. Kyrkan är för honom ej ett med politisk straffmakt utrustadt rättsinstitut utan en religiöst sedlig samfundsorganism. Liksom i fråga om kyrkoförfattning och kyrkoegendom återgår han äfven i kyrkotuktsfrågan, så vidt förhållandena det medgifva, till de fornkyrkliga grundsatserna.

Det kan ej vara tvifvelaktigt, att Laurentii Andreæ kyrkliga åskådning, så tacknämlig den än varit för konungen, så länge den tjänade såsom stöd och försvar för reduktionen, kräfde vida större frihet och själfständighet för kyrkan, än konungen var hågad att bevilja. De trångt åtdragna band, med hvilka konungen genom instruktionen för ärkebiskopen den 11 november 1533 inskränker de kyrkliga myndigheternas handlingsfrihet särskildt i fråga om reformationsverket, lägga i dagen den klyfta, som uppstått. Konungens kyrkopolitik kräfde, att kyrkan skulle underordna sig hans vilja och i allt foga sig efter hans och statens intressen. Föga kunde detta tilltala de män, för hvilka det stod fast, liksom för Luther, att »det andliga och världsliga regementet», ehuru de borde samverka för folkets välfärd, dock voro i grunden åtskilda.[1] Det kom ett fall, då denna åtskillnad torde ha gjort sig gällande för Olaus Petri och Laurentius Andreæ på ett för dem själfva ödesdigert sätt. En åt prästen anförtrodd bikthemlighet känner denne endast i egenskap af Guds ords tjänare, icke såsom privat person eller såsom medborgare. Denna skarpa åtskillnad var hos dem af Luther inpräglad på ett sätt, som ej syntes tåla någon modifikation. Men om bikthemligheten var sådan, att den gällde konugens lif och rikets välfärd, så var, från konungens synpunkt sedt, dess förtigande liktydigt med högförräderi.

Den klyfta, som uppstått, vidgar sig alltmer. Konungen har, af farhåga för upproriska rörelser, blifvit alltmer betänksam angående det hittills följda reformationssystemet. Af hans bref till ärkebiskopen den 24 april 1539 framgår, att han ogillar åtgärderna för införande af svensk mässa, hvilken tydligen legat denne samt hans broder och Laurentius Andreæ mer om hjärtat, än konungen anser nyttigt. Skolväsendet borde upparbetas och goda predikanter med konungska tänkesätt utsändas, i stället för att man nu yrkade luthersk mässa och i sina predikningar ej skonade konungens person. Vidare misstänker konungen, att man, då man begärde medel till kordjäknar för ett värdigare firande af mässan, blott afsåg att öka de biskopliga inkomsterna, liksom han öfver hufvud misstänker kyrkans målsmän för sträfvan efter ökad makt. Missnöjd med hela det svenska reformationsverket, vänder han sig med sitt förtroende till sin nye kansler, von Pyhy, och den af Luther och Melanchton så varmt förordade Georg Norman.

Under sådana förhållanden hölls på hösten 1539 i Upsala det kyrkomöte, hvilket vi känna genom ett bref från biskop Johannes

[1] Denna åskådning är med all önskvärd tydlighet uttalad i Laurentii Petri »förklaring på Västerås recess» af år 1533 eller 1534.

Magni i Linköping till biskop Sven Jacobi i Skara, antagligen samma möte, som först varit bestämdt att hållas på sommaren och af hvilket man då, enligt ett föregående bref från samme biskop Johannes till skarabiskopen, väntade »omnis consummationis finem». Den förre, som på grund af sjukdom måst lämna mötet, har genom bref från den senare underrättats om hvad som timat efter hans afresa. Han förundras öfver kanslern von Pyhys harm med anledning af de villkor och förbehåll, som han själf och andra vidfogat sina underskrifter. Han antyder, att han har kännedom om upphofsmännen till missnöjet mot »vördige herr kansleren», d. v. s., så vidt jag kan se, Laurentius Andreæ.[1] Han hade nämligen märkt, att det misshagat flera af mötesförsamlingen, att han själf och hans meningsfränder ännu vinnlade sig om »enheten och den heliga lydnaden för den allmänneliga kyrkan», d. v. s. ej ville gå in på beslut, genom hvilka svenska kyrkans sammanhang med den allmänneliga kyrkan och lydnaden för dess traditioner skulle upphäfvas. Nu godkände han emellertid, att biskop Sven ej blott å egna utan ock å hans vägnar utan villkor (simpliciter) underskrifvit, och fritog honom från allt ansvar i detta afseende. Han har ock i ärendet tillskrifvit ärkebiskopen och biskopen i Västerås. Att hans afresa från mötet väckt missnöje, synes framgå däraf, att äfven biskop Henrik i Västerås lagt sig ut för honom och tagit hans försvar. Han betygar ock, att allvarsam sjukdom gjort hans resa nödvändig. Han anade ej då, att sådana förtretligheter skulle uppstå med afseende på underskrifterna. Slutligen förklarar han, att han angående kyrkoceremonierna ej gör någon ändring i sitt stift, förrän recessen blifvit ytterligare pröfvad och af K. M:t stadfästad.

Efter de viktiga händelser, som sålunda antydas, utfärdas af konungen superintendentsfullmakt för Georg Norman den 8 december,

---

[2] Att här ej kan menas den dåvarande kanslern, juristen Konrad von Pyhy, är alldeles säkert på grund af titeln: »*reverendum* dominum cancellarium», hvilken omöjligen kunnat användas om denne. På det föregående stället i brefvet, där von Pyhy afses, heter det: »*spectabilis* viri domini cancellarii». Man har bland kanslererna blott att välja mellan Laurentius Andreæ och Olaus Petri. Att biskop Johannes ej närmare angifver, hvilken han menar, beror tydligen däraf, att hans bref är ett svar på biskop Svens skrifvelse, i hvilken säkerligen den person namngifvits, som blifvit föremål för det nämnda misshaget. Det är i hög grad sannolikt, att det varit mäster Lars, dels på grund af hans mycket långvarigare och betydelsefullare kansleriat, dels på grund däraf, att anklagelserna mot honom under den sedermera följande rättegången till största delen gälla hans åtgärder såsom kansler, under det att Olaus Petri blott betecknas såsom en dålig kansler och dessutom äfven de olägenheter, konungen skulle ha haft af honom såsom sådan, skyllas på Laurentius Andreæ, som rekommenderat honom till efterträdare. Lägger man härtill det förtroliga förhållande, som rådt mellan biskop Sven och Laurentius Andreæ, såsom framgår af den senares bref, samt den omständigheten, att hvad som nämnes såsom orsaken till missnöjet närmast träffar in på den förste kanslerns tydligt uttalade reformprogram, så blir det ännu antagligare, att det är han, som i de bägge biskoparnes brefväxling varit på tal. Härigenom försvinner först det dunkel, som eljest skulle hvila öfver meningen i detta bref.

och nyårsaftonen 1539 börjar rättegången mot Laurentius Andreæ och Olaus Petri. Hvad är den närmaste anledningen härtill? Ha dessa bägge vägrat att återtaga de förutnämnda »villkoren och förbehållen»? Att biskopen i Skara å egna och linköpingsbiskopens vägnar utan villkor underskrifvit, ha vi sett af brefvet. Säkerligen har biskop Henrik i Västerås gjort detsamma, eftersom han följande år blir Normans medhjälpare vid visitationerna. Och antagligen ha jämväl ärkebiskopen och biskop Botvid i Strängnäs fogat sig, eftersom de kort därefter jämte biskop Henrik bevista den herredag i Örebro, där de dels voro ledamöter i den rätt, som hade att döma i de anklagades sak, dels torde ha deltagit i det beslut angående reformation, som genom Normans visitationer skulle genomföras och som säkerligen stått i nära sammanhang med det vid upsalamötet fattade och undertecknade beslutet. Att just nu vreden urladdar sig mot de bägge f. d. kanslererna för förbrytelser, som de till större delen för länge sedan skulle ha begått, tyder på, att de vidhållit den opposition, som omtalas i det förutnämnda brefvet och som där säges vara hufvudanledningen till den ogunst, för hvilken »vördige herr kansleren» blifvit föremål.

Granska vi närmare de öfverdrifna anklagelser, som framställas särskildt mot Laurentius Andreæ, så visar sig, att bottensatsen i dem varit just hans förut nämnda reformprogram. Själfva förfogandet öfver kyrkoegendom, hvilket nu säges ha skett i egennyttiga syften, predikofriheten, till följd af hvilken konungens person, t. ex. af Olaus Petri, ej skonats, och ifrandet för svenska mässan m. m., som framkallat allmogens uppror, samt mäster Laurentii häfdande af biskoparnes dignitet framstå såsom viktiga anklagelsepunkter. Ett skenbart berättigande få de uttalade misstankarna genom bikthistorien, hvilken också ensam anföres i domen den 2 januari. Men huru mörk är ej den skugga, som faller öfver anklagelsens upphofsmän, dessa »autores istius displicentiæ erga reverendum dominum cancellarium», då man jämför de motiv, som här tilläggas honom, med de verkliga, hvilka så klart framstå i hans bref till vadstenabröderna och till biskop Magnus! Syftet har emellertid så till vida vunnits, att kyrkoreformationen från och med 1540 kommit in på en ny bana i strängt statskyrklig anda med antibiskopliga tendenser och ett politiskt, kanske mer än kyrkligt, disciplineradt prästerskap.[1] I stället för

[1] En af de utförligaste artiklarna i Normans kyrkoordning innehåller en instruktion angående predikan och innehåller uteslutande föreskrifter för huru predikanterna böra inskärpa undersåtars plikter mot sin öfverhet. De kyrkliga organisationsplanerna med införande af en superattendent eller ordinarius och hans adjunkt samt seniorer och konservatorer äro ett försök att efter danska och tyska mönster genomföra den landsherrliga myndigheten öfver svenska kyrkan. Hvad som i sammanhang härmed hittills ej beaktats är, att år 1538, året innan Georg Norman anlände till Sverige, wittenbergerteologerna till kurfursten ingåfvo ett mycket utförligt, af Justus Jonas affattadt betänkande, hvari förordas inrättandet af konsistorier, hvilka skulle handlägga äktenskapsmål, exkommunicera, öfvervaka prästernas ämbetsförvaltning och lefverne samt likformighet i fråga om kyrko-

mäster Laurentii, ideellt sedt, vackra tanke om det kristna folkets rätt att i fosterländskt syfte, om så behöfdes, använda kyrkoegendom träder nu konungens maktfullkomlighet att förfoga däröfver såsom statsegendom och att i sin skattkammare samla hvad han ansåg såsom kyrkornas öfverflödiga klenodier. Dit fördes t. ex., betecknande nog, skarabiskopens staf, under det att han själf fick säte i det kungliga regementsrådet för Västergötland. Dackefejden blef dock ett slående bevis på, att det nya reformationssystemet ej var mer i allmogens smak än det föregående. Huruvida den gamle ärkedjäknen under sin tillbakadragenhet i Strängnäs fått röna något bevis på en

---

ceremonier, ha tillsyn med kyrkoegendom, kyrkobyggnader m. m. Med anledning af detta utlåtande beslöt kurfursten samma år, såsom framgår af ett ofullbordadt utkast till fullmakt, att, tills konsistorialordningen kunde definitivt genomföras, inrätta ett provisoriskt konsistorium; han vill nämligen ge i uppdrag åt två teologer och två jurister att såsom hans kommissarier eller befallningsmän (»archidiakoner» benämnas de på ett ställe i wittenbergerbetänkandet) handhafva de i utlåtandet anförda »kyrkosakerna» samt förklarar, att han, därest han ej för tillfället varit förhindrad, skulle utfärdat en »ordentlig instruktion» för dem; i tvistiga fall skulle de vända sig till doktor Martin, magister Philipp och de öfriga teologerna samt till juristerna. I februari 1539 utfärdas ock en fullmakt af nu angifna innehåll, hvilken gäller, tills konsistorialordningen 1542 definitivt och med utförlig instruktion genomföres. (Jfr Richter, Geschichte der ev. Kirchenverfassung, ss. 82—96 samt 115 ff.). I Danmark hade på Luthers uttryckliga råd genom 1537 års kyrkoordinans domkapitlen bibehållits; de skulle jämte vården om domkyrkorna och till dem hörande skolor och hospital handhafva äktenskapsmål. Att wittenbergerteologerna önskade, där så ske kunde, domkapitlens bibehållande, visar sig sedermera ock af deras år 1541 afgifna utlåtande angående de två sachsiska evangeliska biskopsdömena, i hvilket de tillråda så väl biskopsämbetets och domkapitlens bibehållande som ock att domkapitlen under biskopsvakans skulle examinera och ordinera prästkandidater, »hålla konsistorier och synoder» samt visitera. Att seniorsinstruktionen, hvilken i sakligt hänseende har åtskilliga beröringspunkter med wittenbergerbetänkandet af år 1538, äfvensom bestämmelserna angående seniorer i Normans kyrkoordning och i hans bref till Skara domkapitel af år 1545 tillkommit under inflytande af nu anförda åtgärder och sträfvanden, synes mig mycket antagligt. Otvifvelaktigt har man tänkt sig, att seniorerna eller de andliga befallningsmännen, hvilka borde vara två liksom de andliga medlemmarne af wittenbergerkonsistoriet, skulle stå i samband med domkyrkan, hvilket framgår dels däraf, att de skulle på högtidsdagar i högmässan där officiera, dels däraf, att de uppräknas tillsamman med »läsemästaren», teologie lektorn m. fl., dels af den på ett ställe förekommande benämningen: »seniores de capitulo». Den af Luther så väl vitsordade husitiska »brödraunitetens» af *seniorer* (biskopar) och *conseniorer* (medbiskopar) bestående »senatus ecclesiasticus» har måhända hvad namnet och dess bibliska motivering beträffar gifvit upphofvet till Normans seniors inrättning. Efter 1545, samma år som den s. k. wittenbergerreformationsformeln med sina biskopsvänliga tendenser kommer till stånd, försvinna alla spår till de nämnda organisationsplanerna. Ett nytt slags »ordinarier», som konungen i samband med stiftens delning tillsatte, voro helt enkelt sockenpräster, försedda med superintendentsfullmakt. Sådana voro kyrkoherdarne i Stockholm, Gäfle, Kalmar o. s. v. Det har antagligen varit konungens mening att till deras nivå sänka innehafvarne af de gamla biskopsstolarna, ehuru det påståendet ej torde fullt hålla stånd, att han aldrig skulle ha användt biskopstiteln om de efter år 1543 utnämnda.

blidare stämning från konungens sida, vet man väl ej.[1] Men visst är, att hans tankar och sträfvanden, särskildt hvad kyrkans författning angår, åter kommo till heder, då efter de stora omhvälfningsplanernas uppgifvande Laurentius Petri småningom kunde häfda sin ställning såsom svenska kyrkans primas.

Otto Ahnfelt.

Västgötalagens stadgande om konungaval i Sverige.

Vår äldsta svenska lag stadgar som bekant i Retlosæ bolkær, huru det skall tillgå, då konung skall tagas i Sverige. Då detta stadgande i statsrättsligt afseende har har stor betydelse, har det blifvit mycket och ifrigt kommenteradt. Emellertid är enligt min uppfattning hvarken den vanligaste eller den (så vidt mig är bekant) nyaste tolkningen tillfredsställande.

Kjellén har i en intressant och lifligt skrifven afhandling »Om Eriksgatan» (Upsala 1889) egnat denna fråga stor uppmärksamhet, och tolkningen af ifrågavarande ställe i Västgötalagen är af väsentlig betydelse för den af honom uppställda teorien beträffande Eriksgatan.

I äldre Västg.-lagen R. B. 1 pr. heter det: »Sveær egho konong at taka ok sva vrækæ». Stadgandet lyder på samma sätt i yngre Västg.-lagen: »Swear agho konongh at taka ok swa at wrækæ».

Spörsmålet är: hvad betyder *vrækæ* i detta sammanhang?

Kjellén framhåller anf. afh. s. 11, att Ihre, Lagerbring och Schönberg ansågo *vrækæ* afse ett moment i själfva valet, en förklaring eller presentering af Svearnas tronkandidat inför förbundsfolken, en åsikt som äfven Geijer först (Iduna h. IX, 227) hyllade. Emellertid opponerade sig Collin och Schlyter i sitt glossar till Västg.-lagen mot denna tolkning och öfversatte ordet »förkasta, afsätta: reiicere, removere». Denna tolkning (»afsätta») har sedan varit den vanligaste.

Med full rätt framställer Kjellén invändningar emot den. Den viktigaste betänkligheten synes mig vara, att en lags bestämmelse om tagandet af konung svårligen kan tänkas tillika innehålla ett stadgande om, huru konung skall afsättas, i alla händelser icke ett dylikt stadgande utan all motivering. Att afsätta konung måste i de allra flesta fall anses vara en handling, som *strider mot lagen.* Om lagen därför skall inlåta sig därpå, måste det ske med någon

[1] Se dock Hist. Tidskr. 1894, s. 354 f.

motivering som förutsätter, att konung gjort sig tronen ovärdig. Man kan ej tänka sig, att en lag utan all dylik motivering så att säga i samma andedrag talar om konungs både till- och afsättande.

Men den af Kjellén föreslagna tolkningen synes mig icke heller tillfredsställande. Han menar, att de äldre forskarna — Ihre, Lagerbring, Schönberg — hade väsentligen rätt, och han anser (s. 15), att Lagerbring kommit »sanningen närmast med sin tydning, att Uppsvearna hafva att *föredraga ärendet, d. v. s. framställa sitt val för de andra landskaperna till stadfästelse*». Själf synes han vara mest böjd (s. 14) att öfversätta *vrækæ* med »genomdrifva», och som stöd för denna mening anföres särskildt *ærændi sit vrakæ* (Västg.-lagen I Gipt. B. 1), der *vraka* betyder »framställa, fullgöra».

Det är alldeles riktigt, att *ærænde vraka* (isl. *reka erendi*), som är ett ganska vanligt uttryck, har denna betydelse, och i isländskan förekommer *reka* i denna mening äfven med åtskilliga andra *sakliga* objekt. Så lyder det af Kjellén åsyftade stället »Konongær vil sær kono biþia. Ær þæt vtæn konongrikiz . þa skal mæn sinæ latæ faræ . ok ærændi sit vrakæ . . .», och vi ha att öfversätta det »uträtta sitt ärende». Men det ligger i sakens natur, att *vræka* i dylik betydelse kan hafva blott ett sakligt, ej ett *personligt* objekt; man kan naturligtvis icke säga »uträtta en man», »uträtta en konung» eller något dylikt, och så vidt mig är bekant, finnes därför intet exempel på en dylik konstruktion, hvilken skulle kunna anföras såsom stöd för Kjelléns öfversättning.

Ordet *vrækæ* betyder däremot i Västg.-lagen R. B. »förskasta den såsom kandidat uppträdande».

Alldeles samma betydelse har *wraka* i Cod. B. af Smålandslagen 4, där det (jmf. Schlyters upplaga noten 57) heter: »Nu kan ey sokn vm præst sæmia . tha aghæ bönder till biscops fara . præst at bethæs. tha agha bönder þrea j wal . læggiæ . oc biscoper enn aaff taka . slikæn som hanum thækkis. Nw kan biscoper *nocon aff þem wraku* meþ sannum skælum . þa læggin böndir annan i then staþ». — Här är det fråga om att bönderna skola utse tre kandidater till embetet och framställa dem för biskopen. Då det vidare förutsättes, att biskopen kan *nocon aff þem wraka*, så vill detta tydligen säga, att biskopen kan »förkasta någon af de uppställda kandidaterna», ty det tillägges, att bönderna i så fall skola uppställa en annan kandidat i hans ställe. *Vrage* har i nydanskan alltjämt denna betydelse; så kan man t. ex. säga: »den pige har vraget mange friere». Som bekant äro *vræka* och *vraka* väsentligen identiska ord, och för öfrigt uttrycker äfven isl. *reka* detsamma: »förkasta något erbjudet såsom icke fullgodt». Så heter det t. ex. i Olaf helges större saga 157, 26 ff. »Satt er et fornqveþna . sva ergiz hverr sem elldiz . sva er þer oc þrandr. letr Karl enn mørsca *reca fe* fyrir þer i dag allan». Uttrycket *reka fé* betyder här »förkasta (erbjudet) silfver såsom icke fullgodt»,

Vi hafva alltså att öfversätta *Sveær egho konong at taka ok sva vrækæ* sålunda »svearna äga att så väl antaga till konung som

ock förkasta den uppträdande konunga-kandidaten (tronpretendenten)». Detta gifver, så vidt jag ser, en enkel och fullgod mening.

Det bör emellertid framhållas, att det är möjligt, kanske troligt, att Schlyter själf på äldre dagar öfvergifvit sin i glossariet till Västgötalagen framställda mening och hyllat den ofvan påvisade eller en därmed väsentligen öfverensstämmande åsikt. Han har dock antydt denna förändrade uppfattning på ett så föga framträdande sätt, att, så vidt jag vet, de som i våra dagar yttrat sig om frågan, trott honom alljämt hafva fasthållit sin ursprungliga mening. I sin ordbok upptar han nämligen under *vræka*, *vraka* såsom betydelsen 3 »förkasta. *v. konung*)(*taka* VG, där Ihre tror detta ord betyda *renuntiare. kan biskuper nokon af þem v.*, ɔ: finna honom ej vara antaglig, Sm. 4 pr». Han har således vid öfversättningen uteslutit det i glossariet till Västg.-lagen efter »förkasta» tillagda »afsätta» och anfört *vrækæ konong* under samma moment i ordboken som det ofvan diskuterade stället i Smålandslagen. Tydligt har han dock ej uttalat sig i frågan.

* *
*

[Sedan ofvanstående nedskrifvits, har man fäst min uppmärksamhet på, att märket *Ehd* i en anmälan af Kjelléns afhandling i Hist. Tidskrift 1890, s. 10 äfven framställt den förslagsmeningen, att det diskuterade *vræke* kan öfversättas »förkasta (ett 'kungsämne')».]

A. Kock.

Gustaf Vasa-minnet.

Gustaf Vasa-minnet, som firades den 12 sislidna maj, har ej framkallat en lika rik litteratur som Gustaf Adolfs-minnet för två år sedan. Märkligast i vetenskapligt hänseende är den påbörjade publikationen (1532—41) af *Per Brahes krönika* om Gustaf Vasa, som åtföljer Lunds universitets inbjudning till firande af minnesfesten. Det har länge varit bekant, att Per Brahe sysslat med sin store frändes historia. Hans ryktbara teckning af morbroderns personlighet har sedan gammalt varit känd och trycktes redan 1782. Den har blifvit nationens egendom och har sin märkvärdighet redan däri, att den säkerligen är den första utförliga nära samtida karakteristik vår litteratur äger. I öfrigt har man icke i den historiska litteraturen ägnat Per Brahes anteckningar den uppmärksamhet som de förtjäna. Det var först bibliotekarien H. Wieselgren, som vid den boskillnad mellan Gustaf Vasa-krönikorna, hvilken han företog uti en i Hist. Tidskrift 1890 införd undersökning, »Krönikorna

om Gustaf Vasa», påpekade de många viktiga egendomligheter, som utmärkte Per Brahes verk. Vi ha därför alla skäl att vara professor O. Ahnfelt tacksamma, som företagit sig utgifningen af detsamma. De för närvarande kända handskrifterna, som innehålla Per Brahes bearbetning, ha af honom kunnat begagnas, och han har varit lycklig nog att till grund för sin publikation kunna lägga en handskrift, som, enligt hvad han anser sig hafva funnit, härstammar redan från slutet af 1500-talet och som hittills tyckes hafva undgått uppmärksamheten, Cod. E. 226 i Uppsala universitetsbibliotek. Peder Svarts krönika, som Per Brahe införlifvat med sitt verk, slutar med 1533. Då den berömda karaktersskildringen är införd redan under 1532, börjar emellertid prof. Ahnfelt sin utgifning med detta år. Äfven till de föregående åren har dock Per Brahe gjort åtskilliga tillägg, stundom af verkligt intresse, och vi hoppas, att utgifvaren låter desamma medfölja sin publikation, när den, såsom är att förmoda, snart blir fullbordad. Forskaren skulle då på ett ställe finna sammanfördt hvad som tillhör denna redaktion af 1500-talets anteckningar om Gustaf Vasa.

Det för dagen märkvärdigaste i den handskrift, som prof. Ahnfelt användt som hufvudcodex, är anteckningen om Gustaf Vasas födelsedag. Den lyder så: »När man schref *1497 then tridie dag maji*, blef han boren och föd til verlden på Lindholm i Upland hos sin mormoder fru Sigridt». Det är ingen fråga om att icke detta oväntade inlägg i den omtvistade frågan om Gusaf Vasas rätta födelseår förtjänar den största uppmärksamhet. Det får ett egendomling bestyrkande genom ett meddelande, som frih. Klinckowström för kort tid sedan gjorde i Svenska autografsällskapet och af hvilket vi fått tillåtelse att här begagna oss. Han medförde nämligen och förevisade en anteckning af Gustaf Vasas tredje gemål Katarina Stenbock, hvilken utan tvifvel, på grund af jämförelser, som vid tillfället gjordes med hennes namnteckningar från olika år — det enda af hennes hand, som man eljest veterligen har kvar — måste anses vara egenhändig. Den lyder: »1560. Konungh Köste blef dödh på Stockholm och var hans aller 60 3 (sic!) år». Nu vet man visserligen icke, när denna anteckning är gjord, och man måste alltid göra afseende på möjligheten af ett minnesfel eller en onöjaktighet, särskildt när man tänker på den tidens förhållanden, vid en dylik allmän uppgift, men sammanträffandet har i alla fall sin märkvärdighet. Drottningens anteckning lär för öfrigt i facsimile komma att åtfölja ett senare häfte af Autografsällskapets tidskrift. En annan omständighet, som härvid bör påpekas, är, att d. 3 maj 1497 var dagen före Kristi himmelsfärdsdag. Vi föras därmed tillbaka till hvad som är det enda fullt säkra med afseende på Gustaf Vasas födelsetid, nämligen att den inföll omkring Kristi himmelsfärdsdag. Det var mycket vanligt, att man den tiden vid dylika uppgifter icke fäste så noga afseende vid om det var självfa dagen eller någon dag förut eller efteråt. Men då Kristi himmelsfärdsdag rättar sig efter påskterminen, kommer man ingen vart med denna säkra stödje-

punkt. Skall man nu antaga Per Brahes uppgift för god? Därom är det kanske ännu ej rådligt att med bestämdhet yttra sig. Märkvärdigt blir det alltid, huru man tidigt och allmänt kunnat komma till *d. 12 maj* såsom födelsedag och lokalisera detta datum på så skilda år som 1490, 1495 och 1496.

Den öfriga nyframsprungna litteraturen om Gustaf Vasa afser en populariserande framställning. Dr O. Sjögren har påbörjat en illustrerad lefnadsteckning af den store konungen. Amanuensen Hammarskjöld har meddelat några drag till en historisk bild af *Gamle kung Gösta.* Professor Stavenow i Göteborg har utgifvit ett väl genomtänkt *Tal till Gustaf Vasas minne* hållet å Göteborgs högskola d. 12 maj 1896, och i serien af föreningen Heimdals folkskrifter hafva vi självfva slutligen sökt lämna en sammanträngd framställning af den moderna uppfattningen utaf det nationella konungadömets grundläggare i Sveriges nyare historia och af hans verk, sådana de framstått i belysningen af Forssells och andras arbeten men äfven med stöd af egna studier, hvilka vi hoppas kunna snart nog, åtminstone delvis, framlägga med åtföljande vetenskaplig apparat.

Tilläggas må, att en ny del af K. Gustaf I:s Registratur (1545) af arkivarien V. Granlund vid tiden för minnesfesten utgafs.

E. Hildebrand.

Underrättelser.

— Bruksägaren Gustaf Holdo Stråle afled d. 11 sistlidna mars efter en lång tids sjuklighet nära 70 år gammal. Vid sidan af sin praktiska verksamhet som affärs- och kommunalman fann Stråle äfven tid till författareskap. Bland hans skrifter må nämnas de historisk-keramiska arbetena »Rörstrand och Marieberg» (1870). »Grafkärl funna i svensk jord» (1873); »Rörstrands historia och tillverkningar 1726—1850» (1879); »Mariebergs historia och tillverkningar 1758—1788» (1880); dessutom »Alingsås manufakturverk» (1884) och i Hist. tidskrift »Om les Anecdotes de Suède» (1887). S. ägde äfven lifliga bibliografiska och historiska intressen. Han var känd som en af våra största och mest raffinerade boksamlare. Under senare år förvärfvade han talrika afskrifter i synnerhet till frihetstidens historia så väl ur riksarkivet som ur utländska arkiv, och det var honom ett nöje att själf skrifva om afskrifterna i ett för hans samlingar enkom afpassadt format. Bland annat lade han särskildt an på en fullständig samling af partiskrifter och pamfletter från frihetstiden. Ur dessa omhuldade samlingar lämnade han till Hist. tidskrift »Henrik Hölterlings observationer i Sverige 1716» (1888) samt »Presidenten baron E. M. v. Nolckens berättelse om rikets tillstånd

från 1719 till 1742» (1889). Hela den stora, väl inbundna samlingen har tillsvidare deponerats i K. biblioteket, och det är att förmoda, att den kommer att kvarstanna därstädes.

— Domprosten förste teologie professorn vid Uppsala universitet m. m. dr U. R. F. Sundelin afled d. 5 sistl. maj endast 49 år gammal. Han representerade kyrkohistorien vid nämnda universitets teologiska fakultet, och bland hans skrifter må nämnas följande två af historiskt innehåll: »De svenska lappmarksprivilegierna från statsrättslig och nationalekonomisk synpunkt» (1873) samt »Svedenborgianismens historia i Sverige under förra århundradet» (1886).

— Norske riksarkivarien Michael Birkeland afled d. 24 maj i Kristiania vid 65 års ålder. Han var 1863—74 chef för riksarkivet och återtog 1875 denna befattning, då under titeln riksarkivarie. 1889 tog han initiativet till bildandet af den norska historiska föreningen. Såsom hans förnämsta arbeten anses »Selskabet for Norges vel 1809—29» (1861) samt »Norges politiske historie 1815—16» (tr. i Morgenbladet). Därjämte ledde han, såsom ordförande för den s. k. »Kildeskriftfond», de stora historiska publikationer, som af densamma utgifvits.

— Det *Beskowska stipendiet*, som för närvarande hvart annat år utdelas, har Vitterhets- historie- och antikvitetsakademien i år tilldelat fil. licentiaten Karl Hildebrand.

— *Akademiska afhandlingar*. Fil. lic. M. Hamnström har d. 16 maj försvarat en afhandling med titeln *Om realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping 1800* samt lic. E. R. Sundin d. 27 maj en afhandling med titel *Om svensk konungs rätt att upplösa riksdag*. Båda i Upsala.

— Kammarjunkaren Carl Lagerberg har utgifvit en liten rikt illustrerad heraldisk undersökning under titeln *Göteborgs stads vapen*, hvari han med ledning af privilegier samt mynt, medaljer, sigill och andra afbildningar dels fastställer vapnets korrekta utseende, dels visar de växlande, delvis oriktiga, former detsamma haft under tidernas lopp, Den lilla omsorgsfullt utförda undersökningen slutar med en afbildning af Göteborgs vapen, sådant det af K. Maj:t nyligen blifvit fastställdt jämte en utförlig beskrifning till ledning vid dess afteeknande eller återgifvande.

— Docenten vid juridiska fakulteten i Lund Carl Björling har under titeln *Vår äldsta laykommentar* utgifvit några i handskrifter af stadslagen ofta förekommande kommentarier, bestående af ett »förspråk» samt »en undervisning uppå några capitle och ord i lagen». I afseende på författaren ansluter sig hr Björling till prof. Schücks åsikt, att det varit ingen mindre än Stockholms stads sekreterare, mäster Olof själf. I föreliggande häfte meddelas kommentarierna till konunga-, giftermåls-, ärfda- och jordabalkarna. Texten åtföljes af resonnerande noter utaf utgifvaren.

— Utaf *Jahresberichtes der Geschichtswissenschaft* har årgången för 1894 utkommit. Öfversikten för Sverige är författad af af d:r Severin Bergh.

— I »Hvad nytt från Stockholm» n:r 1—5 för i år har varit infördt bibliotekarien Wieselgrens föredrag om *princessan Cecilia* under rubriken: Den skönaste Vasadottern efter anteckningar af H. W.»

— Uti *Kirkehistoriske samlinger*, 4:e række IV, har professor O. Ahnfelt i Lund infört en undersökning *Om revisionen af Lunds domkapitels statuter efter reformationen*, hvari han redogör för tillkomsten och utvecklingen af denna kyrkliga lag, som först så sent som 1489 fick sin fullständiga formulering. Statuterna af 1489 äro af Weibull aftryckta i Föreningens för Skånes fornminnen och historia samlingar II (1874). De erhöllo till en början 1587 ett supplement, och tre år senare utfärdades nya statuter. Supplementstadgarna äro här för första gången aftryckta. 1590 års statuter äro förut tryckta, men författaren meddelar här de i den tryckta publikationen uteslutna underskrifterna.

— Uti tidskriften Samlaren har vice bibliotekarien L. Bygdén infört en intressant undersökning af den berömda *Disa-myten*, som bland annat gifvit stoff åt Messenius till ett drama och åt Johan Gabriel Oxenstierna till en spirituell och förtjusande saga i franskt maner. Förf. konstaterar, att sagan varit utbildad redan under medeltiden, ty den omtalas af Olaus Magnus; att den har sitt ursprung i ett försök, i den tidens anda, att på den lärda vägen förklara namnet på det ryktbara Uppsala-tinget, distingen eller disernas ting, hvarvid man gjorde genitivformen *disa* till en nominativ form, men att i den så utbildade sägnen upptagits samnordiska sagomotiv dels ur aslögssagan, dels ur sägnerna om beslut att vid inträffande hungersnöd låta åldringar och vanföra omkomma äfvensom att den stora tillströmningen af norrländingar till distingsmarknaden kunnat gifva näring åt föreställningen om en stor utvandring från Uppland. Huru sagan blifvit lokaliserad till Venngarn, där Ehrenstrahl på 1600-talet utförde sin berömda serie af taflor öfver disasagan, ser han sig åter icke i stånd att förklara.

— Af professor M. G. Schybergsons Finlands historia (jfr rec. i Hist. tidskr. 1890, Gr. s. 51) har utkommit en tysk öfversättning (Geschichte Finnlands, Gotha, Perthes, 1896), som ingår i fortsättningen på det stora Heeren-Ukertska samlingsverket. Öfversättningen är verkställd af den för sin kännedom om svensk historia väl kände d:r Fritz Arnheim i Berlin. Originalet är i vissa delar förkortadt. De kapitel, som behandla den inre utvecklingen i Finland, äro tämligen oförändradt återgifna, under det att öfversikterna af den politiska ställningen i Sverige äro sammandragna. Men därjämte har förf. väsentligen omarbetat och utvidgat framställningen af Finlands historia efter 1809. Den upptager fullt en sjettedel af hela boken (119 sid.) och kan sålunda meddela en ganska utförlig

redogörelse för Finlands andliga och materiella utveckling under de snart gångna nittio åren.

— På Hirzels förlag i Leipzig har i år utkommit »*Leitfaden für Archivbenutzer*» af kgl. archivar d:r Max Bär i Hannover. Förf. vänder sig särskildt till nybörjarne bland arkivforskarne och framför allt till alla, som göra samlingar till familjehistorier. Arbetet är af ringa storlek, blott 71 sidor, och uppdelas i smärre kapitel, grupperade i sex afdelningar; den första behandlar arkivens användning och innehåller upplysningar om uppställning, formen för utverkande af tillstånd till besök samt olika sätt för arkivstudium, såsom skriftliga förfrågningar, personligt besök, lån af urkunder o. d. Sedan följer en förteckning på dylika stats- och större stads- och familjearkiv samt äfven på viktigare utomtyska arkiv; under Sverige-Norge anföras riksarkivet, kammararkivet och krigsarkivet i Stockholm samt riksarkivet i Kristiania. — Vidare lämnas några orienterande upplysningar om paleografi, heraldik, kronologi o. d., men den litteratur, som åberopas, är delvis föråldrad; så omnämnes blott första upplagan af Lorenz, Genealogischer Hand- und Scholatlas af år 1892, ehuru en förbättrad upplaga utkommit 1895, och af Dahlmann-Waitz, Quellenkunde der deutschen Geschichte upptages femte upplagan (1883), ehuru en sjette utgafs 1894. — Till sist komma några kronologiska tabeller (öfver rörliga fester, öfver helgondagar; en påsktabell o. d.).

— *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* har utsändt sitt sista häfte under redaktion af L. Quidde. Utgifvarens inblandning i politiken och politiska författarskap med sin skarpa antikejserliga riktning synes hafva gjort samverkan mellan honom och hans kolleger omöjlig, hvarföre ock tidskriften under de sista åren utkom mycket oregelbundet. Den kommer nu att utgifvas i Leipzig under redaktion af hrr Lamprecht, Marcks, Seeliger och Buchholz.

— Efter H. v. Sybels död har den *preussiska arkivförvaltningen* omorganiserats på det sättet, att från och med den 1 april i år den högsta ledningen är anförtrodd åt *tvenne* direktorer. Till förste direktor är utnämnd den berömde historikern professor *Reinhold Koser* och till andre direktor arkivrådet *Sattler*. Den senare skall handlägga arkiv-tekniska ärenden.

— Ordningsregler för *Vatikanska arkivet*, fastställda 1894, äro publicerade i »Revue Internationale des archives, des bibliothèques et des musées» 1896. Arkivet hålles tillgängligt från d. 1 okt. till 27 juni; arbetstiden är från kl. $^1/_2$ 9—12 dagligen, utom söndagar och torsdagar; dessutom är det en veckas ferier jul-, faste- och påsktiden. Inga anteckningar eller afskrifter få göras utan att efteråt underställas en tjänsteman. Utgifvare af otryckta urkunder eller texter förplikta sig att till arkivet öfverlämna ett exemplar af sin publikation. Afskrifter betalas med 4 à 1 fr. bladet alltefter handlingens

ålder; kollationering med 1 fr. första bladet och 50 cent. för hvarje följande; vidimering af ett dokument med 5 fr. Bland ordningsreglerna märkes för öfrigt följande: »man förhålle sig tyst i salen, iakttagande alla de artighetens och höflighetens fordringar, som ett dylikt rums värdighet äskar. All öfverläggning, hvarje samtal, hvarje störande ljud, af hvad slag som helst, äro uttryckligen förbjudna.»

— *Nyssnämnda publikation* (I, 4) innehåller äfven en öfversikt af innehållet i häftena I—XIX af Meddelanden från svenska riksarkivet. De svenska rubrikerna äro återgifna med en osedvanlig nöjaktighet, den franska öfversättningen icke alltid fullt exakt (t. ex. rådslag = délibérations de la chancellerie, statsrättsliga handlingar = documents originaux émanés du conseil d'État).

— Red. af Hist. tidskrift anser sig böra påpeka, i anslutning till ett tillkännagifvande på första sidan, att författare, som önska få sina uppsatser eller föredrag omnämnda i tidskriften eller i Hist. Bibliografi böra insända dem, äfven i separat, till Redaktionen. Det är för densamma af naturliga skäl fullkomligt omöjligt att eljest fullständigt följa med den litteratur som utkommer, i synnerhet när det sker i formen af särtryck ur tidningar o. dyl.

Sverige och förbundet i Augsburg år 1686

AF

R. FÅHRÆUS

Die Augsburger Allianz von 1686 von RIKARD FESTER VIII + 187 sid. München, Rieger, 1893.

År 1893 utgafs af Rikard Fester i München en afhandling, benämnd »Die Augsburger Allianz von 1686». Ehuru denna afhandling hvilar på ett rikt källmaterial, hufvudsakligen på förut föga bearbetade kretsakter, måste den dock betraktas såsom ett ganska ensidigt bidrag till kännedomen om ofvan nämnda förbund. Så har förf. ej varit i tillfälle att besöka det kejserliga arkivet i Wien, där säkerligen mycket varit att inhämta, och han har naturligt nog ej kunnat stödja sin framställning på några ursprungliga svenska källor. Så mycket mer egendomligt måste det förefalla, att förf. aktat skäligt att i sina omdömen om Sveriges politik anslå en ton, som ej kan anses öfverensstämmande med vetenskaplig objektivitet. I själfva verket ger en granskning af de svenska källorna vid handen, att hans omdömen i hufvudsak äro falska. Fester sväfvar i okunnighet om den dåtida svenska politikens allmänna riktning och tendenser, liksom öfver hufvud taget den svenska regeringens uppträdande under de förhandlingar, som ledde till Augsburg-alliansen. Vi hafva därför tagit till uppgift att med stöd af de svenska källorna gifva en teckning af Sveriges ställning till förbundet i Augsburg i samband med Sveriges dåtida tyska politik. Vi blifva då också i tillfälle att under framställningens gång tum för tum upptaga Festers påståenden till bemötande.

I.

Freden i Nimwegen betecknar Frankrikes öfvermakt i Europa: det hade efter ett segerrikt krig lyckats konung Ludvigs skicklige diplomater att splittra motståndarne och diktera lagar för både vän och fiende. Att denna öfvermakt innebar ett hot mot Europas frihet och fred blef allom kunnigt, när konungen kort därefter började sina beryktade reunioner. Men har Ludvig XIV menat, att allt motstånd numera var brutet, har han storligen bedragit sig. Hans hänsynslöshet har tvärt om omedelbart drifvit Frankrikes fiender till handling. Mellan dem, som kände sig hotade, Holland, Spanien, de tyska furstarne, började nämligen från denna tid på föranstaltande af Vilhelm af Oranien underhandlingar föras i syfte att grundlägga ett stort motförbund, som kunde upprätthålla de nyss ingångna frederna. Europa syntes blifva splittradt i tvenne läger. I denna intressekamp har äfven Sverige beslutat ingripa och sällat sig till Frankrikes motståndare.

Orsakerna till denna förändring af den svenska politiken äro af djupgående art. De äro icke i främsta rummet att söka i någon känsla af kränkt ära, sådan som Frankrikes beteende under det sista kriget och de därpå följande frederna lätteligen kunnat uppväcka, ej heller i väsentlig mån i några dynastiska hänsyn med anledning af Zweibrückens ockuperande. Sådant må i sin mån hafva medverkat; den innersta grunden är dock icke att söka här. Den svenska politiken stod i själfva verket vid en afgörande kris: den sökte sig nya mål. »Att sluta offensiva allianser kan fuller intet intentionen vara, efter man har nog göra att försvara de conquester Sverige allaredan hafver», yttrade Bengt Oxenstierna i rådet den 2 oktober 1680; och några veckor senare förklarade han, att »såsom K. M:ts intention är att bibehålla freden, så måste man ju amplectera alla medel, som därtill tjäna.»[1] I dessa yttranden ligger Bengt Oxenstiernas hela politiska program. Sverige skulle med uppgifvande af den gamla eröfringspolitiken söka bevara sin

[1] Rådsprotokoll d. 2 oktober och 4 november 1680.

maktställning i Europa och sin dyrt köpta fred. En sådan politik betingades just af ögonblickets närmaste kraf: Sveriges oerhörda maktutveckling under loppet af det 17:de århundradet hade inom den svenska statens eget sköte alstrat ekonomiska och sociala missförhållanden, som ytterligare skärpts genom det sista kriget och som kräfde snar rättelse, om ej den stolta byggnaden skulle falla sönder. Fred blef stundens mest tvingande behof. Att sörja för fredens bibehållande var den enda föreskrift Karl XI gaf Bengt Oxenstierna, när han åt honom år 1680 anförtrodde de diplomatiska ärendenas handhafvande;[1] fred var det första yrkande, som 1680 års sekreta utskott framställde såsom svar på den sekreta propositionen.[2] Men freden skulle med all säkerhet icke bevaras, om Sverige åter emot sitt eget intresse inläte sig i förbund med Frankrike, som var tidens eröfrande makt. »Frankrike vill krig och krafsa under sken af fred allt under sig, och vi vela fred, alltså måste vi ju hålla med dem, som hafva samma intention med oss. Detta är rätta fundamentet och intet annat till de allianser, som i min tid äro slutna», skrifver Bengt Oxenstierna några år senare.[3] Af sin fredskärlek var Sverige hänvisadt till ett förbund med fredspartiet — sjömakterna och några af Tysklands furstar.[4]

Om möjligheten att indragas i de europeiska förvecklingarna innebar en fara för Sveriges fred, så funnos i det svenska väldets sammansättning och grannarnes hämndlystnad andra faror för så väl freden som Sveriges maktställning i Europa. Denna var i självfva verket ganska vansklig. Sveriges makt hvilade sedan gammalt på herra-

[1] Carlson, Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset, III, 74.
[2] Sekreta utskottet 1680 i R.A.
[3] I ett bref — hvaraf ett fragment finnes bland Bengt Oxenstiernas concepter i R.A. — dateradt Rosersberg d. 5 februari 1684 och, efter hvad det synes, skrifvet till kanslipresidentens svåger Hans Wachtmeister. I samma bref heter det: »Alltifrån den tiden — — — att K. M:t i nåder behagade mig att bruka vid publique affairernas direction — — hafver mitt endaste ögnamärke varit att lämpa rådslagen därhän, att den så dyrt förvärfvade freden måtte kunna blifva conserverad».
[4] Den 6 oktober yttrade Oxenstierna i rådet: »Såsom uti Europa äro tvenne hufvudpartier, Hus Österrike och Frankrike, och det ena önskar intet mera än få sitta stilla, det andra intet, så tror han, att det vore Sverige lättare att hålla med dem, som vilja sitta stilla än med de andre».

väldet öfver Östersjön, som splittrade den svenska staten i tvenne hälfter; det var för att bevara detta, som Gustaf Adolf dragit ut i det trettioåriga kriget, det var förlusten däraf, som beredt det sista krigets olyckor. »Den kroppsens ledamot, som är svagast och noblast, behöfver först medicin och styrka; nu är Sveriges sjöflotta den svagaste och är dock den delen, hvarpå rikets försvar och säkerhet förnämst hänger, ty måste man härutinnan söka styrka», yttrade Bengt Oxenstierna vid denna tid.[1] I denna lifssak hade Sverige af Frankrike ingen hjälp att förvänta. Under kriget hade den franska flottan af hänsyn till England icke vågat sig in i Östersjön, under det Danmark och Holland hade behärskat hafvet och därmed lösslitit de tyska provinserna från allt samband med det egentliga Sverige. Vårt lands läge och maktförhållandena i Europa hänvisade Sverige att sluta sig till sjömakterna.[2]

Men svagheten i Sveriges maktställning berodde ej blott på svårigheten att försvara länder, som genom hafvet skildes från moderlandet, utan äfven på hämndlystna grannars farliga anfallsposition. Bland dessa stodo Danmark, Brandenburg och de lüneburgska hertigarne i främsta rummet. De hade »i sista kriget fått smak för conquester» och troddes nu hysa fientliga planer. Danmark sökte redan 1680 med våld göra sina aldrig glömda anspråk gällande gent emot hertigen af Holstein-Gottorp, och därmed började å nyo denna holsteinska strid, som var af sådan vikt för Sveriges maktställning i Tyskland. Att »Sverige måste stå i godt förstånd med kejsaren och imperio för tyska provinsernas conservation skull» blef under sådana förhållanden en svensk statsmaxim.[3] Äfven från denna synpunkt var ett förbund med de tyska furstar, som hörde till fredspartiet, af stor betydelse för Sverige.

Vi hafva granskat orsakerna till den svenska systemförändringen måhända väl utförligt, då dessa redan med

[1] Ett kort raisonnement öfver Sveriges alliansverk, uppläst i rådet d. 2 oktober 1680, bland Handlingar rörande Sveriges yttre politiska förhållanden 1680—83 å K. Bibl.

[2] »Så skulle alliansen med bägge sjömakterna vara det första ibland allt, som Sverige måste låta sig vara angeläget». Ofvannämnda raisonnement. Om tyska provinsernas betydelse säges i K. M:ts sekreta proposition för riksdagen 1686: »Sveriges säkerhet består förnämst i dessa förmurar».

[3] Jfr ofvan nämnda raisonnement.

all önskvärd klarhet skärskådats af flera svenska forskare[1] och till och med i samband med hela systemskiftet gjorts till föremål för specialundersökningar,[2] men vi hafva ansett det vara af vikt att emot Festers i denna fråga afvikande mening kunna stödja oss på de tillförlitligaste svenska källornas vittnesbörd, så mycket mer som denne förf:s uppfattning af Sveriges politik under de följande åren till väsentlig del synes bero på hans missuppfattning i detta stycke.[3] Enligt honom har Sveriges dåtida politik helt och hållet varit ledd af hänsyn till Danmark och de holsteinska tvistigheterna. Med Tysklands furstar däremot hade det ingen intressegemenskap: de voro blott brukbara verktyg i dessa strider. »Icke Strassburgs eröfrare, utan Danmarks mäktige allierade» har Sverige i Ludvig XIV bekämpat. Ett sådant omdöme — för så vidt det skall gälla själfva systemskiftet — faller på det enkla faktum, att Sverige *började* bekämpa Frankrike, *innan* Danmark och Frankrike voro allierade och medan ännu Danmark och Sverige voro bundsförvanter, och att af denna systemförändring *följde* Danmarks aflägsnande från Sverige och närmande till Frankrike. Icke heller har under de närmaste åren utvecklingen af denna politik uteslutande eller ens hufvudsakligen berott på någon ensidig hänsyn till Danmark eller den holsteinska frågan, hur viktig än denna var för Sveriges maktställning. Sveriges politik har, som vi sett, bestämts af så allmänna intressen som fredens bevarande och östersjöprovinsernas skyddande »contra quoscunque», och just därför kunde Sverige utan några egoistiska biafsikter förbinda sig med alla fredsälskande tyska furstar, som hade samma intresse.

Fester påpekar,[4] att man öfverskattat betydelsen af Zweibrückens ockuperande af Frankrike, då man i detta

[1] Carlson a. a. och senast Stavenow i hans afhandling: Sveriges politik vid tiden för Altona-kongressen 1686—1689.

[2] Fåhræus, Om förändringen af Sveriges allianssystem åren 1680—1682 i dess sammanhang med de europeiska förvecklingarna.

[3] Sina åsikter om den svenska politikens allmänna riktning framlägger Fester utförligast och i sammanhang i 4:de kapitlet: »Nordische Wirren», särskildt sid. 77 ff. Men äfven på andra ställen i sin afhandling uttalar han sig i denna fråga, så sid. 18 vid redogörelsen för kretsdagen i Nürnberg och sid. 61 ff. på tal om kongressen i Augsburg.

[4] A. a. sid. 98.

ser en orsak till Sveriges förändrade politik. Vi gifva honom rätt så till vida, att denna reunion icke i nämnvärd mån framkallat systemförändringen, men den saknar dock icke sin betydelse. Den visade för det första, hur ringa hänsyn Frankrike tog till Sverige och dess konung, och ådagalade därigenom omöjligheten af ett franskt förbund. För öfrigt var Zweibrücken ej för Karl XI så likgiltigt, som Fester förmenar: i och för sig var landet ej så viktigt, men dess betydelse låg däri, att Sveriges maktställning i Tyskland stärktes genom denna besittning.[1] För den, som känner Karl XI:s ovilja att någonsin afstå från en rättmätig fordran, förefaller det också mer än sannolikt, att den zweibrückska frågan för honom haft en stor personlig betydelse. Och af detta har säkerligen Bengt Oxenstierna vetat att begagna sig.

Resultatet af våra undersökningar har blifvit, att Karl XI för att bevara freden och tillika Sveriges maktställning inom Tyska riket omfattat Vilhelms af Oranien plan att bilda ett stort motförbund mot Ludvig XIV. Han är i själfva verket den förste suverän, som häri ställt sig vid Oraniens sida. Mellan dessa båda furstar slöts sålunda i Haag år 1681 den s. k. garantitraktaten, som skulle bilda grundvalen för detta förbund. 1682 inträdde kejsaren och Spanien i alliansen; s. å. slöt kejsaren ett specialförbund med Sverige. Redan härigenom var motståndet mot Ludvig XIV organiseradt och Sveriges tyska provinser hade blifvit skyddade. Men från båda dessa synpunkter ansågs det nödvändigt att äfven vinna andra tyska furstar. I fredens intresse var det en sak af yttersta vikt, att dessa stärktes genom förbund sinsemellan och med de makter, som ställde sig fientligt gent emot Frankrike; för Pommerns och Bremens bevarande åt Sverige gjorde ej kejsarens vänskap tillfyllest. Så började en rad af underhandlingar med de tyska ständerna, i hvilka till sist Karl XI visade sig mer nitisk än Vilhelm af Oranien. Utsikterna till ett godt resultat syntes i början stora, ty Tyska riket var vid denna tid närmast hotadt af Ludvig XIV. Det hade genom freden i Nimwegen

[1] I K. M:ts sekreta proposition till riksdagen 1686 säges Zweibrücken kunna blifva Sverige »till ett märkeligt biträde uti sammanstämmande vid tyska rikssakerna och kronan Sveriges däruti verserande intresse».

åter lidit ansenliga förluster; reunionerna gällde nästan uteslutande dess furstar.

I sin sträfvan att vinna de tyska ständerna hafva Wilhelm III och Karl XI haft en ovärderlig hjälp i Vilhelms vän Georg Fredrik af Waldeck. Redan 1679 hade denne stiftat en defensivallians mellan åtskilliga furstar i den öfver-rhenska kretsen, den s. k. öfver-rhenska unionen.[1] Efter garantitraktatens afslutande satte han som sin närmaste uppgift att utverka de tyska ständernas biträde till denna. På hans initiativ ingicks också i Laxenburg den 10 juni 1682 mellan kejsaren å ena sidan, den frankiska kretsen och den öfver-rhenska kretsen å den andra en treårig allians, hvari parterna förbundo sig till uppställande af en armé på 70,000 man och till inträde i förbundet mellan Sverige och Holland, om detta ej redan skett. För att kunna sammanbringa en så stor här måste man dock först förmå andra stater att sluta sig till förbundet; i själfva verket uttalades som de allierades afsikt att söka vinna så många riksständer som möjligt för inträde i detta.[2] På grund häraf har alliansfördraget med stor rätt blifvit kalladt ett »alliansprojekt.»[3]

I full öfvensstämmelse med fördragets bestämmelser hafva kontrahenterna under den närmaste tiden biträdt garantitraktaten på 5 år. Den kejserlige ministern i Haag, Crampricht, blef härför befullmäktigad, hvarefter fördragen på öfligt sätt ratificerats och utväxlats. Detta gäller äfven den frankiska kretsen, en sak, som Fester förnekar. Att han häri misstager sig, bevisas helt enkelt däraf, att ratifikations-instrumentet finnes i det svenska riksarkivet.[4] I detta stycke nådde Holland och Sverige således sitt mål. Äfven på annat sätt har Sverige vid denna tid stärkt sin

[1] Se Müller, Wilhelm III von Oranien und Georg Friedrich von Waldeck, sid. 58 ff.; Fester, Die armirten Stände, sid. 42 ff.

[2] Müller, a. a. sid. 84 ff. och Fester a. a. sid. 45 ff. Betecknande nog omtalar den senare ej den paragraf i Laxenburg-traktaten, som föreskref inträde i det svensk-holländska förbundet.

[3] Fester a. a. sid. 47.

[4] Den frankiska kretsens accession är daterad Haag d. 28 december 1682, den öfver-rhenska kretsens är af samma dag. Det öfver-rhenska kretsdirektoriets ratifikation undertecknades i febr. 1683, de frankiska kretsdeputerades ratifikation är af d. 8 april / 29 mars 1683. Alla hithörande urkunder finnas i RA.

ställning i Tyskland: Baiern, Pfalz och hertigarne af Sachsen-Weimar och Sachsen-Gotha biträdde år 1683 garantitraktaten. Med de lüneburgska hertigarne plägades samma år lifliga underhandlingar om ett förbund.[1]

Svårare var att förmå flera tyska ständer att ingå i Laxenburg-alliansen: väl förband sig kejsaren år 1683 med Baiern och Hannover, men alla försök att förmå den schwabiska kretsen till inträde i förbundet strandade på Frankrikes intriger, och förbundstrupperna nådde aldrig upp till beramadt antal.[2] Detta, att Tysklands furstar ej kunde sluta sig enigt tillsammans i ett förbund, var — tillika med fredspartiets stämplingar i Holland och det turkiska kriget, som sysselsatte kejsarens politik — orsaken till att Frankrike i stilleståndet 1684 fick behålla lejonparten af sina reunioner.

För dem, som något kände de tyska ständernas politik, syntes det troligt, att så väl rustningarna som allianserna i det tyska riket skulle efter stilleståndets ingående dö bort såsom obehöfliga. Detta innebar en stor fara. Ty det gällde nu att förhindra Ludvig XIV att göra stilleståndet till en fred, det tillfälliga besittningstagandet af gamla tyska länder till ett beständigt.[3] Redan i oktober 1684 vände sig därför kejsaren till den frankiska kretsen, varnade för nedläggande af vapen och yrkade på fortsättande af den snart tilländalupna alliansen i Laxenburg. Hotelsen, att kretsen i motsatt fall skulle gå miste om sin frihet från inkvartering, ledde därhän, att den redan väckta frågan om afväpning uppsköts och att allt förblef vid det gamla. Liknande beslut tyckes den öfver-rhenska kretsen hafva fattat.[4]

I detta sakernas läge har den svenska regeringen åter framträdt med yrkande på ett allmänt förbund. Ty äfven Sveriges ställning syntes efter fördraget i Regensburg hotad. Under de förhandlingar, som ledde till detta stillestånd, hade Karl XI fordrat en universell uppgörelse af alla

[1] Det å svenska sidan uppsatta förbundsfördraget — som alltså aldrig utväxlats — finnes i RA. Om Waldecks försök att förmå de lüneburgska hertigarne att biträda garantitraktaten, se Müller a. a. I, sid. 78 ff.

[2] Fester, Die armirten Stände, sid. 49 ff.

[3] Müller, Wilhelm III und Georg Friedrich von Waldeck, II, sid. 8.

[4] Fester, Die Augsburger Allianz, sid. 4 ff.

tvister och en allmän garanti, men hade icke förmått göra sin mening gällande. Sverige blef icke i fördraget upptaget som »principal paciscent» af vestfaliska freden; den holsteinska tvisten, som nu nått den punkt, att hertigen blifvit fördrifven från sitt land, blef icke bilagd. Häri sågo de svenska statsmännen en fara för de nordiska fredernas bestånd, en väg banad för Danmark och Brandenburg, om de ville anfalla Sverige. Men stilleståndet hade äfven en annan betydelse för Sverige. Garanti-traktaten i Haag hade haft till syfte att förhindra Ludvig XIV:s reunioner; genom fördraget i Regensburg fick han sin besittningsrätt till större delen af dessa erkänd — låt vara endast på en viss tid. Härmed kunde traktaten anses hafva spelat ut sin roll. De allianser, med hvilka Bengt Oxenstierna beredt Sverige skydd från den tyska och danska sidan, hade därigenom fått en förkrossande stöt. Och hvad värre var: då Sverige ej förmått i någon mån skydda de tyska ständerna för Frankrikes öfvergrepp, började man i Tyskland tvifla på Sveriges förmåga eller goda vilja att där bevaka sitt intresse och vara de andra ständerna till någon hjälp.[1] Sådana tvifvel visste naturligen Danmark och Brandenburg att på allt sätt underhålla; och den svenska regeringen fruktade till sist, att dessa makter skulle uttränga Sverige hos dess nya vänner och därefter tillika med de alltid opålitliga lüneburgska hertigarne[2] anfalla dess tyska provinser.

I denna farliga belägenhet beslöt Karl XI att på allt sätt söka kvarhålla sina bundsförvanter vid allianserna, uppmana flera tyska ständer att däri inträda och ännu mer befästa sin ställning genom att söka förmå dem, som redan ingått i det stora förbundet mellan Sverige och Holland, att äfven biträda de speciella konventioner om ömsesidig hjälpsändning, som dessa båda makter tillika med kejsaren och Spanien redan år 1683 afslutit. I detta syfte afgingo

[1] Redogörelsen för Sveriges underhandlingar i Regensburg och dess ställning efter stilleståndets afslutande är hämtad ur Bengt Oxenstiernas Relation om utländska sakernas beskaffenhet, uppsatt i kansliet d. 29 augusti 1684. Se Memorial och Relationer i utrikes-ärenden 1684—86, RA.

[2] Dessa hade i början af år 1684 beslutat ej ingå i associationen. Kon. till Bengt Oxenstierna d. 23 februari 1684.

genast order till de svenska sändebuden i Tyskland, särskildt till Snoilsky i Regensburg och Oxenstierna i Wien.[1]

Men Sveriges ställning blef icke förbättrad. Den holsteinska tvisten tillspetsades allt mer.[2] Man ansåg sig fortfarande ha skäl att tvifla på vännerna — Danmark sökte ifrigt förbund med generalstaterna — och nya bundsförvanter kunde icke förvärfvas; underhandlingar hade i detta syfte förts med Kur-Sachsen, hertigarne af Lüneburg och Hessen-Kassel, men utan resultat. Några närmare konventioner med dem, som biträdt garantitraktaten, ingingos ej heller. Orsakerna till denna Sveriges isolering äro att söka däri, att man alltmer började tvifla på nyttan af ett förbund med Sverige, enär dess tyska provinser saknade nödigt försvar. Därför tillstyrkte Bengt Oxenstierna Karl XI att framför allt afsända en truppstyrka till Pommern och att beordra alla Sveriges i Tyskland varande sändebud att med hänvisning till detta faktum påpeka vid de resp. hofven, att, sedan konungen »allt väl förordnat om sin milis hemma i riket», ville han »ock med allvar sätta sig därute i det tillstånd», att han kunde vara sina bundsförvanter till hjälp. Stödd på denna förklaring borde man uppehålla sina allianser, och då de vore nära att utgå, i tid förnya dem. Hvad särskildt beträffade förbunden med Kur-Baiern, frankiska och öfver-rhenska kretsarne samt de ernestinska furstarne, som blott på fem år ingått garanti-traktaten, borde man till dem affärda ett sändebud för att förnya allianserna och förmå dem till specialförbund, om de därför funnes disponerade — allt i syfte att afhålla dem från Danmarks och Brandenburgs förbund.[3]

Karl XI ogillade i en viktig punkt, hvad hans minister tillstyrkte. Han förklarade nämligen det vara omöjligt att sända en truppstyrka till Pommern, ty då måste man

---

[1] »K. M:ts slutliga godtfinnande utöfver några punkter, som utländska sakerna angå och d. 29 och 30 augusti och 1 september 1684 uti K. M:ts råd äro föredragne och öfverlagde vordne.» Se ofvan nämnda memorialsamling.

[2] Stavenow, Sveriges politik vid tiden för Altonakongressen 1686—89, Hist. Tidskr. 1895, sid. 177 ff.

[3] Jfr Relation, uppläst för K. M:t i rådet 1 september 1685. Ofvan nämnda samling.

också bygga fästningar, där folket kunde försvara sig, och skaffa lifsmedel till dess underhåll, penningar till lön och magasiner af krigsammunition etc., och till allt detta funnos icke medel. Därmed var emellertid »fundamentet» för Bengt Oxenstiernas diplomatiska underhandlingar undanryckt, och han fick se till, hur han utan detta kunde lotsa sig fram ur ögonblickets farliga situation.[1]

De resultat, till hvilka han under sådana förhållanden kom, synas af de båda ungefär samtidiga bref han efter dessa rådslag lät utgå till de båda främsta sändebuden i tyska riket, Oxenstierna i Wien och Snoilsky i Regensburg. Det förra beordrade ministern vid det kejserliga hofvet att försäkra kejsaren om Sveriges fortfarande vänskap och beständighet i sina allianser samt förhindra Danmark och Brandenburg att till Sveriges skada innästla sig hos kejsaren. För att stärka dennes förtroende till Sveriges förmåga borde Oxenstierna »med den lämpa, som försiktigheten medgifver» förmäla, att Karl XI satt sig i så godt tillstånd hemma, att han kunde gifva sina vänner kraftigt understöd. Att han dock ej höll så stort manskap i de tyska provinserna berodde därpå, att han ville skona dessa för sådana bördor, enär de ännu ledo af det sista kriget. Kejsaren borde uppmanas att genom »råd och admonitioner» förmå Baiern, de frankiska och öfver-rhenska kretsarna samt de ernestinska furstarne, hvilka alla biträdt garanti-traktaten på endast fem år, att stå fast vid alliansen, och att arbeta därpå, att Kur-Sachsen, hertigarne af Lüneburg och huset Hessen m. fl. kunde förmås till »virkelige engagementer, allt till den ända, att enighet i Riket åstadkommes».[2]

Ett par dagar därefter utskrefvos order till Snoilsky. Han uppmanades att »sondera och erfara», hvad de tyska stater, som biträdt garanti-traktaten — bland dessa nämndes särskildt den frankiska kretsen —, nu hade för tankar om bemälta traktat, huruvida de ansåge den nyttig och nödig och huru de ämnade »underhålla och fullfölja den». Visade

[1] Oförgripligt betänkande öfver de punkter, hvilka den 1 september 1685 i K. M:ts råd voro framställda att öfverläggas angående utländska sakerna. Uppsatt i kansliet och uppläst i rådet den 7 september 1685. Ofvan nämnda samling.

[2] Karl XI:s bref till Carl Oxenstierna d. 9 september 1685. Reg.

de benägenhet för Sverige, kunde Snoilsky med dem öfverlägga om »närmare conventioner angående modum auxiliorum»; i alla händelser skulle han på alla sätt söka afvända, att de icke inläte sig i några »partier och concerter», som lände Sverige till men och skada.[1]

Då Oxenstierna i enlighet med ordernas innehåll afgaf hvarjehanda försäkringar vid det kejserliga hofvet, mottogos dessa synnerligen väl. Man synes här åter begynna fatta tilltro till Sveriges pålitlighet och dess makt.[2] Därmed var redan mycket vunnet, men ännu viktigare blefvo de åtgärder, som Snoilsky i följd af konungens bref vidtog.

Honom syntes tillfället lämpligt till ett aktivt uppträdande, enär de tyska ständerna åter underhandlade om en allians. Vi hafva sett, att kejsaren redan i oktober 1684 bragt en sådan i förslag, men att saken tills vidare uppsköts. Sedan årets ungerska fälttåg afslutats, skulle man återupptaga alliansfrågan inom den frankiska kretsen. Detta var nu så mycket viktigare, som Ludvig XIV just vid denna tid framkom med sina anspråk på vissa delar af Pfalz. För att under sådana förhållanden bringa ett förbund till stånd skickade kejsaren grefve Hohenlohe som befullmäktigadt sändebud till den i december 1685 sammanträdande frankiska kretsdagen i Nürnberg.[3] När situationen var sådan, beslöt Snoilsky att äfven resa dit. Visserligen hade han icke af sin regering fått några order att inlåta sig i alliansunderhandlingar, ja, ej ens att resa från Regensburg — tvärt om säger konungen i sitt bref: »Endast om hos dem (kretsarne) någon vidare inclination funnes, torde vi komma på de tankar att anbefalla er att göra resa till en och annan af dem», således hänvisande till kommande order. Men å andra sidan är det klart, att Snoilsky funnit tillfället inne att »sondera» vederbörandes ställning till

[1] Karl XI till Snoilsky 12 september 1685. Reg.

[2] C. G. Oxenstierna till K. M:t $\frac{15}{25}$ oktober, $\frac{13}{23}$ december. Oxenstierna inlämnade $\frac{29 \text{ dec.}}{9 \text{ jan.}}$ ett memorial till kejsaren, där han yrkade, att kejsaren ej måtte ingå någon allians utan föregående »communication» med Sverige, och förklarade, att Karl XI:s trupper vore i godt tillstånd. Detta memorial är bilagdt Oxenstiernas bref d. 7 februari.

[3] Fester, Die Augsburger Allianz, sid. 10 ff.

garantitraktaten och å andra sidan i de gängse alliansryktena spårat några för Sverige skadliga »partier».[1]

När Snoilsky anlände till Nürnberg, hade förhandlingarna redan någon tid fortgått. Redan samma dag kretsdagen öppnades hade den kejserlige ministern inlämnat ett memorial till kretsen. Här påminde han om den allians denna ingått med kejsaren och öfriga riksstånd till fredens bibehållande, erkände svårigheten, för att icke säga omöjligheten, för ständerna att lämna det kvantum krigsfolk, som där bestämts, och lofvade en lättnad häri, men på samma gång uttalade han den förhoppning, att ständerna »in quali» ej ville förändra något i sin allians med kejsaren och öfriga bundsförvanter, utan på grund af tidens osäkerhet stå fast vid sina förra beslut.[2] Festers yttrande,[3] att Laxenburgtraktaten ej omnämndes med ett ord i detta memorial, är — såsom af ofvanstående synes — alltså riktigt endast i den meningen, att traktaten icke nämndes »expressis verbis». Men tydligt är, att Hohenlohe just hänsyftade på denna traktat med ord, som förstodos af en och hvar, och att han ville taga Laxenburg-alliansen till utgångspunkt för nya förbund.

De rådslag, som följde på detta memorials inlämnande, visade de tyska småstaternas ömkliga politik i sin rätta dager. Man såg ej eller ville ej se någon fara hota från Frankrike, men väl från de mäktigare ståndsstånden, som önskade underhålla sina krigshärar på de svagares bekostnad. Man enade sig alltså om, att alliansen i Laxenburg ej skulle förnyas, men man beslöt ersätta den med en vanlig kretsallians under kejsarens presidium för att slippa ifrån de fruktade inkvarteringarna och genommarscherna. I sammanhang härmed skulle truppernas antal betydligt reduceras. Från förbund med utländska makter skulle man alldeles afhålla sig.[4]

Man hade emellertid ej ännu härom fattat något afgörande beslut, när det svenska sändebudet anlände till

[1] Karl XI:s bref till Snoilsky 12 sept. 1685, Snoilsky till konungen $\frac{4}{14}$ december.

[2] En kopia af memorialet är bilagd Snoilskys bref till konungen $\frac{4}{14}$ december.

[3] Die Augsburger Allianz, sid. 15.

[4] Snoilsky till kon. $\frac{4}{14}$ december. Jfr Fester a. a. sid. 14 ff.

Nürnberg. Snoilsky kom som en objuden, oväntad gäst, säger Fester.[1] Objuden var han för visso, men oväntad torde han icke hafva varit för dem, som under de näst-förflutna åren fått någon inblick i Karl XI:s fullt konsekventa tyska politik. Som han ej var befullmäktigad att bevista denna kretsdag, kunde han ej officiellt deltaga i några underhandlingar, men genom kejsarens och Baierns mot honom välvilligt stämda sändebud kunde han dock arbeta för sin konungs intresse. Hans uppträdande förändrade i själfva verket med ens situationen. Denna syntes honom vara sådan, att han måste ingripa: man underhandlade om alliansernas förnyande, och den frankiska kretsens ständer hade visat benägenhet att lämna alla utländska förbund, alltså upphäfva garanti-traktaten. Detta var nu i bestämd strid mot Karl XI:s önskan. Snoilsky hänvände sig därför till Hohenlohe, påminde honom om kejsarens löfte att söka vidmakthålla och stärka förbundet mellan Sverige och de tyska ständerna och begärde i detta stycke hans hjälp, tydligen allt i syfte att bereda Sverige en plats i ett kommande förbund, om ett sådant inginges. Hohenlohe tyckes ej i början hafva varit benägen för Sveriges biträde, utan förklarat, att Sverige genom sitt förbund med kejsaren vore indirekt förbundet med den frankiska kretsen och att dess tillträde till den beramade alliansen alltså vore onödigt; dessa åsikter delades af det baierska sändebudet. Men genom Snoilskys bearbetningar förmåddes bägge snart till löftet att inför ständerna på det allvarligaste rekommendera vidmakthållandet af garantitraktaten.

Samtidigt underhandlade Snoilsky — fortfarande helt och hållet enskildt — med åtskilliga af de andra ständernas ombud och synes härmed hafva vunnit åtminstone det resultatet, att man i allmänhet fått en högre tanke om Sveriges makt och goda vilja gent emot de tyska furstarne. Att han detta oaktadt icke af dem lyckades erhålla något löfte om garantitraktatens bibehållande, tillskref han intrigerna från det brandenburgska partiets sida. Inom kretsen funnos nämligen två furstar af det brandenburgska huset: furstarne af Baireuth och Ansbach.[2]

[1] A. a. sid. 18.

[2] Denna redogörelse stöder sig på Snoilskys bref till kon. $\frac{4}{14}$ december.

En gång vunnen af Snoilsky, började Hohenlohe snart uppgöra vidtgående planer. Han yrkade å kretsdagen på det bestämdaste Sveriges inträde i förbundet, i det han visade Karl XI:s intressegemenskap med de tyska ständerna — såsom garant af vestfaliska freden, hertig af Zweibrücken och närmaste agnat till den pfalziska kurlinien — och hans militära styrka, som skulle blifva de tyska furstarne till stor hjälp.[1] Ständerna voro ej heller alldeles obenägna härför: protokollet öfver deras öfverläggningar visar tvärt om, att mer än ett riksstånd yrkat på förbund med de utländska makter, som tillika vore att betrakta som tyska riksständer — Nürnberg nämnde speciellt Sverige; men många varnade också för »vidlyftiga allianser», som skulle splittra kretsens krafter och göra alliansbördan ännu tyngre.[2] Enligt Snoilsky har motståndet till en början ledts af de brandenburgska furstarnes ministrar, som, trogna huset Hohenzollerns politik, nu uppträdde fientligt mot Sverige och hotade att upplösa kretsdagen och draga hem hellre än att ingå förbund med främmande makter. Egendomligt nog hafva äfven dessa ministrar under kretsdagens lopp närmat sig Sverige, tydligen på grund af den vid denna tid skedda omkastningen i Kur-Brandenburgs politik gent emot Karl XI.[3]

Ständernas beslut, som fattades d. 7 december, blef emellertid till en början ett afböjande af Hohenlohes förslag: man beslöt ett förnyande af allianserna med kejsaren, Kur-Baiern, de schwabiska, baierska och öfver-rhenska kretsarne, de westerwaldiska ständerna och det ernestinska huset utan att omnämna garanti-traktaten eller tala om det svenska förbundets bibehållande, ehuru man visserligen tillade, att hvar och en, som ville, skulle i framtiden äga rätt att biträda alliansen. Snoilsky tydde också denna formulering som ett afslag.[4]

Hans ställning var nu ganska svår:[5] han hade inga bestämda order att underhandla på denna kretsdag och ansåg,

[1] Fester a. a. sid. 18 ff. Hans framställning häraf hvilar på Hohenlohes »Monita pro inclusion regis Sueciæ ad foedus Franconum.»

[2] Protokollet är i kopia bilagdt Snoilskys bref till kon. $\frac{17}{27}$ december.

[3] Snoilskys bref till kon. $\frac{17}{27}$ december.

[4] Frankisches Creiss-Conclusum über d. 6 propositionspunct ratione der Allianzien är i kopia bilagdt ofvan nämnda bref.

[5] Nedanstående skildring är byggd på hans bref $\frac{17}{27}$ dec.

att ett vidare yrkande på förbundets bibehållande såsom något för Sverige angeläget eller nödvändigt skulle minska ständernas respekt för Karl XI; det vore äfven onödigt, då garanti-traktaten — hvad den frankiska kretsen vidkom — ännu skulle gälla i två år. Å andra sidan syntes det honom, att Sveriges rätt verkligen vore för nära trädd, då ständerna beslutat ett försvar af frederna utan att taga hänsyn till Karl XI såsom »compaciscent och garant», och då krets-beslutet i viss mån tycktes upphäfva deras accession till garantitraktaten. I den kejserliga propositionen hade nämligen framställts frågan *om* och *med hvilka* kretsen ville bevara sina förbund; i svaret hade åtskilliga tyska ständer uppräknats, men ej Sverige. Detta kunde nu tolkas som ett förnekande af garanti-traktatens giltighet för den frankiska kretsen. Under sådana förhållanden beslöt Snoilsky att gå en medelväg: han skulle fortfarande yrka Sveriges bibehållande vid alliansen, men därvid bruka »behörig precaution och moderation, så att icke det ringaste sken af något empressement, som skulle vara likaså disreputerligt som till sina följder skadligt, måtte synas i hans underhandling».

Han tyckes dock ej så lätt hafva fått kejsarens och Baierns sändebud på sin sida. Slutligen föranstaltade de dock ny öfverläggning d. 8 december. Men då framlades ett alternativt förslag till ny formulering: Sverige skulle inneslutas i alliansen antingen »expresse» eller »generaliter» under namnet riksständer. Sedan man å de världsliga furstarnes sida uttryckt sin förvåning och ovilja öfver att Snoilsky ej såsom befullmäktigadt sändebud skriftligen inlämnat detta förslag, såsom sedvänja var, skred man till votering, hvarvid det sista alternativet antogs, såsom det vill synas — af kretsdagens alla fyra »bänkar.»[1]

Men härmed var Snoilsky ändock icke nöjd. Han påpekade, att Sverige ej rätteligon kunde benämnas blott och bart riksstånd, då Karl XI såsom konung och ej såsom hertig slutit garantitraktaten. Efter nya bearbetningar från den svenske ministerns sida har Hohenlohe då inför

---

[1] Kopia af protokollet öfver denna nya öfverläggning är bilagd Snoilskys bref $\frac{11}{21}$ dec.

kretsdirektoriet yrkat, att, då man innerligen önskade Sveriges bibehållande i förbundet, man skulle uttrycka detta i krets-beslutet med tydligare ord. Efter förnyade protester från de världsliga furstarne, hvad beträffar formalia, antogs det af Hohenlohe uppsatta ändringsförslaget af de världsliga furstarnes majoritet, af grefvarne och de fria städerna, af de sistnämnda enhälligt. De andliga furstarne däremot höllo fast vid det förra beslutet. I kretsafskedets sjette paragraf — som just handlade om alliansfrågan — inrycktes alltså en punkt, enligt hvilken tillträde till förbundet lämnades åt »i riks- och kretsskatter deltagande, förut allierade *makter* och ständer.»[1]

Genom en sådan formulering afsåg man att utestänga Spanien och Holland från alliansen, men möjliggjorde Sveriges tillträde, på samma gång man genom att ej direkt nämna Sverige sökte undvika att alltför mvcket reta Frankrike. Att man så länge sträfvat emot, berodde till en del därpå, att Snoilsky ej var befullmäktigad till någon underhandling, hvilket väckte misstro till Sveriges goda vilja, men främsta orsaken låg i den fruktan man hyste, att denna utvidgning af alliansen skulle blifva de tyska ständerna till en börda, men till föga gagn, enär Sverige — efter hvad som förspordes — skulle hindras af Danmark och Frankrike att öfversända trupper till Tyskland.[2]

Den frankiska kretsen hade således för sin del beslutat förnya alliansen med kejsaren, åtskilliga tyska ständer och — ehuru i förtäckta ordalag — Sverige. Samtidigt beslöt man att härom med det snaraste underrätta vederbörande, så att man skulle kunna sammankomma och närmare rådgöra om de särskilda förbundsvillkoren. Först sedan denna underrättelse skriftligen utgått, åtskilldes kretsdagen.[3]

Vår undersökning af denna har ledt oss till resultat, som i ett och annat afvika från Festers framställning.[4]

---

[1] Se protokollet öfver sammankomsten $\frac{10}{20}$ december, i kopia bilagdt Snoilskys bref till konungen $\frac{17}{27}$ december.

[2] Enligt Hohenlohes meddelande till Oxenstierna i Wien. Se dennes bref till kon. 10 januari 1686: »Hafvandes kreisen vid den förflutna conventen haft betänkande att Sverige angående något antaga, emedan Snoilsky en sådan speciell fullmakt icke har kunnat uppvisa.»

[3] Fester a. a. sid. 43.

[4] a. a. sid. 16—20.

Att Snoilsky här uppträdde är icke att betrakta som ett oväntadt och obehörigt ingripande i rent tyska frågor utan var en naturlig följd af Sveriges och de tyska ständernas föregående diplomatiska förbindelser. Det är ej heller sant, att Snoilskys sträfvanden å kretsdagen gingo ut på att bruka de tyska småfurstarne och städerna för ensidigt svenska intressen; Sveriges politik leddes vid denna tid af vida allmännare synpunkter, som framkallade en naturlig intressegemenskap vid Tysklands stater. Lika litet framgår af källorna, att — såsom Fester söker göra troligt — endast den kejserlige ministern understödt Snoilsky, under det den frankiska kretsens ständer alltigenom varit obenägna för en svensk allians: den förre har endast med svårighet förmåtts att upptaga Snoilskys förslag, de senare hafva i sak ej haft så mycket att invända. Hvad man kan förebrå Snoilsky för — och en sådan förebråelse har berättigande, endast om man ser hans uppträdande i samband med de följande händelserna — är, att han väl ifrigt yrkat på en allians och måhända — en sak, hvarom dock hans egna bref intet förmäla — gifvit väl runda löften, men det är att märka, att den *svenska regeringen* härför ej kan dragas till ansvar. Ty Snoilsky var, såsom ofvan är visadt, ej beordrad att så energiskt uppträda, som han gjorde. För öfrigt var äfven till honom ställd befallningen att »med den lämpa, som försiktigheten medgifver», utbreda sig om den svenska krigsmaktens utmärkta tillstånd och Karl XI:s löften om understöd.[1] Också tillskyndade honom hans tillvägagående på kretsdagen senare ett skarpt bref från konungen. Denne påpekade, att hans order ej »autoriserade honom till slika offentliga negotiationer på Creyssdagar och solenne möten»; det vore betänkligt att drifva ett sådant verk »med stor bruit», ty Sveriges »illviljande» kunde lätt taga orsak och tillfälle till mera vidrighet», om de såge Sverige »hafva fullt uppsåt att styfva de andra mot dem». Snoilsky förständigades att hädanefter »gå häruti med mera varsamhet».[2]

[1] Karl XI:s order till Oxenstierna af d. 9 sept. sändes i afskrift till Snoilsky att användas vid lägliga tillfällen. Kon. till Snoilsky 12 sept.
[2] Kon. till Snoilsky 23 december.

II.

Från kretsdagen i Nürnberg utgick redan den 20 december 1685 en skriftlig inbjudan till förbund till Kur-Baiern, Schwaben, den öfver-rhenska unionen samt hertigarne af Weimar och Gotha. Med hänvisning till denna skrifvelse uppfordrade kejsaren den 7 och 12 januari 1686 ofvannämnda furstar och kretsar att skicka sändebud till Nürnberg i slutet af februari. Men detta syntes de inbjudna väl tidigt, och äfven i Wien blef man först vid denna tid färdig med Hohenlohes instruktion, som uppsatts på grundvalen af ett af honom själf utarbetadt förbundsprojekt.[1]

Detta projekt är att betrakta som det kejserliga hofvets program för den beramade sammankomsten. Här förklarades, att kejsaren på föranstaltande af den frankiska kretsen beslutat förbinda sig med några kurfurstar, furstar och ständer samt »i riket intresserade potenzer» till skydd och försvar för sina egna länder, rikets tio kretsar och ofvannämnda makters område. En gemensam här skulle upprättas, om hvars befäl, öfningar och underhåll detaljerade bestämmelser gåfvos; den skulle utgöra 60,000 man. Häraf skulle kejsaren uppsätta 10,000 man, Baiern 8,000, den baierska kretsen 2,000, den frankiska 4,000, den schwabiska 6,000, den öfver-rhenska unionen 4,000, de sachsiska furstarne 2,000, Spanien 6000 man. Kronan Sveriges förbundshjälp sattes till 10,000 man, med tillägg, att det självt erbjudit en sådan hjälp. Andra furstar, som ville i proportion till sina länders styrka ingå i detta förbund, skulle upptagas, om de blott därom gjorde anmälan hos kejsaren. Schweiz' biträde borde särskildt sökas. Alliansen skulle äga bestånd, tills gränstvisterna med Frankrike vore afgjorda, och borde man vid en kommande förlikning sörja för att de i detta förbund införlifvade »potenzer» blefve däri inneslutna.[2]

Sedan Hohenlohe afrest med ofvan nämnda aktstycken för att bereda sinnena i riket, utfärdade kejsaren en ny

---

[1] Fester, a. a. sid. 43 ff.

[2] En afskrift af projektet är bilagd Snoilskys bref till kon. $\frac{8}{18}$ juli. Innehållet är äfven i hufvudsak meddeladt af Zwiedineck-Südenhorst (Die Augsburger Allianz von 1686, sid. 5 f., Archiv für Österreichische Geschichte, 76), som äfven redogör för instruktionen.

inbjudan till en korrespondensdag i Augsburg i juni 1686. Med anledning häraf rustade sig ständerna till att förse sina sändebud å detta med nödiga instruktioner.[1] I detta syfte sammanträdde åter en frankisk kretsdag i Nürnberg den 19 maj 1686: äfven nu var Snoilsky närvarande. Efter åtskilliga underhandlingar beslöt kretsen att i den instruktion för de frankiska sändebuden, som här uppsattes, förklara, att alla »ordinario vel limitato modo» riket tillhöriga ständer skulle få biträda alliansen, men att kejsaren skulle äga allena afgöra angående utländska makters tillträde. Dock gjordes härutinnan genom en bi-instruktion åtskilliga inskränkningar: Holstein-Gottorp, som skickat ett sändebud till denna kretsdag, hänvisades till Augsburg och kurfurstens af Pfalz understödjande gjordes beroende af de andra förbundsmedlemmarnes deltagande.[2] Äfven den öfver-rhenska unionen utarbetade på Waldecks tillskyndan en fullmakt för en af sina medlemmar, landgrefven af Hessen-Kassel, att underhandla i förbundsvänlig riktning å Augsburgmötet, men i den baierska kretsen blef förslaget tydligen ej ens bragt på tal, och den schwabiska afsände visserligen ett sändebud, men för att motsätta sig de kejserliga planerna.[3]

Äfven konung Karl XI i Sverige blef af kejsaren uppmanad att afsända sin minister till det beramade mötet.[4] Uppmaningen var icke ovälkommen. Redan vid underrättelsen om hvad som beslutats på kretsdagen i Nürnberg hade den svenska regeringen fattat sitt beslut: Sverige borde ingå i det nya förbundet. Orsakerna voro desamma, som dikterat Sveriges alla politiska underhandlingar i Tyskland dessa år. Sverige skulle härigenom — menade man — få större skydd icke allenast för sina genom vestfaliska freden förvärfvade provinser, utan ock för Zweibrücken, och Karl XI skulle genom att ingå i en slik förbindelse vinna allt mer »credit och förtroende» hos alla tyska patrioter, som då insåge, att Sverige ej ville söndra sig

[1] Fester, a. a. sid. 46 f.
[2] Jfr Fester, a. a. sid. 51 ff. Snoilsky nämner i sina bref till kon. ingenting om denna sammankomst.
[3] Fester, a. a. sid. 52—58.
[4] Kon. till Snoilsky d. 6 februari.

från dem. Faran att blifva förbigången af andra vore härigenom afvärjd och Sveriges fiender skulle afhålla sig från alla anslag, när de såge rikets fasta allianssystem.[1]

På grund häraf lät konungen den 6 februari 1686 till Snoilsky utgå instruktion, fullmakt och kreditiv.[2] I instruktionen förklarar konungen, att han frångår sin en gång intagna ståndpunkt, att garanti-traktaten skulle läggas till grund för förbundet, enär detta stött på svårigheter, och medgifver, att den nya alliansen betraktas som ett särskildt verk och såsom en utvidgning af förbundet i Laxenburg. Detta medgifvande finge dock ej anses hafva kullkastat associationen i Haag, som ännu några år ägde giltighet, tvärt om beordras Snoilsky att vid alla tillfällen visa de tyska ständerna, hvilken nytta de hade af bemälta association. Denna nya allians ville konungen biträda för alla sina länder i Tyskland, så att han icke begärde några prestationer utom tyska riket i kraft af detta fördrag; alliansen borde blifva defensiv och hafva till syfte kontrahenternas säkerhet och försvar »mot all invasion och turbation contra quoscunque». Hvad hjälpsändningens storlek beträffade, yrkade konungen, att hvar och en presterade en kontingent i proportion till provinsernas storlek.

Snoilsky beordrades dessutom att med ifver arbeta därpå, att kurfursten af Pfalz inneslötes i förbundet och genom detta erhölle nödigt skydd, och han skulle »på det möjligaste» söka befordra hertigens af Holstein-Gottorp åstundan att ingå i alliansen så väl för Slesvig som för Holstein. För att underlätta den senares upptagande i förbundet, lofvade konungen att åtaga sig hans anpart i manskap, tills han själf blefve i stånd att uppfylla sina förbundsplikter.

Detta är den första instruktion Snoilsky bekommit att knyta nya förbindelser med de tyska ständerna. Man ser, att konungen för tillfället uppgifvit tanken att bilda ett stort europeiskt förbund emot Ludvig XIV, en tanke, som

[1] Bengt Oxenstierna till kon. 7 augusti. Skrifvelser till K. M:t från riksråd.

[2] Att, såsom Fester säger, a. a. sid. 60, Snoilskys fullmakt endast hänförde sig till nästa frankiska kretsdag, äger sin riktighet; men denna fullmakt gaf honom rätt att underhandla med sändebud från kejsaren samt andra tyska furstar och ständer. Kreditivet är däremot endast ställdt på frankiska kretsdirektoriet.

så länge hägrat för honom liksom för Vilhelm af Oranien. Orsaken härtill är att söka i de tyska ständernas å kretsdagen i Nürnberg visade ovilja mot ett allmänt förbund, en ovilja, hvars berättigande från deras synpunkt sedt konungen fullt inser.[1] Han besluter då att i stället knyta ett specialförbund med några tyska furstar. Men under sådana förhållanden var det ganska naturligt, att han inskränkte förbundet till Sveriges tyska provinser och utlofvade en hjälpsändning endast i förhållande till dessas storlek. De deputerade i Nürnberg hade önskat ett uteslutande tyskt förbund: Karl XI tog dem på orden. Att han härvid trodde sig tillmötesgå deras önskningar, synes framgå af instruktionens ord. Han kan alltså i denna punkt ej rättvisligen beskyllas för egoism.

Att Karl XI icke nu fullföljde någon ensidig, endast på de nordiska förvecklingarna riktad politik, visar sig äfven af hans olika order angående kurfurstens af Pfalz och hertigens af Holstein-Gottorp inneslutande i förbundet. Det förra yrkar konungen med bestämdhet och sätter denna fordran som ett af villkoren för sitt inträde i alliansen; angående Holstein uttrycker han sig mera allmänt: han anbefaller Snoilsky hertigens intresse och förständigar honom att söka befordra dennes åstundan att inträda i förbundet, men han tillägger, att Sveriges inclusion ej får studsa på en vägran härutinnan.

Sedan alla dessa olikartade instruktioner och fullmakter blifvit utfärdade, anlände de respektive sändebuden under loppet af juni månad till Augsburg,[2] där förhandlingarna genast togo sin början. Angående formen för dessa beslöt man på Hohenlohes förslag, att de kejserliga ministrarne skulle underhandla om projektet icke i en plenarförsamling, utan i särskilda konferenser med de olika sändebuden. Man tänkte på detta sätt kunna hålla saken hemlig och där-

---

[1] »Vi se fuller, hvad skäl och considerationer frankiske ständerna haft till att sätta afsides bemälta association, i synnerhet för den faras skull, som de bära att blifva inblandade i främmande saker, och för de omkostningar, som de måste göra att hålla det manskap i beredskap, som till förbundets fullgörande fordras», skrifver kon. d. 6 februari.

[2] Utom Hohenlohe afgick nu såsom kejserligt sändebud äfven v. Seilern. För dem utfärdades ny instruktion d. 21 maj i samma anda, som den föregående. Zwiedineck-Südenhorst, a. a. sid. 11.

igenom minska möjligheten för Frankrike att genom intriger hindra underhandlingarnas gång och på samma gång undvika den tidsutdräkt, som ett strängt iakttagande af det sedvanliga ceremonielet förde med sig. Fester ser häri en annan afsikt: de kejserlige ville ej visa, på hur lös sand den tilltänkta alliansen hvilade. Må hända har äfven en sådan synpunkt gjort sig gällande. Under tre veckors tid höllos emellertid sådana konferenser; de flesta anmärkningar mot projektet gjordes muntligt, intet protokoll fördes.[1]

Sedan ofvan nämnda beslut var fattadt, ankom Snoilsky till Augsburg.[2] Han vände sig genast till de kejserlige ministrarne med förfrågan, hvarför man i Wien-projektet upptagit den styrka, som Sverige borde sända till förbundshären, till 10,000 man och framställt saken så, som hade ett dylikt erbjudande kommit från Sverige. De kejserlige genmälte, att de de därtill haft många skäl: Sverige hade ständigt yrkat på bekräftelse af associations-alliansen i Haag, enligt hvilken det vore skyldigt att uppsätta 6,000 man, i nödfall t. o. m. dubbla antalet; vidare kunde kejsaren ej annat tro, än att Sverige »pro salute Germanica» ville hålla en så stor styrka på tysk jord. Men främsta skälet, hvarför man fastställt detta antal, vore att man därmed ville förmå de mera betydande ständerna att deltaga i verket och hos dem ingjuta nödig tillförsikt. Man ursäktade sig med, att det blott vore ett projekt och att man vore beredd att höra Karl XI:s mening häröfver. Men de kejserlige ministrarne läto sig ej nöja med dessa förklaringar och ursäkter; de fogade till dessa en anhållan, som skulle få viktiga följder. De begärde, att, om Karl XI också icke ville utlofva en så stor undsättning, som de hoppats, Snoilsky dock tills vidare ej i denna punkt skulle uppträda emot projektet, utan låta därvid bero, »tills verket bättre avancerat och man finge se, hvartill de öfriga ständerna skulle förstå sig och hur högt de grepe sig an.»

Genom denna diplomatiska list af de kejserlige råkade Snoilsky nu i en mycket svår ställning. Konungen hade beordrat honom att på bästa sätt understödja kejsarens

---

[1] Snoilsky till kon. $\frac{8}{18}$ juli. Fester, a. a. sid. 58 f.

[2] Nedanstående skildring hvilar på hans bref till kon. $\frac{8}{18}$ juli.

planer, och denna order synes han här hafva ansett sig böra tillämpa. Men å andra sidan bestormades han med frågor angående Sveriges ställning till alliansen af de öfriga ständerna. Enligt egen uppgift höll sig Snoilsky därför »under en eller annan prætext helt och hållet retiré», och svarade blott i allmänna ordalag, till dess efter samarbete mellan de kejserliga, baierska och frankiska gesandterna ett andra projekt blef utarbetadt, som innehöll åtskilliga modifikationer af och tillägg till det första.[1]

Såsom upphofvet till alliansen nämndes här, att kejsaren för de med honom hittills förbundna kretsar, kurfurstar, furstar och städer meddelat, hur nödigt det vore att befästa freden i det romerska riket; dessa hade därefter ingått ett förbund på tre år, hvars syfte vore bibehållande af Tysklands frihet och fred, beskydd och säkerhet för det romerska rikets ständer samt garanti af de vestfaliska och nimvegiska frederna liksom af stilleståndet i Regensburg. Kontrahenterna skulle vara förpliktade att hjälpa hvarandra ej blott mot fientligt anfall och annat förfång utan ock mot irreguliära marscher och olagliga inkvarteringar, och skulle af den anfallande eller förfördelande utkräfvas full ersättning för den anfallnes lidna förluster. Förbundstruppernas antal och fördelning på de olika allierade bestämdes i enlighet med det första projektet; för Sveriges vidkommande gjordes dock den ändringen, att det skulle *för sina länder i Tyskland* gifva 10,000 man. För befälets aflöning m. m. skulle man hafva en gemensam kassa, till hvilken kontrahenterna skulle bidraga med en i fördraget bestämd summa, hvars storlek stod i förhållande till hvart stånds kontingent i manskap. Det kejserliga projektets rent militära bestämmelser upptogos här, likaså hvad som rörde andra staters tillträde. Hvad dessa utomstående stater beträffar, tillkom i detta projekt ett förslag att ge hjälptrupper åt kurfursten af Pfalz, och åt hertigen af Holstein-Gottorp gafs, om ock i sväfvande ordalag, löfte om understöd.

Emot detta projekt uppsatte Snoilsky skriftligen sina erinringar.[2] Han rådde åter till bibehållande af garanti-

[1] Bilaga till Snoilskys bref $\frac{8}{18}$ juli.
[2] Bilaga till hans bref $\frac{8}{18}$ juli.

traktaten under påpekande af att tyska ständerna ej kunde hafva annat än vinst däraf, att främmande makter antoge sig försvaret och garantien af de vestfaliska och nimvegiska frederna, och betonade med skärpa, att, om också icke någon förnyelse af denna traktat skedde eller någon närmare konvention på dess grundval inginges, traktaten likväl icke genom denna nya sammansättning kunde anses upphäfd. För öfrigt var han icke nöjd med den nya formuleringen, hvad beträffade uppräknandet af dem, som af kejsaren inbjudits till underhandling, utan yrkade, att i detta sammanhang äfven skulle nämnas »andra medelst omedelbara riksland och konfederation med kejsaren och riket förbundna puissancer.» Han förklarade i full öfverensstämmelse med konungens order, i hvad mån denne ville ingå i alliansen och hvad prestationer han härför fordrade af sina allierade. Förbundets syfte borde ej blott vara garanti af de båda ofvan nämnda frederna, utan äfven af *andra därtill hörande eller däri grundade*. Stilleståndet i Regensburg borde garanteras »efter sitt sanna och genuina förstånd tam in ecclesiasticis quam in politicis». Hvad den ömsesidiga hjälpen angick, borde hvars och ens kontingent till kassan lämnas obestämd, till dess flera ständer biträdt alliansen, undsättningen i manskap borde gifvas i förhållande till provinsernas storlek. Hvad särskildt den svenska hjälpsändningen beträffade, förklarade Snoilsky, att Sveriges qvantum ej kunde bestämmas, förrän konungen, som velat afbida och se, hur högt bundsförvanterna velat sätta sina bidrag, därom hunne ge närmare order. För att förtaga det sorgligaste intrycket af detta meddelande, tillade ministern, att han, om de allierade så önskade, vore villig i en särskild akt försäkra, att utelämnandet af denna bestämmelse i självfva recessen ej skulle bringa bundsförvanterna i någon fara, och att hans konung vid utväxlingen af ratifikationerna skulle bestämma ett proportionerligt och tillräckligt qvantum för sina provinser i Tyskland. Till sist yrkade Snoilsky Pfalz' och Holsteins upptagande i förbundet med tillägg, att Sverige åtoge sig det senare landets skyldigheter.

Man ser, att Snoilsky i dessa erinringar noga iakttog sin konungs intresse: för Sveriges trygghet borde garantitraktatens giltighet erkännas och dess speciella freder garan-

teras tillika med de allmänna; genom en kraftigare garanti af fördraget i Regensburg skulle konung Ludvig förhindras att för framtiden företaga något i Zweibrücken Karl XI och hans rättigheter till förfång. Dessa tillägg tyckas också ej hafva stött på motstånd hos de församlade sändebuden. Ej hvad erinringarne innehöllo utan hvad de lämnade å sido väckte ovilja.

Snoilskys erinringar blefvo i själfva verket föremål för en omild kritik, emedan han så sväfvande uttalat sig om hur stort antal trupper konungen ville sända. Ansatt med förfrågningar härom, svarade han, att han icke tviflade, det Karl XI liksom kejsaren och de öfriga riksstånden skulle lämna en kontingent i proportion till en rikshär på 60,000 man, men detta svar behagade vederbörande ännu mindre. Man sade honom, att, ehuru detta företag vore ett »riksverk», vore ingen tvungen att inskränka sin patriotiska ifver till det nödvändiga, kejsaren och den frankiska kretsen gjorde visserligen blott sin skyldighet, men denna vore för dem mycket högt beräknad, så att de redan genom att fylla den gjorde ett »extraordinarium.» I det hela erkänner Snoilsky, att han haft stor möda att lugna så väl de kejserliga sändebuden som de öfriga.

Vid sidan af underhandlingarna om den svenska hjälpsändningen var det två andra tvistefrågor, som efter det andra projektets författande vållade Snoilsky bekymmer.[1] De gällde Pfalz' och Holsteins tillträde till förbundet. Ett sändebud från hertigen af Holstein-Gottorp, Samuel Rachelius, hade nämligen anländt till Augsburg och yrkat på sin herres upptagande i alliansen. Men trots Snoilskys ofvan nämnda anbud och fortsatta bearbetningar motsatte man sig detta yrkande, ty man fruktade att inblandas i de holsteinska tvisterna. För att emellertid ej stöta hertigen eller Karl XI gaf man till svar, att man före förbundets ratificerande endast ville sluta med de särskildt inbjudna, och hänvisade hertigen — i enlighet med traktatens lydelse — till kejsaren.[2] Hvad kurfursten af Pfalz åter beträffade,

---

[1] Snoilsky till kon. $\frac{8}{18}$ juli.

[2] De kejserlige ministrarnes resolution är i kopia bilagd Snoilskys bref $\frac{8}{18}$ juli. Jfr äfven Fester, a. a. sid. 61–63 o. Zwiedineck-Südenhorst, a. a. sid. 14.

förklarade han sitt tillträde bero af den honom i det andra projektet utlofvade hjälpen. De kejserlige ministrarne talade alltså härför, Snoilsky erbjöd hjälp å sin konungs vägnar, men majoriteten af sändebuden beslöt dock att i allians-recessen utesluta den paragraf, som handlade om hjälpsändningen till Pfalz. Kurfurstens tillträde ställdes alltså äfven på framtiden.[1]

Sedan dessa frågor sålunda fått en — om också tillfällig — lösning, skred man efter åtskilliga rangtvister, hvari Snoilsky tyckes hafva uppträdt som medlare, till alliansens undertecknande.[2] Förbundstraktatens slutliga redaktion företer stora likheter med det andra projektet; de väsentliga olikheterna bero nästan utan undantag på Snoilskys anmärkningar. Så nämndes i inledningen bland dem, med hvilka kejsaren trädt i underhandling, äfven »andra med kejsaren och riket genom omedelbara riksländer och konfederation förbundna potenzer». Garanti-traktaten blef visserligen hvarken förnyad eller ens omnämnd, men i den paragraf, som bestämde, att alliansen skulle räcka i tre år, insköts en parentes: »utan afbrott i andra de allierade sinsemellan redan slutna förbund, såsom de där härigenom i ingen måtto derogeras», hvarigenom ju Karl XI:s mål till en del var vunnet. Garantin utsträcktes på sätt Snoilsky åstundade, utom hvad beträffade stilleståndet i Regensburg; man tillade nämligen ej orden: efter dess sanna och genuina förstånd. Närmare bestämmelser om bidrag till kassan lämnades tills vidare å sido. Angående Sveriges kontingent i manskap antogs en artikel, i hvilken förklarades, att för Sveriges tyska provinser af vissa orsaker ett bestämdt qvantum ej nu kunde utlofvas men att svenska sändebudet afgifvit en försäkran, att hans konung skulle bidraga med ett »så proportioneradt och tillräckligt qvantum», att bundsförvanterna därmed skulle blifva nöjda. Konungens beslut skulle af sändebudet senast vid ratifikationernas utväxlande meddelas de förbundna och anses såsom en del af alliansrecessen.[3]

---

[1] Fester, a. a. sid. 63—65.
[2] Snoilsky till kon. $\frac{8}{18}$ juli; Fester, a. a. sid. 66.
[3] Traktaten finnes tryckt i Dumont, Corps Diplomatique, VII.

Af Snoilskys ofvan skildrade uppträdande i Augsburg gör Fester ett stort nummer. Han förvånar sig öfver, att ingen af de tyska småstaternas ministrar nu genomskådade Sveriges egenyttiga afsikter, och påpekar — såsom det synes med tillfredsställelse — att en samtida kritik dock icke uteblef. Denna kritik kom från det franska sändebudet vid den tyska riksdagen, Verjus de Crecy. Denne har nämligen vid denna tid tillskrifvit Snoilsky ett hånande bref, där han frågar, om Sverige nu vore beredt att skicka 1,200 man till hjälp mot turken, och tillika uttalar den förmodan, att genast efter alliansens undertecknande de 10,000 svenskarne skulle erhålla kvarter i riket, under det den schwabiska kretsen öfvertoge försvaret af Livland och Lappland så väl som de spanska besittningarna i Vest- och Ost-Indien.[1]

Oss synes denna kritik icke vara någon kritik, emedan den hvilar på falska förutsättningar. Verjus' mening är tydligen den, att Sverige tillförsäkrade sig skydd för sina mest aflägsna provinser och därmed lade oskäliga bördor på de tyska ständerna, men å andra sidan noga aktade sig att gifva bundsförvanterna någon kraftig hjälp. Sådant var emellertid icke det nuvarande läget. Karl XI fordrade — för att göra alliansen mera smaklig för de tyska småstaterna — icke skydd för annat än sina tyska provinser, men ämnade icke heller gifva någon hjälp annat än *för* dessa provinser och i proportion till deras styrka. Hade han utbedt sig hjälp till försvar för hela sitt rikes vidsträckta gränser, hade han naturligen varit mer frikostig i sina erbjudanden. Festers supposition, att Snoilsky på grund af öfverraskning — eller emedan han ansåg det hela för en grof mystifikation —, visade detta bref för de andra ministrarne, håller därför också icke streck. När Snoilsky sedermera meddelar saken för sin regering och insänder en kopia af skrifvelsen, sker det med ord, som visa, att han ej ansåg kritiken träffande.[2] Han kunde med lugn visa brefvet, då han ej fann det innehålla några obehagliga sanningar, men väl opassande till sitt skrifsätt.

---

[1] a. a. sid. 60 f.
[2] Snoilsky till kon. $\frac{15}{25}$ juli.

Lika litet träffande finna vi Festers egen kritik, som han tyckes vilja utsträcka till Sveriges hela dåtida yttre politik. Sverige har enligt honom vid hvarje oppositionsförsök mot Frankrike trängt sig i förgrunden och eggat andra till motstånd, men hvarje gång vid det afgörande ögonblicket undvikit att åtaga sig förpliktelser, som svarat mot dess visade ifver; »det har», såsom orden falla sig, »oupphörligen rasslat med en sabel, om hvilken ingen rätt visste, huruvida den var af stål eller messing.»[1] Vi lämna tills vidare å sido, om denna dom i allmänhet är rättvis, vi vilja nu blott se till, om den äger sin giltighet, hvad beträffar underhandlingarna i Augsburg. Vi förstå väl, hur Fester kunnat missuppfatta dessa. För honom måste det synas, som hade Sverige först lofvat 10,000 man och sedan plötsligt dragit sig tillbaka. Men äfven med dessa förutsättningar har han ej rätt att så döma Sveriges politik. Af de källor, som stått honom till buds, inhämtar man, att Sverige för denna — med orätt såsom utlofvad ansedda — hjälp skulle erhålla skydd för alla sina provinser.[2] När denna bestämmelse i det andra projektet ströks, skulle Sverige hafva varit i sin goda rätt att återtaga ett löfte, om det gifvits. Men såsom vi ofvan visat, är emellertid detta ej förhållandet: den svenska regeringen kan ej ens dragas till ansvar för några allmänna försäkringar, som Snoilsky möjligen — en sak, hvarom hans egna bref lämna oss i ovisshet — afgifvit i Nürnberg eller Augsburg. Däremot vilja vi erkänna, att *Snoilskys* beteende i viss mån är klandervärdt: han har lånat sig till verktyg för den kejserliga politiken och därmed fört de andra ständerna bakom ljuset. Men största skulden hvilar i detta fall på den tyska kejsarens sändebud, ej på den svenske konungens. Här framställer sig en fråga: har för öfrigt Snoilskys handlingssätt skadat eller kunnat skada de tyska ständerna? Af hans egna bref med dess rika bilagor framgår, att han kraftigt befordrat alliansens afslutande och till en del bestämt traktatens lydelse; den kejserlige ministern i Stockholm har intygat, att den kejserliga politiken i honom haft

[1] a. a. sid. 61, 77 ff.

[2] Se det första projektet, i afskrift bilagdt Snoilskys bref till kon. $\frac{8}{18}$ juli. Jfr sid. 219.

sitt bästa stöd.[1] Och häri se vi för vår del en afgjord förtjänst. Ty detta förbund hade blifvit de tyska ständerna — och därmed äfven Europa — till stor välsignelse, om man från tysk sida gripit sig an därmed med lika stor ifver som från svensk. Denna svenska ifver motsvarades äfven af förpliktelser. De voro icke kända i Augsburg, men man misstänkte redan här, att Sverige skulle gifva sitt i riksmatrikeln bestämda bidrag, hvilket äfven blef fallet. Detta motsvarade visserligen icke de tyska ständernas stora förhoppningar, men kan. jämfördt med de öfrigas bidrag, icke anses litet, allrahelst om man betänker, att de öfriga allierade voro mer utsatta för faran af ett krig än Sveriges tyska provinser. Och i alla händelser var Sverige den enda större nord-tyska makt, som ingick i förbundet.

För att afsluta förhandlingarne angående de i Augsburg oafgjorda frågorna och tillika utväxla ratifikationerna beslöt man, innan man åtskildes, att mötas i Nürnberg i augusti 1686. Den 16 augusti öppnades den nya kretsdagen.[2] För Snoilsky förelågo här två icke så lättlösta uppgifter: han skulle förtaga alla vidriga intryck af den omständigheten, att Karl XI ej ännu gifvit något specificeradt löfte om hjälp, och han skulle understödja den till Nürnberg hänvisade holsteinske hertigens anhållan, att äfven för Slesvig inneslutas i alliansen; det senare var så mycket mer maktpåliggande, som han därom fått nya order af sin konung.[3] I den förra frågan yrkade ständerna på ett snabbt afgörande, i det de betonade, att de öfriga oafgjorda frågorna — om bidrag till kassan och utnämning af generalerna — ej kunde slutbehandlas, förr än frågan om manskapets antal, på hvilken dessa berodde, vore klar. För att göra Sverige mer villigt att utlofva en stor undsättning föreslog det baierska sändebudet — och många af de öfriga tyckas häri hafva instämt — att den stat, som lämnade mer trupper än i proportion till sina länder, dock skulle slippa ifrån ett större bidrag till kassan. Snoilsky hade på allt detta intet annat svar att gifva, än att han härom saknade nödig

---

1 Bengt Oxenstierna till kon. 11 augusti. Skrifvelser till K. M:t från riksråd.

2 Snoilsky till kon. $\frac{8}{18}$ juli o. Fester, a. a. sid. 96.

3 Kon. till Snoilsky 2 augusti; kon. till Bengt Oxenstierna 2 augusti.

instruktion. Man började därför nu misstro honom. Hvad den holsteinska frågan beträffade, lät den kejserliga beskickningen öfverlämna till den holsteinske ministern en generellt hållen revers öfver hertigens upptagande, och detta ehuru många af ständerna motsatte sig det af fruktan för krig. För att ej stöta bort från förbundet möjligen tillträdande makter hade man i denna revers undvikit att nämna Slesvig, hertigens mest hotade land.[1] I lika generella termer — man nämnde på de kejserliga, svenska och spanska ministrarnes råd ej de särskilda landsdelarne — upptogs Pfalz i förbundet, men den i Augsburg utlofvade hjälpen kom ej kurfursten till handa.[2]

Angående de allierades olika hjälpsändning råkade vederbörande snart i tvist: den öfver-rhenska unionen och de sachsiska hertigarne ville ej höja sitt kvantum, om ej den frankiska kretsen gjorde det. Om det ömsesidiga bidraget till kassan kunde man ej heller ena sig. Då sålunda många frågor återstodo att lösa och de spanska, svenska och baierska ratifikations-instrumenten ej i rättan tid ankommit, beslöt man — allrahelst »gemöterna» befunnits för »opräparerade» — att uppskjuta vidare förhandlingar om alliansen till november, då man åter skulle sammankomma i Nürnberg.[3]

I dessa snöpliga kretsdagsförhandlingar ser Fester — och i visst afseende med rätta — alliansens bankruttförklaring, dess undergång.[4] Detta är dock ej så att förstå, att härefter alla alliansunderhandlingar upphörde; dessa hafva ännu en tid fortsatts i syfte att dels ordna ännu sväfvande frågor, dels — och detta är ej det minst egendomliga — utveckla förbundet till ett allmänt europeiskt förbund. Vi hafva närmast att tänka på Sveriges ställning till dessa frågor.

I Sverige erhöll man först i början af augusti underrättelse om alliansens afslutande. Bengt Oxenstierna såg

---

[1] Snoilsky till kon. $\frac{2}{12}$ september; svenske och spanske ministrarnes förklaring, bilagd brefvet; jfr äfven Fester, sid. 97—101.

[2] Fester, sid. 101 f.

[3] Snoilsky till kon. $\frac{2}{12}$ september; Fränk. Creiss-conclusum, bilaga till ofvannämnda bref; Sämbtl. Alliirter Verlass zu Nürnberg $\frac{\text{23 aug.}}{\text{2 sept.}}$, bilaga till d:o.

[4] Sid. 102.

häri ett nödigt skydd emot Frankrikes och Danmarks rättskränkningar, som båda berörde det romerska riket, och på samma gång ett medel att stärka Sveriges maktställning i Tyskland.[1] På hans råd afsände konungen därför ofördröjligen — den 8 augusti — ett bref till Snoilsky, där Sveriges biträde fastställdes och ratifikationernas snara afsändande utlofvades.[2] Först den 28 augusti afsändes emellertid dessa. Samtidigt afgaf konungen sin förklaring angående storleken af den truppstyrka, som han vore villig lämna.

Härom hade hvarjehanda underhandlingar förts: Bengt Oxenstierna hade — med erkännande af hur mycket det skulle öka Sveriges prestige i Tyskland, om det kunde lämna mer manskap än sin i matrikeln bestämda kontingent — tillrådt konungen att för sina provinser dock ej utlofva mer än denna. Men han yrkade tillika, att Sverige borde åtaga sig att uppsätta 600 man för Zweibrücken och utgöra Holsteins tillbörliga kontingent samt dessutom — för att inge de tyska ständerna förtroende — utlofva att, »när en slik casus af en utvärtes invasion eller ruptur romerska riket skulle påkomma, det med mera manskap efter tidernas och sakernas beskaffenhet samt proportion af faran och nöden att undsätta».[3] Innan emellertid order i denna riktning hunno afgå till Regensburg, gjorde den kejserlige ministern i Stockholm, v. Nostitz, ett försök att inverka på den svenska regeringen. På samma gång han försäkrade, att kejsaren för sin del vore nöjd med att Sverige lämnade en kontingent enligt matrikeln, betonade han, att det vore väl både för Sveriges egen säkerhet och det »gemena bästa», om man gåfve något mera undsättning: Sveriges tyska provinser skulle mer befästas mot dess fienders anslag och dess kredit växa, under det i motsatt händelse de tyska ständernas mod skulle sjunka.[4] Men trots dessa ifriga uppmaningar affärdade Karl XI order till Snoilsky i enlighet med Oxenstiernas råd.

Såsom skäl föregaf man, att de tyska ständerna förklarat sig ej vilja upptaga utländska makter i alliansen

[1] Bengt Oxenstierna till kon. 7 augusti. Skrifvelser från riksråd.
[2] Jfr äfven Karl XI:s bref till Bengt Oxenstierna d. 10 augusti.
[3] Bengt Oxenstiernas ofvan nämnda bref.
[4] Bengt Oxenstierna till kon. 11 augusti.

annat än för deras tyska provinser och att ingen af dem utom Baiern gifvit mer än sin vanliga kontingent; skulle en större truppstyrka afsändas, skulle Danmark, som vid minsta rustningar i Sverige slog allarm, åter börja sitt intrigspel och söka hjälp hos främmande makter, hvilket skulle bringa Tyskland i fara; Sveriges tyska provinser vore dessutom ej i tillstånd att underhålla en större här. För öfrigt vore en sådan onödig, då Sverige genom andra traktater vore skyldigt att äfven på annat sätt hjälpa kejsaren, Baiern och flera kretsar. Sådana voro de skäl, hvarmed man i Stockholm bemötte Nostitz och hvarmed Snoilsky skulle försvara möjliga angrepp mot Sveriges politik.[1] Här fanns ett ännu mera vägande skäl, som man visligen officiellt förteg: Sverige hade icke medel att underhålla en större truppstyrka, allra helst som en sådan kräfde större magasiner och enligt traktatens lydelse skulle hafva medfört ett större bidrag till den gemensamma kassan.[2]

Snoilsky mottog dessa order först i september 1686. Han var icke nöjd med dem, ty han fruktade med rätta, att de skulle återverka på de tyska ständernas, särskildt Baierns, beslut. Äfven ansåg han dem sväfvande, då det ändock vore ovisst, hur mycket folk Sverige vore beredt att sända, särskildt för Holstein och Zweibrücken. Han yrkar härom få närmare order och meddelar, att de kejserliga och spanska ministrarne såsom det mest lämpliga föreslagit 1,200 man för Pommern och Bremen, 800 man för Zweibrücken, 1,000 man för Holstein.[3] Detta förslag blef slutligen af konungen antaget i november, då order i denna riktning afgingo till Snoilsky.[4]

När dessa vid årets slut kommo honom till handa, var emellertid redan ställningen mycket förändrad, till den grad, att Sveriges slutliga afgörande saknade all betydelse. Den till november beramade sammankomsten i Nürnberg, som skulle bestämma öfver de oafgjorda punkterna i alliansstraktaten, hade aldrig blifvit af.[5] Och härefter vidtog den

[1] Kon. till Snoilsky 28 augusti; Bengt Oxenstierna till kon. 11 augusti; kon. till Bengt Oxenstierna 14 augusti.

[2] Bengt Oxenstierna till kon. 7 augusti.

[3] Snoilsky till kon. $\frac{30 \text{ sept.}}{10 \text{ okt.}}$

[4] Kon. till Snoilsky 13 nov.

[5] Snoilsky till kon. $\frac{11}{21}$ nov.; Fester, a. a. sid. 117.

frankiska kretsen inga åtgärder för att bringa förbundet till stånd.[1] Lika litet intresse hade den schwabiska kretsen visat för saken: den hade från början beslutat uppskjuta all öfverläggning om Augsburg-alliansen till ett allmänt kretskonvent och undvek sedan samvetsgrant att sammankalla ett sådant. Endast från den öfver-rhenska unionen, kejsaren, Spanien och Sverige ankommo under år 1686 ratifikationsinstrument, men dessa blefvo nu naturligen ej utväxlade.[2]

Lika stor likgiltighet, som vederbörande visade i att bringa förbundsunderhandlingarna till ett lyckligt slut, lika planlösa hade deras sträfvanden varit att vinna andra makters biträde. Äfven här har Sverige spelat en viss roll.

Som ofvan är visadt, var det från början kejsarens tanke så väl som Sveriges att med förbundet i Augsburg förena äfven andra stater i och utom Tyskland, som voro benägna att uppträda emot Frankrikes våldshandlingar. Sådant var äfven i allianstraktaten förutsedt. Men verkställandet svarade icke mot uppsåtet. Brandenburg, som man från början velat vinna, underlät kejsaren att särskildt inbjuda till förbundet, troligen af fruktan för dess makt.[3] Ingen nordtysk stat kom heller att biträda alliansen. Däremot vände man tidigt sina blickar mot Holland, som man hoppades lätt kunna draga på sin sida. Generalstaternas ombud i Regensburg, Valkenier, hade — såsom privatman — varit närvarande i Augsburg men utan att inlåta sig i någon underhandling.[4] I augusti 1686 sammanträffade Vilhelm af Oranien och Fredrik Vilhelm af Brandenburg i Cleve, och här har troligen den förre sökt förmå »store kurfursten» att ingå i förbundet. Med ett ord: Oranien syntes beredd att biträda alliansen och t. o. m. utvidga denna till ett allmänt europeiskt förbund.[5] Under sådana förhållanden sände kejsaren en minister till Haag för att förmå generalstaterna till biträde, och Gyldenstolpe beordrades af Karl XI att kraftigt understödja denne. Men Oranien började

[1] Fester, sid. 118.
[2] Fester, sid. 118.
[3] a. a. sid. 75.
[4] a. a. sid. 67.
[5] a. a. sid. 84—87.

nu frukta alliansens upplösning och förklarade sig ej vilja biträda, förrän Brandenburg och hertigarne af Lüneburg ingått i den.[1] Alliansens utvidgning till ett allmänt europeiskt förbund var därmed omöjliggjord. Det var också onödigt, ty samtidigt föll — såsom vi sett — alliansen sönder af sig själf.

Förbundet i Augsburg har alltså från alla synpunkter sedt endast varit ett misslyckadt försök.[2] Hvem som bär skulden för att planen icke kom till utförande, är naturligtvis svårt att säga. En viktig orsak till alliansens upplösning tro vi oss se i kejsarens okloka politik gent emot kurfursten af Baiern, som till ersättning för sitt frikostigt erbjudna bidrag till förbundsarméen fordrade att få behålla sina subsidier och erkännas såsom general för denna armé men genom kejsarens vägran härutinnan förmåddes öfvergifva sina fattade planer och närma sig Frankrike.[3] Ett ännu större ansvar synes oss falla på dessa tyska småstater, som — enligt Snoilskys utsago — ville med andras penningar och folk föra krig och skydda sina gränser men själfva hålla ringa manskap och i följd däraf gifva ringa bidrag till den gemensamma kassan.[4] Det var dem alliansen i första hand skulle skydda; det oaktadt ville de vräka största bördan på andra. Från denna synpunkt bör man ock se den misstämning angående Sveriges hjälp, som väsentligen framkallat deras likgiltighet för förbundet. Sveriges skuld härutinnan är däremot af Fester mycket öfverdrifven. Det ligger i det hela mycket litet konsekvens i hans anfall mot den dåtida svenska politiken. Först klandras den för sin afsikt att vilja narra de tyska småstaterna in i vidlyftiga allianser till försvar för vidt aflägsna länder. Och när den svenska regeringen sedan — af hänsyn just till denna ständernas fruktan — endast biträder alliansen för Sveriges tyska provinser, klandras den, för att den icke

---

[1] Fester, sid. 115 f.; kon. till Gyldenstolpe 4 aug.

[2] Müller (Wilhelm III und Georg Friedrich von Waldeck) ser dock en ideell betydelse af förbundet: det var ett bevis på Frankrikes isolering, på en förändring af den allmänna meningen i Europa. Jfr a. a. II, sid. 14.

[3] Jfr Fester a. a. sid. 97, 112 f. o. Zwiedineck-Südenhorst a. a. sid. 13, 15 ff.

[4] Snoilsky till kon. $\frac{30 \text{ sept.}}{10 \text{ okt.}}$

understödjer förbundet med hela rikets makt. Bäst hade onekligen varit för de tyska ständerna, om Sverige åtagit sig skyldigheter i förhållande till rikets hela styrka men endast fordrat skydd för sina tyska provinser. Att de egennyttiga tyska ständerna kunde hysa denna fromma önskan, är mycket förklarligt, men att en nutida tysk historieskrifvare ser saken från samma synpunkt, är obegripligt.

Namnhistoriska bidrag till frågan om den gamla norska konungaättens härstamning

AF

E. H. LIND

Vikingatiden är historiens morgongryning här i Norden. Den halfdager, som hvilar öfver denna tids händelser och förhållanden, medför, att teorier, kombinationer och hugskott här hafva en vidsträckt tummelplats, men att finna fast grund, som gör det möjligt att uppnå resultat af högre rang och värde än hypoteser, har sig så mycket svårare. Allt, som möjligen kan vara ägnadt att bilda fasta hållpunkter för forskningen i denna villsamma periods historia, bör därför vara af intresse och förtjäna att framdragas till skärskådande.

Till de många tvistepunkterna i vikingatidens häfder hör numera äfven frågan om de norska s. k. ynglingakonungarnes härstamning eller ursprungliga nationalitet. Att ynglingaätten var svensk, och att de norska konungarne tillhörde en gren af denna ätt, har på grund af Tjodolfs Ynglingatal och Snorres därpå byggda Ynglingasaga allt intill senaste tid gällt som ett oanfäktbart historiskt faktum. Men tilltron till de nämnda källskrifternas pålitlighet är numera så starkt rubbad, att den säkerligen aldrig kan återupprättas, och därmed har bland annat äfven den gamla norska konungaättens ursprung blifvit föremål för en meningsstrid, hvars utfall ännu måste betraktas såsom oafgjordt. Professor Noreen har, såsom mig synes på goda sannolikhetsskäl, häfdat den åsikten, att ynglingarne voro en östdansk konungaätt, men hans mening synes icke hafva

vunnit allmännare erkännande eller tillslutning. För så vidt de norska konungarne tillhörde ynglingaätten, skulle alltså äfven de vara af danskt ursprung.

Oberoende af Noreen och på en helt annan väg har jag kommit till enahanda uppfattning i denna härstamningsfråga. Under sysslande med de isländska och fornnorska personnamnen har jag med undran lagt märke till, att inom den norska konungaätten i ej ringa omfång användas namn, som annars dels icke alls eller ytterst sällan förekomma i Norge och på Island, dels uppträda först i en så sen tid och med så ringa frekvens, att man med hög grad af sannolikhet kan antaga, att de inkommit i Norge just genom konungafamiljen. Då det nu visar sig, att dessa från norsk synpunkt gåtfulla namn samt- och synnerligen återfinnas i de danska konungalängderna från 800- och 900-talen och öfver hufvud äro särdeles väl hemmastadda i Danmark vid denna tid, så synes förklaringen till det egendomliga förhållandet vara funnen, och slutsatsen i fråga om den norska konungaättens nationalitet ligger, med kännedom om forntidens sätt att välja namn, mycket nära till hands eller kan väl rent af betecknas såsom oundviklig.

Innan jag skrider till detaljbehandlingen af mitt ämne, vill jag göra ett par allmänna anmärkningar.

Det är hufvudsakligen de äldre leden i den norska konungasläkten, som här komma i betraktande. Längre ned i tiden naturaliseras den mer och mer i Norge äfven med hänsyn till namnen, så att de onorska bortläggas och inhemska träda i stället. Märk t. ex. berättelsen i Heimskringla, Harald Hårfagers saga kap. 37, huru namnet Hákon först kom in i ätten.

Jag har icke förbisett, att de s. k. fornaldarsagornas konungar och hjältar rätt ofta gå under något af de här nedan upptagna namnen. Detta förklaras enligt min mening däraf, att då såsom i Norge konungafamiljen i äldre tid hade så att säga sitt särskilda namnförråd, måste det ligga nära till hands för dylika äfventyrssagors författare att utstyra sina uppdiktade personligheter med just dessa »konunganamn», som voro mycket ägnade att gifva sagan ett sken af verklighet, trovärdighet och ålderdomlighet — åstadkomma illusion med andra ord. I alla händelser torde

denna omständighet ingenting bevisa. Detsamma gäller väl om de apokryfiska släktledningar och konungalängder, i hvilkas sammansättande isländingarne funno ett sådant nöje. Äfven här var man naturligtvis angelägen att få in så många granna namn som möjligt.

I vikingatågens häfder möter man vidare flertalet af de här ifrågavarande namnen mycket ofta. Beträffande vikingahöfdingarne i Frankrike och England faller sig detta naturligt och lättförklarligt, då danskarne där äro afgjordt förhärskande, men att förhållandet är ungefär detsamma på Irland och delvis äfven på de skotska öarna, är mera oväntadt. På grund af den brokiga folkblandningen i vikingahärarna är det emellertid som bekant i allmänhet svårt att med säkerhet bestämma dessa höfdingars nationalitet och släktskapsförhållanden. Det är alls ingen omöjlighet, att anförarne kunna vara af annan härstamning än massan af deras krigarskaror. Dessutom är väl att märka, att den dublinska konungastammen: Olof den Hvite och hans bröder och deras efterkommande, som spela en så stor roll på Irland och de brittiska öarna öfver hufvud under denna period, efter allt att döma tillhöra samma ätt som de norska konungarne, d. v. s. ynglingaätten. Från min synpunkt äro alltså de danska namnen i denna släktlinie väl på sin plats. Olof den Hvite och hans ättemän äro till ursprunget danskar, vare sig att de utgått från Danmark eller från Norge. Att dessa namn icke kunnat vara mycket gängse bland vikingarne på Irland och de skotska öarna, framgår väl äfven däraf, att de alldeles saknas på Island, som fick sina flesta bebyggare just från dessa vikinganästen på öarna och Irland.

Då konungasagorna och öfriga urkunder för den ifrågavarande tiden, i synnerhet om man såsom här måste bortse från konungafamiljens medlemmar, röra sig med en jämförelsevis fåtalig personal, är det för vårt ändamål en särdeles lycklig omständighet, att en mycket rikhaltig samling af norska namn från samma eller en föga senare tid finnes att tillgå på annat håll, nämligen i den isländska Landnamaboken. Namn, som saknas i denna, har man redan af detta skäl anledning att betrakta såsom åtminstone mindre brukliga i Norge under vikingatiden.

De norska konunganamn, hvilka, så vidt jag kunnat finna, icke äro norska utan danska och därigenom ägnade att ådagalägga deras bärares danska ursprung, äro följande.

Halfdan, »Halfdansken», en man af blandad dansk och annan börd, passar icke riktigt in i det normala fornnordiska namnbildningssystemet. Hvarken Half- eller -dan ingå i något annat sammansatt namn. Antagligen har det från början varit ett binamn. Att af dess blotta förekomst i den norska konungaätten på grund af betydelsen direkt sluta till danskt ursprung hos denna låter sig väl icke göra, ty egennamn bibehålla aldrig länge den appellativa betydelse, som stundom kan hafva förefunnits hos dem. Halfdan synes vara både äldst och vanligast i Danmark och är troligen där först uppkommet. Att nu vid den tid, då det visar sig i Norge, medvetandet om dess ursprungliga betydelse skulle varit så lefvande, att det icke kunnat användas oberoende af denna, endast därför att det var ett traditionellt släktnamn t. ex., förefaller mindre sannolikt. Halfdan är likväl enligt min mening ett af de norska konunganamn, som vittna om konungaättens danska härstamning. Detta synes mig nämligen framgå däraf, att det så väl i Norge som på Island är ytterst sällsynt, ja, nära nog obefintligt i äldre tider utanför konungaätten, där det åter som bekant är ett af de vanligaste. På Harald Hårfagers tid nämnes en Halfdan jarl, som äktade en af konungens döttrar, men om hvilken för öfrigt inga närmare upplysningar meddelas. Hans norska härkomst torde åtminstone icke vara höjd öfver allt tvifvel. Voro konungarne själfva komna från Danmark, så hade de naturligtvis icke kommit utan danskt följe, och just bland de högst uppsatta i deras omgifning har man då först och främst anledning att vänta sig danska namn. För öfrigt omtalas icke i konungasagorna och, så vidt jag kunnat finna, icke heller annorstädes en enda norrman med namnet Halfdan förrän på 1300- och 1400-talen, och äfven då är det långt ifrån någon vanlig företeelse. Enahanda är förhållandet på Island. Bland landnamsmännen och deras närmaste efterkommande finnes ingen Halfdan. Först på 1200-talet uppträder bland oddavärjarne en Halfdan Sæmundar son. Oddavärjarne räknade sig i släkt med den norska konungaätten

och hade dessutom i en senare tid genom gifte trädt i förbindelse med densamma. Sannolikt ligger häri förklaringen till de norska »konunganamnen» Halfdans och Haralds förekomst just i denna isländska släkt. Efter 1200-talet träffas Halfdan någon enstaka gång på Ísland liksom i Norge, men sällsynt har det alltid varit och är så än i dag enligt den i Skýrsla um landshagi á Íslandi I intagna namnstatistiken. I de gamla norska och isländska ortnamnen har Halfdan lämnat mycket svaga spår efter sig. En Halfdansgård i Bergen, ett Haldinsþorp i Smålenene och ett Haldingsstadir i Lier samt en gård Halfdanartunga på Island, som omtalas i Liósvetninga och Sturlunga saga men icke i Landnámabók, är det enda jag kunnat upptäcka. Af dessa är det sistnämnda af intresse, såsom varande det äldsta vittnesbördet om namnets befintlighet på Island. Hvem den Halfdan var, efter hvilken denna gård blifvit uppkallad, känner man icke, men det är ju åtminstone icke otänkbart, att han varit dansk. Att Halfdan var ett i äldre tider litet eller intet användt namn i Norge, är således uppenbart. I Danmark däremot träffas det under vikingatiden och äfven senare ganska ofta icke blott såsom konunganamn utan äfven såsom allmogenamn. Det har tydligen där sitt egentliga hemland.

Flitigt användt inom den norska konungaätten men nära nog omöjligt att upptäcka utom densamma är vidare Guðrøðr. På några ställen har detta namn inkommit i texterna genom felskrifning. Så finner man i den legendariska Olafs-sagan bland Olof den Heliges följeslagare på flykten från Norge år 1028 en Guðrøðr, som tydligen skall vara Olofs halfbroder, men dennes rätta namn var Guðþormr.[1] Den Guðbrandr Skafhǫggs son, som var måg till konung Eystein Sigurds son, kallas i Huldas redaktion af Hákon Herðabreiðs saga (Fornm. sögur VII) Guðrøðr Skafhǫggs son, en felskrifning som egendomligt nog undgått Munchs uppmärksamhet. I Fagrskinna sid. 171[28] nämnes en Guðrøðr, som äfvenledes uteslutande har ett afskrifvaremisstag att tacka för sin tillvaro. Jämförelsen med öfriga redaktioner af detta ställe visar, att där skall stå Gyrðar

[1] Jfr Munch, Historie I, 2 s. 762 n.

i stället för Guðrøðar. I ett pärmebref af år 1401 (Dipl. norv. III s. 409) förekommer slutligen en »Sweinungar Gudrodason». Det är möjligt, att vi här omsider hafva en verklig norsk Guðrøðr, men så alldeles säkert är det icke. Det finnes nämligen i Norge ett tämligen snarlikt namn, Gunnrøðr, som visar sig emellanåt i diplomerna och annorstädes. Detta skrifves ofta med inskjutet *d* Gundrodr. »Gudroda-» kan lätt vara felskrifning för Gūdroda-, i. e. Gundroda-, ehuru jag icke bestämdt vågar påstå, att så är, då ifrågavarande Sveinungr olyckligtvis icke påträffas annorstädes än i det nämnda brefvet. Det Guðifriðr och Gudrider, som visar sig på några ställen i Dipl. norveg., får väl på grund af vokalen i senare leden betraktas såsom ett lånenamn af tysk upprinnelse. I de gammalnorska ortnamnen finner jag intet spår af Guðrøðr. På Island är det så obrukligt, att man har svårt att tro sina ögon, då man i Arne biskops saga (Bisk. sögur I s. 725) stöter på en Guðrøðr bonde. Denne nämnes ingenstädes annars och står på Island så fullständigt isolerad, att man ovillkorligen kommer på misstankar, att äfven här föreligger ett afskrifvarfel. Sagan är också tryckt efter afskrifter från 1600-talet. Lika okändt som i forntiden är detta namn på Island i våra dagar enligt den förut åberopade namnstatistiken. Ännu bestämdare än i fråga om Halfdan vågar jag således påstå, att Guðrøðr är ett onorskt namn. Det har, trots den upprepade användningen i konungafamiljen, icke ens lyckats vinna så mycket insteg i Norge, att man kan förete ett enda säkert bevis på dess förekomst därstädes utanför konungasläkten. I urkunderna till Danmarks äldsta historia behöfver man däremot icke leta länge efter namnet Guðrøðr. Godefridus-Godfred-Gudred är där mycket användt särskildt såsom konunga- och höfdinganamn men äfven inom lägre samhällslager, och det fortlefver äfven efter vikingatidens utgång. I Libri memor. capituli Lundens. förekomma t. ex. tvenne Godefridi från 1100-talet.

Om Ragnarr gäller ungefär detsamma som om Halfdan och Guðrøðr. Det är liksom dessa väl hemmastadt i Danmark under vikingatiden och senare. I nyss anförda Libri memor. cap. Lund. träffas fyra personer med detta namn,

alla från 1100-talet. Af den norska konungafamiljen heter en son till Harald Hårfager Ragnarr Rykkill. Dennes sonson skall ock hafva hetat Ragnarr. Hertig Guðþormr, Harald Hårfagers morbroder och förmyndare, som synes hafva tillhört samma släkt som de norska konungarne, skall ock enligt Egils saga ha haft en son med namnet Ragnarr. Vi hafva således här åter ett för den danska och den norska konungahistorien gemensamt namn. Utanför konungasläkten kan det däremot i Norge näppeligen med säkerhet uppvisas förrän långt efter vikingatidens slut. En biskop Ragnarr i Nidaros på 1000-talet och en biskop med samma namn i Hamar på 1100-talet, om hvilka ingenting närmare är bekant, äro till börden alltför osäkra att kunna gälla som bevis. Det andliga ståndet i Norge var på den tiden och äfven senare mycket uppblandadt med främmande element, såsom man kan märka just på de utländska namn, som ofta bäras af präster. I början af 1200-talet nämnes en Ragnarr Gamals son, hemmahörande i Viken. I ett pärmebref af 1367 (Dipl. norv. II s. 311) förekommer en Ræidar Raghnarsson, i ett annat dylikt af 1457 (Dipl. norv. IX s. 307) en Ragnar Matisson, bägge från det sunnanfjällska Norge, och ändtligen en Þorstein Ragnarsson, köpman i Bergen i början af 1400-talet. Dessutom har Eysteins jordebok ett Ragnarsriodr beläget i Resteröds socken, Bohuslän. Detta danska namn har således endast lyckats vinna ett svagt rotfäste i den sydliga delen af Norge. På Island åter finner jag icke det ringaste spår till dess förekomst vare sig i äldre eller nyare tid.

Sigfrøðr—Sigrøðr och Ragnfrøðr representeras i Norge hvartdera af en enda person. Sigfrøðr är en af Harald Hårfagers och Ragnfrøðr en af Erik Blodøx' söner. Det senare är det danska konunganamnet Reginfridus, som tyckes vara tämligen allenastående äfven i Danmark. Sigefridus - Sigfred är däremot ett i urkunder för vikingatiden ofta framträdande danskt konunga- och vikinganamn. Det Sigfrider, som på 1300-talet och senare någon gång visar sig i Norge, är säkerligen lånadt från Tyskland. På Island äro så väl Sigfrøðr som Ragnfrøðr fullkomligt okända. Huru främmande sådana namn som Sigrøðr, Gudrøðr, Ragnarr voro för de gamla isländska afskrifvarne, kan man

märka på dessas tydliga benägenhet att utbyta dem mot mera bekanta. I stället för Sigrøðr insättes sålunda Sigurðr, i stället för Gudrøðr Gunnrøðr och för Ragnarr Rǫgnvaldr. Härigenom har, såsom Munch, Hist. I, 1 s. 583, anmärker, tillskapats åtskilliga kuriösa historiska dubbelgångare, i det personerna liksom klufvits i tu, och hvardera halfvan sedan agerar en självständig person.

Ett välkändt danskt konunganamn från forntiden är Fróði. Äfven detta återfinnes i den norska konungaätten. En af Harald Hårfagers söner heter Fróði. Dessutom omtalas i Egils saga en Fróði, som säges vara frände till Erik Blodøx. En af Harald Hårfagers samtida och motståndare var enligt konungasagorna Fróði Eysteins son konung på Hedemarken. Huruvida den släkt, som han tillhörde, var af inhemsk upprinnelse, är mycket osäkert. I Halfdan Svartes saga talas om frändskap mellan denne och en medlem af samma släkt. Småkonungarne i det sydliga Norge under 800-talet synas för öfrigt till stor del ha varit af dansk härstamning lika väl som den s. k. ynglingaätten, så vidt de icke rent af tillhöra utgreningar af denna. Namnen antyda något sådant. Om en af dem, Erik Agnars son, konung på Vestfold, heter det uttryckligen, att han var sonson till Sigtrygg, konung »á Vindli», d. ä. Vendsyssel i Jutland. I direkt samband med Danmark ställas äfven konungarne på Ringerike. Där härskar en Frode, som är bror till den danske konungen Helge den Hvasse och efterträdes af dennes son Sigurd Hjort. Det är ju möjligt, att detta icke i allo är ogrumlad historia, men anknytningen till Danmark är i alla fall anmärkningsvärd och betecknande i afseende på förhållandena mellan detta land och det sydliga Norge vid denna tid. I Kormaks saga förekommer en Fróði jarl, hvars nationalitet är oviss. Dennes dotterson, som var norrman, skall ock hafva hetat Fróði, tydligen uppkallad efter morfadern. Landnamsmannen Lopt Orms sons farfar hette enligt Landnamabok Fróði. Dennes far åter bär binamnet Skáneyiarskilmir, som antyder förbindelse med Danmark. Möjligen kan det äfven här vara gifte, som bragt namnet in i släkten. Detta är allt hvad jag kunnat uppspåra angående namnet Fróði i Norge under vikingatiden. Sedan är det i lång tid som försvunnet.

Från och med 1300-talet träffas det åter någon enstaka gång i diplomer från det Sunnanfjällska och i Eysteins jordebok för Oslo stift. Några ortnamn af obestämbar ålder vittna också, att det icke var alldeles okändt i denna del af Norge. Det tidigast omnämnda torde vara Fróðaás vid Tunsberg, som förekommer i Sverres saga. På Island söker man detta namn förgäfves.[1] Den enda antydan om att det möjligen funnits äfven där skulle vara några ortnamn: Fróðá på Snæfellsnes, Fróðastadir i Mýra sýsla samt ett Fróðaholt och ett Fróðaengi i Diplomat. island. I fråga om ortnamnen bör dock påpekas, att det i dem ingående Fróði äfven kan vara det bekanta likalydande binamnet. Särskildt beträffande de isländska torde denna förklaring icke sakna sannolikhet, då förnamnet Fróði där icke är att finna, och ortnamnen mycket ofta visa sig vara uppkomna af binamn.

Ett ytterligare för den danska och den norska konungasagan gemensamt namn är Hrørekr. I den norska konungaätten bäres det af en son till Harald Hårfager samt af den på Olof den Heliges tid lefvande fylkeskonungen Hrørekr hinn Blindi. I den äldsta danska konungasagan är det såsom bekant ett ofta återkommande namn. En Rohrictus i Libri memor. cap. Lund. visar, att det fanns kvar i Danmark ännu på 1200-talet. I Norge vet Egils saga att förtälja om en Hrørekr Hildiriðar son på Harald Hårfagers tid, men sedan finner man ingen förrän på 1300-talet, då i ett par pärmebref nämnes en Røreker Ølfuersson från Bohuslän. Af ortnamn har Eysteins Jordebok ett Røregsþorp och Björgynjar Kalfskinn ett Røreksstaðir. På Island är namnets befintlighet tvifvel underkastad. En Hrærekr eller Roðrekr i Landnamabok bevisar ingenting, då han såsom träl sannolikt är af främmande börd, något som också namnets skrifning antyder. Såsom bevis skulle då återstå ett i en máldage (Dipl. island. III s. 588) förekommande ortnamn Hrærekstadir, om nu detta är riktigt. Stället synes icke finnas nämndt annorstädes, och máldagen är tryckt efter en afskrift från 1600-talet.

[1] En Fróði i Heiðarviga saga (Isl. sög. II s. 374) kan icke komma i betraktande. Läsningen är här ytterst osäker och beträffande detta namn uppenbart oriktig.

Alldeles speciellt danskt är namnet Gormr. Icke heller detta saknas i den norska konungaätten. En son af Erik Blodøx hette enligt Ágrip och Historia Norvegiæ Gormr. I Heimskringlas och Fagerskinnas uppräkning af Eriks-sönerna saknas denne Gormr, men upptages i stället en Goðormr, som Historia Norvegiæ icke känner till. Ágrip har både Goðormr och Gormr. Då dessa egentligen äro samma namn, kan Ágrips uppgift näppeligen vara riktig. Hans rätta namn torde vara Gormr, ty annars förstår man icke, huru detta, som är så genuint danskt, kunnat komma in i en del källskrifter. I Norge har man då i stället för eller vid sidan af det främmande Gormr användt det in-hemska Goðþormr—Goðormr, och därigenom har slutligen författaren af Ágrip föranledts eller förledts att tudela personen i en Goðormr och en Gormr, på sätt som förut anmärkts beträffande några af Harald Hårfagers söner. Hvarken i Norge eller på Island har denne Gormr Eiriks son en enda namne under hela medeltiden. En Arne Gormsson förekommer visserligen i Dipl. norveg. V s. 311[7], men läsningen är, såsom utgifvarne anmärka, osäker i fråga om Gorms-. Ortnamnen hafva icke heller någon bestämd upplysning att lämna rörande detta namns tillvaro. Ett Gromsrud i Høland skulle dock möjligen kunna vara bildadt af Gormr, ifall detta finge antagas ha haft en biform Gromr, som verkligen finnes på ett ställe i Saga Egils ok Ásmundar (Fornaldarsögur III s. 377). Sakses uppräkning af bråvallakämparne har också en Gromer och en Grombar. Detta kan vara samma biform. Gromer kallas den vermländske, och i Vermland finnes ett Grums härad och socken. Grombar skall däremot vara isländing. Här är det därför troligen riktigt att, såsom A. Olrik (Arkiv f. nord. filol. X s. 251) föreslår, i stället läsa Glúmr. Sakse har ersatt detta isländska namn med ett honom bekant snarlikt danskt.

Med säkerhet danskt om ock mindre vanligt men af mycket tvifvelaktig norskhet är vidare Sigtryggr. Bland de många vikingahöfdingarne med detta namn äro flera uppenbarligen af dansk börd, men, så vidt jag kan finna, ingen med visshet norrman. Om Sigtryggr »konungr á Vindli», hvars efterkommande märkligt nog återfinnas på Vestfold i Norge, är förut taladt. När Króka-Refr under

sin vistelse i Danmark uppträder såsom inföding med fingeradt danskt namn, kallar han sig Sigtryggr. Ännu på 1400-talet förekommer en Sæthrich i ett danskt pärmebref. I den norska konungafamiljen heter en son till Harald Hårfager Sigtryggr — »er sumir kalla Tryggva» tillägga några handskrifter, under det andra uppföra Sigtryggr och Tryggvi såsom olika personer. Jag ser i det citerade tillägget en antydan, att Tryggvi är att fatta såsom en förkortning af Sigtryggr, något som ju i och för sig är mycket rimligt. I formen Tryggvi återkommer namnet sedan ett par gånger men är därmed ute ur släkten. En Sigtryggr Eysteins son Halfdan Svartes motståndare tillhör samma opländska konungasläkt, som var på tal här ofvan vid behandlingen af namnet Fróði. Sigtryggr Snarfari var en af Harald Hårfagers betrodde män. Han omtalas utförligast i Egils saga och säges där vara hemmahörande i Viken, på Hisingen, och därjämte i släkt med konung Harald. I detta fall är namnet Sigtryggr således icke ägnadt att väcka öfverraskning. En Sigtryggr i Niáls saga är frigifven träl och således sannolikt icke af inhemsk börd. För öfrigt finner jag ingen Sigtrygg vare sig i Norge eller på Island och icke heller några med detta namn sammansatta ortnamn. Förkortningen Tryggvi har bibehållit sig något bättre. I norska diplom från 1300- och 1400-talet visar sig Trygge och Trygger någon enstaka gång. Om en i Droplaugarsona saga s. 4^{15} omtalad Tryggvi jarl på Suðröarna känner man ingenting närmare. På Island torde detta namn icke kunna uppvisas i äldre tid. Först i Sturlunga saga påträffas en Álóf Tryggva dóttir och en Sigurðr Tryggva son. I intetdera fallet meddelas någon närmare underrättelse om personen, som burit det ovanliga namnet, och ingen sådan synes heller stå att erhålla på annat håll. Bland nyisländska namn finner man både Sigtryggur och Tryggvi, dock bägge föga brukliga och efter all sannolikhet upptagna i nyare tid.

Agnarr är ett namn, som hör hemma i diktens värld mera än i verklighetens. Det bäres dock af en del mer eller mindre historiska personer, och flertalet af dessa synas hafva Danmark till hemland. En son till Ragnar Lodbrok heter Agnarr. Likaså en son till den förut omtalade

konung Sigtryggr á Vindli. I Rolf Krakes saga förekommer ock en Agnarr. I den norska konungaätten skola tvenne sonsöner till Harald Hårfager ha haft detta namn: Agnarr Hrings son och Agnarr Ragnarr Rykkils son. För öfrigt finner jag intet tecken till, att det varit användt i Norge eller på Island. Att det med tvenne fall ingår i den nyisländska namnförteckningen, betyder väl ingenting annat, än att det i senare tid upptagits ur den gamla litteraturen.

Ett mycket användt gemensamt danskt och norskt konunganamn är slutligen äfven Haraldr. I den isländska litteraturen och särskildt i konungasagorna möter man detta så ofta, att man lätt får det intrycket, att det hör till de allmänt gängse i Norge och kanske äfven på Island. Detta är emellertid endast en synvilla, beroende på konunganamnens talrikhet och täta förekomst i sagorna. Undersöker man saken något närmare, så visar det sig, att allt intill Sverres och Hakon den Gamles tid faller det sig ganska svårt att uppleta någon menig med namnet Harald i Norge, och på Island söker man dem alldeles förgäfves. Af norrmän lefvande före 1100-talet har jag icke kunnat upptäcka mer än ett par, nämligen landnamsmannen Haraldr Hringr, som att döma af binamnet var från Ringerike, samt vikingen Haraldr Jarnhauss på Hakon jarls tid. Om några småkonungar på 800-talet gäller detsamma, som redan framhållits i det föregående, nämligen att deras norskhet är mycket tvifvel underkastad. Bland bråvallakämparne nämner Sǫgubrot en och Sakse tre Haraldi, som skola vara norrmän. Det kväde, ur hvilket denna namnlista hämtats, är ju emellertid en ren fantasiprodukt och kan icke gälla såsom något historiskt dokument. För öfrigt är här fråga om »duces», höfdingar, som författaren kan hafva tänkt sig vara af kunglig börd, i hvilket fall ett sådant namn som Harald är väl på sin plats äfven bland norrmännen. Ett motstycke till denna förteckning, men af verklig historisk rang, är den öfver kämparne på Ormen långe i Svolderslaget. Där saknas också både Harald och alla de öfriga här behandlade »konunganamnen». Från och med 1100-talet börjar Haraldr uppträda något oftare i Norge, och under 1300- och 1400-talen är det om än icke just ett af de all-

männare dock tämligen vanligt. Det är tydligt nog, att det vunnit mycket säkrare rotfäste än något af de föregående. De tvifvelsmål angående namnet Haralds ursprungliga norskhet, hvartill sålunda redan ställningen i Norge kan gifva anledning, bekräftas fullständigt genom en undersökning af förhållandena på Island under samma tid. Utom den nyss omtalade landnamsmannen Haraldr Hringr har jag där icke kunnat upptäcka en enda Harald före den på 1200-talet lefvande Haraldr Sæmundar son, broder till den förut omnämnde Halfdan Sæmundar son. Den sannolika anledningen till dessa bröders för isländingar så ovanliga namn är påpekad i det föregående. Haraldr har också på Island förblifvit mycket sällsynt och är äfven i våra dagar föga brukligt. Ortnamnen lämna ingen upplysning om dess tillvaro därstädes men väl i enstaka fall för Norges vidkommande, såsom naturligt är, då det visar sig, att namnet där vunnit långt mera insteg än på Island. Äfven Haraldr synes sålunda vara ett af de namn, som i Norge under vikingatiden fungera såsom konunganamn men icke såsom allmogenamn.

Den här framhållna gemenskapen är ingalunda inskränkt inom de redan angifna gränserna. Man skulle ytterligare kunna anföra t. ex. Hárekr, Óláfr, Eiríkr, Eysteinn, Rǫgnvaldr, Sigurdr, men då dessa både i Norge och på Island äro brukliga äfven utom konungaätten, kunna de icke tillerkännas samma bevisande kraft som de förut behandlade. Jag fäster därför ingen särskild vikt vid denna klass. Att några upptagits från det nya hemlandet Norge, t. ex. Hákon, Erlingr, Gamle, Biǫrn, Dagr, Hringr, kan icke väcka förvåning eller gälla som motbevis. Det ligger i sakens natur, och anledningen är, såsom i flera fall tydligt märkes, de inhemska äktenskapsförbindelserna.

Såsom resultat af den verkställda undersökningen tror jag mig således kunna uppställa följande satser:

1. De flesta och mest använda namnen inom den norska konungaätten i dess äldsta skede äro icke norska utan danska,

2. Dessa danska namn äro väsentligen desamma, som man känner från den danska konungahistorien under vikingatiden.

De ifrågavarande namnens främlingskap röjer sig icke endast i deras obefintlighet eller stora sällsynthet i Norge och på Island i äldre tider utan äfven i den ögonskenliga svårighet de haft att vinna terräng till och med i det förra landet. Flera af dem förekomma gång på gång i Norges högst uppsatta och mest inflytelserika släkt. Kvinnliga medlemmar af denna ingiftas tidt och ofta i de inhemska stormansätterna, och många sidolinier öfvergå i dessas led, men de danska namnen fortplantas trots allt detta endast i mycket ringa grad. Till och med inom konungafamiljen själf visa de en tydlig benägenhet att dö ut, under det de gammalnordiska namnen för öfrigt alls icke röja någon sådan tendens på västnordiskt område. Tvärt om har där, särskildt hos allmogen, i alla tider iakttagits en sträng konservatism i fråga om dopnamn. Icke ens det konungsliga föredömet har varit starkt nog att öfvervinna densamma, såsom just dessa »konunganamn» visa.

Att dessa namn icke kunnat vara allmännorska under vikingatiden, torde i alla händelser vara uppenbart. Men möjligen skulle man kunna tänka sig sammanhanget så, att de varit brukliga i den del af Norge, där konungaätten först uppträder, d. v. s. den sydöstra, ehuru detta till följd af källornas torftighet numera icke med säkerhet kan konstateras. Någon grund för ett sådant antagande kunde man finna däri, att de i en senare tid onekligen visa sig i viss mån lokaliserade just i denna landsdel. Deras obefintlighet på Island finge då anses bero därpå, att denna ö mottagit så få invandrare från dessa trakter. En sådan förklaring har dock det väsentliga emot sig, att den icke förklarar det faktum, som uttryckts i den senare af de två här ofvan framställda satserna, eller den märkliga öfverensstämmelsen mellan danska och norska konunganamn. Den kan fördenskull näppeligen anses tillfyllestgörande.

Att här föreligger något mera än en blott och bar namnöfverensstämmelse utan vidare reell betydelse, får väl betraktas såsom otvifvelaktigt. Namngifningen skedde i forntiden icke på slump eller efter ögonblickets ingifvelse utan enligt bestämda principer och fasta traditioner. Den påfallande skiljaktighet, som i här ifrågavarande punkt

förefinnes mellan den kungliga och andra norska släkter, kan icke bero på en tillfällighet. Man kan ju följa ganska många sådana nästan så långt tillbaka i tiden, som norsk historia öfver hufvud sträcker sig[1], men någon motsvarighet till namnförhållandena inom konungaätten finner man hos dem aldrig. Deras norskhet tager sig genomgående uttryck äfven i norska namn. Att så icke är fallet inom den kungliga familjen, därtill måste finnas någon särskild anledning, en bestämd faktisk grund.

Enligt min mening är ingen rimlig och tillfredsställande förklaring af den egendomliga företeelsen möjlig under annan förutsättning än den, att den norska konungaätten i verkligheten är dansk till ursprunget eller, närmare preciseradt, en i Norge omplanterad gren af ett danskt konungahus från vikingatiden. Den slutsats, till hvilken dessa namnförhållanden leda fram, stämmer således fullständigt med den, till hvilken Noreen förut kommit med stöd af andra premisser. Denna öfverensstämmelse torde ock få anses innebära en icke oviktig bekräftelse på slutsatsens riktighet.

De med någorlunda säkerhet kända historiska förhållandena i Danmark och Norge under 800-talets tidigare del synas icke lägga hinder i vägen för en sådan slutsats. Man vet, att det danska riket då omfattade äfven en del af Norge, provinsen Vestfold, hvars dåvarande omfång är omöjligt att bestämma. Man vet vidare, att det var en mycket krigisk och orolig tid, och att Danmark var sönderslitet af oupphörliga tronstridigheter. Under sådana omständigheter tyckes det icke ligga någon orimlighet i antagandet, att en afkomling (eller flera?) af ett danskt furstehus begagnat ett gynnsamt tillfälle till att i det aflägsna och med det danska väldet antagligen ganska löst förbundna Vestfold skapa sig ett själfständigt herradöme.

Det är en länge sedan gjord upptäckt, att den i tyska annaler såsom Karl den Stores motståndare omtalade danske konungen Godofridus måste vara samme man som Ynglingasagans Guðrødr hinn Mikilláti eller Veiðikonungr. Denna identitet synes verkligen svår att komma ifrån, men huru en norsk konung kan sammanfalla med en dansk, har fallit

[1] Jfr stamtaflorna hos P. A. Munch, Det norske folks historie.

sig icke mindre svårt att utreda. Från norsk sida har man hållit på hans norskhet och förklarat hans uppträdande i Danmark såsom innebärande en norsk eröfring af detta land, hvilket sålunda under bortåt ett århundrade skulle hafva behärskats af norska konungar. Från dansk sida har denna teori med rätta betecknats såsom föga rimlig. Man har där hållit sig till de tyska annalernas uppgifter och ansett de norska källornas bero på förväxling eller misstag, en utväg, som tydligen icke heller är utan sina betänkligheter. Månne icke källskrifternas skenbara stridighet försvinner, om man utgår ifrån, att den norska ynglingaätten egentligen är en dansk konungasläkt? Att Gudröd rätteligen och väsentligen är dansk konung, är uppenbart, men han kan också i viss mån sägas vara norsk, nämligen för så vidt han faktiskt härskade äfven öfver det norska Vestfold, d. v. s. den del af Norge, som var den senare norska konungaättens stamhåll, innan Harald Hårfager samlat Norge till ett enhetligt rike, samt tillika för så vidt de efterföljande norska konungarne äro Gudröds afkomlingar och därför icke utan en viss rätt räknat honom bland sina företrädare. Man undgår, synes mig, på detta sätt de stötestenar, som legat i vägen för båda de tidigare häfdade uppfattningarna. Den osannolika norska eröfringen af Danmark bortfaller å ena sidan, och man behöfver å andra sidan icke heller alldeles underkänna de norska källornas vittnesbörd utan endast gifva det en något modifierad innebörd.

En annan lifligt debatterad, med den förra nära sammanhängande tvistefråga är den, huruvida det var två skilda ätter eller endast olika pretendenter af samma konungaätt, som gåfvo upphof till tronstridigheterna i Danmark under 800-talet. Äfven här stå en norsk och en dansk uppfattning emot hvarandra. Gust. Storm, förfäktaren af den nyss omnämnda norska eröfringsteorien, anser i konsekvens med denna den s. k. Godfreds- eller ynglingaätten vara en främmande eröfrardynasti, alldeles skild från den inhemska Haralds- eller sköldungaätten. Å dansk sida bestrides så väl ättedelningen som eröfringen. De täflande pretendenterna höra alla till samma dynasti, och denna är dansk, icke norsk. Att afgöra, hvilkendera som har rätt,

är utan tvifvel en kinkig uppgift, men kanske skulle man kunna tänka sig, att ingendera parten har den fulla rätten på sin sida, utan att sanningen åter igen ligger ungefär midt emellan. Storm kan näppeligen hafva rätt uti att göra den ena dynastien till norsk, men i och med detsamma som hans eröfringsteori förfaller, synes mig å andra sidan Johannes Steenstrups argumentation mot ättedelningen förlora betydligt af sin bevisande kraft och giltighet. Jag tror med andra ord, att man kommer sannolikheten närmast genom att antaga, att det var två skilda dynastier, som kämpade om den danska tronen, men båda danska till börden. Af dessa har den ena, den s. k. Godfredsätten, delat sig i en dansk och en norsk linie. Den förra fortsatte striden med motdynastien i Danmark, i början med framgång, men dukade slutligen under och gick ut redan i början af 870-talet. Den norska ättegrenen fortlefde däremot och vann genom Harald Hårfager herraväldet öfver hela Norge. Det blir sålunda, tvärt emot Storms teori, Norge som eröfras af en dansk fursteätt, hvilket också i sig självt förefaller långt rimligare än motsatsen, isynnerhet då man med säkerhet vet, att danskarne redan af gammalt hade fast fot i sydöstra delen af detta land. Jag kan icke underlåta att i sammanhang härmed påpeka, huru naturligt det är, att tanken på en sådan eröfring eller samling af de norska fylkena till en politisk enhet skulle uppstå just hos en från Danmark härstammande dynasti. Det danska riket bildade redan sedan långt tillbaka en sådan enhet, och hos en furstesläkt, hvars förfäder härskat öfver Danmark, måste den nämnda samlingstanken så att säga ligga i blodet.

De stora uppgifter, hvilkas lösning tog den norska ättegrenens uppmärksamhet och dådkraft i anspråk i det nya hemlandet, först riksenhetens upprättande och befästande, därpå kristendomens införande, förklara tillräckligt uppgifvandet tillsvidare af ättens kraf på den danska kronan, hvilka denna gren annars haft god anledning att göra gällande, då den danska linien utslocknade. Att den gamla antagonismen mellan de två täflande danska dynastierna ingalunda är utslocknad, därför att den ena förflyttats till ett annat verksamhetsfält, därom vittnar de

följande århundradenas historia tydligt nog. Striden mellan de två dynastierna blir nu en strid mellan två folk eller riken. De danska konungarne göra anspråk på öfverhöghet öfver Norge och lyckas äfven tidtals förverkliga detta anspråk. De norska återupptaga å sin sida, så snart förhållandena i Norge tilläto det, striden om den danska kronan. Med Magnus den Gode intager en medlem af den gamla Godfredsätten åter Danmarks tron.

Om benämningen ynglingar af den norsk-isländska traditionen med rätta tillägges de norska konungarne, är det således antagligt, att detta ättenamn medförts från Danmark och där tillhört den dynasti, af hvilken den norska är en fortsättning. Den s. k. Godfredsätten blir då identisk med ynglingaätten och är sannolikt, såsom Noreen förmodat, östdansk eller skånsk till skillnad från den ödanska Haralds- eller sköldungaätten. Huru det kan komma sig, att samma ättenamn tillägges Upsalakonungarne, och att den norska konungaätten ställes i samband med dessa, synes mig icke ännu vara fullt tillfredsställande förklaradt, och för egen del har jag intet förslag att framställa. Säkert är emellertid, att de här påpekade namnförhållandena tala lika bestämdt emot den svenska släktledningen som för den danska.

Dessa flyktiga antydningar, huru man enligt min mening kan tänka sig det historiska sammanhanget under den här gifna förutsättningen, framställas naturligen utan alla anspråk. Mitt hufvudsyfte har varit att fästa uppmärksamheten på den hittills förbisedda intima öfverensstämmelse, som förefinnes mellan de danska och de norska konunganamnen och de slutsatser, som däraf måste dragas beträffande den norska konungaättens egentliga nationalitet. Till hvad resultat en sakkunnig och fördomsfri pröfning af det intressanta spörsmålet ur mera rent historisk synpunkt kan komma, återstår att se. Det är att hoppas, att en sådan icke alltför länge måtte låta vänta på sig.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Öfverste Eosanders berättelser till preussiska hofvet från lägret vid Bender 1712.

I fråga om Karl XII:s vistelse i Turkiet och det åskådningssätt, som därunder gjorde sig gällande hos konungen och hans omgifning, flyta tillförlitliga källor ur första hand endast sparsamt. Såsom trovärdiga vittnesbörd i detta hänseende ha ifrågavarande berättelser, till hvilka originalen förvaras i Geheimestatsarkivet i Berlin, ansetts förtjänta af att blifva allmännare kända, hvadan de här nedan i oförändrad form publiceras.

Till orientering förutskicka vi några notiser om berättelsernas upphofsman och den politiska situation, hvarunder de tillkommit.

Öfverste Johan Fredrik Eosander, sedermera adlad och baroniserad Göthe, ehuru aldrig introducerad å svenska riddarhuset, hade under sitt besök i Karl XII:s läger vid Bender sept.—dec. 1712 ej blott godt tillfälle att göra iakttagelser utan äfven många förutsättningar att rätt uppfatta, hvad han där såg och hörde. Född i Livland såsom svensk undersåte, hade han redan före nordiska krigets utbrott tagit afsked ur svensk militärtjänst och öfvergått i brandenburgisk. Af konung Fredrik I af Preussen omfattades Eosander med synnerlig ynnest och befordrades efter hvartannat till hofarkitekt, öfverste och direktör öfver fortifikationen. Vid preussiska hofvet blefvo hans konstnärliga förmåga och tekniska färdighet ofta tagna i anspråk vid anordnandet af festligheter och vid utförandet af de många byggnadsföretag, som den praktälskande Fredrik I satte i gång. Bland annat har Eosander medverkat vid uppförandet af kungliga slottet i Berlin.

Äfven i diplomatiska värf och särskildt i förhandlingar med Sverige hade Eosander långt före sin beskickning till Bender varit brukad. År 1703 hade han först blifvit sänd till Stockholm för att söka inleda förhandlingar om ett ifrågasatt giftermål mellan preussiske kronprinsen och prinsessan Ulrika Eleonora samt senare till Karl XII i Polen för att i hemlighet gifva del af Fredrik I:s planer

rörande de polska förhållandena.[1] Påföljande år förhandlade han äfven å Preussens vägnar med svenske konungen i Warzawa och med svenska rådet i Stockholm.

År 1712 tycktes en vändpunkt förestå i de nordiska affärerna, hvarvid Preussens intressen måste nära beröras. Å ena sidan växte tsar Peters makt på ett oroväckande sätt; han hade ej blott de svenska östersjöprovinserna i sitt våld utan gjorde äfven dag för dag sitt inflytande alltmer gällande i Polen; ryska trupper höllo Stralsund inneslutet, medan danskarne hårdt ansatte Stade. Å andra sidan väntades Stenbock med en stark undsättningshär skola öfvergå från Sverige till Pommern; man talade om Karl XII:s återkomst från Turkiet såsom nära förestående, och rykten gingo om ett förnyadt fredsbrott från turkiska sidan gent emot Ryssland. Kriget i västra Europa var nära sitt slut, och fråga måste då uppstå, huru Preussen skulle använda de trupper, som dittills kämpat i de allierades led. Den tid nalkades, då Preussen, som förut hållit sig neutralt i det nordiska kriget, måste fatta parti för någondera af de stridande parterna.

Under sådana konjunkturer framkom från preussiska sidan, där man instinktivt ryggade tillbaka för tsarens hotande öfvermakt och helst önskade ett kraftigt förbund med Sverige, planen till en väpnad sammansättning mellan Sverige, Preussen och Polen. Dessa makter skulle, på grundvalen af Stanislai frivilliga tillbakaträdande från Polens tron, ordna förhållandena i norden genom att gemensamt uppställa en här på 60,000 man och sålunda tvinga tsaren till fred på villkor, att Sverige återfinge sina förlorade östersjöländer, att Preussen erhölle Elbing och andra åstundade fördelar i Polen samt att konung August för lifstiden lämnades i okvald besittning af polska kronan, som vid hans död skulle tillförsäkras Stanislaus. Ett sådant förslag, uppsatt af Ilgens hand, hade redan under namn »Pensées libres sur les affaires du Nord» öfverlämnats till Mauritz Vellingk vid de underhandlingar, denne i juli 1712 dref i Berlin.[2]

Ehuru förslaget syntes innebära beaktansvärda fördelar för Sverige, icke minst i dess dåvarande isolerade och bekymmersamma läge, följde dock under den närmaste tiden från svenska sidan intet svar härå. Emellertid sökte man vid hofvet i Berlin genom en särskild utskickad till konung Stanislaus, som då vistades i Sverige, göra sig förvissad om dennes bifall till planen, hvarvid svaret som vanligt blef, att saken först måste hemställas till Karl XII:s pröfning.[3] Då nu den militära ställningen alltmera tillspetsade sig och Preussen vacklade mellan fruktan, att tsar Peter skulle bemäktiga sig Stettin eller att Karl XII skulle återkomma och med tillhjälp af Stenbocks här samt turkarnes diversion i söder slå tsaren till mar-

[1] E. Carlson, Sverige och Preussen 1700—1709, Hist. bibl. 1880, s. 155.

[2] J. G. Droysen, Geschichte der preussischen Politik, Leipzig 1872, IV, s. 265.

[3] B. Lundberg, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen från Poltava-slaget 1709 till fredsbrottet 1715, s. 60.

ken, beslöt Fredrik I att genom en utskickad till Bender i hemlighet söka utforska Karl XII:s mening om den framkastade förbundsplanen och, om möjligt, förmå honom att påskynda sin hemresa, hvilken ansågs skola utöfva ett viktigt inflytande på krigsoperationerna.

Beskickningen uppdrogs åt Eosander, som, utrustad med konung Fredriks egenhändiga bref och en särskild instruktion[1] af ofvan angifna syfte, i sällskap med svenske sekreteraren Brunell i augusti 1712 afreste till Bender, där han blef nådigt mottagen och under tre månader kvarstannade. Härunder lyckades väl Eosander vinna konung Karls gunst, hvilket bland annat visade sig däraf, att han adlades, baroniserades och, efter att ha återgått i svensk tjänst, inom kort tid befordrades till generalkvartermästare och generalmajor. Ändamålet med hans beskickning vanns emellertid icke, emedan Karl XII, såsom vanligt okänslig för de fördelar, som på diplomatisk väg bjödos honom, ej lät rubba sig i sin en gång inslagna tankeriktning.

De berättelser, som Eosander under sin vistelse i Bender afgaf till preussiska hofvet, äro icke dess mindre af stort intresse, då de troget återgifva hans samtal med konungen och dennes uppfattning af situationen. De visa kanske bjärtare än något annat, huru hvarje underhandling, äfven den, som innebar de mest lofvande utsikter, hos Karl XII allt fortfarande strandade på samma blindskär som förr — motviljan att erkänna August II såsom Polens konung. Ja, han skall till och med gifvit luft åt sin harm öfver Stanislai medgörlighet att vilja afstå från den polska konungavärdigheten med de orden: »Om inte han vill ha den, så skall någon annan, men aldrig konung August.»

Härmed låta vi Eosanders på en ofta något egendomlig franska affattade berättelser tala för sig själfva.

E. C.

Devant Bender, $^{16}/_{27}$ septembre.

Sire,

C'était le $\frac{8 \text{ s. v.}}{19}$ septembre que j'arrivais ici, mais une petite incommodité m'empêcha deux jours de sortir.

Sa Majesté avait témoigné beaucoup de contentement sur mon arrivée, ordonnant Elle-même d'avoir soin pour tout ce qui me fallait d'être à mon aise, et que l'on devrait aller me voir pour me faire passer le temps. Le troisième jour *le Kanzler*[2] *venait me dire*[3] qu'il avait été incommodé. Nous parlâmes donc, entre autres, de

[1] Eosanders instruktion, daterad i Alten-Landsberg 16 aug. 1712, finnes i koncept i Geheimearkivet i Berlin och i en utskrift i svenska riksarkivet bland »Förhandl. mellan Sverige och Preussen 1701—1713». Hufvudinnehållet återgifves af B. Lundberg, anf. a., s. 66 o. f.

[2] v. Müllern, G. H., baron, hofkansler och statssekreterare för utrikes ärenden.

[3] De kursiverade orden äro i originalet skrifna med chiffer.

l'affaire en question, sur quoi il avait plusieurs difficultés, principalement *sur l'affaire de Pologne* dont on avait conçu une tout autre idée que celle du *projet*. Mais, à la fin, il se rangea de mon côté, étant entièrement convaincu par mes raisons.

Le quatrième jour *j'étais à l'audience auprès du Roi*, à dix heures au matin, ce qui dura jusqu'à deux heures après midi, *le Chancelier y présent. Après que j'avais mis la lettre de Votre Majesté entre les mains du Roi avec des assurances de la parfaite estime et amitié de Votre Majesté, et que, pour une preuve incontestable, Votre Majesté avait songé à un moyen que le Roi pouvait* non seulement *abattre l'orgueil et la force des Moscovites, mais aussi délivrer tant de braves officiers et soldats, avant qu'ils périront dans leurs prisons, et de regagner* tant de *provinces et places fortes et de tirer tant de fidèles sujets de leur malheur extrême.*

Sa Majesté ne répondit rien, faisant seulement *une révérence et une mine de* contentement *et me* demanda *l'état de Votre Majesté* et cent mille autres circonstances. *Le traité de la neutralité* fournissait aussi un long entretien. Mais il fut désabusé et convaincu par des raisons valables lesquelles il goûta aussi.

On changea de discours, et quoique je tentais quelquefois à toucher le point en question, il me traversait avec d'autres matières. Après deux heures d'entretien, il commença de soi-même. *Mais l'affaire de Pologne lui frappa.*

D'abord *je répliquai que Sa Majesté* ne désisterait aucunement de Ses desseins *dans les affaires de Pologne, ni que Sa parole ou Sa gloire sera* blessée; car il ne faisait que de laisser *l'affaire in statu quo* quasi *reposer* jusqu'à ce que *le bon Dieu fasse* un changement *dans les personnes; que le roi Stanislas* garderait *le titre, droit* et la *succession de la couronne*, avec un *revenu royal* et une *résidence* de même; qu'en attendant *Sa Majesté* se rendrait *maître de Ses ennemis, regagnera* tant de *provinces* lesquelles avaient coûté *à Ses ancêtres tant* de *sang* et de *millions* pendant *une guerre* de plus que d'un *siècle*, quoique les *forteresses* étaient alors *hors de défense*, mais présentement *redoutablement fortifiées.*

Il me répondit toujours qu'il fallait recommencer par *l'affaire de Pologne*, et que l'on ne saurait être *sûr des promesses du roi de Pologne*, et (si) des autres puissances voudraient lui faire la guerre, ce serait pour quelques autres raisons.

Je répliquai qu'ils auront assez de raisons, même s'il ne fut que pour rétablir la paix en Pologne et pour empêcher que ce royaume ne sera entièrement ruiné, brûlé et désolé et mis dans un si déplorable état que l'on n'en pourrait espérer quelques secours pendant un siècle, en cas de besoin; et que toute l'Europe, mais principalement l'Empereur en était intéressé.

Le Roi réitérait que l'on ne saurait trouver une *garantie sûre pour affermir l'affaire de Pologne*, tant que *le roi Auguste y avait les mains.* On disputa cette affaire pour et contre jusqu'à deux heures.

Toute la *cour* avait remarqué *que le Roi était* fort *rêveur ce jour*-là.

J'avais l'honneur de *lui parler* le soir *en public*, comme aussi les deux jours suivants. On raisonnait superficiellement de la guerre et de la paix, ayant aperçu *que le Roi croyait que le transport* fera d'abord *sortir* les *ennemis de Poméranie*, étant très assuré *de leur arrivée* au commencement du septembre.

Je trouvai l'occasion dimanche après le sermon fini *de lui parler seul*, faisant *voir la carte de Poméranie et de la manière que les Moscovites se défendront;* que les Suédois auront trois *retranchements à forcer:* celui depuis *Tribsee* jusqu'à *Greifswalde;* celui derrière *la Peene*, depuis *Demmin* jusqu'à *Anclam*, et le troisième *derrière le Ucker;* que les *Danois* en attendant *se joindront.* Mais comme ce Prince ne connaît aucun danger ni difficulté, il rendait tout cela très faisable et facile.

Lendemain au soir je parlai le Roi seul, bien trois heures de suite, parlant de toutes sortes de sciences, dont il raisonne avec beaucoup de jugement et avec avidité de savoir toutes les circonstances et l'essentiel de chaque chose. Je pris l'occasion *d'assurer que* la seule *amitié et affection que Votre Majesté* avait conçues *pour sa personne*, avait fait naître *ce projet* pour revoir bientôt *Sa Majesté Suédoise* au *comble de la gloire et du bonheur*, et que Votre Majesté *le souhaite pour le bien de la Suède* aussi bien que pour celui de *l'Europe*, et qu'il serait plus nécessaire que jamais *que le roi de Prusse avec la Suède* soient *bien unis ensemble* pour donner *la contre-balance* aux *Hollandais* aussi bien qu'aux *Français*, et que, par cette raison-là, *Votre Majesté* souhaitait ardemment que *le roi de Suède fût* dans un *état redoutable.*

Le roi de Suède en témoigna beaucoup de contentement et paraissait même en être ravi. Je ne voulais pas lui parler ce soir sur cette affaire-là, afin qu'il ne soupçonne pas que l'on voulait lui forcer pour y entrer.

Le Chancelier me disait le lendemain *que Sa Majesté avait plus* de *confiance* au *roi de Prusse* qu'à tout le reste *des alliés*, et qu'il ferait tout au monde pour *être bien uni et lié avec lui;* qu'il souhaitait que l'on y pourrait venir *sans l'expédient de l'affaire de Pologne;* qu'avec *le roi Stanislas* il pourrait faire avoir au *roi de Prusse* bien *plus* des *avantages* pour *les augmentations* de *ses états*, comme aussi pour la *sûreté* de ses *pays*, dont il voudrait contribuer tout au monde. Mais pourtant, dit-il, *le Chancelier*, *comme l'arbre* ne tombe pas *par un coup*, je devrais seulement continuer, comme je l'avais commencé, et donner mes sentiments par écrit, pour les faire concevoir plus clairement. Je répondis: quoique je n'avais point d'ordre d'en communiquer quelques écrits, je donnerais pourtant une feuille volante *sous titre*, »*Réflexion sur* les *affaires du Nord*». On espère que *le Roi* pourrait se faire une meilleure idée; car, en parlant avec lui, il coupe les discours par des autres matières. Je le ferai dont tenir en peu de jours bien amplement, et je (ne) manquerai pas de

presser, pour avoir une résolution fixe et d'obtenir la permission de retourner. Il est très certain que tous ceux qui ont les affaires d'État en communication, en soient pleinement convaincus et contents et en souhaitent une heureuse réussite; même ils en travaillent de toutes leur forces.

Il est constant *que, si j'avais eu une lettre du Stanislas* dans laquelle il le demandait lui-même, on aurait eu bien plus de facilité dans cette entreprise. Je souhaite fort que j'en aurais des avertissements avant mon départ. Comme *le Roi est* extrêmement *lent à résoudre* dans les *affaires d'État* et qu'il ne veut pas être trop pressé, il faut attendre quelque jours, à ce qu'il aura bien lu et compris ce que (je) m'en vais donner en écrit, qui sera presque sans réplique, qu'aussi en peu de jours j'en apprendrai l'effet, dont je ferai une très humble relation à Votre Majesté, sans perdre un moment. Je presserai en même temps mon retour.

Le roi de Suède se persuade très sûrement *que le Grand-Vizir sera* bientôt *dépossédé*, et que, par ce moyen-là il obtiendra *une escorte considérable* et une *somme d'argent.* Sans ces *deux il ne veut* pas *partir d'ici.* Le Bassa, gouverneur de Bender et de quelques provinces, fut hier auprès du Roi. Il est fort porté pour la cause du roi de Suède. *Il a prêté une somme d'argent*, en sorte qu'il est obligé, pour son propre intérêt, de soutenir la cause du Roi. J'ai fait voir que, si *le Grand-Vizir sera dépossédé*, on n'en gagnera pas beaucoup, puisqu'on n'avait *tant d'argent* prêt, comme il faut *pour corrompre le Grand-Vizir.*

Le Chancelier m'assure avec bien *de sincérité* qu'il n'y a rien de tout *conclu* ni même *sur* le *tapis avec la France*, en sorte que ce bruit que l'on en a eu, paraît être sans fondement. Le *roi de Suède même m'en a parlé* avec indifférence et *mépris;* c'est qui me fait croire les *assurances du Chancelier.*

Le sieur Fabricius qui est ici pour l'affaire de Holstein, (*a*) *aussi*, il me semble, *de commission* pour *la cour d'Hanovre. Je n'aperçois pas* pourtant que l'on ait *quelque intelligence* avec *Hanovre. Le Roi me disait* ce jour-ci *que Hanovre est bien fin* et qu'il avait de vastes desseins, mais que leurs desseins n'étaient pas toujours d'une bonne réussite.

Il arriva ce jour-ci le prince Wisnowitzky. Ces messieurs-là assurent beaucoup de l'assistance pour le Roi, quand un jour il entrera en Pologne.

Il est *impossible que le Roi* puisse *partir d'ici* avant le *printemps*, faute *d'argent*; car ils ont pour plus que de *400 000 écus de dettes*, et quoique la *Porte* les a *promis*, *elle n'en fera* rien, si le *transport* ne fasse une *victoire d'éclat* sur *les Moscovites.* Alors ils les feront *par peur*; car on *craint le Roi* en ce pays-ci. Avant que cela n'arrive, il n'y (a) point d'apparence *que le Roi se puisse mettre en chemin.*

10,000 spahis sont campés tout proche d'ici; mais il ne sont que 4,000, selon leur camp que j'ai vu. Les baraques et cabanes dont

ils sont occupés à bâtir, font assez connaître qu'ils hiverneront dans leur camp. Le Tartare-Kan est campé deux lieues d'ici avec 10,000 hommes. Il entretient *le Roi dans l'espérance* d'une *rupture.*

On attend le retour du *Bassa* que le *Grand-Seigneur a envoyé en Pologne* avec des ordres exprès de s'informer, s'il *s'y trouvent* quelques *Moscovites. Il a* dans *sa suite* deux *Suédois déguisés en Turcs; l'un* possède *la langue turque* et *l'autre* le *Polonais.* Selon leurs nouvelles le *Bassa* doit être très mal satisfait *des Polonais* qui lui ont voulu faire croire qu'il n'y étaient plus des Moscovites, ayant été assuré du contraire; et s'il *revient* avec un tel rapport, il est constant que l'on verra un nouveau changement, d'autant plus, si en attendant on aura de nouvelles sûres de quelque victoire ou par mer ou par terre, dont on doute nullement ici.

Je n'ai pas osé écrire plus tôt à Votre Majesté, n'ayant pas eu de matière digne d'Elle. Je Lui supplie etc.

Devant Bender, 7 octobre st. v.

Sire,

La feuille volante dont j'ai fait mention dans ma précédente, *est présentée* par *le Chancelier au Roi. Il l'a lue avec* attention. C'était si ample que l'on ne pouvait pas trouver à redire, et comme le Roi me fait la grâce de me parler tous les jours et quelquefois cinq heures de suite, j'ai eu l'occasion de lui en parler bien clair et net, lui représentant, quoiqu'il regagnerait dix batailles sur les ennemis, il ne regagnerait pas par là tant de villes, que la seule Riga coûterait au moins 12,000 hommes et une campagne entière, sans compter la dépense. Que tout l'univers savait très bien que la Suède manquait déjà et des hommes et de l'argent; qu'on jugerait fort facilement en quel état la Suède sera, si la guerre durerait encore deux ans. Que les Moscovites le pourront encore soutenir vingt ans, ayant assez de monde qui ne coûtait rien à nourrir dans les campagnes, et qu'il était une vraie impossibilité de regagner tant de places fortes avec les armes seules; et que, d'ailleurs, il serait très nécessaire que Sa Majesté revienne bientôt en Suède, pour y remédier à bien des désordres qui y étaient glissés, lesquels s'augmenteront de jour en jour; et *que Dieu et Sa conscience* L'obligeait de *préférer Sa propre cause* et le bonheur *de Ses sujets* à une affaire de peu de conséquence *pour la Suède,* puisque la *couronne de la Pologne* n'était pas *héréditaire,* et si *le Stanislas venait à décéder* peu de temps après le commencement *de son règne,* quelle satisfaction aurait *la Suède pour tant de pertes d'hommes* et *d'argent?* Et si *le Roi serait obligé de laisser* seulement *Pétersbourg, sa famille royale* aussi bien que toute *la Suède courraient risque* d'être un jour *soumises à cette puissance barbare.*

Le Roi m'écoutait tranquillement, disant qu'il comprenait tout ce que j'avais lui dit, que j'avais raison en bien des endroits; *mais*

que l'on n'avait aucune sûreté *avec le roi Auguste*, et qu'il *ne cessera jamais* de persécuter *la Suède, et que Votre Majesté même* ne pourrait *Se fier bien sur ses promesses.*

Je répliquai que, si *le roi Auguste* (ne) tiendrait *pas sa parole, ses affaires* seront en plus mauvais état que jamais, puisque *Sa Majesté aurait* en attendant *regagné Ses provinces* et sera plus en état que présentement *de* mettre *le Stanislas sur le trône*, et *que le roi Auguste* aurait à faire *aussi bien avec le roi de Prusse qu'avec la Suède*, et que par ce coup *le roi Auguste* s'était acquis *une haine éternelle des Moscovites*, en sorte qu'il n'y aurait aucun appui à espérer; mais quoi qu'il fasse, les *affaires de la Suède* seront *mises dans un meilleur état.*

Le Roi disait qu'il souhaitait fort *de prendre mesures avec Votre Majesté*, si cela puisse être *à l'exclusion du roi Auguste*; qu'il espérait que les *Moscovites* seront bientôt *chassés de la Poméranie Suédoise, et que l'été* qui vient il ménera *les ennemis que Votre Majesté* n'aura rien *à craindre* pour *le royaume de Prusse.* Si alors *Votre Majesté voudrait dans une liaison, que le roi de Suède* pourrait assurer *Votre Majesté qu'Elle* trouvera mieux Son intérêt *avec le Stanislas, à quoi il lui portera, afin* qu'il y consentisse.

Je répliquais que, si on laissait échapper *cette occasion*, il serait une vraie impossibilité de *regagner* tant de *places fortes* avec les armes; qu'à la fin Sa Majesté serait obligée *de céder quelques places à la Moscovie*, ce qui serait un coupe gorge *pour la Suède* dont il aura à se reprocher dans le tombeau, et qu'assurément *l'Empereur et les Hollandais s'en* mêleront aussi.

Mais je ne pouvais tirer *d'autre réponse* que celui *que je viens de dire. Je lui ai dit* plusieurs fois des *sentiments* par lesquels je crois *attendrir une pierre sans effet.* Il me fait la grâce de me parler seul, presque tous les jours, même il a dit hautement qu'il prenait plaisir de raisonner avec moi, puisque je savais raisonner de toutes sortes de choses. Je me suis donc attaché d'autant plus, et *je suis sûr* que *son confesseur* n'a jamais *tellement touché sa conscience, comme je l'ai fait.* Il raisonne, il comprend, il entre même très bien dans la matière; *mais son cœur est trop endurci*, et *il n'a pas la force* de se *vaincre soi-même.* Tout le monde dit qu'il n'a jamais été *si rêveur* que pendant que j'y suis.

Il est à souhaiter que je recevasse des nouvelles de la commission du bourgmestre[1] sur l'affaire en question avant mon départ; peut-être que cela romprait la glace. Et, selon les nouvelles que l'on a, il est déjà un domestique *du Stanislas en chemin.* Après son arrivée, je ferai mon possible pour retourner.

Avant-hier, un exprès apporta la nouvelle de l'arrivée du comte Steinbock sur Land Rügen; que la flotte danoise fut chassée, en sorte que le transport passerait sans obstacle. Ces nouvelles firent oublier

[1] Arnold, Benjamin, borgmästare i Lissa. Han hade från Berlin skickats till konung Stanislaus för att erfara dennes tankar om den ifrågasatta abdikationen.

la prise de Stade. *Le Tartare-Kan en fut averti*, qui le fit savoir au *Grand-Seigneur*. Il renvoya un officier pour en féliciter Sa Majesté.

Il est constant, si on aura une victoire en Poméranie, la Porte fera pour le Roi plus que l'on ne croit; et ils disent tous qu'il fallait avoir ce Prince pour ami, et jamais pour ennemi.

Je suis etc.

Devant Bender, 29 octobre.

Sire,

Les ordres de Votre Majesté du 13 de septembre me sont rendus le 18 d'octobre *par le sieur Adlerfeld.*[1] Ses commissions *n'ont pas eu l'effet* dont *l'espérance* avait *flatté le Chancelier et moi*, *car* la déclaration du *roi Stanislas n'a été que* fort *superficiellement et en de termes* qui laissèrent à en juger *ce que l'on voulait. Le Chancelier et moi* nous avons fait des représentations assez solides là-dessus *à Sa Majesté*, *car je peux assurer* avec *vérité* que ceux qui ont connaissance *de ce projet* en sont entièrement adonnés.

Je trouvai un soir l'occasion *d'en parler seul au Roi* plus *que trois heures*, ayant fait *sortir* les autres *de la chambre par le général Spar.*[2] *Je disais que Sa Majesté* jugera *Elle-même que par* ce moyen on pourra faire *monter le roi Stanislas sur le trône plus facilement que* jamais; mais, ce qui fut plus, *que Sa Majesté* pourrait abattre *la puissance des Moscovites et regagner Ses pays* d'une manière du monde la plus glorieuse et contre l'attente de tout l'univers; *mais que si Sa Majesté ne le goûterait pas*, *et que la paix* avec *la France* soit faite, comme elle sera, sans faute, en peu du temps, il ne sera pas à douter *que l'Empereur ne se mêlât dans les affaires de Pologne*, y ayant plus d'intérêt *que la Suède*, puisque *cette République* était la plus forte *Carrière de la chrétienté* et principalement *de l'Empire contre la Turquie*, et sitôt *que l'Empereur* envoiera seulement ses ministres *en Pologne* pour *leur* faire proposer *la paix*, *les factions de la Suède* tomberont aussitôt, et qu'avant *Sa Majesté* fût en état *de sortir de Bender*, *l'affaire de Pologne* serait déjà décidée, et peut-être tout contraire aux vues de Sa Majesté.

Je faisais voir tout clair jusqu'où *l'assistance de la Turquie* pourrait aller, dont *on se flatte* par les apparences assez avantageuses, de quoi Sa Majesté convenait aussi; »*Mais*,» *disait le Roi*, »*l'Empereur ne* s'en mêlera point; car on *mènera la guerre* dans ses *terres héréditaires.*» — »Cela se pourra, Sire, si votre armée», disais-je, »était *invulnéraire* et *immortelle;* car d'où prendre une autre, après que celle-ci sera fondue, la moitié du *Royaume soumise* par les *ennemis?* Qui est de plus, c'est que la pierre philosophale manque pour faire remuer une telle machine.» — »*Ho!*» *disait le Roi*, »*je* trou-

[1] **Adlerfeld, Karl**, kungl. hofjunkare och kammarherre hos konung Stanislaus. Han var skickad till Bender med förslag från Stanislaus rörande dennes nedläggande af polska kronan.

[2] **Sparre, Axel**, baron och generallöjtnant.

verai tout cela, et les affaires gagneront une tout autre face, comme on le pense, à la fin.»

Le Roi contesta qu'il entrerait volontièrement *en traité* et *mesures* avec *Votre Majesté*, si cela se pourrait faire *à l'exclusion du roi Auguste.* Il serait très constant qu'il *tromperait* aussi bien *Votre Majesté comme lui.* J'avais *beau lui représenter qu'après ce coup* il ne sera plus en état de le faire, et même s'il le voudrait; *le roi de Suède* sera plus formidable jointement avec *Votre Majesté de mettre le Stanislas sur le trône.* Mais il fut impossible de surmonter ses préjugés. Jamais *personne a osé lui dire ce que* j'ai *dit.* A la fin, *le Roi m'a promis* qu'il parlerait le lendemain avec le *Chancelier pour faire un projet* comme il le croyait être faisable.

Ce discours étant fini, *le Roi tomba* dans une *profonde rêverie*, ce qui a duré jusqu'à une heure après minuit, à ce que l'on m'a dit le lendemain. Comme *le Roi* avait été le lendemain chez *le Chancelier, il lui avait prêché* de même ton que moi. *Le Roi le quitta, sans rien résoudre.* L'après-midi, il revient lui dire qu'il lui fut impossible *d'avoir* quelque *confiance en le roi Auguste* et *que le Chancelier* devrait songer à un moyen de faire réussir l'affaire en question à *l'exclusion du roi Auguste.*

Mr. le Chancelier m'a assuré qu'il trouverait un moyen dont il espérait que Votre Majesté aura bien de la satisfaction. Je lui fis connaître, si son prétendu projet n'aura pas *la conservation du roi Auguste* pour fondement, il n'aboutira à rien, et il sera autant que de vouloir prendre la lune avec les dents.

Les nouvelles de la perte que les Moscovites ont soufferte dans l'attaque sur Land Rügen, comme aussi l'arrivée du transport m'ôtaient l'espérance entièrement, joint à cela les bonnes nouvelles venues de Constantinople.

Le Tartare-Kan arriva le 20 d'octobre à Bender. De son camp, $1^1/_2$ lieues d'ici, le 21, il envoya un beau cheval circasse avec un équipage comme une housse, sabre d'or, un couteau, arc, flèches, le porte-flèche, aigrette, tout plein de diamants et autres pierreries et perles orientales, à peu près de 12 000 écus de valeur. Le 22, il rendit visite lui-même au Roi. Il fut une grosse heure auprès du Roi, avec le Chancelier et l'interprète. Il a assuré que les nouvelles et l'avis que l'on a eus de Pologne de la demeure des Moscovites, changeront bientôt l'affaire. Hier, le fils du Tartare-Kan faisait aussi sa cour auprès du Roi, et il fit présent d'un très beau cheval circassien sans équipage.

Cette après-midi, le premier ministre du Kan fut chez le Chancelier pour lui faire savoir que le Grand-Sultan lui avait envoyé un kapudschi-baschi, c'est un de ceux pui portent les ordres les plus importantes, avec un présent et une lettre dans laquelle le Grand-Sultan lui fait connaître qu'il n'avait pas de confiance en toutes ces relations que le Grand-Vizir lui faisait touchant les Moscovites, et que le Kan lui en devrait faire savoir la vérité sur sa conscience. Comme il est extrêmement porté pour Sa Majesté, il ne manquera

pas d'en faire un rapport qui changera en peu les affaires en ce pays-là.

Il y a trois jours que l'ambassade polonaise, venue de Lemberg, est passée par Jass(y) pour aller à Constantinople; mais la prétendue République qui se trouve ici, a envoyé un de leur façon avec une protestation formelle contre la réception de celle-là.

J'espère de partir d'ici en quatre ou cinq jours. Je suis etc.

Devant Bender, 20 novembre.

Sire,

Dans ma précédente du 29 d'octobre j'ai fait mention de partir d'ici en quatre ou cinq jours, et les *instructions pour comte Welling*[1] et *Fresendorf*[2] ont été prêtes.

Depuis ce temps-là, il n'a tenu qu'à la *recréditif que Sa Majesté* veut *écrire Elle*-même; mais comme *le Roi* est plus accoutumé à donner les batailles qu'à écrire, il lui coûte bien de la peine, avant que d'y mettre la main, quoiqu'il promette tous les jours, quand Mr. le Chancelier en fait souvenir. Il y a quelques jours que je le fis aussi, en manière de plainte de ce que la chancellerie était si tardive. Le Roi s'en riait, disait qu'il en donnera un reproche à la chancellerie; mais cette bricole n'a pas produit l'effet que j'en désire.

Il est bien aussi une raison de ce retardement que l'on est à la veille de bonnes nouvelles, aussi bien de Constantinople que de la Poméranie. Avant-hier, un exprès du premier lieu apporta que les ministres moscovites fussent arrêtés le 27 octobre dans leurs maisons, avec défense d'avoir aucun commerce ni entre eux ni avec quelques autres. Mr. Goltz[3] qui a voulu les voir, a été repoussé avec violence par la garde des janissaires, dont il a fait ses plaintes au Grand-Vizir; mais il n'a eu pour toute réponse que »Boekie Sin», c'est-à-dire en bon allemand salvo honore: »Er möchte was anders thun!» — Le Grand-Sultan attendait alors encore le retour du deuxième bacha qui avait été envoyé, à l'insu du Grand-Vizir, au Kan et au bacha de Bender pour savoir leur sentiment sur la conduite des Moscovites et sur les traités que l'Empereur n'a pas encore voulu ratifier. Et comme le Kan n'est du tout content, puisque l'on n'a pas songé à ses intérêts, ayant de grandes prétentions sur les Moscovites, il a fait un rapport, aussi bien que le Bacha, très désavantageux pour le Czar, dont ils ont communiqué la contenue.

Il y a trois semaines que le Bacha avait une conférence sur le chemin entre Warnewitz (quartier du Roi) et Bender. Le Roi y fut seul, avec le translateur, et l'autre était déguisé; personne en a su pénétrer

[1] **Vellingk, Maurits**, grefve och generalguvernör öfver Bremen och Verden.

[2] **Friesendorff, K. G. von**, baron och svensk minister vid preussiska hofvet.

[3] **von Goltz**, sachsiskt sändebud i Konstantinopel.

le mystère. *Le Chancelier m'en a fait la confidence* qu'après une longue contestation de la sincérité et véritable bonne intention du Grand-Sultan il avait dit que son Empereur était persuadé qu'un si grand héros que Sa Majesté *fut le seul dans le monde digne de posséder la Pologne*, et que toute *son armée et trésor* serait pour son service, pour exécuter son dessein. Le Roi a répondu qu'il était fort sensible à cette offre, *mais qu'il était trop* généreux et honnête *de violer sa parole et* les traités faits avec le roi Stanislas et la République; qu'il ne *désirait* rien autre que la *conservation du roi Stanislas*, faisant en même temps comprendre au Bacha combien il importait à la Porte même de le soutenir et de rompre les vastes desseins du Czar; que Sa Majesté avait *un royaume* assez *puissant*; qu'il ne prétendait point d'usurper les provinces d'autrui et de les posséder avec injustice, et que le Roi espérait que le Grand-Sultan donnerait des preuves effectives de tout ce qu'il lui fait assurer, et ce qu'il avait promis en écrit même, sans que le Roi l'avait jamais demandé, et que, faute de cela, Sa Majesté avait perdu tant de temps et de provinces, mais la Porte avait gagné plus qu'elle n'aurait pu espérer. Que pourtant Sa Majesté savait fort bien que le Grand-Sultan était trop généreux de manquer à sa parole, et que le Grand-Vizir le trahissait. Le Bacha avait promis de le rapporter fidèlement à l'Empereur.

Hier au matin, le Bacha fit savoir à Sa Majesté que son rapport à la Cour avait son effet et que le Grand-Vizir fut déposé, le Soliman Bacha en sa place, les ambassadeurs moscovites avec leurs officiers jetés dans les Sept Tours, mais tous leurs domestiques envoyés aux galères; en même temps des ordres donnés à tous les bachas de se préparer pour la guerre. A midi le Bacha arriva en personne, avec une grande suite et magnificence, ayant tous le sabre aux côtés, jusqu'aux musiciens, marque de la guerre; mais pendant la paix ils ne portent qu'un couteau. La musique janissaire se rangea en demi-lune devant le palais du Roi, faisant entendre leur tintamarre jusqu'à la fin de la conférence.

Le Bacha avait entre autres dit que le Grand-Sultan a été obligé de prendre bien des mesures avec ce Grand-Vizir, ayant gagné les janissaires par le prompt payement; c'est pourquoi il lui avait fait appeler dans le Vieux Sérail, et là on lui a fait ôter le sigille qu'il porte à son col, quand il vient voir le Grand-Sultan. Sa personne fut mise entre les mains de Bostangi-Bacha, qui est le direeteur de ses jardins et plaisirs; il n'y a presque point d'exemple qu'un prisonnier soit échappé de la main de ce directeur avec la tête. Puis après, le Grand-Sultan a fait appeler le Mufti, lequel étant arrivé tout tremblant, l'Empereur lui avait demandé s'il n'avait assuré, par écrit même, que les Moscovites sortiraient de la Pologne en termes prescrits. — »Oui», a-t-il répondu, »mais ils m'ont trompé, et il me faut avouer qu'ils y sont encore contre leur parole donnée; mais je te donnerai aussi en même temps mon fetfa par écrit» (qui signifie un consentement que le Grand-Sultan a droit de faire cette guerre selon leur Alcoran et avec justice; car sans un tel fetfa, l'Empereur n'ose-

rait déclarer une guerre). — »Tu me le donneras donc d'abord», a répondu le Grand-Sultan, en lui faisant donner l'encre et papier. Après avoir reçu le fetfa, l'Empereur a dit hautement qu'il voudrait faire sentir son courroux aux Moscovites de ce qu'ils s'étaient moqués de lui avec leurs tromperies et faux serments; qu'il défia celui qui parlerait de la paix ou de la médiation.

On a d'abord envoyé des janissaires envers Mr. Commentoffski et Spiegel, pour les ramener sur leurs pas à Adrianopel prisonniers. Quatre Moscovites qui furent à Bender sous le titre de résidents, furent jetés dans la prison, et l'après-midi arrivèrent malheureusement encore quatre avec des lettres pour les ambassadeurs, que l'on arrêta d'abord, et le Bacha en fit un présent à un autre Bacha pour en faire des esclaves, mais les lettres furent envoyés, tout sigillées encore, au Roi.

On croit que le Tartare-Kan commencera à faire l'invasion au bout de quatre semaines. Il ira en personne vers Kiew, et un autre corps de Crim tâchera de percer en Moscovie.

Hier au matin à huit heures, Mr. le Chancelier venait du Roi pour me dire ces bonnes nouvelles avec toutes les circonstances. Je m'en allai d'abord au Roi pour en faire la félicitation, en assurant que Votre Majesté en prendra tout le part imaginable, comme un de ses plus sincères alliés. Le Roi me répondit: »Wir zweifeln im geringsten nicht an dem Könige von Preussen.»

Mr. le Chancelier qui a beaucoup de confiance en moi, me fait voir toutes les relations de Mr. Friesendorf. J'avais donc lu entre autres le mémorial qu'il avait présenté à Votre Majesté, dans lequel il demanda le secours promis dans le dernier traité, comme aussi la réponse donnée par ordre de Votre Majesté.

Après que j'avais fait voir à Mr. le Chancelier l'impossibilité de l'exécution et l'injustice de la demande, je prenais mon temps pour en parler au Roi en représentant que Mr. de Friesendorf avait eu tort de le demander si mal à propos; qu'il ne fut aucunement de tempore d'y songer seulement, car le moindre mouvement en faveur de la Suède causera une entière ruine du royaume de Prusse qui est ouvert à la discrétion des ennemis, et si même Votre Majesté donnerait les 6000 hommes en question, ce serait trop peu pour tirer le roi de Suède de son embarras, et il ne serait que trop pour ôter les moyens à Votre Majesté de secourir un jour la Suède solidement, puisque l'état et la situation de ses affaires demandait un secours bien plus fort, et qu'il n'était pas du temps de faire une chose à moitié; qu'il fallait aussi avoir plus de circonspection, avant que l'on entrât en ligue avec la Suède, puisqu'elle jouait présentement de son reste et la moitié du Royaume perdue ou ruinée, en sorte qu'il fut absolument nécessaire d'apporter un secours plus puissant que de 6000 hommes. Que, secondement, l'affaire du roi Auguste ne pouvait pas être comprise dans le post hoc, étant une suite de la guerre présente.

»Ho! pour cela», répondit le Roi, »on ne le prouvera pas jamais.»

»Je me rapporte au juste jugement de Votre Majesté», disais-je, »car depuis que cet accident de Pultawa fut existé, le roi Stanislaus

avec l'armée de Crassau abandonnait la Pologne en toute bride, en sorte que ce Royaume fut sans roi, à la discrétion des Moscovites; que là-dessus le roi Auguste, poussé par les instances et prières des Grands de Pologne et par un zèle et amour pour la conservation d'un peuple dont il avait été roi, se trouva obligé de le secourir, pour empêcher que ce vaste Royaume ne fût subjugué par les Moscovites, et que par là il avait même rendu un bon service à la Suède.»

»Oui», répliqua le Roi, »c'est un bon service, s'il remettra le Royaume entre les mains du roi Stanislaus; et aussi a-t-il commencé d'entrer en Pologne, avant que l'affaire de Pultawa fut passée. Passe pour la première excuse! Mais la seconde n'est pas à accepter pour de l'argent comptant.»

J'alléguais ensuite que la possession de ville d'Elbingen par les ennemis obligeait Votre Majesté d'aller bride en main, étant la clef de la Prusse, et coupait la communication avec la Marche. *Si cette place fut entre les mains de Votre Majesté*, *selon les promesses du Roi*, *on* aurait *eu les mains plus libres.*

Le Roi répondit que je devrais *assurer Votre Majesté que le Roi tiendra ce qu'il avait promis* touchant *cette ville*, et il trouvera bien de moyen de *s'en rendre maître.*

Lendemain Mr. le Chancelier me disait, puisque le projet en question n'est pas goûté du Roi et ne sera jamais non plus, Sa Majesté souhaitait pourtant de convenir avec Votre Majesté touchant la Guerre du Nord, *et qu'il était* juste *que Votre Majesté y trouvât Son intérêt* et *convenience.* On s'appliquerait aussi pour en trouver les moyens. Que *cela se puisse de deux* façons. *L'un* d'obliger *la Saxe à donner satisfaction à la Suède et de le transporter sur* Votre Majesté; *ou aussi* quelque *morceau en Pologne*, si *Votre Majesté* voudrait *contribuer* à *regagner la Livonie Polonaise* pour *la Pologne.* Mais que l'on ne pourrait pas le déterminer, avant que l'on *en était convenu* avec *le Stanislas.* En attendant Sa Majesté ne demandait que *de bons services sous la main et indirecte*, comprenant bien (que) la situation des conjonctures présentes ne permettait point *de se déclarer ouvertement.*

L'envoyé d'Angleterre a reçu ordre de sa Reine de représenter à Sa Majesté qu'elle n'avait pas eu jusqu'ici les bras libres pour faire quelque chose pour la Suède; mais ayant plus de loisir présentement de songer aux affaires du Nord, elle souhaitait fort de convenir avec le roi de Suède sur les moyens de lui concourir.

Touchant la France Mr. le Chancelier m'a encore assuré avec bien de sincérité, dont j'ai lieu d'ajouter de foi, que l'on n'a pris aucunes mesures avec la France sur cette guerre, bien sachant qu'elle n'avait pas elle-même ni assez de monde ni d'argent pour se tirer d'affaire, en sorte qu'il sera du temps perdu d'y songer seulement.

Il est venu un bruit par la Pologne que les Moscovites fussent battus en Poméranie. Si la nouvelle sera confirmée, la Porte sera d'autant plus animée, et la guerre sera infailliblement. Le Grand-Vizir présent est intime ami avec le Kan et le Bacha de Bender, et

tous les deux sont fortement attachés aux intérêts et desseins du Roi, en sorte que l'on doute nullement de la fermeté du Grand-Vizir.

Mais quoi qu'il en soit, le Roi ne sortira pas d'ici avant le mois de juin. C'est presque une impossibilité, car il lui faut au moins 600 000 m✝. pour payer les dettes et pour remonter le peu de troupes qui se trouvent ici. Et quand l'argent y est, il faut au moins deux mois pour trouver des chevaux, des armes et des habits pour lesdites troupes. Et si le Roi ne pourra pas aller aux mois de janvier et février, pendant que les rivières sont gelées, avec une escorte de Tartares, il lui faut rester jusque les spahis pourront lui escorter, lesquels ne se mettront pas en campagne, avant que les herbes sont venues. En attendant Sa Majesté donnera ordre à Mr. le comte Stenbock d'agir, selon qu'il trouvera à propos et selon les avantages qu'il pourrait obtenir en Poméranie sur les ennemis.

J'aurais fort souhaité d'écrire plus souvent, mais il n'est pas moyen, puisque le Roi a défendu de ne pas envoyer aucune poste, avant que le Roi ordonnerait lui-même: qu'il est impossible de faire partir quelqu'un sans sa permission. Je tâcherai de partir d'ici en quelques jours, car j'espère que le Roi se résoudra à mettre la main à la plume.

Je suis etc.

Devant Bender, 27 novembre.

Sire,

Depuis ma dernière du 20 de novembre on n'a rien eu du nouveau, sinon que les nouvelles de Constantinople se confirment tous les jours et l'Empereur se déclare entièrement pour le Roi. Jusqu'à présent l'envoyé du Roi à Constantinople mande que l'on travaille à satisfaire à la promesse d'une somme d'argent. Si cela arrive avant Noël, le Roi partira peut-être dans le mois de janvier, avec l'escorte du Tartare-Kan, lequel prétend être tout prêt vers le 15 du décembre.

Mais les nouvelles de la Poméranie en décideront, principalement si comte de Steinbock emportera une victoire sur les ennemis. Le Roi en attend la nouvelle avec bien d'impatience. C'est bien la raison que l'on m'arrête ici.

J'espère ainsi que dans six à sept jours je saurai le terme de ma rédemption et peut-être aussi des résolutions plus précises.

Je suis etc.

Devant Bender, 5 décembre.

Sire,

Comme le courrier, chambellan du Roi, à qui j'avais donné la lettre du 27 de novembre, est resté par ordre du Roi, j'ai dû ajouter les nouvelles qui sont venues depuis de Constantinople, qui

confirment non seulement la guerre, mais aussi que le Grand-Sultan a fait arborer les queues le 15 de novembre et envoyer les ordres ci-joints à tous les Bacha. L'Empereur se rendra à Adrianople avec la nouvelle lune du décembre, où on a envoyé Mr. Goltz pour le mettre ensemble avec Commentoffski, lequel y est gardé dans une maison par les janissaires. Le dit Commentoffski a communiqué au comte de Taërlaux[1] qui se trouvait ici dans la suite de Kioffsky, qu'il avait de commission du roi Auguste pour faire une paix particulière avec le roi de Suède. Mais on n'en a fait aucune attention.

Hier arriva le kapudschi-baschi à Bender avec de 12000 bourses et d'autres présents pour le Roi et 15 bourses pour le Feldherr Kioffsky. Il viendra sans doute demain avec pompe pour le livrer.

Les otages du Czar sont mis dans une cave, 25 piques ou aunes dessous l'horizon, avec des chaînes aux cous et pieds, étant couchés sur une grille de fer sous laquelle la rivière passe; mais l'ambassadeur, qui est beau-frère du Czar, est un peu plus honnête traité, dans une chambre au même tour.

Les Tartares commenceront leurs courses en Moscovie au mois du décembre, et si les affaires en Poméranie iront bien pour le comte Steinbock, le Roi se mettra en chemin au mois de janvier avec une escorte de 30000 mille Tartares; et comme la suite du Roi est toute à cheval, je pourrai sûrement passer avec eux.

Mr. le *Chancelier* m'a fait voir une relation *de l'envoyé Cronstrom*[2] et une de Mr. *Palmquist*[3] *de La Haye*, dans lesquelles on mande que *le roi de la France a ordonné* à ses *ministres que* quand il viendra à déterminer *les affaires de l'Empire*, on y devrait comprendre *la Poméranie suédoise et la Brême*, lesquelles devraient *être évacuées*, avant que *la paix fût signée;* mais touchant *l'affaire du Nord* on n'en fit aucune mention.

J'espère de partir d'ici encore cette semaine, ne doutant que le Roi n'écrive la lettre pour Votre Majesté, comme il a promis.

Je suis etc.

1713.

Hochstrassen, 21 janvier.

Sire,

Sa Majesté Suédoise m'a enfin dépêché le 25 du décembre; mais les chemins et les rivières qui de la nature sont mauvais et par une raison d'état impraticables et par la saison terribles, m'ont empêché que je ne suis arrivé ici que le 22 du janvier, et cela avec mille peines et dangers. Il me faut attendre ici la réponse de Mr. Bartoldi[4] si je puis obtenir une dispensation de la quarantaine que

[1] Tarlo, grefve och öfverste vid Stanislai garde.
[2] Cronström, Daniel, svenskt sändebud i Paris.
[3] Palmqvist, Johan, svenskt sändebud i Haag.
[4] Bartholdi, preussiskt sändebud i Wien.

l'on doit tenir à cause de la peste qui règne par-ci et par-là en Hongrie et Transylvanie.

A dix lieues de Bender je rencontrai un courrier que le comte Steinbock avait dépêché pour le Roi, lequel revenait quelques jours après avec un autre. C'est qui m'étonna fort, soupçonnant d'abord qu'il fallait y être quelques extraordinaires conjonctures. Comme il courait à cheval, il lui fut fort facile de me devancer; mais quelques jours après j'aperçus une carrosse, et croyant que le général Taube [1] y fut, je fis demander ce qui passait, et mes gens avaient pour réponse que le général n'y était point; mais mon homme avait aperçu que ledit courrier avait été dans la carrosse et qu'un entre eux s'était caché, fumant du tabac, ce qui me paraissait suspect.

Mais ayant fait deux postes, j'apprends que ledit général fut retourné sur ses pas, par l'ordre que les deux courriers lui avaient apporté. Alors je ne doutais plus que le fumeur ne fût le roi Stanislaus. Je montai d'abord à cheval pour le reprendre; mais plus que je lui approchais, moins des chevaux me restèrent, en sorte qu'il me fallait abandonner cette entreprise; et on m'assurait en même temps que cette carrosse avait pris le chemin vers la Valachie, ce qui me faisait douter de la personne en question.

Je me retournai, et je fis tant de diligence que je repris le général Taube à Bude; et comme il est de mes anciens amis, il me découvrit le mystère, m'avouant que le roi Stanislaus et Schmiegelsky y avaient été, dans le dessein pour aller à Bender; mais que par les deux courriers il avait reçu contre-ordre, dont l'un était resté auprès ledit Roi, et l'autre doit aller au comte Steinbock.

Le même courrier avait dit que le roi de Suède avait été *dans une extrême colère* de ce que le *comte Steinbock avait fabriqué* cette entreprise *du roi Stanislas; car il a voulu* absolument *abdiquer la couronne;* mais il a fallu *retourner*, en sorte qu'il enfilera *le chemin par la Valachie* et *la Styrie. Le roi de Suède a été* dans une *si grande colère qu'il a dit en se tirant* par *les cheveux:* »S'il *ne veut pas lui, un autre le sera*, mais jamais *le roi Auguste!*»

Ce sont les fruits de ces *fréquentes conférences dans lesquelles le comte Flemming a averti le comte Steinbock* de ne se pas fier *à la cour de Prusse, en ayant* allégué plusieurs raisons.

Le Roi de Suède se mettra, sans faute, en chemin au premier jour, et les nouvelles de la victoire sur les Danois le rendront plus pressant.

En trois semaines j'espère d'avoir la grâce de me jeter aux pieds de Votre Majesté, étant etc.

---

[1] Taube, G. A., baron och generallöjtnant, som af Stenbock skickats till Bender för att aflägga berättelse, men under vägen dit fått befallning från konungen att vända om och genast begifva sig till Stettin för att bistå Meyerfelt.

Stephan Löfving.

Den 1 mars 1742 är en märkelsedag i det på nesa och motgångar rika krig, som Hattarna tillställt för att åstadkomma en statshvälfning i Ryssland och i det därigenom grumlade vattnet fiska tillbaka de provinser, som Karl XII låtit tsar Peter sig fråntaga. Fyra dagar förut hade generalen grefve Lewenhaupt mottagit ett bref från befälhafvaren öfver den ryska hären, hvari tillkännagafs, att det stillestånd, som Lewenhaupt efter revolutionen i Petersburg på enträgen begäran af franske ambassadören därstädes hade beviljat, nu skulle upphöra och fientligheterna inom tre dagar åter taga sin början. Därpå kom det ena budskapet efter det andra om ryssarnes antåg med öfvermäktiga truppmassor, som inom få dagar skulle vara den lilla svenska hären vid Fredrikshamn inpå lifvet.

Lewenhaupt sammankallade nu den 1 mars sina högre officerare, meddelade dem de underrättelser, han fått, och begärde deras råd. Rådslagen blefvo ytterst klenmodiga och likaså besluten: att sända en öfverste den antågande fienden till mötes för att söka utverka en förlängning af vapenhvilan, och därjämte att uppbåda de i vinterkvarter förlagda regementena till frammarsch mot Fredrikshamn. Det förra var ett moraliskt nederlag af oberäkneliga följder; det senare nedsatte betydligt härens stridsduglighet för det kommande sommarfälttåget.

Allt detta var nu närmast en följd af de falska underrättelser, som Lewenhaupt fått om fiendens anryckande; och det bör därför vara af vikt att söka utreda, huru dessa underrättelser blifvit honom bibragta. De hade kommit dels genom bref från de svenska fångarne i Petersburg, dels genom resande från den ryska hufvudstaden, som berättade, hvad de sade sig där hafva hört om krigstillredelserna. Mer än på dessas ord, hvilka ju egentligen blott återgåfvo de rykten, som ryssarne själfva ville utbreda, tyckes Lewenhaupt hafva lagt vikt på den rapport, som han fick af en van och djärf partigängare, kapten Löfving, hvilken han, efter de nämnda resandenas ankomst, hade skickat ut för att skaffa ljus öfver dessas berättelser. Löfvings rapport har därför en ganska stor betydelse för detta krigs historia och för Lewenhaupts egen; och det skulle vara af intresse, om man kunde med säkerhet återgifva dess innehåll. Men så är icke händelsen.

Uti den relation öfver kampanjen i Finland, som Lewenhaupt sedermera afgaf till R. St:s kommission, säger han, att Löfving berättat, att »han själf *med sina egna ögon sett* ryska arméen, och att regementena uti en file, allt som de öfver isen ifrån Petersburg och ingermanländska sidan till Viborg ankommo, marscherade genom staden, och att han sett början af infanterikolonnen redan vid Yxepää, och att avantgarden af arméen den 1 mars skulle stå vid Wilajoki». Man har tyckt, att en högste befälhafvares uppgift öfver

innehållet af en till honom afgifven rapport borde äga vitsord; och Lewenhaupts ord hafva blifvit trodda äfven af nyare författare.[1] Vore de sanna, skulle Löfving hafva gjort sig skyldig till uppsåtlig lögn i afsikt att vilseleda sin general; och man har med förundran frågat sig, huru han till slut kunnat undgå det straff, som en så svart gärning med rätta kräfde.

Lewenhaupts uppgift tyckes vinna stöd från ett annat högofficiellt håll. När generalauditören Wefverstedt hemkom från det finska fälttåget, tillspordes han af regeringen om förhållandet med Löfvings arrestering. Han svarade, att han ej hade examinerat Löfving, ej heller varit närvarande, då det skedde, emedan han då legat sjuk i Borgå; men det »skall så hänga tillsamman», att Löfving först hos öfverste Wrangel i öfverstelöjtnant Mörners närvaro sagt sig hafva sett 9,000 man af ryssarnes förtrupper, med hvilken rapport han strax skyndade till general-en-chef. — Ehuru generalauditören vid tillfället icke talade såsom åhöra vittne, så kan man dock af hans höga ämbetsställning vänta, att han ej till Kungl. Maj:t framburit något, som han icke ansett vara väl grundadt. (Rådspr. den 17 aug. 1742.)

Men skäl finnes dock att tro, det Lewenhaupts ofvan återgifna framställning, äfven med det stöd den tyckes få af generalauditörens ord, likväl icke är rätt sanningsenlig.

Bland den till rannsakning öfver anklagelserna mot Lagercrantz 1742 nedsatta kommissionens handlingar finnes det första brefvet, hvari Lewenhaupt lämnar Kungl. Maj:t underrättelse om händelserna den 1 mars. Vid detta bref är bilagd en med samma hand (adjutanten frih. Ulrik Scheffers) skrifven redogörelse för de underrättelser, som inlupit genom baron v. Mengden, grefve Henning Gyllenborg, chevalier Crespy och kapten Löfving. Där talas icke allenast icke om att Löfving skulle hafva sagt sig »med egna ögon» hafva sett fienderna; utan där heter ock, att Löfving »sagt sig hafva varit ända till Wilajoki» — alltså icke längre bort; hvilket utesluter möjligheten, att han kunnat berätta sig med egna ögon hafva sett ryska trupper, hvilkas främsta spetsar först samma dags afton skulle dit framkomma.

Denna nu nämnda till Kungl. Maj:t insända berättelse synes vara den trovärdigaste, som vi äga om innehållet af Löfvings rapport, och den öfverensstämmer med hvad som finnes antecknadt i den vid högkvarteret förda journalen. Enligt nämnda skrifvelse har Löfving, utsänd af general-en-chef att rekognoscera, vid återkomsten den 1 mars »inbragt den berättelsen, att fiendens regementen, allt som de ankommo till Viborg, defilerade genom staden, att deras förtrupp redan den 28 febr. stått i Yksepää och följande afton väntades till Wilajoki». Hur Löfving fått dessa underrättelser, därom nämner den knapphändiga skrifvelsen intet. Då, såsom ofvan är

[1] T. ex. Tengberg, Bidr. till hist. om Sveriges krig med Ryssland 1741—43, II, 52. Malmström, Sveriges polit. historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772 (första uppl.), II, 349.

anmärkt, han icke kunnat åberopa sina egna ögons intyg, har han väl grundat dem på utsagor af allmogen i nejden eller af utsända spejare. Dessa underrättelser voro till största delen sanningslösa; men det anseende, Löfving åtnjöt såsom en skicklig och tillförlitlig kunskapare, gaf dem i Lewenhaupts och hans officerares ögon en vikt, som de ej förtjänade, och bidrog väsentligen till de modstulna beslut, som i krigskonseljen fattades.

Att Löfving på den dagen gjorde sitt fädernesland stor skada, kan icke bestridas. Var han då en förrädare? Hvad veta vi om hans föregående och följande lif?

Stephan Löfving var född i Narva 1689 och hade ifrån 1710 tumlat om i de gränsfejder, som ödelade Karelen och Finland, hade efter hand fått fänriks-, löjtnants- och kaptensfullmakter men, såsom han själf klagar, aldrig någon lön och synes endast en kort tid hafva varit anställd vid någon fast kår. Ty han har egentligen, om icke uteslutande, blifvit använd eller på egen hand verkat såsom partigängare på ströftåg, rekognosceringar, plötsliga öfverfall o. dyl., och han förvärfvade genom sådana det lilla krigets bragder rykte och beröm såsom en djärf, förslagen och pålitlig man. Efter det stora nordiska krigets slut kom för honom en tid af stort betryck. Han skulle försöka sig såsom landtbrukare i det ödelagda Finland; han tog ett arrende, men det misslyckades: redan om ett år måste han gå från gård och grund. Nu tyckes han några år hafva flackat omkring i Finland, lefvande på sina vänner, emellanåt bestormande regeringen med fruktlösa ansökningar om någon fast beställning med lön eller åtminstone om likvidation för sina innestående fälttraktamenten. Missnöjd begaf han sig 1731 till Holstein, där hertig Karl Fredrik beviljade honom en pension på 900 d. k.m. årligen, och general Stenflycht tillvägabragte ett sammanskott åt honom, som inbragte 70 dukater. Pensionen utgick i fem år. Vi veta icke, när han återvände till Finland eller när han fick ett kronohemman i Nyland sig anslaget; men hans ställning var i slutet af 1730-talet därigenom förbättrad, åtminstone så att han ägde fast hemvist. Ej heller känna vi, i hvilka förbindelser han vid denna tid stod eller i hvilkens ärenden han 1739 och 1740 »blef brukad i en angelägen resa till Ryssland».[1]

Det nya kriget med Ryssland gaf åter utrymme och erkännande åt en man med Löfvings egenskaper och erfarenhet. Sekreta utskottet skyndade på Lagercrantz' förslag långt före krigsförklaringen att försäkra hären om Löfvings tjänster. Rörande hans verksamhet under förra delen af kriget veta vi just ingenting. Kom så den olyckliga 1 mars. Att de underrättelser, som Löfving då inbragt, voro falska, det blef snart klart för Lewenhaupt; och han fann skäligt att låta fängsla Löfving och skicka honom i strängt förvar till Tavastehus

[1] Handlingar i R.A. Biographica. — Löfvings journal, tryckt af Yrjö Koskinen i Ison Vihan Historiaan. — Artikeln Löfving i Nord. Familjebok, undertecknad M. G. S. — Tidn. utg. af ett sällskap i Åbo 1778, n:r 17. — Meddelanden af herr prof. Schybergson.

fästning. Där blef han enligt egen berättelse i tjugu veckors tid kvarhållen i det hårdaste fängelse utan att ställas under rannsakan och dom för hvad han brutit. Det tycktes, som om Lewenhaupt glömt bort honom eller ock ansett skyndsam rättskipning icke vara af någon vikt. Regeringen i Stockholm glömde honom icke. När krigets gång syntes båda, att fienden möjligen kunde blifva herre i landet, sändes befallning, att Löfving skulle föras öfver till Sverige. Befallningen kom för sent; men Löfving sörjde själf för sin säkerhet: natten innan Tavastehus uppgafs åt ryssarne, fann Löfving tillfälle att rymma därifrån; genom många faror och äfventyr räddade han sig med hustru och barn öfver till Sverige, lämnande gård och lösören till rof åt fienden.

Klart synes häraf, att Löfving åtminstone icke stått i någon brottslig förbindelse med ryssarne. Vill man därför icke tro, att den gamle och sluge partigängaren låtit alldeles narra sig af allmogens prat, då han den 1 mars afgaf sin oriktiga rapport till Lewenhaupt, så återstår den misstanken, att han handlat i något slags samförstånd med de ränksmidare vid hären, som önskade någon anledning för krigsbefälet att fatta politiska beslut och komma i underhandling med fienden, och att möjligen hans gamla förbindelser med Holstein och det holsteinska partiet härvid varit verksamma. En sådan misstanke är icke oförenlig med det sätt, hvarpå Löfvings sak framdeles behandlades.

När Löfving ankom till Stockholm, var den förre general-enchef, som låtit fängsla honom, själf en fånge, ställd inför generalkrigsrätt. Ingen tänkte på åtalet mot Löfving; i stället blef han förekallad i Nedre justitie-revisionen och tillsagd att till Kungl. Maj:t inkomma med de besvär, han kunde hafva att anföra mot Lewenhaupt. Löfving hade redan förut till ständerna inlämnat en klagoskrift öfver Lewenhaupt med begäran om upprättelse; af denna skrift lämnades nu en afskrift till Kungl. Maj:t jämte begäran om rannsakan öfver de brott, för hvilka han af Lewenhaupt angifvits. Saken tycktes således vara bragt å bane på tillräckligt många håll; och likväl blef ingenting däraf. Vid riksdagen funnos väl många inflytelserika män, som icke just kunde önska, att man skulle röra för mycket i händelserna af den 1 mars. Löfving själf kunde knappast vara synnerligen angelägen därom. Dessutom fann han sig förmodligen icke särdeles väl till mods vid riksdagen, där han, själf icke riksdagsman, blott hade en supplikants tråkiga ställning och sannolikt ingenting att lefva utaf, under det att det lilla kriget brann i gränsorterna och lockade honom med äfventyr och byte. Så hände, att han i slutet af februari 1743 lämnade Stockholm och den 8 mars inställde sig i Torneå hos den tappre generalmajor Freudenfeldt, medförande ett bref från Kungl. Maj:t, att han skulle användas, när tillfälle därtill gåfves. Ja, det lät ej länge vänta på sig. Freudenfeldt fick snart berätta, att Löfving »varit ihop med kosackerna», nedhuggit några, tagit andra till fånga, hemfört 150 tunnor mjöl m. m. Det sista uppdrag, som han fick af Freuden-

feldt, var att med 100 man gå öfver till Karlön utanför Uleåborg för att borttaga de förråd, som ryssarne där samlat. Medan Löfving därmed var sysselsatt, kommo ryssarne öfver honom med 300 man från Uleåborg, men det lyckades honom att slå dem med stor förlust tillbaka till sina båtar. Följande dag återkom Löfving lyckligen till hufvudstyrkan. Han emottogs ej mer af Freudenfeldt. Denne hade några dagar förut omkommit i drifisen utanför Karlön, dit han ämnat sig för att taga Löfving och hans manskap ombord.

Löfving stannade vid kommenderingen i Österbotten, så länge det ryska kriget varade. Knappt var det slut, förrän hans tjänst ansågs nödig på annat håll. Från Danmark hotade nämligen krig; och Sekreta utskottet beslöt (4 aug.), att Löfving skulle med det allra första nedsändas till den förmodade skådeplatsen för det nya kriget för att i tid göra sig underkunnig om orternas belägenhet, vägar och stigar. Af detta krig blef emellertid ingenting, och ingenting är heller kändt om Löfvings verksamhet vid förberedelserna.

Innan Löfving i febr. begaf sig till krigsskådeplatsen i Österbotten, hade han ur konungens kansli återtagit sin dit inlämnade klagoskrift mot Lewenhaupt; huruvida han likaledes återtagit klagoskrifterna till ständerna, kunna vi icke säga. Men saken vidrördes ej vidare. I justitiekanslerns anklagelseskrifter mot Lewenhaupt framhållas ett par andra fall, då personer blifvit godtyckligt arresterade, men om Löfving nämnes intet. Kanske fann man, att Lewenhaupts åtgärd mot honom icke saknade skäl; kanske ock att man ej behöfde med denna sak förlänga rannsakningen, då fällande domskäl därförutan funnos i mängd. Men mot slutet af riksdagen fästes uppmärksamheten åter på Löfving. Hans hustru, Helena Uggla, inkom med en böneskrift om understöd i det betryck, hvari hon och hennes barn blifvit bragta genom flykten från det finska hemmet till Sverige. Denna böneskrift kom ej att gå de vanliga vägarna; en finsk riksdagsman, rådman Wechter, tog den om hand, föredrog den i sitt stånd och vann dess bifall, hvarefter borgareståndet anbefallde den hos de andra stånden. Bönderna, åberopande Löfvings tappra bedrifter i Österbotten och hans »lidande» i Finland, tillade en rekommendation för honom själf till någon »majors- eller kommendantsbeställning»; och så kom en R. St:rs skrifvelse till stånd af den 12 sept. 1743, hvarigenom Löfvings hustru fick en nådegåfva af 100 d. s.m. och han själf hos Kungl. Maj:t. förordades att vid tillfälle njuta befordran »efter dess ägande förtjänster» — allt af det skäl, att R. St. hade sig bekant, att Löfving aflagt prof af tapperhet och trohet . . . och gjort sig väl förtjänt af befordran.

Då denna skrifvelse icke grundade sig på någon undersökning om de beskyllningar, som Lewenhaupt mot Löfving framställt, kan den icke skattas såsom någon dom öfver dem, endast såsom ett bevis, att det allmänna tänkesättet var för Löfving gynnsamt.

Han sökte nu att komma i åtnjutande af den befordran, som ständerna unnat honom; men det gick trögt. Ändtligen den 4. aug. 1747 beviljades honom fullmakt på majors heder och karakter, men icke lön, icke det kommendantskap, som han så ifrigt eftersträfvat.

När denna majorsfullmakt gafs, befann sig Löfving midt uppe uti en politisk intrig af tämligen tvetydig art. Han hade under riksdagen 1747 kommit öfver från Finland till Stockholm och sökte där komma i beröring med den ryska beskickningen. Först hade han gjort bekantskap med en af dess tolkar. Genom denne fick han någon kännedom om riksrådet Åkerhielms nattliga möten med ambassadören frih. v. Korff. Enligt sin egen berättelse har han däraf tagit sig anledning att göra nämnde rådsherre föreställningar dels muntligen dels ock genom en skrift, hvarom han sedermera, ovisst af hvilken anledning eller i hvilken afsikt, afgifvit förklaring till justitiekanslern Löwenhielm. Men längtande efter större verk har han satt sig i förbindelse med den ryske sekreteraren Simolin och genom honom fått företräde hos ambassadören själf. Enligt dennes berättelse till sitt hof har Löfving för honom bittert beklagat sig öfver den svenska regeringens likgiltighet för hans betryck och otacksamhet för hans tjänster; man hade väl gifvit honom majorstitel men ingen lön; han erbjöd nu sin tjänst åt Ryssland och framhöll, huru stor nytta han skulle kunna göra detta rike i ett blifvande krig, då han kände alla vägar och stigar i Finland; han kunde då t. ex. uppbränna hela den svenska skärgårdsflottan. Frih. v. Korff vågade ej fullt tro honom, och det kom ej till någon uppgörelse. Löfving lämnade såsom förstling af sitt nit en promemoria öfver Sveriges stridskrafter, som förmodligen icke innehöll något nytt för de ryska myndigheterna; han önskade resa till Petersburg och begärde pass därtill af v. Korff, hvilket denne dock undandrog sig att gifva.

Två dagar tidigare än v. Korffs depesch härom är den för svenska ögon ämnade berättelse dagtecknad, som Löfving om samma sak afgifvit till någon, som han kallar »Eders Excellence». Här säger han, att hans enda syftemål med besöket hos v. Korff varit att »erfara, hvad tankar Ryssland nu hyste, sedan vår öfverhet ingått den preussiska alliansen»; v. Korff hade frågat honom, om han ville aflägga ed att verkställa det som kunde honom betros och sedan fara till Petersburg med rekommendationsbref till premierministern; men, säger Löfving, »hvad den af Korff begärda ed vidkommer, så åstundar jag det ej att göra, änskönt jag därigenom kunskap frambringa kunde; höga öfverheten lär ej heller gifva bifall därtill, fast mindre mig det pålägga; men allt hvad jag utan själsfara kan verkställa, skall jag med undersåtlig trohet eftersträfva»; han åstundade nu icke mer att komma till tals med v. Korff eller hans sekreterare utan ville om några dagar resa hem till sitt »ruinerade kronohemman» och bönföll att »Ed. Exc.» täcktes hos »riksens höga herrar sekreta ledamöter» utverka åt honom någon hjälp till att betala de skulder, han

ådragit sig genom utgifter till den ryske tolken m. m., samt någon liten respenning.[1]

Huru denna Löfvings berättelse upptogs af dem, för hvilka den var ämnad, är oss icke bekant. Det rätta sammanhanget af hans förhandlingar med v. Korff är också oklart. Det ser ut, som om han inlåtit sig i dessa för att försöka, hvad han på detta håll kunde förtjäna; men att han funnit v. Korff mindre lättrogen och frikostig, än han hoppats, och dessutom afskräckts af den ed, som ryssen fordrade, och att han då tyckt det vara bäst att uppenbara alltsammans för sin egen regering i hopp att därigenom få åtminstone sina utgifter ersatta. Hade han drifvits endast af lust att upptäcka Rysslands planer, så skulle han väl, tyckes det, hafva meddelat något därom förrän i den stund, då han fann sin afsikt förfelad och stod färdig att resa ifrån alltsammans — 2 månader efter hans första besök hos v. Korff. — Men det är ju dock en möjlighet, att han handlat med någon svensk vederbörandes vetskap och samråd, ehuru några spår däraf ej uppdagats. I denna väfnad af lögn och svek är det ej lätt att urskilja trådarna.

Om Löfvings senare öden veta vi blott, att han 1752 af regeringen fick en lifstidspension af 120 d. s.m. samt att han 1777 dött i Borgå. Han uppnådde således efter alla sina lifsfarliga äfventyr en ålder af 88 år.

Vi hafva icke lyckats att åstadkomma någon fullt klar och säker bild af Stephan Löfving. Än mindre kunna vi säga, att denna bild är tilltalande. Han var en man, som man kan tilltro hvarjehanda — blott icke feghet. Under allt sitt blodiga äfventyrarlif, sin våldsamma framfart mot både landsmän och fiender bevarade han dock en viss känsla af religiositet; därom vittnar ej blott hans ofvan nämnda motvilja för en falsk ed, utan ock åtskilliga uttalanden i hans journal öfver sina äfventyr under den stora ofreden.

[1] v. Korffs depesch d. 23 okt. 1747, i afskrift benäget meddelad af herr prof. Harald Hjärne. Jfr Danielson, Die nordische Frage p. 423. Löfvings »Aller underdån- ödmjukaste Memorial» d. 21 okt. 1747 i R.A. bland »Särskilda och hemliga protocoller hållna i R. St. Commission» 1747 utan påskrift att vara någorstädes uppläst. Om Löfvings angifvelse mot Åkerhielm se Sv. Hist. Tidskr. 1894, s. 15.

C. G. M.

Smärre kritiska och historiska utflykter.[1]

12.

Ett par anmärkningar om 1587 års riksdag.

Wingqvist anför i sin bok »Om svenska representationen» s. 108, att denna riksdag är märkvärdig genom en föreskrift i riksdagspropositionen, »som åsyftar att återföra i bruk det i lagboken föreskrifna omröstningssättet efter lagsagor». Efter ständerna ej hvar och en kunde frambära sin mening, vore konungen tillfreds därmed och befallde, att de skulle rådgöra med lagmannen och de förnämste i hvar lagsaga jämte häradshöfdingarne, »genom hvilkas ord och trolofven alla edra förfäder, I och edra efterkommande hafva varit, äro och blifva konungen och kronan förbundne och edsvurne som lagboken utvisar». När de rådgjort om sakerna med dem och beslutat efter sitt sinne, skulle de, själfva närvarande, gifva konungen skäliga svar genom lagmännen, »den först, som första rösten äger, och sedan hvar lagman efter annan, efter som sättes och nämnes i lagboken.»

Föreskriften är onekligen märkvärdig såsom ett försök att organisera och lagliggöra den svenska riksdagens vid sidan af lagen framvuxna verksamhet genom att i den införa de af landslagen vid konungaval föreskrifna formerna. Häradshöfdingarne nämnas visserligen icke i lagen; det är sålunda något nytt, ehuru tidigare prejudikat... föredömen icke saknas — och vid deras närvaro fäster propositionen synbarligen vikt. Lagmän och flertalet häradshöfdingar voro vid den tiden frälsemän; åt organisationen gafs, kunde det tyckas, en aristokratisk färgskiftning,[2] — om afsiktligt eller oafsiktligt är ej godt att säga, och detsamma kan det på visst sätt vara, ty den har aldrig varit tillämpad. Det hela inskränker sig till ett förslag, ehuru det äfven som sådant har intresse.

Det är kändt, att förhållandet mellan konung Johan och hans broder hertig Karl efter 1582 års riksdag småningom tillspetsades så, att en öppen brytning tycktes vara förestående. Redan 1585 hade rådet, som bekant, föreslagit en skiljedomstol bildad af alla lagmän, biskopar, kaniker och domprostar, fyra adelspersoner »af hvar landsända», ryttmästare, fänrik och fyra ryttare under hvar fana, höfvitsmännen och lika många under hvar knektefänika, 4 häradshöfdingar af hvar landsända, underlagmännen från Norrland, fyra män från hvar stad, fyra präster från hvar landsända, fyra af nämnden från större och två från mindre härad. Slutligen beslöt

[1] Jfr. Hist. Tidskrift 1895, s. 208.

[2] Propositionen tyckes förutsätta enhällighet mellan lagmännen och landsmännen.

konungen att draga frågan inför ständerna, och häri låg förnämsta orsaken till deras sammankallande 1587. Emellertid pågingo ända sedan hösten föregående år underhandlingar mellan bröderna, och dessa fortsattes i Vadstena i januari, så att, när ständerna omsider allmänt samlades, den 2 febr. — den enda allmänna sammankomst som omtalas — synes enighet i de väsentligaste punkterna ha uppnåtts. Det behöfdes sålunda icke att draga tvistefrågan inför rikets ständer. Man har om sammanträdet tvenne i det hela öfverensstämmande berättelser. Konungen uppträdde, såsom han plägade, med ett stort tal — äfven Johan III ägde släktens vältalighet. Han berörde utförligt den utrikes politiken, förhållandet till Danmark, men isynnerhet det ryska kriget, som för ögonblicket var genom stillestånd afbrutet, bedjande ständerna om fortsatt hjälp, ifall sådan mot moskoviten åter skulle behöfvas. Han började därefter tala om sitt förhållande till brodern, tillkännagifvande, att de nu voro förlikte, hvilket hertigen också för sin del förklarade. Konungen tog därefter åter till ordet samt affordrade ständerna en förnyad muntlig trohetsförsäkran till hans son, hertig Sigismund, hvarefter han hemförlofvade dem.

Huru förhåller sig nu till detta så skildrade förlopp den af Wingqvist anförda propositionen? Den föreligger i en samtida handskrift med rättelser och tillägg hufvudsakligen af Erik Sparres hand. Den börjar med en hälsning till ständerna, motiverar bruket att sammankalla allmänna riksdagar, hvarpå följer den här ofvan anförda uppmaningen i afseende på öfverläggningar och svarens frambärande, hvarjämte utförligt motiveras, hvarföre hertigdömets ständer, hvilkas närvaro tyckes förutsättas, borde deltaga i allmänna möten och liksom de öfriga gifva sin mening tillkänna.

Propositionen öfvergår sedan till själfva riksdagsärendena, och först upptages frågan om ryska kriget, om hvars uppkomst och förlopp en detaljerad och ganska intressant framställning lämnas, hvilken dock i flera punkter icke öfverensstämmer med den redogörelse, som konungen enligt anförda berättelse afgifvit. Propositionen förutsätter vidare, att ständerna fått en dags betänketid för att svara, huruvida man borde köpa freden med Ryssland genom återställande af gjorda eröfringar eller ej, att ständerna dagen därpå svara ja, att konungen utvecklar sina skäl, hvarföre detta icke borde ske, och ännu en gång ger dem en dags betänketid, hvarpå följer ett nekande svar. En sådan förlängning af öfverläggningarna omtalas emellertid ingenstädes eljest och har uppenbarligen icke ägt rum. Därefter antydas som ämnen för framställningen förhållandet till Polen och till hertigen af Braunschveig,[1] däremot nämnes ingenting om Danmark, och berättelsen om förhandlingen den 2 febr. ger ej vid handen, att de båda förstnämnda punkterna berörts.

Den utförligaste delen af propositionen ägnas därefter åt hertig Karls förhållande. Den är uppställd efter retorikens regler en-

[1] »Postea de Polonis. De duce Brunsvicensi».

ligt följande rubriker: »propositio exordii; attentos reddit; benevolos reddit; conclusio exordii; narratio; propositio» samt »loci confirmationis». Här framställes nu en rad beskyllningar mot hertigen och skildras alla hans försyndelser, hvarvid talet särskildt dröjer vid hans ogillande af Johan III:s andra giftermål, som utförligt motiveras, samt hans uteblifvande från bröllopet, hvilket väckte så stor förargelse. Vidare bemötas hertigens anspråk på höghetsrättigheter inom furstendömet under åberopande af arfföreningen, Gustaf Vasas testamente m. fl. urkunder, utaf hvilka ett utdrag skulle till ständerna öfverlämnas, försvaras 1582 års stadga om kunglig och furstlig rättighet, men därjämte äfven den nya mässordningen eller liturgien och riktas skarpa beskyllningar mot furstendömets prästerskap för dess uppträdande mot konungen. Det framhålles vådan af »tu herrskap» inom riket, under åberopande af Gustaf Vasas uttryck med afseende på kyrka och stat, påpekas faran af ett inbördes krig, hvarpå saken slutligen öfverlämnades till ständernas öfvervägande med en vältalig uppmaning att besinna den ed, som de svurit konungen att styrka all kunglig rätt o. s. v., samt med en antydan, att konungen i värsta fall kunde hafva att meddela dem ännu mera om denna sak, hvilket han dock helst ville hafva förtegadt.

Intet af allt detta kan hafva förekommit på sammankomsten d. 2 febr., som tydligen förutsätter, att någon tidigare sådan icke hållits. Då det där tillkännagafs, att förlikning mellan bröderna kommit till stånd, hade det varit ändamålsvidrigt att upprepa beskyllningarna mot hertigen och lika omotiveradt att öfverlämna saken åt ständerna. Intet ord i den s. k. propositionen antyder, att tvisten blifvit bilagd, allt däremot, att den ännu brann med full låga.

Det torde af det anförda vara klart, att detta tal aldrig blifvit användt. Det förutsätter i inledningen en sammansättning af mötet i enlighet med 1585 års rådslag, och detta stämmer icke med de upplysningar man har om riksdagskallelserna. I dem talas hvarken om häradshöfdingar eller nämndemän; prästerna kallas icke fyra från hvar landsända utan t. ex. 50 från Upland, 24 från Västmanland o. s. v. Lika litet synas hertigdömets ständer med undantag af adeln varit representerade, hvilket i rådslaget förutsättes.

Men om propositionen sålunda aldrig blifvit begagnad, äger den i alla fall, efter hvad redan antydts, stort intresse som politiskt aktstycke. Får man antaga, att den blifvit icke blott korrigerad utan äfven författad af Erik Sparre, skulle den vara en ytterligare länk i raden af skrifter, som åt denne beredt så stort rykte för lärdom och statsklokhet. Hvad som styrker hans författarskap,[1] är bland annat äfven den kännedom af Sveriges äldre historia, ända från medeltiden, och af de gamla lagarna, som talet röjer. Erik Sparre

[1] I ett utlåtande $^{9}/_{5}$ 1585 säger grefve Per, att Erik Sparre »begynt på den handel, som e. k. M. honom sjelf i Vesterås befalte, hvilken e. k. M. varder hörendes, när han nu sielf kan komme tilstädes, derutaf e. k. M. kan blifva om hela handelen och dess rätte grund påmint.» Erik Sparre har sålunda bevisligen sysselsatt sig med frågan.

hade i det afseendet en medtäflare i Hogenskild Bielke, men denne synes icke hafva ägt samma stilistiska talang, och talet är delvis väl hopkommet. Någon annan af rådsherrarne har man ej anledning att gissa på.

* *
*

Samma häfte, som inrymmer den s. k. propositionen, innehåller äfven utkastet till ett tal, som rikets råd skulle hållit till ständerna vid samma riksdag men som lika litet kommit till användning. Det röjer kanske ännu mer den tankegång, som man plägar återfinna i Erik Sparres skrifter, t. ex. i den bekanta orationen från 1594; det är delvis påtagligen skrifvet af honom, delvis af honom rättadt.

Talet, sådant det föreligger — det är tydligen ofullbordadt — utgör till större delen en statsrättlig uppsats, började med en utredning af de tre olika slags »regementer», det demokratiska, då makten var »hos den menige man», det aristokratiska och det monarkiska, som förekommit bland människorna, som lefvat på jorden, påvisar de brister, som vidlåda de två förra, och utvecklar skälen, hvarföre man, isynnerhet i stora riken, bestämt sig för det monarkiska; tillämpar detta på Sverige samt öfvergår sedan till en jämförelse mellan valrikes och arfrikes företräden, som utfaller till förmån för det senare, samt utvecklar skälen, hvarföre svenskarne infört arfriket. Nu följer en rekapitulation af det föregående med en närmare redogörelse för svenska statsskickets utveckling med afseende på banden mellan konung och folk — ej utan ett och annat historiskt misstag — ända till arfrikets införande. Men hade man trott sig härigenom förekomma inre oro, menar författaren, funno de, som nu lefde, motsatsen — och därmed sker öfvergången till frågan om de kungliga och furstliga rättigheterna, hvarvid utvecklas — mycket riktigt för öfrigt — nödvändigheten af ett fast ordnande af desamma. Talet, sådant det föreligger, slutar med ådagaläggande af att ett sådant ordnande borde intressera icke blott den kungliga familjen utan äfven alla rikets undersåtar och låter likaledes framskymta vådan af ett inbördes krig, vädjande till hertigdömets invånare, om de skulle vilja se »Sveriges baner flyga och sänkas» mot dem. Det är de sista orden.

De båda talen äga sålunda värde som dokument, belysande den politiska uppfattningen inom rådskretsen på den tiden. Man finner samma önskan att återknyta det politiska lifvet vid den gamla lagen, som möter 1594, samma intresse för medeltiden, samma stundom vilsegångna antikvariska lärdom. Man återfinner samma lust att spekulera öfver olika statsskick, särskildt öfver valrike och arfrike. Man finner ingen sympati för en aristokratisk republik, monarkien framställes som det bästa statsskicket i ett land som Sverige, ehuru tempererad af råd och ständer. Alla skäl, som tala för valriket, framhållas, men man kan ej säga, att någon förkärlek för denna statsform uttalas — visserligen hade det icke gärna i akt-

stycken som dessa gått för sig — och företräde gifves oförbehållsamt nog åt arfriket. Som sista utväg mot en dålig konung hade man äfven under detta afsättning, och exemplet med Erik XIV framdrages. I förslaget till ordnande af riksdagsformerna, i återgången till provinsialismen under aristokratisk ledning kan man måhända skönja ännu ett bevis på den benägenhet att blicka tillbaka, det slags konservatism med andra ord, som utmärkte dessa 1500-talets högadliga statsmän.

Talen, isynnerhet det första, andas ingen välvilja mot hertig Karl, utan snarare motsatsen. Beskyllningar mot honom i mängd, sannolika och mindre sannolika, följa hvarandra. Det är ju möjligt att aktstyckena kommit i hertigens händer. Har så skett, innan den stora brytningen inträffade, ha de utan tvifvel bidragit att öka hans ovilja och förbittring mot rådsherrarne.

Ehd.

Kronprinsen Karl Johan om unionens nödvändighet för Sverige.

Den 3 maj 1813 innehöll den af Grevesmöhlen redigerade veckoskriften »Nya Skandinaven», som var född tvilling med 1812 års politik, under rubriken *Reflexioner om krig i allmänhet och om våra närvarande rustningar* en af kronprinsen Karl Johan inspirerad [1] artikel, som framkallade formlig sensation i hufvudstaden. Författaren framhöll däri, att sådana krig äro rättvisa, hvilka åsyfta att vinna land, »som af geografiska läget liksom synas utgöra ett och samma rike och genom hvilkas införlifvande med hvarandra säkerheten för anfall ökas och freden således göres varaktigare». Efter att hafva förutskickat detta påstående meddelar han, att »den stora och ovanliga Man, som en mild försyn skänkt Svea land», insett nödvändigheten af Norges införlifvande med Sverige och då var stadd på färd till Pommern för att därifrån i spetsen för svenska trupper tillvinna sig besittningen af Norge, sedan danske konungen vägrat att afträda detta rike, hvars besittning »våra bundsförvanter garanterat Sverige». Och han nämner dessa bundsförvanter: Ryssland, England, Preussen. Artikeln, ehuru den lågade af hänförelse för den »älskade furste, på hvilken Sveriges hela framtida hopp hvilar», gaf kanslirådet t. f. hofkansleren A. Kullberg anledning att samma dag förfråga sig hos tryckfrihetskommittéen,

---

[1] Grevesmöhlen hade visat artikeln i manuskript för hofkansleren friherre af Wetterstedt. »Han förebar en högre befallning», säger Wetterstedt i ett bref till utrikesstatsministern von Engeström d. 21 juni 1813. »Jag såg på skriftens innehåll, att han hade fått föreskrifter, och beklagade blott, att de blifvit slösade på ett så ovärdigt föremål.» Se L. von Engeström, »Minnen och anteckningar», II, 351—357, innehållande kronprinsens, Engeströms och Wetterstedts brefväxling rörande nedannämnda artikel i »Journalen».

huruvida den efter lagens bokstaf kunde åtalas eller ej. Ej utan skäl utbrast han: »Hvad rättighet har författaren ägt att, innan någon krigsförklaring med Dannemark är af allmenheten känd, framlägga för dess ögon regeringens ännu outvicklade diplomatiska förhållanden i detta afseende ej mindre till denna än andra makter?» Kommittéen svarade i skrifvelse af d. 5 maj, att ett yttrande från hennes sida ännu vore för tidigt, bl. a. emedan ingen anmälan emot skriften af någon främmande makts sändebud blifvit gjord, hvarefter t. f. hofkansleren samma dag hemställde till justitiekanslerens ompröfvande, hvad åtgärd lagligen borde äga rum vid samma artikel.[1]

Dagen därpå, den 6 maj, blef artikeln i Wallmarks dagblad »Journal för Litteraturen och Theatern» föremål för en uppsats, insänd af »Hatare af lättsinnighet i vigtigare ämnen» och röjande en viss likhet med tankegången i t. f. hofkanslerens ofvannämnda memorialer. Insändaren fördömer helt och hållet den af »Nya Skandinaven» framställda teorien om det geografiska läget såsom en inför folkrätten gällande orsak till krig, en teori, som »tjent till förevändning för alla Napoleons usurpationer», men hvilken »vår ädelmodiga och upphöjda politik visserligen förkastar såsom *krigsorsak*». Han förnekar möjligheten af självfva de fakta, hvilka »Nya Skandinaven» bragt till den stora allmänhetens kännedom. Äfven om regeringen hade några planer i den riktningen, måste hon vara för klok att i förtid yppa dem. »Hon är för vis att icke inse, hvad hvar och en annan med minsta förstånd inser, att om hufvudfrågan ännu beror af någonting så ovisst som krigslyckan . . . ingenting kunde snarare leda att komprometttera oss än en sådan öppenhjertighet.» Och omöjligen kan regeringen, menar han, hafva talat genom »Nya Skandinaven», äfven om publicerandet af så grannlaga ämnen utan straffpåföljd skulle komma en att tro motsatsen. Man behöfde blott betrakta den i artikeln framträdande »oskickligheten i både stil och framställning, de nästan intill löjlighet gränsande uttrycken om *vänliga föreställningar*, då frågan är att afstå ett konungarike (som det icke måtte vara något fel hos den rätta egaren att behålla så länge han kan . . .), om *fredliga negociationer* och *tvingande till godvillig afträdelse*» o. s. v. »Någon kitsligt obetänksam yngling», fortsätter han, »har rafsat ihop artikeln för att gifva ett ögonblicks uppseende åt sitt blad; ty ett sådant etourderie låter ej tänka sig hos en man med den minsta eftertanke eller ens hos någon annan än den, som är mindre angelägen om någon tillökning i länder för sitt fädernesland än i vinst för sig sjelf.»

Ingen i hufvudstaden utom »Nya Skandinavens» utgifvare[2] torde hafva funnit insändarens insaga förgriplig. Man torde hafva delat

---

[1] Kanslirådet Kullbergs skrifvelser till tryckfrihetskommittéen och justitiekansleren bland »Hofkanslersembetets expeditioner 1812—1814» i Riksarkivet.

[2] I sitt nummer för d. 20 maj karakteriserar Grevesmöhlen, som då ännu ej tyckes hafva känt det öde, som drabbat Wallmark, »Journalens» artikel såsom »en parodie öfver den politik, som allmänt anses nu vara an-

både t. f. hofkanslerens och insändarens åsikt, att »Nya Skandinaven» gjort sig skyldig till brott mot Tryckfrihetsförordningen. Men helt oväntadt, efter en och en half veckas förlopp, d. 16 maj, anhöll t. f. hofkansleren om öfverståthållarens ämbetsåtgärd till vinnande af en skyndsam indragning af Wallmarks »Journal». Hvad hade under tiden händt? Utrikesstatsministern von Engeström hade sändt ett exemplar af »Journalens» kritiserande artikel till kronprinsen, som då befann sig i Karlskrona, med den effekt, att han, enligt Wetterstedts vittnesbörd, »råkade i en så häftig sinnesförfattning, att jag aldrig sett honom sådan». I den första uppbrusningen fattade Karl Johan pennan och gaf d. 12 maj del af sin harm åt konungen och v. Engeström.[1] I en konselj d. 18 maj, som inleddes med tillkännagifvande om att indragningen af »Journalen» var verkställd och att Wallmark inkommit med en böneskrift med anledning däraf, föredrogs kronprinsens bref till konungen, hvilket vi härmed återgifva efter den i statsrådsprotokollet[2] inryckta svenska öfversättningen.

* * *

»Jag har äran sända Eders Maj:t öfversättningen af en i Journalen för Litteraturen och Theatern införd Artikel. Eders Maj:t torde finna, att densamma icke är annat än ett manifest emot de visa och förutseende steg, Eders Maj:t tagit, en censur af de underhandlingar, som ägt rum, och en uppmaning till olydnad och äfven till revolt. Hade en dylik artikel varit införd i en anarchisk Tidning skulle jag dervid ej fästat den ringaste uppmärksamhet. Jag skulle deri blott funnit ett utbrott af bedragna förhoppningar, och af en döende yrsla; men Journalen för Litteraturen och Theatern har hittils varit ett Regeringens Blad, och som sådant kändt i hela Riket. Artikelns författare måste således vara väl understödd, efter Hr Wallmark kunnat våga den djerfheten att införa den.

Eders Maj:t! Då jag uppoffrat mig för Sverige, och öfvergifvit det vackraste land på jorden; då jag i Frankrike haft att hoppas allt, i anseende till de tjenster jag gjort detta Rike, trodde jag mig i mitt nya Fäderneslаnd hafva någon tröst och någon sällhet att vänta. Eders Maj:t bör dömma, huru detta hopp tycks aflägsna sig, då jag ej förr vändt ryggen åt Stockholm, förrän jag ser partier vakna och spridas under den rysligaste synpunkt. Jag tror mig ha skäl att visa Eders Maj:t den fara, som en längre flathet skulle medföra. Man måste ej vara eftergifven, då frågan skall bestämmas emellan obetänksamma yttranden utan ändamål, och ett system, att, så ofta tillfälle gifves, motsätta sig verkställigheten af Regeringens afsikter. I senare fallet skall utförandet af de visaste förslager misslyckas, när

tagen, en vederläggning af Regeringens anstalter och en fullkomlig advokatur för konungen i Danmark och hans förmenta rätt», samt yttrar, att »man hade med fullkomligt skäl bort förmoda, att Journalen ... genast blifvit indragen».

[1] Kronprinsens bref till v. Engeström är tryckt i ofvannämnda »Minnen och anteckningar».

[2] Bland rådsprotokoll i Riksarkivet.

personer, som fått sig uppdragit att dertill medverka, äro de första att deremot lägga hinder. Jag anhåller, att Eders Maj:t ville göra ett slut på dessa uppträden. Om Hr Kullberg fullgör sina skyldigheter, bör han indraga Journalen för Litteraturen och Theatern, och jag besvär Eders Maj:t att stadfästa denna indragning. Regeringens heder, det förtroende Den bör ingifva, den aktning man är skyldig dess handlingar, allt fordrar det. Om Svenskarne icke vilja hafva Norrige, är det ingen nödvändighet, att jag äfventyrar tjugu års ära för att förskaffa dem detta Land. Om Svenskarne ej vilja begagna närvarande conjuncturer för att utgå från det ringhetstillstånd, i hvilket Nationen nu några år varit försatt, om äntligen de ej vilja återtaga deras rang bland Europas nationer, så må de tala fritt, och mig återstår då att anhålla hos Eders Maj:t om sammankallande af Riksens Ständer, för att meddela dem de beslut, som jag skall hafva äran förut nedlägga i Eders Maj:ts sköte. Jag ber, att Eders Maj:t i Nåder täcktes gifva Stats Rådet kännedom om detta mitt bref. Hvad mig angår, fortfar jag att tro, att Sverige ej kan existera 3:ne år, utan att blifva styckadt, eller inkräktadt af någon främmande makt, om det ej förenas med Norrige, och jag anser derjemte grunden för allmän och enskilt välmåga, det vill säga, vårt penningeväsende, väsentligen förbundet (!) med det system vi följa.»

* * *

Brefvets omedelbara verkan var den att, enligt protokollets ord, »uppå samtlige Stats Rådets Ledamöters underdåniga tillstyrkan täcktes Kongl. Maj:t i nåder gilla den af Hof Cantzlers Embetet vidtagna åtgärd med indragningen af Journalen för Litteraturen och Theatern samt befalla, att samma Dagblad ej vidare må utgifvas . . . äfvensom Kongl. Maj:t i Nåder anbefallte tillförordnade Justitiæ Cantzleren att icke låta i anledning af Hof Cantzlers Embetets remiss, något åtal anställa i afseende på de i N:o 77 af Nya Skandinaven införda så kallade Reflexioner».

—*n.*

Underrättelser.

— Professorn i Heidelberg Eduard Winkelmann afled d. 10 febr. 1896, ännu ej 58 år gammal. Han var född i Danzig, blef 1860 lektor (»Oberlehrer») vid riddar- och domskolan i Reval, flyttade senare till Dorpat som docent och stannade i östersjöprovinserna i nära tio år. Ett resultat af hans verksamhet blef hans bibliografiska arbete Bibliotheca Livoniæ historica (2 uppl.). 1869 kallades han som professor till Bern och därifrån 1873 till Heidelberg, där han stannade till sin död. Hans studier gällde särskildt de senare Hohenstauferna. I det Onckenska samlingsverket skref han »Geschichte der Angelsachsen bis zum Tode des Königs Aelfred».

— Den berömde tyske historikern Heinrich von Treitschke afled d. 28 april 1896, 61½ år gammal. Ehuru född sachsare slöt sig T. från ungdomen till den krets af unga författare och politici, hvilkas verksamhet utgjorde den intellektuella förberedelsen till det tyska enhetsverket under Preussens ledning, och denna riktning förblef han lifvet igenom trogen. Efter att hafva verkat vid flera universitet kallades han 1874 till Berlin. Sin politiska tro och sin patriotiska hänförelse förde han med till historieskrifningen. Han hörde till dem, som behandla historien »cum ira et studio», och däri låg både hans styrka och svaghet. Det var genom öfvertygelsens entusiasm, som han, ehuru sedan ungdomen döf, verkade på sina åhörare och ryckte dem med sig. Men det var detta, som också gjorde, att de historiska fakta under hans hand ordnades till bevismaterial för en något ensidig tysk-preussisk världsåskådning, och motståndarne hade af hans omdöme ej att vänta skonsamhet, knappast rättvisa. Hans hufvudverk blef Tysklands historia under 19:de århundradet, som i fem delar fördes fram ända till 1848. Ett hänfördt eftermäle har den aflidne fått af E. Marcks i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, ett mera reserveradt af M. Philippson i Revue Historique.

— Finske senatorn frih. J. Ph. Palmén afled d. 30 juni 1896 öfver 84 år gammal. Han hade länge varit professor i olika juridiska ämnesgrupper, då han 1867 blef senator. Han sysselsatte sig bl. a. med rättshistoriska studier och utgaf 1849—52 »Rättshistoriska bidrag till tolkningen af 1734 års lag», dessutom »Lärobok uti Finlands lagar», »Storfurstendömet Finlands grundlagar» m. m.

— Den bekante tyske arkeologen och historikern professor Ernst Curtius afled d. 11 juli i Berlin nära 82 år gammal. Hans på sin tid mycket lästa »Griechische Geschichte» (tre delar) har utkommit i flera upplagor men torde nu vara något föråldrad. På senare åren ägnade sig Curtius mer och mer åt arkeologien samt satte bland annat i gång de storartade utgräfningar, som på tyska regeringens föranstaltande 1875 började i Olympia.

— Arkivarien i riksarkivet V. Granlund har i sommar vid uppnådda 65 års ålder erhållit afsked, och till arkivarie har d. 1 sept. utnämnts amanuensen i riksarkivet hofmarskalken C. Silfverstolpe.

— Till riksarkivarie i Norge efter aflidne M. Birkeland har utnämnts arkivfullmäktigen H. J. Huitfeld-Kaas, i den vetenskapliga världen känd i synnerhet genom sina urkundspublikationer.

— Professor Dietrich Schäfer i Tübingen har kallats till ordinarie professor i historia vid universitetet i Heidelberg.

— Af *Meddelanden från Svenska Riksarkivet* har häftet XX utkommit. Af riksarkivariens årsberättelse inhämtas bland annat, att under 1895 från *kammararkivet* till riksarkivet öfverlämnats icke mindre än 2,211 volymer, dels rörande Sveriges östersjöprovin-

ser jämte Bremen-Verden, dels bestående af kontributionsränteriets och upphandlingsdeputationens handlingar, samt från *statskontoret* bränneridirektionens, allmänna magasinsdirektionens samt utredningskommissionernas (1741—43, 1757—62) arkiv, äfvensom riksstater ända till 1796 samt protokoll och handlingar ang. statsregleringen, tillsammans 816 volymer. Från *Uppsala universitetsbibliotek* har till riksarkivet återställts ett afskriftsband af riksdagsakter för Gustaf Adolfs tid, hvarigenom denna hittills mycket fragmentariska afdelning af samlingen Riksdagsakta blifvit åtminstone delvis kompletterad. Som deposition att öppnas 1906 har till riksarkivet öfverlämnats 75 bref från sedermera presidenten Hartmansdorff till P. Lagerhjelm. — Häftet innehåller i öfrigt riksarkivariens andra utlåtande ang. arkivväsendets ordnande af d. 29 okt. 1895 samt förteckningen XII öfver ministeriella handlingar, *Hollandica,* upprättad af amanuensen d:r Th. Westrin.

— *Läroverksprogrammen 1895—96* åtföljas af följande historiska uppsatser: *Luleå: Olavus Laurelius* I af A. Hacklin; *Strängnäs: Om den hebreiska tempelmusiken* af K. U. Nylander; *Sundsvall: Meddelanden om den kyrkliga kulten i Estland under det svenska väldets tid* af G. O. F. Westling; *Västervik: Försök till kortfattad framställning af kyrkohistorien.* II. *Medeltiden* af N. Assarsson; *Västerås: Bidrag till Västerås' läroverks historia* II af C. A. Brolén. För Luleå och Sundsvall ha de vetenskapliga bihangen utgifvits i ett bekvämare format än programmens föreskrifna, men i vissa fall otympliga kvart. Exemplet förtjänade måhända efterföljd.

— Andra delen af biblioteksamanuensen d:r B. Lundstedts bibliografiska arbete *Sveriges periodiska litteratur* har nyligen utkommit. Enligt den uppgjorda planen vidtager denna del med året efter den nu gällande tryckfrihetsförordningens utfärdande, d. v. s. 1813, och omfattar de i Stockholm utgifna periodiska skrifterna till och med 1894 med tillägg för de ännu fortgående för 1895. Skrifterna äro ordnade kronologiskt och uppgå till ett antal af 1,045. För hvarje tidning eller tidskrift angifvas tidpunkterna för dess utgifvande, datum för tillståndsbeviset, uppgifter om redaktörer, medarbetare, pseudonymer, innehållet, när så lämpar sig, om indragningar, så länge sådana förekommo, m. m. En alfabetisk förteckning åtföljer delen.

— Den periodiska publikationen *Norrländska samlingar*, som utgifves af adj. J. Norlander, innehåller i tredje häftet den näst äldsta *skatteboken för Medelpad*, af år 1543. Utgifvarens afsikt är att härnäst trycka en liknande skattelängd för Jämtland. Publikationen är särskildt af betydelse för kännedomen om namnformernas utveckling och gårdarnas läge och antal i äldre tider och har både språkligt samt historiskt intresse. Skulle vi göra några erinringar vid publikationen, skulle det vara dels den, att det skulle väsent-

ligen underlätta öfverskådligheten, om nomina propria trycktes med stor, andra ord med liten bokstaf, dels den, att då öfriga förkortningar äro upplösta, äfven förkortningen z borde upplösts. Öfvergången till *Böle* torde lättare förstås, när man trycker med upplöst förkortning *bolet* än, som utg. gör, *bolz*.

— Herr Verner Söderberg har i sista häftet af *Samlaren* lämnat ett intressant bidrag till frågan om trovärdigheten af Johannes Magnus' stora historiska verk. Det gäller det *tal*, som dåvarande biskopen Nicolaus Ragvaldi skulle hållit på *kyrkomötet i Basel* om göternas forna bedrifter i syfte att under de på konciliet förekommande rangstriderna åtminstone teoretiskt häfda Sveriges prioritet. Johannes Magnus har haft den olyckan att blifva mycket misstrodd, och särskildt har tviflet fästat sig vid två stora patriotiska tal, som han upptager, Hemming Gads och det nyss anförda af Nicolaus Ragvaldi. På grund af en utaf professor Hjärne gifven ledtråd i hans föreläsningar öfver historiografiens historia har förf. påträffat ett referat af talet, som en åhörare, den österrikiske historieskrifvaren Ebendorfer gjort och införlifvat i en krönika. Han påvisar, att Joh. Magnus begagnat Ebendorfers text med vissa karakteristiska förändringar, ej alldeles vittnande om ömtålig sanningskärlek. Äfven hos en spansk medeltidsförfattare omtalas den svenske biskopens tal. Det kan ju ej nekas, att ett skimmer af trovärdighet, tack vare detta förhållande, kan anses falla äfven öfver Hemming Gads af kritiken så skarpt ansatta oration.

— Under titeln *Tidsbilder ur 1500-talets svenska häfder* har lektor F. Ödberg utgifvit ett häfte innehållande skildringar af ett par mer och mindre kända personligheter från denna tid, nämligen 1) *Den norske adelsmannen Ennoch Brandrök och hans nidingsdåd;* 2) *Om den engelske köpmannen John Dymock och hans förhållande till det svenska konungahuset;* 3) *Om den ryske öfverlöparen bojaren Afanasius Vasilievitsch Sjemjakin.* Den förste har ej alldeles varit obeaktad af den tidigare historieskrifningen; de två senare torde vara skäligen obekanta i allt utom namnen. Hr Ödberg är en af de förnämsta kännarne af Sveriges historia under de sista årtiondena af 1500-talet, och det är en del af sina under många år i offentliga och enskilda arkiv gjorda samlingar, som han här bearbetat. För älskarne af de kulturhistoriska dragen och de biografiska enskildheterna erbjuda dessa teckningar ett rikt stoff. Sveriges konungahus och högadel spela vid flera tillfällen in, och på detta sätt kunna skildringarna väl göra skäl för namnet Tidsbilder. Det må erkännas, att bilderna ej äro synnerligt tilltalande. Det vore dock orätt att ensamt efter dessa teckningar fälla sin dom öfver 1500-talet. Hr Ödberg har af en tillfällighet förts in på skuggsidorna. Utan att bestrida deras riktighet behöfver man påminna sig, att äfven ljusare finnas. Det skulle glädja oss, om han någon gång ur sina rika förråd äfven ville skänka vår litteratur prof på de senare.

— D:r O. Malmström, som 1885 utgaf en mindre afhandling om »Nils Bielke och kriget mot Turkarne 1684—87», har fortsatt sina studier angående denne berömde krigare och statsman samt i år utgifvit en afhandling med titeln *Nils Bielke såsom generalguvernör i Pommern 1687—1697.* Vi hoppas få tillfälle att en annan gång utförligare återkomma till dessa studier.

— En förteckning öfver den aflidne franske historikern A. Geffroys skandinaviska boksamling, som skänkts till Bibliothèque Nationale i Paris, finnes intagen i *Bulletin mensuel des publications étrangères 1896.*

— *Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum* har, som bekant, sedan 1884 föranledt och bekostat utgifningen af en hel rad viktiga bidrag till *Åbo stads historia*, hvilket gör, att denna stad i jämförelse med andra icke blott i Finland utan äfven i Sverige blifvit i sådant hänseende synnerligen väl lottad. Forskaren har sålunda å ena sidan fått Carl v. Bonsdorffs fyra häften »Åbo stads historia under sjuttonde seklet», å den andra åtskilliga häften protokolls- och dombokspublikationer. Till dessa sluter sig ett i år utgifvet häfte, det åttonde, af serien I, *Utdrag ur Åbo stads dombok 1636*, utgifna af Torsten Hartman.

— I den numera af professor Lamprecht i Leipzig redigerade serien: *Geschichte der europäischen Staaten* förberedas följande afdelningar: De belgiska Nederlandens historia (2 band) af Pirenne; Böhmens historia af Bachmann; Italiens historia under medeltiden och renässanstiden (3 band) af Sutter; Rysslands historia till slutet af 1700-talet (2 band) af Brückner (första bandet har just nu utkommit) med fortsättningen i bredare framställning; hvarjämte, som bekant, olika afdelningar af Sveriges historia skola behandlas af professorerna E. Carlson och L. Stavenow.

— Af den danska förteckningen öfver medeltidsbref, som under titeln *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis* eller *Fortegnelse over Danmarks breve fra Middelalderen*, som utgifves af professor Kr. Erslev med biträde af W. Christensen och A. Hude, har andra bandets första häfte utkommit, omfattande åren 1351—1382.

— Vi ha fått oss tillsända de första häftena af den illustrerade *Danmarks Riges Historie*, hvilken redan sedan flera år tillbaka förberedts. Den har samma uppgift, som den här i Sverige välbekanta »Illustrerad svensk historia», hvilken H. Linnström på sin tid utgaf, eller att lämna en sammanträngd, lättläst, allmänfattlig och dock med vetenskapens nuvarande ståndpunkt öfverensstämmande skildring af landets historia från äldsta tid till våra dagar. Liksom fallet var med den svenska föregångaren har utarbetandet fördelats på flera händer. Anspråken på själfständiga »förstahandsstudier» ha i vår tid blifvit så stora. Det är nog också sant, att ingen historiker, vare sig i Sverige eller Danmark, skulle vilja åtaga sig att

skrifva sitt lands historia i så stor omfattning, som här är meningen, låt vara att en norrman vågat försöket. En olägenhet är emellertid med den följda metoden oundviklig. Det kan ej förekommas, att i framställnings- och uppfattningssätt olikheter måste inträda. Enhetligheten i tanke och plan måste lida. Med erkännande häraf, måste på samma gång medgifvas, att valet af medarbetare i den nu påbörjade danska historien är det bästa möjliga. Forntiden och den äldre medeltiden skola behandlas af professor Johannes Steenstrup, den senare medeltiden (1241—1481) af professor Kr. Erslev, båda nogsamt kända som auktoriteter hvar på sitt område; tidsskedet 1481—1588 af rektor A. Heise och fil. doktor V. Mollerup, hvilka båda arbetat på detta område, den förre särskildt förtrogen med dansk reformationshistoria och dansk adelshistoria från 1500-talet; tidsskedet 1588—1699 af bibliotekarien d:r J. A. Fridericia och tidsskedet 1699—1814 af professor Edvard Holm, båda specialister på hvardera området och kända genom omfångsrika arbeten; den sista afdelningen slutligen, 1814—1864, af riksarkivarien A. D. Jörgensen, icke blott en af Danmarks lärdaste utan äfven en af dess mest fantasirika och varmhjärtade historieskrifvare, som själf lefvat och lidit med i 1860-talets händelser.

Verket är naturligtvis illustreradt — det kräfver ju vår tid, och illustrationerna äro mönstergilla i fråga om tekniskt utförande; utan tvifvel kommer i det fallet den illustrerade danska att stå framför den illustrerade svenska historien. Särskildt åtföljes verket af flera färgtrycksplanscher. Utgifningen sker naturligtvis i häften, och af fjärde, femte och sjette delarna ha på en gång hvar sitt häfte utkommit. Det hela är, som sagdt, beräknadt på 6 band, som tillsammans skulle omfatta omkr. 240 ark; hvart häfte om $1^1/_2$ ark kostar 60 öre; det hela alltså omkr. 96 kr.

— Vid afslutandet af denna afdelning utaf Hist. Tidskrift hinner oss underrättelsen om frih. Louis De Geers död d. 24 sistl. sept. Han var den siste af de rikt begåfvade statsmän, som i början på 1860-talet ledde Sveriges politiska utveckling in på en ny väg. Upplösandet af den gamla ståndsförfattningen var en åtgärd af så genomgripande betydelse, att dess verkningar ännu i dag icke kunna öfverskådas. Bedömandet växlar också efter trettio år alltjämt efter olika partiståndpunkt. Eniga äro dock alla i att erkänna begåfningen, rättrådigheten, fosterlandskärleken och karakterens ädelhet hos den, hvars namn är fästadt vid förändringen. För en uppskattning af frih. De Geers politiska lifsgärning kan under sådana förhållanden här icke vara platsen. I sina förträffligt skrifna *Minnen* har han själf med stor fördomsfrihet lämnat ett viktigt bidrag både till sin egen karakteristik och till Sveriges historia under de sista fyrtio åren. Här må endast erinras om att frih. De Geer bevarade lifvet igenom vid sidan af statsmannavärfven kärleken till litteraturen, och historien hade i densamma också en stor anpart.

Minnesteckningarna öfver *Hans Järta*, *Baltzar von Platen* och *Anders Johan von Höpken* vittnade om, huru frih. De Geer behärskade den historiska biografiens konst. Till denna tidskrift har han ock lämnat bidrag, och han tillhörde ända från Historiska föreningens stiftande och till sin afflyttning från Stockholm dess styrelse, hvars sammanträden han sällan försummade. Hans personlighet lämnade äfven i denna för honom obetydliga verksamhet endast ett oblandadt godt intryck, och hvad vi till sist kunna göra är att nu efter hans död uttala vår tacksamhet för det intresse han visade den historiska forskningen och för den älskvärdhet, hvarmed han bemötte dem, som på detta område hade med honom att göra.

W. A. v. Schlippenbachs lifländska här.

AF

OTTO SJÖGREN.

Genom den ryska generalstabens under utarbetning varande stora verk öfver Peter I:s historia äfvensom genom grundliga arbeten af senare ryske historieskrifvare, sådana som Ustrjaloff, Solovjev m. fl., har historien om det svenska väldets undergång i de baltiska provinserna, så att säga, förts upp på dagordningen. Hos oss har den länge varit förbisedd. Uppmärksamheten fäster sig i ej ringa mån vid den lilla här, som under W. A. v. Schlippenbach kämpade och gick under i striden för Liflands försvar. För kännedomen af denna här finnes hos oss i Sverige det förnämsta materialet, nämligen W. A. v. Schlippenbachs fältarkiv, hvilket tillhör vårt riksarkivs krigshistoriska samlingar. Det sträcker sig från sommaren 1701 in öfver förra hälften af året 1707 samt upptager minst 5,000 aktstycken (mest bref, från något öfver 200 personer eller myndigheter). Förf. önskar med denna uppsats fästa blifvande forskares uppmärksamhet på detta arkivs tillvaro och värde.

Wolmar Anton v. Schlippenbach hade vid tiden för det nordiska krigets utbrott gått sin väg fram både »genom ondt rykte och godt rykte». Inblandad i de Patkulska agitationerna på Karl XI:s tid, hade han friat sig med värjemålsed och sedan lyckats vinna förtroende så väl hos änkedrottningen Hedvig Eleonora (till hvilken han under kriget ofta vände sig med skrifvelser, ibland med god påföljd[1])

[1] Schlippenbachs bref till Hedvig Eleonora finnas i särskild samling på riksarkivet.

som hos tronföljaren, den blifvande konung Karl XII. Det var i synnerhet den i vår historia välkände generalmajor C. J. Stuart, som hos den sistnämnde rekommenderade honom. Nit och drift ådagalade Schlippenbach vid krigsutbrottet, då han i april 1700, till en stor del på egen bekostnad, uppsatte och underhöll det efter honom benämnda dragonregementet, hvilket redan från början utmärkte sig och städse hölls i god ordning.[1] Genom bedriften vid Ismen i okt. 1700, sedan genom tåget till Petsjory i febr. 1701, därefter genom ströftågen öfver ryska gränsen i mars och april fäste Schlippenbach en förhoppningsfull uppmärksamhet vid sig och sitt regemente.

Man finner då, att Karl XII med skäl kunde anse sig hafva gjort ett godt val, då han utsåg Schlippenbach till befälhafvare öfver den truppstyrka, som efter hufvudhärens afmarsch från Riga skulle kvarlämnas till Liflands försvar. I bref af den 17 juni gratulerar C. J. Stuart sin »herr Broder till den glorieuse och vackra expedition, som han i vintras och förlidet år med sitt regemente förrättat». Han gläder sig däröfver »så mycket mer», utlåter han sig, »som H. Maj:t därigenom kunnat se, att det, som jag om min herr Broders zèle hafver berättat, intet varit uppdiktadt verk.» I samma bref gaf Stuart det för lifländska härens konstituering bestämmande budskapet: »Hans Kungl. Maj:t går åt Düna med 24,000 man och lämnar kvar på gränsen 6,000 man, så att allt med Guds hjälp lärer så kunna bestridas, att innan hösten något considerabelt uträttas måste.»

De fälttrupper, som under Schlippenbachs omedelbara öfverbefäl nu skulle utgöra den närmast för Liflands försvar afsedda hären, hade följande uppsättning:

Rytteri. Något mer än halfva Åbo läns regemente; öfverstlöjtnant G. Enschöld. Större delen af Karelska regementet; öfverste M. Wrangel, snart efterträdd af öfverstlöjtnant H. v. Burghausen.

[1] Om detta regementes förhistoria se O. Sjögren, Försvarskriget i Lifland 1701 och 1702, sid. 4—9. Uppgifterna äro hämtade mest från Krigsregistraturet för 1700 och 1701. Regementet afslöt under ryska fångenskapen sin historia med det djärfva försöket att bryta sig ut från Kasan.

Dragoner. Schlippenbachs dragonregemente; öfverstlöjtnant A. J. v. Kaulbars. Lifländsk dragonskvadron; öfverstlöjtnant A. J. v. Schlippenbach.

Fotfolk. De la Gardies bataljon; öfverstlöjtnant A. C. De la Gardie. Liwens bataljon; öfverstlöjtnant H. H. v. Liwen.[1] Stackelbergs bataljon; öfverstlöjtnant C. A. Stackelberg.

Dessa trupper, med hvilka Schlippenbach ägde att agera defensivt på öppna fältet, voro uppenbarligen föga talrika. Exakta rullor öfver deras numerär vid den tid, då han mottog befälet, har förf. ej sett, men efter spridda uppgifter och omdömen i brefven från denna och senare tid kunna vi i ungefärligt öfverslag göra en hopräkning, som utfaller på följande sätt:

De finska rytteriregementena gingo under den följande tiden reguliärt upp till högst 750 man hvartdera och torde haft denna numerär i begynnelsen, således	1,500	man
Schlippenbachs dragonregemente (oftast fulltaligt)	600	»
Lifländska dragonskvadronen (högst). . . .	200	»
Tre fotfolksbataljoner, ämnade att utgöra 400 man hvardera, men uppnådde i själfva verket hvardera föga öfver 250, således på sin höjd	800	»
Summa	3,100	man.[2]

Därtill kom nu äfven den i Dorpat samt i och vid Marienburg förlagda garnisonsstyrkan, hvilken likaledes ställdes under Schlippenbachs kommando. De i Dorpat stationerade trupperna skulle regelrätt uppgå till omkring 2,000 man. De utgjordes hufvudsakligen af K. G. Skyttes infanteriregemente (omkring 1,000 man), M. G. v. Tiesenhausens kavalleriregemente (omkring 700 man), A. Zöges dragon-

[1] Så stafvar han städse själf sitt namn, då annars släktens medlemmar skrifva sig Liewen.

[2] Gadebusch, Liefl. Jahrb. III, Anh. sid. 150, uppger Schlippenbachs fälthär till »blott 3,000 man» och torde sålunda kommit sanningen närmast.

bataljon (200 man) samt Mecks artilleriregemente (omkring 300 man). Tidtals inhystes äfven i Dorpat andra större eller mindre truppafdelningar. I varfvet vid Embachmynningen var dessutom förlagd en liten sjöförsvarseskader, som bestod af ett större fartyg (Elefanten) med 10 kanoner, samt en jakt med 4 kanoner och därtill 4 mindre slupar. Den sammanräknade besättningen utgjorde omkring 300 man, mest finskt folk. Befälet fördes af kapten M. Hökflycht,[1] hvilken närmast stod under vice amiralen G. v. Numers, men äfven var ålagd att »kommunicera med landhärens högkvarter» samt i åtskilliga fall hade att vända sig till Schlippenbach och hörsamma honom. I Marienburg var förlagd en liten garnison, till en början endast omkring 150 man under befäl af major F. Thilaw. Till förstärkning låg här äfven en skvadron af de öselska dragonerna under befäl af den i föregående och äfven i detta krig mycket pröfvade öfverstlöjtnant J. H. Brandt.[2] Äfven denna truppstyrka stod under Schlippenbachs kommando.

Som reserv och rekryteringsmaterial kunde vidare till Östersjöprovinsernas försvar påräknas den uppbådade landmilisen, ett slags bondebeväring, hvilken egentligen uppsattes af amtmän, godsägare och kronoarrendatorer samt erhöll tillskott af borgargarde från städerna. Kort efter krigets början hade generalguvernörerna på kungl. befallning utfärdat plakat om ett uppbåd; ytterligare kungl. kungörelse därom afgafs i maj 1701 från högkvarteret i Lais. Landmilisen utgick med en bataljon från hvarje af de förvaltningskretsar i hvilka Lifland och Estland voro indelade; den tjänstgjorde så väl till häst som till fots och kunde sålunda brukas till dragontjänst. Bataljonerna voro indelade i kompanier, 50 man starka; de kunde sammanslås eller genom värfning utvidgas till regementen, oftast 5 à 600 man starka. Ett estländskt landmilisregemente under

[1] Så skrifver han själf sitt namn (annars Hökeflycht). Under året 1701 aflät han till Schlippenbach 15 bref. I brefvet 28/6 redogör han för sin styrka samt begär 2 officerare och 1 underofficer från garnisonen i Dorpat. I brefvet 18/6 redogör han för sin instruktion (af 5 juli) samt beder Schlippenbach »för Guds skull skaffa hit på flottan 50 goda svenska män», emedan, tillägger han, »jag kan intet uträtta med dessa finnar».

[2] F. Thilaw skref till Sverige under senare hälften af 1701 inalles 32, J. H. Brandt 36 bref.

öfverste W. H. Hastfer hörde till den truppstyrka, som ställts under befäl af kommendanten i Narva H. R. Horn; det kvarstannade vid gränsen till Estlands försvar men samverkade till någon del med Schlippenbach medelst utsända smärre hjälpkårer.

Schlippenbach hade i sin defensivställning maktpåliggande uppgifter på flera håll. Främst ålåg honom att skydda gränsen samt de magasin och proviantområden, som utefter densamma funnos. Detta kräfde jämn vaksamhet, då de ryska kosacksvärmarne i större eller mindre hopar ideligen drefvo sina ströftåg, därvid de foro ödeläggande fram och ofta gjorde stor skada. I samverkan med de estländska trupperna måste han sålunda längst i norr hålla gränsbevakning vid Vasknarva (där Narvaströmmen utrinner ur Peipus) samt särskildt gifva akt på de längre ned vid Peipus belägna orterna Aja och Allaskivi, där magasin funnos. Söder ut måste han hafva sig angeläget att skydda det för fiender lätt öfverfarbara sundet vid Ismen, hvilket förbinder Peipus med Pleskovsjön; här samverkade hans landtrupper med Hökflychts eskader. Den ej långt därifrån belägna byn Rappin (7 mil från Dorpat) vid ån Vibosco, som utfaller i Pleskovsjön, utgjorde en viktig försvarsställning och hyste ett af härens magasin. Här måste man hålla sig beredd att möta de inbrott, som ryssarne kunde till lands göra från Petsjory (Pitschur), där en flik af deras område gick upp längs Pleskovsjöns västra strand. Längre söder ut nära gränsen låg Kasaritz, där flera vägar sammanstötte, på ena hållet till Rappin och Dorpat, på andra hållet till Rauge, Kirrumpä och Marienburg. Sålunda måste Schlippenbach till någon del sprida sina trupper genom vaktposteringar utefter gränsen vid orter, sådana som de nu omtalade. Vanligen voro dessa posteringar omkring 200 man starka. Det ålåg dem att efter bästa förmåga underhålla förbindelse med hvarandra och med högkvarteret. Ibland förföljde de den tillbakaslagne fienden inom hans eget land. Dylika inbrott öfver ryska gränsen måste också tid efter annan företagas i rekognosceringssyfte.

Vidare måste Schlippenbach hålla stark betäckning åt Dorpat och Marienburg. Därom påmintes han också, synnerligen hvad Dorpat beträffar, af generalguvernören Erik

Dahlberg,[1] hvilken i början sökte tillegna sig ett slags öfverinseende öfver den lifländska hären. Vester ut några mil bakom Dorpat hade Schlippenbachs dragonregemente sedan gammalt sina ståndkvarter kring Erestfer och Sagnitz. Dorpats slott var en upplagsplats, ehuru tämligen skralt försedd, för ammunition och annat krigsförråd. Kommendant därstädes var från 1697 öfverste K. G. Skytte. Som hans ställföreträdare fungerade tidtals vice kommendanten And. Zöge samt öfverste M. G. v. Tiesenhausen. I Marienburg, där Schlippenbach hade sitt högkvarter vid den tid, då han mottog härbefälet, fanns ett magasin, som dock icke heller var synnerligen väl försedt. Huru väl denna ort behöfde skyddas, fick man genast erfara. Redan i mediet af juli inbröt en kosackskara af 500 man, som snart fick ytterligare förstärkning. Tre kompanier af Schlippenbachs dragonregemente måste därför ditbeordras. Ett af dem lyckades ryssarne öfverfalla och upprifva; men sedan ytterligare undsättning anländt från det finska rytteriet, blef fienden med förlust tillbakaslagen.[2]

Det ålåg vidare Schlippenbach att till högkvarter utse en säker och välbelägen plats samt i dess omnejd hålla åtminstone hufvudstyrkan sammandragen. Sedan Karl XII med svenska hären aflägsnat sig från lifländska gränsen, var uppenbart Marienburg alltför blottställdt och långt aflägset från Dorpat. Högkvarteret förlades därför till Kirrumpä. Denna ort ligger längre in i landet närmare Viboscos källflöden; den kringflytes i norr och öster af vattendrag samt var sålunda af naturen tämligen skyddad. Här voro redan förut Åbo läns regemente och De la Gardies fotfolksbataljon förlagda. Hit afgingo nu äfven det karelska regementet (förlagdt kring Rauge) samt Stackelbergs fotfolksbataljon. Närmare gränsen posterades H. H. v. Liwen med sitt fotfolk, förstärkt med något rytteri.

Samtidigt hade Schlippenbach nya bekymmer med anledning af den ständigt tilltagande ryska lodjeflottan på

---

[1] Dahlberg aflät 1701 till S. 50 bref, det första dateradt $^{28}/_{6}$. Skrifvelserna börja gärna med orden Kungl. Maj:t samt äro hållna i en tämligen afmätt ton.

[2] Därom Thilaw, 5 bref (23—29 juli och 9 aug.). A. J. Kaulbars 3 och 4 aug.

Peipus. Till Hökflychts förstärkning sändes major C. W. Stackelberg med två estländska dragonkompanier. Vid ön Porka tillbakadrefvos 40 lodjor, hvarefter landstigning gjordes på ryska stranden, där några byar stuckos i brand och en fientlig truppstyrka tillbakaslogs.[1] Hökflycht återvände nu till Embachmynningen, och Stackelberg posterade sig vid Ismen för att därifrån »incommodera och allarmera fienden».

Ryska krigsmakten hade sina två stora hufvudläger vid Pleskov och Novgorod. Hvartdera hade sitt skeppsvarf; det förra vid Pleskovsjön, det senare vid Wolchows mynning. Hvartdera hade äfven sin befästa utpost; det förra hade Petsjory, det senare Augdov. Sistnämnda ort, som var väl befäst och hade en besättning af 2,000 man, stod i själfva verket i förbindelse både med Pleskov och med Novgorod. Därifrån kunde ryssarne ej blott oroa Ingermanland, utan sökte äfven öfver Vasknarva tränga in i Estland och Lifland, dels till lands öfver Vasknarva, dels från sjösidan med sina lodjor. Här stod som gränsvakt en postering af 200 från Hastfers regemente afsöndrade estländska dragoner under befäl af major N. de Molin.[2] Redan i slutet af juli fann han sin uppgift där alltför svårlöst och begärde förstärkning, hvilken äfven erhölls, ehuru liten.

En vida svårare uppgift fick emellertid Schlippenbach, sedan Karl XII med svenska hufvudhären (11 aug.) brutit upp från högkvarteret i Bauzke för att tåga utefter nästan hela Kurlands sydgräns, tills han ändtligen stannade vid Grubin (nära Libau) och dit förlade sitt högkvarter. Det var nu tydligt, att det tillämnade angreppet mot Pleskov[3] öfvergifvits, och ryssarne kunde då med odelad makt angripa de trupper, som kvarlämnats till Östersjöländernas försvar.[4] Småningom förvissades man om, att hufvud-

[1] Hökflychts bref (22/6—8/9); C. W. Stackelberg (1701) 10 bref, af hvilka 3 handla om hans samverkan med Hökflycht.

[2] N. de Molin brefväxlade flitigt med Schlippenbach från 13 sept. till årets slut. Han deltog i slaget vid Erestfer och stupade i slaget vid Sagnitz.

[3] Om Karl XII:s tillämnade tåg mot Pleskov skref J. H. Bunge i sitt bref till Sverige 23 juli.

[4] H. R. Horn (22 juli) befarade, att fienden skulle »i en hast tentera någon furieux capital entreprise». Cronhiort trodde, att fienden skulle »på Narva något tentera». Dahlberg (13 aug.) meddelade som säkert, att »moskoviterna skulle med all hast i Est-, Lif- och Ingermanland infalla och allt med eld och svärd förhärja».

angreppet skulle riktas mot Lifland. Schlippenbach sökte förstärka sig, så godt han kunde, men mötte svårigheter på många håll. Från Dorpat utkommenderade han en bataljon af Skyttes regemente under major Meijercrantz till det svaga fotfolkets förstärkning. Men då kom ett bistert bref från Dahlberg, som ej ville tillåta, att Dorpats garnison försvagades. Man synes hafva måst gå ända »till kungs» för att öfvertyga den gamle generalguvernören om, att Schlippenbach verkligen förde befälet öfver denna garnison.[1] Det utkommenderades sedan äfven en skvadron af Tiesenhausens kavalleriregemente.

På sitt håll arbetade emellertid Dahlberg, så godt han kunde, för härens förstärkning genom nytt uppbåd af den lifländska landmilisen. På annat håll vände sig Schlippenbach till Horn.[2] Med dennes begifvande fick han sig tillsänd den estländska prästdragonskvadronen (uppsatt af prästerskapet och kronogodsarrendatorerna) under befäl af major A. L. v. Rosen. Äfven direkt till det kungl. högkvarteret skref han och anropade om förstärkning.

Med fördubblad vaksamhet höll Schlippenbach sina gränsposteringar utställda. Vid Allaskivi stod major de Molin med 300 man, vid Ismen C. W. Stackelberg med sina två kompanier. Vid Rappin posterades major A. L. v. Rosen med sina 200 dragoner, förstärkta med 50 musketerare (af Liwens bataljon). På gränsen mot Petsjory kvarstod H. H. v. Liwen med 200 musketerare och 50 ryttare. Vid Kasaritz var ryttmästare B. Rehbinder posterad med 160 man samt vid Rauge ryttmästare O. R. Brusiin (karelska reg.) med 150 ryttare och kapten v. Nolcken med 100 musketerare.[3] Kring högkvarteret hade Schlippenbach hufvudstyrkan af det finska rytteriet, en god del af sina dragoner, det mesta af fotfolksbataljonerna samt måhända äfven någon del landmilistrupper.

---

[1] Dahlberg till A. Zöge, 10 aug. A. Zöge till S., 13 aug. Dahlberg till S. 24 aug.

[2] H. R. Horns första bref till S. är af den 22 juli. Brefväxlingen blef sedan dem emellan synnerligt liflig.

[3] Flere förf. (Lundblad, Sarauw m. fl.) hafva klandrat S. för, att han genom utställandet af gränsposteringar försvagade sin hufvudstyrka. Af den ofvan lämnade redogörelsen visar sig emellertid, att han till gränsposteringar så mycket som möjligt använde de hjälptrupper, som han lyckats skaffa sig från Estland.

I slutet af augusti gjorde sig ryska hären färdig att inbryta. Kärnan af densamma stod omkring Petsjory, 10,000 man stark under den gamle Boris Sjeremetjev. Bakom dem, närmare Pleskov, ordnade sig härens andra linie, 16,000 man stark; en utvald afdelning af densamma, utgörande 3 dragonregementen, hvartill anslöt sig en brokig skara af kalmucker och tatarer, skulle under befäl af Michailo Sjeremetjev, generalens son, draga längs Peipussjöns vestra strand, framtränga öfver Rappin och där förstärkas med bemannade lodjor, som äfven skulle öfverföra det behöfliga fotfolket; denna afdelning torde hafva utgjort 5,000 man.

H. H. v. Liwens äfventyrliga rekognosceringsfärd — ty som en sådan måste detta tåg anses — har i vår historieskrifning hittills blifvit så sagolikt öfverdrifven, att något litet utrymme torde böra upplåtas åt en kort påpekning af verkliga förloppet. Med 300 man gick Liwen morgonen den 27 aug. öfver gränsen. Först påträffade han en fientlig utpost, helt vist betydligt öfverlägsen, hvilken han lyckades tillbakaslå. Men under sitt vidare framryckande stötte han på den samlade fientliga hufvudstyrkan, hvilken han — tvifvelsutan i det närmaste riktigt — beräknade till 8,000 man. Han ville då — efter välförrättadt rekognosceringsvärf — draga sig tillbaka i riktning mot Rappin, där v. Rosen stod, men upphanns af en från den ryska hufvudstyrkan utsänd afdelning och gensköts vid byn Muischa, 2 mil från Rappin. Han fick emellertid rådrum att till v. Rosen affärda ett ilbud, inlät sig sedan i strid och värjde sig manligen, tills v. Rosen vid middagstiden hann anlända med 100 dragoner. Då dessa hurtigt ilade till angrepp, bragtes ryssarne i förvirring och drogo sig tillbaka, hvarefter Liwen och v. Rosen återtogo sina förra ställningar. Schlippenbach blef nu förvissad om hvad som förestod och fick ytterligare underrättelser från Marienburg.[1]

Följande dagen erhöll v. Rosen från högkvarteret 100 man af den finska tripleringen till förstärkning, men fick tillika order att återsända de 50 musketerarne. Han anhöll att få behålla äfven dem, »emedan», skref han, »finnarne hafva dels lunt-, dels flintmusköter, såge jag helst, om äfven de 50 musketerarne finge förblifva här.» Denna hans

[1] Thilaw, 24 aug och 2 sept. H. J. Rehbinder 2 sept.

anhållan blef beviljad; på förnyad, enträgen begäran fick han, ehuru med stor svårighet, ytterligare 200 man af landmilisen. Denna skara föll till största delen den 5 sept. i striden mot Michailo Sjeremetjevs armékår. A. L. v. Rosen tillfångatogs; han har sedermera (1702) från Moskva skrifvit ett bref till Schlippenbach. I Rappin, där byn brändes och magasinet sköflades, synas ryssarne rätt länge hafva huserat. Deras egna döda brändes i de antända husen; men den lifländska härens fallna kämpar fingo ligga obegrafna ofvan jord, tills ändtligen fram i november anstalt kunde göras till deras begrafning.[1]

Medan de 500 sålunda gingo under vid Rappin och en mindre rytteristrid med lätt framgång utkämpades vid Kasaritz, vann Schlippenbach i drabbningen vid Rauge en fullständig seger öfver den af Boris Sjeremetjev anförda kärnan af ryska hären, hvilken här torde uppgått till 7,000 man. Själf torde Schlippenbach vid Rauge till slut fått 2,000 man samlade. Till framgången bidrogo i väsentlig mån de kring Rauges kyrkogård af plank och torf gjorda fältbefästningarne, uppförda under ledning af ryttmästaren O. R. Brusiin[2], hvilken äfven med utmärkelse deltog i själfva striden. På slagfälten vid Rauge och Kasaritz räknade man, enligt Kelch, ända till 2,000 fallna ryssar; föga mindre torde det afbräck hafva varit, som sedermera af förföljande bondeuppbåd och landmilis tillfogades de upplösta, flyende fiendeskarorna. Schlippenbachs folk var alltför utmattadt för att kunna förfölja och hade under den långa striden helt säkert lidit en förlust, vida större än den af Kelch uppgifna.

Öfverstlöjtnant Stackelberg afsändes till Karl XII:s högkvarter med rapport om segern och anhållan om behöflig förstärkning. Om den glädje, hvarmed budskapet mottogs, vittna de båda bref, som kanslisekreteraren Bunge samma dag (16 sept.) aflät till Schlippenbach. I det förra brefvet gratulerade han »herr öfversten mycket till den erhållna segern mot den mäktige, folkrike fienden, varandes densamma intet mindre berömvärd än de vi hafva haft.»

[1] Ryttm. T. v. Bornmann till S. 10 nov. 1701.
[2] O. R. Brusiin, 3 bref, särsk. 29 aug. om befästningarne, »welche zum Schiessen vor der Infanterie ganz commode seyn.»

Det erkändes ock, att »herr öfversten hafver en farlig post, och högnödigt är, att dess armé med flere regementen blifver förstärkt, så framt Lifland skall blifva conserveradt.» I det andra brefvet tillkännagafs Schlippenbachs utnämning till generalmajor, och därvid uttalades den förhoppning, att han skulle »blifva ihågkommen med en generallöjtnants place så mycket snarare, som vi dagligen så vinter som sommar förspörja dess segersamma vapen mot den stora ryska hopen».

Löftet om förstärkning hölls utan långt uppskof. Följande trupper fingo order att ansluta sig till den lifländska hären: större delen af estländska adelsfanans rytteri under öfverste Fritz Wachtmeister, Österbottens infanteriregemente under öfverste J. v. Campenhausen samt en skvadron af öfverste E. Stenbocks dragonregemente under major Horn. Samtliga trupperna anlände före månadens slut[1] och fingo kvarter sig anvisade. Normalstyrkan af Wachtmeisters rytteri beräknades under ett följande år till 800 man och torde väl då haft denna numerär åtminstone vid framkomsten. För Campenhausens österbottniska regemente finnas specifikationer, likaledes utvisande en numerär af 800 man eller något därutöfver. Stenbocks skvadron uppgick till 200 man. Vid årets slut sändes dessutom till Schlippenbachs förstärkning en jämnstark skvadron (under öfverstlöjtnant C. G. v. Schreiterfeldt) af d'Albedyhlls dragonremente,[2] hvilket dittills användts vid belägringen af Dünamünde. De från det kungliga högkvarteret anvisade nya trupperna kommo således att utgöra fullt 2,000 man.

Hären förstärktes äfven med landmilistrupper. H. R. Horn, till hvilken Schlippenbach vändt sig, gaf tillmötesgående svar, erkännande, att »herr öfversten i anseende till den större makt, som från den sidan mot honom rycker, behöfver någon förstärkning, för den händelse fienden skulle vilja recolligera sig igen». Från Estland afsändes därför B. v. Pahlens landmilisregemente, beräknadt att utgöra omkring 500 man, för att ansluta sig till den lifländska hären. Öfverstlöjtnant J. Fr. Lipharts lifländska land-

[1] Dahlberg 20 sept. M. v. Strokirch 23 sept.

[2] I förväg kom ett kompani af 86 man under kapten M. S. Taube (G. C. Schreiterfeldt 28 sept.). De inkvarterades vid kusten (M. v. Brömsen, 14 sept.). Senare kom hufvudstyrkan (A. J. Kaulbars, 7 dec.).

milisregemente hade ännu stora kadrer ofyllda; det skulle bestå af 5 bataljoner med en befälsstyrka af 56 man och väntade sig en manskapsnumerär af omkring 1,500 man.[1] Hans bror Fr. v. Liphart förde självständigt befäl öfver Tirsenska kretsens landmilisbataljon, hvilken, enligt uppgifter från senare tid, till slut räknade omkring 350 man och bestod af 6 kompanier[2]. Mer eller mindre fulltaliga och användbara blefvo några andra landmilisbataljoner, såsom den oberpahlenska kretsens under öfverstlöjtnant B. W. Taube, den wolmarska kretsens under öfverstlöjtnant R. v. Lünow, den Fellinska kretsens under öfverstlöjtnant H. J. v. Buddenbrock. Af W. J. v. Tiesenhausens värfvade infanteribataljon öfverläts dessutom åt Schlippenbach ett kompani under befäl af kapten E. v. Dahlen. Dessa trupper användes mest till bevakningstjänst vid Dorpat och Marienburg eller på annat håll.

Till vakthållning vid Dorpat bestämdes B. v. Pahlens regemente. Bröderna Liphart förlades med sitt manskap i omnejden kring Marienburg. Posteringen vid Rauge indrogs; i stället förlades kapten E. v. Dahlen med sitt kompani mellan Marienburg och Neuhof. Öfverstlöjtnant G. W. v. Yxkull förmåddes af Schlippenbach att på sitt gods Menzen längst ned vid södra gränsen till bevakning uppsätta och underhålla en frikår af 250 musketerare[3]. Redan i slutet af september började ryssarne inbryta i Marienburgs omnejd, och sedan fördes mot dem en allt hårdare kamp.

I bref af den 14 sept. uttryckte Dahlberg sin oro för Dorpats »providering mot alla befarade fientliga öfverfall» samt lade Schlippenbach på hjärtat att »allt så dirigera att i alla händelser Dorpat icke skall sättas i fara eller blifva exponeradt». Kort efter mottagandet af detta bref begaf sig Schlippenbach själf till Dorpat, där han kvarblef under återstoden af september och de första dagarna af oktober. Högkvarteret flyttades under tiden från Kirrumpä till Erestfer, ungefär 5 mil bakom Dorpat. Inom nejden inkvarterades

[1] Bref från J. Fr. Liphart från 22 sept. till 23 okt. (dessutom 5 bref från 1702 och 4 från 1703).

[2] Fr. W. Lipharts brefväxling med S. börjar i sept. 1701, men brefven för detta och de följande åren äro helt få. Han blef efter krigets slut öfverste och kommendant i Malmö. Tog afsked 1731 och afled i Småland 1735.

[3] Om G. W. v. Yxkull, se noten af Lossius vid Kelch sid. 288. Därvid åberopas det Yxkullska familjearkivet på slottet Fickel samt Ustrjaloff, Peter d. Gr. IV. p. 120 och 121.

hufvudstyrkan, särskildt fotfolksbataljonerna och på något längre afstånd (vid Kergel) Campenhausens regemente. Schlippenbachs dragonregemente uppehöll sig emellertid ej längre i sina gamla kvarter; en del torde hafva förblifvit vid Marienburg och återstoden användts som biträde vid befästningsarbetena i Pernau. Till högkvarterets omnejd drogos däremot de tre till hären hörande rytteriregementena samt de Stenbockska dragonerna.

På ett nytt ryskt angrepp vid årets slut var man tidigt förberedd, men hölls länge i ovisshet om, hvarifrån hufvudattacken skulle komma. Från Menzen försäkrade Yxkull redan i slutet af oktober, att ryssarne ämnade med 40,000 man angripa Marienburg. Från Marienburg meddelade (1 dec.) J. H. Brandt, väl underrättad som vanligt, att deras för inbrottet afsedda hufvudstyrka utgjorde 10,000 man, hvilkas förtrupper de redan inbrytande ströfkårerna voro. Dessa tilltogo alltmer och upprättade slutligen vid Luban ett befäst läger. Fr. v. Liphart hade här svårt att hålla sig, men undsattes af Brandt, och då hölls mot ryssarne en lycklig sammandrabbning; »vi tacka Gud», skref Brandt (17 dec.), »att vi med vårt ringa manskap förmått repoussera en så stor mängd». Men på annat håll visade sig fienden redan vid höstens början föga mindre hotande. vid Vasknarva, där han på den ryska stranden uppfört förskansningar; äfven därifrån bröto kosackerna talrikt in. Här stod för tillfället endast major H. Hastfer med 120 man, hvarför Schlippenbach ditsände öfverstlöjnant B. W. Taube med 270 man och 4 kanoner. Dessutom fick Hökflycht order att med sin eskader begifva sig dit och lämna understöd från sjösidan, så länge vattnet var öppet. Icke desto mindre utsträckte ryssarne sina ströftåg ända till Dorpats omnejd. Schlippenbach begärde då förstärkning af öfverste Hastfer och afsände major M. v. Brömsen med 100 man af de lifländska landdragonerna för att underhålla sambandet med denne. Redan vid Kaster fann Brömsen (14 nov.) allt sköfladt; han företog då med någon förstärkning på egen hand ett dristigt ströftåg öfver den ryska gränsen.[1] Att hufvud-

[1] M. v. Brömsens bref lägga i dagen oriktigheten af Kelchs uppg. (s. 257), att tåget skett på Schlippenbachs order. Tvärtom visade sig S. däröfver ganska misslynt, och B. måste sedan rättfärdiga sig mot sina »culumnianter».

angreppet kom att riktas direkt mot högkvarteret och med vida större makt än den J. H. Brandt förebådat, fick man först senare erfara.

Redan vid denna tid, då lyckan ännu var med den lifländska hären, led det hårdt utsugna landet en nöd, hvars följder naturligtvis i hög grad äfven drabbade trupperna. Generalguvernören De la Gardie klagar i sina bref,[1] hurusom allmogen led af de täta durchmarscherna och blef »genom det myckna skjutsandet utmärglad», ja att »stora ödesmål funnos». Inkvarteringarne voro, synnerligen på de kungliga arrendegodsen, så tryckande, att ända till 50 à 60 ryttare kunde vara inhysta på samma ställe. Artillerimajoren J. Kynnairdh[2] i Dorpat, hvilken förestod »arkliet», ömmade i synnerhet för manskapets nöd. Om ett antal artillerikuskar, som rymt, skref han till Dahlberg: »Orsaken till deras rymning har varit, att de så alldeles nakna och utblottade hitsända blifvit, att de icke så nog som skjorta på kroppen eller skor på fötterna haft och alltså mot den tilltagande kölden uthärda kunnat.» Krigskommissarien Brådh skref till Schlippenbach: »Det är mig omöjligt arméen så providera, som jag gärna ville och borde.» Arméens ekonomi var sålunda från början ganska bekymmersam.

Själfva stamtrupperna, som väl ändå i främsta rummet tillgodosågos, ledo ofta svår nöd. Om tillståndet i sitt regemente skref öfverste Tiesenhausen: »Helt dismunderade äro de gemene, så att, när vintern och kölden kommer, de omöjligen kunna göra kungl. maj:ts tjänst, och dessutom äro ganska få officerare vid regementet.» Enschöld, chefen för Åbo läns regemente, skref, att folket »ej annat haft till sofvel än salt fisk, men intet dricka, utan måste sig med den salta spisen benöja och därtill dricka vatten», samt att »manskapet nu en del alla redan insjuknat och dessutom måste, såväl de som hästarne, stå under bara himmeln i en så svår köld, som denna tiden varit». H. Hastfer beskref det till hans förstärkning sända artillerifolket såsom varande i så uselt skick, att »de gemene hafva nästan inga öfver- och underkläder och därtill bära nästan alldeles ut-

[1] 13 bref från 1701. Se äfven brefven från början af 1702.
[2] J. Kynnairdhs 28 bref från 1701.

slitna skodon, ja några hafva alls inga att taga på sig». Från Dorpat klagade Kynnairdh öfver »de arma soldaternas slätta tillstånd, i det de både sko- och strumpelösa äro». I ett par bref lämnar han specifikation på gamla flintlåsgevär, som kunde »med ringa kostnad repareras för att sedan delas ut åt landmilisen».[1]

Otrefnaden ökades genom det inbördes kif, som redan rådde och sedermera ytterligare tilltog bland befälet, ej minst i Dorpat. Kynnairdh stod i spändt förhållande på flere håll, i synnerhet till vice kommendanten Zöge. Skytte lefde i ovänskap med öfverste Tiesenhausen och synes af Schlippenbach själf redan från början hafva blifvit behandlad med påfallande afvoghet. Man kan ej värja sig för intrycket, att det innerst rådde en på nationalitetsskillnaden grundad partisöndring. Gång på gång finner man nämligen dem, som skrifva på tyska, vara i ovänskap med dem, som skrifva på svenska. Schlippenbach sökte väl som skiljedomare hålla endräkten vid makt men det kunde nog förmärkas, att han ställde sig på sina tyskbaltiskaståndsbröders sida och grep in till förmån för dem.

Slaget vid Erestfer den 30 dec. 1701 utgör den olycksbådande vändpunkten i den lifländska härens korta historia. Att Schlippenbach icke, såsom det påståtts, genom sin sorglöshet under festlig julhelg låtit sig öfverraska, framgår tydligt af hans egen relation och fältarkivets ingångna skrifvelser. Han fick godt rådrum att före och under slaget sammandraga sina kring högkvarteret befintliga trupper; att Campenhausen med sitt regemente kom för sent, berodde därpå, att ordonansen, som afgick till regementskvarteret i Kergel, tog miste om rätta vägen och därigenom fördröjde sig.

Om den i striden deltagande lifländska härens styrka hafva olika uppgifter lämnats; från hvardera sidan har man sökt öfverdrifva motståndarens stridsnumerär och nedsätta sin egen. Schlippenbach har själf i sin till allmänheten meddelade berättelse lämnat en uppgift, som man med ledning af fältarkivets aktstycken väl ej kan kontrollera, men dock något kommentera. Då R. v. Liewens

[1] H. v. Tiesenhausen, 5 okt. G. Enschöld, 1 okt. Kynnairdh till Dahlberg, 11 sept. och 7 okt.

ryttare (af estniska adelsfanan) blifvit tillbakadrifna, tog, berättas det, Schlippenbach »de Skytt-, Liw- och Stackelbergska bataljoner, desslikes det åboländska och estniska kavalleriet, hvilka med karelska ryttarne och Stenbocks dragoner ungefär 1,500 man tillsammans göra kunde (eftersom många trupper på andra poster kommenderade voro) till sig». För rytteriregementena hafva vi specifikationer för tiden kort före slaget; af dem framgår att det åboländska regementet då måtte utgjort omkr. 670 ryttare, det karelska 700, estländska rytteriet 600;[1] därifrån har man för estniska rytteriet att frånräkna R. v. Liewens 300 man, då återstoden blef blott 300. Rytteriets styrka skulle då (om Liewens ryttare och bortkommenderingarne ej tagas i beräkning), ensamt uppgå till nära 1,600 man. Anslår man efter måttlig beräkning den Stenbockska skvadronen till 150 och de tre fotfolksbataljonerna till 750 man, så får man ytterligare 900 man, alltså tillsammans 2,500 man. Således skulle 1,000 man vara bortkommenderade, hvilket väl är föga troligt. Troligare är då att Schlippenbachs uppgift om 1,500 man utgör en minimisiffra, hvilken han med sitt »ungefär» gifver oss rätt att något höja och, i likhet med Kelch, antaga åtminstone 1,600 man. Större höjning kan nog svårligen medgifvas; ty man måste, oafsedt bortkommenderingarne, äfven taga i beräkning det stora antalet sjuka och »dismunderade» (hvilket Schlippenbach väl fann skäligast att ej inför allmänheten vidröra). Därtill har man emellertid att lägga R. v. Liewens redan i början till stor del fallna ryttare och De la Gardies bataljon, hvilken i slaget fanns till hands, om än ställd afsides på en post, som sedan befanns ofarlig. Anslår man sistnämda bataljon till 300 man, får man ytterligare en siffra af 600 man. Således skulle man med tämlig säkerhet kunna anslå hela den före drabbningen till hands varande truppstyrkan till åtminstone 2,200 man — ungefär samma styrka, som Schlippenbach hade att förfoga öfver i slaget vid Rauge.

Schlippenbach uppgifver den i slaget lidna förlusten till »ungefär 5 à 600 man», Kelch tänjer den till »6 à 700

[1] Specifikationer af den 15 dec., uppgifvande för Åbo läns regemente 672, för det karelska 708, för estländska adelsfanan 626 »manskapshästar». För estländska adelsfanan finnes en rulla af den 21 dec., hvari manskapet med befäl upptages till 435 man närv. och 178 bortkommenderade.

man». Siffran torde väl i alla fall vara något för låg och godt kunna höjas till 1,000 man — hälften af den kämpande härens hela antal. Stackelbergs fotfolksbataljon blef nästan alldeles tillintetgjord, Liwens och Skyttes högst illa medfarna;[1] fotfolkets förlust kan då ej gerna hafva varit mindre än 500 man. Minst lika stor måste äfven rytteriets och dragonernas hafva varit. Svårast medfaret blef det karelska rytteriregementet; i början af 1702 nämnes till och med som återstod däraf endast 50 man under befäl af major Löschern. Åbo läns rytteriregemente förlorade sin öfverste, G. Enschöld,[2] hvilken tillfångatogs, sin öfverstlöjtnant H. J. Schauman, major H. J. v. Liewen samt ett par ryttmästare; det måste då hafva lidit en högst ansenlig manskapsförlust. Ej mindre måtte den estländska adelsfanan hafva lidit; R. v. Liewen stupade eller tillfångatogs före slaget, och af hans 300 ryttare var väl ej mycket kvar, då de funno sin räddning i regementskvarteret, men ändå tog regementet en betydlig och säkert förlustbringande andel i hela slaget. Stenbocks dragoner, som helt och hållet kringrändes, slogo sig med knapp nöd och naturligtvis med stor förlust igenom. Under sådana förhållanden kan rytteriets och dragonernas förlust icke till siffran hafva understigit fotfolkets, om den än var proportionsvis mindre.

Då Campenhausens välbehållna regemente, hvilket då räknade 800 man, sent på kvällen, då striden redan upphört, framkom till Erestfer, ersattes till fullo fotfolkets lidna förlust med friska trupper. Schlippenbach hade då dragit sig till Sagnitz, där han ordnade det förströdda rytteriet och uppsamlade kvarlefvorna af fotfolket; han befann sig där närmare Dorpat och på sidan om fienden. Dit afmarscherade äfven Campenhausen följande dagen. Schlippenbach stod nu åter slagfärdig; han kunde dessutom utkommendera trupper från Dorpat och draga till sig förstärkning från andra håll. Sjeremetjev fann därför rådligast att draga

[1] Liwen (26 mars 1702) betecknar sin bataljon som »ruinerad» vid Erestfer; kvarlefvan förlades till Fellin. Af Skyttes bataljon återstod en liten rest, hvilken förlades till Oberpahlen (Skytte, 13 jan.). En specifikation af 8 jan. 1702 upptager återstoden af Skyttes bataljon till 84 man.

[2] Från sin fångenskap i Moskva skref sedan E. till S. ett bref 24/6 1703. Han utväxlades sedan mot den vid Narva fångne öfverste Alex. Gordon, hvilken skrifvit Peter I:s historia.

sig tillbaka, sedan han förhärjat omnejden kring Erestfer och norrut längs Peipusstranden sändt ströfkårer. Slaget vid Erestfer blef sålunda icke egentligen något nederlag för den lifländska hären, men det medförde en högst betydlig förlust och ledde genom den påföljande omorganisationen till så stora förändringar, att hären sedan fick en helt annan gestalt.

Högkvarteret flyttades nu till Sagnitz och förblef där. I januari 1702 tillställde ännu Sjeremetjevs ströfkårer sitt ofog, och ryssarne gingo äfven från Augdov på isen öfver Peipus; de öfverföllo Allaskivi och foro där illa fram. Men inom kort inträffade ett långvarigt töväder, hvarigenom isen på Peipus blef osäker, och ströfkårerna drogo sig efterhand tillbaka. Man fick sålunda tid på sig att i lugn sörja för härens välbehöfliga reorganisering och förstärkning. Schlippenbach brefvexlade flitigt därom såväl med det kungliga högkvarteret och vederbörande myndigheter i Stockholm samt i synnerhet med generalguvernörerna i Riga och Reval.[1] På kungl. befallning afläts från båda generalguvernementen plakat, hvari påbjöds, att »samtliga adeln, arrendatorerna, amtmännen och andra betjänte utan dröjsmål skulle sitta upp och begifva sig till arméen». Med verkställigheton däraf gick det emellertid som det kunde. Sannolikt anordnade Dahlberg äfven en ny utskrifning af landmilis i Lifland. Med hans begifvande ställde sig öfverstlöjtnant H. G. Buddenbrock, som med sin skvadron af de lifländska landdragonerna varit förlagd i Kokenhusen, under Schlippenbachs befäl och blef inkvarterad i Walck, ej långt från högkvarteret. Likaledes slöt sig en skvadron af lifländska adelsfanan under öfverstlöjtnant O. F. Brakel till den lifländska hären.[2]

Med allt eftertryck pådrefs rekryteringen af de båda finska rytteriregementena, som vid Erestfer så illa medfarits. Med uppdrag i sådant syfte afsändes till Viborg ryttmästaren Chr. Freudenfelt och O. R. Brusiin, till Åbo ryttmästarne B. Rehbinder och J. H. de la Motte. Med de

[1] Dahlberg aflät under årets 4 första månader 42 bref. Den 26 apr. tillkännagaf han sitt den 7 apr. beviljade afsked och utanordnade samma dag en stor sändning af kanoner till Peipuseskadern. Från hans närmaste man och efterträdare C. G. Frölich aflätos under året 87, från A. J. De la Gardie 79 bref.

[2] Af O. F. Brakel 5 bref, alla från förra hälften af maj 1702. Dessutom 2 bref från hans närmaste man, major G. Horn.

båda landshöfdingeämbetena i Viborg och Åbo ställde sig äfven högkvarteret i omedelbar beröring.[1] Hvilka svårigheter rekryteringen mötte, kan man bland annat se af ett B. Rehbinders bref redan från slutet af 1701 (Åbo 23 nov.). »Skolandes jag», skrifver han, »efter min skyldighetsplikt tillse, att så väl godt manskap såsom ock goda hästar till Kungl. Maj:ts högst angelägna tjänst kunna bekommas, ehuruväl på denna orten är mycket ringa af bäggedera slagen, särdeles manskap, så att på en del rusthåll icke finnes mera än husbonden själf, hvaribland gamla gubbar, som till Kongl. Maj:ts tjänst föga äro dugliga. Men såsom här både i Åbo och andra små städer kan finnas en del löst folk och sådana borgare, som äro så fattiga, att de sin taxa eller utlagor icke kunna betala, så har hos herr landshöfdingen jag anhållit att få taga sådana till ryttare för de rusthåll, som ej på något sätt själfva kunna anskaffa karlar, men blifvit svarad, att där sådana skulle finnas, så måste de tagas till soldater för rotar, som äro alldeles öde och där ingen mansperson finnes; och om något sedan öfverblifver, så skall kavalleriet däraf blifva försedt.» Naturligtvis ökades betydligt dessa svårigheter, då en ny rekrytering redan i början af 1702 måste företagas.

Äfven på värfningens väg sökte man bereda hären förstärkning. Öfverstlöjtnant H. G. v. Buddenbrock lofvade redan vid årets början att uppbringa den lifländska dragonskvadronen till 400 man och därmed göra början till ett regemente. Hans närmaste man, major M. v. Brömsen, sedermera det fallande Dorpats hjälte, liksom Marqvard blef det fallande Narvas, åtog sig att sätta upp 3 nya dragonkompanier, för hvilka folk skulle tillhandahållas ur landmilisen; som öfverstlöjtnant tog han inom kort befälet öfver denna trupp, hvilken likaledes var ämnad att blifva ett regemente.[2] Hans folk förlades till förstärkning af garnisonen i Dorpat.

---

[1] Freudenfelt hade stående rekryteringsuppdrag från slutet af 1701 och fortsatte i början af 1702 (5 bref), återkom den 25 juni till Reval. Brusiin erhöll förordnande $^{28}/_{1}$ 1702 (2 bref). B. Rehbinder har i 3, De la Motte i 5 bref redogjort för sitt uppdrag. Brefven från landshöfdingen Lindhjelm i Viborg och Bure i Åbo handla förnämligast om rekryteringen.

[2] M. v. Brömsen, 9 mars 1702. För detta år finnas från honom 11 bref.

De tre »ruinerade» fotfolksbataljonerna torde till största delen hafva rekryterats ur landmilisen. Enligt särskild kungl. resolution förfors så med H. H. v. Liwens bataljon, hvilken det redan nu var fråga om att utvidga till regemente. För vinnande af bättre utrustning anhölls, att den måtte förläggas till Pernau.[1] De la Gardies bataljon, som sluppit tämligen helskinnad undan, inkvarterades vid Fellin, ej långt från högkvarteret.

Anskaffandet af beväpning för hären gick för sig utan synnerliga hinder. Schlippenbach hade vid Erestfer fått kännbart erfara bristen på artilleri. Det var de af ryssarne då medförda 30 stora och välskötta kanonerna som till sist afgjorde slaget; Schlippenbachs lilla batteri af »2 par regementsstycken och 2 stycken trepundiga af järn» blef af fienden till största delen taget. Nu vände han sig först till generalguvernören De la Gardie med förfrågan om beloppet af de kanoner, musköter och pistoler, som kunde i Reval umbäras. Svaret blef, hvad kanoner beträffade, att inga sådana kunde umbäras, men att skrifvelse afgått till krigskollegium med begäran om behofvets fyllande från Sverige. Krigskollegiets svar blef, att enligt kungl. befallning skulle »till Riga transporteras 60 trepundiga och 30 sexpundiga järnstycken, hvaraf Schlippenbach kunde begära så mycket han fann nödigt. Öfriga vapenbehof tillgodosågos efter hand i smärre sändningar och från flera olika håll.[2]

Större svårigheter mötte vid anskaffandet af nödig beklädnad åt manskapet; Schlippenbach skref, att »arméen börjar numera blifva tämligen tunn bespunnen». På lifsmedel och andra förnödenheter rådde som vanligt stor brist, hvilken väl nu ytterligare ökats. Den 8 febr. höll Schlippenbach en konferens med ståthållarne Strokirch och Strömfelt. De förenade sig om följande oafvisliga fordringar: Arrendatorerna skulle leverera ett parti brödvagnar med dithörande anspann, hvarje amtman lämna en häst samt hela landet leverera ett parti skjortor och skor. Mot det första af dessa kraf gjorde generalguvernören De la Gardie före-

[1] H. H. v. Liwen, 26 maj.

[2] Dahlberg, 8 febr., 1,000 flintmusköter, 500 luntmusköter, 1,000 ryttarpistoler, 1,000 karbiner; 26 febr., 15 centner pistolkrut. Pistolsmed, hjulmakare och sadelmakare sändas till Dorpat för gevärens iståndsättande. — Horn, 27 mars, afsände till Dorpat »5 metallstycken och 9 järnstycken».

ställningar. Däremot ålades amtmännen att lämna hästar, hvarjämte från hvarje gods rekvirerades 8 goda skjortor eller 48 alnar lärft samt tre par läderskor, försedda hvar med 3 starka sulor, eller ock 3 karoliner i penningar. Till Strokirch (ståthållare i Riga) och än mer till Strömfelt vände sig sedan Schlippenbach företrädesvis i fråga om arméens proviantbehof.[1] Landshöfdingen på Ösel, E. Mannerburg,[2] fick (10 april) kungl. befallning om afsändandet af nödig proviant till Pernau för härens räkning. Beklädnadsbehofvet tillgodosågs efter hand i smärre poster;[3] först i slutet af april blef bristen i någon större mån afhjälpt genom sändningen af 16,000 alnar vadmal från Reval.

Synnerligen maktpåliggande var Peipuseskaderns förstärkning, så att den till våren skulle kunna någorlunda reda sig mot fiendens oerhördt ökade Peipusflotta, hvilken nu mest bestod af halfgalerer, byggda af furuvirke. Vid Embachvarfvet byggdes därför två jakter, Vivat och Carolus XII, hvardera förande 10 till 12 kanoner, vidare två galliotpråmar, hvardera förande 6 kanoner, samt ett bombardérskepp, som förde 2 mörsare. Dessutom uppreparerades en del gamla slupar och några från ryssarne tagna lodjor. Befälet öfver denna sålunda ökade sjökrigsstyrka öfvertogs af kommendörkapten C. G. Löschern,[4] under hvilken nu Jonas Hökflycht ställde sig som närmaste man. Dahlberg tog som generalguvernör (26 april) sitt afsked från krigsbestyren medelst utanordningen af 66 kanoner till Peipus, »att där employeras till fartygens bestyckande».

Liksom i förkänslan af en stundande olycka ägnade Schlippenbach verksamt intresse åt befästandet af Pernau, som underhöll förbindelsen med Sverige och i värsta fall skulle kunna bereda arméen en tillflykt. Med kommendanten därstädes, öfverstlöjtnant G. v. Schwengeln, meddelade

[1] Från Strokirch mottog Schlippenbach under detta år 36, från Strömfelt 93 bref, de flesta rörande arméens proviantering och andra ekonomiska ärenden. Under mars och april månader afsändes från Riga till armékvarteret i Helmet 618 L℔ bröd, 777 L℔ malt och 2,572 tnr hafre.

[2] Från E. Mannerburg finnas för detta år 14 bref.

[3] Dahlberg, 26 febr., sänder 200 alnar groft lärft, »ehuruväl man förmodar, att i Dorpatska orten är bättre efter det slaget än här». Strömfelt sände flera gånger beklädnadsartiklar. H. R. Horn, 7 febr., afsänder skodon till Åbo läns regemente.

[4] C. G. Löschern, 16 bref. Hökflycht värfvade båtsmän i Reval, 100 man afsändes dessutom från Karlskrona.

han sig; än mera stod han i förbindelse med fortifikationskaptenen W. G. Läw.[1] Som arbetsbiträde åt denne var en stor del af Schlippenbachs dragonregemente ditkommenderad.

Med H. J. Brandt stod Schlippenbach under hela denna tid i synnerligt liflig förbindelse; han fick från detta håll sina bästa underrättelser om fiendens planer och rustningar samt om hela tillståndet vid denna mycket hotade gräns. Liknande gagn hade han äfven af brefväxlingen med Thilaw samt med bröderna Liphart. Till förstärkning af garnisonen i Marienburg afsändes någon del af Skyttes regemente.[2]

Ryssarnes plan att till den instundande sommaren rikta ett hufvudangreppp både mot Lifland och Ingermanland anades eller förmärktes tidigt. Horn skref därom från Narva redan den 24 mars. Med anledning däraf framlade Schlippenbach i ett bref till änkedrottning Hedvig Eleonora sitt behof af ytterligare förstärkning. Detta hans steg blef ej alldeles utan sin goda verkan. Regeringen i Stockholm beslöt, att ytterligare 4 finska regementen, nämligen Nylands, Björneborgs, Nylands och Tavastehus samt Savolaks, tillsammans 4,500 man fotfolk och 1,500 ryttare skulle till lifländska härens förstärkning anslås. Äfven ankom en kungl. befallning, att en ny uppsättning af svenska rekryter skulle med det snaraste afgå till Hapsal och af dessa voro 8,000 man utlofvade för Schlippenbachs armé. Nu fick man med ens stora förhoppningar. I synnerhet visade sig generalguvernören De la Gardie uppfylld af sådana och gaf i sitt bref af den 2 maj ett sangviniskt uttryck däråt. Landmilisen antogs komma att uppbringas till bortåt 16,000 man. Därtill skulle nu komma rekryteringen af de gamla regementena, de från Finland väntade nya samt den svenska rekrytkontingenten. Han antog på grund däraf, att Schlippenbach till sommaren skulle komma att »agera med en armé af 40,000 man». Den mera betänksamme och skeptiskt anlagde Schlippenbach torde väl ändå gjort sin räkning på

[1] W. G. Läw, 10 bref under loppet af 1702. Läw fick sedermera (1704) af Schlippenbach det vitsord, att han »påtagit sig att i defension bringa det alldeles förfallna verket vid fästningen Pernau, hvilket han med största tro och flitighet mestadels bragt i perfektion».

[2] Af H. J. Brandt finnas ej mindre än 70 bref, skrifna jan.—aug. 1702. Thilaw aflät 10, J. Fr. v. Liphart 5 bref. C. G. Skytte, 3 mars, beklagar sig öfver den stora nöd hans i Marienburg varande »bussar» ledo. De rymde därifrån till Dorpat, men återsändes (Skytte, 18 april).

åtminstone hälften af den förespeglade styrkan. Men äfven med denna makt ansåg han sig nog stark att våga ett angrepp på Pleskov och därigenom taga upprättelse för missödet vid Erestfer.

Luftslotten ramlade emellertid snart, och äfven Schlippenbachs måttligare förhoppningar blefvo bittert gäckade. Den landmilis, som kunde hopbringas, var fåtalig, illa utrustad och än sämre väpnad. Schlippenbach beklagade sig däröfver (8 juni) för De la Gardie. Denne svarade, att »vederbörande oundgängligen måste blifva utblottade och oförmögne, så att själfva och pura omöjligheten ligger i vägen» samt förmenade, att »herr generalmajoren som en raisonabel man uti så beskaffadt fall, och då ingen kan obligeras öfver möjligheten, väl lär finna sig». Den finska rekryteringen gaf ett måhända aktningsbjudande resultat, men helt säkert ej på långt när det väntade.[1] De utlofvade nya regementena behöfde utrustas, och därtill kräfdes längre tid. Endast en knappt nämnvärd bråkdel anlände, medan en lifländsk här ännu fanns till; sålunda blefvo 70 man af Nylands och Tavastehus regemente förlagda till Marienburg. Hvad andel Lifland fått af den utlofvade svenska rekrytsändningen, hafva vi ej fått reda på; den blef helt säkert obetydlig. Schlippenbach begärde nu af De la Gardie (29 maj), att åtminstone öfverste M. W. Nieroth med sitt i Reval förlagda infanteriregemente måtte afsändas till förstärkning åt den lifländska hären, »alldenstund fienden med stor makt nalkas gränsen» och Schlippenbach vore »med litet infanteri försedd». Uppfyllandet af denna önskan fördröjdes, emedan regementet ännu ej fått sin mundering från Stockholm; men då denna efter en vecka anländt, bröt regementet upp.[2] Det österbottniska regementet torde hafva blifvit till någon del bortkommenderadt från Schlippenbach; Campenhausen själf låg sjuk i Riga,[3]

---

[1] Freudenfelt kom i juni till Reval med 279 ryttare och 148 hästar; hästarne voro »mycket utmattade af den svåra öfverfarten på skutorna». De la Motte medförde 147 ryttare och 183 hästar. Han fick order att med ena hälften af detta manskap postera sig vid »Peipska passet», med den andra vid Narva.

[2] M. W. Nieroth skref under året 13 bref till Schlippenbach.

[3] Campenhausen begaf sig dit i april 1702, »um sich zu curiren» samt anlita en »oculist». Han afled i Riga 1705.

och befälet öfver den kvarvarande styrkan fördes af öfverstlöjtnant J. v. Wadenfelt.

Förspelet till Sjeremetjevs tredje och största inbrott i Lifland ägde rum på Peipus samt slöts med Hökflychts hjältedöd, Löscherns nederlag och förlusten af Embachvarfvet. Nu företogs inbrottet öfver Peipus och från Ismen med en härstyrka, som tillsammans lär hafva uppgått till 40,000 man; 17,000 man kvarstannade dock i Petsjory. Schlippenbach var en god tid förut beredd på fiendens invasion och hade mer än förut gjort sig färdig att med samlad styrka möta densamma. Den 19 juli stod slaget vid Sagnitz och Hummelhof, som förstörde Schlippenbachs lifländska här och för ryssarne lade grunden till själfva Liflands eröfring.

Om valet af ställningen vid Hummelhof utlåter sig Kelch klandrande: »Det var början till vår snart följande olycka, att man lämnat Sagnitz, hvars näjd, såsom de krigserfarne tro, skall vara synnerligen bekväm för batalj, och gifvit sig in bland de Hummelhofska träskmarkerna.» Hvad vi på annat ställe[1] anfört till Schlippenbachs försvar, får från ett par skrifvelser i hans fältarkiv en egendomlig bekräftelse. Själf långt ifrån opröfvad, hade han tid på sig att rådfråga »krigserfarne» af vida högre ordning än dem prosten Kelch haft att tillgå. Han vände sig till sin gamle gynnare, dåvarande svenske guvernören i Mitau, C. J. Stuart. Dennes svar är dateradt den 19 juli, just samma dag det olyckliga slaget stod, och har således ej förr än en god tid efteråt kunnat komma Schlippenbach till handa. Han tog här först i öfvervägande, huruvida Schlippenbach borde draga sig till Dorpat, mot hvilken ort angreppet väl innerst vore riktadt, eller hålla stånd vid Sagnitz och där »låta det komma an på batalj». Båda alternativen förkastade han: »det förra», skref han, »förfaller af sig själf, sedan man vet, att förrådet är där så ringa»; det senare »synes vara betänkligt, om det icke kan ske med sådan ögonblicklig avantage, att man intet hade till att frukta fiendens stora myckenhet». Han gifver i stället anvisning till en tredje utväg — just den, som verkligen togs. »Ty är», skrifver han, »uppå min herr broders förfrågan detta mitt oförgripliga och välmenta svar, att han posterar sig vid något för-

[1] Försvarskriget i Lifland 1701 och 1702, sid. 48.

delaktigt pass, där han kan hindra fienden att gå längre in i landet, med mindre han icke kan komma med all sin force, och skulle något tätt bösk (skogssnår) eller moras därtill tjänligast vara, hvartill man alla bönder i landet uppbåda skulle att upptaga alla kafvelbroar och bryggor och igenfylla alla vägar, då jag skulle hoppas, att fiendens stora myckenhet honom mera torde skada än gagna.» Tydligen hade Schlippenbach självmant en liknande tankegång, då han valde ställningen vid Hummelhof; olyckan var emellertid, dels att fienden »kom med all sin force», dels att den ovanligt starka sommarhettan betydligt uttorkat träsken och sänkt Embachflodens vattenstånd. I ett följande bref (6 aug.) skref Stuart: »Att jag approberar min herr Broders conduite, det kan synas af mitt förra bref, hvarutinnan jag just detsamma råder, som min herr Broder utvalt hafver, och lärer det af hela världen, som därom informerade äro, för godt finnas».

Schlippenbach hade i denna drabbning 17 kanoner, de flesta dock af mindre kaliber. Men äfven detta betydligt ökade batteri blef honom till intet gagn mot fiendens oerhördt öfvermäktiga artilleristyrka, hvilken äfven denna gång utan appell afgjorde slaget. Hela batteriet blef af ryssarne taget.

Om den lifländska härens styrka i slaget vid Sagnitz och Hummelhof äro uppgifterna mycket skiftande,[1] men med en till visshet sig närmande sannolikhet kan den beräknas till omkr. 6,000 man. Någon uppgift om de många olika kårernas styrka vid tiden närmast före slaget finnes visserligen icke i fältarkivet; endast till ringa del hafva vi kunnat ur de många särskilda korrespondenserna leta fram materialet för en sannolikhetsberäkning. Till grund torde i någon mån (dock med afprutning) kunna läggas en af M. W. Nieroth i april 1703 uppsatt förslagsräkning öfver de lifländska stridskrafternas sammanlagda styrka, synbarligen grundar den sig ej på exakt kunskap om ställningen

[1] Gordon (I, 176) uppgifver efter rysk källa 9,000 man, Gadebusch 7,000. Då Bergmann (II, 77) uppger svenskarnes förlust till »mellan 1,998 och 5,490 man», torde slutsiffran i denna vidsträckta latitud grunda sig på hvad man från rysk sida kunde fått veta om härens verkliga numerär. Gordon säger, att »svenskarne ej velat tillstå, att de varit mycket öfver 5,000 man starka».

vid den tiden, utan på äldre traditionela förhållanden, så att den något när kan passa ihop med ställningen vid den tid, då slaget vid Sagnitz stod. Förslagsvis skulle då de i slaget deltagande kårernas styrka kunna uppgifvas sålunda:

Rytteri.	Åboländska rytterireg. . .	700	man	
	Karelska » . .	700	»	
	Estländska adelsfanan . . .	700	»	
	Lifländska » . . .	400	»	
	Skvadron af Svenska adelsfanan	200	»	2,700 man
Dragoner.	Schlippenbachs regemente .	600	man	
	J. A. v. Schlippenbachs drag.	200	»	
	Stenbocks	100	»	
	Buddenbrocks	200	»	
	N. de Molins	200	»	
	Albedyhlls	200	»	
	G. A. Lewenhaupts	200	»	1,700 man
Fotfolk.	Nieroths regemente	300	man	
	De la Gardies bataljon . .	300	»	
	Liwens » . .	300	»	
	Stackelbergs (nyuppsatt) .	200	»	
	Af Tiesenhausens regemente	200	»	1,300 man
				5,700

Lägger man därtill landmilistrupper, som sannolikt äfven, om ock till ringa del varit med i slaget,[1] torde man få upp förslagsberäkningen till 6,000 man, måhända något därutöfver.

Ungefär halfva den lifländska hären gick i och närmast efter detta olyckliga slag förlorad. I Schlippenbachs berättelse uppgifves förlustsiffran till 840 döda och minst lika många fångar, således bortåt 2,000 man; det tredje tusendet torde väl gått förloradt i den på nederlaget följande förskingringen och upplösningen. Gordon kan då i det hela hafva rätt då han påstår, att »2,000 svenskar miste lifvet och öfver 1,000 sårades eller tillfångatogos». Till de fallna hörde öfverstlöjtnant O. F. Brakel och major N. de Molin. Kvarlefvan af det flyende rytteriet samlade sig i

[1] Sålunda uppgifver B. W. Taube (23 juli), att hans oberpahlenska bataljon i slaget förlorade 227 gevär. Att B. v. Techlens i närheten stationerade regemente till någon del varit med i slaget, är åtminstone sannolikt.

Pernau. Schlippenbach stannade i Fellin, där han en vecka kvardröjde, sysselsatt med att uppsamla de ringa kvarlefvorna af det ännu hårdare medfarna fotfolket.[1] Med detta drog äfven han sedan till Pernau. Mannerburg utlofvade skyndsam sändning af proviant åt de nödställda trupperna. Den truppstyrka, som Schlippenbach nu lyckades åter sammanordna, befann sig på estländskt område och bildade grundlaget för en estländsk här. Den lifländska härens historia hade fått sitt tragiska slut.

Det vemodiga slutintrycket förhöjdes af den dödskamp, som de afsöndrade kårerna hade att utstå under den pågående barbariska förhärjningen af Lifland. Dit hörde Marienburgs fall, olycksödet vid Menzens hjältemodiga försvar samt H. J. Brandts nederlag och undergång på sin väg till förening med hufvudstyrkan. Till hvad förut därom är berättadt må ett par tillägg här göras. Yxkulls sista bref till Schlippenbach är dateradt den 6 aug. Han beklagar däri, att denne »blifvit lämnad så alldeles utan assistence, hvarigenom det lidna nederlaget ty värr följt», och uttalade sin önskan, att »hofvet måtte så tillbörligt gifva full satisfaction, att vi framgent under Er protection måtte glorieusement uppfylla vår dévor.» Brandt fick Schlippenbachs order att kvarstanna vid Volmar och taga befälet öfver bondeuppbådet. Han framträngde emellertid till slagfälten vid Sagnitz och Hummelhof, där han lät begrafva den lifländska härens fallna kämpar. Hans sista bref till Schlippenbach är dateradt den 13 augusti. Han uttryckte däri sina farhågor för den ryska härens framträngande söder ut, hvarigenom möjligen »staden Riga genom mordbrännande skulle lämnas åt Vulcanus.» Kort därefter blef han öfvermannad och tillfångatagen vid Volmarshof. Befälet öfver den ringa kvarlefvan af Öselska dragonerna öfvertogs af major M. Giging, hvilken från Riga skref (26 aug.), att han »pauvre kommit från den vid Volmarshof hållna aktionen.»

Den lifländska hären var nu såsom ett nedhugget träd, af hvilket ändå en stubbe står kvar, och i denna visade

[1] De la Gardies bataljon, hvilken slapp så väl undan vid Erestfer, blef nu så illa åtgången, att »den sorgliga resten» af densamma utgjorde endast 37 man (A. J. De la Gardie, 28 juli).

sig ännu bo en mäktig växtkraft. Genom ryska härens skyndsamma afmarsch till Ingermanland fick Schlippenbach tid på sig till reorganisering. Den slagna härens kvarlefva, hvilken torde hafva uppgått till högst 3000 man, samlade sig vid Pernau, hvarifrån sedan högkvarteret flyttades till Wesenberg. Hufvudstyrkan bestod af ryttare och dragoner; fotfolket var nästan totalt förstördt. I början af augusti tillkännagaf Mannerburg ankomsten af en provianttransport för de nödställda truppernas räkning. Detta var nu en ögonblickshjälp; varaktigare bistånd måste sökas hos ståthållarne i Riga, Reval och Dorpat. Det besked, som man därifrån fick, var emellertid föga uppmuntrande. Från Riga skref krigskommissarien Brådh (8 sept): »Här skall vara så utblottadt, att inte 1000 rdr i ränteriet äro att kommendera.»

Till fyllande af luckorna i den glesnade hären fanns naturligtvis föga tillgång, men något hade man dock att påräkna. Till Lifland hade anländt 500 åboländska och 300 nyländska rekryter; dessa hade kommit för sent till drabbningen, men fingo nu ingå som välbehöflig förstärkning. »Öfverste M. W. Nieroths infanteriregemente, egentligen ämnadt för Revals försvar, afstods åt Schlippenbach; likaså afstod Narvas kommendant tills vidare den Jerviska kretsens landmilisregemente under öfverste Otto Rehbinders befäl. Fortfarande var emellertid Schlippenbach i saknad af ett infanteri, som kunde ersätta de vid Sagnitz ruinerade bataljonerna. Det afhjälptes sedan i någon mån genom offervilligheten hos H. H. v. Liwen, hvilken icke blott återställde sin bataljon, utan utvidgade den till ett regemente. Länge dröjde det också, innan Schlippenbach fick återställdt det artilleri, som vid Sagnitz gått förloradt; ännu i november befann han sig utan kanoner, och först vid årets slut underrättades han från Reval, att en sändning af sådana anländt från Stockholm.

I den nya häruppsättningen blefvo visserligen de båda finska ryttarregementena samt Schlippenbachs å nyo uppsatta dragonregemente en från den lifländska hären bevarad kärna, men däromkring utväxte en alldeles ny, estländsk här, hvars upplösningshistoria har sitt eget märkliga kapitel.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ett nytt program för den historiska vetenskapen.

Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft. Von KARL LAMPRECHT. IV + 79 s. Berlin 1896.

»Nya riktningar inom den historiska vetenskapen» måste det vara af intresse för denna vetenskaps svenska vänner att lära känna, äfven när den författare, som för dem gör sig till tolk, tillhör ett annat folk än vårt och i sin framställning närmast utgår från sitt eget lands förhållanden. K. Lamprechts namn torde för öfrigt icke vara främmande för Hist. tidskr:s läsare. Hans arbeten, särskildt hans »Deutsche Geschichte», hafva funnit väg äfven utom Tysklands gränser,[1] och inom sitt hemlands historiska vetenskap är han känd och erkänd såsom en bland de främsta företrädarne för den riktning, som sträfvar att med den politiska historien jämnställa och förknippa den s. k. kulturhistoriens olika grenar, och som i synnerhet med all makt söker ådagalägga, att de ekonomiska och sociala företeelserna — »das Wirtschaftsleben» — hafva spelat en synnerligen betydelsefull roll inom hela den historiska utvecklingen.

Den nu föreliggande lilla skriften är närmast framkallad af de angrepp, för hvilka denna »wirtschaftliche Geschichtsschreibung» varit föremål.[2] Men försvaret för författarens ståndpunkt i detta stycke har svällt ut till en liten allmänt-metodologisk studie, som gör anspråk på att i flera viktiga principfrågor utdöma de »gamla riktningarna» inom historieskrifningen såsom föråldrade och gifva uttryck åt nya, verkligt moderna grundsatser. Också hafva hans uttalanden väckt betydande uppmärksamhet inom Tysklands vetenskapliga värld

---

[1] L:s »Deutsche Geschichte» finnes omnämnd i Hist. Tidskr. för 1895, öfvers. och granskn. s. 51.

[2] Senast en mot L. riktad uppsats af F. Rachfahl, »Deutsche Geschichte vom wirtschaftlichen Standpunkt» (Preuss. Jahrb. 1896, h. 1).

och redan gifvit anledning till åtskillig diskussion, så väl muntlig som skriftlig, i hvilken diskussion äfven L. själf tagit del.[1]

Under sådana förhållanden bör en redogörelse för L:s undersökning väl förtjäna sin plats äfven inom Hist. tidskrifts spalter.

* * *

Utgående från några ord af Meinecke i dennes dödsruna öfver H. v. Sybel, hvari talas om en inom den nutida historieskrifningen rådande motsats mellan en idealistisk och en »positivistiskt tänkande» riktning, kastar sig Lamprecht direkt in på den viktiga frågan om världsåskådningens betydelse för en historieskrifvares produktion. Det sker med en sats, som genast väcker uppmärksamhet. Det beror, säger L., på en missuppfattning af hela historieskrifningens väsen, när man karakteriserar dess alster efter författarnes individuella världsåskådning. »Es kann keinen wahrhaft wissenschaftlichen Betrieb der Geschichte geben, der sich abhängig dächte von den Voraussetzungen irgendwelcher Weltanschauung, möge diese idealistisch, positivistisch oder sonst welcher Art sein. Die Geschichtswissenschaft ist im Rahmen der für die Induktion geltenden erkenntnistheoretischen Kautelen und Ergänzungen eine induktive Wissenschaft; also kann nur der jeweilige Charakter des induktiven Beweisverfahrens und dessen verschiedenartige Auffassung wahrhaft wissenschaftliche Gegensätze und Strömungen in ihr begründen.» Här och endast här, i vederbörande författares olika sätt att uppfatta och tillämpa induktionens regler, har man att söka förklaringsgrunden till olika historiska riktningar. Den bekanta vetenskapliga striden om förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria och om historiens »egentliga» arbetsfält är tämligen intresselös, ty en vetenskap karakteriseras först i andra rummet genom begränsningen af sitt arbetsområde; det är på metodens utbildning, ej på

---

[1] I »Hist. Zeitschrift» (B. 76, s. 530 f.) förekom först ett kort omnämnande af utgifvaren, prof. Meinecke, till hvilket sedan anknutit sig ett meningsutbyte mellan L. och M. (B. 77, s. 257 ff.) En liflig diskussion om L:s skrift, inledd af prof. Schmoller, hölls inom »Historische Gesellschaft» i Berlin på dess sammanträde d. 8 juni 1896. (Referat i Bilaga till »Mittheilungen aus der historischen Literatur», XXIV: 3). Vidare har Rachfahl å nyo tagit till orda (i Preuss. Jahrbücher f. 1896, h. 6), replikerad af L. (i »Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft», Neue Folge I, Vierteljahrsheft 2), och denne sistnämnde har publicerat en ny uppsats, »Was ist Kulturgeschichte», hvilken i vissa punkter kompletterar den här behandlade (i nyss citerade tidskr. samma häfte).

Dessutom föreligger (i Monatsblatt 6 f. 1896 af anförda tidskrift) första afdelningen af en studie »Ueber Entwicklungsgeschichte» af prof. K. Breysig, hvilken tyckes komma att behandla ungefär samma spörsmål som L. uppställt, och ändtligen har Max Lenz ägnat det senast utkomna bandet af Lamprechts »Deutsche Geschichte» (B. 5) en utförlig kritik (Hist. Zeitschr. B. 77, s. 385 ff.), hvilken äfven innehåller åtskilliga anmärkningar mot L:s metodologiska grundsatser.

förvärfvandet af nya arbetsfält, som dess verkliga utveckling beror. Med ett ord: det är »en skillnad i metod, ej en skillnad i världsåskådning», som ligger till grund för den nutida historieskrifningens splittring i olika läger.

Hvari består då denna så betydelsefulla metodiska olikhet?

Jo, den äldre metoden är *teleologisk*, den moderna metoden är *kausal*.

Den förra finner klaven till det historiska sammanhanget i syftemålsbegreppet, »der Zweckbegriff». Historien ter sig enligt denna metod såsom en oändlig serie af isolerade enskilda handlingar, mellan hvilka sammanhanget beror på det till grund för hvarje handling liggande syftet, motivet. Från hvarje föreliggande faktum sluter den teleologiska metoden tillbaka till det föregående singulära motivet och får på så sätt till förklaring af händelsernas gång en hel kedja af singulära motiv — visserligen löst sammanfogad, eftersom ju hvarje motiv, såsom framgående ur individens fria beslut, i sig har ett moment af oberäknelighet. Därför är denna äldre historieskrifning *pragmatisk*.

Den moderna metoden åter, den kausala, anser, att det finnes en hel oändlighet af »generiskt handlande», handlingar, som framgå ur en viss vana, lefnadsställning eller allmän sinnesriktning, och för hvilka man därför knappast kan tala om personliga syften, utan blott om reella orsaker. Statistiken konstaterar dylika handlingskomplexer, historien utreder deras allmänna orsaker. Allt vidare områden af det mänskliga lifvets företeelser läggas nu för hvar dag som går under den kausala förklaringsprincipens synglas, och led för led uppvisar historien genom att använda denna metod ur hvarje orsak dess nödvändiga följd i en organiskt framväxande utveckling. Den moderna historieskrifningen är alltså *evolutionistisk*.

Endast inom ett område måste den teleologiska metoden alltid behålla sitt berättigande: den rena personhistorien. Här är nämligen fråga om i eminent mening individuella handlingar. Därför är det också, som äfven inom den s. k. rent politiska historien den äldre riktningen numera företrädesvis intresserar sig för biografien, medan samhällshistorien öfverlåtes åt den moderna forskningen.

Frågan blir då, huru den historiska metoden förhåller sig till världsåskådningen. Måste ovillkorligen en viss metod vara förenad med en viss världsåskådning — den teleologiska med en, den kausala med en annan? Naturligtvis icke. Ännu äro äfven våra *allmänna* kunskapsprinciper (Erkenntnissprincipien) oändligt långt borta från det mål, där de skulle med nödvändighet leda till en bestämd metafysisk lösning af lifvets gåta. Huru skulle då den historiska kunskapen, som af den allmänna endast är en liten del, kunna medföra ett sådant resultat? Det är därför alldeles oberättigadt att påstå, att den evolutionistiska metoden måste motsvaras af en materialistisk världsåskådning.

Lika grundlöst är det att beskylla en författare för materialism blott därför, att han betonar de ekonomiska och sociala företeelsernas

betydelse. »Jedes wirtschaftliche Thun ist psychologisch genau so bedingt wie irgend ein anderes 'geistiges' Thun; jede Summe wirtschaftlicher Errungenschaften ist genau so Niederschlag seelischer Vorgänge wie irgend ein Gedicht, ein Rechtsbuch, eine staatliche Institution.» Materialismen består i en viss psykologisk-metafysisk uppfattning, ej i sysslandet med »materiella» frågor.

Att åter den nya, kausala metoden hitintills hufvudsakligen tillämpats på dessa »materiella» områden, på de sociala och ekonomiska företeelserna, det beror helt enkelt därpå, att denna metod ännu är ung och helt naturligt först försöker sig på sådana uppgifter, som äro för den med dess hjälpmedel (statistiska o. d.) lättast att bearbeta. Låt blott dess företrädare få tid på sig, så att de hinna blifva fullt säkra på sig själfva, och de skola ej frukta att gripa sig an med »det, om man så vill, högre andliga lifvets gåtor»! —

Så långt L:s framställning af själfva grundprinciperna för den moderna metodiken. Ursprungligen utarbetad såsom ett föredrag, hvilket hölls i Leipzig i november 1896, är den här i oförändrad form tryckt. Till dessa allmänna reflexioner knyta sig sedan några anmärkningar rörande enskilda frågor, som L:s granskare, Rachfahl, särskildt behandlat.

I sin »Deutsche Geschichte» har L. vid behandlingen af den schweiziska folksagan om edsförbundets uppkomst gjort en liten digression, hvari han utvecklar, huru sagan i trots af alla sina oriktiga uppgifter dock icke till själfva sin väsensart skiljer sig från en produkt af modern historieskrifning. Folktraditionen skapade sagan ur den dunkla erinringen om det som händt; vår forskning söker »med förfinadt öga» ur den gångna tidens minnesmärken rekonstruera bilden af hvad som varit; men metoden är i grunden densamma: i båda fallen är det fantasien som arbetar, nu endast med mera »raffinerade verktyg». Häremot gör Rachfahl gällande, att det mellan sagobildningen och historieforskningen är en principiell olikhet, ty inom den förra arbetar fantasien fritt och godtyckligt, i den senare är den bunden genom ett helt system af regler och grundsatser, genom hvilka det blir oss möjligt att komma till en *säker* kunskap om det framfarna.

Lamprecht anmärker nu till en början, att Rachfahl alldeles misskänner de historiska sagornas natur och uppkomstsätt. De äro ingalunda diktens skapelser i samma mening som en nutida författares »sagor»; de hafva uppstått såsom den med hänsyn till tidens andliga lif bästa möjliga formen af historisk tradition, och just det är det ju också, som ett modernt historiskt arbete på sitt sätt vill åstadkomma.

Hvad åter angår frågan om möjligheten att med vår tids metodiska hjälpmedel komma till en fullt säker historisk kunskap, så gör L. en skillnad mellan den politiska historien — hvilken han, väl att märka, identifierar med »personhistoria» — och kulturhistorien (»die Zustandsgeschichte»).

Verklig exactitude i den historiska metoden blir nämligen endast under den förutsättningen tänkbar, att det kommer till stånd en fullkomnad psykologi, som kan läggas till grund för den historiska forskningen på samma sätt som mekaniken för naturvetenskaperna. Men äfven om en dylik psykologi en gång utvecklas, kan den dock aldrig komma att få användning på den politiska (person-)historien, ty denna rör sig med enstaka, i hvarje individuellt fall oändligt skiftande händelser och handlingar, medan ingen psykologisk regel kan uppstå annat än såsom typ för ett flertal af likartade fall. Den politiska historieskrifningen blir därför dock alltid beroende af författarens skapande fantasi; den skall aldrig »eines romanenhaften Zuges entbehren». För kulturhistorien åter kan man otvifvelaktigt tänka sig en framtid, då forskningen lyckas leda sig fram till »fullkomligare sanningar», ty det område, den bearbetar, är det generiska, kollektiva handlandets, på hvars likformiga material en psykologi verkligen kan appliceras och där följaktligen, såsom redan nämnts, den rent kausala metoden finner användning.

Rachfahl anmärker vidare, dels att L:s definition af politisk historia såsom personhistoria är alldeles för trång, i ty att under detta begrepp måste falla äfven statens, statsidéernas och statsorganismens utvecklingshistoria, dels att äfven på kulturhistoriens fält just enskilda handlingar af stora män äro de drifvande krafterna till hvarje steg framåt, — att följaktligen L:s skarpa begränsning mellan kulturhistoria och politisk historia är oriktigt uppdragen och i sig själf ohållbar. Denna anmärkning har L. icke besvarat. Däremot erinrar han om några af honom förut framställda satser angående författnings- och rättshistoriens natur, hvilka likaledes anfäktats. Den äldre författnings- och rättshistorien är, säger L., deskriptiv; den har »systematische Bilder der Zustände (eines bestimmt umgrenzten Zeitalters) nach gewissen, deskriptiv angelegten Kategorien entworfen» och sedan efter juridisk metod, alltså på *formell* väg, härledt ett senare tillstånd ur ett föregående. Den nya, evolutionistiska forskningen däremot nöjer sig icke med att fixera dylika »staatsrechtliche Zustandsbilder»; den söker uppvisa de inre utvecklingstendenser, som tagit gestalt i de yttre institutionerna. Och detta innebär ingalunda, såsom man påstått, blott en utvidgning af forskningsobjektet, utan en ny metod, en öfverflyttning af »die wirtschaftsgeschichtlich-morphologische Methode» på rättshistorien.

Denna öfverflyttning kan och bör utsträckas äfven till andra historieskrifningens grenar. Det är det karakteristiska för den evolutionistiska metoden, att den är mera intensiv, att den upplöser de hittills rådande »föreställningskomplexerna» i deras komponenter och därigenom gör framställningen i vida högre grad konkret och lefvande. Och en dylik uppgift föreligger icke blott inom författningshistorien; man finner analogier äfven inom den politiska. Just den politiska historieskrifningens störste mästare, Ranke, erbjuder här ett förträffligt exempel. Det är de »idéer», med hvilka Ranke ständigt opererar i sin framställning. Att »upplösa» dessa idéer i

deras beståndsdelar, att utreda, hvilka begrepp som i dem ingå, äfven det åligger den evolutionistiska forskningen, och L. griper sig själf an därmed i den andra afdelningen af sin broschyr, »Rankes Ideenlehre und die Jungrankianer».

Genom en kortfattad analys af Rankes ställning till det inom hvarje filosofi centrala problemet om viljans frihet klargör L. först de bärande grundprinciperna för Rankes historiska tänkande. Han finner dem vara dels en idealistisk världsåskådning i identitetsfilosofiens anda, dels en universalistisk uppfattning af historien, besläktad med den tyska klassicitetens kosmopolitism.

Ranke är en evangelisk kristen. De moment, som betinga världshistoriens gång, blifva för honom en »gudomlig hemlighet». Det är en historisk mysticism, som framför allt framgått ur en stark påverkan af Luther och hvartill de filosofiska ingredienserna lämnats af Fichte. Ranke ser i de stora historiska komplikationerna »gudomens manifestationer».

Hans kosmopolitism är ej mindre framträdande. Historien är, säger han, »till sin natur universell». Begreppen stat och nation hafva i hans framställning alltid något obestämdt, okroppsligt öfver sig och komma aldrig fullt till sin rätt. Staten framstår blott såsom »en del af världsalltet, omfattad och behärskad af dess öden».

För en historisk uppfattning, som hvilar på sådana grundvalar, måste naturligtvis de statliga och nationella krafterna blifva blott samarbetande faktorer i den *världshistoriska* utvecklingsprocessen och på samma gång direkta utflöden ur den gudomliga princip, som är denna utvecklings urkälla. Det är detta som Ranke menar med sina »idéer». »Es sind», säger han, »immer Kräfte des lebendigen Geistes, welche die Welt so von Grund aus bewegen»; »es sind Kräfte und zwar geistige, Leben hervorbringende Kräfte, selber Leben, es sind moralische Energien, die wir in der Entwicklung erblicken.» De äro »de objektiva idéerna», »de allmänna idéerna, som i sig bära människosläktets lif».

Därför blir också enligt Ranke den historiska världen icke något, som kan och bör förklaras ur sig själf, genom antagande af immanenta krafter, den vetenskapliga forskningens mål ej att skarpare och skarpare karakterisera de i brokig mångfald framträdande yttringarna af dessa krafter för att söka reducera dem till enklare immanenta enheter och leda allt tillbaka till några få urkrafter. Ranke uppgår i stället i ett stort antal från hvarandra skilda historiska rörelser med hvar sin idé såsom specifik lifsprincip, och »eben das Irrationelle ist ihm das geschichtliche Agens».

Men om grundtankarna i Rankes historieskrifning voro af detta slag — kunde han väl då bilda en skola i egentlig mening? Var det tänkbart, att de betydelsefulla förutsättningarna för hans författarskap, universalismen och den Luther-Fichteska spiritualismen, för att nu ej tala om själfva personlighetens genialitet, »å nyo skulle sammanträffa i ett hufvud med någon originalitet»?

L. ger ej ett direkt svar på sin fråga. Men han anmärker, att Rankes omedelbara lärjungar gingo andra vägar, och att man först i våra dagar kan tala om en skola af »Jungrankianer». De fördela sig på två riktningar. Den ena ställer sig utan vidare afvisande emot de uppväxande »moderna historiska disciplinerna». Den andra åter söker inrangera dessa närings- och socialhistoriska studier i Rankes idésystem.

Till den senare gruppen räknar L. sin granskare, Rachfahl, och han fattar dennes uttalanden, särskildt hans i recensionen inryckta utkast till en tysk författningshistoria, såsom ett skizzeradt program för dessa nyrankianers uppfattning.

Mot detta program riktar nu L. en utförlig antikritik. När Rachfahl söker härleda don tyska författningshistoriens utvecklingsgång ur vissa idéer, så blir detta endast en lek med ord, som på sin höjd karakteriserar, men icke förklarar densamma. Tvärt om måste själfva förklaringen, *hvarför* det skedde så och ej annorlunda, sökas just i dessa sociala och ekonomiska förhållanden, hvilkas betydelse R. velat underkänna, och det befinnes till slut, att bakom »idéerna» ofta ligga »mycket enkla utvecklingsföreteelser, hvilka ytterst hafva sina rötter i förnämligast ekonomiska förhållanden». Ofta, men dock icke alltid. Det kan icke förnekas, att vid sidan af de ekonomiska och sociala faktorerna äfven andliga äro verksamma, exempelvis de religiösa idéerna. Men dessa äro icke *ensamma* de konstituerande och särskildt icke på författningshistoriskt område; här har man att upplösa de åberopade »idéerna» i de faktiska tendenser, ideella eller materiella, som för dem ligga till grund.

Med sina anmärkningar mot Rankes efterapare finner sig L. slutligen hafva trädt i motsats äfven mot Ranke själf.

Förutsättningarna för dennes historiska grundsatser återfinnas icke i nutiden. Den nutida vetenskapen har blifvit intensivare. Den håller sig ej längre — liksom Ranke — i främsta rummet till världshistoriska komplikationer. Liksom naturvetenskapen utgår från betraktandet af cellen såsom konstituerande enhet inom organismen, så vänder sig också historieforskningen till *nationernas* lif för att uppsöka de konstituerande enkla krafter, af hvilka utvecklingen är sammansatt.

Ej heller Rankes mystiska idealism, hvilken gör det öfvernaturliga till »das geschichtliche Agens», har länge plats inom vetenskapens värld. En stor grupp af företeelser erbjuder sig nu för förnuftsenlig undersökning efter kausal metod, den utvidgar sig alltmer, och om det också finnes en annan äfvenledes stor grupp, på hvilka den metoden icke kan användas, emedan däri ingå rent personliga förhållanden, så måste det dock vara ett postulat för det mänskliga tänkandet, en framtidsuppgift, dess lösning må nu ligga aldrig så aflägsen, att lägga äfven detta sistnämnda område under förnuftsenlig behandling och förklaring.

Ranke har uppkastat frågan, om man i stort sedt kan tala om en utveckling, ett framåtskridande inom historien. Han har mångfaldiga gånger berört den, men aldrig tilltrott sig ett bestämdt omdöme.

Den moderna forskningen skall också upptaga denna fråga, men från andra synpunkter och förutsättningar och därför också med andra utsikter till dess besvarande. Den börjar nedifrån, från nationernas historia. Efter bepröfvad empirisk metod har den att med oändligt tålamod bearbeta materialet för hvarje nation hvar för sig; sedan blir dess uppgift närmast »Rezeptionen und Renaissancen als Formen lokaler und zeitlicher universalgeschichtlicher Vermittlung genauer zu untersuchen, um dann festzulegen, inwiefern in jedem einzelnen Falle eine Rezeption oder eine Renaissance eine Entwickelung über die der Rezeption oder Renaissance zu Grunde liegende Kultur hinaus herbeigeführt hat oder nicht». Redan denna uppgift är jättelik, och dock, säger L. i sina slutord, är dess lösning endast *ett* bland de många förarbeten, som kräfvas för en djupare världshistorisk insikt.

* * *

Om Lamprechts satser och teorier kunde vara mycket att säga. Historisk tidskrifts utrymme tillåter dock icke någon ingående diskussion därom; endast några allmänna anmärkningar skola därför här bifogas.

Redan den inledande tesen, att motsatsen mellan nutidens historiografiska riktningar ej har något att skaffa med författarnes motsatta världsåskådningar utan uteslutande beror på en skillnad i deras metod, klingar nästan som en paradox.

Huru skulle det i själfva verket vara möjligt annat än att historieskrifvarens världsåskådning sätter sin prägel på hans produktion? Historikern studerar gångna tiders lif i dess olika yttringar. Kan då en person, som har sin utpräglade uppfattning af lifvets frågor, sådana de te sig i hans samtid, alldeles frigöra sig från denna sitt eget väsens egendomlighet, när han riktar blicken på den tid, som varit? Det är, anmärker Meinecke träffande, ungefär som för att försöka »hoppa öfver sin egen skugga». Må vara, att historiens metod är empirisk och att dess resultat böra gifva sig själfva ur det material, som föreligger. Redan i själfva sofrandet af detta material, som lägges till grund för framställningen, i bedömandet af hvad som är viktigt eller oviktigt, än mera då i sättet att sammanställa de olika fakta, att *förklara* händelser och företeelser, värdera motiven till en handling eller faktorerna i en utveckling — i allt detta *måste* författarens individualitet framträda, om ej det hela skall blifva ett blodlöst konglomerat af utan förmedling sammanförda, med metodikens rent tekniska hjälpmedel konstaterade data och fakta.

Det synes också vara tydligt, att Lamprecht själf ej riktigt tänkt sig in i konsekvenserna af sin sats. På flera andra punkter uttalar han sig i rakt motsatt riktning. Så när han vid sin jämförelse mellan den nutida historieskrifningen och den medeltida sago-

bildningen så skarpt betonar, att det äfven i den förra är författarens egen fantasi, som skapar bilden af det framfarna,[1] och när han med så stor ifver och vidlyftighet utreder och bevisar, hurusom Rankes världsåskådning bestämt grundkarakteren af hans författarskap. Så heter det vidare på ett annat ställe: »än i dag har det icke lyckats någon, som skrifver historia, att fullständigt utplåna sitt eget jag och låta intet annat än tingen själfva tala»;[2] ja, han har t. o. m. helt kort före det här anförda arbetets författande rent ut förklarat, att den historiska metoden »i den viktigaste punkten, nämligen i själfva sättet för sin användning, beror af forskarens världsåskådning».[3]

Hvad åter beträffar den så starkt framhållna motsatsen i metod, skillnaden mellan en teleologisk och en kausal historieforskning, så kan anm. ej undgå att finna den skäligen konstruerad. Såsom L. själf mycket riktigt anmärker,[4] består det i grunden dock icke någon sträng väsensskillnad mellan begreppen syfte och orsak. »Betraktar man det tänkta resultatet af en händelse såsom dess orsak, så blir denna orsak identisk med ett syfte.» Men om begreppen äro så nära befryndade, bör det väl redan däraf vara tydligt, att motsatta system ej på dem kunna grundas. — Att det inom samhällenas lif finnes ett stort område af »generiskt handlande», hvilket framgår ur »generiska motiv», motiv, som återfinnas hos en hel klass eller en hel generation af människor i en serie af analoga fall med föga eller intet af individuell differentiering, det lärer ingen bestrida. Men väl må man fråga, hvarför termen »kausalitet» här skall så strängt urgeras. Menar L. med sin kausalitet i det generiska handlandet en kausalitet af samma art som naturlagarnas, nödvändiga följder ur opersonliga orsaker, då får den kausaliteten intet rum inom historien, ty »all historia är personhistoria», förklarar L. själf,[5] och personligheternas lif, äfven det samhälleligt gemensamma, måste naturligtvis utveckla sig i personliga, fritt och medvetet uppfattade viljehandlingar. Är åter L:s kausalitet endast ett annat namn för de visserligen personligt verkande men för en större eller mindre grupp af människor gemensamma motiv, hvilka genom sitt framträdande i massa också kunna i massa, såsom en allmän tendens, en allmän regel, karakteriseras och undersökas, då är den icke något nytt. Ty hans påstående, att den äldre riktningen inom historieskrifningen härleder »hela historiens förlopp ur isolerade enskilda handlingar», ur »ett personligt syfteshandlande i eminent mening», ur »singulära motiv», är ju en ren absurditet. Han har

[1] Om »den vetenskapliga fantasien» kan också jämföras L:s ofvan anförda uppsats, »Was ist Kulturgeschichte» sid. 93.

[2] L:s »Deutsche Gesch.» IV. 2:dra uppl. sid. 183.

[3] I en uppsats i festskriften till Gustav v. Mevissen, Köln 1895. Citatet är anfördt af Meinecke (Hist. Zeitschr. 76 s. 531). L:s försök att bortförklara motsägelsen (Hist. Zeitschr. 77 s. 259, noten) är fullkomligt misslyckadt.

[4] Alte und neue Richtungen, sid. 5.

[5] Hist. Zeitschr. 77 s. 258.

själf i sin framställning af Rankes »idéer» gifvit ett slående bevis på, huru just den äldre historieskrifning, som i Ranke gärna erkänner sin mästare, förstår att uppfatta och klarlägga allmänna krafter i folkens lif.

Oklar är likaledes definitionen af politisk historia såsom personhistoria. Ty *all* historia är personhistoria, såsom nyss med L:s eget uttryck anmärktes, om ordet tages i allmän bemärkelse. Fattar han det åter i mera inskränkt mening, såsom historien om de särskildt framträdande personligheterna, då blir definitionen, såsom också granskarne anmärkt, alldeles för trång.

I frågan om möjligheten af en säker historisk kunskap förefaller det, som skulle hvarken L. eller hans vederdelomän hafva med önskvärd klarhet skilt mellan det rent faktiska konstaterandet af händelser, handlingar och företeelser hvar för sig och uppvisandet af det inre sambandet dem emellan — det historiska sammanhanget.[1] Det förra torde väl med en utbildad metodiks hjälp få anses vara i allmänhet uppnåeligt, lika visst som i det senare afseendet historieskrifningen, just på grund af författarnes olika individualitet, aldrig skall »eines romanenhaften Zuges entbehren». Att detta, såsom L. förmenar, skulle gälla endast den politiska historien, ej kulturhistorien, är ett påstående, som ej har annan grund än förf:s uppkonstruerade olikhet i metod för de båda forskningsområdena och därför faller med denna.

Däremot synes L. väl hafva träffat det karakteristiska i de moderna historiska riktningarna, när han angifver dem såsom mera intensiva, såsom sträfvande att upplösa vedertagna »föreställningskomplexer» i deras komponenter och tränga de inom samhällena verkande krafterna närmare inpå lifvet. Men månne den förtjänsten tillkommer endast *den* riktning inom den moderna historieskrifningen, som L. själf representerar? Man kan i mycket gilla kritiken af Rachfahls jongleri med »idéer», hvilkas egentliga innebörd och ursprung han icke kan eller vill förklara — men att i samma andedrag göra denne till typen för »nyrankianerna» är att missbruka Rankes namn och utgår från en fullständig missuppfattning af hvad *denne* förstått med idéer.

Hela kapitlet om Rankes »idélära» är nämligen väsentligen förfeladt. Ranke ser, det är sant, i idéerna andliga krafter, som till sitt innersta väsen äro utflöden af det gudomliga, men ingalunda i den mening, L. framställer saken, såsom något slags mystiska väsensenheter, som utifrån helt tvärt fixa och färdiga sättas in i mänskligheten för att verka sitt verk. Idéen är för Ranke helt enkelt en andlig rörelse i människornas sinnen, visserligen ytterst framsprungen ur den gudomliga källa, som är *alltings* upphof, men i världen framträdande på helt naturligt sätt, såsom en genial tanke hos en stor man eller en småningom framväxande tankeriktning hos den

[1] Ej heller Bernheim iakttager denna skillnad; jfr hans »Lehrbuch der historischen Methode» s. 106—119.

stora mängden; ofta — i synnerhet i det senare fallet — uppstående ur hvad vi kunna kalla rent naturliga orsaker, andliga *eller* materiella, och sedan i sin utveckling sammanhängande med och påverkad af dessa mänskliga förhållanden. Att detta är Rankes uppfattning, framgår uppenbarligen af L:s egna citat.

Men sålunda rätt fattad, torde denna Rankes »mystiska» idé ej heller för L. vara något främmande begrepp. Äfven han erkänner naturligtvis, att det inom mänskligheten finnes dylika andliga rörelser, fastän han kanske oftare kallar dem »tendenser» än »idéer».[1] Och så befinnes då till slut Rankes »idélära» egentligen endast däruti skilja sig från L:s, att den förre med sin utpräglade ideella lifsåskådning känt sig böra äfven såsom empirisk forskare hänvisa till det gudomliga såsom världsalltets och världsutvecklingens yttersta grund, medan den senare icke vill höra talas om något sådant, utan söker skjuta hela den frågan ifrån sig.

* * *

Totalintrycket af Lamprechts skrift måste blifva tämligen blandadt.

Hans sträfvan att framträda såsom bäraren af en principiellt ny historisk metod skjuter uppenbarligen öfver målet. Hela hans afvikelse från den äldre metoden reducerar sig vid närmare betraktande väsentligen till ett par punkter, hvilka han själf frånkänt hvarje principiell betydelse: en utvidgning af forskningsområdet öfver det sociala och ekonomiska lifvets företeelser — hvilken utvidgning för öfrigt väl numera, så länge den hålles inom lämpliga proportioner, *allmänt* erkännes såsom berättigad — och en viss afvoghet mot hvarje yttring inom historieskrifningen af en ideell världsåskådning, hvilken afvoghet, sammanställd med L:s nyssnämnda speciella forskningsintressen, torde göra det ganska förklarligt, om han oaktadt alla sina protester af sina antagonister karakteriseras såsom en materialistisk historieskrifvare.

Men trots detta och trots både motsägelser, oklarheter och ojämnheter är det lilla häftet dock obestridligen intressant. Det ställer en hel mängd historiska principfrågor under debatt, och detta i många stycken med en originalitet i synpunkter och en flykt i tankegången, som verka både intresserande och väckande, om ock ej alltid öfvertygande. Vissa partier, t. ex. utredningen af fantasiens betydelse för historieskrifningen, af de sociala och ekonomiska studiernas berättigande, af den moderna historieforskningens »intensitet» o. s. v., äro af slående sanning, och det hela måste erkännas utgöra ett käckt och uppfriskande inlägg i den metodologiska diskussionen.

Nils Edén.

[1] Jfr. t. ex. L:s Alte und neue Richtungen, sid. 69—71. och hans Deutsche Geschichte II s. 355 (2:a uppl.).

Ett uppträde i Kongl. Maj:ts fyrkant 1655.

Nedan relaterade tilldragelse, en liten sedebild från 1600-talet, blef föremål för ett särskildt protokoll i rådet. Den ene af parterna, dåvarande landshöfdingen och nyligen utnämnde friherren Ernst Johan Creutz, den tiden en 35 års man, uppnådde 19 år senare (1674) den åtrådda rådsvärdigheten.

Den 14 Julii 1655 var i rådhkammaren församblade H. R. drotz., H. R. cantzlern, H. Åke Axelsson, G. Johan Oxenstierna, H. Knut Posse, H. Erich Gyllenstierna, H. Sewedh Bååt, H. Bengt Skytt, H. Carel Mörner, G. Jacob De la Gardie, H. Paull Kewenhüller, H. Wilhelm Taube, H. Arvedh Forbus, G. Clas Tått, H. Gustaff Horn, H. Erich Sparre.

H. R. cantzlern proponerade att, emeden några injurier vore förluppne och af landzhöfdingen Ernst Creutz mot h:r Carel Mörner i K. M:tz 4:cant föröfvade, hade H. M:t befallat, att R. rådh schulle samma sak företaga och scherschåda, efftersom H. K. M:t hafver och dragit stort misshagh till en sådan act, så vel derföre att det var schiedt mot en, som höga öfverheten hafver benådat mädh riksråds embete, såsom ock att det i H. May:tz mak är tilldragit, der doch en privat mann vill hafva sin rättighet och fridh i sitt egit hus, huru mychet mer H. M:t vår nådige herre och konung.

H. Carel Mörner: Beklagar sig, att han är råkat uthi denne olycken. Han [Creutz] hade uthi 4-canten uthen annars nervaru uthbrustit med desse injurierne, dock var han så druckin, att han inthet mindes hvadh han hafver sagdt; hafver ock andra dagen låtit genom sine uthschickade sökia hånom om förlåtelse, då och han hafver, så vida hånom anstode, gifvit hånom alt till, men efter saken lichvel tillförende var angifven för her riksmarschalken och derpå förebracht H. K. M:t, vet han inthet hvadh vidare herpå kan föllia. Hade eliest gierna på annat sätt revancherat sigh, der han dertill hade fått dispensation.

H. Riksdrotzeten: Men hvadh för ordh äre fälte af hånom?

H. C. Mörner: Han hade sagdt: *I äre mechte högfärdige nu, I kännen inthet annat folk, sedan I äre blefne riksrådh. Men scham tage den, som achtar någon riksrådh, fast jagh intet äret. Mine barn kunne vara så ner till kåmma i rådet som edre.* Derpå hafver han [Mörner] svarat: *Bevare Gudh, jagh hafver inthet emot eder. I villen migh ann i halsen, men her är icke rum nu dertill.* Gick dermed ifron hånom till h. Gustaff Horn. Han kom effter och sade åt en ock annan: *du est en erlig karl, du est en erlig karl,*

picquerandes dermedh honom. Han nödgades fördenschull gå uth och fan så h. Siffenback (sic!), för hvilken han beklagade hvadh schiedt var. Sedan hafver han ock gifvit saken tillkenna för h. riksmarschalken.

H. Riksdrotz: Han hade ju ock sagdt: *min veria schall schiära så vel för migh som en af riksrådh*, exaggererandes att sådant inthet stode att lida och toucherade hela senaten.

H. Carl Mörner: Ja det hafver han ock sagdt, dock ingen hörde mer derpå.

H. Rikscantzlern: Det är inthet den förste fauten; viste vel att leggian det före, som schulle kunna schillian från sitt landzhöfdingdömme. Han är alt för högdragen. Men heremot måste ingen af rikets rådh mene det, att han för sitt kall schull får giöra hvadh han vill, uthan effter öfverheten hafver beneficerat en medh den digniteten, schall en så mycket mer beflita sig att comportera sig som sigh bör. Improberade och det, att någon, som i rådet sutte, schulle sökia medh slagsmål revanchera sig. Heruppå infordrades Ernst Kreutz.

H. Rikscantzlern: förhölt hånom, att K. M:t hafver förnummit, det han i K. M:tz 4-cant hafver lagdt sigh i träta mädh H. Carel Mörner, och hånom injurierat, medh detsamma inthet förschonandes K. M:tz mak, hvilket H. M:t illa upptager, och är der öfver hel otåligh, ty man vet det, att en gemen man niuter sin rättighet och fridh i sitt hus, så mycket mer H. M:t, som alla böra respectera. Dertill kommer att han lichvel är en född adelsmann i landet, och hafver tillförende beklädt embete[1] i håfrätten och är nu benådat mädh landh och län och schulle inthet bättre vetta en således sigh comportera; meriterade derföre blifva straffat, så att han viste en annan gång att taga sigh vara för slikt.

Landzhöfd. Ernst Creutz: Han hafver medh stor ånger förnummit, att K. M:t vår nådige konungh hafver medh onåder förnummit den olycksamme och otidige acten, som af honom begången är. Contesterar för Gudh och deras Ex:cier, det han hafver altidh beflitat så att stella sig, att han altidh och stadigt måste niuta och hafva en nådigh öfverhet. Beklagar öfver den olycka han är råkat uthi aldeles mot sin villie, contesterandes emot deras Ex:cier att det giör honom hierteligen ondt, tillschrifver alt det ruset han den daghen hafver mot sin vilia fått. Han hafver och låtit afbediat hos velb:e h. Carel Mörner genom tvenne cavalieri och fått derpå hans gode tillseijelse, att han ville tillgifva hvad honom vore schiedt. Konungens mak belangandes, så vet han, huru man i sådant rum bör omgås, men tillschrifver hvadh schiedt är sin olycka och drykenschap. Hvarföre hafver genom h. riksmarschalken han ock låtit afbedia detta felet hos K. M:t, beder änn nu att deres Ex. och dhe v. h:r ville medh milde anse hvadh nu schiedt är, inthet ex proposito, uthan genom en olycksam hendelse, och änn ytterligare hos K. M:t denne saken till

[1] Creutz blef 1644 assessor i Svea hofrätt.

hans bästa förmedla. Han vill beflita sig förmedelst ett bättre comportement och all underdånig tienst försona hvad nu kan vara schiedt.

Carel Mörner contesterade att han hafver uppå hans begäran gierna gifvit hånom till, så vida hånom anstår, beder och för hånom att deres Ex:cier tecktes fella ett gått ordh för hånom hos K. M:t.

H. Rikscantzl. förholt hånom, att ruset kan inthet excuseran; effter han hafver detta felet, så schulle han bätter achta sigh. Hvadh schall han giöra, der han allena regerer i sitt lehn, som hånom företrodt är? Han borde vetta annorledes ställa sigh. Han får nu se, huru han svarar till detta.

Han svarade, att han så hafver stelt sig och hereffter, näst Gudz hielp, så varder sigh förhållandes, att K. M:t och deras Ex:cier varda dertill hafvandes ett gått nöie. Togh derpå afträde.

Consulterades dereffter, hvadh vore i saken att giöra. Mentes: effter han bådes före, och det inthet vore schiedt ex proposito, item hade förlikt sig medh H. Carl Mörner, kunde man saken inthet stort exaggerera vidare, uthan tagana ad referendum till Kongl. May:t.

Infordrades åter landshöfd. Ernst Creutz. H. Rikscantzl. varnade hånom, att han achtar sigh för sådana fel och för dryck, på det han icke må råka i någon större olycka; sammaledes att han i sitt landzhöfdingdömme så steller sigh mot högh och lågh, att inthet klagmål må kåmma på hånom. Hvadh nu vore schiedt, ser han fuller vara af ruset kommet. Villia referera H. M:t hvadh i sakens examine är passerat och vilia än fella ett gått ord för hånom hos H. M:t, att det han denna gången hafver begått må blifva tillgifvit.

Landz. Creutz: Badh än ytterligare att deras Exc:cier tecktes öfverse medh detta felet; han ville så comportera sigh, att K. May:t schulle hafva deraf ett nådigt behagh. Tackade och, att deras Ex:cier och dhe v. h:r ville hos K. M:t intercedera för hånom, att H. M:t ville så her effter som tillförende vara hans nådige herre och konung. Recommenderade sigh i deras Exc:s gode gunst. Togh dermedh afträde.

Svenska och finska studerande vid universitetet i Halle 1693—1744.

Under de pietistiska stridigheterna försökte svenska regeringen på allt sätt motarbeta de nya ideernas inträngande i landet. Censuren af utländsk litteratur var sträng, och särskild uppmärksamhet ägnades åt universiteten i Tyskland, på det att enheten i religionen

icke skulle råka i fara genom den vid nämnda läroanstalter studerande ungdomen. Åtskilliga kungliga förordningar emanerade i detta syfte, ibland andra det kända ediktet från Lusuc, där det heter »att ingen för Studiernes skuld skal uppehålla sig vid the misstänkte och berychtade Academier i Tyskland, i synnerhet thärest thet så kallade Pietisteriet mäst läres och yrkies». I främsta rummet åsyftades härmed universitetet i Halle, hvaremot universitetet i Greifswald rekommenderades såsom ägande ortodoxa lärare. Oaktadt förbudet besöktes dock universitetet i Halle under pietismens glansperiod af jämförelsevis många svenskar och finnar, såsom synes af nedanstående förteckning, hvilken är ett utdrag ur matrikeln vid nämnda universitet. I matrikeln äro namnen i alfabetisk ordning, men jag har ordnat dem kronologiskt, anseende detta vara mera ändamålsenligt. Emedan man har ytterst knappa underrättelser om de i Halle studerande nordborna, och den nyligen utkomna »Geschichte der Friedrichs-Universität zu Halle von W. Schrader» icke tager hänsyn till detta universitets betydelse för den skandinaviska Norden, hoppas jag att denna nakna förteckning skall lända forskningen till någon nytta.

* * *

1693.	6	Oct.	Granatenhielm, Gustav. Suecus.
1694.	5	Juli.	v. Schmiedtberg, Frid. Eqv. Suec.
—	7	Juli.	Ribbing, Conr. Baro. Suecus.
—	7	Nov.	Burgman, Gabr. Joh. Suec. th.?
1695.		Nov.	v. Schmiedtberg, Lud. Eqv. Suec.
1696.	16	Mai.	v. Schaar, Joh. Baro. Suecus.
—	25	Mai.	Kraka, Jonas. Lond. Scan. Suec.
—	25	Mai.	Noordenhielm, Nic. Suec.
—	25	Mai.	Noordenhielm, Dan. Suec.
1697.		Jun.	Petersen, Abrah. Holmens. Th.
1699.	11	Apr.	Kock, Andr. Holm. Suec. th.
—	16	Jun.	Petersen, Jac. Holmens. Th.
—	3	Sept.	König, Christian. Holm. I.
—	3	Nov.	Litmann, Joh. Holm. Suec. J.
1700.		Maj.	Emzen. Jon. Wermeland. Suec.
—		Maj.	Lanner, Jonas. Sueco. Smoland.
—	15	Nov.	Grunhagen, Joh. Dietr. Nobil. Holm. suec.
1701.	1	Apr.	Aurivillius, Olaus. Gevalia. Suec.
—	10	Aug.	Kalling, Carl. Holm. suec.
1702.	15	Jan.	Klerk, Palaemon. Suec.
1703.	20	Nov.	Telijn, Elias. Ostrobotnia. Suecus. Th.
1704.	22	Nov.	Beckman, Johannes Jon. Ostrobothnia. Suec. Th.
1705.	31	Mart.	Franck, Johann. Suecus. Holmens. I.
—	16	Maj.	Aimelaeus, Andreas. Suecus. Th.
—	21	Oct.	Hierpe, Petrus. Suecus. Iur.
1706.	10	Juli.	Herlin, Gabriel. Suecus. Th.

1707.		Mart.	de Brunner, C. R. Nobilis. Suecus. Iur.
1711.	25	Aug.	Wijkbladt, Carolus. Suecus. Stockholm. Th.
—	17	Sept.	Lur, Andreas. Neovia. Suecus. I.
1712.	28	Aug.	Wadsteen, Matthias. von Svedn? und Viborg. I.
1713.	21	Jan.	Güllenstube, Tege. Gustavus. Eqves suecus.
1717.	9	Oct.	Gottlieb, Michael. Finnus. Th.
1720.	17	Sept.	Kalkbrenner, Jo. Adam. Holmio. Suec. Th.
—	3	Oct.	De Loescher, Jo. Andreas. Suecus. I.
1721.	26	Maij.	v. Philander, Petrus. Suec.
1722.	7	Febr.	Strobel, Georg Friedrich. Stockholm. M.
—	19	Oct.	Psilanderhielm, Jacob. Holm. Suec. I.
—	19	Oct.	Psilanderhielm, Johannes. Holmi. Suec. I.
1723.	14	Sept.	Martin, Roland. Gevalia. Suec. I.
1724.	20	Oct.	Bonde, Leonhard. Nobilis. Suecus I.
—	29	Oct.	Wanrave, Jacob. Suecus. Iur.
1725.	28	Apr.	von Stade, Dietr.? Eqves Suec. I.
1726.	19	Febr.	Eckman, David. Stockholmensis. Suecus.
—	9	Nov.	Lindenbaum, Gustav. Suecus. M.
—			De Palbitski, Alexander. Eqv. Suec.
—			'Silberströhle, Carol Ludovic. Stockholm.
1727.	6	Oct.	Hasselborn, Nicolaus. Suecus.
—	6	Oct.	Ekeblad, Claudius. Comes. Suecus.
—	9	Dec.	Baner, Joh. Mauritius L. B. Suecus. Iur.
—	9	Dec.	Harmens, Gustavus. Suecus. M. D.
1728.	8	Jan.	Posse, Carl H. L. B. Suecus Iur.
—	16	Sept.	Bonde, Carolus. Comit. Suecus.
—	16	Sept.	Horn, Gustaph Jacob. Lib. Bar. Suec. Iur.
—	15	Oct.	Kruse, Jonas Gunnarsson. Suecus. M.
—	18	Oct.	Posse, Mauritius. Suecus.
—	18	Oct.	Rosen, Nicolaus. Suecus M.
1729.	27	Maij.	Lillie, Claudius. L. B. Suecus.
—	13	Sept.	de Hildebrand, David Henricus. Eqv. Suecus. Iur.
—	15	Sept.	Alstrien, Fridericus. Dalecarlia. Suecus. Iur.
1730.	8	Febr.	v. Brunerhielm, Samuel. Nobilis. Suecus Iur.
—	8	Febr.	De Linnerhielm, Pierre. Nobilis. Suecus Iur.
—	28	Apr.	Bonde, Gustav G. Nobilis Suecus. I.
1731.	9	Oct.	Tonner, Peter. Nylando. Finn. Th.
1732.	31	Mart.	Schützer. Holmiensis. Iur.
—	2	Apr.	Brassig, Elias. Suecus. Th.
—	2	Maj.	Schützer, Joan Christoph. Holmia. Suec. Med.
1733.	10	Oct.	Bürgesohn, Petrus. Gev. Suec. Iur.
1734.	21	Aug.	Adlerbielcke, Laurent Andreas. Stockholm. Iur.
—	10	Oct.	de Posse, Georgius Mauritius. Lib. Bar. Suec. Iur.
—	12	Nov.	De Mellin, Dn. Georgius Detlaus. Comes. Suec. Iur.
1736.	2	Oct.	Fagermann, Petrus. Sconia. Suecus. Th.
1737.	27	Maij.	de Wolfradt, Carl Gustav. Eqv. Suec. Westra. Iur.
—	5	Junij.	Ulander, Joannes. Westerbottniensis. Th.
1738.		Juni.	de Schwerrin, Jacob Philipp. Suecus. Iur.

1739.	10 Oct.	Janisch, Nicolaus. Wiburgensis. Iur.
—	16 Oct.	Alopaeus, Magnus. Wiburgensis. Th.
1740.	29 Aug.	Schröder, Georgius Claudius. Calmaria Suecus. Th.
—	29 Aug.	Schröder, Carolus Gustavus. Calmaria Suecus. Th.
—	31 Oct.	Böckmann, M. Jonas. Suecus. Med.
1741.	27 Jul.	Wallmann, Christian Ulrich. Suecus. Gottenburg. Iur.
—	19 Oct.	von Roepstorff, Friedrich Matthias. Eqv. Suecus. Iur.
—	27 Oct.	Drijsen, Andreas. Upsal. Suecus. Iur.
—	28 Nov.	Ribbing, Lennart. Suec. Iur.
1742.	25 Apr.	Aurivillius, Carolus. Stockholmensis. Th.
—	28 Sept.	Alm, Johannes. Suecus. Th.
—	16 Oct.	Uggla, Carl F. Ost Gothia. Iur.
1743.	13 Sept.	Gyllenstjerna, Göran. Comes suecus. Iur.

J. S. Pajula.

Ett bidrag till historien om folkväpningen i Sverige 1788.

I Riksarkivet förvaras följande bref från kronofogden Halldin, som ger en liten upplysning om tillvägagåendet vid den ryktbara organiseringen af folkväpningen 1788.

Stormägtigste allernådigste konung.

Hos Eders Kongl. Maij:t anhåller jag i djupaste underdånighet att få andraga efterföljande.

Då E. K. M. år 1788 ankom till Dalarna, hade jag den nåden att ifrån Åls socken till Mora vara E. K. M. följaktig samt der afhöra E. K. M:s nådiga proposition till allmogen. Ledsen öfver deras villrådighet samt anmodad af herr öfversten Tersmeden att härom vidtala allmogen uti mitt fögderie, for jag samma dag till Rättviks sokn och underrättade allmogen om E. K. M:s nådiga villja samt försäkrade mig om deras bifall, och hvilket jag genom en ifrån allmogen därstädes författad skrift hade den nåden att vid Lerdals gästgifvare gård till E. K. M. aflämna. Derifrån var jag E. K. M. till Leksand följacktig, och under det E. K. M. spisade middag, underrättade jag äfven här allmogen om E. K. M:s nådiga villja samt tog af dem löfte att de med hurtighet skulle svara ja på E. K. M:s nådiga proposition och icke stå och tvika såsom Mora karlarne gjorde.

Så snart upsättningen af fricorpsen uti mitt fögderie var förrättad, reste jag med bref till E. K. M. neder till Götheborg, hvarest jag hade den nåden att 2:ne gångor blifva till E. K. M. inkallad, och under denna resa underlått jag icke att, hvarest jag framfor, gifva tillkänna dalkarlarnas beredvillighet att gemensamt gripa till vapen.

Då E. K. M:s befallning kom att de svartklädde dalekarlarne, hvaraf jag har de mästa i mitt fögderie, skulle till Drottningholm, följde jag med herr öfversten Tersmeden och bilade de svårigheter, som dervid mötte, samt besörgde om deras hastiga utredande och afsändande.

Till vargerningens upsättande kunde icke herr generalmajorn baron Beckfrijs förmå allmogen, utan måste han med oförrättad ärende efter flere häftiga utlåtelser af allmogen begifva sig utur Leksands socknestuga. Sedermera ankom ytterligare befallning att som allmogen icke ville lämna en vargernings karl af hvarje hemman, så skulle de i det stället utrusta 2:ne fricorpser af hemmanet; till värkställande hvaraf jag feck herr generalmajorn baron Beckfriis ordres att först expediera detta i mitt fögderie, sedan den öfriga delen af dal-allmogen förut yttrat sig att de ville rätta sig efter hvad detta fögderiets invånare inginge. Vid detta tillfälle trodde jag mig blifva af herr generalmajorn baron Beckfriis eller någon annan understödd, i synnerhet som allmogen då förr var upretad till motvillja, men sedan pålysning derom skedt och tiden inföll, svarade herr generalmajorn baron Beckfriis mig, att han icke tänkte vidare tala vid dem derom, utan kunde jag nu fara och försöka hvad jag med dem uträtta kunde; i anledning hvaraf jag for till Leksand och efter slutad gudstjänst, dock innan socknestämman började, sammankallade och rådgjorde med dem, som jag förut viste vara mig tillgifne, ty att med stränghet förmå detta fålk viste jag förut huru litet man uträttar, utan snarare bör man deltaga uti deras besvärligheter; och hvarigenom de försäkrade mig att villja ingå uti hvad jag för dem fan bäst och nyttigast. Sedermera hemtades allmogen i socknestugan, hvarest jag projecterade för dem att blifva vid den första befallningen och anskaffa vargernings karl af hvarje hemman, hvilka de påföljande dagarna blefvo hos mig upviste och aproberade, samt åtta dagar derefter svuro fanan i Falun och då genast afmarscherade till Gefle.

Framhärdar med djupaste underdånighet stormägtigste allernådigste konung

Eders Kongl. Mayest:s
troplicktigste undersåte
Fredr. Halldin.
Kronofogde i Nedan Silljans fögderie.

Utlåtande af lagman G. Poppius i författningsfrågan 1809.

Det är bekant att 1809 års grundlagsstiftare på ett synnerligen lyckligt sätt sökte hålla medelvägen mellan de ytterligheter, som representerades å ena sidan af frihetstidens statsskick, å den andra

af den gustavianska tidens, sådant det utvecklade sig efter 1789; likaså att man fäste ej ringa afseende vid 1772 års regeringsform såsom betecknande ett icke alldeles oäfvet försök att finna den konstitutionella jämvikten mellan statsmakterna. Det Håkanssonska förslaget till regeringsform är längesedan kändt såsom ett första uppslag till grundande af något nytt. Om de idéer, som hos de politiskt tänkande och upplyste gjorde sig gällande, vittnar äfven här nedan aftryckta utlåtande af dåvarande lagmannen Gabriel Poppius. Poppius var påtänkt som medlem af den kommitté, som regeringen redan innan riksdagen tillsatte för att förbereda frågan. Han lärer emellertid ha dragit sig undan från aktivt deltagande och något yttrande af honom synes ej vara kändt (jfr Sandegren, Till historien om statshvälfn. i Sverige 1809, s. 17). Att han ej alldeles hållit sig tillbaka är emellertid tydligt. Hans utlåtande är försedt med följande påskrift: *P. M. i anledning af fråga om ny constitution 1809 af G. P. inlämnad till Riksdrotzet.* Den närmare tidpunkten för inlämnandet känna vi ej. Det är dock af innehållet uppenbart att det skett före riksdagen. Handlingen, som nyligen jämte några andra papper af statsrådet Poppius' dotter lämnats till riksarkivet, har af dr Westrin meddelats redaktionen.

* *
*

Då fråga är om en så vigtig stadga som ett rikes constitution och en sådan fördelning af de till styrelsen hörande majestätsrättigheter emellan konung och nation, som tryggar allmän säkerhet och bibehåller å ena sidan medborgares frihet, men å den andra executiva magtens styrka och drift, utan att de må lända hvarandra till intrång, så vore väl nationens representation ett af de första föremålen för uppmärksamhet. Att den i vårt land från ålder varit och är felagtig, medgifves af alle upplyste. De fyra stånden medför en i sakens natur grundad jalousie. Hvartdera har i sin sammansättning fel, som gå emot ändamålet. Att detaljera dessa fel lär ej behöfvas. Ett af de betydligaste är, att en ganska ansenlig och i statens tunga deltagande folk-klass, jag menar ofrälse possesionater och proprietärer, äro uteslutne från all riksdagsrätt och national representation. Skulle rättelserne svara emot behofven, blefve en total omstöpning af nöden. Ett slikt projekt fordrade ej allenast mycken öfverläggning utan ock jemförelse med andre constitutioner, för att däraf utleta hvad till vårt lands enskildta läge och omständigheter vore lämpeligt. Sådant är ej ett hastverk, och att komma till ändamålet begriper jag ej annat än att ett särskildt constitutions utskott därtill borde nedsättas med viss tillräckelig förelagd tid, åtminstone af några månader, att med ett slikt projekt inkomma. Sakernas närvarande ställning, vacklande genom in- och utvärtes skakningar, torde ej till en början vara den mäst gynnande för ett sådant arbete. Då hvarken tid gifves eller till äfventyrs fria händer att göra en beqväm och fast nybyggnad, måste man förmodeligen

reparera den gamla och förfallna byggnaden, så godt ske kan, och lämna till lugnare tider eller sådane omständigheter, som nu ej kunna determineras, att vara betänkt på en vidsträcktare, fullständigare och i alla sina detaljer bättre öfverlagd inrättning.

Sådana äro mina oförgripliga tankar, och att hvad till en början vid instundande riksdag bör påtänkas snarare torde böra anses för provisoriskt. Då kunde tills vidare de gamle formerne bibehållas, och jemkningar allenast komma i fråga. I sådant fall föreställer jag mig, att Sveriges erfarenhet på snart 100 år nogsamt bestyrkt, huruledes 1720 års regeringsform ledt till en fullkomlig oklokrati eller en till sjelfsvåld och anarki urartad folk-regering, äfvensom 1789 års säkerhets-akt till en despotism utan motvigt. 1772 års regeringsform har däremot en riktning till den jemvigt emellan pouvoirer, som i allmänhet synes leda till det stora ändamålet, änskönt den både i mångfaldiga afseenden är ofullständig och som värre är obestämd. Den torde dock kunna läggas till grund. Det är i sådant afseende, som några anmärkningar vid densamma här blifvit utkastade, mera såsom en promemoria öfver de ämnen, som kunde förtjena öfvervägande, än såsom något projekt. Brist på de vidsträckta kunskaper, som härvid fordras, hafva ej hindrat välmeningen att med misstroende till sig sjelf göra de erindringar, som närlagde blad innehåller. De äro upptecknade med all den skyndsamhet, som första tankan liksom aftvingat, och precision i mening och uttryck sökas där förgäfves.

* *

Ingressen omarbetas, och synes mig böra vara både kortare och enklare.

§ 1.

§ 2. *Konunga balken landslagen* bör gå ut, och sättas i stället: *Sveriges rikes lag.*

§ 3. Denna § tyckes böra gå ut. Annat är *arfförening*, annat är en grundlag, hvarefter riket bör *styras*. Den förra akten bör vara särskildt och kan på sitt ställe åberopas, men synes i en regeringsform icke hafva lämpeligt rum.

§ 4 går ut.

§ 5. Synes ej innehålla något så bestämdt stadgande, att den behöfves, och skulle det finnas nödigt, kunde det införas i § 2 i sammanhang med hvad den innehåller.

Månne ej efter denna § i ordningen borde följa hvad regeringsformen skall stadga om högste domstolen och den conseil konungen i andra riksvårdande värf än justitiæmål bör rådfråga. Formationen af högste domstolen är någorlunda gifven. Men hvad conseillen beträffar, är af vigt att utstaka huru den må komponeras, och om icke vissa de högste embetsmän, så af civil som militär, jämte statssekreterarne, i kraft af sine embeten, därtill må vara sjelfskrifne. Antalet tyckes ej böra vara under 7 personer. Här uppstår äfven den fråga, om beredningen af rikets allmänna ärender bör få ett rum i regeringsformen, eller blott lämnas till konungens ompröfvande

att förordna eller upplösa. Såsom sammansatt af frälse och ofrälse ledamöter, skulle jag vara af den tanken, att denna corps sanctionerades genom regeringsformen, att ett visst antal ledamöter bestämdes, så att den icke kunde urarta till en slags pensions-inrättning eller bevisande af faveur samt att äfvenledes något stadgades om de personers förtjenster och i civile eller militäre embeten ådagalagde skicklighet, som därtill kallades.

§ 6. Med uteslutande af ordet *riksens råd* och substitution af conseil synes denna § kunna bibehållas. Dock som conseilleledamöterne blifva färre till antalet, torde deras enhälliga mening, då den strider emot konungens, icke böra lägga hinder i vägen emot hans beslut. Det vore lätt att bevisa, huru vid inträffande casus konungen efter 1772 års regeringsform kunnat illudera hvad här såsom en inskränkning i hans magt stadgadt är. Det efter min tanke nödiga bandet, att de i vigtiga mål skola till protokolls göra sina föreställningar och derföre blifva ansvarige, på sätt som under särskildt öfvervägande komma bör, torde göra tillfyllest.

§ 7. Denna § synes böra rättas på det sätt, att om konungen reser ur riket, regeringen under hans frånvaro förvaltas af conseillen, i annan händelse än då krig vore anledningen till bortovarelsen. Något borde och stadgas om tiden.

§ 8. Hvad här stadgas hör under hvad näst efter § 5 är anmärkt, och lärer med den tillämpning, som rådets indragning fordrar, där böra upptagas.

§ 10. Torde böra bibehållas med förändring af riksens råd till conseil. Om skillnad bör bibehållas emellan conseil och cabinett, så torde den här i §:en kunna iagttagas och § 12 därigenom försvinna.

§ 11.

§ 12. Se § 10.

§ 13.

§ 14. Här uppstår en fråga, som omfattar så väl denna, som alla de följande §§, till och med § 28, om hofrätterne och rikets collegier böra hvarje för sig i regeringsformen omförmälas i den vidd, att de liksom här finna sina instructioner. Att det i allmänhet nämnes, huruledes hofrätter såsom konungens högsta nämnd och öfverdomstolar i justitiæ mål, och collegierne till handhafvande af de hvartdera uppdragne särskildte värf och ärender efter deras inrättning och instructioner böra konungen och riket tillhanda gå, sådant synes både vara nödigt och i sin ordning. Men månne en så ganska detaljerad författning om dem och deras sammansättning behöfves? Ledamöternes antal regleras af rikets stat, och att antaga extra ordinarie ledamöter, att lämna vissa sysslor obesatte m. m. har varit practiseradt utan egentelig skada eller åtminstone osäkerhet för det allmänna. Tvenne collegier äro indragne af dem som 1772 års regeringsform, i likhet med den af 1720, fastställer. Deras upplifvande lärer väl icke finnas angeläget. Ett annat collegium är alldeles omskapadt. 16, 18, 19, 20 [ɔ: 22] och 25 §§ lära dock

vara angelägne, om icke tilläfventyrs 22 och 25 §§ kunna sammansmältas med den 10.

§§ 29 och 30 torde kunna sammandragas till en.

§ 31. Synes mig böra jemkas efter säkerhetsacten, i kraft hvaraf alla embeten af tromans-grad, domare sysslor undantagne, äro förtroendesysslor, hvilka konungen till och afsätter.

§ 32. I fall den omständligare författningen i flere §§ om collegiernes göromål och sammansättning finnes öfverflödig, så kunde hvad här stadgas fogas till den 14 §, men hela passagen: *Så länge presidenterne äro uti sina collegier — — — embetes verkeliga bruk* synes aldeles öfverflödig. Nog och kanske ändå öfverflödigt, såsom af sakens natur följande och med all praxis instämmande, att här nämndes: det i presidentens frånvaro äldste bisittaren, med lika rätt, kraft och verkan, förrättar de presidentsbeställningen tillhörande sysslor.

§ 33.

§ 34.

§ 35.

§ 36.

§ 37. Bör rättas efter conseilleinrättningen.

§ 38. Fordrar moget öfvervägande, så i afseende på den omständighet, huruvida icke riksdagar böra inom viss utsatt tid, till äfventyrs hvart 5:te år, äga rum — underställes dock om detta ej är nog sällan — som på riksdagsorten, om icke den altid bör vara rikets hufvudstad, i fall ej besynnerligt hinder annat fordrade.

§ 39.

§§ 40 och 41 synas böra sammandragas: Icke må konungen någon ny lag utan ständernas vettskap och samtycke göra eller någon gammal afskaffa. Och icke heller må riksens ständer någon gammal lag afskaffa eller ny lag göra utan konungens ja och samtycke.

§ 42.

§ 43. NB. Skall förklaring ang. lagens rätta förstånd äga rum.

§ 44.

§ 45. Denna § beror däraf, om konungen har magt att göra offensift krig. Sådant är väl konungen förbudet genom 48 §, men då han enligt 6 § har rätt att sluta offensiva förbund; då ett offensift krig äfven mången gång är blott offensift till formen och i sjelfva verket provoquerat genom fiendens rustningar eller gifne rättmätiga krigsorsaker, synes denna rättighet ej kunna betagas konungen utan att paralysera executiva magten, blottställa rikets säkerhet och sätta utrikes makter i stånd att däraf göra missbruk till rikets våda och fördärf. I fall detta raisonnement finnes väl grundadt, bör allenast § så jemkas, att enär krigsgärd eller utskrifning finnes nödig, konungen väl är berättigad att därom gå i författning, enär saken ej tål tidsutdrägt, men att han är pligtig sammankalla ständerna till riksdag inom tre månader därefter, för att öfverlägga om de utlagor, som till krigets fortsättande äro af nöden.

§ 46.

§ 47. Fordrar en noga bestämning. Förfarenheten har däraf bevist nödvändigheten.

§ 48. Förmodar jag böra utgå, och i § 6 anföras, att konungen äger rätt så väl göra krig, som sluta fred och offensiva samt defensiva förbund.

§ 49. Torde fordra jämkning i afseende på den controll på ledamöter af högste domstolen och af conseillen, som är i fråga.

§ 50. Denna § är af yttersta vigt och torde förvaltningen af statsmedlen böra sättas under fullmägtiga af ständerna i likhet med banken och riksgäldskontoret. Hvad konungen särskildt utfäst, att ej utan ständers vettskap och samtycke upptaga utrikes lån, lärer här eller i särskildt § böra ihågkommas. En del af hvad 24 § innefattar kunde här ock finna sitt rum.

§ 51.

§ 52.

§ 53. Torde alldeles utgå, och synes i alla fall bort förstås af sig sjelf, om ock Tyske provincerne hvarken blifvit underkastade svenske författningar eller, som ännu är olyckligare, gått förlorade.

§ 54.

§ 55.

§ 56. Denna § synes ej i en riksconstitution behöfva inflyta. Huruvida krigsbefälet, som här nämnes, bör kallas till riksdagen, som vid de sist hållne icke skedt, (åtminstone icke 1786 och 1789) torde förtjena öfvervägande.

En stor brist i denna regeringsform röjer sig därutinnan, att beskattningsrätten ingenstädes är uttryckeligen konungen från- eller rikes ständer tillerkänd. Sådant måste fyllas genom en ny §. Säkerhetsakten innehåller en sådan, men hvad den stadgar bör dock hafva närmare bestämning och jemnkning. Jag finner ej heller någonstädes förbjudit, att konungen utan ständers samtycke kan afsöndra rikets provincer eller tillhörigheter, som ock synes vara nödigt.

I afseende på den controll, som önskas på högste domstolen och conseillen, synes oundvikligt, att vissa deputationer vid riksdagarne uttryckligen stadgas. Månne icke ett hemligt utskott, ett lag- eller justitiæ-utskott, ett bankoutskott, (som tillika, sedan riksgälds- och bankoverken stå under samma revision, borde med bägge dessa hafva befattning), ett statsutskott (för revisionen af statsmedlens förvaltning) och ett bevillnings-utskott, enär fråga blifver om ny bevillning, borde vid alla riksdagar äga rum och höra till constitutionen? En revision af conseillens protokoller, till utrönande huruvida ledamöterne fullgiort sin pligt, borde då åligga hemlige utskottet, jämte hvad annat samma utskott särskildt, enligt konungens proposition, kunde uppdragas. I lika måtto lag-utskottet revisionen öfver högste domstolens protocoller, dock i bägge utskotten endast i afseende på ledamöternes ansvarighet, och utan all rättighet till ändring eller ändrings föreslående i hvad afgjordt blifvit. Till lagutskottet borde ock höra, att efter redan vedertagen praxis utlåta sig öfver sådane frågor om förändring och tilläggning i lagarne, som konungen funne nödigt att föreslå.

Men alla desse omständigheter torde rättare upptagas i en riksdagsordning, hvartill 1617 års är aldeles ofullständig, utan är därtill 1723 års riksdagsordning, till framställningssättet, ordningen och de där förekommande ämnen, vida lämpligare, med iagttagande af de förändringar, som det nu i fråga varande regeringssättet fordrar, hvars princip synes böra vara: en stark och med full executif myndighet försedd konungamakt, hvari ständerne ej äga att sig blanda, lagstiftande magtens öfverlämnande åt konung och ständer gemensamt, beskattningsrättigheten åt ständerne ensamme, lagskipande magtens öfverlåtande åt därtill förordnade domstolar, utan alt ständers deltagande däruti, ej eller konungens, undantagande hans 2 röster i justitiæ mål. En slik till upprättande riksdagsordning borde efter min tanke, under samma helgd med regeringsformen, innefatta korta instructioner för de utskott, som ärendernes gång fordra, på det att vid riksdagarne ej tid måtte förloras, och anledning till split gifvas genom sådanas författande.

Huruvida efter säkerhets-akten ständer ej må äga att något proponera, utan blott med sina öfverläggningar inskränka sig vid de af konungen gjorde propositioner, är en fråga som behöfver mycken öfverläggning. Reciprociteten synes fordra, att ständerne ej må därifrån stängas, men missbruken kunna blifva många, och någon gräns måste nödvändigt sättas.

Beriktigande.

I en i första häftet af denna årgång (Gr. s. 17) införd recension af professor Hjärnes arbete Medeltidens statskick omkr. 800—1350 (Hist. texter för akad. öfningar) förekommer följande uttryck: »Här saknas vidare urkunder belysande den svenska kyrkans provinsialmöten; den under n. XLI införda texten »Modus celebrandi synodum diocesanam» berör, såsom rubrik och innehåll visa, endast stiftssynoder, och det är väl litet oegentligt att såsom prof. Hjärne i inledningen gör, hänföra densamma till kyrkomötet» . . . Vår uppmärksamhet har fästats därpå, att prof. Hjärnes åsyftade ord i inledningen gälla det allmänna katolska kyrkomötet och icke det svenska provinsialkonciliet. Vi beklaga missuppfattningen och beriktiga den härmed.[1]

Ehd.

[1] Ofvanstående beriktigande skulle redan ha influtit i tredje häftet, men det uteblef af redaktionella skäl, för hvilka det skulle vara intresselöst att här redogöra.

Underrättelser.

— Notarien Ernst Bernhard Schlegel afled d. 8 sistl. dec. nära 59 år gammal. Han hade vunnit anseende som släktforskare och samarbetade på detta område länge med riksheraldikern Klingspor. Tillsammans med honom utgaf han sålunda »Upplands herregårdar»; af serien Svenska slott »Wijk» och »Engsö» samt »Den med sköldebref förlänade men ej å riddarhuset introducerade svenska adelns ättartaflor» (1875).

— Direktören för historiska museet i Köpenhamn Henry Petersen afled d. 21 sistl. sept. Till hans efterträdare har utnämnts den kände historikern d:r V. Mollerup.

— Professor Alexander Brückner afled d. 16 nov. i Jena 62 år gammal. Efter att under några år ha tjänstgjort som historisk lärare dels i Petersburg, dels i Odessa, fick han som professor i historia sin längsta verksamhet vid Dorpats universitet. Vid denna högskolas påbörjade russifiering utnämndes B. 1891 till professor i Kasan med rättighet att uppbära lön, slippa tjänstgöra samt att vistas i utlandet. Han slog sig då ned i Jena, där han hade anhöriga. Ehuru sålunda på sistone mindre väl sedd i Ryssland, hade han visserligen icke skrifvit i någon antirysk anda och hade stått i förbindelse med högadliga ryska kretsar. En frukt häraf blef en stor urkundsamling: »Material till grefve Nikita Ivanovitj Panins lefvernesbeskrifning» (1770—1837) i sju band, för hvilken publikation B. äfven en sommar besökte riksarkivet i Stockholm och gjorde bekantskap med svenska historici, som i honom funno en vänlig och intressant gammal man. En annan urkundsamling, som han utgaf, var »Furst Kurakins arkiv». Han utöfvade därjämte en omfattande författareverksamhet och offentliggjorde bland annat »Svensk-ryska kriget 1788—90» (1869; på ryska); »Der zarewitch Alexei» (1880); »Peter der Grosse» (1880) och »Katarina II» (1883), båda i det Onckenska samlingsverket, »Gustaf IV och Katarina II 1796» uti den ryska tidskriften Vjestnik Jevropij samt »Rysslands historia till slutet af 1700-talet», hvaraf första bandet nyligen utkommit i den Heeren-Ukertska samlingen.

— Till ledamöter af *Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens* historiska nämnd, som har att använda de till historiska ändamål från Bergerska fonden anslagna medlen, ha återvalts för 1897 herrar Forssell, Malmström och Styffe.

— *K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rör. Skandinaviens historia* har under år 1896 fått nya stadgar, af K. M:t godkända d. 8 sistl. maj. Enligt desamma består samfundet af högst 100 svenska medlemmar samt har två ordinarie sammanträden, ett i mars, ett i december, men kan äfven kallas till extra sammanträde.

Dess angelägenheter vårdas af en årligen vald ordförande, en på tre år vald sekreterare, en på lika lång tid vald skattmästare samt ett redaktionsutskott bestående af ordföranden, sekreteraren, skattmästaren samt två årligen valda medlemmar. Detta utskott leder samfundets litterära verksamhet. Vid sammanträde den 17 sistl. december valdes till ordförande för 1897 justitierådet C. G. Hammarskjöld. Sedan hittillsvarande sekreteraren riksantikvarien Hildebrand, som i 30 år innehaft denna syssla, undanbedt sig återval, valdes till sekreterare för nästa treårsperiod lektor E. Hildebrand. Till skattmästare valdes sekreteraren L. R. Lindbohm samt till ledamöter i redaktionsutskottet (utom de självskrifna) riksantikvarien Hildebrand och riksarkivarien Odhner. Till svenska ledamöter i samfundet invaldes hrr E. v. Ehrenheim, grefve A. Lewenhaupt och A. Klingspor samt till utländska hrr F. Arnheim i Berlin, C. v. Bonsdorff i Helsingfors och arkivarien Vostermann v. Oijen. Under tryckning för intagande i Historiska Handlingar befinner sig »Vadstena klosters jordebok», redigerad af hofmarskalken C. Silfverstolpe.

— Det *Geijerska priset*, hvilket hvart tredje år plägar utdelas i Uppsala för den under senaste treårsperiod utkomna mest förtjänstfulla historiska afhandlingen, har denna gång tilldelats docenten S. Clason för hans disputation »Till reduktionens förhistoria. Gods- och ränteafsöndringarna samt de förbudna orterna».

— Svenska akademien har år 1896 tilldelat det *kungl. priset* åt lektor E. Hildebrand på grund af hans verksamhet som historisk författare och urkundsutgifvare.

— Af urkundspublikationen *Sverges Traktater med främmande magter utgifna af O. S. Rydberg* har tionde delen utkommit, äfven under titeln *Sverges och Norges Traktater med främmande magter*, af hvilken serie den utgör första delen samt omfattar åren 1815—1846. Denna senare serie skall i tre band föras fram till och med år 1900 samt upptager så väl de för Sverige och Norge gemensamma som de Sverige och Norge hvart för sig vidkommande traktaterna.

— Fil. lic. P. A. Östergren (Lund) har under titeln *Tvisten om ägande- och nyttjanderätten till skattejord vid pröfningen af Lagkommissionens förslag till Sveriges rikes lag hos 1731 och 1734 års ständer* (85 s.) utgifvit en detaljerad skildring af de skarpa ståndsstrider, som vid nämnda riksdagar under öfverläggningarna om den allmänna lagen framkallades af det föreslagna 23 kap. i byggningabalken »Huru bötas skall, då högdjur, hare eller fågel olagliga skjutas eller fångas», och som höllo på att omintetgöra det stora lagverkets antagande. Tvisten rörde icke endast jakträtten, utan under densamma kom äfven på tal den gamla frågan om bondens äganderätt till sin jord. Det var nämligen under dessa diskussioner, som man hörde adelns hufvudtalare landshöfding

Ehrencrona förklara icke blott, att ridderskapet och adeln »aldrig i evighet» kunde begifva sig ifrån rättigheten »att allena skjuta hare och fågel», utan äfven, att »hela vår lag vet ej af annan jordägande än kronan och frälsemannen». Striden slutade som bekant genom en kompromiss, i det hela det omtvistade kapitlet uteslöts, och äfven om denna tycktes utfallit till fördel för adeln, som ej direkte offrade något af sina anspråk, gjorde hela tidsandan dessas realiserande omöjligt. Man mötte dock ännu en tid, anmärker förf., uttalanden i den juridiska litteraturen, som bestredo skattemannen äganderätten. För sin undersökning har förf. bl. a. användt de af präste- och bondeståndens sekreterare vid de allmänna sammankomsterna förda protokollen.

— Med anledning af invigningen af Lunds högre allmänna läroverks nybyggnad d. 12 nov. 1896 har läroverkets rektor d:r C. Sprinchorn utgifvit en afhandling under titeln *Bidrag till Lunds allmänna läroverks historia efter Skånes förening med Sverige*, afsedd att åtfölja läroverksprogrammet 1896—97. Lunds »katedralskola och gymnasium» ha redan förut varit föremål för skildringar, men dessa ha haft mycket litet att meddela om tiden från 1658 till 1820. Det är denna lucka förf. söker fylla, så långt handskriftmaterialet räckt till, hvilket för denna period föreligger mycket knapphändigt. Man finner också, att skolan under 1670-talets danska krig gick under; när den efter freden skulle återupprättas, blef den på kungl. befallning gjord till en »barnaskola», närmast motsvarande hvad som i senare tider kallades en pedagogi. Ur denna förnedrade skepelse växte emellertid skolan så småningom på egen hand ut till ett allt fullständigare läroverk för att slutligen på 1820-talet undergå en genomgripande omdaning. Såsom bilagor meddelas kursförteckningar, redogörelser för läsningen under olika tidpunkter, förteckningar på lärjungar under åren 1660—1836 samt bilder af skolans utseende under olika tider.

— Utgifvaren af *Svenska Ättartal*, hofintendenten V. Örnberg, som 1894 antydde sin afsikt att, hvad på honom ankom, afbryta nämnda med mycket intresse omfattade publikation, har i år funnit sig föranlåten att utgifva en ny del, den elfte eller den första på andra tiotalet, i hvilken formulering ju ett löfte kan anses ligga om arbetets fortsättande. Vi ha flera gånger förut påpekat denna i sitt slag synnerligt förtjänstfulla publikation. Den nu utkomna delen är sina föregångare lik till uppställning och innehåll. Vännerna af anträd skola finna sig tillfredsställda genom flera sådana. Vi påpeka särskildt det imponerande trädet för generalen grefve *Sven Lagerberg* med sina 64 stamfäder och stammödrar. Bland ättartalen har det öfver släkten *Boström* ju hela aktualitetens intresse; med sin utgångspunkt i skeppstimmermannen och borgaren i Piteå åskådliggör det ju väl en utgifvarens älsklingsidé, nämligen att visa stånds- och klassomsättningen i det svenska samhället under en af sina former eller det mäktiga trädets uppväxt ur en »stubbotan rot»,

för att använda Linnés bekanta uttryck. För ättartalen har utgifvaren denna gång särskildt gjort Stockholmssläkter till föremål. Vid sidan af åtskilliga snart utblommade och i öfrigt mycket obetydliga finner släkthistorikern många intressanta ätter, särskildt flera berömda konstnärsätter, såsom Breda, Pasch m. fl. Ättartalen gifva i öfrigt denna gång, såsom utgifvaren själf påpekar, en föreställning om den starka utländska invandringen af borgare till hufvudstaden under 1600-talet. — Företalet har äfven i denna del fått tjäna som språkrör för mycket, som legat utgifvaren om hjärtat. Vi påpeka särskildt hans »præterea censeo» med afseende på vården af småarkiven uti riket, i stad och på land.

— Docenten Evert Wrangel har utgifvit *Öfversikt af frihetstidens odlingshistoria med hänsyn till dess litteratur och konst*, handledning vid sommarkurserna i Lund 1896. I sammanträngd form tecknas här hufvuddragen af tidehvarfvets odling på olika områden. Med finare stil meddelas en mängd biografiska, kultur-, litteratur- och konsthistoriska notiser.

— *Nerikes fornminnesförening*, en ättelägg af »föreningen för Nerikes fornminnen och fornspråk», har, sedan den ordnat »Örebro läns museum», börjat utgifvandet af en årsskrift under titeln *Meddelanden från Nerikes fornminnesförening*, hvars första häfte, redigeradt af föreningens sekreterare lektor Grandinson, nyligen utkommit. Det väl utstyrda häftet, som synes vittna om relativt goda tillgångar, innehåller en af sekreteraren författad historik öfver föreningens litterära verksamhet, en utförlig, rikt illustrerad skildring af *Nikolaikyrkan i Örebro*, författad af lektor A. Kjellström och prosten J. Wahlfisk, ett af frih. G. Djurklou hållet föredrag *Några ord om våra folksagor*, samt en af riksgäldsfullmäktigen Joh. Johansson från Noraskog utarbetad ekonomisk-statistisk undersökning, *Statens vinst af kyrkan inom Nerike genom reformationen*. Vi lyckönska föreningen till ett så vackert uppslag, hvars fullföljande, med de goda krafter den förfogar öfver, säkert kommer att för provinshistorien blifva af stor betydelse.

— Docenten Herman Lundström har i häftena 8, 9 af »Kyrklig Tidskrift» för 1896 lämnat en intressant och upplysande undersökning *Om det s. k. vederdöpareofoget i Stockholm under Gustaf I:s regering*. Han refererar först den gängse traditionen, att år 1524 de båda vederdöparne Melchior Rink och Knipperdolling skulle uppträdt i Stockholm, predikat om barndopets förkastlighet och framkallat en bildstormning, att Stockholmspredikanterna mäster Olof och Michel Langerbeen stått handfallna inför rörelsen och därför uppburit skarpa förebråelser af Gustaf Vasa o. s. v. Den traditionella framställningen leder han tillbaka till Peder Svarts krönika. I denna talas om Melchior buntmakare, men Melchior Rink var präst. Så väl Rink som Knipperdolling ha behandlats af den nyare tyska historieskrifningen, och för den är deras vistelse i Sverige

fullkomligt okänd. *Samtida* svenska källor veta ingenting om deras närvaro här. Det kan anses så godt som säkert, att de aldrig besökt Sverige. I stället påvisar förf., att år 1526 en Melchior buntmakare (Hofmann), en i kyrkohistorien icke okänd person, verkligen besökt Stockholm och där predikat, men att han då gällde för en rättrogen luteran och först några år efteråt blef vederdöpare. Hans predikningar beröras ock i ett Gustaf Vasas bref $^{13}/_{1}$ 1527, där det heter, att han »fanteserar stor hop och är något ovarlig i sin ord», hvarför konungen icke vill, att han skulle offentligen få predika. Han lämnade också Sverige snart därefter och har själf i en skrift talat därom. Vidare har förf. dragit fram ur Olavus Petris tänkebok en utförlig berättelse från 1529 om det ofog, som det tyska borgerskapet under ledning af en predikant vid namn Tileman anställde i Stockholm med anledning af kyrkomötesbeslutet i Örebro samma år, hvilket i afseende på de katolska ceremonierna ansågs alltför konservativt. I dessa båda tilldragelser finner förf., med allt skäl vill det synas, källorna till Peder Svarts berättelse och påvisar, huru äfven i detaljer de ligga till grund för den senare. Han har på detta sätt lagt ett nytt bevis till de många, man haft förut på otillförlitligheten af denne Gustaf Vasas bekante krönikör, hvars rykte blir mer och mer stadgadt såsom en af de mest underhållande på samma gång som en af de mest opålitliga bland våra äldre historieskrifvare. Den gängse traditionen har för öfrigt, såsom förf. själf meddelar, redan 1869 underkastats en skarp kritik af en tysk historiker J. Weidling i hans »Schwedische Geschichte der Reformation».

— F. d. akademisekreteraren d:r J. Kreüger har i Nordisk Revy häftena 5 och 6 för 1896 meddelat en skildring af prinsessan *Cecilia Vasa*, hvilken i det hela går ut på att rentvå henne från de svåraste af de beskyllningar, för hvilka den sköna och olyckliga vasa-prinsessan varit utsatt. Som bekant har äfven bibliotekarien H. Wieselgren på senare tid sysselsatt sig med hennes historia. Det är sålunda att förmoda, att forskningen angående henne skall åtminstone leda till några säkra resultat i stället för de mer eller mindre osäkra uppgifter, historieskrifningen hittills fått hålla till godo med. Det är dock fara värdt, att de svenska arkiven i det fallet icke ensamt gömma på den verkliga sanningen.

— Rektor F. Westling i Sundsvall har ytterligare fortsatt sina studier angående de kyrkliga förhållandena i Estland under tiden för det svenska väldet. Hans senaste skrift har titeln *Meddelanden om kyrkoförfattningen i Estland under det svenska väldets tid* (88 sid.), afsedda att åtfölja Sundsvalls läroverksprogram 1896—97. Han redogör för den kyrkliga styrelsens ordnande ända sedan de första åtgärderna på Erik XIV:s tid, domkapitlets organisation, kyrkoväsendet på landet, tillsättandet af präster, prästmöten eller synoder m. m. d. Författaren har, som bekant, gjort särskilda arkivstudier för sitt ämne uti Reval, och hans lilla afhandling ut-

märker sig för samma förtjänster som de tidigare här förut omnämnda.

— Major G. Nerman har under åren 1895 och 1896 utgifvit två delar af *Göta kanals historia från äldsta tider till våra dagar*. Med anlitande och återgifvande af en mängd otryckta aktstycken redogör förf. för denna ryktbara byggnadsfrågas utveckling. Första delen behandlar tiden från 1525, då tankarna på en kanalisering af östgötalinien först träda fram, och till 1809, samt redogör särskildt för frihetstidens föga bekanta planer i denna riktning. Andra afdelningen (1810—1833) behandlar själfva byggnadstiden samt skildrar, likaledes detaljeradt och med inryckande af flera aktstycken, striderna om det stora nationalföretaget, de många ekonomiska och tekniska missgreppen och missräkningarna, Platens och Santessons handlingssätt och skaplynne o. s. v. Såsom bilagor meddelas från och med rikets ständers skrifvelse d. 22 febr. 1810 ett antal viktiga aktstycken eller tabeller till kanalens historia. I en tredje afdelning är det författarens afsikt att skildra kanalens historia från 1834 ända till 1894. Arbetets utgifvande har möjliggjorts genom enskild subskription.

— I första bandet af Uppsala Läkareförenings förhandlingar har professor A. O. Lindfors tryckt ett af honom den 17 sept. 1895 hållet föredrag öfver den på sin tid berömde läkaren i Stockholm *Johan v. Hoorn* (1662—1724), hvars verksamhet i fråga om barnförlossningskonsten, teoretiskt och praktiskt, bildade epok.

— Baijerske riksarkivassessorn Pius Wittmann har nyligen utgifvit en *Kurzer Abriss der schwedischen Geschichte*. Författaren är hemmastadd i svenska språket och har sedan flera år intresserat sig för svensk litteratur. Arbetet är, såsom titeln antyder, endast ett kort sammandrag utan kapitelindelning och får med sin rikedom på fakta snarast karakteren af ett repetitorium; någon njutbar läsning för allmänheten kan det svårligen blifva. Därtill bidrager ock, att Sveriges historia behandlas för mycket isolerad, att sambandet med utlandet ej tillräckligt betonas. Man hade gärna sett påpekadt, hvilken betydelse svenska folket haft för det gemensamma kulturarbetet, hvilka andliga strömningar, som bestämt utvecklingen hos oss. Men man bör måhända ej ställa för stora anspråk på en »kurzer Abriss», författad af en främling. Detaljuppgifterna äro i allmänhet riktiga. Däremot har förf. i åtskilliga punkter påtagligen missförstått vår utvecklingshistoria. Han synes till Sverige förlägga det kontinentala länsväsendet under medeltiden. Magnus Erikssons lagar omnämnas endast i en parentes; betydelsen af Engelbrekts resning antydes ej; Gustaf Vasa fick sin vilja fram på riksdagen i Västerås genom »seine schauspielerischen Künste»; kufvandet af allmogeupproren ådagalade egentligen otacksamhet mot dem, som hjälpt honom upp på tronen, och lika otacksam visade sig Gustaf, »der evangelische Fürst», mot sina trosförvanter, lybec-

karne; frihetstidens betydelse för statsskickets utdaning antydes ej. Något intresse för eller förstående af vår historia kan Wittmanns lilla skrift knappast komma att främja; som uppslagsbok kan den däremot blifva af stort gagn.

— Fjärde bandet af *Politische Correspondenz Karl Friedrichs von Baden 1783—1806*, som utgifves af den badiska historiska kommissionen, inrymmer åren 1801—1803 samt meddelar ett och annat rörande Gustaf IV Adolf och hans vistande i södra Tyskland. Här och hvar antydas planerna på ett närmande mellan honom och förste konsuln. Den senare skulle till och med erbjudit ett förbund på villkor bland annat, att Sverige skulle erhålla Norge: ett rykte, som dock endast med reservation meddelas af utgifvarne. Äfven omdömen om den svenske konungen möta — af något växlande art. Det franska sändebudet Massias skrifver en gång till Talleyrand: »konungen af Sverige har ett mycket rörligt ansikte, hans drag förråda, att han med stor lätthet fattar de minsta skiftningar i ett ämne; hans stämma är mild och, när han så vill, vänlig; han talar mycket bestämdt ('très posément'); i hans ögon är samma slags djärfhet, som Karl XII hade; tillgängligheten och saktmodet i hans sätt kontrastera märkvärdigt med den styrka och sträfhet i karakteren, hvarpå han gifvit så slående prof» ... På ett annat ställe heter det: »Han (Gustaf Adolf) har nära på afslagit allting ... i allt hvad han gör, är det en smula galenskap. Massias säger, att han endast talat med honom om Karl XII, om nödvändigheten, hvari han befinner sig, att återupplifva honom ('de le recommencer'). Han tillägger, att konungen af Sverige vill blifva den allmänna fredsmäklaren i Europa» o. s. v. »Han har en hjärna i sjudande tillstånd ('en ébullition')» var ett yttrande, som tillskrefs Talleyrand, hvilken genom spioner lät bevaka hvarje hans steg.

— I 1896 års läroverksprogram från Altstädtisch Gymnasium i Königsberg har hr Armstedt sammanfört de i den tryckta litteraturen spridda notiserna om *Den store kurfurstens svenska giftermålsplan* till en liten monografi.

— Under titeln *Die Öffentlichkeit im Militärstrafprozesse zusamt den ihr verwandten Materien* har baijerske öfverstabsauditören Friedrich Zenk utgifvit en undersökning, som hufvudsakligen afser det nutida anordnandet af militärstraffprocessen men som har ett kapitel (IV) ägnadt »Zur Entwickelungsgeschichte des Militärstrafverfahrens nach Richtung insbesondere der Öffentlichkeit in demselben», hvari äfven på grund af från svenska riksarkivet meddelade handlingar beröres det svenska förfaringssättet, sådant det framträder i Gustaf Adolfs krigsartiklar 1621 och 1632 samt utvecklades under trettioåriga krigets gång.

— *Finsk historisk litteratur.* Vid universitetet i Helsingfors ventilerades under våren tvenne afhandlingar af historiskt innehåll: af teol. kand. K. A. Appelberg för teologie licentiatgrad »*Bidrag*

till belysning af sättet för prästtjänsternas besättande i Finland från reformationen till medlet af 17:e seklet» (194 s.) samt af fröken Tekla Hultin för filosofisk grad »*Historiska upplysningar om bergshandteringen i Finland under svenska tiden. I. Järnbruken»* (s. VII + 247). Efter en kort öfversikt af praxis under medeltiden redogör d:r Appelberg först för prästtjänsternas besättande under de första Vasakonungarne, framställer sedan kyrkans sträfvan att i afseende å valen frigöra sig från statens ingrepp intill 1611 samt afslutar arbetet med ett kapitel om teori och praxis i befordringsfrågor 1611—1650, de olika ståndsintressenas täflan, adelns anspråk på jus patronatus m. m. Undersökningen är hufvudsakligast byggd på tryckta källor. I den mån dessa medgifvit det, har förf. främst uppehållit sig vid kyrkoherde- och kapellansvalen i Finland, men han har därjämte ständigt haft den allmänna kyrkopolitiska utvecklingen för ögonen samt redogjort för de till ämnet hörande frågornas behandling inom regeringen och på riksdagen. Ty värr har förf. icke varit i tillfälle att föra sin undersökning längre än till de prästerliga privilegierna af 1647 och 1650. Han försäkrar dock, att de förhållanden, som rådt intill denna tidpunkt, i hufvudsak fortforo några årtionden framåt.

I motsats till d:r A. har fröken Hultin hämtat det mesta af sitt material ur arkivaliska samlingar: finska bergsarkivet, svenska kommerskollegii arkiv och riksarkivet. De ekonomiska och andra synpunkter, hvilka under olika tider bestämde regerings och ständers förhållande till bergshandteringen, lämnar förf. i allmänhet å sido samt ställer som sin uppgift att i monografisk form gifva en framställning af de finska järnbrukens uppkomst och växlande skiften intill år 1809. Denna sin uppgift har hon utfört med stor flit och omsorg. Anmärkas må blott, att den monografiska formen jämte bristen på allmänna öfversikter inverkat menligt på sammanhanget och öfverskådligheten. Förutom den förtjänst, arbetet äger genom rikedomen på detaljuppgifter, erbjuder det intresse såsom den första akademiska afhandling, hvilken ventilerats af en kvinna inom filosofiska fakulteten i Helsingfors.

Af Gabr. Lagus' arbete *Ur Viborgs historia* har utkommit andra delens första häfte, upptagande »Befolknings- och språkförhållanden under svenska tiden» (s. VI + 149 + XXVI). Förf. visar häri, hurusom den egendomliga språkliga prägel, hvilken utmärkt Viborg, förskrifver sig från äldsta tider, huru tyska gäster — kanske mest från Reval — redan under medeltiden togo vård om stadens styrelse och köpmanskap, huru under 1600-talet en stark immigration ifrån Tyskland ägde rum, huru det svenska språkelementet stärktes vid samma tid, samt huru flertalet, det finskspråkiga elementet, i allmänhet icke höjde sig öfver underklassnivån. Det intressanta förhållandet mellan de tre språkgrupperna belyses af rikhaltiga genealogiska och biografiska notiser från 1500- och 1600-talen. Slutligen meddelas några kalkyler öfver folkmängdens storlek. — Med detta häfte har förf. afslutat sitt arbete. Han bortrycktes

af döden i juni månad, innan det ännu förunnats honom att se mera än de första frukterna af sina mångåriga forskningar framträda i dagen. Vi må dock hoppas, att det skall lyckas Viborgs stad, på hvars bekostnad verket utgifvits, att vinna en forskare, som öfvertager Lagus' samlingar och för det omfattande arbetet till ett lyckligt slut.

Prof. J. R. Danielson har under året utgifvit ett på nyare forskningar samt på egna omfattande undersökningar grundadt, med talrika porträtt illustreradt finskspråkigt arbete om »*Finska kriget och de finska krigarne* 1808—1809» (789 sidor). Liksom i sina tidigare publikationer »Finlands förening med ryska riket», »Viborgs läns återförening» m. fl. har förf. äfven i detta arbete, genom att förena vetenskaplig noggrannhet med ett ledigt och populärt framställningssätt, vändt sig till den stora allmänheten, hos hvilken hans skildring om »våra sorgers, våra segrars och vår äras gyllne tid» har att påräkna det största intresse. Någon krigshistoria i vanlig mening har han icke åsyftat att gifva, hvarför planen för arbetet i viss mån afviker från den i svenska generalstabens »Sveriges krig åren 1808 och 1809». Förf. följer visserligen noga med krigshändelsernas allmänna gång; redogör ock mycket vidlyftigt för de växlande fälttågsplanerna så väl i det svensk-finska som i det ryska högkvarteret. Någon gång, såsom t. ex. vid skildringen af slagen vid Siikajoki och Oravais, ingår han äfven på stridens detaljer. Men i främsta rummet har han haft sitt ögonmärke fästadt vid de så att säga psykologiska sidorna af krigets historia. Han söker att så vidt möjligt utreda den sinnesstämning, som under krigets växlande skiften rådde inom manskapet och befälet. Tydligare än i föregående arbeten öfver kriget framträda därför i detta de i fälttåget deltagande krigarnes personligheter. Genom vidlyftiga utdrag så väl ur de officiella rapporterna som — och i främsta rummet — ur officerarnes bref till vänner och anhöriga erhåller läsaren en god inblick i fältlifvets mödor, äfvensom i de känslor och tankar, som fyllde krigarne, samt de motiv, som bestämde befälets handlingssätt. I de sista kapitlen finner man en vidlyftig redogörelse för det sätt, hvarpå de finska krigarnes ekonomiska ställning ordnades efter fälttåget, hvarefter notiser meddelas om hjältarnes senare lefnadsöden. — Med stor fördel har förf. begagnat sig af gustavianen J. F. Aminoffs efterlämnade brefsamling på Rilax, som varit främmande för hans föregångare och som i många stycken sprider ett klart ljus öfver kriget, särskildt öfver Aminoffs eget deltagande däri. Rörande sjukvården vid arméen meddelas första gången en sammanhängande framställning, som utvisar, huru ringa det äfven i denna viktiga detalj hade sörjts för härens behof. Förf:s uppfattning om händelserna intill våren 1808 öfverensstämmer i det stora hela med svenska generalstabens. Dock må bl. a. framhållas, att han i fråga om Sveaborgs kapitulation med större bestämdhet än generalstaben tillbakavisar misstankarna om pekuniära inflytelser på det sorgliga dramats hufvudpersoner. — Till sist må näm-

nas, att en svensk upplaga af arbetet inom kort skall utkomma på trycket.

Af *Finsk Biografisk handbok*, utgifven af Tor Carpelan, ha andra och tredje häftena utkommit (upptagande namnen Bergbom—Ehrenström) samt af *Bergholms släktbok* (»Sukukirja») 8:e häftet (t. o. m. Hällström). (*C. v. B.*)

— Den i år såsom ett tilläggshäfte utlofvade samlingen af bref och aktstycken angående *expeditionen till Sävar och Ratan* har dess utgifvare på grund af det oväntadt rika materialet ännu ej hunnit fullborda.

— Vi fästa våra läsares uppmärksamhet på det å omslagets andra sida införda uppropet af utgifvarne af »*Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling*».

Öfversikter och Granskningar.

Historisk läsning för skolan och hemmet af S. J. Boëthius. Illustrerad (eller oillustrerad) upplaga. Allmänna historien. I. Forntiden. 434 sidd. stor 8:o. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner. 1895.

Redan från början må det vara sagdt, att professor Boëthius' nu utgifna läsebok i forntidens historia är ett mycket godt arbete, som i de flesta hänseenden öfverträffar sina svenska föregångare, af hvilka den äldsta, dr Otto Sjögrens, synes anmälaren vara den bästa, medan åter den yngsta, B. Estlanders, torde få anses som den svagaste och mest ovetenskapliga.

Härmed skall intet vara dömdt angående det pedagogiska värdet af herr Boëthius' läsebok, och i en historisk tidskrift är ju detta icke heller hufvudsynpunkten. Därom kan för öfrigt ett omdöme med fog fällas först, när den i praktiken några år blifvit pröfvad med afdelningar af olika medelbegåfning. Men nog synes den, med sitt omsorgsfullt sofrade och afvägda innehåll, sitt klara framställningssätt och sin i allmänhet fullt opartiska hållning kunna blifva af framstående nytta både för den något mognare skolungdomen och för »den bildade allmänheten». Stilen är mycket god, till och med öfver hvad författarens föregående arbeten syntes lofva; den har en rask men dock icke nervös rytm och höjer sig på flera ställen till verklig skönhet. Öfversiktligheten förloras aldrig, oaktadt förf. ej försmått att genom anekdotiska smådrag lifva berättelsen och i läsarens sinne inskärpa det kännetecknande för tider, folk och personer.

För öfrigt skall denna historiska läsning komma till pass ej blott för det uppväxande släktet vid skolor och universitet och för de många bildningssökande, som därutom sträfva att rikta sitt vetande. Äfven specialisten skall studera den med fördel. Anmälaren, som dock ägnat en god del af sitt lif åt fackstudier på samma områden, som herr Boëthius' arbete omfattar, har däraf ej allenast haft nöje utan också nytta. Författaren har nämligen i allmänhet vetat att mellan de många kämpande åsikterna i den gamla, i synnerhet grekiska och romerska historien, hålla den gyllene medelvägen, och mer än en gång har han utan att särskildt angifva det, dragit sitt

nya strå till stacken. Se t. ex. framställningen af Temistokles och Aristides, af romerska principatets uppkomst m. fl. ställen. Att en och annan anmärkning mot studiernas djup och vidd kunde göras, är ej underligt, när det gäller ett arbete, som omfattar en sådan massa specialområden. Sådana brister, som att förf. ej synes nogare hafva studerat Aristoteles' atenska statsförfattning eller Mommsens arbeten i romersk statsrätt, hafva jämförelsevis föga att betyda vid ett verk af dylik beskaffenhet.

För lärare bör arbetet blifva en oskattbar hjälpreda och ännu mera för lärarinnor, som ju under sin studiegång sällan kunnat inhämta mera historiekunskap än högst hvad som kan bjudas i Högre lärarinneseminarium. Oaktadt de utmärkt skickliga lärare, som där verka och verkat, är läsordningen i denna läroanstalt så fylld, att för historien utrymmet blifvit alltför knappt. Endast i ett fåtal fall kunna därför lärarinnors undervisning i allmänna historien blifva tillfyllestgörande; för dem bör en hjälpreda som denna både fullt vetenskapliga och fullt populära bok blifva mera än välkommen.

Men nihil ab omni parte beatum, nog finnes det, äfven i fråga om denna goda bok, anmärkningar att göra — och hur skulle det kunna vara annat? — både mot plan och detaljer.

I förra hänseendet vill anmälaren påpeka den onödiga och i viss mån vilseledande splittringen af rubrikerna i framställningen — för öfrigt så bra gjord — af Egyptens historia och odling. Hvarför står ej afdelningen 2, om den egyptiska odlingens uppkomst, i omedelbart sammanhang med afdelningen 7, om kulturlifvet? Därefter hade framställningen af religionen bort följa. Att förf. intagit något om hinduerna och iranerna är ett stort framsteg öfver hans föregångare, men hvarför icke också något om Kina? Dess uteslutande kan knappast försvaras genom resonnemanget å sid. 1. De moderna forskningarna visa ju alltmera på att förbindelsen mellan Midtens rike utefter den s. k. silkesvägen äfven i forntiden varit mycket lifligare, än man hittills antagit, och det blir alltmera säkert, att »Han's söner» lärt af assyrer och babylonier. Äfven kristendomen kom ju senare genom den syriske missionären Olupönn på samma väg in i Kina, såsom man ännu 1867 kunde läsa på den ryktbara inskriften vid Sin-gan-fu. Det stora riket i öster ligger sålunda ej alldeles utom den västerländska kultursfären och både Wang-,[1] Thsin- och Han-dynastiernas historia, som sträcker sig öfver 2,000 år från omkr. 1750 f. Kr., saknar visst ej sitt intresse. Och filosofen Kung-fu-tse, som lefde ett århundrade och mera före Platon, borde väl ej alldeles vara främmande för våra bildade. Hans läror äro dock ännu i dag de, som behärska Kinas examinerade män, bland hvilka mandarinerna tagas, och genom dem hela det ofantliga kinesiska folket. Men måhända ämnar föfattaren omnämna detta och dithörande i nyare historien, där de gulas land träder mera i

[1] Under detta namn sammanfattar anmälaren de tre första dynastierna i Kinas historia.

förgrunden. — Det romerska kejsardömet, som dock skapade de politiska, administrativa och kyrkliga former, under hvilka vi ännu lefva, har, såsom vanligt i läro- och läseböcker, fått nöja sig med väl knappt utrymme, och en så betydande man som Teodosius den store har endast i förbigående blifvit nämnd.

Innan anmälaren öfvergår till de särskilda afdelningarna, må det tillåtas honom att uttala något tvifvel om riktigheten af den transskription, som förf. använder för de klassiska namnen, i synnerhet hellenska, en transskription, som hvarken är grekisk, latinsk eller alldeles svensk. T. ex. Trezéne, Korcyra (Kerkyra, på svenska vanligen Korfù). Och då han (sid. 361) skrifver *Karre* (skall vara Carrhæ), så gör det på anmälaren ungefär samma intryck, som när i ett bref en grekisk vän med Ντεκγενχαρτ betecknade en gemensam tysk bekant, herr Degenhardt.

Både i fråga om de egyptiska, indiska och iraniska afdelningarna hade några fullständigare citat af urkunder varit önskvärda för bestyrkande af förf:s omdömen[1] och för att lämna någon inblick i dessa lands diktning. Lämpliga stycken hade lätt kunnat fås för Egypten och Assyrien-Babylonien, t. ex. i Records of the Past, där samtliga öfversättningar äro verkställda af erkända mästare. För det förstnämnda landet lämna ju dessutom allmänt kända arbeten af Brugsch, Lieblein och Piehl förträffligt material; för de senare kan äfven en så populär liten bok som Sayce's Fresh light from the monuments med fördel anlitas. En förträfflig illustration till förf:s uppgift sid. 26 om uppkomsten af en hemlig, panteistisk vishetslära i de lärda egyptiska skolorna är t. ex. en hymn i en Berliner-papyrus (Lieblein, Gammelægyptisk religion II sid. 29 ff.). Som bevis för sitt påstående vill anmälaren här anföra delar af densamma:

Lofsång till Ra-Hormachis vid daggryningen.

Skön är din uppgång, helge Amon-Ra,
ditt klara, ljusa majestät
uppvaknar i rättfärdighet,
två horisonters herre, Amon-Ra!
Din båt på himmeln utan hvila ror;
den skrider fram alltmera skön och stor;
ditt sjöfolk seglar utan segel fram,
och dina fiender för dina fjät
nedfalla, prisande ditt majestät.

Med starka lemmar, kraftig själ
du sörjer mäktigt för de dinas väl.
Du blickar fram på mörkrets stig:
Vi falla ned, åkalla dig.
Ditt båtfolk[2] lyckligt prisar sig.

---

[1] Sid. 62 meddelas en kort *assyrisk* hymn.
[2] De saliga andarna.

I himmelns höjd är klang och fröjd.
Hvar gud och människa är nöjd.
— — — — — — — —

Gudinnorna i Hades stå
med jubel upp och mot dig gå.
— — — — — — — —

Hell Ra, på himmelns höga tron,
så klingar åter sångens ton.
Stark är Ra, men svag den ogudaktige,
hög är Ra, men låg den ogudaktige,
stor är Ra, liten den ogudaktige,
mätt är Ra, hungrig den ogudaktige,
god är Ra, men ond den ogudaktige.
mäktig är Ra, vanför den ogudaktige.
Ra finns, i glans och ära finns,
men ormen, krossad, mer ej finns.
O Ra, åt farao skänk bröd och lif,
hans strupe vatten, håret olja gif!
— — — — — — — — —

Du sänder sorg, du mildrar kval,
du gifver lif åt dem i dödens dal.
— — — — — — — — —

Du himmelns ärofulla hvalf har byggt,
i det din själ gaf sina vingar flykt.
Du underjordens gömda gränser drog,
i det du dödens skepnad tog.
Så långt går himmeln, som din arm kan slå,
så långt går jorden, som din famn kan nå,
och himmeln glädes åt din andes flykt,
din helga skepnad famnar jorden tryggt.
Du helga hök i dina färgers prakt,
du ädla lejon i din styrkas makt,
din röst förfärar fiendernas släkt,
men himmelns båt drifs af din andedräkt,
du snabbe, som man ej kan nå,
du höge, som vi ej förstå.[1]
— — — — — — —

Sid. 17 må anmärkas, att det knappast är fullt riktigt att säga, det egypterna (hvarför egyptierna?) ansågo, att människoanden efter döden stundom behöfde få återvända till kroppen, och därför sökte bevara liken mot förstörelse. Här hade bort talas om Nil-folkets märkvärdiga tro på människans dubbelgångare eller innankropp, *ka*. Det var denna dubbelgångare, som lefde kvar i grafkammaren, och det var den, som för sin existens förutsatte bevarandet af kroppshyddan. Sid. 19 säges ej fullt exakt, att fjädern var sanningens tecken. Rätta förhållandet är, att *rättvisan* representerades af *struts*fjädern, emedan strutsens stjärtfjädrar äro (eller anses vara) lika långa.

Sid. 60 skulle det varit lämpligt att lämna en antydan om det förnuftiga resonnemang, hvaraf astrologien är en falsk slutsats.

---

[1] Anmälaren har försökt att omdikta innehållet i denna vackra hymn i en form, liknande den, som han antager att en modern skald skulle gifvit det.

När allt i världen hör tillsamman, måste hvarje rörelse eller förändring på ett håll föranleda motsvarande verkningar på ett annat. När alltså de största himlakropparna (enligt forntidens uppfattning, planeterna) flytta sig, måste detta inverka på jorden och människorna samt sålunda hafva inflytande på dessas öde.

Sid. 78 står *Veda* i singularis för pluralis *Vedas*. Som bekant, betvifla många sanningen af berättelserna om de frivilliga självoffringarna under Jaggernauts (Jagan-nâths) vagnshjul. Dock bör medgifvas, att några af de största kännarne af Indien, såsom sir Monier Monier-Williams, tro därpå. Kasternas och deras många underafdelningars[1] ursprung är sid. 81 icke tillräckligt angifvet. Skillnaden mellan rent ariskt och blandadt blod samt graden af blandningen har varit en mäktig faktor vid kastbildningen, likaledes skråsamhörighet. I fråga om Buddha — förf. låter efter Lalita-Vistara och prof. Lefmann hans borgerliga namn vara Siddarta (bättre Sarvârta-Siddah) — och hans lära synes framställningen vara i viss mån vilseledande. Läran om *Karma*, den ändlösa kedjan af orsak och verkan, som är en absolut ofrånhändlig del af den ursprungliga buddhaismen, är ej ens antydd; ej heller om den om *Mâyâ*, sinnenas bedrägliga vittnesbörd, äfven den nödvändig för att förstå buddhaismen, talas ett enda ord. Om *Nirvâna* får man ett mycket ofullständigt begrepp, om man ej vet mera därom, än att detta tillstånd är ett (det individuella lifvets) utslocknande. För en ny upplaga — och en sådan kommer nog att blifva nödvändig — skulle anmälaren vilja fästa prof. Boëthius' uppmärksamhet på ett par förträffliga framställningar af Buddha-läran. För att ej tala om sir Edwin Arnolds dikt »Light of Asia», är den bästa dylika framställning anmälaren har sig bekant prof. Rhys-Davids' i »Religious systems of the world». Den är ock tämligen kortfattad (9 oktavsidor).

I allmänhet synes den indiska afdelningen i herr Boëthius' bok anmälaren vara den svagaste i hela arbetet. För kort och ofullständig, lämnar den ett otillräckligt begrepp om det äldre Indien. Nu är det visserligen sant, att detta land ända till bortåt den tid, som vi kalla medeltiden, ej äger någon historia i vanlig bemärkelse. Men att öfversikter, ja, till och med konturteckningar till historia äro möjliga, det visar t. ex. sir William Wilson Hunters lilla mästerstycke: A brief history of the indian peoples, som nu har uppnått en upplaga af inemot nittio tusen exemplar. Äfven Talboys Wheeler, Short history of India är brukbar. Lefmanns Geschichte des alten Indien saknar öfverskådlighet.

Äfven den indiska afdelningen hade kunnat illustreras med ett eller ett par utdrag ur de indiska religionsböckerna. Anmälaren skulle vilja föreslå t. ex. Atharva-Veda IV 16, där den hinduiska konceptionen af gudsbegreppet, fattadt henoteistiskt, för att använda Max Müllers kända term, får ett adekvat uttryck.

[1] 1886 funnos 469 afdelningar bland bramankasten.

Allsmäktige Varuna, som härskar ofvan, skådar ned
på dessa världar, riket hans, som låge de bredvid.
Ej en kan stå, kan gå, kan sakta smyga sig,
ej dölja sig i dunkel vrå, ej skyla sig i hemlig cell,
att Gud ej honom ser, hans själ och håg.
Två män må smida ränker, sittande tillsamman
för sig allena; dock han, den kunglige, är där
som tredje och ser allt. Vår vida jord är hans,
hans himmelns hvalf, hvars höjd ej någon mänska famnat.
Fast oceanen finner plats uti hans väsen, dock
han mäktar dölja sig i minsta strå. Förgäfves
flydde du hans makt långt bakom himmelns gräns.
Hans sändebud gå ned, gå genom världen.
Från kant till kant de granska dem, som bo där.
Allt som har varelse på jorden, allt i himmeln,
ja allt, som bortom är, allsmäktig han omfattar.

Å den grekiska afdelningen finnes nog äfven rum för en och annan anmärkning. Sid. 131 intager förf. i redogörelsen för Heraklesmyten Prodikos' sena allegori om halfguden och skiljevägen. Sid. 138 läses flerstädes Peritous. Hvarför ej, efter förf:s omskrifningsgrundsatser, Piritous (grek. Πειρίθοος, endast på sena inskrifter Περίθους)? Sid. 147 har äfven läsarten i en inskrift föredragits framför den vanliga. Τρινακρία läses öfverallt i den grekiska litteraturen. Mot denna har C. I. G. III, 5820 Τρινακίη intet vitsord. Sid. 163 har Drakons lagstiftning skildrats, såsom man brukade göra det före upptäckten af Aristoteles' Ἀθηναίων πολιτεία. Genom den vanliga handboken af Busolt, Griech. Alterthümer 2:a uppl. kunde förf. hafva fått riktigare uppfattning däraf. Konservativa politiska åsikter spela in sid. 165 och för öfrigt på ett fåtal andra ställen (jfr sidd. 170, 280, 370 m. fl.). Att förf. är konservativ, däri är ju intet ondt, men alla enskilda åsikter torde böra hållas utom en bok som denna, och i allmänhet har förf. också gjort så. Sid. 201 och 204 talas om Partenons och propyleernas *glänsande* marmor. Dock ej så alldeles glänsande, då den var målad. Sid. 208 anser förf. att Perikles' graftal *bevarats* af Tukydides. Ja, men troligen i en bra fri omskrifning.

I romarnes historia skulle anmälaren ännu lättare kunna finna anledningar till tvifvelsmål och invändningar, då han många år mycket sysselsatt sig med dithörande frågor. Här må det vara nog att inlägga en gensaga mot prisandet af nobilitetet (sid. 280) och af den romerska kejsarmakten (sid. 370); det senare berömmet återtager förf. själf till en god del sid. 420. Sid. 380 ff. må anmärkas, att rätta öfversättningen af *Imperator Augustus*, kejsartitelns hufvudelement, torde vara »Hans Helighet (l. Höghet) Riksfältherren.

Men dylika anmärkningar äro i alla händelser bra litet betydande mot de redan nämnda stora förtjänsterna hos arbetet. Det skulle för öfrigt vara lättare att finna anledningar till beröm än till klander. Det finns afdelningar, som äro utmärkta. Så, för att taga ett par exempel tämligen på måfå: den korta (sid. 94—101)

men ändå så uttömmande skildringen af den mykenska kulturperioden och doriska vandringen, sid. 106 ff. af hjältedikten och religionen (eller snarare mytologien), sid. 182 ff. af slaget vid Salamis, sid. 425 ff. af kristendomens seger och kejsar Konstantin I, vid hvars bedömande författarens rättskänsla kommit honom att afvisa både de fromma lögnerna af Eusebius o. a. och de tyska politiska spetsfundigheterna, som velat framställa den hycklande tyrannen som ett verkligt mönster. Rättskänsla, detta grundvillkor för all historisk-politisk kritik, är såsom nyss antyddes, ett särdeles utmärkande drag hos prof. Boëthius som historiker, och på mera än ett ställe synes han under dess kraf hafva underordnat egna sympatier och antipatier.

Äfven förläggarne hafva all heder af detta arbetes vackra utstyrsel och billiga pris. Att formatet blifvit något större än hvad som är rätt bekvämligt, torde hafva sin grund däri, att man önskat begagna de ovanligt goda träsnitten i Perrot et Chipiez, Histoire de l'art m. fl. väl illustrerade arbeten.

Anmälaren har många gånger ärnat skrifva ett arbete af samma slag som det nu föreliggande och har därför gjort omfattande förarbeten. Han känner sig emellertid numera glad, att omständigheterna hindrat afsiktens utförande, ty han skulle säkerligen icke gått i land därmed på långt när så bra, som prof. Boëthius gjort det.

Julius Centerwall.

Om kyrkans angrepp mot Revelationes Sanctæ Birgittæ. Ett bidrag till Birgittin-ordens historia af Carl Silfverstolpe. 50 sid. Stockholm 1895. (Vitt. Hist. och Ant. Akad. Handl. XXXII).

Vadstena klosters uppbörds- och utgifts-bok 1539—1570 utgifven af Carl Silfverstolpe. XXII + 185 sid. jämte en fotografi. (Antiqvarisk tidskrift för Sverige, XVI:I). Stockholm 1895.

De angrepp, som riktades mot Birgittin-orden, dess privilegier och konstitutioner samt mot S. Birgittas uppenbarelser, spelade i flera hänseenden en betydelsefull roll. Först och främst kränktes däraf de fromma sinnen, för hvilka det svenska helgonet var, hvad också kanonisationsbullan erkände henne för, en sierska, som genom »profetisk ingifvelse och andans nåd» mottagit sina uppenbarelser. I de bref från drottning Filippa, som meddelas i Sv. Diplom. från år 1401, har den stämning, som konflikterna i detta hänseende framkallade, fått ett varmt religiöst uttryck. Vidare hotades därigenom ett för den svenska nationalkänslan dyrbart intresse, det svenska

moderklostrets ställning såsom den självständiga och inflytelserika medelpunkten för ett vidt utbredt kyrkligt samfund, hvartill äfven kommo de ekonomiska förluster, som privilegiernas inskränkning måste medföra. Och slutligen befarade man, såsom framgår af konung Eriks och biskoparnes från synoden i Wordingborg år 1434 till mötet i Basel afsända skrifvelser, att angreppen kunde få ödesdigra följder för kyrkans lugn bland de skandinaviska folken. Undergräfvandet af förtroendet för Sancta Birgitta skulle, fruktade man, bland prästerskap och folk väcka stor anstöt och tillfoga den katolska tron ett betänkligt afbräck. Den osäkerhet och förvirring, som först den påfliga schismen och sedan striderna mellan kurialism och episkopalism samt den däraf beroende ovissheten om kyrkliga förordningars giltighet förorsakade, kom så att äfven i den aflägsna norden på ett kännbart sätt förnimmas. Under sådana förhållanden fingo förhandlingarna angående birgittinerna en ej ringa kyrklig och nationell betydelse. D:r Silfverstolpe, som förut i arkivpublikationen Sv. Diplom. från år 1401 meddelat en del hithörande handlingar, har genom sitt i tryck utgifna inträdestal i K. Vitt. Hist. och Ant. Akad. lämnat en intressant framställning af dessa strider, så mycket mer förtjänt att uppmärksammas, som den till stor del hvilar på otryckta källor.

»Ordo sancti Augustini sancti Salvatoris nuncupatus» var redan i och för sig en ganska obestämd titel. Oklarheten, huruvida den betecknade blott en reformerad Augustin-orden eller ett självständigt andligt samfund, ökades ytterligare därigenom, att noviserna förbundo sig till »augustin-regeln samt till Birgittas constitutiones», hvilka sistnämnda visserligen voro genom Urban VI:s bulla den 3 december 1378 högtidligt stadfästade, men utan att om dem benämningen: »regula sancti Salvatoris» där förekom. Den tolkning birgittinerna gjorde gällande, att denna benämning, som alltid brukades vid regelns föreläsande i klostren, vore lika befogad, som då Apokalypsen kallas »revelatio Salvatoris», uttryckte dock antagligen allas deras uppfattning, som erkände Birgitta-uppenbarelsernas gudomliga ursprung.

Det första angreppet mot ordensregeln synes ha varit en bok, som kardinalen af England Adam i ett bref till abbedissan i Vadstena omkring år 1389 säger sig ha påträffat i Perugia. Tvenne kommittéer, en under Gregorius XI och en under Urban VI, hade dock gifvit sitt erkännande åt de till påfvens pröfning inlämnade åtta böckerna, hvilka ock sedermera i Bonifacii IX:s kanonisationsbulla förklaras innehålla profetiska uppenbarelser. Men en ny fara tycktes hota dem vid mötet i Konstanz. Mötets inflytelserikaste man, Jean Charlier de Gerson, hade där vid sitt bekämpande af åtskilliga spiritualers mystik[1] anfallit äfven Birgittas skrifter och till och med ifrågasatt, om hon varit förtjänt af kanonisation. Det var

[1] I sin skrift: »De consolatione theologiæ» yttrar han med anledning af den mysticism, som framträdde särskildt hos begharderna och den frie andens bröder och systrar: »Deliramenta cordis sui pro Dei sentimentis amplexantes, turpiter erraverunt». Anfördt hos Schwab, Johannes Gerson s. 357.

emellertid närmast frågan om ordensregelns och privilegiernas bekräftande, hvars behandling man motsett af konciliet och som föranledt ditsändandet af en birgittindeputation, äfvensom de i Sv. Diplom. upptagna skrifvelserna från konung Erik samt från ärkebiskopen i Uppsala och hans suffraganer. Af särskildt intresse var frågan om aflatsprivilegiet.

Redan år 1373 hade Birgittas kloster förklarats delaktigt af Augustin-ordens indulgenser. Men birgittinernas anspråk sträckte sig längre. Med stöd af kap. 137 i revelationernas fjärde bok fordrade de för Vadstena kloster »samma aflat, som utdelas i Rom i Petri ad vincula kyrka» och som innebar full indulgens för alla synder.[1] Den beviljades ock genom Urban VI:s bulla den 30 juli 1378. Betydelsen af detta privilegium visade sig under det af Bonifacius IX utlysta jubelåret 1394, då från när och fjärran stora skaror vallfärdade till Vadstena och ofantliga summor (förf. anslår dem till minst 300,000 kronor i vårt nuvarande mynt) inflöto till det svenska moderklostret. Men anledningar saknades ej till farhågor, att denna förmån ej skulle bli varaktig. Det med spänning motsedda tillfället att för mötet i Konstanz framlägga och försvara ordensregeln och privilegierna förunnades dem ej. Med en ny beskickning, försedd med skrifvelser till inflytelserika personer i Rom från konung Erik och drottning Filippa, vände man sig nu till Colonna, hvilken såsom Martin V bestigit påfvestolen. Han begärde, att de i Vadstena förvarade originalhandlingarna skulle till honom insändas. Konungen lyckades dock utverka tillstånd att i stället öfverlämna afskrifter, bestyrkta af ärkebiskopen i Uppsala samt biskoparne i Linköping och Skara. Sedan dessa afskrifter blifvit insända, lämnade påfven, på tillstyrkan af abboterna i Citeaux, Clairvaux och Parma samt kardinal Orsini den åskade stadfästelsen af konstitutionerna. Men frågan om ad-vincula-aflaten och andra privilegier stod ännu öppen, och i en skrifvelse från den apostoliska stolen förmanas birgittinerna att ej förkunna nämnda aflat, förrän det stundande kyrkomötet behandlat frågan.[2]

---

[1] Denna sistnämnda, »indulgentia specialis» eller jubelårsaflaten, hvilken i Bonifacii VIII:s bulla (Corp. jur. can., Extravag. commun. Lib. V Tit. IX) beskrifves med orden: »non solum plenam et largiorem, imo plenissimam omnium suorum concedemus et concedimus veniam peccatorum» och hvilken tillförsäkrades dem, som i botfärdigt sinne under jubelåret förrättade sin andakt i Petri och Pauli basilikor i Rom, ansågs upphäfva själfva *syndaskulden*. Den allmänna aflaten (indulgentia generalis), hvilken kunde meddelas af hvarje biskop och kardinal och hvilken äfven afses med uttrycket: »Augustin-ordens indulgenser», innebar endast efterskänkande af *syndens straff* till en viss bestämd tid, d. v. s. efterskänkande af de straff, till hvilkas afbetalande syndaren i detta eller det tillkommande lifvet skulle behöfva den angifna tiden (»non extendit se ad *culpæ remissionem*», såsom augustineremiten Joh. Paltz förklarar, jfr Kolde, Die d. Augustiner-Congregation, s. 192.

[2] Förf. anför s. 12 en skrifvelse från Vadstena till Marienwolds kloster, i hvilken berättas, att Lybecks domkapitel gjort utdrag ur några förklaringar, enligt hvilka påfven skulle vid bekräftelsen af birgittinernas privi-

Under tiden hotas Birgittas verk af en annan fara. Med anledning af onda rykten, som en affälling från orden vid namn Johannes Serminii först lär ha utspridt, befallde påfven genom en bulla år 1422 åtskiljandet af birgittinernas munk- och nunnekonvent. Hvilken genomgripande förändring i ordens hela organisation denna befallnings genomförande skulle ha förorsakat, visar sig däraf, att de tre enkla birgittinkloster, som då upprättats i Italien, måste hos påfven anhålla, att en fullständig omarbetning af salvatorsregeln och af bestämmelserna i Revelationes måtte äga rum. Det energiska motstånd, som detta angrepp på en af grundvalarna för Birgittas byggnad framkallade från birgittinerna och deras vänner, konung Erik och drottning Filippa, på hvilkas sida kejsar Sigismund äfven ställde sig, fick så till vida ett lyckligt resultat, att det under mötet i Siena år 1424 lyckades dåvarande dekanen i Strängnäs, Nikolaus Ragvaldi, att utverka en bulla revocatoria. Men 1428 upptogs frågan på nytt och anbefalldes till utredning åt det generalkapitel, som följande år skulle hållas i Vadstena. Generalkapitlet vidhöll ordensregeln, sådan den stadfästats af Urban VI och af Martin V själf, och stadgade strängt straff för de ordensmedlemmar, hvilka i likhet med Johannes Serminii öfvergingo till enkla kloster. Omsider segrade birgittinerna, då Martin V:s efterträdare, Eugenius IV, genom en bulla, utfärdad i Florens den 18 mars 1434, för alltid stadfäste regeln om de bägge konventen.

Några veckor efter denna bullas utfärdande började Basel-mötet sin behandling af Birgitta-frågan ur dogmatisk synpunkt. De tvifvelsmål angående revelationernas värde, som senast uttalats i skriften: »Onus Mundi» af Leipziger-teologen Johannes Tortsch, delades af åtskilliga bland mötets medlemmar, och af birgittinernas deciderade motståndare hade 123 artiklar utdragits ur Revelationes, såsom ägnade att underkastas särskild pröfning. Men den officiella granskningen synes ha föranledts af klagomål, framställda, säkerligen nu liksom förut af domkapitlet i Lybeck, mot birgittinerna i det i Lybecks grannskap belägna Marienwolds kloster. Mot dem uppträdde nämligen den 6 april 1434 generalprokuratorn i trossaker inför trosdomaren, som då var kardinalen Johannes af S. Peter. De förutnämnda

---

legier ha undantagit den dittills gällande indulgensrätten, och enligt antydan i ett bref till ett annat kloster skall domkapitlet i Lybeck äfven ha varit upphofvet till den bulla, genom hvilken den nämnda rättigheten inskränktes. Att så verkligen varit förhållandet, blir dock ännu sannolikare genom den i Sv. Diplom. meddelade skrifvelsen af den *10 december 1418* till Syons kloster i England, hvilken ställer hela situationen i ett klarare ljus. Af nämnda bref framgår nämligen, att *redan då* (således ej först 1421) hemligheten om ad-vincula-aflaten blifvit genom Marienwolds munkar bekant. Hela prästerskapet i Lybeck samt i kringliggande städer hade rest sig däremot och förklarat, att de under den påfliga schismen medgifna indulgenserna blifvit återkallade. De hade ock föranstaltat en högtidlig beskickning till den romerska kurian för att åvägabringa »klostrets ödeläggelse och de nämnda indulgensernas annullerande». Antagligen ha de från Lybecks domkapitel anförda klagomålen förorsakat påfven Martins reserverade hållning i frågan.

artiklarna öfverlämnades nu åt trosdeputationen, hvarefter de fyra nationernas deputerade till Birgittas försvarare utsågo hvar sin förtroendeman: spanska nationen den vältalige försvararen af kurians intressen, sedermera kardinalen, Johannes de Torquemada (Turrecremata), tyska Heymericus de Campo, franska Johannes Roberti samt italienska Ludovicus de Pirano, samtliga teologie professorer. Defensorerna afgåfvo hvar för sig »post longas disputationes» skriftliga förklaringar, i hvilka de sökte visa dels att några af artiklarna blifvit oriktigt återgifna, dels att de alla efter sin ursprungliga lydelse och rätt fattade voro öfverensstämmande med kyrkans lära. Utom de officiella defensorierna förekom äfven en af den engelske cisterciensabboten Galfridus författad försvarsskrift, hvilken han år 1435 insändt till biskopen af London, som då var tillstädes vid mötet.[1]

Omsider föll mötets dom, utfärdad af dåvarande domaren i trossaker, den ryktbare representanten för den episkopalistiska oppositionen, kardinal Ludvig d'Allemand, »kardinal af sancta Cecilia», »Arelatensis vulgariter nuncupatus», såsom han benämnes i dekretet. Domens innehåll är följande: Birgittinerna skola åtnjuta Augustinordens indulgenser, men de förbjudas att, såsom särskildt Marienwolds munkar gjort, lära och förkunna den aflat, som tillkommer S. Petri ad vincula kyrka i Rom och Portiuncula-kyrkan i Assisi. Deras rättighet att mottaga bikt af hvem som helst göres beroende af vederbörande biskops pröfning och tillåtelse. Likaledes åläggas dem att med afseende på hvad som i tvetydiga fall borde iakttagas rörande interdikt följa biskops eller domkapitels anvisning, åtminstone tills deras privilegier i detta hänseende blifvit af den apostoliska stolen tydligare förklarade. Hvad slutligen Revelationes S. Birgittæ beträffar, så godkännes hvarken deras titel eller innehåll; åtskilligt uti dem behöfver modifikationer och förklaringar af lärda män, hvarför ock birgittinerna förbjudas att »sine modificatione catholica» lära eller utsprida dem, och såsom oförsynt förklaras påståendet, att de skulle förtjäna samma tilltro som evangelierna. Genom denna dom skulle dock hvarken vördnaden för Birgittas person eller hennes kanonisation eller orden upphäfvas.

Utom de särskilda försvarsskrifvelserna hade defensorerna till domaren och trosdeputationen äfven öfverlämnat ett gemensamt, i 38 artiklar affattadt betänkande, »avisamentum». Sedan afgörandet skett, försågs detta med en inledning, i hvilken de förklara, att det hade bort införas dels i slutdomen, dels i själfva »libri Revelationum». Betänkandet innehöll nämligen just sådana modifikationer och förklaringar, som enligt »trosdomarens dekret» borde bifogas revelatio-

[1] Den är en af de defensoria, som upptagits i Cod. Harl. 612. I en annan kopia, tillhörig Ups. universitetsbibl., förekommer en anteckning, från hvilken ofvannämnda tidsbestämning är hämtad. Det heter nämligen om Galfrids »declaratio»: »eam misit domino episcopo londoniensi in Basiliam Anno Domini 1435» (H. Schück, Två svenska biografier från medeltiden, Antiqv. tidskr., 16 s. 424).

nerna. Men äfven i detta hänseende hade deras bemödanden varit fruktlösa.

Det ser ej ut, som om Basel-mötets dom, såsom man skulle kunnat vänta, blifvit af påfvarne upphäfd. Den af Messenius i hans otryckta Birgitta-kronologi omnämnda återkallelsebullan af år 1448 har åtminstone ej påträffats och finns ej heller eljest omnämnd.[1] Genom en bulla af år 1446 hade dock birgittinerna fått vidgad rättighet att mottaga bikt. Då biskopen i Västerås Birger Magnusson vid sitt besök i Rom 1464 sökte förmå Pius IV att återställa deras aflatsprivilegium, så fick han endast, ehuru med stor svårighet, beviljad rättighet att meddela aflat för 7 år och 7 karener (fyrtiodagarsindulgenser). Att han ej kunde utverka mera, säges emellertid ha berott af att »påfven själf behöfde samla så mycket penningar som möjligt för de otrogna turkarnes skull». Synnerligen länge torde väl ej förbudet mot spridandet af Revelationes i all sin stränghet ha tillämpats, åtminstone icke efter boktryckarekonstens uppkomst, men sin gamla ställning kunde Revelationes ej i det stora hela återvinna. Med kurians värdighet bäst öfverensstämmande syntes måhända vara, att i Birgitta-frågan anknyta till en påfve, hvars auktoritet icke såsom Urban VI:s eller Bonifacii IX:s var omtvistad, nämligen Martin V. Så tyckes också Innocens VIII ha gjort vid bekräftelsen af Birgittas ordensregel. Den uppfattning, som slutligen på 1700-talet uttalas af Benedikt XIV (de Canonis. Sanctor. lib. II c. 32), att hennes Revelationes voro uppbyggliga men inga trosartiklar, uttrycker väl den ståndpunkt, som kurian i allmänhet äfven förut intagit.

I tvenne bilagor har förf. meddelat dels defensorernas »avisamentum», dels trosdomarens å mötets vägnar afkunnade dom. Bägge äro hämtade ur en Uppsala universitetsbibliotek tillhörig Vadstena-handskrift, Cod. C. 31. Hans förnämsta källor ha för öfrigt varit dels de till samma bibliotek hörande Cod. 6 och 46, dels bland riksarkivets handskrifter, jämte Cod. F. e. 11, framför allt Cod. A. 26, som lämnat rikligt material för behandlingen af striderna före Basel-mötet.

* *
*

Den Uppsala universitetsbibliotek tillhöriga handskrift (sign. C. 694), som innehåller Vadstena klosters uppbörds- och utgiftsbok för åren 1539—1570, är den enda af klostrets räkenskapsvolymer, som räddats undan förstöring. Den är nu af d:r Silfverstolpe i Antiqv. Tidskr. 16, 1 utgifven. Publikationen är försedd med en inledande

[1] Denna bulla skulle ha utfärdats af Nikolaus V, hvilken enligt Vadstena-munkarnes berättelse skall ha utvalt Birgitta till sitt skyddshelgon. Föga sannolikt synes dock, att Nikolaus skulle ha dristat upphäfva mötets beslut angående birgittinerna, då reformidéernas makt ännu var så stor, att han år 1449 på kardinalernas tillskyndelse måste utfärda en bulla, i hvilken han förklarar alla Eugenius IV:s samt konciliets i Ferrara och Florens mot mötet i Basel riktade dekret döda och kraftlösa.

redogörelse för klostrets ekonomiska ställning och förvaltning före och efter reduktionen, åtskilliga upplysande noter, synnerligen omsorgsfullt utförda och fullständiga personella och sakliga register samt en fotografi af fol. 208—209 i handskriften. Härtill komma 7 bilagor, innehållande till största delen ur k. kammararkivet (fascikeln »Kloster») hämtade handlingar rörande klostrets ekonomi, bland dessa en från år 1594 och tre från år 1595, den sista innehållande en den 13 och 14 december uppgjord inventarieförteckning öfver klostret tillhörigt silfver och mässkläder.

Utgifvaren redogör först för förvaltningen af klostrets ursprungligen mycket vidlyftiga ekonomi. Enligt föreskrift i de af Petrus Olavi gifna stadgarna var denna öfverlämnad åt abbedissan, som hvarje månad skulle afgifva räkenskap inför de äldre nunnorna, konfessorn och några munkar. Till henne skulle lämnas redovisning af sysslomannen, som hade att föra jordebok öfver klostrets alla gods och gårdar samt dels själf, dels genom tvenne underordnade sysslomän inspektera de i landet vidt spridda godsen, och af gårdsmästaren i hjonegården, som hade uppsikt öfver gårdspersonalen samt mottog uppbörden af landtbor och kvarnar i Östergötland. Öfver den stora, till klostret hörande tjänstepersonalen lämnas därefter en fullständig förteckning.

Efter den genomgripande förändring, som reduktionen medförde för klostret med dess öfver 800 jordagods, återstod blott hvad som ansågs nödigt för dess oundgängliga behof. Af bil. 1, som innehåller »kornskrifvarens» spannmålsuppbörd från den 14 november till den 31 december 1545, kan man få en inblick i hvad afkastningen häraf kunde belöpa sig till. Men säkerligen voro birgittinernas klagomål, att fogdarne ej läto dem få, hvad som tillkom dem, ej ogrundade. Genom ett kungl. bref år 1555 fingo de med anledning häraf ytterligare försäkran om lifsmedel och andra nödiga artiklar samt 300 mark penningar från Dals och Lysings härader, och af konung Erik, under hvars regering nunnorna förut klagat öfver bristande underhåll, fingo de år 1568 ett ganska rikligt anslag. Om den sannolika anledningen härtill ger utgifvaren en upplysning, som har sitt särskilda intresse. Konungen hade nämligen i en skrifvelse till abbedissan den 21 januari samma år gifvit en utförlig instruktion, huru hon skulle sända en af sitt folk till danska lägret, som skulle skaffa konungen kunskap om »fiendens lägenhet och förehafvande, hvad de vilja slå sig på och företaga». Om så skedde, skulle de ej blott erhålla sitt förut tillförsäkrade underhåll, utan han skulle ock därutöfver »betänka» dem »med synnerlig gunst och ett ståtligt underhåll af kronan». Säkerligen har abbedissan, till hvars fosterländska sinnelag konungen också vädjat, följt hans befallning, hvarefter löftets infriande skett genom ofvannämnda anslag, hvartill äfven kom frihet från all utskrifning för alla tjänare vid klostret och dess ladugård.

Bil. 5, som innehåller »Copie af Wadstena closters godz sampt deris förlänthe godz med deris ränthe, wtdragitt af 95 års räken-

skap anno 1603», meddelar en redogörelse för klostrets återstående fasta egendom samt dess afkastning äfvensom den konventssystrarna tillförsäkrade årliga uppbörden i penningar och lifsmedel.

Klostrets inkomstkällor för öfrigt voro, utom frivilliga gåfvor, provent, d. v. s. de afgifter, som erlades för inträdande nunnor eller munkar, offer, löften och broderskapsbref, hyra för en del bodlägenheter i Vadstena och annorstädes samt de frivilliga afgifterna af vägfarande, som togo in i »Sancte Britas bås», och slutligen försäljning af kyrkodyrbarheter m. m.

Särskild uppmärksamhet förtjäna de i räkenskapsboken förekommande frivilliga gåfvorna. Landets förnämsta ätter voro med starka band fästade vid denna aristokratiska stiftelse, hvars konvent så många högadliga jungfrur tillhört och i hvars kyrka så många stormän med fruar och barn fått sin sista hviloplats. En af utgifvaren meddelad genealogisk tabell öfver ätten Bielke tjänar som exempel därpå. Kung Göstas förtrytelse öfver det papisteri, som drefs bland birgittinerna, kunde ej tillintetgöra det intresse för Birgittas stiftelse, som var ärftligt både i hans egen släkt och i släkten Leijonhufvud. Bland klostrets välgörare förekomma sålunda hans egen gemål, drottning Margareta, hvars namn såsom gifvarinna nämnes på 5 ställen i räkenskapsboken, hennes moder, broder, syster och svägerska, och i räkenskaperna för år 1550 heter det: »hærtog Magnus gaff mor abbedissa» 13 mark 2 öre 2 örtug, antagligen, såsom utgifvaren säger, den då 8-årige hertigens hela kassa. I räkenskaperna för år 1560 förekommer ej blott en gåfva på 60 mark af hertig Johan utan ock 20 mark af »greffvinnan oc henna syster» d. v. s. grefvinnan Katarina af Ostfriesland och Cecilia, och för år 1569 är införd en gåfva på 91 mark af »the högmæktige jomfru, fröken Elizabet», konung Gustafs yngsta dotter. Att äfven hertig Karl samma år visat klostret välvilja, framgår däraf, att bland utgifterna förekomma 2 mark till dem, som »driffwo hit oxsana, som hertig Karl os gaff». För öfrigt påträffa vi åtskilliga bland aristokratiens förnämsta namn, mestadels fruarnas. Flitiga gifvarinnor voro särskildt fru Anna Karlsdotter till Vinstorp och fru Anna Hogenskild till Akerö. Men äfven herrarnes namn förekomma här och hvar, såsom grefve Per Brahes m. fl. En och annan gång angifves en särskild anledning till gåfvan, såsom då fru Anna på Akerö år 1565 ger 10 mark »för sin son, som ær i Tysland i fænδelse». Och år 1568 sände Karin Månsdotter, »konungens frilla», 200 mark »thæn tid konungen var syuk oc klen»; samma år gaf hon ock vid besök i Vadstena 100 mark.

Att svenska kyrkans prästerskap ej kunde vara synnerligen benäget att med gåfvor uppmuntra konventssystrarna, är af konfessionella skäl lätt begripligt. Ett undantag utgör blott, jämte ett par kaplaner, hvilkas namn förekomma i testamentsuppbörden för år 1549, samt mäster Per Braske i Linköping, biskop Henrik i Västerås. Hans hustru skänkte ett Horn-gyllen år 1540, samma år som biskop Henrik tillsamman med Georg Norman visiterade klostret och höll

luthersk mässa med latinsk sång, utförd af nunnorna. Följande år skänkte biskopen dem 10 mark[1] och 1546 13 mark 2 öre och 2 örtug. Däremot finnas i räkenskapsboken inga spår af de klerikala konvent, som höllos i Vadstena 1552 och 1553.

Så mycket större voro de sympatier birgittinerna åtnjöto bland allmogen. Från alla delar af Sverige inflöto rikligen gåfvor, särskildt så länge det fanns munkar, som fingo vandra omkring såsom allmosesamlare. Äfven från Skåne och Norge kom en och annan gåfva. Och äfven sedan kringvandrandet upphört, visade sig i uppbördsredogörelserna, att menige man ej förgätit S. Birgitta och hennes kloster.

Trogna vänner hade systrarna äfven och kanske framför allt bland Vadstena borgare, både när det gällde gåfvor och lån. I sistnämnda hänseende finna vi af uppbörds- och utgiftsboken, att stor beredvillighet rådde. Framför allt ådagalade »Nils krämare» och hans hustru Birgitta en välvilja, som många gånger sattes på prof. Och slutligen finna vi för år 1566 följande anteckning: »Thetta æpterskreffna» (570 mark) »haffwom wi opburidh i thenna 3 næst förlidhna aaren aff Nils kræmara, som han inga betalning haffwer faat före, Gudh hans siæl naadhe, oc thet haffwer hans kæra hustru, hustru Birgita os oplatidh oc wnth, ty ad tet var bægias tera; thy bedes för them ad Gudh them löne æwerdeliga.» De öfverkorsade fordringarna oaktadt, fortsatte »hustru Birita», »mor syster», som hon nu benämnes, att stå klostret till tjänst med lån.

I 1548 års räkenskaper läsa vi: »för en kista vi saldom, thæt var pæninga-kistan, 5 m. 2 öre 2 örtug.» Det var den åt tvenne nunnors vård anförtrodda, med tvenne lås försedda kistan, i hvilken abbedissan lät nedlägga penningar, guld och silfver. De enkla orden uttrycka tillräckligt, huru tunga öfver hufvud de tider voro, som räkenskapsboken omfattar. Men märklig är den seghet, med hvilken Birgittas stiftelse motstår verkningarna af den nya tidens inbrott. Den hade vuxit så fast i folkmedvetandet, att det behöfdes åtskilliga decennier för dess lösgörande därur. De för en ytligare betraktelse torra och triviala räkenskaperna få vid ett närmare studium allt större värde. De äro liksom genomväfda af en den fromma resignationens poesi, och ofta ge de med några få målande ord en ny inblick i tidsförhållandena. Utgifvaren har ock förstått att genom sin med så stor noggrannhet och sakkunskap utförda publikation af dem frambringa en kulturhistorisk bild af stort intresse.

[1] Sid. 18. I registret står: sid. 14.

Otto Ahnfelt.

Medeltidens statsskick omkr. 800—1350. Valda Texter utg. af HARALD HJÄRNE. (Historiska texter för akademiska öfningar.) XXI + 426 sid. Upsala. Historiska Föreningen 1895.

Jämför man de historiska studierna i Uppsala för närvarande och för tjugufem år sedan, skall man finna en lika stor som glädjande förändring. Förhållandena voro då måhända särskildt ogynnsamma, i det den ordinarie professorn i ämnet af vetenskapliga arbeten flera år hindrades från att leda den historiska undervisningen. Säkert är, att lärjungarna lämnades alltför mycket att taga sig fram på egen hand och att det hufvudsakligen var ur bearbetningar af historien, som man fick inhämta både kunskaper och metod. Minnes anm. icke alltför orätt, var det under de fem år, han tillbragte i Uppsala, en enda gång, som den lilla gruppen af historiska studerande samfälldt infördes i universitetsbibliotekets handskriftssal för att se, huru historiens källor togo sig ut åtminstone kring väggarna, men något systematiskt införande i källforskningen kom icke i fråga, och följden blef naturligtvis, att när man började på egen hand, mycken tid gick förlorad till följd af ovana eller under propedevtiska studier, som borde varit undangjorda förut. Det är blott en enkel gärd åt sanningen att erkänna, att för den förändring, som inträdt i den historiska undervisningen, har man väsentligen professor Hjärne att tacka och det historiska seminarium, som han har grundlagt. Det finns, så vidt vi försport, bland hans lärjungar blott en mening om hans förtjänster som seminarieledare, och frukterna af hans verksamhet som sådan kunna bland annat sägas föreligga i ett antal goda akademiska afhandlingar, hvilka, hvad medelnivån angår, utan tvifvel höja sig öfver hvad som för ett fjärdedels sekel sedan i den vägen åstadkoms. Äfven vi, de äldre idkarne af historisk forskning och vännerna af historisk framställning, ha skäl att vara honom tacksamma. Har han icke producerat så mycket i bokväg, har han i stället främjat vetenskapen genom utbildande af goda ämnessvenner. Ett synligt bevis på professor Hjärnes intresse för seminarieundervisningen föreligger vidare i det arbete, som vi här ofvan anfört och åt hvilket vi böra ägna några ord.

Det är bekant, att historieskrifningen under vårt århundrade trädt in i ett skede af källforskning och källkritik, som stundom måhända har gått för långt men som säkerligen för alla tider blifvit grundläggande i afseende på metoden. Man har kommit till insikt om, att hvad människokroppen är för den blifvande läkaren, det är urkunderna för den blifvande historikern. Ingen bearbetning, huru omsorgsfullt den än må vara gjord, kan ersätta autopsien: det gäller historieskrifningen fullt ut lika mycket som läkarvetenskapen, om icke mera, ty felslut och subjektiv färgläggning ligga ännu närmare till hands i den förra; det gör ett helt olika intryck att se mate-

rialet framför sig i dess ursprungliga form än att se det inarbetadt i en systematisk byggnad. Häri ligger också en af möjligheterna till historieskrifningens föryngring, ty vi nalkas, hvarje generation, för att icke säga hvarje individ, källmaterialet med olika slipade synglas. Om vi icke se mera, se vi ofta annat än våra fäder gjorde.

Synpunkter motsvarande dessa har prof. Hjärne utvecklat i företalet till sin publikation och vi äro i allmänhet ense med honom. Skulle vi göra någon erinran, vore det den, att han synes oss något underskatta betydelsen af paleografiska öfningar; det förefaller också, som om de tämligen mycket försummades. Det är oss äfven ett nöje att kunna instämma med prof. Hjärne i hans omdöme, s. XI, om »den oproportionerligt bedrifna sysselsättningen med den äldre medeltiden» och den ojämförligt större betydelsen af de följande århundradenas utveckling.

Själfva publikationen innehåller under hufvudrubrikerna *påfvedömet*, *kejsardömet*, *Frankrike*, *England*, *Sverige* ett antal urkunder och texter belysande samhällsutvecklingen och de ledande idéerna under medeltiden till 1350. Själfva urvalet måste ju alltid blifva subjektivt, och vi ämna ej inlåta oss i någon diskussion därom, helst det synes vara gjordt med mycken urskillning. Man finner sålunda under »påfvedömet» flera urkunder belysande dess anspråk på världsvälde, man finner under de följande afdelningarna konungadömets uppgift, fridslagstiftningen, länsrätten, den tyska furstemakten och kejsarvalet, den började franska centralisationen och franska kyrkans förhållande till påfvestolen, den engelska parlamentsförfattningens första utveckling o. s. v. belysta genom karakteristiska urkunder (dekret om påfveval, Gregorius VII:s »dictatus papæ», konkordatet i Worms, uttalanden af Innocentius III, prof på karolingernas capitularia, gyllene bullan, magna charta o. s. v.).

Hvad Sverige angår, belysas förhållandet till påfvestolen, lagstiftningen om konungadömet, fridslagarna, det andliga frälset, biskopsvalen, förhållandet till Gotland, den världsliga förvaltningen m. m. Tidsgränsen är för publikationen satt till 1350. Då utvecklingen i Sverige var århundraden efter den i det öfriga Europa, uppstår den olägenheten, att inom den angifna tidsgränsen man icke finner alla sidor af det offentliga lifvet representerade af samtida urkunder; också har utg. själf i ett par fall måst gå utöfver densamma. Om lagmans- och häradshöfdingsval har man först efter 1350 några bref. Här saknas vidare urkunder belysande den svenska kyrkans provinsialmöten; den under n. XLI införda texten »Modus celebrandi synodum diocesanum» berör, såsom rubrik och innehåll visa, endast stiftssynoder, och det är väl litet oegentligt att, såsom prof. Hjärne i inledningen gör, hänföra densamma till »kyrkomötet», men kallelsebref och fullmakter för detta finnas först från 1400-talet.

Det har naturligtvis varit nödvändigt att, då utrymmet varit begränsadt, göra ett mycket strängt urval, och det tjänar icke mycket till, såsom vi redan antydt, att i detta afseende göra anmärkningar. Vi skola endast göra ett par erinringar, som vid genomögnandet af

registret fallit oss in. I fråga om biskopsval ha exempel lämnats på val »per compromissum» och »per scrutinium». Man saknar då prof på det tredje sättet eller val »per inspirationem» (exempel $^{18}/_{2}$ 1338). Det andliga frälsets utveckling är väl representerad; måhända hade exempel kunnat anföras på skattskyldig kyrkojord från Magnus Erikssons regering, liksom på den rent personliga skattefrihet, som gafs åt enskilda klerker, och på klosterfrälse. Att ingenting belysande den ifrågasatta reduktionen i midten af 1300-talet medtagits, beror måhända på planen. Däremot sakna vi den bekanta föreningsakten $^{8}/_{7}$ 1319, som äfven för beskattningen är betydelsefull.

Titelbladet ger anledning att vänta en fortsättning af denna serie »historiska texter». Vi önska utgifvaren lycka därtill och rekommendera denna del icke blott åt den studerande ungdomen utan äfven åt lärare och läroverksbibliotek.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer

Försvarsvännen. **1895, 2—4.** En landsförrädare. [Karl Henrik Klick.] — **10.** Ur svenska flottans annaler. **3.** Löjtnant Escholins försvar af korvetten Camilla år 1809. Af —g. — **11.** Ur svenska flottans annaler. **4.** Undsättandet af Gottland år 1808. Af —g. — **18, 20—24.** Georg Carl von Döbeln. Af G. L. — **25—26.** Vid Oravais den 14 sept. 1808.

Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Handlingar och Tidskrift. **1895, H. 13—14.** L. Tingsten, Napoleon och Bernadotte 1813. — **17—18.** L. Tingsten, Från Nürnberg till Lützen. — **23.** Ett och annat från finska kriget 1808 och 1809.

Kulturhistoriska Meddelanden, qvartalskrift utgifven af Kulturhistoriska Föreningen för Södra Sverige genom G. J:son Karlin. **1894, Juni.** G. J. Karlin, Bosebo kyrka i komparativ belysning. — J. Kruse, Ett elfenbensporträtt af Carl XII. — **November.** E. Wrangel, En bildserie af Pehr Hörberg. — **December.** O. Sylwan, Studentlif på 1700-talet.

Kyrklig Tidskrift. Utg. af Rob. Sundelin, F. A. Johansson och Oscar Quensel. **1895, 6.** A. H. Lundström, Några ord om Kalvins förhållande till Gustaf I och hans äldste son. — **8—9.** A. H. Lundström, Ett och annat om svenskarne i ryska fångenskapen 1709—21. — **1896, 1.** O. Ahnfelt, Ett sekularminne. [Hel. Birgitta.]

Läsning för Folket. **1895, 4.** E. Fries, Ett tvåhundrafemtioårsminne. [Freden i Brömsebro.]

Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening. **1895.** Bidrag till Gefle stads äldre historia 1413—1636. Af J. S.

Meddelanden från svenska slöjdföreningen. **1895.** O. Lindberg, Om inlagdt träarbete på Kalmar slott.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1895, 7.** A. Lindgren, Till frågan om den nordiska folkvisans ursprung. — J. Lieblein, Den gammelægyptiske medicins sammenhæng med den europæiske. — J. Böttiger, Svenska statens samling af väfda tapeter, anm. af G. Upmark. — **8.** H. Olrik, Valdemarstidens kirkemagt og kongedömme, anm. af L. Moltesen.

Ny Illustrerad Tidning. **1896, 2—3.** A. Hammarskjöld, Döbeln och Kulneff i mars 1809. — **5.** Kulneff än en gång.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1895, 12.** E. Hildebrand, En brytning i svenska adelns historia. —

1896, 1. V. v. Heidenstam, Om svenskarnes lynne. — C. Bildt, Drottning Kristinas sista dagar.

Samfundet för Nordiska Museets främjande. 1893 och 1894. **Meddelanden** utgifna af Artur Hazelius. [Tr. 1895.] P. G. Vistrand, Anteckningar om handtverksämbeten i Stockholm. — M. Haraldsson, Anteckningar om seder och bruk, sägner och vidskepelse i Villstads socken, Västbo härad, i Småland under 1700-talet.

Tidskrift i Militär Helsovård. 1895: H. 1—2. E. Edholm, Några anteckningar om Gustaf II Adolf af en Militärläkare.

Uplands Fornminnesförenings Tidskrift. 17. (1895). H. Hildebrand, Sko kloster och dess kyrka. — C. M. Kjellberg, Några blad ur Uppsala domkyrkas äldre byggnadshistoria. — E. v. Ehrenheim, Kyrkobeskrifningar. Eric Ihrfors: Uplandia sacra. Pars prima 1, 2. — E. v. Ehrenheim, Utö jämte bilaga. — C. Annerstedt, Landshöfdingeämbetets i Uppsala län riksdagsberättelse för åren 1765—1768 jämte bilagor. — P. Pehrsson, En nyfunnen runsten. — E. v. Ehrenheim, Hällristning vid Hummelsta.

Norsk Militært Tidsskrift. 1895, 11. C. O. Munthe, Fra krigen Söndenfjelds 1718. — 12. Literaturanmeldelser. Sveriges krig åren 1808 och 1809. D. 2., anm. af S. B.

Værg dit Land. 1895, 2, 3, 5—7. Krigsbegivenheder nordenfjelds 1808—09. 22, **Tillæg.** Træfningen ved Bornhöft 1813.

Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **Bd. 6: H. 1.** H. Matzen, »Leges Waldemari Regis». — P. Lauridsen, Om dansk og tysk Bygningsskik i Sönderjylland. — J. C. H. R. Steenstrup, Hvor længe have Danske boet i Danmark? Nogle Bemærkninger om arkæologisk og historisk Materiales Bevisevne. — M. Mackeprang, De danske Fyrstelen i Middelalderen. Deres Udvikling og statsretlige Stilling. — Kr. Erslev, Den saakaldte »Constitutio Valdemariana» af 1326. — Litteratur og Kritik, bl. a.: D. Schäfer, Geschichte von Dänemark. Bd. 4, anm. af A. Heise.. — M. Mackeprang, Fortegnelse over fremmed historisk Litteratur fra Aaret 1894 vedrörende Danmarks Historie.

Vort Forsvar. Aarg. 15. (1895.) **Januari.** A. Larsen, Slaget ved Landskrona den 14:de Juli 1677. — **Februari.** Fra Peenemünde til Breitenfeldt. Et Blad af Gustaf Adolfs Historie. (Frit efter A. Fryxell.) — **April.** Krigsbegivenhederne 1808. Ved H. Degenkolv. — Mindesmærke i Fredericia over danske Dragoner, faldne den 24:de Oktober 1657 — **April, Maj.** Krigsbegivenhederne 1808. — Kong Gustaf Adolfs död. — **Augusti, Oktober, November.** Krigsbegivenhederne 1808.

Finsk Militär Tidskrift. 1895, 12. Ett förslag af J. Z. Duncker till försvar af lägret å S:t Michels malm af E. S. T.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. 1895, 12. I bokhandeln: C. Trolle-Bonde, Riksrådet och Riksmarskalken grefve Carl Bonde samt hans närmaste anhöriga, anm. af M. G. Schybergson. — 1896, 1. M. G. Schybergson, Ur ärkebiskop Jakob Tengströms franska brefkonsept. — I bokhandeln: H. Schück o. K. Warburg, Illustrerad svensk literaturhistoria. 1: och 2: 1, anm. af E. L:s.

Baltische Monatsschrift. 1895, 12. A. Bergengrün, Baltische historische Litteratur. — 1896, 1. E. v. Nottbeck, Gustav Adolph und die Rudbecksche Kirchenvisitation.

Allgemeine Militär-Zeitung. 1895, N:o 13. Ein Brief Ottavio Piccolomini's über die Schlacht bei Lützen.

Byzantinische Zeitschrift. 1895, Sept. C. de Boor, Der Angriff der Rhos auf Byzanz.

Deutsche Heeres-Zeitung. 1895, N:o 79—81, 83, 84. Derfflinger als Reiterführer. Von E. M.

Deutsche Litteraturzeitung. 1895, 34. A. Seraphim, Des Obersten Both Anschlag auf Livland (1639) und sein Zusammenhang mit der allgemeinen Politik der Zeit, anm. af A. Bergengrün. — **35.** E. Joachim, Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg. Th. 3, anm. af M. Perlbach. — **45.** Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Bd. 1, anm. af D. Schäfer. — Aus baltischer Vergangenheit. Herausg. von Gotthard v. Hansen, anm. af A. Bergengrün. — **47.** Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14:de August 1814. Udgivne ved Yngvar Nielsen, anm. af D. Schäfer.

Historisches Jahrbuch. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft herausgegeben von Hermann Grauert, Ludvig Pastor und Gustav Schnürer. Bd. 16: H. 2. (1895.) S. Ehses, Papst Urban VIII und Gustav Adolf.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v Treitschke und Fr. Meinecke. Neue Folge. **XXXX, 1.** H. v. Treitschke, Vorbemerkung. — K. Wenck, Konrad von Gelnhausen und die Quellen der konziliaren Theorie. — M. Ritter, Der Ursprung des Restitutionsediktes. — Literaturbericht (bl. a. Die Rezesse und andere Akten der Hansetage von 1256 bis 1430. Bd. 7, anm. af Mkgf.; Hanserezesse. Dritte Abtheilung (1477—1530). Bearbeitet v. Dietrich Schäfer. Bd. 5, anm. af; Keussen E. R. Daenell, Die Kölner Konföderation vom Jahre 1367 und die schonischen Pfandschaften, anm. af Kunze; D. Schäfer, Geschichte von Dänemark. Bd. 4, anm. af v. d. Ropp; Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Bd. 1, anm. af D. S.; A. D. Jörgensen, Peter Schumacher Griffenfeld. Bd. 1—2, anm. af D. S.; Yngvar Nielsen, 1814. Fra Kiel til Moss; Yngvar Nielsen, 1814. Fra Kiel til Moss. Efterskrift: Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14:de Augst 1814. Udg. ved Yngvar Nielsen, anm. af Dietrich Schäfer. — Notizen und Nachrichten. — Berichtigung.

Der Katholik. 1895, Januar. Glossen zum Gustav-Adolfs-Jubiläum. Von C. L. Th.

Literarisches Centralblatt, 1895, 45. Y. Nielsen. 1814. Fra Kiel til Moss. — Y. Nielsen, 1814. Fra Kiel til Moss. Efterskrift. — Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14:de August 1814. — Y. Nielsen, Der Vertrag von Moss vom 14 August 1814 und die schwedisch-norwegische Union. — **51.** G. Lindström, Anteckningar om Gotlands medeltid. D. 1—2, anm. af K.—L. — **1896, 3.** Urkunden, Briefe und Aktenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den Jahren 1643 und 1645.

Militär-Wochenblatt. 1895, 12, 13. B. v. Quistorp, Zur Geschichte der Nordarmee im Jahre 1813.

Mittheilungen des Vereins für Chemnitzer Geschichte. 8. Jahrbuch für 1891—94. [Tr. 1895.] A. Lauckner, Zur Erinnerung an das Kriegsjahr 1644. [Die Belagerung der Stadt Chemnitz.]

Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde. 1895, Jan. Febr. W. Brehmer, Beiträge zur Geschichte Lübecks in den Jahren 1809—1810. 11. Geschenke an französische Officiere nach der Schlacht bei Lübeck.

Berör Karl XIV Johans historia.

Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde. Bd. 16. **(1895.)** G. Irmer, Hans Georg v. Arnim, anm. af J. Krebs.

Quartalblätter des Historischen Vereins für das Grossherzogtum Hessen. Neue Folge. **Bd. 1, N:o 15.** Uebergabe des Klosters Arnsburg an Philipp Reinhardt Grafen zu Solms durch Axell Oxenstierna. Frankfurt 1633 October 28. Mitgeteilt von Dr. August Roeschen

Sammelblatt des Historischen Vereins Eichstätt. Jahrg. 9. (1895.) J. B. Götz, Die Schweden in Dietfurt anno 1633.

Verhandlungen des historischen Vereines der Oberpfalz und Regensburg. Neue Folge. **Bd. 39. (1895.)** C. Will, Die Einnahme von Stadt-Kemnath am 12 März 1634. Beitrag zur Geschichte des 30-jährigen Krieges in der Oberpfalz.

Zeitschrift des Harz-Vereins für Geschichte und Altertumskunde. 1895, 1. E. Jacobs, Graf Ernsts zu Stolberg Reise nach Schweden 1562, 63.

Zeitschrift für vaterländische Geschichte und Alterthumskunde. Herausgegeben von dem Verein für Geschichte und Alterthumskunde Westfalens. **(1894.) Bd. 52.** W. Ribbeck, Die auswärtige Politik Christoph Bernhards von Galen in den Jahren 1665—1678 vornehmlich nach den Briefen des Johann Rodger Torck an Ferdinand v. Fürstenberg. Berör äfven Sveriges politik vid denna tid.

Die Zukunft. 1894. Bd. 8: N:o 46, 47. B. Getz, Die schwedisch-norwegische Union.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and Reginald L. Poole. **1896, January.** D. G. Hogarth, Nectanebo, Pharaoh and Magician. — F. W. Maitland, The origin of the borough. — M. Oppenheim, The navy of the Commonwealth, 1649—1660. — J. H. Rose, Canning and Denmark in 1807. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. D. Schäfer, Geschichte von Dänemark. Bd. 4, anm. af Nisbet Bain: Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare afdelningen. Bd. 6, anm. af George Edmundson.) — Periodical notices. — List of recent historical publications.

The Imperial Asiatic Quarterly Review. 1895, October. C. W Skarstedt, Phoenician colonization in Scandinavia.

Revue Historique. 1896, Janvier—Février. J. du Hamel de Breuïl, Un ministre philosophe. Carvalho, marquis de Pombal; deuxième article. — A. Babeau, Une ambassade en Allemagne sous Henri IV. — R. de Kerallain, Les Français au Canada; suite et fin: La perte du Canada. — G. Cavaignac, La saisie de la lettre de Stein en 1808. — Bulletin historique: France, par Auguste Molinier et G. Monod. — Allemagne (Époque moderne), par Martin Philippson. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. Chronique et bibliographie.

Öfversikter och Granskningar.

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitetsakademien. Senare afdelningen, sjunde bandet. *1. Hertig Bernhards af Sachsen-Weimar bref 1632—1639. 2. Landgrefve Wilhelms af Hessen-Kassel bref 1632—1637.* Med tillägg af brefven från landgrefvinnan Amalia Elisabeth 1634—1650. 725 sidor stor 8:o. Stockholm, P. A. Norstedt & söner, 1895.

Bland de tyska protestantiska furstarne på trettioåriga krigets tid är det ej många, som förtjäna att på svenskt håll med aktning och sympati ihågkommas. De främsta, för att ej säga de enda äro hertig Bernhard af Weimar och landgrefven Vilhelm V af Hessen. Dessa båda furstar hade i samråd och gemenskap rest sig mot kejsaren och anslutit sig till Sverige; deras verksamhet faller inom samma tid, om ock på skilda områden, och det må därför betecknas som en lämplig anordning, att deras bref till den svenska rikskanslern här fått följas åt i samma publikation.

Bernhards bref äro nästan alla tryckta efter original i svenska riksarkivet. De uppgå till ett antal af 224, men man möter ofta antydningar om bref, som numera ej stå att finna.

En ej ringa del af dessa bref utgöres visserligen af rekommendationsskrifvelser o. d.; men det stora flertalet rör sig om krigshändelserna och härarnas tillstånd och angelägenheter, och dessa skrifvelsers innehåll är så rikhaltigt, att det bildar en af de allra viktigaste källorna för krigsåren 1633—1635 och alltjämt torde förvara mången opåaktad detaljupplysning, äfven om de allt från Chemnitz varit anlitade både af svenska och tyska forskare.

Då Gustaf Adolf i mars 1632 bröt upp från Rhen, kvarlämnade han Oxenstierna som guvernör öfver Rhenlandet och Bernhard som en af de under honom ställda befälhafvarne. Det är i detta sammanhang, som brefväxlingen mellan de båda männen tager sin början. Den unge generalens ton är här ännu nybörjarens, och han behöfver stundom anropa rikskanslerns order för att häfda sin nya myndighet.

På Oxenstiernas begäran sändes snart G. Horn att ersätta Bernhard, som i stället fick ett befäl i Schwaben. Den härmed afbrutna brefväxlingen återupptages sedan ej fullständigt förr än efter Gustaf Adolfs död; men från den tiden erhåller den allt större omfattning, ända tills den efter hertigens öfvergång i fransk tjänst åter börjar krympa i hop för att dock ej alldeles afstanna förr än med hans död.

Med mottagandet af befälet öfver den ena af de två kårer, hvari den kungliga arméen vid nyåret 1633 delades, begynte Bernhards stora tid. Årets hufvudbragd, Regensburgs eröfring, lekte honom tidigt i hågen, men myteriet i hären satte snart en gräns för alla verksamma planer. Som bekant uppträdde hertigen härvid som arméens förespråkare inför Heilbronnförbundet och dess direktor, men några bevis därpå, att han själf underblåst arméens missnöje, framte ej dessa bref. Däremot kan man väl förstå, att hans ideliga erinringar om ett bättre tillgodoseende af hårens nödtorft mången gång kunnat irritera den med oändliga svårigheter kämpande förbundsdirektorn. Emellertid hade hertigen nog oftast goda grunder för sina besvär. Det fanns tider, då t. o. m. officerarne ej hade annan föda än kommissbröd, och om folkets hjälplösa läge får man en föreställning, då man en gång finner, att han anser sig behöfva motivera en begäran om nödig försorg åt en del sjuka knektar med den förklaring, att de voro gammalt, bepröfvadt folk, som efter tillfrisknandet åter kunde blifva till nytta.

Bernhards bref inskränka sig ej alltid till hans egna krigsföretag; det händer stundom, att han afger utlåtanden äfven rörande operationerna på andra håll eller rörande hela fälttågsplanen. Utförligare blir hans brefväxling vid tiden för Regensburgs eröfring, och man erhåller här en fullständig bild af hans planer och företag vid denna tid. I de därpå följande meddelandena rörande de af Wallenstein sökta förbindelserna visar han en långt gående försiktighet; utan att direkt afvisa närmandet vidtog han alla nödiga åtgärder för att trygga sig mot en möjlig krigslist.

I fråga om hertigens förhållande till Horn har gifvetvis hänsynen till dennes ställning till rikskanslern lagt band på alla uttrycken af personlig stämning. Endast vid Horns uppbrott från den weimarianska hären och tåg till Konstans i augusti 1633 framlyser oförställdt Bernhards missnöje. Om sitt eget plötsliga uppbrott från öfre Pfalz våren 1634 och infall i de åt Horn anvisade kvarteren säger han, att han därtill af nöden »gleichsamb mit den haren gezogen worden».

Brefven från tiden efter Regensburgs fall t. o. m. slaget vid Nördlingen höra till dem, som flitigast anlitats af forskare, nu senast i W. Strucks arbete »Die Schlacht bei Nördlingen». En af förklaringarna till nederlaget meddelar det kort före slaget skrifna brefvet af den 19 augusti, hvari hertigen på en gång ordar om fiendens »schlechte contenance» och sitt eget folks käckhet och stridslust; det var ej den enda gången, som den tappre fältherren af sin personliga dådkraft förleddes att på en gång underskatta fiendens stridbarhet och öfverskatta sin egen styrka.

För den närmast följande tidens bekymmerfulla arbete att rädda de evangeliskes ställning vid Main och Rhen föreligger en lång rad af bref, som belysa detta mindre beaktade parti af kriget, om än kontinuiteten ofta brytes genom muntliga budskap eller personliga sammanträffanden mellan Oxenstierna och hertigen.

Med Bernhards öfvergång i fransk tjänst glesnar plötsligt brefväxlingen. Droysens uppgift i »Bernhard von Weimar» II: 254 f., att han åter trädt i liflig brefväxling med Oxenstierna, sedan hans svenska sympatier vid ett besök i Paris genom Grotius återupplifvats, saknar således grund. De regelbundna meddelandena om krigshändelserna på detta håll ha från denna tid ombesörjts af en vid Rhenska krigsskådeplatsen särskildt anställd svensk resident, och från hertigen själf föreligga endast några få skrifvelser rörande hans företag under de sista åren. Afsikten med dessa skrifvelser har varit att befrämja en från bägge hållen önskad kommunikation med Baner, och denna önskan uttalas äfven i den intressanta skrifvelse af den 11 juli 1639, hvari den weimarianska härens befälhafvare notificerade rikskanslern om hertigens frånfälle.

Öfver hufvud framblickar i dessa bref en vaksam, dådlysten och klarsynt ande, som ej för detaljerna af sin egen verksamhet förbisåg det allmänna eller stridens slutliga syftemål och som vid sidan af sina personliga planer röjde en uppriktig evangelisk nitälskan och en verklig känsla för det tyska fäderneslandet. Det var tydligen hjärtats språk, då han en gång från Paris inför Oxenstierna uttalade sin längtan »einsten wieder in meinem geliebten vaterland zu arbeiten», och man får det intrycket, att den franska tjänsten i längden vida mer än den svenska förefallit honom som en tjänst i främmande hus. De misstämningar, som stundom grumlat de båda stora männens inbördes förhållande, synas ej ha fått något rotfäste, och i synnerhet de sista årens skrifvelser bära talrika vittnesbörd om uppriktig aktning och sympati. Då Oxenstierna efter Bernhards seger vid Rheinfelden anmodade honom att verka för Horns utväxling mot några af de därvid tillfångatagna generalspersonerna, vidtog han genast åtgärder i denna riktning och försäkrade tillika, att uppfyllandet af denna önskan skulle bereda honom själf den högsta glädje, »in betrachtung dieser hochrümbliche und hochverdinte cavalir mir an der seiten zu sagen gefangen worden».

* * *

Vid sitt uppbrott från Frankfurt 1632 hade Gustaf Adolf äfven anmodat landgrefven Vilhelm att flitigt korrespondera med Oxenstierna; därför begynner också dennes brefväxling samtidigt med Bernhards. Af denna brefväxling meddelas här landgrefvens till ett antal af 171 uppgående bref, de flesta efter originalen i svenska riksarkivet, men

en del, hvartill originalen saknas, efter de i Marburgs statsarkiv förvarade koncepten.

Innehållet i landgrefvens bref utgöres dels af politiska angelägenheter, dels af krigshändelser och besvär rörande inkvarteringar o. d. Oxenstierna framstår här nästan ännu mer än i Bernhards bref såsom den, som skall veta och skaffa råd för allt, och man får en aning om det kinkiga i hans ställning, när man här ser landgrefvens och hertigens täflan att hvar på sitt håll utverka förstärkning af samma truppafdelning.

De krigshändelser, som utgöra hufvudinnehållet i landgrefvens bref, tillhöra den nordvästra krigsskådeplatsen i Hessen och Västfalen. Det var här, som det tyska och det spansk-nederländska kriget tangerade hvarandra, och man finner, att en sammanflytning dem emellan redan 1633 varit på tal. Året därpå lofvade landgrefven mot löfte om återtjänst att för en kort tid sända sitt kavalleri öfver Rhen till det oraniska fotfolkets förstärkning mot spaniorerna, men han återkallades af en order från Oxenstierna att draga till Franken för att undsätta Horn och Bernhard mot den efter Regensburgs fall påträngande fientliga öfvermakten.

Underrättelserna om Gustaf Adolfs död hade en gång hos landgrefven »solche hertzbrechende bekümmernuss und schmerzen erwecket, dass wir gleichsamb erstarret nicht wissen, wie wir uns darinnen finden oder schicken sollen;» nederlaget vid Nördlingen syntes honom däremot till en början som en lättbotlig olycka. Han såg i detsamma en bekräftelse på Gustaf Adolfs yttrande, att ingen vore lättare att besegra än en »victoriserande» makt, som af framgången invaggats i öfvermod och säkerhet. Enär olyckan vore att anse som ett Guds straff för protestanternas dittills ådagalagda »Particulier-respecten», måste de till dess godtgörande allvarligen sammansluta sig »in gehörige postur und einmühtiglich das publicum allen privatis considerationibus gebüehrender massen vorziehen». Själf erbjöd han en trofast medverkan, och det var ej hans skuld, om dessa yrkanden på andra håll ej behjärtades och att hans sträfvan att 1635 skaffa hertig Bernhard luft vid Rhen eller att förena samtliga de protestantiska stridskrafterna möttes af likgiltighet eller fredslockelser. Detta i förening med fiendens allt hotfullare påträngande förfelade ej att snart nedstämma äfven landgrefvens käcka språk, och ännu har ej ett år efter slaget vid Nördlingen förgått, innan man ser honom förstärka en anhållan om undsättning med hotelsen att i motsatt fall biträda Pragfreden. Underhandlingar om en dylik anslutning blefvo också verkligen inledda, och man ser landgrefven allvarligen tillråda Oxenstierna fred, där en dräglig sådan stod att erhålla. Äfven efter dennes hemresa till Sverige har han en gång behöft försvara sig mot beskyllning för att söka separatfred. Som bekant aflupo emellertid alla dessa ansatser utan resultat, och den ädle landgrefven räddade åt sitt minne den ära, hvars innebörd han själf en gång i dessa ord uttalade: »Einmahl seindt wihr, ohne ruhmb zue melden, aus allen fürsten undt ständten des Reichs der

erste, so zue der hochlöblichen cron Schweden getretten. Wihr continuiren auch noch in der einmahl wohl angefangenen devotion derogestalt unverenderlich, dass wihr unter allen, so bey diessen sorglichen weitaussehenden leufften albereits gewancket oder zue wancken sich bewegen lassen möchten, wohl auch der letzte sein werdten.»

Efter landgrefvens död 1637 fortsattes brefväxlingen af hans änka, landgrefvinnan Amalia Elisabet, som nu öfvertog styrelsen för sin omyndige son. Liksom landgrefven på sin tid haft en resident hos Oxenstierna i Tyskland, så anställdes nu en hessisk resident i Stockholm, som förmedlade förbindelserna med Sverige. Brefvens antal är också endast 29, och de äga en vida mera inskränkt betydelse än landgrefvens. Deras hufvudsakliga innehåll utgöres af ansökningar om understöd mot påträngande fiender eller bistånd att försvara landgrefvinnans och hennes barns rätt i de hessiska familjetvisterna och på den stora fredskongressen. Ehuru landgrefvinnan hjärtligen längtade efter fred, fasthöll hon dock troget sitt högsinta beslut att hålla ut vid det svenska förbundet, tills en allmän fred kom till stånd, »nachdeme gleichwohl in alle ewigkeitt unverneinlich sein undt bleiben wirdt, dass die hochlöblichste cron Schweden des gemeinen nothleidenden evangelischen wessens sich zue rechter zeitt sehr hoch undt theuer ahngenommen». — Hennes sista bref till Oxenstierna är från 1650 och innehåller en notifikation därom, att hon nedlagt styrelsen i sin sons händer.

* *
*

I likhet med förhållandet i de föregående banden underlättas äfven här läsarens arbete af ett sakregister och innehållsrubriker till hvarje särskildt bref. Som isynnerhet hertig Bernhards språk ofta är inveckladt och svårtydligt, utgöra dessa af kännarehand affattade rubriker en mycket värdefull fingervisning om innehållets rätta uppfattande. Till utfyllande af luckorna och förklaring af anspelningarna i texten tjäna dessutom en mängd i sammanhang med hvarje bref tryckta bilagor, hvilka mången gång kunna vara af större vikt än brefven själfva. Hertig Bernhards skrifvelser, af hvilka många äro egenhändiga, ha beredt utgifvaren, hr Sondén, en särskild svårighet. Som företalet upplyser, är hertigens stil bland de mest svårtydbara från denna tid, och man finner denne själf någon gång orda om sin »übelen schrift». Därtill kommer, att dessa bref mycket ofta sakna fullständiga uppgifter om tid och ort för deras affattande. Utgifvaren har med prisvärd omsorg sökt utfylla dessa luckor med ledning af anteckningar om framkomsten, af sammanhanget eller stundom t. o. m. af papperets format och beskaffenhet. För öfver-

skådlighetens skull hade det kanske varit lämpligt att utmärka dessa konjekturuppgifter genom klammer.

Utgifvarens uppgifter äro väl motiverade och synas anm. fullt tillförlitliga. Några obetydliga undantag må här anföras. Rubriken å sid. 16 uppger, att hertigen velat invänta öfverste Taubes ankomst; för anm. förefaller det, som hade meningen varit tvärt om. I rubriken å sid. 310 står Mockels i st. f. Müllers. Å brefvet n:r 11 kunde nog dateringsorten Altenburg tryggt utsatts. N:r 48, dateradt »Frankfurt am Main den 8», förlägges till juni 1633. Enligt Droysen I: 175 lämnade hertigen och Oxenstierna Frankfurt i slutet af maj och afreste sagda dag från Mainz till Heidelberg. N:r 66 är tydligen skrifvet, innan budet om Neuburgs fall anländt, och borde sålunda fått sin plats före n:r 65. Sid. 308 står $\frac{8 \text{ mars}}{23 \text{ april}}$ (bör vara 3 maj). — Flera af Droysens uppgifter om data visa sig felaktiga genom jämförelse med utgifvarens. Ifråga om brefvet n:r 123 har däremot Droysens datering synts anm. mest sannolik.

A. Rfs.

Württemberg und Gustav Adolf 1631 und 1632 mit einem Anhang ungedruckter Briefe von Gustav Adolf, Maximilian von Bayern und Barbara Sophia von Württemberg von Theodor Schott. Stuttgart 1896 (Sonderabdruck aus den Württ. Vierteljahrsheften 1895. Heft 3 u. 4).

I föreliggande »studie», såsom förf. kallar sin afhandling, behandlas en episod af Gustaf Adolfs uppträdande i Syd-Tyskland, hvilket för oss har så mycket mera intresse, som den utreder konungens förhållande till den makt, hvilken, trots sin litenhet, dock måste anses såsom protestantismens hufvudmakt i dessa trakter. Efter källorna i Württembergs statsarkiv meddelar förf. på dessa få sidor med dess »Anhang» troligen i det närmaste *allt*, som härom kan vara att säga. Åtminstone från vårt riksarkiv synes ingenting vara att tillägga, enär så godt som alla papper rörande Württemberg för dessa år här saknas. Den enda handling, som här finnes, är ett renskrifvet förslag till alliance, hvilket förf. emellertid omnämner såsom befintligt äfven i Stuttgart.

* * *

Det var i sanning ingen lätt sak för administratorn Julius Fredrik, som förde regeringen för sin omyndige brorson hertig Eberhard, att lotsa den lilla protestantiska staten, omgifven som den var af katolska zeloter, genom tidens våldsamt upprörda politiska bränningar. Både religiösa och politiska skäl anvisade Württemberg plats bland huset Österrikes motståndare, men försöket att intaga den platsen hade redan innan svenskarne ankommo till dessa trakter stått hertigen och hans land dyrt.

Redan före Gustaf Adolfs landstigning i Tyskland hade nämligen Julius Fredrik varit betänkt på en förbindelse med denne och genom att till Leipzigerkonventet 1631 sända den för sina svenska sympatier bekante Jakob Löffler hade han visat, hvartåt hans sympatier lågo. Då han efter detta konvent företog starka rustningar, brast kejsarens tålamod och genom det efter årstiden så kallade »körsbärskriget» samt de därpå följande i högsta grad betungande kejserliga inkvarteringarna fick Württemberg drygt böta för sitt försök till opposition.

Då kom till de betryckta glädjebudskapet om Gustaf Adolfs seger vid Breitenfeld. Det dröjde ej heller länge, förr än den svenske konungens sändebud visade sig litet hvarstädes vid de sydtyska furstehofven och i riksstäderna. Äfven till administratorn af Württemberg kom ett bref från konungen dat. 17/27 okt. med uppmaning, att hertigen måtte förklara sig som vän eller fiende, på samma gång emellertid som ett hotande bref ifrån kejsaren visade, att denne ej heller släppte sin granne ur sikte.

I november sände Julius Fredrik den första beskickningen — öfverste Schafalitsky — till konungen i Frankfurt med uppdrag att tillkännagifva hans benägenhet för anslutning till Sverige, men äfven nu kom samtidigt en varning från generalen grefve Fürstenberg, som erinrade om möjligheten af en ny kejserlig inkvartering.

Under Juldagarna 1631 var den stackars administratorn utsatt för en korseld af skrifvelser å ena sidan från Gustaf Horn och å den andra från Ossa, medan ej långt från landets gränser dessutom befunno sig på ena sidan Gustaf Adolf själf och på den andra Tilly och Aldringer. Det gällde nu att kunna underhandla med alla, utan att genom något oförsiktigt steg utmana någon.

Hans håg stod dock till förbindelsen med Sverige och d. 5/15 januari 1632 fingo Bleickart von Helmstätt och J. Löffler såsom sändebud till Gustaf Adolf en instruktion, hvilket (ehuru beskickningen länge fördröjdes) för framtiden blef grundläggande för förhållandet mellan Sverige och Württemberg. Mot försäkran å konungens sida att upprätthålla riksförfattningen och skydda landets rättigheter förklarade sig hertigen benägen att tillförsäkra svenskarne understöd af proviant och trupper. En fördragshandling uppsattes äfven, hvilken, såsom ofvan nämndes, finnes i bägge staternas arkiv, men hvilken, oaktadt sändebuden haft fullmakt att afsluta fördraget och oaktadt förbundet faktiskt ägde bestånd, aldrig å någondera sidan blef underskrifven.

Orsaken härtill var helt visst i väsentlig mån hänsyn till grannstaterna, särskildt till Baiern, som för att vinna hertigen-administratorn, verkligen utverkat, att de kejserliga garnisonerna utrymt landet. Det låg tydligen ej heller i Gustaf Adolfs intresse att söka framtvinga en formlig alliance. Säkerligen behjärtade han tillfullo Württembergs svåra ställning. Detta framgår bland annat af de tvenne bref, som han den 19 februari 1632 lät afgå till administratorn. Det ena, skarpt och hotande, var afsedt att visas för Maximilian af Bayern för att tjäna som ursäkt för hertigens eftergifvenhet mot den svenska öfvermakten, det andra fullt af nåd och vänskapsbetygelser, afsåg att ådagalägga konungens vänskapliga känslor mot Württemberg.

De diplomatiska förhandlingarna med beskickningar fram och åter fortgingo sålunda hela våren 1632, men synas hafva afstannat, när Gustaf Adolf personligen på sommaren kom närmare. Förhållandet mellan furstarne tyckes dock städse hafva varit det bästa. Hertigen lofvade trupper och mottog af konungen nådebevis. Så fick han på hösten i förläning en hel del indragna kyrkliga gods, och han synes ej haft något att invända mot, att Gustaf Adolf fritt förfogade öfver andra sådana gods, belägna inom hans område.

Den sista skrifvelse hertigen mottog från konungen rörde det beramade mötet med de 4 öfre kretsarna i Ulm. Kort därefter ingick underrättelsen om Gustaf Adolfs död.

Den man, som mest befordrat den vänskapliga förbindelsen mellan Sverige och Württemberg, Jakob Löffler, gick efter konungens död öfver i Sveriges och evangeliska förbundets tjänst och är bekant såsom ledamot af Consilium Formatum i Frankfurt a. M., där han skulle vara Axel Oxenstiernas ställföreträdare i kansliet med titel af vice kansler. [1]

* *
*

Författarens framställning är klar och objektiv. Tillfredsställande för vår svenska nationalkänsla är hans slutord: — — »das württembergische Volk blieb dem evangelischen Glauben und seinem Fürstenhaus treu. — — — *Auch Schweden hat seinen Dank dafür reichlich geleistet: im westfalischen Frieden erhielt der Herzog sein Land und seine Unabhängigkeit wieder, es fehlte dem Herzogtum kein Dorf, wie Oxenstiern einst versprochen hatte.* — —

Per Sondén.

[1] Då förf. kallar honom för »schwedischer *Reichskanzler* für Deutschland» torde detta vara en något för ståtlig titel. Chemnitz kallar Löffler för »königl. schwedischer Vice-Cantzler». Det vanliga torde varit, att han benämndes: der Cron Schweden und des evangel. Bundes Vice-Cantzler in Deutschland, likasom t. ex. Brandenstein kallades der Cron Schweden und des evangel. Bundes Gross-schatzmeister in Deutschland.

Un gentiluomo milanese guerriero-diplomatico 1763—1839. Appunti biografici sul balì conte Giulio Litta-Visconti Arese. Da G. GREPPI. XII + 178 s. (ediz. non venale). Milano 1896.

Bland de sjöofficerare af främmande börd, som Katarina II använde under kriget med Sverige 1788—90, är det tvenne, hvilkas namn äro förenade med historien om den enda oomtvistade framgång, hennes vapen till sjös vunno öfver de svenska — det första slaget vid Svensksund. Det var prinsen af Nassau-Siegen, som fick segerns ära såsom öfverbefälhafvare för ryska flottan; men det var grefve Giulio Litta, anföraren för en af dess afdelningar, som afgjorde slaget till Rysslands fördel.

Så väl prinsen af Nassau-Siegen som grefve Litta hafva nyligen blifvit föremål för utförliga biografier: den tappre och äfventyrlige kosmopoliten Nassau-Siegen hedras af sin biograf, markis d'Aragon, med titeln: »un paladin du XVIII siècle».[1] Malteser-riddaren Litta nämnes mindre emfatiskt »un gentiluomo Milanese guerriero-diplomatico».

Författaren till de »Appunti biografici» rörande Litta, på hvilka vi med dessa rader vilja fästa uppmärksamheten, grefve G. Greppi, är medlem af den italienska senaten, gammal diplomat och känd såsom författare till åtskilliga arbeten rörande Europas diplomatiska historia. Af Littas personlighet bevarar förf. ett barndomsminne från 1830-talets början, då Litta gjorde ett besök i sin födelsestad Milano; och så väl Sverige som Ryssland har Greppi lärt känna under sin verksamhet såsom diplomat. Sin carrière såsom sådan började han i Österrikes tjänst och var 1846—48 österrikisk legationssekreterare och chargé d'affaires i Stockholm. Sedan hans hembygd Lombardiet blifvit förenadt med det nya konungariket Italien, var han italiensk ambassadör i Petersburg 1883—87.

Om Littas biograf icke nämner skildringens föremål en »paladin», så är det icke därför att han icke anser honom förtjäna hjältens namn och heder. Lifligt har han skildrat det intryck som Littas personlighet vid nära sjuttio år gjorde på hans unga sinne: den gamles imponerande yttre skick, ädla hållning och genomträngande blick. För det uppväxande släktet utpekades den gamle malteserriddaren såsom den oförskräckte krigaren, som i fjärran länder hedrat sitt fäderneslând och som segerrikt mätt sina krafter med »gli invitti Svedesi al tempo di Gustavo III».

För svenska läsare är det naturligtvis i främsta rummet af intresse att erfara hvad de »oöfvervinnerliga svenskarnas» besegrare kan hafva att förtälja utöfver hvad som förut är kändt rörande

[1] d'Aragon, Le prince Ch. de Nassau-Siegen d'après sa correspondance originale inédite de 1784 à 1789. Paris 1893.

hans deltagande i sjötågen i Finska viken. Om det också icke kastar något nytt ljus öfver förloppet vid den blodiga dagen d. 24 augusti 1789, så saknar dock hans korta vittnesmål icke sitt intresse.[1] — Först dock något om mannens öden före och efter det svensk-ryska kriget, hvilket utgjorde hans enda militäriska bedrift, samt en kort antydan om innehållet i öfrigt i Greppi's biografiska arbete.

Dess källor utgöras företrädesvis af Littas egna självbiografiska anteckningar och af familjepapper; någon gång finnas äfven diplomatiska aktstycken anförda bland källorna. För det rent biografiska elementet hafva dessa flutit ojämnt; men boken är ej blott Littas biografi, utan äfven ett bidrag till malteserordens historia. Åtskilliga af dess kapitel äro egnade åt utredningen af Rysslands och malteserordens inbördes förhållanden från Peter I:s till Paul I:s tid. Förf. har härvid haft åtskilliga föregångare, särskildt i Bergs af honom citerade arbete om malteserorden och Ryssland.[2] Men den rediga och sakrika framställningen torde äga sitt värde, stödd på egen arkivforskning som den åtminstone delvis synes vara. Sitt berättigande här hafva dessa bidrag till historien om den en gång så lysande ordens sista tid och dess undergång ej blott genom grefve Littas egenskap att hafva tillhört Maltas ridderskap och innehaft en af dess högre grader, utan ock därför att han var ordens förste och siste representant vid ryska kejsarhofvet.

Grefve Giulio Litta var född 1763, af en förnäm milanesisk släkt, af hvilka flera varit malteserriddare. Vid 19 års ålder inskrefs han i orden såsom »cavaliere di giustizia» — d. v. s. med anornas rätt, icke »af nåd». Han företog sina för befordran inom orden föreskrifna »karavaner», sjöfärder med ordens krigsfartyg till Levanten och i Medelhafvet, samt gjorde örlogstjänst till 1787. Hos ordens stormästare, prinsen af Rohan, den siste mera framstående man, som beklädde detta ämbete, stod han högt anskrifven; och då Katarina II 1788 genom sitt sändebud hos malteserorden lät framställa sin önskan att bland dess riddare erhålla en duglig officer för ordnandet af sjöförsvaret i Östersjön under kriget mot Sverige, föll stormästarens val på Litta, »som med ifver begagnade detta tillfälle att utmärka sig».

I januari 1789 finna vi den 26-årige malteserriddaren i Petersburg, snart ifrigt sysselsatt med arbete för utrustning af den ryska galerflottan och föremål för kejsarinnan Katarinas särskilda välvilja. Han fick kort efter sin ankomst generalmajors grad — med en viss tillfredsställelse omtalar han i ett bref, att han var den yngste generalen i hela ryska arméen. Efter slutet af fälttåget 1789, då han, såsom

[1] För Historisk Tidskrifts läsare är det knappast behöfligt att erinra om det senaste meningsutbytet angående detta slag mellan K. Warburg (i biografien öfver C. A. Ehrensvärd, hvarest källorna till stridens historia anföras) och A. Hammarskjöld (i Nord. Tidskrift 1893.)

[2] Petersburg-bibliotekets tryckta katalog öfver »Rossica» (på utl. språk) upptager icke mindre än 10 olika skrifter i ämnet.

vi skola se, mycket utmärkte sig, blef Litta kontreamiral, riddare af S:t Georgsorden och fick en hederssabel. Äfven 1790 var han med i striderna vid Viborg och Svensksund och skötte sina uppdrag med mera heder än hans chef, prinsen af Nassau, ehuru Littas roll ej blef så framträdande som under striden vid Svensksund året förut. Från det allmänna nederlaget lyckades Litta rädda sin division utan synnerlig förlust. — Efter krigets slut besökte han Malta, fick af stormästaren på grund af sin ådagalagda mandom värdigheten af »balì» (balivus, bailli), som man skulle kunna öfversätta med kommendör, och ordens stora kors. Åtskilliga »kommenderier», till ridderskapet anslagna jordegendomar, innehade han redan förut.

Med deltagandet i kriget 1790 var Littas militära bana slutad; diplomatens återstod. Såsom Malteserordens representant återvände han 1794 till Petersburg. Anledningen var att orden till följd af Polens delning hade fått viktiga ekonomiska intressen att bevaka vid ryska hofvet med afseende på sina i Polen belägna kommenderier. Resultatet af Littas underhandling blef en traktat (1797), hvarigenom orden upprättade ett priorat i Ryssland. I det något fantastiska intresse, som kejsar Paul I en tid ägnade maltaserriddarna och som föranledde hans utropande till ordens protektor efter Maltas eröfring genom Bonaparte (1798), hade Litta såsom ordens ambassadör icke ringa del.

I Petersburg var emellertid den nye Malteser-ambassadörens rol snart utspelt — redan innan Paul I slutat sin nyckfulla regering. Men Petersburg förblef dock för framtiden Littas hem Han utträdde ur orden, till hvars plikter hörde celibatet, för att kunna gifta sig med den rika änkegrefvinnan Skawronski, en fränka till Potemkin. Genom sitt giftermål blef han egare till kolossala besittningar i Ryssland och förblef under mer än en mansålder en af den ryska hufvudstadens förnämsta seigneurer. Alexander I gjorde Litta till öfverste-munskänk och öfverceremonimästare vid sitt hof; Nikolaus till öfverste-kammarherre. Den forne malteserriddaren blef riddare af alla ryska ordnar, president i finansdepartementet, ordförande i styrelsen för alla välgörenhetsinrättningar o. s. v. Han njöt en »viridis senectus»: sjuttioårig skildrar han sig själf såsom »rosso, grasso e colossale», och ännu kort före sin död berättar han, att han var mera »mondano» än någonsin och bevistade baler, fester, samkväm vid hofvet. — I febr. 1839 slutade grefve Giulio Litta sina dagar i Petersburg.

De historiska ögonblicken i grefve Littas lif, voro — alla areställen och all yttre glans till trots — dock egentligen blott två: det första slaget vid Svensksund och proklamationen af Paul I såsom malteserordens protektor. Intetdera minst det sistnämnda var af genomgripande betydelse; men historien har tryggat Littas namn en plats, om minnet dröjer vid dessa tilldragelser.

Den 24 augusti 1789 befann sig generalmajor Litta med sin division af kanonslupar vid Svensksund på den ryska skärgårdseskaderns högra flygel närmast fastlandet; vänstra flygeln an-

fördes af prinsen af Nassau. Den ryska flotteskader, som på grund af svenskarnas starka ställning tillkallats såsom hjälp, hade länge låtit vänta på sig, och dess uteblifvande hade föranledt Nassaus lifliga vrede mot dess befälhafvare, amiral Kruse, och slutligen dennes ersättande med amiral Baloy.[1] Nu hade den omsider hunnit fram i den svenska flottans rygg och anföll väster ifrån. Såsom bekant är, vände sig svenskarnas försvar, betryggadt mot Nassaus eskader i öster genom försänkningar i farlederna, i slagets förra del segerrikt mot Baloys anfall. Segern hade också förblifvit på Sveriges sida, om icke omsider vägen öster ifrån genom sunden blifvit banad af Litta, som från sitt chefsfartyg Petersburg ledde högra flygelns rörelser. Under åtta timmar, berättas i hans biografi efter hans egna anteckningar, vunno de ryska fartygen ingen fördel med sin eld, medan de svenska batterierna från de omgifvande höjderna gjorde dem mycken skada. Ett af vänstra flygelns fartyg hade redan flugit i luften med hela besättningen. Kontreamiral Winter stupade för samma kula som grefve Apraxin. Bomber haglade från alla håll öfver galeren »Petersburg». Omsider, inemot kl. 6 på aftonen, lyckades det Litta att öppna sig väg väster om ön Majansari,[2] hvars försänkning svenskarna vårdslösat, då de ansågo passagen omöjlig. Denna djärfva manöver utfördes midt under svenskarnas och ryssarnas korseld genom kanonsluparna, på hvilka tre gardesregementen voro inskeppade. Då svenskarna sågo vägen öppnad för den ryska eskadern, retirerade de för att undvika att få fartygen äntrade, hvartill Litta redan gifvit order. Det svenska amiralskeppet[3] blef då häftigt anfallet af galeren Petersburg och efter en förbittrad strid tvunget att stryka flagg, likväl först sedan det förorsakat ryssarna stora förluster, bland hvilka var en galer, som anfallit från sidan. Svenskarnas uppförande väckte deras fienders beundran. Det säges, att officerarnas hustrur vid sina mäns sida togo del i striden såsom verkliga amazoner (!).

Det sistnämnda heroiska draget får stå för den långväga främlingens och berättarens egen räkning. Öfveramiralens aflägsnande från striden betecknar han, i likhet med Nassau, såsom en flykt. Annars bestyrka hans uppgifter de vanliga om stridens gång och slagets långvarighet: »striden räckte i 15 timmar, under hvilka elden icke upphörde ett ögonblick». I ett bref, skrifvet tre dagar efter slaget, berättar Litta att han var oskadd, oaktadt alla faror, men han var ännu döf efter kanondundret. »Säkerligen, säger han,

[1] Dessa tvister skildras lifligt så väl i Littas biografi som i Nassau-Siegens, genom dennes bref (s. 315 o. f.)

[2] *Mayapari* i italienska originalet, hvarest naturligtvis åtskilliga namn, enligt oundviklig sed i utländska arbeten rörande Sverige äro, orätt återgifna (Svenkund, Korquesari o. s. v. »La flotta di Sudermania» är en för svenska ögon underlig benämning på stora flottan under hertig Karls af Södermanland befäl.

[3] Turunma Björn Järnsida, som emellertid *icke* var amiralskepp, utan förde divisionsflagga. Se Warburg, anf. st. s. 275, 284.

kommer jag att dö i min säng, då jag med lifvet kommit ur dessa strider.»

Äfven till lands förde Litta befäl vid företaget mot Högfors kort därefter: i spetsen för kosackerna förföljde han den retirerande svenska arméen till Kymmene älf. Till honom anförtroddes på hösten 1789 att i Nassaus ställe föra ryska flottan till Viborg.

Ej blott åt den svenska tapperheten, äfven åt de svenska skärgårdsfartygens konstruktion och Chapmans snille skänkes lifligt erkännande i Littas anteckningar. Efter de i Svensksundslaget tagna svenska fartygens modeller var han under vintern 1789—90 lifligt sysselsatt med att leda skeppsbyggnadsföretagen på de ryska varfven. När våren kom, finna vi Litta åter vid prinsens af Nassau sida, denna gång såsom chef för ryska flottans avantgarde utanför Viborg. Det är redan nämndt, att han äfven under detta sjötåg fyllde sitt värf med heder både vid striderna utanför Viborg och vid Svensksund. Af dem båda föreligga lifliga skildringar, vid hvilka vi dock icke här kunna uppehålla oss.

Af intresse är att höra Littas omdöme om Katarina II:s »paladin», prinsen af Nassau och hans uppförande vid Svensksund. Litta ansåg honom som »il più nobile degli avventurieri». »Hans tapperhet bestod alla prof, men han saknade fullständigt bildning, och särskildt var han utan de mest elementära kunskaper i sjöväsendet.» Såsom ett bevis därpå anför han Nassaus bekanta beslut att leverera slaget vid Svensksund 1790 på minnesdagen af kejsarinnans tronbestigning: »han visste icke eller ville icke tänka på, att man till sjös kan begagna ett gynnsamt tillfälle för att handla, men icke på förhand bestämma ögonblicket, då växlingarna af väder och vind måste binda den personliga viljan». — Rätt ömklig förefaller den tappre paladinen i Littas skildring af hans förhållande under den allmänna oredan efter nederlaget, då han irrade omkring i en slup och syntes söka döden. »Han visste, icke hvad han skulle göra eller gifva order om. Han såg sitt eget amiralskepp, utan mast, förgås bland skären. I anfallen af förtviflan talte han endast om sitt beslut att döda sig eller spränga sig i luften. Men de af hans omgifning, som befarade, att han verkligen skulle låta det gå till denna ytterlighet, hade orätt; ty dit hinner man aldrig, då man talar om sin afsikt på förhand och tager andra till råds.»

Kejsarinnan tröstade sin slagne amiral och befordrade honom till en högre grad.[7] Äfven Litta hedrades: han fick en ny hederssabel med briljanter och inskriften »för tapperhet».

Det anförda torde vara tillräckligt för att visa, att grefve Greppis bok erbjuder åtskilligt af intresse äfven för svenska läsare. I sin helhet läser den sig med nöje: den lifliga och sakrika framställningen röjer en öfvad hand; materialet är med smak användt. Ett vackert porträtt, hvars drag synas bestyrka förf:s barndomsintryck

[7] Se härom d'Aragon, anf. st. s. 347 o .f.

af Giulio Litta's imponerande yttre personlighet, åtföljer biografens sympatiska teckning af den tappre malteserriddaren, ordens siste diplomat.

T.

Studier i ståndsriksdagens senare historia. Prästeståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval. Af L. STAVENOW. 90 s. Göteborg 1895. (Göteborgs högskolas årsskrift 1895. I).

Förf., som i föregående undersökningar belyst särskilda sidor af frihetstidens statsskick, har i föreliggande kortfattade, men intressanta afhandling beträdt ett förut nästan obearbetadt forskningsområde. Tryckt material har han haft att tillgå i prästeståndets riksdagsskrifvelser till stiftsstyrelserna, stiftstyrelsernas cirkulär, cirkulärbref, ämbetsbref, memorial m. m. Äldre cirkulärbref föreligga delvis samlade t. ex. i »Samling af Åbo domkapitels cirkulärbref 1564—1700» utg. af J. Tengström och V. G. Lagus. I öfrigt har han genomgått riksarkivets samlingar samt Upsala domkapitels protokoll och registraturböcker, medan han däremot varit tvungen att till stor del lämna det material som förvaras i öfriga stifts arkiv obeaktadt.

Förf. ger en klar öfversikt af de olika synpunkter, som successivt gjorde sig gällande vid riksdagsmannavalen i prästeståndet. Under 17 seklet, då riksdagen ännu betraktades såsom ett stöd för konungamakten, tog man saken från administrativ ståndpunkt, hvarför valen öfverlämnades åt konsistorierna och det oftast häradsvis fördelade församlingsprästerskapet. Konsistoriernas inflytande var öfvervägande. Frihetstiden införde ett förändradt åskådningssätt. Valtillgången bestämdes icke numera af statens behof, utan af de privata ståndsintresserna. Ståndens sammansättning var hänskjuten till de väljande korporationernas eget skön, och betecknande är att kontraktet trädde i häradets ställe såsom valdistrikt. Då inga allmänna lagstadganden, icke heller en fast tradition förelågo, divergerade formerna och sättet för valen på mångfaldigt sätt.

Såsom ett belysande exempel må anföras den obestämdhet, som rådde i fråga om kapellanernas valrätt. Dessa kyrkans underordnade tjänstemän hade under 17 seklet i allmänhet varit befriade så väl från att välja riksdagsmän som från att deltaga i riksdagspenningarnas utgörande. Men från frihetstidens början ville man icke mera låta dem gå fria från sin andel i den ekonomiska bördan, hvarjämte en förordning af 1727 gaf dem rätt att »skicka upp någon fullmäktig af sina medbröder till riksdagen». Numera arbetade kapellanerna ihärdigt på att afsöndra sig till särskilda valkorporationer, ett yrkande, som genom en förordning af 1762 godkändes.

Men därutöfver ville i några stift en del kapellaner söndra sig från de öfriga samt välja och aflöna egen riksdagsman. Så valde kapellanerna i Österbotten 1765 den bekante ekonomiske skriftställaren Anders Chydenius till sin representant. Valet godkändes för den gången, men 1769 var ståndet af annan mening och beslöt att »komministern Chydenii riksdagsfullmakt icke kan såsom laglig anses och därför han icke häller i ståndet intagas». Förf. gör sig skyldig till en inadvertens, då han (sid. 68) säger, att Chydenius 1769 uteslöts för den pågående riksdagen och äfven för den följande. Det var nämligen fallet att Chydenius på grund af sin skrift »Rikets hjälp genom ett naturligt finanssystem» år 1766 uteslöts från ståndet samt förklarades oskicklig att äfven för den nästkommande riksdagen väljas till riksdagsman. År 1769 åberopades emellertid icke denna resolution, utan ansågs han på grund af 1767 års konvention om riksdagsmannaval i prästeståndet icke berättigad att representera Österbottens kapellaner, hvilka icke vidare hade valrätt. Om uteslutningens utsträckning till en följande riksdag var därvid icke fråga.

Äfven i öfrigt var partikularismen tidens lösen. Stiften delades i divisioner, som utgjorde särskilda valkretsar med egna representanter. Från enskilda kontrakt, t. ex. från Åland, sändes representanter till riksdagarna. Hvarhälst särskilda intressen funnos, ville man hafva egna förtroendemän i hopp om, att de skulle kunna genomdrifva riksdagsbesvären.

Förf. redogör för de allmänna bestämmelser om riksdagsmannavalen, som affattades af prästeståndet i dess helhet, och för den i de enskilda stiften fortgående traditionen samt följer ytterligare de konflikter, som isynnerhet mot frihetstidens slut uppkommo. De större kodifikationsförsök, som af valstriderna föranleddes »till vinnande af mera redighet och ordning vid riksdagsmäns väljande i bemälte stånd» vunno icke stadfästelse, innan 1772 års revolution gjorde slut på alla sträfvanden att utveckla valsättet.

Ur den utveckling af valrätten i prästeståndet, som följde efter frihetstiden, framgick en ny uppfattning af representantkallet såsom förpliktande till arbete icke för enskilda privilegier och ståndsintressen, utan för folkets allmänna väl och bästa. Därvid började man anse prästeståndet såsom det politiska uttrycket för samhällets upplysningsintressen: lärdomen, undervisningen och konsten, hvilket förändrade åskådningssätt gaf sig uttryck i vårt århundrades lagstiftning.

Förf. förmodar att forskningar om riksdagsmannavalen i borgarståndet skulle leda till likartade resultat, hvilket ref. kan bestyrka på grund af en undersökning om riksdagsmannavalen i Åbo under frihetstiden (publ. i Svenska Literatursällskapets i Finland Förhandlingar och Uppsatser 5 och 8). Under 17 seklet ledde magistraten valen i Åbo. Från början af frihetstiden delade sig borgerskapet i tre skilda »societeter»: handelsmännen, handtverkarne och finska borgarne, hvilka ofta yrkade på att hafva hvar sin skilda riksdags-

man, men ur valstriderna framgick småningom en friare uppfattning af representantkallets fosterländska uppgift. I hvad mån detsamma gäller om adeln och bondeståndet, torde vara svårare att afgöra.

Förf. slutför icke i alla punkter sin undersökning, men hans arbete är ett förträffligt utkast, som bör mana andra forskare att följa honom i spåren. En fullständig belysning af riksdagsmannavalens historia förutsätter en serie lokala undersökningar, fördelade på flera händer. Ett fortsatt arbete i denna riktning skall icke blott leda till inblick i en viktig sida af samhällets allmänna utvecklingsgång, utan äfven lämna bidrag till karaktäristiken af en mängd betydande eller från en eller annan synpunkt intressanta personligheter, hvilka hvar på sin ort deltogo i de ofta vexlingsrika valstriderna.

M. G. Schybergson.

Klosterlasse. Et bidrag til den jesuitiske propagandas historie i norden. Af A. Brandrud. 326 sid. Kristiania 1895.

Historieforskningen har och bör till viss grad vara internationell, om också ej i samma mening som naturvetenskapen. Dess metod är komparativ, och ehuru den bör hafva nationell grund, får den ej stanna inom eget land. Liksom man bör hälsa med glädje samvetsgranna försök af svenskar att behandla utländsk historia, så måste detsamma gälla om utlänningars sysslande med svenska förhållanden. Klosterlasse var norrman till födsel och släkt, men hans viktigaste verksamhet berör vår historia. När hans biografi utförligt tecknats i Norge, bör den sålunda väcka särskildt intresse hos oss.

Brandruds bok består af tre partier, af hvilka det första behandlar jesuiterorden, det andra Klosterlasses lif och det sista hans skrifter. Det första är i det stora hela bra gjordt. Liksom i hela boken är stilen bred, men klar och lättflytande. Några själfständiga forskningar föreligga egentligen icke, ehuru jesuiterordens konstitution och flera fäders skrifter citeras. Skildringen är bygd på arbeten af Philippson, Baur och andra. Henne am Rhyn citeras ofta, man hans arbeten antyda i allmänhet mer en sträfvan att göra geschäft än att vetenskapligt utreda historiska frågor; hans lilla skrift »Die Jesuiter» är skäligen tarflig och kunde gärna saknats bland åberopade skriften. Kapitlet om jesuiternas uppfostringsarbete stöder sig på v. Raumer, Geschichte der Pädagogik; tryckåret angifves såsom 1877, men den första upplagan utkom redan

1842; i förordet utvecklar v. R. en egendomlig uppfattning af en historikers objektivitet: han förbehåller sig att få hata det onda »efter bästa kunskap och samvete», och till det onda räknar han obetingadt jesuiterorden. Hans afsky framträder därför bjärt i framställningen af densamma och går igen hos Brandrud, ehuru lyckligtvis i modererad form. Det hade emellertid varit lämpligt, om förf. ej stannat vid ett så pass gammalt arbete som Raumers, utan rådfrågat något nyare, t. ex. Paulsens Geschichte des gelehrten Unterrichts, där motsvarande parti är både fullständigare och bättre. — I fråga om jesuiternas moral anföras lösryckta uttalanden, af hvilka åtskilliga förefalla mindre farliga, än förf. vill låta påskina, så länge de nämligen stå såsom teoretiska spekulationer. Först när de i måhända medvetet missuppfattad betydelse utföras i praktiken, blifva de fördärfliga, men denna skillnad hade bort påpekas.

Bokens andra afdelning är mera detaljerad. Den tryckta litteraturen har förf. tydligen väl tillgodogjort sig; fakta återfinnas till stor del hos Theiner eller Anjou, och uppfattningen af Johans person och afsikten med liturgien och underhandlingarna med Rom är densamma som Schücks. Men här gifves långt mer än en omskrifning af dessa tre arbeten. Först ägnas några sidor åt Klosterlasses födelseort och släktförhållanden. Messenius, och efter honom Anjou uppgifver, att den norske jesuitpatern vore född i Tönsberg. På grund af en bestämd uppgift i ett supplement till Olmützerkollegiets katalog framhåller förf. att Oslo är riktigare. Mindre klart är släktförhållandet. Förf. söker bevisa — i öfverensstämmelse med Erichsen i Historisk Tidskrift II Række VI — att Klosterlasse är bror till Jens Nilsson, som var biskop i Oslo 1580—1600. Stöd för en sådan åsikt finnes väl: båda voro från Oslo, och bådas far hette Nils eller Nicolaus; Klosterlasse uppgifves haft familjenamnet Frende och biskopen kallas Frendsonius, men den förra uppgiftens hufvudkälla synes vara Raimundius, Historia liturgica; namnet Frende har jag ej sett i samtida urkunder; detta gör en led i beviskedjan något bräcklig, och tillsvidare får väl saken anses möjlig, men obevisad. Förf. uppfattning delas visserligen »af autoriteter som prof. dr. Ludvig Daae og statsraad dr. A. Chr. Bang»; men någon bindande bevisning ligger väl i detta faktum.

Såsom födelseår uppgifver förf. 1538 eller 1539 och får födelseåret genom tillbakaräkning på grund af åldersuppgifter från senare år. I Landesarchiv i Brünn finnes ett manuskript med titel: »Abriss einer Geschichte der Universität itzt Liceum in Olmütz», — som för öfrigt tycks vara kändt för författaren —, där 1538 bestämdt uppgifves såsom födelseår (Ant. i Ahlqvistska saml. i RA.). Någon betänklighet att fastslå detta år synes därför ej finnas.

Klosterlasse uppgifves ha blifvit katolik 1563 och jesuit 1564. Bevisningen för det första året är otillräcklig, och antagligast är väl, att han genast vid sin öfvergång inträdde i orden. Om hans öden före resan till Sverige är föga kändt, men förf. har gjort sitt bästa att belysa äfven denna period af hans lif. Rikligare flyta

uppgifterna, när vi komma öfver på svensk mark. Förf. skildrar ställningen här hufvudsakligen riktigt; i fråga om högadeln är att märka, att dess religiösa indifferens äfven kan förklaras däraf, att renässansbildningen inkom senare än annorstädes och blomstrade under Eriks och Johans tid, samt att flera förnäma ädlingar studerat vid italienska eller andra katolska universitet. Förf. har ej själf kunnat göra forskningar i svenska arkiv, utan fått nöja sig med upplysningar af arkivtjänstemän. Ett och annat har därför helt naturligt undgått honom, men mycket synes ej stå att få, utöfver hvad Anjou och Theiner meddelat. Riksregistraturet innehåller väl några spridda uppgifter, liksom äfven lektor Ahlqvists samlingar i riksarkivet. Förf. säger sid. 90 not 3, att han på grund af uppgifter hos Anjou och Geijer hört sig för i Upsala Universitetsbibliotek, om Florentius Feyts relation funnes där bland »Fredenheimska» afskrifter eller i Nordinska samlingen, men att den ej kunnat anträffas. Den finnes emellertid i den senare (N. 789), i afskrift af Nordin själf, möjligen efter någon Fredenheimsk kopia; orsaken till att den undgått att upptäckas vid efterforskningarna är, att den ej upptages i registret och är inhäftad mot slutet af en bunden kvartvolym. I en genom dr Lundstedts försorg verkställd afskrift finnes den också numera i Vitterhetsakademiens arkiv. Men endast i detaljer behöfva förf:s uppgifter korrigeras eller förtydligas.

Sid. 93 talar förf. om Klosterlasses aflöning, men blott för 1579. År 1577 fick han emellertid en gång 10 daler, utom en större summa till klosterbyggnaden; hans titel är då »lektor i clåstret»; året därpå i febr. fick han också 10 daler, men i kvittot tecknar han sig »rector collegij regij». (Ahlqv. saml.). I bref af 7 nov. 1577 förordnar konung Johan om tiondespannmåls öfverlämnande från åtta socknar till »mäster Lars, professor i Stockholm» (R.R); och i dec. 1579 utbetalades till honom 4 daler penningar »för något, som han hafver trycka låtit» (Ahlqv. saml.) Angående antalet lärjungar i klostret angifver Feyt prästernas antal till »plus minut 30», hvartill kommo skolynglingar (jmf. sid. 95 hos förf.). Feys har några uppgifter om Klosterlasses ställning till Stockholms skola: då Abraham Angermannus måste lämna sin befattning där, tillförordnades en gammal man, som ej kunde åtaga sig de fyra »lectiones», som rektor borde hafva; han fick därför blott en enda och Klosterlasse öfvertog en och Feyt två. I början af 1577 gjorde rådet föreställningar till Johan om det olämpliga härutinnan, och Klosterlasse fick då öfvertaga rektoratet. Rörande disputationerna år 1577 korrigeras förf:s framställning i några detaljer dels af Feyts berättelse, dels af en relation, som aftryckes i ett snart utkommande häfte af Svenska Riksdagsakter.

Om Klosterlasses lif efter 1580 veta vi föga. Sid. 184 uppger förf. några tjänster han innehade i Olmütz år 1583: »præfectus studiorum», »catechista», »concionator studiorum», »præfectus congregationis majoris» och »vice consultor» — allt efter handskrift i Landesarchiv i Brünn. I Staatsarkiv i Wien finnes en uppgift i »Catalogi

Provinciæ» för samma år, att han utom allt öfrigt var »lector catechismi majoris» och »præfectus congregationis B. V. »(beatæ virginis?), hvilket tydligen motsvarar »catechista» och »præfectus congregationis majoris». — Samma år synes han också på något sätt ha vikarierat för rektor i Olmütz' kollegium under en farsot (Ahlqv. saml.) Förf. uppgifver (sid. 189), att Klosterlasse återkommit till Braunsberg från Prag redan 1602. Enligt en afskrift i Ahlqv. saml. har han emellertid år 1603 fått pengar till resa från Prag till Polen (»1603, 17 oct. — — — — — — Item etiam per Procuratorem Poloniæ Romam per Pragam proficiscentem 40 fl. dati ex pecunia Provinciæ P. Laurentio Norvego pro viatico in Poloniam»).

Ett intressant kapitel handlar om jesuiternas och Klosterlasses försök att vinna insteg i Danmark-Norge i början af 1600-talet. Förf. ägnar några sidor till en kort karakteristik och öfvergår sedan till en granskning af Klosterlasses utgifna skrifter.

Såsom det framgår af ofvanstående kortfattade anmärkningar, kommer förf. i sitt arbete ej till nya resultat; hans arbete är visserligen icke epokgörande, men det är bra och duktigt gjordt med samvetsgrannt användande af allt till buds stående material. Det är framför allt en mycket läsvärd skildring från en upprörd tid, som förtjänar att beaktas.

Karl Hildebrand.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 8: H. 3. H. Schück, Smärre bidrag till nordisk litteraturhistoria. 1—3. — A. Kock, Fornnordisk språkforskning. 1—4. — E. Björkman, Till växlingen fn : mn i fornsvenskan — B. Kahle, Noch einmal der beiname skald. — F. Jónsson, Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie. Bd 1, anm. af E. Mogk. — E. H. Lind, Bibliografi för år 1894. — M. Kristensen, En bemærkning om dentaler og supradentaler i oldnorsk-islandsk.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1896, 1.** K. Ahlenius. Sydpolarforskningen och dess hittills vunna resultat. — J. Lange, Attiska gravmæler. — S. Müller, Ordning af Danmarks Oldsager og Vor oldtid, anm. af O. Montelius. — **2.** P. Persson, Augusti sekularfest enligt senaste inskriftsfynd. — C. Tschudi, Marie Antoinettes ungdom, och Maria Antoinette og revolutionen, anm. af R. — Upplands Fornminnesförenings tidskrift, 17, utg. af Rolf Arpi, anm. af O. Montelius. — **3.** C. St. A. Bille, Monroe-doktrinen. — R. N. Bain, Charles XII and the collapse of the swedish empire; C. Schefer, Charles XII, roi de Suède. anm. af A. Hammarskjöld.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **1896, 2.** C. Bildt, Drottning Kristinas sista dagar. (Forts. och slut.) — **3.** J. J. A. Ehrensvärd, Alexandrine Henriette Sparre En tidsbild från det adertonde århundradet. Strödda anteckningar ur ett familjearkiv.

Historiska Samlinger og Studier vedrörende danske Forhold og Personligheder især i det 17 Aarhundrede, udgivne af Holger Rördam. **Bd 2: H. 3.** Fra den franske Gesandt de la Thuillerie's Ophold i Norden 1644—1645.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7: H. 4, 5. Private Brev fra Krigsskuepladsen ved Sydgrænsen, Juli—November 1813. — Niels Rosenkrantz's egenhændige Breve til Frederik VI, September—medio December 1813. — Breve fra Frederik VI til Niels Rosenkrantz, September —medio December 1813.

Museum. 1896, 1, 2. Dagbog fört under Kjöbenhavns Beleiring 1658—60. Meddelt af O. Nielsen.

Personalhistorisk Tidsskrift. Tredie Række, Bd. 5: H. 1. J. C. W. Hirsch, Fortegnelse over de i Slaget ved Helsingborg faldne, saarede og fangne danske Officerer.

Vort Forsvar. Aarg. 16. (1896) Januar. Krigsbegivenhederne 1808. Ved H. Degenkolv.

Finsk Militär Tidskrift. 1896, H. 2—4. Betraktelser med anledning af svenska generalstabens verk »Sveriges krig 1808 och 1809». D. 2. Af * * *.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. 1896, 2. G. Lagus, Michael Choræus. 1. — 3 G. Lagus, Michael Choræus. 2. — M. G. Schybergson, Johan Vilhelm Snellmans tidigare lefnadsskeden skildrade af Th. Rein.

Baltische Monatsschrift. 1896, 4. E. Seraphim, Geschichte Liv-, Est- und Kurlands von der »Aufsegelung» des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich, anm. af A. Bergengrün.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1895. K. V. Löwis of Menar, Die Burg Fredeland oder Treyden. — Wehrmann, Zwei Gelegenheitsgedichte auf Andreas Virginius.

Berliner Münzblätter. Hrsg v. A. Weyl. **Jahrg.** 16, 181 . L. Schulze, Hildesheimer Thaler des Königs Gustav II Adolph von Schweden.

Centralblatt für Bibliothekswesen. 1896, Febr.—März. F. Leitschuh, Zur Geschichte des Bücherraubes der Schweden in Würzburg.

Deutsche Litteraturzeitung. 1896, 10. R. N. Bain, Charles XII and the collapse of the swedish empire. 1682—1719. anm. af Schirren. — 11. W. Struck, Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf, anm. af V. Loewe.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft herausgeg. von L. Quidde. XII, 2 (1894/95). M. Döberl, Berthold von Vohburg-Hohenburg. — O. Seeck, Die Entstehung des Indictionencyclus. — W. Becker, Der Sachsenspiegel und die weltlichen Kurfürsten. — S. Weissner, Zu Principat und Gefolgschaft in der altgerm. Verfassung. — Kleine Mittheilungen. — Schlusswort. — Bibliographie.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1895, 2. K. Wittich, Ueber Falkenbergs Tod.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v Treitschke und Fr. Meinecke. Neue Folge. XXXX, 2. B. Niese, Der jüdische Historiker Josephus. — H. v. Treitschke, Das Gefecht von Eckernförde 1849. — Literaturbericht (bl. a. G. Köhler, Geschichte der Festungen Danzig und Weichselmünde bis zum Jahre 1814 in Verbindung mit der Kriegsgeschichte der freien Stadt Danzig. Bd 1—2, anm. v. Lettow-Vorbeck). — Notizen und Nachrichten. — Nachtrag zur Miszelle »Zur Vorgeschichte der Schlacht von Albe (Tagliacozzo)» Von Ernst Sackur. — Erklärung. — 3. D. Schäfer, Die Verurtheilung Heinrich's des Löwen. — O. Hintze, Preussische Reformbestrebungen vor 1806. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling Senare Afd. Bd 2—6; Svenska riksrådets protokoll. Bd 6, 7: 1, anm. af G. Irmer). — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Centralblatt, 1896, 8. Rud. Schmidt, Ein Kalvinist als kaiserlicher Feldmarschall im 30-jähr. Kriege. — 17. W. Struck. Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge. Jahrg. 4. H. 3, 4. Th. Schott, Württemberg und Gustav Adolf 1631 und 1632.

Annales franc-comtoises. 1895, Juillet-août. Ch. Baille, Notes sur le baron de Staël, ambassadeur de Suède en France, mort à Poligny le 9 mai 1802.

Revue Historique. 1896, Mars—Avril. I. de la Tour, Les paroisses rurales dans l'ancienne France, du IV:e au XI:e siècle; premier article. — J. du Hamel de Breuïl, Un ministre philosophe. Carvalho, marquis de Pombal; suite et fin. — Ch. V. Langlois, Notices et documents relatifs à l'histoire de France au temps de Philippe le Bel; premier article: Documents italiens. — R. de Maulde, Jean Jacques Trivulce. — A. Stern, L'origine du décret de proscription lancé par Napoléon contre Stein. — Bulletin historique: France: Histoire romaine, par C. Jullian. — Questions d'enseignement, par G. Monod. — Livres nouveaux, par Ch. Bémont et G. Monod. — Espagne, par R. Altamira. — Grèce, par P. Carolidès. — Comptes-rendus critiques, — Publications périodiques et sociétés. — Chronique et bibliographie.

The Athenæum 1896, 15 February. R. Nisbet Bain, Charles XII and the collapse of the swedish empire 1682—1719.

The American Historical Review. 1896, Januari. (Vol. 1: N:o 2.) Reviews of books: T. A. Dodge, Gustavus Adolphus, anm. af J. Bigelow.

Öfversikter och Granskningar

Sverges traktater med främmande magter jämte andra dit hörande handlingar utgifne af O. S. Rydberg. Tredje delen III, IV. 1483—1520 samt bihang. X + sid. 385—803. Stockholm Norstedt & Söner 1895.

Med föreliggande halfband har tredje delen af Sverges traktater fullbordats och den lucka fyllts, som några år förefunnits i nämnda urkundspublikation. Den omfattar numera fyra band samt två häften på det femte och sträcker sig från äldsta tider till 1630. Vi lyckönska hr Rydberg till att ha hunnit så långt med det betydelsefulla vetenskapliga företag, hvars första band han för nära tjugu år sedan utgaf. Sverges traktater har både genom innehållet och genom utförandet blifvit ett monumentalt verk, till heder för den svenska historiska forskningen. Utgifvarens oförtröttade arbetsförmåga gör, att man af honom, fastän han uppnått den ålder, då de flesta söka hvila, kan vänta ännu flera band, och vi hoppas, att det blir honom förunnadt att föra det verk till slut, d. v. s. fram till våra dagar, som sedan årtionden blifvit hans lefnadsuppgift. Den svåraste delen af vägen är tillryggalagd.

Tredje bandet har, såsom tidsgränserna (1409—1520) angifva, hufvuddelen af unionstiden till föremål, och massan af urkunder gäller förhållandet till Danmark, bestämdt, såsom det allt ifrån 1430-talet blef, af försöken från Sveriges sida att bryta föreningen. De två föregående häftena ha behandlat Engelbrekts, Karl Knutssons och början af Sten Stures tider. Det tredje vidtager under år 1483, och det är, från en senare tids synpunkt, unionens dödsryckningar, som man här i urkunderna kan följa.

Det säger sig själft, att på ett så genomarbetadt område som slutet af den nordiska medeltiden utgifvaren ej kan komma med många obekanta eller förut otryckta aktstycken. Bland sådana kan i detta häfte nämnas svenska riksföreståndarens och rådets protest d. 21 juli 1505 mot den i Kalmar samma år mot dem anställda rättegången, tryckt efter ett original, som märkvärdigt nog finnes i ryska utrikesarkivet i Moskva; dit har det nämligen förts från Polen, dit det åter kommit med en svensk beskickning, som kort

därefter till Polens konung afsändes. Urkunden har äfven i annat hänseende sin lilla märkvärdighet. Den är utfärdad i form af en notariatsvidimation, och notarien är den sedermera ryktbare Laurentius Andreæ, hvars karakteristiska skriftdrag äro tydligt igenkännliga (utgifvaren har nämligen förskaffat sig en fotografi af originalet). Han skrifver sig där endast »clericus Strengenensis diocesis», och det torde vara första gången hans namn med säkerhet möter i diplomen.

Men äfven om många urkunder förut äro tryckta, föreligga de här i flera fall för första gången troget återgifna efter originalen eller, när dessa saknas, med en på forskningens nuvarande ståndpunkt uttömmande textkritisk behandling. Det förra är t. ex. fallet med svenska rådets under bödelsyxans hot d. 31 okt. 1520 daterade ryktbara förklaring, att Sverige vore ett arfrike och Kristiern II dess rätte arfkonung, förut känd genom ett uselt aftryck hos Hvidfeld. Det senare är förhållandet med det i ett föregående häfte tryckta intressanta unionsprojektet från 1436 — det svenska unionsprogrammet — som vållat så mycken förvirring och i Sverige en gång till och med gällt som det ursprungliga fördraget; det är fallet med den i detta halfband afslutade Kalmar recess af 1483, ryktbar genom sitt innehåll, ehuru i Sverige knappt någonsin tillämpad; i bihanget äro aftryckta dels den förberedande recessen i Halmstad $^1/_2$ 1483, dels för första gången den danska redaktionen af Kalmarrecessen, hvars original är bevaradt.

Efter denna urkund följer, till medeltidens slut, hela raden af uppskofstraktater, vare sig det gällde förverkligandet af Kalmar recess eller af skattskyldighetsfördraget i Köpenhamn 1509, afbruten af akterna om konung Hans' intagande och afslutad med akterna om Kristiern II:s antagande till konung. Till de märkvärdigaste aktstyckena, som i denna långa serie meddelas. höra de, som angå den af tyske kejsaren år 1506 öfver svenskarne utfärdade aktförklaringen, ett i nödens stund tillgripet vapen, men ännu vanmäktigare än den påfliga bannlysningen, hvilken också anlitades. Då man i hr Rydbergs samling äfven kan följa de fördrag, som danska konungar slöto mot Sverige med Ryssland, med Polen och andra östersjömakter, måste man erkänna, att de förstnämnda ingenting underläto för att draga det stackars landet i sitt garn. Dem felades ingenting annat än lyckan.

Medeltidsförhållandenas natur gör, att många af de urkunder, som meddelas, ej kunna kallas traktater i egentlig mening. Det är aktstycken, som bestämma Sveriges internationella ställning och förbindelser i allmänhet. Urvalet måste därvid blifva mer eller mindre subjektivt. Utgifvaren har följt en ganska omfattande plan, som han motiverat dels i företalet till första bandet, dels i ett i denna tidskrift, årg. 1881, infördt svaromål på en recension.[1] Äfven i

[1] Hans mening har varit, att verket för all framtid skulle bevara »vittnesbörden om den samverkan, hvari svenska staten i politiskt hänseende stått med den öfriga världen».

detta fall äro de värsta svårigheterna öfvervunna. Urvalet blir för de följande tiderna betydligt enklare och lättare, hvarom också hvad som redan af fortsättningen utkommit vittnar.

Som bihang till traktaterna meddelas bland annat dels fullständigt, dels endast i rubrik handlingarna i den långa striden om drottning Doroteas morgongåfva, samt, hufvudsakligen som rubriker, de i andra samlingar tryckta handlingarna i bannlysningsmålet mot Hemming Gad. Belysande en egendomlig episod under denna vår konungalösa tid äro de från Wien hämtade handlingarna om Georg von Thurns beskickning 1491 till Sverige; han skulle söka förvärfva svenska kronan åt romerska konungen Maximilian af Österrike eller dennes son ärkehertig Filip.

Hr Rydbergs publikation visar i öfrigt, huru begränsade ännu vid medeltidens slut Sveriges internationella förbindelser voro, om man bortser från dem, hvilka de tre förenade rikena ingingo. Det var jämte Norge östersjövärlden allena, nästan utan undantag: Danmark, Hansestäderna, Tyska orden och Riga stift samt Ryssland. Undantagen äro Nederland (Amsterdam) och — påfven. Fördragen med Amsterdam och med Riga kunna anses — om man så vill — som ett slags blänkare för framtiden. Redan nu erkände Riga stift Sveriges krona som beskyddare, och det var gamla traditioner, som hundra år senare åter sköto friska skott. Förbindelserna med påfvemakten voro numera få, men saknade vid vissa moment icke intresse, för så vidt det gällde afvärjandet af Danmarks planer vid curian och kampen mot hotande eller redan utfärdade bannlysningsbullor. Huru onaturliga medeltids- och unionsförhållandena blifvit, visar det af utgifvaren anförda aktstycket från 1516, enligt hvilket det så när lyckats svenskarne att förmå *påfven* utnämna Sten Sture d. y. till Sveriges konung.

Materialet har för denna sista afdelning af medeltiden förelegat tämligen fullständigt, vare sig i original, afskrift eller äldre tryck. Det är endast i ett mindre antal fall, åtta i hela tredje bandet, fyra i detta halfband, som utgifvaren behöft rekonstituera förlorade urkunder. Samma förhållande har gjort, att här ej behöfts så många af de historisk-kritiska undersökningar, i hvilka hr Rydberg förut haft tillfälle att ådagalägga sin lärdom och sitt skarpsinne. I föreliggande afdelning är det knappt mer än tre sådana längre undersökningar, som behöft göras: en i fråga om ett stillestånd med Ryssland 1493, en angående Sten Stures anslutning till svenska riksrådets förbindelse 1494 att verkställa Kalmar recess, en slutligen rörande den v. Thurnska beskickningen till Sverige 1491.

Bandet slutar med de vanliga urkunds-, samt person- och ortsregistren.

Ehd.

Jesuiterpateren Laurits Nielssen, saakaldt »Klosterlasse». Af August Perger, prest af Jesu samfund. 108 sid. Kristiania 1896. (Pris 60 öre).

Sedan min recension öfver Brandruds arbete om Klosterlasse influtit i det förra häftet af Hist. tidskr., har ett nytt arbete öfver samma ämne kommit mig till handa; titeln återfinnes här ofvan, och af densamma framgår, att förf. är jesuit. I ett kort förord angifver han sin afsikt vara att vederlägga, hvad som är oriktigt hos Brandrud; hans stil är dock lugn och sällan polemisk; han skildrar Klosterlasses lif och verksamhet med betonande af förut mindre beaktade partier, och hans framställning blir af ganska stort intresse, dels emedan hans källmaterial till någon del är nytt, dels emedan man får en fullblodig jesuits omdömen utan en Theiners öfverdrifter och brist på historisk kritik. Förf. har ganska stor förmåga af objektivitet, men utgår från en specifikt jesuitisk moraluppfattning, hvilken gör hans resonemang i många fall oantagliga för protestanter.

Af förf:s källor äro sex aktstycken enligt hans uppgift i förordet förut otryckta eller blott delvis tryckta. N:r 1 och 2 utgöras af bref från Klosterlasse till ordensgeneralen af den 21 febr. och 26 mars 1577, meddelade i utdrag hos Theiner, del I sid. 454, noten och 450, noten. Strax förut (sid. 445) har Theiner omtalat två bref af den 27 febr. och 23 mars 1577, men utan citat, och Brandrud beklagar (sid. 115) utelämnandet däraf. Perger påpekar emellertid, att Theiners angifvande af data på sid. 445 är felaktigt, så att han i själfva verket afser samma bref, som han sedan delvis anför. Brefven ha varit i sin helhet tillgängliga för Perger. — Såsom n:r 3 kommer Flor. Feyts berättelse, som dock begagnats i afskrift redan af Geijer och Anjou. — N:r 4 och 5 äro bref från Klosterlasse till ordensgeneralen af den 13 juli 1577 och 20 maj 1580, delvis meddelade hos Theiner, del I sid. 496—497, noten, och sid. 546, det förra utdraget på latin, det senare i tysk öfversättning. — N:r 6 är synbarligen hittills okändt eller åtminstone obegagnadt; det utgöres af en berättelse af Klosterlasse om händelserna i Sverige och om framtidsutsikterna, odaterad, men skrifven af Klosterlasse själf tidigast i slutet af år 1580. Den är synnerligen intressant att döma af de utdrag, som Perger meddelar. De nya upplysningar, som lämnas af dessa aktstycken, skola längre fram påpekas.

Samma uppfattning om födelseår och släktförhållanden, som jag uttalat i min recension af Brandruds bok, hyses af Perger. Såsom stöd för den åsikten, att Klosterlasse och Oslobiskopen Jens Nilssøn

ej voro bröder, anför han, att den förre såsom släktingar i Norge blott omtalar syster och systerbarn på en tid, då biskopen ännu lefde. Förf. kommer snart in på de svenska förhållandena och dröjer hufvudsakligen vid dem. Han har i det stora hela en riktig uppfattning af Johans sträfvanden och betonar, att han aldrig var fullödig katolik ens i sina önskningar och tankar. Klosterlasses förhemligande af sin katolska tro tages varmt i försvar: »Varen kloka som ormar», heter det, hvilket innebär att man bör välja det lämpligaste medlet i hvarje fall, blott det ej är medvetet oriktigt; och att underlåta att säga allt, hvad man vet, är ej osanning. Förf. söker också göra troligt, att Stockholmsprästerna kände bättre till hans tro än de ville visa (sid. 19—20), men några fullgoda bevis härför förebringas icke. Klosterlasse skref också själf, att han aldrig sade något medvetet osannt, men att han ej heller framlade de katolska trossatserna *ordagrant: »ea, quorum necdum capaces eos animadverti, præterivi aut ita oblique proposui, ut quam minimum offenderent»* (sid. 23). Att omständigheterna måste medföra en missuppfattning af det sagda, och att Klosterlasses hela uppträdande därför blir osannfärdigt, hur väl valda hans ord än voro, det står hvarken klart för honom själf eller för Perger. Detta är en punkt, där jesuitisk och protestantisk uppfattning divergera. Detsamma gäller i ännu högre grad om Klosterlasses förhållande till liturgien. Den innehöll ju både katolska och protestantiska beståndsdelar, men var i förhållande till förut gällande ordning ett steg i katolicerande riktning. Hur borde Klosterlasse förhålla sig till den? Det föreföll, som om han försvarade den i sin helhet, och rykten om hans medarbetareskap ha hållit i sig mycket länge. I själfva verket förordade han offentligt de rent katolska delarna, men iakttog tystnad om det öfriga och afgaf aldrig något utlåtande om hela liturgien. Han säger själf i brefvet till ordensgeneralen af den 20 maj 1578: »*Quantum ad liturgiæ defensionem, rogatus a rege, quantum ad ea, quæ illi ut papistica carpebant, defendendam suscepi et omnium præsentium judicio convici. Eam tamen numquam ut legitimam probavi*» (!) (sid. 38, not 2). Hans uppträdande missuppfattades, men enligt jesuitmoralens fordringar handlade han fullt ärligt och äfven klokt. Perger har ingen förebråelse att rikta mot honom.

I samband med denna undersökning om Klosterlasses predikoverksamhet bemöter Perger ett anfall af Brandrud mot honom. Sid. 96 och 306 i den senares bok omtalas, hurusom Klosterlasse skulle anfört ett ord af Luther, enligt hvilket äktenskapsbrott i visst fall vore tillåtet och naturligtvis användt detta för att minska aktningen för Luther i allmänhet. Brandrud känner ej till något sådant ord i Luthers skrifter och säger skäligen skarpt (sid. 306), »att vi her nærmest har at gjøre med et af de skammelige og plumpe forsøg, som katholikerne til forskjellige tider har gjort paa at sværte Luthers Person». Nu anför emellertid Perger (sid. 27) motsvarande ord efter Erlangenupplagan af Luthers skrifter, och Brandruds utfall

förfaller sålunda. Men Pergers slutsatser äro icke desto mindre felaktiga. Han håller före (sid 25), att Luther här och på andra ställen »ikke blott modsiger Kristi lære eller bud, men ogsaa selve fornuftens». På annat ställe anfaller han Luther, emedan olika uttalanden af honom strida mot hvarandra; åtminstone i fråga om det ena af två motsägande uttalanden måste han icke varit drifven af Guds ande, och slutsatsen blir därför, att han ej alls varit skickad att förklara Guds ord och vilja. Han kunde ej vara sanningens tolk, ty sanningen är en och densamma.

Lyckligtvis kunna vi protestanter frigöra oss från denna dogmatiska uppfattning, och kunna därför i detta fall få en mera historiskt riktig bild af en stor personlighet. Sanningen är visserligen oföränderlig, men vår förmåga att uppfatta den är ej alltid densamma. Enligt vår uppfattning finnes ingen människa, som alltjämt haft samma betraktelsesätt; Luther liksom hvarje annan utvecklas och samma sak kan därför ej på olika tider stå lika för hans inre syn. Han är ingalunda någon ofelbar domare i trossaker, liksom ej heller någon annan människa. Vår vördnad för Luther såsom för en stor lärare bör ej minskas, därför att vi ogilla enstaka uttalanden. Den nyligen aflidne domprosten Sundelin känner till det af Perger citerade yttrandet i äktenskapsfrågan och uppträder emot detsamma, men söker uppvisa orsaken till Luthers ståndpunkt (Luthers sociala etik. I. Familjen. Upsala Univ. Årsskrift ,1880, sid. 119—120 och 122 ff.). Men icke upphör han därför att stå på luthersk-protestantisk grundval. Klosterlasses liksom Pergers rättroget katolska uttalanden måste tillbakavisas såsom oförenliga med en sann och objektiv historisk uppfattning.

Genom de nya aktstycken, som Perger begagnar, får man en fylligare bild af förhållandet mellan Johan och Klosterlasse. På grund af jesuitens öfvertalningar kommunicerade Johan icke alls påsken 1577; han hyste ej längre någon motvilja mot blott brödets anammande, men »önskade dispens för sin svaghets skull». Det närmade sig ett afgörande, då Johan insände till Rom sina villkor för en återförening. Klosterlasse förordade dem till viss grad, och Perger påvisar, att han mycket väl kunde så göra (sid. 46 ff.). I sept. 1577 började han med Johans tillåtelse att hålla katolsk vesper, men med utelämnande af en del sånger, för att ej väcka anstöt genom helgonåkallelse. Något senare började han offentligen predika. Perger söker på nytt (sid. 58 ff.) försvara detta hemlighetsmakeri; säkert är, att Klosterlasse kommit långt på den väg han valt, då Possevino i dec. 1577 anlände. Klosterlasse måste genast underordna sig honom och låta hans vilja blifva gällande, där de voro af olika åsikter. Detta måste dock rubba konungens förtroende till den numera degraderade jesuitpatern. Enligt dennes egen berättelse blef kungen uppbragt öfver, att några förnäma män mottagit nattvarden enligt katolsk ritus af hans hand, och troddde t. o. m. att han motarbetade kungens sak i Rom (s. 67). Så kom Johan Henrikssons bedröfliga äktenskapshistoria till, och följden blef ärkebiskopens

öppna opposition och Klosterlasses frånträdande från rektoratet för kollegiet, som han synes innehaft under några veckor, antagligen utan formlig utnämning. Hela hans uppträdande försvaras af Perger, som bedömer saken uteslutande från katolsk ståndpunkt (sid. 69 ff.).

Klosterlasse synes aldrig ha återvunnit konungens förtroende. Då Possevino återkom 1579 med bestämdt afslag på alla fordringar, vände sig Johans misstänksamhet mot honom; han trodde, att det möjligen vore nog »*si* (*papam supremum*) *pastorem Ecclesiæ confiteatur et in fidei articulis cum eodem conveniat*» (sid. 75, not 2) och hörde sig för genom en sekreterare hos Klosterlasse, om ej han skulle vilja drifva underhandlingar därom. Men svaret blef nekande, ehuru kungen hotade med sin onåd. Klosterlasse ville och kunde ej uppträda mot sin öfverordnade, och kungen låtsade, som om ingenting skett. — Denna tilldragelse förlägges af Brandrud till sommaren 1580, af Perger synbarligen riktigare till hösten 1579 (sid. 75).

I Stockholm utbröt en svår pest, så att hofvet flyttade bort. Klosterlasse kvarstannade och uppträdde först nu öppet som katolik, såsom det framgår af ett citat ur hans egen berättelse, på Possevinos uttryckliga befallning (sid. 78, not 2). Enligt samma källa visade sig snart följderna af den nya taktiken. »*Apparebat jam evidens fructus. Multi se nobis junxerunt, et multo plures et in aquæ benedictæ usu et in aliis catholicorum signis animum ostenderunt, licet, adhuc differrent reconciliari propter aliorum contumelias et malas ominationes de duce Carolo, utque viderent, quid rex acturus esset*» (sid. 79, not 1). Johan blef föga belåten med sakernas nya skick. Han hade tagit ed af Klosterlasse att tills vidare dölja sin katolska tro (sid. 78 not 1) och hade framför allt velat leda hela saken efter sitt godtfinnande. Hans villkor för samarbete voro förkastade af påfvestolen, men nu djärfdes ett par jesuiter inom landet uppträda utan inhämtande af konungens bifall och t. o. m. mot hans uttalade vilja. Klosterlasse aflägsnades från kollegiet och förbjöds predika (maj 1580). Inom årets slut lämnade både han och Possevino landet för att aldrig återkomma. Perger återgifver sid. 82—84 Klosterlasses egen berättelse om de sista tilldragelserna, och sid. 86 ff. hans framställning af framtidsutsikterna. Där påvisar han, hurusom konungen är varmt intresserad för katolicismens återupprättande, och att en stark rörelse arbetar mot samma mål. Drottning Katarina vore ännu vid lif, och tronföljaren vore god katolik. Biskopsstolarna voro i allmänhet icke besatta, hvarför lutheranerna saknade bestämda ledare, och de svenskar, som studerade utomlands, borde snart vara färdiga att såsom missionärer återvända hem. I Östergötland funnes en katolsk hufvudort vid Vadstena Birgittinerkloster. Tre ting afråder han från: att skynda på konungen, att lofva honom politiska fördelar, och att fordra att han utsätter sig för någon fara. Däremot borde man sprida lämpliga trycksaker och låta kungen uppträda, som om den katolska rörelsen páginge utan hans vetskap eller mot hans vilja. Han borde sålunda ej söka tvingas till öppen öfvergång.

Dessa uttalanden visa, att Klosterlasse hade en god uppfattning af Johans karakter. Till sist föreslår han att blifva sänd till Wien för att där utarbeta en *Suetica confessio* och att sedan få resa till Vadstena för att därifrån leda missionsarbetet. — Dessa förslag blefvo ej satta i verket, men de kunna bidraga till belysning af den fara för katolicismens återinföring, som verkligen fanns.

Härmed tror jag mig ha påpekat det viktigaste i Pergers bok. Vi känna ej så mycket om Klosterlasses verksamhet i vårt land, och bevarade notiser äro ofta svåra att förena till en totalbild. En jesuit med historisk begåfning såsom Perger kan lättare än andra få sammanhang mellan händelserna och kan förklara mycket, som annars förefaller dunkelt. Men å andra sidan blir hans uppfattning ofta skef på grund af hans utpräglädt katolska förutsättningar, som hindra honom att gifva rättvisa åt framstående lutheraner. Men användt med kritik är hans arbete af stort intresse för Johan III:s historia.

Karl Hildebrand.

Jungfru Marie Örtagård. Vadstenanunnornas veckoritual i svensk öfversättning från år 1510. Utg. af Robert Geete. XC + 308 sid. Stockholm (Sv. Fornskr. sällsk. saml. h. 107 och 109).

De senast utgifna häftena af Svenska Fornskrift-sällskapets samlingar kunna anses såsom en afskedshälsning till den bildade publik, som med glädje och intresse följt sällskapets föregående, mångåriga verksamhet för kännedom om vår litteraturs äldsta kvarlåtenskap. Vid årsmötet 1896 antog sällskapet nämligen nya stadgar. Den paragraf, som gick i spetsen vid deras inkräktande af grannens område, erhöll följande lydelse: »Sällskapets ändamål är att verka för utgifning i tryck af *Sveriges bokskatt, äldre än 17:e århundradet*, samt att understödja utgifvandet af derpå grundade historiska, filologiska, literärhistoriska och bibliografiska arbeten.»

Det begrepp, som låg och väl fortfarande ligger i ordet fornskrift, blef glömdt eller missuppfattadt. Nu har sällskapet beträdt ett lika främmande, som ändlöst fält. Det är icke oantagligt, att beslutet fattades med alla afgifna röster, ty årsmötena väcka, såsom fallet är äfven på andra håll, endast få personers intresse. Allt nog: saken blef afgjord och mot beslutet kunna numera inga invändningar göras, endast en eller annan fråga. Skulle det då icke hafva funnits något mera att göra på det nu öfvergifna området? Det är

svårt att tro, att forskningarna därstädes blifvit ända till den grad fullbordade, att icke ännu skördar af svensk medeltidslitteratur kunnat insamlas; dessutom hade också Sveriges latinska litteratur från äldsta tider varit ett värdigt ämne för Fornskrift-sällskapet, hvars benämning *svenska* väl icke borde tillämpas uteslutande på skrifternas språk. På förslag till sällskapets publikationer hafva ock förut stått svenska fornskrifter, affattade på latinska språket.

Det är angenämare att blicka tillbaka på sällskapets verksamhet. Dess vidlyftiga samlingar härröra till en stor del ifrån klostret i Vadstena. Det är hufvudsakligen öfversättningar eller bearbetningar af utländska verk, men der finnas äfven original-arbeten; de vittna alla om det storartade litterära arbetandet i klostret. Det ligger en vacker afslutning af sällskapets fornskrifter — om det så får anses — i ofvan nämnda tvenne häften, hvilka innehålla Vadstena-nunnornas veckoritual i svensk öfversättning från år 1510. Ritualen författades på latin af magister Petrus från Skeninge, Birgittas lärare och biktfader, (hvilken bar samma fadersnamn Olavi, som Alvastra-priorn Petrus). Redan Vadstenadiariet nämner uttryckligen honom som författare (»dictavit cantum sororum»), men frågan har likafullt blifvit intrasslad, så att först nu efter 500 år sanningen blifvit insedd och erkänd. Om han ock delvis ur andra liturgiska källor sammansatt vissa stycken af officiet, framstår han såsom själfständig författare till ett trettiotal hymner, som blifvit inlagda i veckoritualen.

Titeln Jungfru Marie örtagård häntyder på den Mariakult, som under flera århundraden arbetat sig fram inom kyrkan och som sträfvade att upphöja den heliga jungfrun till Treenighetens sida.[1] Det var i synnerhet i klostren, som hennes dyrkan tog i anspråk en så betydande del af gudstjänsttiderna. Särskildt var detta fallet inom Birgittinklostrens nunnekonvent. Också sökte man att i allmänhet förena hennes namn med klostrens.

Utgifvaren redogör utförligt för hela denna gudstjänstordning. Den förnämsta källan härför är en praktfull handskrift, tillhörig Biblioteca Nazionale i Florens. Recensenten är i tillfälle att konstatera utgifvarens tillförlitliga insikter i medeltidens paleografi. Hans arbete i sin helhet vittnar om på djupet gående beläsenhet i medeltidens rituella litteratur samt en afundsvärd förmåga att behärska och klart framställa ett i och för sig ganska kärft ämne.

Den svenska öfversättningen verkställdes af en bland de mest framstående Vadstena-munkarne, Nicolaus Ragvaldi, som tvenne gånger valdes till confessor generalis och som tillbragte några år i Mariendals kloster vid Reval, där han äfvenledes någon tid beklädde samma

[1] Märkliga äro i detta afseende begynnelse-orden i söndagens invitatorium: »Trinum Deum et unum pronis mentibus adoremus, virginique matri gratulantibus animis jugiter jubilemus».

confessorsembete. Det var en lika lärd som flitig man; i många öfversättningar har han upparbetat vårt modersmål på ett förträffligt sätt.

Bland annat, som förekom i Vadstena-nunnornas ritual var äfven hela psaltaren, som fullständigt sjöngs under hvarje vecka. Den 94 psalmen, Venite exultemus Domino etc., var Birgittinernas älsklingspsalm. Den sjöngs hvarje dag under matutinan. För den, som studerar deras ritual, är det som om ännu efter århundradens växlingar detta ständigt upprepade: Venite, adoremus, skulle klinga emot oss ur de minnesrika urkunderna.

Också har Nicolaus Ragvaldi egnat denna psalm en utförlig tolkning; i Cantus Sororum förekommer psalmen efter den gregorianska anordningen fördelad i 5 verser. I afseende på sin tolkning yttrar han: »den psalmen aktar jag med Guds hjälp uttyda efter helga fäders lärdom och är märkandes, att all den heliga skrift uttydes med glosor. *Glosa* är uttydning eller upplysning och därföre skall ingen undra på mig om jag tillägger mycket svenska, som texten ej innehåller, och i synnerhet i denna gudliga sången, som i antiphonis och responsoriis är satt på rim, hvilka alltid äro mödosamma eller besvärliga att uttyda och hafva få ord, innehållande och betydande mycket, och måste därföre glosan vara större än texten, så framt enfaldiga personer skola däraf något förstå.»

Hans utläggning af denna psalm fyller 20 sidor i tryck. Det är sålunda ett själfständigt, svenskt originalarbete vi här hafva framför oss; såsom prof må därför anföras hvad som säges om orden: »nos autem populus et oves pascuæ ejus»; — »det är: vi äro hans folk och föde-får, och märk här, att detta ordet pascuæ efter vårt mål är rätteligen bete, såsom vi säga fåren hafva godt bete, det är god föda, och herden säges föda fåren, då han kör dem till godt bete. Herren Jesus säger i evangelium: jag är en god herde; sannerligen ser denne herde vaksamt till sina får, som äro de kristna människorna, gömmandes dem för vargen, som är ovännen. Den, som gömmer fåren, plägar hafva ett långt spö eller käpp i handen, och därjämte tama hundar, som ideligen blifva när fåren och drifva dem till hjorden, då de synas åter skiljas från de andra. Så gör sannerligen Herren med sina andliga får; han har korsets tecken för käppen, som bortdrifver den gamla vargen djäfvulen från människorna. Må ock med denna käppen förstås den makt, som Gud gifvit hafver påfven och kejsaren, hvilka andeligen och lekamligen på Guds vägnar regera och styra Jesu Christi får, som synligt är allom dem, som förstånd hafva; påfven med sin käpp eller staf styr andeligen och lekamligen, när behof görs, kejsaren värnar och näpser lekamligen efter kejsarens lag och rätt; all sådan ordning är af Gudi. Desslikes gifver Han tjänlig väderlek af himmelen, och jorden gifver sin frukt i rätt stund, af hvilken Christi får hafva sin lekamliga föda. — De tama hundarna, som Christus har tillsändt sina får, äro kyrkornas prelater och helige predikare, som med sin kunskap skälla mot synden och utdrifva ovännen af kristna manna

samvete och själ, och därföre säger David till alla kristna: venite, adoremus!» —

I hvad här anförts återspeglar sig vår medeltids homiletiska litteratur.

Det var ganska ansträngande för nunnorna i Vadstena att uppehålla sin vidlyftiga gudstjänst efter här gifna föreskrifter, hvilka voro grundade på Birgittas egna bud och befallningar. Utgifvaren lämnar en sakrik redogörelse för utvecklingen af horæ canonicæ, gudstjänsttiderna inom katolska kyrkan. Påskhögtiden med sin vaka i förbidan på Frälsarens återkomst gaf den första anledningen till de s. k. vigiliæ, om hvilkas inrättande talrika Vadstenabref äfven veta att förtälja. Småningom utbildades hela det rituella systemet, som särskildt inom klostren kunde i hela sin vidd utföras, då deras medlemmar voro i vida högre grad än det sekulära presterskapet i tillfälle att egna sig åt andaktsöfningar. Dagen förslog icke, natten måste äfven delvis därtill användas och därigenom framkallades åtskilliga effekter, som måste hafva gjort mäktigt intryck på de frommas sinnen. Då t. ex. under påskaftonens mörker i kyrkan vigilien, med efterföljande katekumendop, firades och man hunnit till lofsången Agnus Dei, blef hastigt hela helgedomen upplyst och den första påskmessan höjde sitt Gloria in excelsis, eller då den del af matutinan, som kallades nokturnan, firades, och som började före solens uppgång, öfvergick man omedelbart till det jublande »laudes», så snart solen kastade sina första strålar in i templet. Nunnorna började sin tjänst i Herrans gårdar i god tid: matutinan före soluppgången, sålunda vissa delar af året vid 3-tiden på morgonen; klockan 6 primen, klockan 9 tersen, klockan 12 sexten, klockan 3 nonen, klockan 6 vespern och slutligen kl. 9 på kvällen completorium. Att detta varit i längden ganska tröttsamt, är naturligt. Också föreskrefs, att vissa af psalmernas verser skulle af nunnorna sjungas stående, på det att icke sömnen måtte göra sitt välde gällande. Att hela anordningen af lifvet i klostret dock varit beundransvärdt väl beräknad, framgår däraf, att många af nunnorna uppnådde ovanligt hög ålder. Munkarne hade större frihet i afseende på ritualen och hvad särskildt sången angick, var det dem tillåtet att följa den anordning, som var antagen i det stift, inom hvilket klostret var beläget.[1]

Birgitta hade antagit kartusianernes sångordning, sådan den bibehållit sig ifrån 11 århundradet; ännu i dag begagna de sina gamla korböcker utan att i dem förändra en enda not. Deras regel

[1] Detta vållade dock ofta en störande oordning i sången. I ett bref af 1420 från Vadstena till Mariebo heter det bl. a. »Insuper, karissimi, aliud malum non minus irregulare cognovimus primo tanto abhominabilius quo majus scandalum per hoc in publico ordini generatur, videlicet quod apostolicum postponentes consilium unanimes uno ore non honorificatis Deum ... cum unusquisque vestrum, ut dicitur, modum cantus ecclesiæ cathedralis, de qua venit, observare contendit, unde sine dubio vocum discordia procreatur et confusionis sonitus merito deridendus». Sångsättet i Lunds domkyrka anbefalldes såsom rättesnöre för munkarne i Mariebo.

var härvidlag denna: »emedan en sann munks sysselsättning är snarare att gråta än att sjunga, skola vi på det sätt begagna vår röst, att den skänker hjärtat den inre glädje, som födes af tårar, och icke de rörelser, som härflyta från accorderna i en harmonisk musik. Därföre skola vi aflägsna från oss hvad man kallar fractio vocis, inundatio vocis, geminatio puncti» o. s. v., som gifva näring åt nyfikenheten, men icke hafva något gemensamt med en enkel och andaktsfull sång».[1] — Det finns en minnesvers, antecknad af en Vadstenamunk i en af klostrets codices, hvilken påminner om hvad som föreskrifvits kartusianerne. Den lyder:

»Vox est grata chori, si mens bene consonat ori,
non clamans, sed amans cantat in aure Dei».[2]

Det var icke lätt för klostret i Vadstena att särskildt i afseende på sången upprätthålla gudstjänstordningen i de andra Birgittinklostren. De munkar, som sändes ut på visitationsresor, fingo ofta erfara detta. En af dem, Johannes Nicolai Räf, som vistades någon tid i Mariebo kloster på Laaland, blef af konventen därstädes anmodad att hjälpa dem till rätta med sången. Han berättar därom följande: »jag kungjorde dem, hvad mig syntes vara emot regeln och våra seder, ty både bröderna och systrarna sjöngo credo i messan hvart annat och tredje ord på diskant.[3] När jag skulle sjunga med dem, afbröts det; jag begärde boken, der credo stod skrifvet med alla sancti Gregorii bästa kornoter; jag sjöng däri och de andra för sig; det lät ej väl. Jag sade: J veten väl, att oss bör sjunga utan diskant och bruten röst». Efter åtskilliga förnyade försök både med munkar och nunnor lyckades det honom att förbättra sången och då han lämnade Mariebo ljöd messan såsom Birgittaritualen föreskrifvit.[4]

På detta sätt öfvervakade man, att denna ritual noggrant följdes i de öfver en stor del af Europa spridda Birgittinklostren. Huruvida äfven i andra länder den latinska sångtexten blifvit på modersmålet

[1] La Grande Chartreuse par un Chartreux. Grenoble 1882, sid. 234. I nionde kapitlet af Rev. Extravag. föreskref Birgitta, att nunnornas sång ej skulle vara »bruten utan höfvisk och låg». Hon tillade: »sinnet är nämligen ej fritt från synd, när den, som sjunger, förnöjes mera af noterna än af sångens innehåll». Äfven Nådendals-munken Jöns Budde har i sina skrifter ställt förmanande ord till nunnorna med afseende på deras sång. I skriften om S. Bernhard yttrar han: »Intet är som helga änglar mera förnöjer och gläder än täck och ödmjuk sång. De äro alltid in medio juvencularum timpanistriarum, midt emellan unga och goda jungfrur, som kallas tympanistriæ Dei, Guds fidlerskor; tympanum det är fidla, i henne äro alla strängar lika och samljudande; så skolen ock I, Guds brudar, samfoga eder röst i koren i Guds tider, ingen ropa eller skränande upphöja sin röst öfver andra» (Jöns Buddes Bok, sid. 170; Helsingfors 1895).

[2] Codex N. 6 i Ups. Univ:s bibliotek.

[3] Med »diskant» och »bruten röst» menas figurerad sång, som var, såsom ofvan antydts, förbjuden i Birgittinklostren.

[4] Ett bevis på, att icke alltid kyrkosångböckernas text och noter öfverensstämde med moderklostrets finns anfördt om Marienwalds kloster i »En blick i Vadstena klosters arkiv och bibliotek» af C. Silfverstolpe, sid. 7.

tolkad och försedd med förklaringar, är oss obekant. Att Nicolai Ragvaldi betydelsefulla arbete blifvit såsom nu skett tillgängligt för dem, som forska i vår medeltids kyrkohistoria, länder utgifvaren till berömmelse. Fornskrift-sällskapets val hade svårligen kunnat falla på en kompetentare person.

—*rst*—

Anteckningar om Röne Härad. 1. *Alla Helgona Kyrka.* Af KARL AF SCHMIDT. Nyköping 1896. IX + 291 sid. 10 planscher. (Pris 5,50).

Vissa utgreningar af den historiska litteraturen vittna kanske mera än den historiska vetenskapens egna alster, att ett betydligt antal arbetare kommit in på det stora fältet och där utfört hvar i sin stad ett aktningsvärdt arbete, som ej sällan bidrager till de historiska kunskapernas utvidgning. I första rummet gäller det för granskaren att se till, *huru* det verk, som fullbordats, i och för sig blifvit utfördt, och i andra rummet hvad nytt och hvad af vikt det aflämnat till vetenskapens från så många håll öppna fatebur. Det är i allmänhet svårt att granska men lätt att recensera sådana på en mängd detaljforskningar grundade arbeten. Därför hafva också essaierna stundom litet i smyg intagit granskningarnas, kritikernas ofta öde rum.

Den, som i någon mån följt med senare tidens ortbeskrifningslitteratur, lär icke hafva kunnat undgå att fästa sig vid, huruledes personalhistorien förstått att däri intränga på ett sätt, som alltmera gjort henne förhärskande. Materialet har ofta legat nära till hands, det har varit lätt att använda, — att *bearbeta* torde icke vara ett lämpligt uttryck — och ämnet har dessutom alltjämt stigit i den stora allmänhetens gunst. Att äfven föreliggande arbete innehåller mycket af detta slag är helt naturligt. Dess allmänna titel är visserligen »Anteckningar om Röne härad», men hvad som gifvits i denna pars prima är ägnadt endast åt Alla Helgona kyrka i Nyköping. Det är sålunda ett stycke konst- och kulturhistoria, och författaren har manat de längst hänsofne sockenborne att gå igen i det gamla templet och sökt låta de döda gifva lif åt skildringen.

För att nu icke tala om t. ex. de personer, från 1600- och 1700-talet, alltifrån landshöfdingen och stadens magistrat till och med gerningsmän af allehanda slag, skeppare, bondfolk och mästermän, som i långa rader intaga sina stol- och bänkplatser i kyrkan, stannar författaren med förkärlek framför vissa ädelborna män och kvinnor, som intagit sina platser i grafvarna och till hvilkas minne epitafier, vapen och hufvudbanér blifvit uppsatta. En hel biografi

ägnas den tappre krigaren från Gustaf II Adolfs dagar, generallöjtnanten sir Georg Fleetwood och hans hustru Brita Gyllenstjerna.[1] Utförligt skildras ock »ett dryckenskapssorgespel», då öfverste G. Tungel midt under belägringen af Kristianopel den 13 febr. 1676 och öfverläggningarna med danske kommendanten därstädes om utväxling af fångar, kom i delo med sin kamrat, öfverste Wulfwenklou och ihjälsköt honom. En historik öfver släkten Tungel, hvars familjegraf finns i denna kyrka, hafva vi ock erhållit.

Af intresse, huru sorgligt det än må vara, är att se, huru ryssarne foro fram, då de den 25 juli 1719 hemsökte Nyköping. I denna kyrka sönderbrötos sakristians fönster, galler och lås, skåpen öppnades och därifrån borttogos allt kyrksilfver, mässkjortor, bårkläden och altardukar, ljuskronor, dopfat, böcker och penningar. Klockstapeln uppbrändes och klockorna sönderslogos. Man beräknade, att skadan uppgick till öfver 20,000 dlr kmt.

Taga vi en öfverblick af författarens skildring, omfattar densamma först kyrkobyggnaden med dess historia samt dess konstverk, vidare kyrkoskrud, åminnelsetaflor, porträtt, grafstenar och minnesvårdar samt slutligen en mängd upplysningar om förhållandena och den ecklesiastika förvaltningen inom kommunen. Goda register underlätta för forskaren arbetets begagnande.

I det kapitel, som är ägnadt åt kyrkans fornhandlingar, ser man ett nytt bevis på, huru illa man far med »gamla papper» här i världen. Betecknande är hvad pastor loci en gång anmälte, nämligen »att han låtit reparera sakristian helt och hållet; under det de rengjorde skåpen, voro alla förruttnade, gamla och odugliga papper borttagna och uppbrända». Detta skedde märkligt nog 1719; det ser ut som om man tagit intryck af de ryska fiendernas exempel.

Författaren medelar några gamla skrifter, som han påträffat, nämligen det många gånger tryckta »kärleksbrefvet» från en Vadstenanunna, ett bref i afskrift från Jacob De la Gardie och Svante Banér till kommendanten på Bauske den 15 januari 1628 om soldaternas underhåll och ett ifrån Karl IX till fogden Peter Esbjörnsson (Lilliehöök) den 2 mars 1609 om anslag till Helgona kyrka, samt utdrag ur »Kyrkans General-bok» med förteckning på handlingar, som funnos kvar efter 1719.

Att Vadstena-nunnan ännu går och spökar äfven i Alla Helgona kyrka med sitt evinnerliga kärleksbref i handen, väcker måhända något löje. Författaren har velat bringa frågan om brefvets äkthet under diskussion; denna torde dock redan kunna anses vara i det närmaste afslutad. Här må blott tilläggas, att det lefverne, hvars

---

[1] Hennes dödsår omtalas på flera ställen i boken, sid. 89 på icke mindre än 3, beroende därpå, att en kort latinsk grafskrift blifvit äfven på svenska öfversatt. Härom är ju dock mindre att säga, men att boken i allmänhet kunnat något sammandragas, synes bäst däraf, att t. ex. J. Falkenbergs minnesskrift öfver samma fru först meddelas i sin ursprungliga latinska versform, därefter i svensk metrisk öfversättning samt slutligen på svensk prosa — tillsammans 2½ sida.

skildring utgör brefvets pikantaste del, var af det slag, som Vadstenamunkarne gjorde till sin uppgift att inom utländska Birgittinkloster bekämpa, hvarom flera deras bref, uppfyllda af förtrytelse, bära vittne. Man läse t. ex. det bref konfessorn i Danzig sände till Vadstena med klagomål öfver de vilda orgierna i hans kloster. Det förefaller nästan som om hans ord vore det verkliga originalet, som förelegat författaren af Vadstena-nunnans bref (jmfr Scr. rer. Suec. I, 225).

Innan vi lägga boken och pennan ifrån oss, må vi tillönska författaren tillfälle att fortsätta och afsluta sitt i stort anlagda verk, som bär vittne om trägna och samvetsgranna forskningar.

—*rst*—

Föreningen Heimdals Folkskrifter. Uppsala 1893—96.

Att popularisera vetenskapen, att göra massorna delaktiga af den lärda forskningens frukter har blifvit ett utmärkande drag för vår tids andliga lif, och när man ser vetenskapsmännen själfva deltaga i detta arbete, kan man icke annat än glädja sig däråt. Ett af bevisen härpå äro de serier af billiga folkskrifter, som från mer än ett håll börjat utgifvas och af hvilka den ofvannämnda särskildt kan intressera Hist. Tidskrift. Naturforskarne ha i detta populariseringsverk gått i spetsen, och de ha ju också ofta haft de underbaraste saker att berätta, haft att meddela resultaten af arbeten, som för den mänskliga utvecklingen på skilda områden ägt den största betydelse. Historien har i Sverige hållit sig mera tillbaka, åtminstone för så vidt det angår de egentliga fackmännen, men tyckes numera äfven den ryckts med i rörelsen; den har spelat en roll vid de nyanordnade sommarkurserna. Medan föreningen Verdandi i sina för öfrigt förtjänstfulla publikationer, så vidt vi veta, alldeles gått förbi den svenska historien, har föreningen Heimdal tagit äfven den på sitt program, och därföre bör man, från vår ståndpunkt sedt, hålla den räkning.[1] Den har också till medarbetare på detta område bland andra lyckats förvärfva ett par af vårt lands bästa krafter.

Föreningens publikationer öppnades 1893 med ett häfte om *Unionen* af docenten R. Kjellén, hvilken sedermera fortsatt och afslutat sin framställning med tvenne dubbelhäften 14—15 samt 18—19. Hr Kjellén intager, såsom kändt är, i unionsfrågorna en ganska prononcerad s. k. svensk ståndpunkt, hvilken äfven hos mången verklig fosterlandsvän torde väcka gensägelse. Vissa kvistiga unionsrättsliga spörsmål har han gått på djupet med, kanske djupare

---

[1] Skriftserien »Svenska spörsmål» har äfven ägnats åt svensk historia (Hjärne, Om reformationsriksdagen 1527), men den synes ej fortsättas.

än som lämpar sig för en folkskrift. Men hans häften äro väl skrifna, och han ger i dem af unionens utveckling under åttio år, äfvensom af det nuvarande läget (1894), en synnerligt sakrik framställning, som väl icke har någon medtäflare i vår litteratur. Man finner där sammanförd en massa uppgifter och notiser, som eljes torde för de flesta vara svårtillgängliga, och hans framställning bör därför kunna äga intresse äfven för oliktänkande. Användningen underlättas af ett rikhaltigt sakregister. Hr Kjelléns skrift har ock blifvit anförd i professor Auberts nyligen utgifna broschyr bland de viktigare svenska unionspublikationerna.

Häftet 2 af folkskrifterna innehöll en skildring af *Engelbrekt* och hans verk af professor Boëthius, och i häftet 4 gaf lic. Karl Hildebrand en redogörelse för *Uppsala möte 1593*, som utgått i andra upplagan och som på sin tid i denna tidskrift omnämndes. Häftena 16—17 innehålla en teckning af *Gustaf Adolf* af professor Stavenow; den har likaledes utgått i två upplagor och väckte, när den utkom, en berättigad upmärksamhet genom en fin och tankerik framställning samt nya och intressanta synpunkter. Häftet 36 ägnades åt *Gustaf Vasa*, men vi kunna af naturliga skäl ej yttra oss om denna lilla publikation.

En svårighet med publikationer af detta slag är själfva språket, framställningssättet. De hetas skola vara folkskrifter, men man vet ändå ej rätt för hvilken samhällsklass man skrifver: för folkskolebildade, för folkhögskolebildade eller för allmänbildade? Det tör nog hända att, äfven när vi söka vara populära, vi omedvetet skrifva för den klass, till hvilken vi själfva höra, blott med så stora jämkningar, som behöfvas för dem, som icke äro fackmän. En mönstergill framställning äfven i språkligt hänseende möter, enligt vårt förmenande, i de nyligen utgifna häftena 33—34, i hvilka bibliotekarien Annerstedt skildrar *Samhällsklasser och lefnadssätt under förra hälften af 1600-talet* — detta omdöme innebär naturligtvis icke något klander af de förut utgifna skrifterna. Framställningen är enkel, lättfattlig och oaffekterad utan att därföre vara torr; den höjer sig, när ämnet inbjuder, till värme och lif. Det hela genomandas vidare af den kärlek till Sverige och svenska folket, deras historia och minnen, på hvilken författaren vid så många tillfällen gifvit prof, utan att däraf förledas till falskt patos eller braskande ord. Innehållet bör också kunna intressera alla. Olikheterna mellan då och nu äro så stora, fast det är samma land och samma folk det gäller, att intresset skärpes genom den krydda, som det ovanliga, det främmande äger. Skildringen af samhällsklasserna i deras förhållande till hvarandra, af det framväxande adelsväldet och det stigande motståndet däremot, af lefnadssätt, klädedräkt och föda, samfärdsel och vägar, bildning och tänkesätt är också af den art, att en hvar läser den med uppmärksamhet och nöje. Få författare äga ock sådana förutsättningar för denna uppgift som bibliotekarien Annerstedt. Hans sysselsättning med Uppsala universitets historia

har gjort honom förtrogen med 1600-talets lif och kulturförhållanden; de otryckta handskrifterna och de tryckta akterna eller protokollen äro honom väl bekanta. Också är framställningen späckad med sifferuppgifter af olika slag, med lefvande drag, hämtade ur dåtidens skrifter och med klassiska uttryck. Det hela verkar stundom som en rad målningar af gamla mästare. Adelsman och bonde, slottssal och stuga, aristokrati och ofrälse, gästabud och hvardagslag skymta fram i brokig omväxling; Gustaf Adolf och Kristina, Axel Oxenstjerna och Per Brahe framträda som representanter för olika åskådningar, och skriften slutar med en fängslande skildring af bildningen och den andliga odlingen, jämte en underhållande redogörelse för språkets tillstånd, belyst med kraftuttryck af allehanda slag, hämtade ur samtida skrifter eller bref. Det är vidare, såsom förf. framhåller, en brytningstid i lefnadssätt och tänkesätt, som han beskrifver; det är det moderna Sverige, som arbetar sig fram, och kontrasterna äro därföre stora, men så mycket större bör också intresset blifva hos läsaren.

Den svenska biografien och kulturhistorien äro så rika, att de kunna bjuda på stoff till en lång rad skildringar af ofvannämnda slag. Svårigheten är egentligen att få villiga och lämpliga personer. Vi hoppas, att det skall lyckas föreningen att allt framgent öfvervinna densamma och att äfven på detta område fylla en af sina uppgifter, att låta den lärda forskningen befruktande sila sig ut bland den stora allmänheten. Det billiga priset på skrifterna göra dem åtkomliga för nästan hvilken köpkraft som helst.

Ehd.

La Norvège devant le droit international par L. Aubert. (Extrait de la Revue de droit international et de Législation comparée.) 40 sid. Bruxelles 1896.

Den nyss aflidne framstående norske rättshistorikern L. Aubert fick ej själf upplefva publikationen af ofvan anförda uppsats, på hvilken han utan tvifvel nedlagt en kärleksfull omsorg. Syftemålet är att utreda den hinsidan fjällen brännande frågan om Norges verkliga internationella ställning, och förf. börjar då naturligt nog med en historisk öfversikt, för att sedan lämna en utredning af den bestående unionens karakter och behandla de aktuella tvistefrågorna.

Det kan måhända synas oegentligt att diskutera åsikter, uttalade af en författare, som ej längre är i stånd, om han så skulle velat, att försvara dem, men herr A. säger sig åtminstone i frågan om unionens upprättande och Norges dåvarande ställning representera så godt som hela den norska vetenskapen och torde i fråga om den

senare, vidlyftigare delen af sin uppsats, om Norge i den aktuella föreningen med Sverige, representera den unionsvänliga hälften af norska statsmän och rättslärde. Han yttrar sig sålunda icke blott i eget namn utan äfven som målsman för en hel meningsflock, och de anmärkningar, vi taga oss friheten att framställa, behöfva sålunda icke förklinga mot en graf.

Vi skynda, innan vi gå vidare, att erkänna icke blott författarens intressanta framställningssätt utan äfven hans lugna, opartiska och unionsvänliga uppfattning i det hela. Det är en fint bildad och human ande, som talar i denna skrift.

Herr A. vill till en början redogöra för Norges rättsliga ställning före freden i Kiel samt därefter visa, hvilken förändring densamma enligt hans uppfattning medförde.

Vi kunna sammanfatta hans åsikter i följande satser. Norge och Danmark slöto 1450 en separat union, som bestått ända till 1814, på grundvalen af full likställighet under samma konung med gemensamhet i krig och fred. Norge blef, juridiskt taget, ingen provins under Danmark vid hvälfningen 1537. Öfvergången till enväldet 1660 och 1661 skedde under former, som visade, att Norge fortfarande bevarade »den juridiska karakteren af ett själfständigt rike». Kongeloven (1665) behandlade Norge och Danmark på samma fot och förbjöd konungen uttryckligen att skilja eller stycka de båda rikena. Norges politiska själfständighet bestod hela perioden igenom, ehuru slumrande, »latent». Konungen i Danmark kunde rättsligen icke afträda Norge[1]; norska folket var i sin fulla rätt, då det 1814 konstituerade sig som en själfständig stat; Kielfreden, som stred mot de dansk-norska grundlagarna, innebar för Norge endast, att föreningen med Danmark löstes, att det förra riket sålunda fritt kunde bestämma sitt öde; kriget 1814 hade karakteren af ett rättfärdigt krig, icke af revolution. Norrmännen voro inga upprorsmakare.

Denna uppfattning af Kielfredens betydelse i fråga om Norge, som stöder sig på de föregående satserna, har, som bekant, äfven omfattats af svenska rättslärde; den är dock enligt vårt förmenande svårligen hållbar.

Konungen af Danmark skulle icke haft rätt att afträda Norge? Kielfreden skulle för Norge endast inneburit, att föreningen med Danmark löstes? Förf. erkänner själf, att jämlikheten mellan de båda rikena 1450 fanns till endast på papperet; att Norge 1537 faktiskt blef så godt som en provins under Danmark; att det så småningom jämte Holstein och Slesvig ingick som en lem i den danska storstaten, hvars hufvuddel var det egentliga Danmark, ja att den norska individualiteten så försvann, att till och med den

[1] Förf. anser däremot att afträdelsen var rättsligt bindande för den norske ståthållaren och presumtive tronföljaren i Danmark prins Kristian Fredrik.

norska sillen gick under namnet dansk. Oss synes detta innehära, att, trots all slumrande juridisk rätt, Norge i verkligheten blifvit ett biland till Danmark.[1] Häremot kan det ej anses mycket betyda, att Norge någon gång, när det befanns lämpligt, i traktaterna nämnes vid sidan af Danmark eller att Norges ständer i en särskild akt erkände Fredrik III som enväldig konung eller att 1450 års traktat aldrig juridice blef upphäfd. Historien är full af exempel på, huru det gått icke blott med föråldrade historiska rättigheter utan äfven med sådana, som af någon anledning ej kunnat göras gällande. Hur skulle det gå, om man i alla sådana fall ställde sig på den bokstafligt juridiska rättens ståndpunkt? Och hvad betyder löftet, att konungarikena Danmark och Norge med allt hvad som sedermera kunde »med svärdet vinnas eller med arf förvärfvas», skulle förblifva odelade och oskiftade under en och samme Danmarks och Norges envålds arfkonung (kongeloven § XIX)? Det hör till samma slags välment-dåraktiga stipulationer, som åt en grundlags paragrafer vilja betrygga oföränderlighetens karakter i alla tider (jfr Sveriges grundlagar under 1700-talet).

Det är bekant, att danske konungen före freden i Kiel erbjöd sig att afträda det nordanfjällske Norge (Trondhjems stift), och vi ha ej hört hans rätt därtill bestridas. Hade något Norge då funnits kvar och hvad hade hindrat konungen i Danmark att stycke för stycke afträda återstoden? I formellt juridiskt hänseende var det visserligen en skillnad mellan Finland och Norge. I sak synes oss Finlands afträdande 1809 och Norges 1814 kunna likställas. Med den ståndpunkt, förf. intager, synes oss som ett korollarium följa, att invånarnes samtycke bör inhämtas, äfven när ett landskap afträdes, och att en sådan afträdelse det förutan är rättsligt ogiltig. Det är ett humant och vackert yrkande. Dessvärre var tiden 1814 icke mogen för dess erkännande och den torde icke heller vara det den dag, som är.

Det är obehagligt nog att nödgas uppträda för något så brutalt som krigets rätt emot ädla och upphöjda teorier. Men här handlar det om hvad som faktiskt sker i en visserligen mycket ofullkomlig värld, om grunderna i viss mån för hela det nuvarande europeiska statssystemet, och vi fråga, hvilken statsman i Europa skulle vilja erkänna den folkrättsliga princip, som hr A. förfäktar, med alla dess konsekvenser?

Under sådana förhållanden synes det oss ovedersägligt, att norrmännen 1814 reste sig mot sin öfverhet, och vi inse ej, att i ett erkännande däraf behöfver i och för sig ligga något förödmjukande. Det har ofta inträffat i staternas lif, att de lagliga banden, tillkomna vare sig genom traktater eller på annat sätt, tyckas brista eller ej längre kunna dragas, och att regeringar liksom folk sätta

[1] Den omständigheten, att en norrman kunde blifva utrikesminister i Danmark, berodde naturligtvis väsentligen på enväldet men häntyder äfven därpå, att de båda rikena gått långt i amalgamation.

sig öfver dem. Världens omdöme om ett sådant tillvägagående bestämmes väsentligen af framgången. Historiens omdöme beror på kännedomen af en mängd faktorer, som stundom endast sent förvärfvas, och mången med hänförelse hälsad frihetsrörelse har omsider fått en sträng dom. Norrmännens tillvägagående 1814 var mycket förklarligt; de ville åter göra gällande en nationalitet, som under århundradenas lopp hållit på att gå förlorad. Oss synes dock den frågan väl kunna uppkastas, huruvida de verkligen 1814 valde den bästa vägen. Eidsvoldsmännen och grundlagen af den 17 maj äro för närvarande föremål för en stor beundran, som i åtskilligt förefaller oss likartad med den, för hvilken »riksfäderna» från frihetstidens början och deras verk en gång voro föremål i Sverige. Denna senare hade onekligen sin vackra och berättigade sida, men i densamma ingick också något mycket konstladt och uppskrufvadt, ty visserligen var deras verk långt ifrån fulländadt, och vi hafva längesedan lärt att reducera frihetstidens förtjänster till deras rätta dimensioner. Den norska grundlagens brister stå tämligen klara för hvarje objektiv granskare, och lika öfvertygade vi äro, att betraktelser af detta slag för närvarande ej äro ägnade att vinna gehör i Norge, lika sannolikt synes det oss att framtiden skall komma dem att stå i ett annat ljus. I hvarje fall, om norrmännen anse sig ha handlat rätt 1814, få de väl ursäkta, att äfven svenskarne anse sig ha varit i *sin rätt*.

Det är klart att, med den ståndpunkt herr A. intager, Kielfreden för honom endast har en mycket underordnad betydelse. Oss synes det, att hvad den svenske kronprinsen åsyftade med den af honom föranledda ryktbara ändringen i traktatens fjärde artikel, var dels att på Norge göra ett så fördelaktigt intryck som möjligt, dels att lämna svenske konungen så fria händer som möjligt i fråga om landets framtida ställning till Sverige. Om så är, kan Mosskonventionen icke anses innebära något uppgifvande å Sveriges sida af nämnda traktat, såsom herr A. synes förmena; man underlät endast att urgera densamma vid den fredliga uppgörelse man numera sökte. Däremot tveka vi icke att med förf. instämma däri, att den nuvarande föreningen med Norge, trots alla tvetydigheter, genom öfverenskommelsen den 4 november fick en ny rättsgrund.

I denna förening med Sverige, fortsätter förf., har Norge ingått som »ett fritt, själfständigt, odelbart och oafhändeligt rike», förenadt med Sverige under samma konung. Det är sant men med en af Norge självt medgifven modifikation, som särskildt framträder uti riksakten.

Förf. öfvergår till 1815 års händelser och anför som bevis på Norges fulla likställighet det bekanta stället i propositionen af den 12 april, att vid bestämmande af de båda folkens gemensamma rättigheter en fullkomlig jämlikhet dem emellan borde upprättas utan afseende på deras antal eller deras lands storlek. Förf. slutar citatet här, liksom före honom riksadvokaten Getz i sin intressanta uppsats uti »Die Zukunft» 1894. Detta ställe måste dock anses få sin förklaring genom följande punkt: »Vid tillfällen af så stor och

allmän vikt som utkorandet af nytt konungahus eller af tronföljare, tillsättande af förmyndare ... eller utöfningen af den verkställande makten under konungs sjuklighet eller frånvaro äga båda folken lika ostridig rätt att med till verkan jämngoda röster gifva sin mening tillkänna.» Det var till dessa gemensamma rättigheter likställigheten i unionella frågor begränsades (med tillägg af bestämmelserna om sammansatt statsråd). I hela stycket berördes icke och kunde svårligen beröras utrikesstyrelsen, hvilken uppenbarligen hölls utom förhandlingarna, och blef likställigheten icke här erkänd, så skedde det med Norges eget begifvande. I öfrigt betonar förf. med skäl riksaktens torftighet i alla frågor med undantag af dem, som röra konunga- och förmyndarval, interimsregering [1] m. m. d. Därjämte uppträder han mot den i Sverige på senare tid, förfäktade meningen, att Europa ej känner mer än en stat på den skandinaviska halfön, nämligen Sverige, som gent emot utlandet fullständigt täcker Norge. och söker visa, att Norge ända från början uti unionen haft en »personnalité internationale». Tvifvelsutan har han häruti rätt, [2] blott med det nyssnämnda förbehållet, att ledningen af utrikesärendena öfverlämnats åt konungen med de svenska organ han för ändamålet hade, d. v. s. åt Sverige.

Förf. synes själf icke vara så långt från sistnämnda reservation. Han anför den norska vänsterns åsikt, att Norge, då riksakten icke talar om någon gemensam utrikesstyrelse, skulle hafva samma rätt som Sverige att inrätta ett utrikesdepartement o. s. v., och fortsätter: dessa anspråk »äro icke juridiskt berättigade. Det är enligt min mening visst att, när unionen ingicks, man var ense om att medgifva enheten i de två staternas utrikesstyrelse. Riksakten förutsätter också denna enhet, utan att urgera den ('sans y appuyer'). Och som riksakten ingenting säger om den dagliga förvaltningen af dessa affärer, medgifver den implicite den nuvarande anordningen, d. v. s. ledningen af de utrikes angelägenheterna genom den svenska ministern enligt de former, som den svenska regeringsformen föreskrifver.» Denna utan tvifvel riktiga uppfattning, för så vidt vi förstått den rätt, delas dock, som bekant, icke ens af alla norska högermän. För oss svenskar måste den juridiska rätten stå som självklar.

Vi kunna stanna här. De spörsmål, författaren sedan uppkastar, gälla den framtida anordningen och torde ej tillhöra en Hist. Tidskrift att behandla. Han upptager frågorna om tvenne utrikesministrar, om särskilda beskickningar samt om särskildt konsulatväsen för Norge. Vi anteckna endast, att författaren erkänner nödvändigheten för unionen, som enligt honom är en realunion, af en enhetlig ledning af de utrikes ärendena, att han, ehuru mera tveksamt, erkänner nödvändigheten af en gemensam representation i

[1] Ett besynnerligt skrif- eller öfversättningsfel har insmugit s. 19, där ur riksakten citeras att »le ministre des affaires étrangéres de chaque état» bör föredraga inför interimsregering.

[2] Det är dock bekant, att likställigheten till en början i mer än en punkt länge var »beslöjad».

utlandet, åtminstone för så vidt det angår politiska frågor, men diskuterar den efter vårt förmenande opraktiska möjligheten att anställa särskilda »diplomater» för hvardera riket »sans mandat politique», för så vidt hvarken unionen eller det andra riket är representeradt hos resp. främmande makt, samt att han i fråga om konsulatväsendet yttrar sig något sväfvande, medgifvande likväl de stora svårigheter, som måste åtfölja upprättandet af ett separat sådant. Han anför den svenska uppfattningen i fråga om beskickningarna, att riksakten stipulerar deras gemensamhet, ehuru han förmenar att riksakten i sådant fall uttryckt sig mycket illa [1], men medgifver, att nämnda tolkning, hittills i praxis erkänd af de båda staterna som en »juris necessitas», förvärfvat »la valeur d'une coutume», ett rättsbegrepp, hvarvid han fäster stor betydelse. Han anför ock, i fråga om konsulatväsendet, såsom den allmänna svenska uppfattningen, att på grund af den nödvändiga förbindelsen mellan konsuler och diplomater, gemensamheten måste fortbestå såsom »ipso jure obligatorisk» både hvad högsta ledningen och personalen angår, samt erkänner, om vi rätt fatta honom, åtminstone nödvändigheten af en högsta gemensam ledning men förmenar, att »utvecklingen af de internationella förhållandena ej är afgörande emot hvarje särskillnad af konsulaten». Det är, som sagdt, ej här plats att diskutera dessa frågor. Den allmänna meningen i Sverige torde verkligen vara den, att konsulatsgemenskapen följer af beskickningsgemenskapen och att, om den senare, såsom vi anse, är rättsligt grundad, den förra är det också. — Vi undra ej på, att Norge i frågan om utrikesstyrelsen önskar en förändring. Man borde ej heller i Norge undra på, att, sådana förhållandena en gång äro, Sverige ej kan ingå på en sådan utan garantier, och i hvarje fall är man i Sverige ense om sättet, hvarpå frågan om en förändring i ena eller andra hänseendet måste behandlas.

Ehd.

[1] Rätten »att affärda och emottaga sändebud» tillhör enligt RA. § 4 unionskonungen. Enligt herr A. innebär detta endast »att denna rätt tillhör konungen oberoende af de särskilda grundlagarna (?) med förbehåll att pröfva, om den bör i hvarje fall utöfvas för Norge och Sverige samfälldt.»

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 8: H. 4. V. Boberg, Undersögelser om de danske vokalers kvantitet. — Kr Kålund, Nyfundet brudstykke af en gammelnorsk homilie. — Kr. Kålund, Fra skånske håndskrifter. — H. K. Fridriksson, Egilssaga 1886—88, bls 423. — B. Kahle, Der u-brechungsdiphthong des e. — A. Kock, En anmärkning. — F. Jónsson, Anmälan av »Ferd. Holthausen, Altisländisches Elementarbuch». — T. Hjelmqvist, Anmälan af »Konráð Gislason, Efterladte skrifter. 1. Forelæsninger over oldnordiske skjaldekvad». — J. Jónsson, Nokkrar vidaukagreinir um forn ættnöfn. — K. Kålund, Peder Låle på Island. — **Bd 9: H. 1.** E. Magnússon, Codex Lindesianus. — E. Wadstein, Bidrag till tolkning och belysning av skalde- ock edda-dikter. 4. — E. Lidén, Strödda anteckningar om svenska ord hos Olaus Magnus. — G. Storm, Hvitabjǫrn og Bjarndýr. — R. Larsson, Om det nyfunna fragmentet af Södermannalagen. — E. H. Lind, Några anmärkningar om nordiska personnamn. 3. — F. Dyrlund, Anmälan av »A danish and dano-norwegian grammar by P. Groth». — E. Brate, Anmälan af »L. F. A. Wimmer, De danske runemindesmærker, 1. De historiske runemindesmærker». »L. F. A. Wimmer, Om undersögelsen og tolkningen af vore runemindesmærker.» — F. Detter, Anmälan av »Eiríkr Magnússon, Odins horse Yggdrasill». — Kr. Kålund, Tillægsbemærkning til gammel-norsk 'homilie'-brudstykke.

Kongl. Bibliotekets Handlingar. 18. Årsberättelse för år 1895. — Svenska historiska planscher. 4. 1719—1891 och tillägg.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet utg. af C. T. Odhner. **20.** Årsberättelse för år 1895. — Riksarkivariens andra underdåniga yttrande angående arkivväsendets ordnande. — Th. Westrin, Förteckning öfver i Riksarkivet förvarade ministeriella handlingar. 12. Hollandica.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1896, 4.** K. Warburg, Till Thorilds biografi. 1. Thorilds resa till England. — Thorild och Gustaf III. — Thorild och Reuterholm. — W. Christensen, Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466 anm. af H. J. Huitfeldt-Kaas.

Ord och Bild, illustrerad månadsskrift. Utgifven af K. Wåhlin. **5.** L. Stavenow, Gustaf Eriksson Vasa. — **6.** K. A. Tavaststjerna, Helsingfors i sina monument. — **7.** S. Wide, Eleusis och de eleusinska mysterierna. — **8.** H. Wilhelmson, »I den dejlige Lundegårds Have». Ett stycke af Johan Monrads autobiografi. — G. Åsbrink, Frithiof Nansen.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. **Årg. 17 (1896).** Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte. — E. Tegnér, Ur Kil. Stobæi, E. G. Lidbecks och J. J. Björnståhls brefväxlingar. — L. Bygdén, Några studier rörande Disa-sagan. — J. A. Almqvist, Werner von Rosenfelt. — R. Steffen, Anteckningar till Bellmansdiktens historia. 3, 4. — O. Sylvan, J. H. Kellgrens lärospån som kritiker. — K. Warburg, Ett och annat om Lidner. — W. Söderberg, Nicolaus Ragvaldis tal i Basel 1434. — Tillägg till J. H. Kellgrens lärospån som kritiker. — E. H. Lind, Svensk literaturhistorisk bibliografi 14. 1894. — Förteckning öfver Svenska Literatursällskapets medlemmar år 1896. — **Bilaga:** O. Levertin, Johan Wellander. Literaturhistorisk studie. 1.

Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. 1896, Mars. J. J. A. Ehrensvärd, Carl August Ehrensvärds förhållande till fränderna Gustaf Johan och Carl Ehrensvärd belyst af hittills outgifna bref. — Carl Jedvard Bonde af C. S. — Autografauktion. — Rechenskap Anno 1678—1686, på brudednar som äro vide i Stasskyrkian (S:t Nicolai kyrka i Stockholm).

Tilskueren. Udgivet af M. Galschiöt. **1896, Juli.** J. A. Fridericia, Adelsvældens sidste Dage (1648—60), anm. af P. Munch.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1896, 5.** M. G. Schybergson, Gustaf Vasas minne i Finland. — I bokhandeln: C. Lagerberg, Göteborgs stadsvapen, anm. J. A. — **6.** M. G. Schybergson, Svenska generalstabens skildring af krigshändelserna i Finland under våren 1808. — J. Bergman, Det antika Aténs återuppståndelse. — I bokhandeln: R. Nisbeth Bain, Charles XII and the collapse of the swedish empire 1682—1719, anm. af M. G. S. — **7, 8.** W. Söderhjelm, Ur Åbotidens literära lif. — K. Piehl, Om egyptiska mumier. — C. G. Estlander, Wilhelm Gabriel Lagus. — N. Erdmann, Ur C. F. Fredenheims papper. — I bokhandeln: M. G. Schybergson, Finlands historia i berättelser för skolan och hemmet, anm. af T—n. — Carl Carlson Bonde, Sverige och Norge 1814, skildringar af H. M. drottning Hedvig Elisabet Charlotta, anm. af M. G. S.

Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 16: H. 2. G. Otto, Kur-, Liv- und Estländer auf der Universität Königsberg i. Pr. Th. 2. 1711—1800. Auf Grundlage der aus der Original-Matrikel von A. Seraphim. — Fr. Bienemann jun., Briefe und Aktenstücke zur Geschichte der Verteidigung und Kapitulation Dorpats 1656. — Fr. Bienemann jun., Die Kapitulation Dorpats 1704.

Kwartalnik Historyczny. 1896, 1. A. Hirschberg, Zwycieczki naukowej do Szweczi. [Innehåller bl. a. Handlingar angående svenska beskickningar till Polen (1632—1795).]

Deutsche Litteraturzeitung. 1896, 21. T. Lorentzen, Die Schwedische Armee im 30-jährigen Kriege und ihre Abdankung, anm. af V. Loewe. — **23.** A. v. Hedenström, Die Beziehungen zwischen Russland und Brandenburg während des ersten nordischen Krieges 1655—60, anm. af Schirren. — **33.** Ph. v. Fischer-Treuenfeld, Die Rückeroberung Freiburgs durch die kurbaierische Reichsarmee im Sommer 1644, anm. af Th. Ludwig. — C. Spannagel, Minden und Ravensberg unter brandenburgisch-preussischer Herrschaft von 1648 bis 1719, anm. af W. Naudé. — **35.** T. Schott, Württemberg und Gustav Adolph 1631 und 1632, anm. af V. Loewe.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Neue Folge. In Verein mit G. Buchholz, K. Lamprecht, E. Marcks herausgegegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 1. (1896/97.) Monatsblätter 1.** K. Th. Heigel, Friedrich der Grosse und der Ursprung des siebenjährigen

Krieges. 1. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — 2. K. Th. Heigel, Friedrich der Grosse und der Ursprung des siebenjährigen Krieges. 2. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Nekrolog: C. Sutter, Eduard Winkelmann. — 3. E. Marcks, Heinrich v. Treitschke. Ein Nachruf. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — 4. A. Doren, Neuere Arbeiten zur Bevölkerungs- und Sozialstatistik des 15. und 16. Jahrhunderts. — Kritiken (bl. a. W. Christensen, Unionskongerne og Hansestäderne 1439—1466, anm. af E. R. Daenell). — Nachrichten und Notizen. — 5. E. Bernheim, Behauptung oder Beweis? — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — **Vierteljahresheft** 1. E. Bernheim, Politische Begriffe des Mittelalters im Lichte der Anschauungen Augustins. — S. Rietschel, Zur Datierung der beiden ältesten Strassburger Rechtsaufzeichnungen. — G. Schmoller, Das politische Testament Friedrich Wilhelms I von 1722. — Kleine Mitteilungen: K. Maurer, Zur Geschichte der skandinavischen Städte. O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — 2. K. Lamprecht, Was ist Kulturgeschichte? Beitrag zu einer empirischen Historik. — Kleine Mitteilungen: K. Maurer, Zur Auslegung des Kieler Friedens. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Bd 9: H. 1. A. v. Hedenström, Die Beziehungen zwischen Russland und Brandenburg während des ersten nordischen Krieges 1655—1660, anm. af V. Loewe. — E. u. A. Seraphim, Aus der kurländischen Vergangenheit, anm. af Bergengrün. — Riksrådet grefve A. J. von Höpkens skrifter. Samlade och i urval utgifna af Carl Silfverstolpe. Bd 2, anm. af F. Arnheim.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v Treitschke und Friedrich Meinecke. XXXXI, 1. R. Koser, Neue Veröffentlichungen z. Vorgeschichte des Siebenjährigen Krieges. — P. Bailleu, Zur Geschichte Napoleon's I. — Briefe des Feldmarschalls Grafen Neithardt v. Gneisenau an seinen Schwiegersohn Wilh. v. Scharnhorst. Herausg. v. A. Pick. — Fr. Meinecke, Heinrich v. Treitschke. — Literaturbericht (bl. a. K. Spannagel, Minden und Ravensberg unter brandenburgisch-preussischer Herrschaft von 1648 bis 1719, anm. af Ilgen. — Notizen und Nachrichten (bl. a. W. Struck, Das Bündnis Wilhelm's von Weimar mit Gustav Adolf, anm. af W.). — 2, W. Goetz, Der »Kompromisskatholizismus» und Kaiser Maximilian II. — F. Meinecke, Boyen und Roon. Zwei preussische Kriegsminister. — Briefe des Feldmarschalls Grafen Neithardt v. Gneisenau an seinen Schwiegersohn Wilh. v. Scharnhorst (Fortsetzg). Herausg. v. A. Pick. — Miscellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1896, 1. K. Wittich, Zur Berichtigung Onno Klopps.

Literarisches Centralblatt. 1896, 22. A. Köcher, Geschichte von Hannover und Braunschweig. Th. 2. — 23. M. Bär, Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges, anm. af K.-L. — 27. A. Huber, Geschichte Oesterreichs. Bd 5. — 30. M. G. Schybergson, Geschichte Finnlands. Deutsche Bearbeitung von Fritz Arnheim, anm. af —n—. — 34. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Bd 1. — 36. Kancelliets Brevböger vedrörende Danmarks indre forhold. 1561—65.

Römische Quartalschrift für christliche Alterthumskunde und für Kirchengeschichte. 1895, 2, 3. S. Ehses, Das polnische Interregnum 1587.

Velhagen & Klasings Monatshefte. 1896, Juni. J. Girgensohn, Gustav Wasa.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. **1896, April.** F. Pollock, A brief survey of Domesday. — G. Edmundson, The Dutch power in Brazil (1624—1654). — W. A Steel, William Paterson. — H. E. D. Blackiston, Thomas Warton and Machyn's diary. — Notes and documents. — Reviews of books. — Periodical notices. — List of recent historical publications. — **July.** F. Haverfield, Early British christianity. — E. H. Parker, The origin of Turks. — Maitland, Canon law in England. Part 1. — S. R. Gardiner, Cromwell and Mazarin in 1652. — Notes and documents. — Reviews of books. — Correspondence. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications.

Revue Archéologique. 1896, Juillet—Août. A. Geffroy, Essai sur la formation des collections d'antiques de la Suède.

Revue d'histoire diplomatique, publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1896, 1.** Liste des membres de la société d'histoire diplomatique. — W. H. de Beaufort, Extraits de la correspondance du baron Fagel. — G. Syveton, L'erreur de Goertz. — L'Angleterre et la Russie en Orient, une page d'histoire contemporaine par x x x. — Comptes rendus (bl. a. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Senare afdelningen. Bd 7, anm. af Chr. Schefer). — Chronique. — Bibliographie. — **2.** L. Fleys, Une page de l'histoire politique du Danemark pendant la guerre de Sept-Ans. — L'Angleterre et la Russie en Orient, une page d'histoire contemporaine (1876, 1877) (Suite et fin) par x x x. — G. Syveton, L'erreur de Goertz (suite). — G. Salles, Les origines des premiers consulats de la nation française à l'étranger (fin). — Comptes rendus. — Chronique. — Bibliographie.

Revue Historique. 1896, Mai—Juin. M. A. Roger, Chronologie du règne de Postumus. — P. Imbart de la Tour, Les paroisses rurales dans l'ancienne France, du IV:e au XI:e siècle; suite et fin. — J. Lemoine, Du Gueslin à Jersey. — E. Wertheimer, Un projet de divorce entre Louis Bonaparte et la reine Hortense. — Bulletin historique: France, par A. Molinier et G. Monod. — Danemark, par J. Steenstrup. — Bohême, par J. Goll. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet—Août.** L. Batiffol, Le Châtelet de Paris vers 1400. Premier article. — H. Hauser, Étude critique sur la Rebeine de Lyon, 1529. — H. Hueffer, L'assassinat des plénipotentiaires français à Rastadt. — Bulletin historique: La société franco-écossaise, par G. Monod. — France, histoire moderne, par Ch. Bémont et G. Monod. — Allemagne. Henri de Treitschke, notice nécrologique, par M. Philippson. — Grande-Bretagne. Travaux relatifs à l'histoire du XVIIe siècle depuis 1885. Premier article, par C. H. Firth. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. Utgifna af F. U. Wrangel och Otto Bergström. Häft. I—IX (s. 1—720). Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1895—96.

Fyrtio år hafva i det närmaste förflutit, sedan Svenska adelns ättartaflor af Gabriel Anrep började utgifvas, och under den tiden hafva många och stora förändringar timat inom de ätter, som då kunde räknas till de lefvandes antal. Med korta mellantider har visserligen samma outtröttlige forskare utgifvit nya upplagor af sin Svea rikes ridderskaps och adels kalender och därigenom beredt allmänheten tillfälle att följa personalförändringarna inom denna samhällsklass, men emellan ättartaflorna och den sist utkomna kalendern uppstå alltid luckor, hvilka icke utan ett besvärligt sökande i äldre upplagor kunna nöjaktigt utfyllas. Det är därför glädjande, att någon velat föra Anreps större verk fram till närvarande tid.

Adelsmännens försumlighet att genom uppgifter och meddelanden till riddarhuskansliet bereda detta tillfälle att komplettera genealogierna försvårar i hög grad ett sådant arbete som detta, och man kan för visso antaga, att det varit förenadt med brefväxlingar och förfrågningar till en omfattning, hvarom man knappast kan göra sig en föreställning utan att blad för blad genomgå adelskalendern. De redan utkomna häftena visa dock, att utgifvarne icke häraf låtit sig afskräckas och äfven lyckats vinna så omfattande upplysningar, att deras arbete blifvit ett fullständigt biografiskt lexikon öfver nu lefvande eller inom de sista 40 åren aflidna svenska adelsmän och -kvinnor med ej blott till år utan äfven i de flesta fall till dag och månad bestämda data äfven för sådana personer, som för det offentliga lifvet varit eller äro mer eller mindre främmande. I enstaka fall torde dessa lefnadsteckningar äga en större fullständighet, än kanske mången torde anse nödigt, men detta har svårligen kunnat undvikas. Man måste nämligen besinna, att arbetet till största delen grundats på direkt infordrade uppgifter, hvarvid skyldig hänsyn måste fästas vid deras önskningar, som lämnat materialet. Ett verk sådant som detta är ej heller afsedt endast för samtiden. Det är

en urkund för kommande släkter, och för dem måste hvarje upplysning om deras förfäder — äfven de, som utom släktkretsen kunna synas mindre betydelsefulla, alltid äga ett särskildt intresse. Den större fullständigheten i detta fall minskar således icke arbetets värde. Tvärt om: för mycket är här vida bättre än för litet, och skulle i detta fall någon anmärkning kunna göras, kan den icke drabba utgifvarne.

Hvad arbetets plan angår, sluter sig denna fullständigt till de äldre ättartaflornas och omfattar alla i Sverige ännu lefvande eller sedan 1857 utslocknade adelsätter. Men därjämte lämnas korta historiska upplysningar äfven om sådana, som, ehuru icke inom våra landamären fortlefvande, dock länge ägt och ännu äga afkomlingar i främmande länder. Liknande historiker inleda äfven hvarje särskildt ättartal, och där så fordrats, visar en sammanträngd genealogi sambandet med Anreps verk och olika släktgrenar. Uti dessa inledningar hafva utgifvarne meddelat en mängd på egna eller andras forskningar grundade värderika upplysningar samt nödiga rättelser af äldre, mer eller mindre godtyckliga ätteledningar och ättesagor, hvilkas trovärdighet af nyare undersökningar antingen fullständigt upphäfts eller blifvit föremål för berättigadt tvifvel. Sålunda hafva de med fullt skäl icke velat gifva nytt lif åt sådana gamla traditioner som om Aminoffska släktens härstamning från Faraonerna i Egypten, Bondarnes från Erikska konungaätten, och Brahe-släktens från den heliga Birgittas fader, herr Birger Persson. I sanningens namn hafva de ock lika litet kunnat erkänna frändskapen emellan den svenska släkten Banér och den danska Banner, som Buresläktens härstamning från den tvifvelaktige sagohjälten Fale Bure och de resliga Gyllenstiernornas från den hedniske jätten Erik Långeben o. s. v. I gengäld för dessa afprutade ättelängder lämnas däremot värdefulla meddelanden om de från främmande länder inkomna ätterna Barnekow, Beck-Friis, Bennet, Bennich, Berg von Linde, Dardel, De Geer, De la Gardie, Douglas, Hamilton, Kantzow, Klingspor m. fl., och beriktigas åtskilliga äldre felaktiga uppgifter om släkterna Bagge, Horn af Åminne, Kafle m. fl.

De fullständiga och tillförlitliga upplysningar, som redan lämnats, ingifva sålunda de bästa förhoppningar om fortsättningen. I likhet med anmälaren torde dock mången vän af genealogisk forskning beklaga, att den mera omfattande plan för dessa ättartaflor, som först delgafs allmänheten och som afsåg en helt och hållet ny, fullständigt reviderad och intill nuvarande tid fortsatt upplaga af Anreps ättartaflor, icke kunnat förverkligas. Riddarhusets genealogier äro för äldre tider mycket otillförlitliga och innehålla så många felaktiga uppgifter, att de väl behöfva en grundlig revision. Först genom deras utgifvande i tryck kommo dessa brister till syne och föranledde enskilda ätteforskare att underkasta deras uppgifter en närmare granskning. I följd häraf hafva på skilda orter uppstått mer eller mindre rika samlingar och anteckningar, hvilka utan tvifvel med största beredvillighet skulle ställts till de n. v. utgifvarnes förfogande

och dessa sålunda efter deras första plan kunnat åstadkomma ett äfven för äldre tider fullständigt och tillförlitligt verk om svenska adeln. Här saknades ej vilja, icke heller förmåga, men allmänheten vägrade sitt understöd.

Ätteforskningens vänner hafva således icke fått hvad utgifvarne velat skänka dem, men detta minskar icke deras och svenska adelns tacksamhet för hvad de, begränsade till det omfång, som ur förläggaresynpunkt varit det enda möjliga, nu lämnat och än vidare komma att lämna

G. Djurklou.

Teckningar ur svenska adelns familjelif i gamla tider af Ellen Fries. 248 sid. Stockholm P. A. Norstedt & Söner 1895.

Personalhistoriens vikt för den rent historiska forskningen vinner ständigt mer och mer erkännande, och man är ej längre till freds med att blott känna hjälten eller statsmannen i hans offentliga verksamhet, man vill äfven se honom såsom människa i hans rent privata förhållanden, väl vetande, att huru storslagen han än må synas, är han dock alltid ett barn af sin tid och har sin del i dess förtjänster så väl som dess lyten. För att erfara i hvad mån detta är fallet måste man så vidt möjligt är tränga in i de familjekretsar, hvarifrån han utgått och med hvilka han varit eller blifvit förbunden. Den gamla vishetsregeln: »Säg mig med hvem du umgås, och jag skall säga dig hvem du är» har äfven här sin tillämpning, och det är ofta nog ur familjelifvets doldare skrymslor, som icke blott enskilda handlingar utan hela karakteren få deras rätta förklaring. Detta gällde icke minst i äldre tider, då umgänget var trängre samt mera bundet inom konventionella gränser och då ätt och släkt ägde en vida större betydelse än i våra dagar.

Men så starkt familjebandet än må hafva varit, måste dock individen äfven i sitt enskilda lif städse komma i mer eller mindre intim beröring med andra kretsar än dem, han i närmaste mening kan anses tillhöra. Forskaren efter hans enskilda förhållanden föres sålunda in äfven i dessa och möter där grupper och personligheter, hvilka kanske ej så direkt inverkat på undersökningens föremål men dock erbjuda tillfällen till rika iakttagelser i afseende på tidsförhållandena, dem han ej kan och ej bör lämna obeaktade. Fältet för hans åskådning och slutsatser vidgas, och äfven om den ursprungliga anledningen fortfarande får blifva hufvudfiguren i taflan, utvecklar sig dock det lefvande staffaget så åt alla sidor, att han

mången gång nästan försvinner däruti, och biografien blifver tillika i mer eller mindre grad en kulturhistoria.

Hågen för denna art af historisk forskning, hvars egentliga kunskapskällor mindre ofta träffas i de offentliga arkiven och hufvudsakligast bestå af brefsamlingar, bevarade dagböcker och andra anteckningar i enskilda häfdegömmor, befinner sig i ständig tillväxt, och tid efter annan hugnas vår bokmarknad med nya bevis därpå. I föreliggande skrift, hvilken, ehuru icke här förut anmäld, redan länge varit i allmänhetens händer, har doktor Ellen Fries, som i sina föregående arbeten »Erik Oxenstierna» och »Märkvärdiga kvinnor» lämnat värdefulla lefnadsteckningar och kulturbilder, nu velat göra oss förtrogna med svenska adelns hemlif i gamla tider. De olika taflor, hon här upprullar än ur högadelns lif under vasaättens dagar, än från den under förmyndareregeringen och Karl XI uppstigande tjänsteadelns samt slutligen från de tider, då reduktionen af många utpressat deras sista fyrkar, äro alla tecknade med säker hand och i lefvande färger.

Främst i denna rad möta de båda grefvinnorna till Raseborg med namnet Ebba, den äldre, mest känd såsom gref Ebba, och hennes sondotter, den siste Sturens och Klas Horns efterlämnade änka, båda storslagna typer för dessa kraftiga högadliga damer, som med fina händer kunde taga i tu med hvilka husliga göromål som helst och, när så fordrades, med verklig mannakraft ingripa i männens verksamhetssfär. Sådana fruar voro den tiden icke sällsynta, och för adelns bestånd var detta ett nödvändigt villkor. Då krigen och ständiga uppdrag i rikets tjänst så ofta under långa tider, ja, åratal bortkallade männen, var det fruarna, som måste styra och ställa med allt i hemmet, värna de vidt spridda godsen mot rofgiriga grannars intrång, granska snikna gårdsfogdars redovisningar samt tillse, att afrad och ränta ordentligt lämnades af tredskande landtbönder. Den gamle herr Sten Sture kallade i sina bref sin gemål, fru Ingeborg Tott, nästan alltid sin kära stallbroder, och otaliga andra riddersmän den tiden kunde med fullaste skäl gifva sina fruar samma titel. Talrika handlingar från medeltiden visa ock, att när det gällde att bevaka och försvara verkliga eller förmenta rättigheter, kvinnorna — i synnerhet de högt bedröfvade änkorna, som mera voro hänvisade till sig själfva — alldeles icke gåfvo männen efter utan tvärt om med sådan okuflig ihärdighet drefvo sina anspråk, att de manlige motståndarne ofta måste vika och såsom den myndige marsken Lars Siggesson Sparre i den mångåriga tvisten med hustru Cecilia Dyre, Karl Bondes änka, som slog alla utslag och konungadomar i vädret, ödmjukast bedja riksens råd att »för Guds död och pina hjälpa sig till rätta». Sådana kunde äldre tiders kvinnor vara, och man må ej undra därpå. Den dryga del af ansvaret för hus och hem, som föll på deras lott, måste alstra kraftiga naturer, som väl förtjänade det husbondevälde, de måste utöfva och som de icke gärna lämnade, äfven sedan den stränge herren och husbonden åter intagit sin plats i hemmets högsäte. Anledningar saknas icke

heller, att sådant ofta skett med dennes goda minne. I allmänhet torde det kunna sägas, att inom hemmen var det egentligen borgfrun, som förde spiran, äfven om det ej alltid syntes så. Henne skulle alla lyda, som där njöto huld och skydd — i synnerhet barnen och närskylda —, samt visa den fullständigaste hörsamhet, icke minst när det gällde hjärtats angelägenheter, som de gamla, hvilka pröfvat lifvet och icke sällan 2 eller 3 gånger stått i brudstol, ansågo sig bättre förstå än den oerfarna ungdomen. Hvad de i deras vishet bestämt rörande blifvande äktenskap måste åtlydas och åtlyddes också i allmänhet, men att en eller annan egensinnig ungmö ville själf bestämma öfver sitt hjärta och hand, hände dock understundom.

Ett sådant exempel möta vi i grefvinnan Ebba den yngres lefnadssaga. Hennes siste mans brorsdotter, den 16-åriga, lifliga, mörkhyade och antagligen, ehuru det ej omnämnes, litet uppnästa Agneta Horn var en sådan djärf flicka. Åt henne hade den stolta grefvinnan, mot hvars bestämda vilja Agnetas egen fader, den tappre och inför härskaror af tusen sinom tusen män oförskräckte fältmarskalken Gustaf Horn, lika litet som den stolte och myndige rikskansleren Axel Oxenstierna vågade resa några hinder, utsett en man, som icke råkade falla i den unga frökens smak. Hon vägrade ihärdigt, satte hårdt emot hårdt, och så uppstod en häftig strid, som hon själf skildrar i sin dagbok. Att hon därvid icke gjort sin kära fränkas ostridiga välmening full rättvisa, må af stridens bitterhet ursäktas, men detta oaktadt är hennes beskrifning på de mångahanda krigslister och försåtliga bakhåll, som under fejden användes, och huru hon lyckades öfvervinna eller kringgå dem, utomordentligt tilltalande i sin naiva öppenhet och så målande, att man tycker sig se henne själf, som så väl i sin stora oförskräckthet som sannolikt äfven i hela sitt väsen måste ägt en viss tjusningskraft, äfvensom den hjärtegoda men härsklystna och knarriga grefvinnan i hennes oresonliga häftighet samt den gamle, för sin dotters väl ömmande, för hennes smekningar värnlöse men för den bistra svägerskan darrande krigsbussen lifslefvande framför sig. Agneta stred och led men sjöng och skämtade emellan nattvaken och tårestunderna och meddelar därvid en upplysning, som en gammal folklorist icke kan lämna oanmärkt, den nämligen, att hon kände till och antagligen äfven sjungit en folkvisa, som tämligen oförändrad återfunnits i Norge af Landstad och i något föryngrad form sjöngs i vårt land åtminstone för 50 år sedan. Visan skildrar en giftaslysten flicka, som på hvarje invändning, från moderns sida i den svenska, från faderns i norska, alltid har ett svar till reds, och som på hotelsen:

tro du kan få så led en man,
han slår dig grön och blå,

svarar med alldeles samma ord som Agneta:

Kommer min man onder hem,
och jag vet mig ingen sak;
tager jag honom i min famn
och räds ej för min bak.[1]

Öfverensstämmelsen här är så påtaglig, att den omöjligen kan vara tillfällig. Den visan är således äldre, än man förut vågat antaga, och för en så liflig och skälmaktig flicka som Agneta Horn måste denna vers på fasterns förklaring, att henne var spått att få »så ond en man, att han skulle slå henne hvar dag», ligga så frestande, att hon, litet bortskämd som hon nog varit, ej kunnat hindra den att bryta fram. Men *den* visan hade nog icke lilla Agneta hört af sin kära »farssyster», utan troligtvis vid husliga sysslor, såsom bak, slakt o. s. v., i hvilka äfven den finaste fröken då måste deltaga, lärt i folkstugan och kanske därför fått uppbära förebråelser, hvilket betydligt tillspetsar udden i hennes replik. Det felas blott, att hon äfven sjungit versen på samma öfverdådigt käcka melodi, som ännu finnes bevarad. Man skulle nästan kunna tro henne varit i stånd därtill.

Vid denna lilla episod har anmälaren dröjt längre än som rätt och skäligt torde vara i en historisk tidskrift, och det är ej hans afsikt att här vidare referera innehållet af en bok, som blad för blad förtjänar läsas. Han vill endast tillägga, att de fullständiga bidragen till Brahe-ättens historia lämna många nya och värdefulla upplysningar till hvad man förut känner om denna svenska riddarhusets första grefliga ätt samt att så väl Katarina Wallenstedts som Mätta Lillies bref och anteckningar äro af stort intresse såsom kulturbilder. Synnerligast gäller detta om den förstnämndas, där man icke blott i utan äfven mellan raderna tydligt skönjer de högadliga damernas stolta nedblickande på de nya adelsfruarnas inbördes skuffande och knuffande under det afundsjuka sträfvandet att komma förbi hvarandra på rangskalan samt huru detta icke så litet bidragit att lyfta deras män från det ena steget till det andra uppför ärans trappa. Något öfverraskande ligger visserligen icke däri. Det är en gammal historia men som dock alltid så till vida är ny, att sätten och medlen ständigt växla.

[1] Hos Landstad, Norske folkeviser, sid. 668, lyder denna vers sålunda:

Aa keme han no drukkin heim,
og eg veit meg engjo sak,
så set eg honom i fangid mit
og frir så vel min bak.

I den uppteckning anmälaren äger från Nerike är meningen densamma men uttrycket moderniseradt:

Och kommer han nu fuller hem
och blir mig led och stygg —
för min aj aj aj, för min ajaj —
Så tar jag honom i fånget mitt
och fredar så min rygg
för min aj aj aj, för min ajaj!

Då doktor Ellen Fries visat sig med skicklig hand kunna bearbeta dylika familjeurkunder, får man väl hoppas, att hon ock skall fortsätta sina forskningar på detta område, där ganska mycket ännu finnes att hämta, samt fortfarande glädja allmänheten med sina därvid gjorda iakttagelser.

G. Djurklou.

Danmarks Literatur i Middelalderen med Henblik til det Øvrige Nordens. Som Grundlag for Universitetsundervisning fremstillet af J. PALUDAN. IV + 272 sid. Kjøbenhavn 1896.

Danmarks Literatur mellem Reformationen og Holberg med Henblik til den svenske. Som Grundlag for Universitetsundervisning fremstillet af J. PALUDAN. 356 sid. Kjøbenhavn 1896.

Litteraturhistoria kan och bör skrifvas på många sätt. En författare kan i sin framställning sätta in hela sin personlighet, medtaga blott de fakta, som synas honom belysa ett tidehvarfs eller en skaldeindividualitets egentliga väsen, och kasta bort allt det öfriga såsom en gagnlös och tyngande barlast, eller han kan minutiöst noggrant undersöka en detaljfråga, författarskapet till det eller det arbetet, förebilderna för detsamma o. s. v., eller han kan lämna en halft bibliografisk framställning af litteraturen, redogöra för alla de åsikter, som uttalats rörande en författare eller en fråga, förteckna den litteratur, som härom publicerats, m. m., eller han kan gå till väga på ännu andra sätt. Vetenskapligt sedt, äro alla dessa olika metoder kanske lika värdefulla och nödvändiga.

Af det största allmänintresset är naturligtvis den framställning, som framhåller ett tidehvarfs eller en personlighets karakteristiska egendomligheter och preciserar dessa. Men en litteraturhistoriker af denna art behöfver dock, så vidt han ej skall förfalla till ytlighet, de andras sorgfälliga detaljundersökningar, och äfven läsaren är i behof af dessa. En historia så subjektiv som t. ex. Taine's eller Brandes' är dock i grunden en dikt, och det innebär en fara att kritiklöst förtro sig åt ledare, hvilka, så snillrika de än kunna vara, likväl ofta konstruera och se företeelserna i de förutfattade meningarnas ljus. Den läsare, som *blott* känner litteraturen af dylika arbeten, har själf i regeln intet omdöme och accepterar därför gärna mästarens alla åsikter med dilettantens naivt beundrande tro.

Ur undervisningens och äfven ur forskningens synpunkt äro därför handböcker som professor Paludans af ett stort värde. Tyvärr äro de långt ifrån så vanliga, som man kunnat önska. Ett

liknande arbete är Goedekes »Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung», men texten är här så obetydlig, att arbetet mera har karakteren af en systematiskt ordnad litteraturhistorisk bibliografi. Mera påminnande om professor Paludans arbete äro de litteraturhistoriska delarna i Pauls Germanische Philologie samt liknande filologiska publikationer, och något i samma stil, ehuru betydligt mera omfattande, lofvar den nya, under utgifning varande franska litteraturhistorien blifva, som publiceras under Petit de Jullevilles ledning. Öfver den engelska litteraturen saknas ännu, så vidt jag vet, ett dylikt arbete, ty Körtings ofullständiga och felaktiga försök förtjänar knappt att nämnas. I Sverige afsåg Hammarsköld något dylikt med sin Svenska vitterheten, men ännu saknar han efterföljare. Danmark har däremot varit lyckligare lottadt. Redan 1853 utkom N. M. Petersens ypperliga »Bidrag til den danske Literaturs Historie», 1867 följde väl en ny upplaga, men då denna knappt annat är än ett omtryck af den första, måste den tydligen snart blifva föråldrad i ett land, där den litteraturhistoriska verksamheten är så liflig som i Danmark. Det är detta arbete, som nu på ett lyckligt sätt blifvit ersatt af professor Paludans samvetsgranna »Danmarks Literatur».

Författaren lämnar här en objektiv och koncentrerad framställning af den danska litteraturen från medeltidens början till 1720; det öfriga skall behandlas i följande delar. Vid omtvistade frågor — exempelvis folkvisorna — redogöres opartiskt för de olika meningar, som framställts, och därefter fäller författaren sin egen dom. Vid slutet af hvarje afdelning meddelas en litteraturhistorisk bibliografi, som har den stora fördelen, att den blott upptager de senaste och viktigaste skrifterna och icke afser någon bibliografisk fullständighet. De biografiska notiserna äro valda med urskillning, och jag föreställer mig, att arbetet skall blifva en oundgänglig handbok för hvar och en, som studerar Danmarks litteratur.

Men äfven den svenska litteraturhistorikern har gagn af detta arbete. Parallellt med den danska litteraturhistorien går nämligen en kortfattad framställning af den svenska, äfven den försedd med bibliografiska noter. Redan detta intresse för vår litteratur förtjänar ett tacksamt erkännande, äfven om det icke är första gången vi möta sådant i Danmark. Vi hafva förut Rosenbergs bredt anlagda skildring af de tre nordiska landens kultur och litteratur (Nordboernes Aandsliv), vi hafva Brandes' biografi öfver Tegnér och Vedels »Svensk romantik», och då vi betrakta dessa arbeten, måste vi med blygsel fråga: hvad hafva vi gjort för kunskapen om Danmarks litteratur? Ty värr känna vi denna ganska litet, och då man märker, med hvilken uppmärksamhet professor Paludan följt de senaste litteraturhistoriska forskningarna i vårt land, måste vi erkänna, att vi med afseende på Danmarks litteratur stå långt efter den kännedom, han röjer om Sveriges.

Professor Paludan börjar först med den egentliga medeltiden och förbigår således hela forntiden. Det är sant, att vi, då vi vilja

beträda detta område, lämna litteraturhistoriens fasta mark och sätta foten på hypotesernas gungfly, men huru ofta nödgas ej forskningen göra detta? Författaren ställer sig skeptisk till alla försök att skrifva en litteraturhistoria för denna tid: »Hvilke og hvor store vort Fædrelands Bidrag til det fællesnordiske Aandsliv have været, lader sig ikke mere afgjøre, da vi egentlig først kjende dette Aandsliv i en yngre Skikkelse, fra en Tid, da de forskjellige nordiske Folk vare begyndte at skille sig nationalt ud fra hverandre. Skjaldedigtningen opstod i Norge og vandrede ud til Island, som ogsaa blev Sagafortællingens Hjem, og Valhallsmythologien i den os opbevarede Skikkelse er først uddannet i Vikingetiden, ligeledes i Norge og paa Island, til Dels vel under Syd- og Vesteuropæisk Indflydelse og med Indblandning af christelige, maaske endog klassiske Elementer. At Udviklingen kan have gaaet noget andre Veje i Øst- og Sydskandinavien, derpaa tyde nærmest de faa og dunkle Spor, vi have tilbage i Love og Folkeviser (Sigurdsagn), i Saxos Sagnhistorie, hvor Aserne optræde som et jordisk Folk, samt til Dels som udvandrede Motiver i beslægtede Nationers Digtning (Beowulfsdrapa). Heraf lader sig imidlertid for Danmarks Vedkommende ikke rekonstruere nogen hedensk middelalderlig Literatur.»

För min del är jag af en annan mening, och i Saxos sagohistoria äger den danska forskningen ett material, till hvilket vi i Sverige ej hafva något motstycke. Då nu detta material börjat bearbetas af forskare som Olrik och Steenstrup, torde det väl ej heller dröja länge, innan man äfven i Danmark börjar litteraturhistorien några århundraden tidigare än N. M. Petersen kunde. Men prof. Paludan kan hafva rätt däri, att forskningen på detta område ännu är så jämförelsevis ny, att det kan vara vågadt att i en lärobok inlåta sig på de hvarandra korsande teorierna, och prof. Paludan själf är kanske för mycket den exakta forskningens man att rätt passa för en dylik »konjekturernas» litteraturhistoria.

Den äldre medeltiden till framåt 1300-talet var tydligen en blomstringstid i Danmark, icke blott i politiskt utan sannolikt ock i litterärt afseende, ehuru vi endast hafva spridda rester af denna tids litteratur. Mera än i Sverige hafva i Danmark de medeltida manuskripten varit utsatta för förstörelse, icke blott för härjande eldsvådor utan ock för mera systematisk vanvård, och i vårt grannland äger man ingen samling, som motsvarar det stora, till större delen bevarade Vadstena-biblioteket. Men helt visst finnas dock i utländska bibliotek flera danska, om än på latin skrifna arbeten, än man förmodat, och i ett nyligen utgifvet arbete har jag påpekat åtskilliga danska författare från 1200- och 1300-talen, hvilkas arbeten jag återfunnit — såsom Simon de Dacia, Matthæus Ripensis, Martinus de Dacia, Jacobus Nicholai de Dacia och Nicholaus Drukken de Dacia. Utan tvifvel skulle det löna sig för danska forskare att anställa efterforskningar i denna riktning.

Unionstiden var hvarken i Sverige eller i Danmark en litterärt lifaktig period, men som det förefaller, stod Sverige under denna

tid framför Danmark, väl med anledning af Birgittinordens litterära verksamhet, och en stor del af den tidens danska skrifter utgöres af öfversättningar från svenskan. Endast i ett afseende synes Danmark hafva stått före Sverige, nämligen inom balladlitteraturen. Men till en del torde detta bero därpå, att Danmarks medeltidsvisor tidigt upptecknades, under det att våra däremot gått förlorade. Ofta är det för öfrigt svårt att afgöra, hvar en visa först diktats, ty den litterära samfärdseln var under denna tid ännu, som det synes, ganska liflig. Först med reformationen minskar denna förbindelse märkbart i liflighet för att kort därefter alldeles upphöra.

Vid den nya rörelsens första utbrott gör otvifvelaktigt den svenska litteraturen ett mera själfständigt och lifskraftigt intryck än den danska; en om ock obetydlig påverkan från den svenska litteraturen på den danska kan spåras, men knappt någon från den danska på den svenska. Under den senare delen af 1500-talet står däremot vårt land afgjordt tillbaka för Danmark. Den vanvård, för hvilken den högre undervisningen varit utsatt under Gustaf Vasa, bar då sin frukt, och under det att Danmark kan uppvisa en teolog af Niels Hemmingsens rang och en astronom af Tyko Brahes, hafva vi knappt annat än doktrinärer af Abraham Angermannus' art.

Under storhetstidehvarfvet rycka vi åter fram före Danmark, åtminstone så till vida som beroendet af Tyskland hos oss aldrig blef lika starkt som i vårt broderland. Egendomligt är i hvarje fall, att de litterära förbindelserna mellan de skandinaviska landen under denna tid voro så godt som inga. I Danmark tyckes man knappt hafva tagit någon notis om den svenska litteraturen, och äfven i Sverige var den danska så godt som okänd, om man undantager Arrebo och Kingo. Klarare än något annat visar detta kanske, huru söndrande det olyckliga sjuårskriget verkat på den nordiska samhörighetstanken.

Det är klart, att man mot ett på fakta så rikt arbete skall hafva åtskilliga anmärkningar att göra, men så vidt anmälaren vågar döma, är författaren ovanligt säker i sina många detaljuppgifter. Det enda man kunde hafva önskat vore, att han någon gång inskränkt antalet af dessa till fromma för öfverskådligheten. Såsom uppslagsbok är väl hans arbete synnerligen godt, men för en lärobok torde dess detaljrikedom kanske vara väl stor. Titeln angifver dock, att arbetet närmast är afsedt att tjäna såsom »Grundlag for Universitetsundervisning», hvarmed förmodligen afses, att det är ämnadt att vara ett repetitorium vid sidan af de offentliga föreläsningarna, och ur den synpunkten torde dess rikedom på fakta kunna försvaras.

H. S.

Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering af C. T. Odhner. Andra delen 1779—1787. 550 sid. Stockholm 1896. P. A. Norstedt & Söner.

Vår historiskt intresserade allmänhet har redan länge väntat fortsättningen af den berättelse om Sveriges öden under Gustaf III:s styrelse, hvars första del för elfva år sedan utkom. Nya plikter hafva hindrat författaren att så hastigt, som han då hoppades, fullfölja sitt arbete. Nu föreligger emellertid den efterlängtade andra delen, och alla intresserade hafva helt säkert skyndat att taga kännedom om densamma.

Riksarkivarien Odhner är som historisk forskare och författare alltför känd, för att vi skulle behöfva vidlyftigare orda om arten af hans arbete eller förmå skildra de utmärkande dragen däraf med nya ord. Vi finna i den föreliggande delen samma omsorgsfulla forskningsarbete som i dess föregångare, samma allsidiga studium af det rika material till tidens historia, som är spridt i svenska och utländska arkiv. Vi finna samma säkra kritiska metod, röjande den vane och fulländade vetenskapsmannen, samma oväldiga och förutsättningslösa bedömande af händelserna och de handlande personerna. Genom detta nya arbete har den moderna historiska forskningen åter plöjt upp ett stycke obruten mark af Sveriges historia och ryckt ett nytt parti af Gustaf III:s intresseväckande och omdebatterade tid undan memoarförfattarnes och partifanatikernas lösa och motsägande omdömen. Det är en vinning för den historiska vetenskapen och för det svenska folkets kunskap om sitt förflutna lif, som är definitiv och beståndande genom det sätt, hvarpå författaren förmått lösa sin uppgift. Vi möta vidare samma utmärkta framställningskonst. Författaren tecknar händelseutvecklingen med klara och skarpa konturer och förstår att rycka med sig den läsande genom skildringens omedelbara verklighetsprägel och den måttfulla på samma gång som språkligt fulländade stilen. I alla dessa afseenden är den nu utgifna delen fullt jämngod med den föregående. I vissa afseenden står den kanske högre. Det har åtminstone förefallit anmälaren, som om riksarkivarien Odhner i detta sista arbete lyckats ännu bättre i den svåra konsten att gruppera det rika framställningsmaterialet, så att å ena sidan hvarje särskild företeelse eller art af företeelser icke alltför mycket sönderdelas utan belyses med helhetsverkan och å den andra det historiska sammanhanget mellan de olika händelserna klart framträder och meddelar sig åt läsaren.

Den period af Gustaf III:s historia, som denna andra del behandlar, är i många fall en öfvergångstid, sammanknytande de tvenne mer utpräglade perioderna af hans regering, den glänsande begynnelsen med dess befriande revolution och dess löftesrika, entusiastiska reformarbete samt den upprörda och dystra slutakten af

Gustafs styrelse och lefnad. Den utgör en långsam fördystring af den ljusa och glada bild, som Sverige erbjöd, när 1778 års ständer sammankommo att sätta sitt insegel på den nya ordningen och skåda det verk, som den pånyttfödda konungamakten uträttat. Författaren framhåller, att någon viss tidpunkt ej kan nämnas såsom den egentliga vändpunkten i Gustafs historia. Det allmänna lägets förändring sker så småningom och väsentligen genom en följd af missgrepp, hvilka i stigande grad drabba konungen själf. Det ödesdigra beslutet om kronobränneriernas inrättande 1776 väckte det första missnöjet, konungens sätt att behandla ständerna och författningsfrågan vid 1778 års riksdag gaf ytterligare näring, och slutligen kom hans olyckliga utrikesresa 1783, under det riket led nöd och hans närvaro behöfdes, och gaf först kraft och fart åt den växande oppositionen. Hvartdera af dessa år bildar en vändpunkt till det sämre, i synnerhet det sista, som i viss mån medför ett systemskifte i Gustafs hela politik. Det allmänna intryck, som skildringen lämnar, är en känsla af vemod och svikna förhoppningar vid jämförelse med den föregående lofvande epoken. »Det är, liksom då vårens uppspirande grönska och ljusa förhoppningar om en härlig skörd inom kort stäckas genom en brännande sol och ogynnsamma vindar.» Häfdatecknaren har känt det så själf, och hans skildring meddelar samma intryck åt läsaren.

Det är en mångfald af nya synpunkter och fakta, som riksarkivarien Odhners bok innehåller. Den korrigerar och supplerar vår föregående kunskap, den visar händelser och personer i ny belysning och säkrare konturer eller bevisar hvad som förut blott varit förmodan. Att redogöra för detta rika innehåll vore att följa arbetet i detalj ända igenom, hvilket är dess mindre lämpligt, som antagligen alla, hvilka läsa denna anmälan, redan läst eller ämna läsa själfva arbetet. Vi samla endast i hufvuddrag några allmänna intryck af den inre och yttre utvecklingen för att till sist dröja en stund vid den personliga kraft, som ledde det hela.

* * *

Sveriges korta politiska upplysningsperiod — tiden från statshvälfningen till 1778 års riksdag — följdes af en hastig afmattning i reformarbete och reformnit. Visserligen voro den nya religionsfrihetsstadgan af 1781 och fullbordandet af spannmålshandelns frigörelse 1780 en fortsättning af upplysningens arbete, och hela årtiondet igenom fortgick skiftes- och afvittringsverket i Finland med dess löften för framtiden. Men alla dessa reformer hafva sitt upphof i tiden före 1780, och något nytt initiativ förspörjes icke. Tvärt om tillintetgöres en del af de förra resultaten, då den unga tryckfriheten utsättes för flerfaldiga inskränkningar, som till slut förinta densamma, och gamla eller nya missbruk växa upp. Det godtyckliga befordringssystemet, särdeles i arméen, den bristande

tukten inom officerskåren, den skamliga pastoratshandeln m. m. bilda mörka punkter, och först 1786 års opposition framkallade ett nytt reformarbete, ehuru inskränkt till den ecklesiastika förvaltningsgrenen. Konung Gustafs sinne var vändt åt andra intressen.

Samtidigt med reformarbetets hejdande ofvanifrån inföll en svår tid för den materiella odlingen. Väl beredde den väpnade neutraliteten i början af 1780-talet den svenska sjöfarten och handeln ett hastigt uppsving, men detta upphörde vid det allmänna fredsslutet och alstrade reaktion. 1781 började en af de längsta och svåraste missväxtperioder, som vår historia känner i nyare tid; den nådde sin höjdpunkt 1783—84. Äfven industrien, utom fiskerierna och järntillverkningen, gick tillbaka. Först 1787 ljusnade det åter för näringslifvet, men då skymtade redan kriget. Näringarnas betryck återverkade på statsfinanserna, som dessförutan voro och förblefvo den svaga sidan i Gustafs styrelse. Väl stod fortfarande och ända till 1786 Liljencrantz i spetsen för denna förvaltningsgren, men äfven hans förmåga synes aftaga på 1780-talet med hans tro på en lycklig framtid öfver hufvud. Statsbristen, som 1778 dolts, framträdde å nyo för att ständigt tilltaga. Afkastningen af kronobrännerierna, som i början varit lofvande, sjunker årligen, på samma gång som de moraliska verkningarna däraf utvecklas i hela sin afskräckande art. I stället växa utgifterna för hofvet och framför allt för hären och flottan. Endast oupphörliga lån bota det onda för ögonblicket för att i själfva verket öka detsamma, till dess tillståndet visar hän mot statsbankrutten såsom enda utväg.

Mot denna bakgrund te sig visserligen nydaningarna på försvarets område mindre prisvärda, än de i och för sig voro. Den stora omskapningen af örlogsflottan under Trolle och Chapman från 1780 var djupt motiverad af en insiktsfull statskonst, men dock alltför forcerad i förhållande till landets finansiella resurser. På samma sätt var den uppmuntran, som konungen ägnade konsten, särskildt teatern, en ytterligare börda för de förstörda statsfinanserna. I båda dessa afseenden träffa vi dock verkliga ljuspunkter i 1780-talets inre utveckling, och så väl ökandet af Sveriges försvarskrafter som den andliga odlingens rikare utbildning var en insats af verkligt värde, som tillkommer denna epok af Gustafs regering och gifver densamma, trots alla skuggsidor, en viss glans. Den kulturella sidan är i riksarkivarien Odhners arbete endast lätt berörd, då den icke direkt influerat den politiska utvecklingen. Försvarets nyorganisation däremot framträder desto starkare både i dess förhållande till statsfinanserna och till den yttre politiken.

* *
*

Sveriges yttre ställning var under 1700-talets senare hälft väsentligen bestämd af förbindelsen mellan Danmark och Ryssland. Denna förbindelse hade redan spelat en roll, när det gällde att störta

den öfvermäktiga svenska stormakten, men efter det nordiska krigets slut blef den bruten och följdes af en bitter fiendskap, ända till dess att det gemensamma intresset att hålla Sverige i styr och förhindra dess återupprättelse återknöt förbindelsen i midten af 1740-talet. Det holsteinska husets förnyade utsikter i Sverige och Ryssland blef ett medel för ryska politiken att behärska Danmark genom lockelser eller hot, och 1773 åtdrogs bandet fastare än någonsin, när Ryssland spelade ut sin största trumf och medgaf bytet af Holstein mot Oldenburg, som lämnades åt den yngsta grenen af holsteinska familjen med förbigående af den svenska ättegrenens anspråk. För upprätthållandet häraf var Danmark tvunget att stå fast vid Ryssland. Fruktan för Sveriges planer på Norge, gjorde detta ytterligare till en nödvändighet. Men denna allians var icke blott defensiv, den var ämnad att vid tillfälle gå öfver till anfall. Sverige skulle störtas tillbaka och kvarhållas i den svaghet och det politiska elände, som frihetstidens författning alstrat. 1772 års revolution var hvarken glömd eller godkänd, och Ryssland bevarade såsom medel att agera, när tiden var kommen, sin påstådda rätt af garanti för 1720 års författning.

Emot denna fara fann Gustaf intet stöd i den tredje af Sveriges omedelbara grannar, Preussen. Fredrik II var alltför djupt intresserad af den polska frågan och af sitt bemödande att hålla Österrikes inflytande vid ryska hofvet stången för att räcka Sverige en hjälpande hand. Begäret efter svenska Pommern och en djupt rotad personlig misstro till konung Gustaf gjorde sitt till för att göra honom till Rysslands och Danmarks allierade i deras nordiska politik, åtminstone så långt det gällde att förhindra uppkomsten af hvarje oro i norden och hålla tillbaka Sveriges försök att arbeta sig upp. Af tidens stora makter för öfrigt voro England och Österrike, ehuru icke direkt intresserade i Sveriges försvagande, af politiska skäl bundna vid Rysslands intresse. Endast Frankrike bjöd en hjälpsam hand. Det var Gustaf III:s enda vän, den enda makt, som med sitt inflytande och sina subsidier kom honom till understöd. Han var helt enkelt tvungen att hålla sig därtill, ehuru förmynderskapet stundom kändes tryckande och äfven Frankrike blott önskade fred i norden med ogillande af alla Gustafs eröfringsplaner.

Denna Sveriges ställning i det europeiska statssystemet var ej blott svag utan rent af farlig, och trots den skenbara förbättring, som Gustaf lyckats vinna genom undfallenhet och smicker för kejsarinnan, försämras densamma i stort sedt hela tiden genom Frankrikes sjunkande betydelse i Europa, hvilket gjorde dess allians alltmer värdelös. Det är denna oerhörda fara, som legat bakom och ytterst bestämt Gustafs hela utrikespolitik. Det var under trycket däraf, som de inre reformerna genomfördes på 1770-talet och som Sveriges försvar nydanades i det följande decenniet med en hastighet, som skadade dess inre utveckling i öfrigt. Det var trycket däraf, som i början framtvang den yttersta försiktighet och undfallenhet för att sedan vid växande krafter drifva till ett djärft in-

grepp i tidens kabinettspolitik, till ett försök att med våld spränga kretsen och skapa åt Sverige ett nytt allianssystem eller tryggare gränser. Det kan icke nekas, att Gustaf III:s utrikespolitik vinner i konsekvens och sympati, då den sättes i belysning af den allmänna situationen. Otvifvelaktigt har Gustaf varit tillräckligt skarpsynt för att inse det ohållbara i den dåvarande ställningen. Men denna insikt har icke varit allena bestämmande till den svenska utrikespolitikens uppåtsträfvande riktning under 1780-talet; därtill bidrogo i väsentlig mån konungens ärelystnad och begär efter eröfringar i arronderingspolitikens anda. Konung Gustaf hade många förutsättningar att med framgång deltaga i tidens farliga diplomatiska spel genom sin snabba uppfattning, sin projektrikedom och obundenhet af alltför stor grannlagenhetshänsyn, vare sig det gällde att dupera inhemska eller utländska motståndare. Men hans sangviniska natur, otålighet och oförsiktighet gjorde honom icke lämplig till ensam ledare af utrikespolitiken. Ulrik Scheffers lugn, försiktighet och djupa kännedom om detaljen behöfdes så väl bredvid konungens mer rörliga och impulsgifvande natur. Så länge de båda arbetade tillsamman, leddes Sveriges yttre öden på ett glänsande sätt, som ej sedan Arvid Horns och Johan Gyllenstjernas dagar haft sin motsvarighet.

I föregående del skildrade riksarkivarien Odhner den fina och försiktiga diplomati, som i förening med gynnsamma konjunkturer bevarade Sverige efter 1772 års revolution från ett omedelbart anfall, möjliggjorde de inre reformerna och tryggade den nya ordningen. Efter Gustafs besök i Petersburg 1777 såg det till och med ut, som om hans undfallenhet och ridderliga hyllning af kejsarinnan fullständigt blidkat hennes harm öfver revolutionen och som om den nya personliga vänskapsförbindelsen gjorde all fara från detta håll förbi. Gustafs sangviniska natur förespeglade honom redan hoppet att uttränga Danmark ur Rysslands vänskap. Den föreliggande delen utgår från denna gynnsamma ställning och begynner med den svenska diplomatiens första försök till självständig insats i tidens allmänna politik. Sveriges arbete för den väpnade neutraliteten var afsedt både att försvara dess egna intressen uti det samtida sjökriget mellan England och dess motståndare och att bryta väg för ett självständigare uppträdande på den europeiska politikens skådeplats. Skildringen häraf tillhör de mest glänsande partierna af riksarkivarien Odhners arbete. Med den fullständigaste kännedom både om den svenska politiken och de utländska hofvens hållning i frågan ådagalägger författaren, att svenska regeringen genom sitt skickliga och konsekventa uppträdande förmådde spela en roll sådan, att den berättigar det omdömet, att hvad Gustaf III och Scheffer gjorde och ville i den väpnade neutralitetens sak rättvisligen borde tillförsäkra dem första rummet bland dem, som då verkade för den stora kulturuppgiften. Den svenska regeringen gjorde det första förslaget till allmänt neutralitetsförbund hösten 1778, under det att Bernstorffs berömda uppslag kort förut endast åsyftade

ett förbund mellan Ryssland och Danmark. Det var svenska regeringen, som 1779 gaf form åt den s. å. afslutna koncerten mellan Sverige och Ryssland till sjöfartens skydd i de nordiska farvattnen. Det var vidare svenska regeringen, som i sina instruktioner för eskader- och konvojbefälhafvarne klarast och längst utförde de nya sjörättsliga tankarna i detaljerade författningar och hvars förslag slutligen lades till omedelbar grund för 1780 års konventioner mellan Ryssland och de skandinaviska makterna. Hela tiden arbetade den svenska diplomatien principfast och energiskt för planen, under det Danmark stod kyligt och till slut rent af motarbetade densamma genom sitt hemliga fördrag med England, och under det Ryssland med föga verkligt intresse för saken väsentligen bestämdes af en kejserlig nyck och de rivaliserande statsmännens intriger. Sverige var äfven den enda makt, som efter 1780 års konvention verkligen arbetade för att skaffa de neutrala grundsatserna aktning och erkännande, och då den svenska regeringen afvisades af både Ryssland och Frankrike i sitt bemödande att vid den blifvande freden få den nya sjörätten erkänd, gaf den i stället ett uttalande åt dess grundsatser i Sveriges fördrag med de amerikanska staterna 1783. Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten höjde också dess anseende i Europa. Det blef närmaste anledningen till örlogsflottans pånyttfödande och gaf tillfälle till sjöexpeditioner, som utvecklade våra officerares insikter och vårt manskaps sjövana samt möjliggjorde profvandet af nya modeller. Det återverkade till sist fördelaktigt på Sveriges sjöfart, handel och myntväsende i mångfaldigt afseende. Det hela var en glänsande afslutning på Ulrik Scheffers statsmannabana. Han afgick för att i frid ägna sin återstående lefnad åt privatlifvet, medan hans bortgång ännu kändes af hans konung såsom en verklig förlust, och dock helt visst äfven med en känsla af inre motsats mot de nya tendenser, som efter sjökrigets slut fingo insteg i konungens sinne. Tiden var kommen, då konung Gustaf själf skulle öfvertaga den fulla ledningen af utrikesärendena och med lif och lust kasta sig in i tidens perfida och intrigfyllda stordiplomati. Krigspolitikens tid begynner.

Vi hafva ofvan berört de förutsättningar i den svenska statens yttre förhållanden, som motiverade denna krigspolitik, kanske i viss mån gjorde den till en nödvändighet. I riksarkivarien Odhners skildring framträder ständigt denna universella synpunkt. Läsaren har hela tiden känsla af det allmänna politiska läget, dess fordringar och tvång, eburu framställningen är strängt begränsad till en redogörelse för den svenska politikens sträfvanden och utveckling. Detta är konst i framställningen, förenad med den yppersta vetenskap i forskning och synpunkter, och författaren har i detta afseende synnerligen lyckligt löst en af de svåraste uppgifterna för den nationella historieskrifningen öfver hufvud. Vi kunna icke följa, huru anfallsplanen mot Danmark mognade under åren 1783—84 samtidigt med de hotande förvecklingarna mellan Ryssland och Turkiet. Förgäfves ansträngde sig Gustaf äfven vid ett personligt möte att vinna

Katarinas samtycke till ett angrepp på Danmark. Han hade tydligen öfverskattat betydelsen af vänskapen med Ryssland och den ryska politikens trångmål. Fredens befästande mellan Ryssland och Turkiet gjorde i själfva verket slut på alla utsikter i den riktning Gustaf tänkt sig. Äfven försöket att vinna Frankrikes direkta understöd för de krigiska planerna misslyckades alldeles, ehuru Gustaf genom sin personliga påtryckning utverkade ökade subsidier. Följden blef en brytning med Ryssland, och den ryska politiken kastade sig å nyo hänsynslöst in i Sveriges inre strider för att underblåsa den växande oppositionen mot konungen. Instruktionen för Markov 11 dec. (30 nov.) 1784 betecknar Rysslands definitiva återgång till en fientlig hållning och ett återknytande af de gamla förbindelserna inom Sverige. Därmed blottades hela den oerhörda faran i Sveriges ställning, och alla illusioner, som Gustaf gjort sig om Rysslands verkliga hållning, voro fullkomligt borta. Samtidigt nalkades Frankrike, Sveriges enda stöd, med stora steg den inre kris, som födde revolutionen, och inom riket växte en bitter opposition, som snart skulle mogna till landsförräderiets frukt. Det är icke att undra på om konung Gustaf nervöst och jäktande söker förvärfva nya allianser än med Danmark, än med Holland eller Preussen.

Riksdagen 1786 blottade faran inom riket. Gustaf hade säkert föga reda på opinionens verkliga läge. Han var så van vid folkgunst och lofprisande smicker, att han icke kunde tänka sig hafva så grundligt förlorat sitt folks kärlek, och det i alla samhällets klasser. Upptäckten däraf var ett svårt slag för hans känsliga sinne. Skildringen af riksdagen är gjord med vanlig objektivitet. Att oppositionen var djupt berättigad, har hela den föregående skildringen visat, och författaren gör de män, som ledde densamma, full rättvisa i deras sträfvan att bevara och utveckla ett verkligt konstitutionellt statsskick. Författaren skiljer äfven på den opposition, som fanns inom de ofrälse stånden och som med bevarande af tillgifvenheten för konungen riktade sig mot missbruken i regeringssystemet och konungens rådgifvare, samt oppositionen hos adeln, som var mer principiell och med förbittring och hat vände sig mot konungen personligen. Redan före riksdagen spriddes denna hätska ton i handskrifna paskiller, vid riksdagen vann den spridning bland den stora adelshopen, och så skapades den afskyvärda anda, som bar frukt i Anjalaförbundet. Det är också väsentligen på grund däraf, som Gustaf och hans vänner med sådan bitterhet mindes 1786 års riksdag och som densamma kan sägas bära skulden för de kommande olyckorna. Men äfven inom adelns bittra opposition må skiljas mellan dem, som härvid leddes eller trodde sig uteslutande ledas af fosterlandets intressen, och dem, som drabbas af landsförräderiets skam, såsom Göran Sprengtporten. Riksarkivarien Odhner blottar fullständigt omfattningen och arten af de intriger, som den ryske ministern i Stockholm ledde. Skildringen försätter nästan läsaren tillbaka till frihetstiden, men visar äfven, att de verkligt landsförrädiska förbindelserna voro ytterligt begränsade och att den ryska

politikens hand både afskyddes och afvisades af den ojämförligt större delen. Fersen, med sin afvisande hållning mot Ryssland på samma gång som sin principiella, bittra och bornerade opposition, är väl typen för massans verkliga stämning.

Riksdagen har spridt och fördjupat oppositionen, men den har också drifvit konung Gustaf framåt på delvis nya vägar. Med fin instinkt sökte han efter riksdagen återvinna de ofrälse ståndens förtroende, och reformerna inom ecklesiastikförvaltningen, tobaksmonopolets upphäfvande och det nya uppslaget i brännvinsfrågan afsågo och lyckades delvis att mildra de ofrälses stämning. Utåt drefs Gustaf till ännu oroligare jäktande efter möjligheter. Med glädje hälsade han utbrottet af den länge mognade konflikten mellan Ryssland och Turkiet, och hans eggelser i Konstantinopel voro säkerligen icke utan betydelse för krigsutbrottet. Gustaf var besluten att pröfva sin lycka i en kamp med Ryssland för att spränga den hotande krets af fiender, som omgaf honom, göra slut på de ryska stämplingarna inom riket och genom seger vinna ära och sitt folks kärlek å nyo, kanske äfven för att dölja den hotande statsbankrutten. Så mognar den följande tidens skörd, och vi följa i arbetets sista kapitel, huru både inåt och utåt de nya förhållanden grundas, som gifva den kommande perioden dess prägel. Det drar sig tillsamman till storm, och med den spänning, som följer det verkliga dramats annalkande konflikt, väntar läsaren fortsättningen af Sveriges politiska historia under Gustaf III:s regering.

* * *

Konung Gustafs egen bild intager i denna del liksom i den föregående gifvet främsta platsen på den politiska skådebanan. I viss mån framträder den ännu mer dominerande än förr, särskildt efter Ulrik Scheffers tillbakaträdande. Gustafs rika personlighet vinner dock icke på den fortgående belysningen af hans utveckling. Den bild, som riksarkivarien Odhners nya bok gifver oss, är vida mindre sympatisk än den unge revolutionshjälten, som med fin karakteristik skildrades i den första delen. Men sådan var Gustaf III. Han framträder så olika under skilda perioder af sitt lif, i motsats till Gustaf Adolf eller de pfalziska konungarne, som förblifva sig tämligen lika, sedan de väl hunnit mognad. Konung Gustaf var en natur, full af de underligaste motsatser och utan den stadga, som en sund uppfostran kunnat gifva. Det fanns i hans själ de härligaste anlag men äfven en rikedom af förstörande krafter, och harmonien, som skulle dana ett helt af de skilda egenskaperna och gifva hvardera dess tillbörliga utveckling, saknades ty värr. Gustaf kunde i motgångens och pröfningens tid under trycket af en verkligt hög uppgift finna kraft inom sig själf till den renaste pliktuppfyllelse, och han höjde sig då till en stor man, men när trycket upphörde och idel medgång och pris följde alla hans företag, slappades självtukten

lätt, och de anlag växte, som funnos inom honom af njutningslystnad, äregirighet och fåfänga.

Den Gustaf III, som möter oss i 1780-talets historia, var redan van att vinna sitt mål utan större ansträngning, att icke röna motsägelse eller kraftigare motstånd, att icke lägga band på klandervärda böjelser och vanor. Ett tecken af denna förändring till det sämre, är den växande benägenheten att omgifva sig med oansvariga rådgifvare, beroende af hans godtycke och mest angelägna att råda konungen till behag. Ett annat hans ökade hängifvenhet åt nöjen, hans begynnande leda vid det allvarliga arbetet och sträfvan att reda sig ur sina svårigheter icke genom verkligt undanröjande af det onda utan genom skenbara åtgärder, som hjälpte för ögonblicket, genom öfverraskningar och lyckligt bruk af gynnsamma konjunkturer. Entusiasmen för tidens stora idéer, hvilken präglade Gustafs tidigare regering, dör bort, och endast religionsfrihetens grundsats hålles principiellt och oförändradt upprätt, otvifvelaktigt mest till följd af inre likgiltighet för all positiv religion. I politiken växer benägenheten att spela ett högt spel. Så tränga andra drag af Gustafs rika ande i förgrunden och mindre tilltalande. Författarens opartiska framställning bevarar dock konung Gustaf för månget obefogadt klander och gör honom äfven under denna period af hans lefnad vida bättre än de partifärgade omdömen, som fälldes af hans fiender, ja till och med af hans vänner och närmaste, såsom Hedvig Charlotta och Ulrik Scheffer. De stodo på för nära håll och frapperades för starkt af de nya ogynnsamma sidor, som framträdde, för att göra rättvisa åt det goda, som fanns kvar.

Det skulle enligt anmälarens mening kunna ifrågasättas, om icke bilden bort erhålla ännu mer skugga, än författaren gifvit densamma. Det sätt, hvarpå Gustaf mångfaldiga gånger ingriper i den högsta rättskipningen för att med maktspråk och tämligen tvetydiga knep skärpa domen öfver politiska motståndare, tyder icke på den aktning för rättens helgd, som är konungens främsta plikt. Redan under Gustafs första period förekommer dylikt, ehuru mindre ofta; de upprepade exemplen verka osympatiskt. Likaså äger man fog att klandra konungens svaghet för dessa unga gunstlingar, som förstodo att vinna honom genom att göra sig till medelpunkter i hofvets nöjen, genom angenämt umgängessätt och yttre företräden, men hvilka för öfrigt ofta både på intelligensens och karakterens vägnar voro ganska tvetydiga. Den allt osedligare tonen vid hofvet var icke heller ett godt exempel, hvarför visserligen tidsandan men närmast Gustaf själf bär skulden. I Sveriges historia står Gustaf III:s hof i detta afseende såsom ett ganska mörkt undantag från en i allmänhet god anda och sedlig hållning. Författaren har visst icke dolt detta, utan klandrat, närhelst dessa företeelser berörts, men vi skulle önskat ett starkare betonande af dessa skuggsidor vid de sammanfattande omdömena öfver konung Gustafs karakter.

Försämringen af konungens bild harmonierar fullkomligt med hela regeringssystemets utveckling till det sämre och det allmänna

politiska tillståndets fördystring. Vid konung Gustafs proteusartade natur kvarstår dock alltid känslan af att han i svåra förhållanden skall kunna framtaga ur sig själf andra egenskaper och framträda i ännu en ny skepnad. Denna psykologiska utveckling, som med nödvändighet synes förenad med den hotande krisen, som läsaren förnimmer och väntar, ökar ytterligare det intresse, med hvilket vi vänta fortsättningen af riksarkivarien Odhners utmärkta arbete.

L. S.

Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar af Emil Hildebrand. XXX + 684 ss. Stockholm. Norstedt & Söner. 1896.

Den svenska statsförfattningens historiska utveckling har varit ett älsklingsämne för den historiska forskningen. Därom vittnar massan af specialundersökningar, hvilka kommit dess skilda epoker eller olika moment till del. Ämnet tillhör äfven de intressantaste sidorna af vårt folks historiska utveckling öfver hufvud. Sveriges författningshistoria är originell och rik på skiftande, konsekvent och egendomligt utvecklade företeelser — kanske i högre grad än andra länders. Utom de talrika uppsatserna och afhandlingarna hafva äfven aktstycken i riklig mängd blifvit tryckta för att belysa denna utveckling, lagar, förordningar, protokoll, betänkanden, projekt m. m. ända från den tidiga medeltiden intill våra dagar, i samtida tryck eller senare publikationer. Därtill hämta oupphörligt enskilda forskare nya kunskaper ur våra arkivs rika skatter af otryckta handlingar, och de synas kunna göra det i nästan obegränsad fortgång genom källornas rikedom.

Af allmänna öfversikter eller sammanfattningar har litteraturen däremot icke motsvarande rikedom att uppvisa. Egentligen äro af nyare datum blott Nordströms arbete: »Svenska samhällsförfattningens historia» och Naumanns kortfattade handbok: »Svenska statsförfattningens historiska utveckling» att nämna. Båda hafva obestridliga förtjänster men äro länge sedan föråldrade och gifva icke längre någon verklig sammanfattning af den ständigt fortgående detaljforskningens resultat. Naumanns arbete, som genom sitt omfång lämpade sig till lärobok, har redan länge vid den akademiska undervisningen varit ersatt af kollegier. Nordströms mer bredt anlagda verk, som dock icke sträckte sig så långt fram i tiden, är beträffande sitt viktigaste parti, medeltiden, till väsentliga delar ersatt genom Hans Hildebrands skildring af medeltidens kultur.

Otvifvelaktigt var det svårigheten att genomforska det oerhörda materialet och efter moderna synpunkter sammanfatta de vunna resultaten, som afskräckte från företaget att gifva en ny öfversikt af den svenska författningsutvecklingen. Denna svårighet växte med hvarje år, som gick, icke blott genom den ständigt ökade mängden af nya detaljundersökningar eller aktpublikationer utan äfven genom de städse växande fordringarna på vetenskaplig skärpa och uppfattning. Därigenom uppstod emellertid faran att förlora blicken för sammanhanget eller kännedomen af forskningens verkliga läge, en fara, som ingen kunnat undgå att känna, som haft vare sig att författa eller att undervisa i ämnet. Äfven det sammanfattande arbetet är nödvändigt jämsides med den moderna detaljforskningen, om icke äfven denna skall lida, förutom det att först därigenom vissa resultat kunna vinnas, hvilka för sitt ernående fordra den allsidiga belysningen af föremålet. Inom sakkunniga kretsar kände man visserligen genom studiet af akter och afhandlingar, genom föreläsningar och muntligt utbyte forskningens aktuella ståndpunkt öfver hufvud. Åtskilligt var också redan commune bonum för alla, som fått en skolad uppfostran i den historiska vetenskapen, ehuru det icke fanns nämndt i tryck, åtminstone ej i allmännare arbeten. Särskildt gäller detta synpunkter och tolkning. Men kretsen af dessa kunskaper saknade fixering, och det hela led af en viss osäkerhet genom den totala bristen af moderna handböcker, som på hvarje punkt kunde upplysa hvad som verkligen var undangjordt eller icke. Tiden var länge mogen för uppgiften att skrifva en ny svensk författningshistoria, då lektor Hildebrand ändtligen företog sig detta arbete och genomförde detsamma. Han har nu framlagt resultatet af många års möda i ett äfven till omfånget ansenligt verk. Redan blotta uppgiftens omfattande betydelse har gjort, att uppmärksamheten i rikt mått vändt sig till den nya företeelsen för att taga del däraf, pröfva och döma.

Den uppgift, som ursprungligen förelades författaren af förlagsfirman, var att omarbeta Naumanns arbete efter senare forskningsresultat. Att detta emellertid icke lät sig göra utan en genomgripande omdaning af det hela, blef snart klart, och lektor Hildebrand föredrog därför med goda skäl att utan hänsyn till Naumanns arbete författa ett annat och nytt, som icke har mer gemensamhet med föregångaren än titeln och karakteren af handbok. Redan omfånget antyder detta, då Hildebrands skildring af författningshistorien före 1809 med nära 200 sidor öfverstiger Naumanns. Äfven periodindelningen är en annan, då Hildebrand delat Sveriges historia före Gustaf Vasa i tiden före och efter midten af 1200-talet och till ett sammanfört betraktelsen af hela tidsskedet 1523 till 1680 under den gemensamma titeln: »Det nya konungadömet på landslagens grund» samt af tidsskedet 1719 till 1809 under rubriken: »Det konstitutionella statsskickets brytningstid».

Otvifvelaktigt har denna förändring af uppställningen medfört fördelar, särskildt för tiden 1523 till 1680. Äfven sammanförandet

af frihetstiden och gustavianska tiden är motiveradt af lämpligheten att göra riksdagens, ståndens, förvaltningens och rättskipningens utveckling till föremål för sammanhängande betraktelse. Mer skeptisk ställer sig anmälaren till indelningen af den äldre författningshistorien, ehuru viktiga grunder därför finnas. Midten af 1200-talet är otvifvelaktigt den tid, då katolicism och riddarväsende och den kontinentala medeltidskulturen öfverhufvud framträda fullt utbildade i Sverige. Äfven de främsta källorna för vår kunskap om Sveriges äldsta författning, landskapslagarna, föra oss till omkring denna tidpunkt. Men likväl synes det anmälaren såsom en nödvändig vetenskaplig fordran att söka vinna en så ren bild som möjligt af det ursprungliga svenska samhället, sådant det framträder före den kristna kulturens starkare inträngande, d. v. s. såsom gammalgermanskt, hedniskt samhälle. En sådan skildring blir visserligen mycket hypotetisk och ofullständig och måste delvis baseras på slutledning från förhållanden, som först ett eller annat århundrade in i den följande tiden kunna konstateras. Men vi kunna dock med säkerhet urskilja de två bestämda hufvudtyperna af samhällsform före den svenska statens nyare utveckling, ett ursprungligt germanskt-hedniskt rättssamhälle och en katolsk-ridderlig medeltidsstat. Att framställa deras gestaltning i Sverige så distinkt som möjligt synes därför såsom en hufvuduppgift, hvilken icke kan lösas, om den äldsta epoken framskjutes till omkring 1250. Då måste — såsom också är fallet i det föreliggande arbetet — sådana företeelser af otvifvelaktigt senare datum som konungens domsrätt och lagstiftningsrätt, råd, herredagar, kyrka, adel och städer redan möta i första kapitlet och alldeles förskjuta bilden af ett ursprungligt svenskt samhälle. Vi skulle således önskat, att författaren låtit den första perioden sluta omkring 1060 eller 1100 och fört den följande öfvergångstiden till den andra perioden, medeltiden, ehuru vi erkänna, att viktiga skäl tala för författarens tillvägagående. Beträffande unionstidens sammanförande med den egentliga medeltiden såsom en epok inom denna eller en underafdelning råder intet tvifvel, att det medfört en vinst för framställningen.

Författaren har naturligtvis i första rummmet stödt sig på tryckta urkunder och bearbetningar men därjämte i icke obetydlig grad anlitat otryckta källor för den äldre tiden till och med början af 1600-talet. Ur författarens långvariga forskningsarbete hafva redan flera frukter, särskildt i Hist. tidskrift, blifvit framlagda i syfte att klarare belysa enskilda punkter eller utveckla nya åsikter, för hvilka utrymmet och proportionen icke medgaf att i det slutliga arbetet framlägga en vidlyftig bevisning. Den grundliga forskningen är ett genomgående och omedelbart framträdande drag i lektor Hildebrands arbete. Denna förtjänst är otvifvelaktigt arbetets främsta liksom också den, som i första rummet fordras af en handbok och lärobok. Genom denna omsorgsfulla forskning har författaren verkligen löst uppgiften att skapa en sammanfattning af forskningens nuvarande resultat, på samma gång som han ytterligare riktat desamma. Vär-

det ökas vidare genom de samvetsgranna hänvisningarna för hvarje paragraf till den viktigaste litteraturen af både tryckta akter och bearbetningar. Med stor urskillning har författaren undvikit att eftersträfva en tämligen värdelös bibliografisk fullständighet och blott upptagit sådant, som har verklig betydelse, detta dock så omsorgsfullt, att läsaren vinner en detaljerad ledning för egen forskning i den statsrättsliga litteraturen och en öfverblick af densamma, som förvånar genom rikedomen af innehåll. En förtjänst är äfven den öfversikt af det svenska statsområdet, dess indelning och gränser, som vid hvarje epok gifves. De utländska provinsernas styrelsesätt har med rätta ägnats en större uppmärksamhet. Arbetets brukbarhet som handbok är ytterligare ökad genom den detaljerade innehållsförteckningen i begynnelsen och sakregistret i slutet.

Det egentliga ämnet för framställningen utgör naturligtvis författningsutvecklingen. Det är emellertid klart, att äfven förvaltningens och rättskipningens utveckling måst skildras i hufvuddrag. Särskildt i den äldre staten voro författning och förvaltning så djupt inflätade i hvarandra, att ett mycket rikt utrymme måst medgifvas förvaltningen för de tidigare epokerna, under det att författaren för den senare tiden kunnat inskränka sig till en skizzering af dess utveckling och ett slutförande af redan berörda ämnen. Äfven ståndens utveckling sammanhänger på det närmaste med både författningen och förvaltningen och har blifvit föremål för en grundlig behandling. I detta hänseende har författaren träffat ett lyckligt mått och gifvit sitt verk goda proportioner. De särskilda epokerna hafva äfven i jämförelse med hvarandra blifvit föremål för en lika uttömmande behandling efter den betydelse, som tillkommer hvar och en — en betydande förtjänst framför Naumanns arbete, som särskildt tillbakasatte 1700-talet och den äldsta tiden. Endast beträffande tiden efter 1809 skulle man kunna anmärka en disproportion. Denna tid upptager 92 sidor gent emot Naumanns 313. Men detta har sin förklaring däri, att Naumann afsåg att skrifva en historisk inledning till en större afhandling om den moderna svenska statsrätten, under det att lektor Hildebrand afsett att skrifva den svenska författningens historia. Meningen har icke varit att i detalj redogöra för den nuvarande statsförfattningen utan endast att skizzera densamma för att slutföra den historiska betraktelsen och anknyta den närvarande tiden till de förflutna epokerna. Den historiska synpunkten är allt igenom dominerande, och vi anse, att författaren haft fulla skäl att inskränka skildringen af det aktuella statsskicket till en konturteckning, öfverlämnande det detaljerade utförandet åt den statsrättsliga vetenskapen. Men möjligen har denna konturteckning i högre grad än som varit nödvändigt fått karakteren af en uppräkning af fakta, hvilket verkar tröttande på läsaren.

I allmänhet går författaren rakt på sak och låter gärna akterna själfva tala, afhållande sig från längre kommentarier, slutledningar och resonemang. Han upptager ogärna hypoteser eller omdömen,

som icke kunna fullt styrkas af källmaterialet. Detta är i visst hänseende en styrka, ty det ökar intrycket af tillförlitlighet och arbetets värde såsom handbok. Men författaren har i denna försiktiga afhållsamhet från resonerande kommentar gått väl långt, och arbetets vetenskapliga och pedagogiska värde har blifvit lidande därpå. Företeelserna få icke alltid den nödiga belysningen genom skarpare framhållande af de väsentliga sidorna, och uppfattningen lider af att icke alltid fixeras i skarpt formulerade begrepp eller omdömen. Äfven i den klarare uppfattningen af de faktiska företeelserna, i deras belysande såsom uttryck af samtidens politiska åskådning eller i deras allt renare begreppsmässiga formulering ligger en väsentlig sida af den historiska vetenskapens utveckling, och resultaten däraf, ehuru icke så omedelbart vissa, som fakta själfva, fordra större plats i en sammaufattande framställning af modern art. Vi vilja belysa vår anmärkning med några exempel och välja till en början den kortfattade framställningen af Västeråsbesluten 1527. Författaren gifver af dessa epokgörande akter nästan utan kommentarier det blotta faktiska innehållet. Tydligen kunde dock här beträffande recessen det reformatoriska begreppet af kyrkan, dess äganderätt och representation, som ligger bakom hela beslutet och framlyser i flera fraser, med fördel kunnat framhållas, liksom den tydligen framträdande afsikten att bevara själfva skattekällan åt kyrkan, hvarigenom recessens bestämmelse om kyrkoinkomsternas användning närmast får karakteren af en bevillning. Ordinantians betydelse kan icke heller inskränkas till en tillämpning af recessen, ty ehuru den otvifvelaktigt föreligger såsom instruktion till vederbörande angående recessens verkställande, hvilar den tydligen äfven på andra öfverenskommelser vid riksdagen, antagligen mellan konungen och den högre adeln och hierarkien, hvilka reglerat kyrkans rättsliga ställning till staten och till påfvestolen, principiella frågor, som recessen ej berör. Äfven härvid äro de nya reformatoriska begreppen om kyrkans och statens inbördes förhållande den egentliga förutsättningen, som bort skarpare betonas och formuleras.

Vid alla viktigare beslut, som grunda epok, ligger i regel en bestämd åskådning till grund, som först rätt förklarar beslutet och dess formulering. En ändring af denna ursprungliga åskådning genom nya idéers inträngande kan sedan ofta gifva beslutet en helt ny betydelse, omfattning och verkan. Vi skulle vilja nämna såsom exempel arfföreningen 1544, enväldets eller frihetstidens grundläggande stadganden m. m. I många fall har författaren dock visat sin förmåga att fint belysa viktigare akters betydelse, såsom t. ex. Gustaf Vasas testamente och de statsrättsliga akterna från begynnelsen af Sigismunds regering. Vid framställningen af frihetstiden har författaren till och med i ovanligt hög grad tagit hänsyn till de småningom, väsentligen under 1750-talet utbildade politiska teorierna, som för statsskickets praktiska gestaltning och vidare utbildning hafva afgörande betydelse. Anmälaren finner till och med,

att de fått spela för stor roll i författarens framställning, icke blott därföre, att denna hänsyn till doktrinen saknar motstycke vid öfriga epokers behandling, utan också därför, att de kommit att skymma den ursprungliga rätten och dess rent juridiska utbildning, hvarigenom den historiska utvecklingen trädt i skuggan och intrycket af frihetstidens statsskick endast blir den fullt utvecklade frihetstidens. Härvid vill dock anmälaren betona, att lektor Hildebrand haft en ovanligt svår uppgift, då ingen föregångare gjort ett försök att förena en sammanfattande framställning af den politiska författningsutvecklingen med en genomgående hänsyn till de politiska idéerna och deras ständiga skiftning.

Ytterligare ett exempel, där anmälaren skulle önskat större skärpa i framställningen, lämnar skildringen af den gustavianska tidens statsrätt. Vid redogörelsen för riksdagens ställning till konungen enligt 1772 års R. F. — detta första försök till verklig maktfördelning — låter författaren riksdagen träda i skuggan på ett sätt, som knappt ger en riktig bild af statsskicket, utan att därför meddela något oriktigt eller glömma något af vikt. Påståendet, att »ett djupare fall än rikets ständers under dagarna den 19 till 21 aug. 1772 knappt låter tänka sig», är det motto, som inleder skildringen, hvilken tydligen är anlagd på att vinna kontrastverkan mot den föregående tiden. Vi behöfva knappt påminna om konungamaktens fall 1719 för att visa det öfverdrifna i påståendet. Att ständerna voro en viktig faktor i statslifvet genom sin lagstiftnings- och bevillningsrätt, fick Gustaf III själf erfara, och deras makt växte ständigt och skulle fortfarit att göra det, om 1772 års författning obruten fått utveckla sig. Det är tydligen Gustafs personliga roll vid revolutionen och det följande reformarbetet samt hans snille i öfrigt, som göra honom så mäktig, icke egentligen författningen. — Äfven redogörelsen för förenings- och säkerhetsakten synes icke fullt träffande. Dess väsentliga betydelse ligger på förvaltningens område. De små författningsändringarna, såsom konungens rätt att besluta anfallskrig eller ensam göra proposition äro icke nog att förklara omkastningen i maktförhållandet; icke ens rådets upphäfvande är af verklig betydelse, då det ju redan var mera ett namn än en institution af verklig betydelse för det aktuella lifvet. Den stora nyheten ligger i nedbrytandet af ämbetsmännens traditionella oafsättlighet och af förvaltningssystemets ända dittills i grundlag fastslagna orubblighet, som i detalj bundit konungens administrativa lagstiftning gent emot ämbetsverkens helgade organisationsformer. Därmed bröts ändtligen den öfvermäktiga byråkrati, som 1600-talets stora administrativa reformer skapat, och denna dittills politiskt dominerande klass med sitt starka uttryck i representationen gjordes absolut beroende af konungamakten, som på det administrativa området höjdes till envälde och därjämte ärfde byråkratiens faktiska inflytande på riksdagen. I detta fall liksom i flera andra finnes allt antydt och omtaladt i författarens bok men icke vederbörligen understruket och skarpt formuleradt, så att den,

som icke insett det förut, här vinner en ny och motiverad uppfattning af företeelserna.

Författaren har rikligen systematiserat sitt material efter genomtänkta indelningsgrunder. En sådan systematisering är nödvändig för en handbok, helst materialet är så öfverväldigande rikt. Dock synes han oss hafva något för mycket splittrat vissa företeelsers behandling, till och med redogörelsen för vissa aktstycken. Såsom exempel kan nämnas, att betraktelsen af lagstiftningens och beskattningens utveckling under 1500- och 1600-talen är fördelad på konungamakten före 1594, konungamakten efter 1594 och på riksdagen. En sådan splittring är nödvändig, och författaren har sökt att afhjälpa nackdelarna däraf genom upprepningar. Men icke dess mindre torde författaren mer än nödvändigt hafva skattat åt arbetets karakter af handbok och för mycket sönderdelat materialet. Sammanhanget i stort lider däraf, och framställningen ger icke känning af utvecklingen, en historiks oundgängliga uppgift. Egentligen skulle anmälaren vilja såsom hufvudanmärkningen mot arbetet framhålla, att det icke fullt lyckats författaren att förena den systematiserande betraktelsen och framställningen med den historiska. Detta är en oerhördt svår uppgift, kanske den svåraste öfverhufvud vid historiskt författarskap af mer omfattande art. En brist i detta hänseende är därjämte svår att bestämdt bevisa utan förnimmes mer såsom ett allmänt intryck. Otvifvelaktigt sammanhänger den beträffande arbetet i fråga i viss mån med den ofvan påpekade epokindelningen samt ännu mer med sparsamheten på resonerande omdömen och med den bristande skärpan i fixeringen af vissa begrepp.

Stilen i lektor Hildebrands arbete är i allmänhet klar och måttfull. Någon gång möter ett dunkelt eller mindre godt uttryck.[1] I enstaka fall finna vi äfven en del onödiga detaljer medtagna, såsom de ganska utförliga redogörelserna för åtskilliga akters yttre indelning, t. ex. adelsprivilegierna 1617 och 1723 eller regeringsformerna 1634, 1719 och 1772 m. fl. Äfven rubrikerna äro någon gång mindre egentliga. Så t. ex. förekommer den genomgående paragrafrubriken »riksdagens verksamhetsformer», som omfattar äfven riksdagens sammansättning och formerna för riksdagsmannavalen. Inom dessa så rubricerade paragrafer förekommer därtill en särskild underafdelning, betecknad »formerna för riksdagens verksamhet»; denna afdelning åter omfattar riksdagarnas tid, längd, ort, sammankallande, öppnande, voteringssätt etc. men icke utskotten, deras väljande och verksamhet, hvilken betraktelse åter tillhör en annan

[1] Vi anföra såsom exempel författarens redogörelse s. 425 för tredje punkten af de ofrälse ståndens reduktionsyrkande 1682. Det sammanfattas i följande uttryck: »Reducering af donationer till 600 dalers ränta *ad primum acquirentem* och icke *ad capita successorum*», hvilket i synnerhet för nybörjaren något svårfattliga yrkande därpå icke mindre dunkelt förklaras i noten samma sida: »d. v. s. att vid beräkningen af de 600 dalerna skulle man fästa sig icke vid barnen till en donatarie, mellan hvilka donationen kunde vara delad, utan vid donatarien själf.»

därmed koordinerad afdelning om »utskotten». Dylika oegentligheter äro emellertid svåra att undgå i ett så omfattande verk, särskildt när arbetet, såsom här varit fallet, måst fördelas på en följd af år.

Vi afsluta härmed vår korta granskning af lektor Hildebrands arbete — en granskning, som af naturliga skäl väsentligen varit principiell. Arbetet är så betydande och dess förtjänster så stora, att det fordrat att mätas med krafven på en svensk författningshistoria, som tillfredsställer alla den moderna vetenskapens fordringar och önskemål. Att arbetet icke inför en sådan måttstock kan i alla hänseenden fylla måttet, är ganska naturligt och väl knappast af någon begärdt. I jämförelse med sin egentliga föregångare är det ett storartadt framsteg och måste vid saknaden af alla föregående moderna försök att sammanfatta forskningsresultaten på den svenska författningshistoriens område till en hel bild karakteriseras såsom ett förträffligt arbete. Den tjänst, som lektor Hildebrand därmed gjort den historiska vetenskapen i Sverige, är så betydande, att hans verk för visso måste räknas såsom en af de senare årens märkligaste insatser i densamma.

L. S.

Svenska bilder från sextonhundratalet. Anteckningar ur gamla papper af ELOF TEGNÉR. (4) + 314 + IV sid. Stockholm. Beijer 1896.

Så snart fråga blir om kulturlifvets intimare förhållanden, är det, som om en viss tyngd hvilade öfver hela vårt storhetstidehvarf, hvilken visar, huru långsamt det svenska folket i bildning växte fatt sina tidigare utvecklade syskon i södra Europa. Den andliga odlingens brister röjde sig i språket, som, otympligt och kärft, ej lämnade ord ens för ganska vanliga tankar, så snart de i någon mån höjde sig öfver hvardagslifvets krets, utan måste låna hos all världen och berättigade Stjernhielms bekanta jämförelse med en »pickelhärings» tröja. Samma otymplighet visade sig, när det gällde att återgifva själslifvets finare nyanseringar eller stämningar, att skildra vare sig ett festligt tillfälle, en historisk scen eller en familjeinteriör. En och annan af de rikast utrustade lyckades måhända genom snillets eld eller känslans glöd smälta språkets hårda malm och därur få fram metallen ej alltför uppblandad. Men de flesta funno, äfven när de kände djupast, endast tafatta uttryck, och det är ofta ett underligt afstånd mellan den tunga formen och den sinnesstämning den skall uttrycka. Däraf kommer sig, att de

privata brefven, i hvilka individualiteten brukar gifva sig otvungnast, den tiden så ofta äro intetsägande och fattiga på de intima detaljer, som fängsla sede- och kulturskildraren. Man kan ofta se redan på stilen, hvilket besvär det gjort att föra pennan, och det är ej underligt, om tidehvarfvet under sådana förhållanden saknar memoarer och ej äger många dagböcker att förete. Äfven i kvinnornas skriftliga utgjutelser finner man mycket litet af de egenskaper man där gärna söker: älskvärd kvickhet, fin iakttagelseförmåga, hjärtats ömhet; — så mycket mer af hushållsbekymmer, släktprocesser och jordatvister. Det är i själfva verket hos utländska författare man träffar de finaste iakttagelserna i fråga om seder och lefnadssätt, liksom i fråga om personligheter och karakterer.

Att af detta spröda material smida något så när helgjutna kulturbilder är ingen lätt uppgift. Att det kan lyckas visar bland annat äfven bibliotekarien Tegnérs ofvan anförda »Svenska bilder». Han har gått till sin uppgift icke blott med historikerns insikter utan äfven med den förfarne skildrarens konst och han har tvifvelsutan af sina ämnen gjort allt, som en historiker kan göra, när han icke vill romantisera.

I den första af sina studier, »Huset Lillie», skildrar förf. en svensk adelsätts öden under den tid, man i historiens ljus kan följa den, en af de flera ätter, som hade liljan till sköldemärke — med någon säkerhet kan man icke sammanknippa den ursprungligen anspråkslösa Löfstadätten i Östergötland med den förnäma Södermanlandsätt, som fått namn efter Greger Mattsson. Löfstadättens glans börjar och slocknar under storhetstiden — Kirkholm och Pultava bilda gränsstenarna; det var en af de många, som de stora krigen skänkte rikedom och en visserligen något efemär storhet. I dess historia spela dock in både tragiska och romantiska motiv, hvilka förf. också låtit komma till sin rätt, så långt de säkra källorna vägleda. Genom två kvinnliga afkomlingar ha ättens papper bevarats. Kristina Beata Lillie gifte sig först med C. F. Sack, som dog ung, sedan med den ryktbarare Erik Sparre till Sundby, fältmarskalken och riksrådet, hvilken till henne en gång skref så ömma bref. Tack vare dessa förbindelser har någon del af Lillie- och Sparrepapperen stannat på Bergshammar. Den andra kvinnliga ättlingen, den rika Hedvig Lillie, gifte sig med Magnus Julius De la Gardie, och på detta sätt kom hufvuddelen af Lilliearkivet att förenas med det De la Gardieska för att slutligen hamna på Lunds universitetsbibliotek.

En annan ätt, som hel och hållen tillhör storhetstiden, är föremål för tvenne uppsatser: »Arvid Forbus och Margareta Boije» samt »Ur en brefväxling från reduktionens och släktprocessernas tid». Materialet, som förelegat förf., har måhända varit rikare, personerna, om icke märkvärdigare, åtminstone mera mänskligt intresserande. I hvarje fall synas oss af de tre adelsskildringar, förf. ger, de två stå främst, som handla om den hederlige skotten Arvid Forbus och hans trogna maka Margareta Boije samt om deras tappra och ut-

hålliga dotter Sofia Juliana De la Gardie. Läsaren finner här icke så få af de personliga drag, som man längtar efter i dylika kulturhistoriska essays, och man följer med deltagande såväl Margareta Boije-Horn-Forbus' bekymmer för sina båda söner i ett tidigare gifte, Gustaf och Göran Horn, som Juliana Forbus-De la Gardies strid med sin son Karl om dennes kärlek till kusinen Juliana Horn. — Genom Julianas giftermål kommo de Forbuska papperen att förenas med De la Gardieska arkivet.

De mellersta uppsatserna (III och IV) behandla andra ämnen. I n:r III framställer förf. »con amore» några scener ur »la regina nomade» drottning Kristinas brokiga lif på olika orter i Italien, orter, som förf. själf har besökt och kan skildra med ögonvittnets trovärdighet och målande färger. I n:r IV meddelar han utdrag ur tvenne italienares reseskildringar från Sverige, 1674 och 1696, hvilka det lyckats honom att påträffa i italienska arkiv. Den ena var en på mer än ett område celeber man, diplomaten och den vittre författaren grefve Lorenzo Magalotti, den andre en malteserriddare, Alessandro Bichi. Båda ägde genom börd och samhällsställning tillträde till de högsta kretsarna och voro i tillfälle att se och förnimma mycket, som för vanliga resande ej brukar vara tillgängligt. Den förres berättelse är mycket vidlyftig — det är blott ett utdrag här meddelas — och vittnar om hvilka goda ögon och goda sagesmän han hade. Man läser hans teckningar af de personer, med hvilka han kom i beröring, liksom af svenska folket, samhällsklasserna och partierna med nyfikenhet och intresse och läsaren blir ej besviken på den förras vanliga lön, ty Magalottis omdömen äro ofta mycket spetsiga och ej så litet elaka. Båda skildringarna äro i hög grad läsvärda.

Ur de växlande bilder förf. målat framgå klart nog motsatserna uti 1600-talets Sverige: glansen och torftigheten, kraften och svagheten, storheten och bristerna. I den sista af sina uppsatser, som ger en liflig men dyster bild af intressekampen under reduktionstiden, då högadeln ur sitt väldes ruiner sökte rädda hvad räddas kunde, har hr Tegnér på ett par sidor sammanfattat sin mening om den tid, som varit föremål för hans skildringar, och om den samhällsklass, som egentligen i dem spelar hufvudrollen, en karakteristik, hvilken är lika fin som träffande.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 9: H. 2. J. Steenstrup, Saxo Grammaticus og den danske og svenske Oldtidshistorie. — A. Kock, Studier i väst- och östnordisk grammatik 1—6. — H. Falk, Anmälan af »T. E. Karsten, Studier öfver de nordiska språkens primära nominalbildning 1.» — E. Magnússon, Yggdrasill. — F. Detter, Erwiderung.

Jul. 1896. Årg. 9. Utg. af Konstnärsklubben. H. Wieselgren, I Torstensons spår.

Meddelanden från Nerikes fornminnes-förening. Utgifna genom sekreteraren [K. G. Grandinson] 1. Förord. — Medlemsförteckning. — A. Kjellström och J. Wahlfisk, Nikolaikyrkan i Örebro. — G. Djurklou, Några ord om våra folksagor. — J. Johansson fr. Noraskog, Statens vinst af kyrkan inom Nerike genom reformationen.

Nordisk Revy utgifven af Erik Thyselius. **1896 n:r 5, 6.** J. Kreüger, Cecilia Vasa.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1896, 5.** R. Åkerman, Om den svenska järnhandteringens utvecklingsstadier. Med tabeller. — S. Wide, Den mykeniska kulturen och Homeros. — H. Lindgren, Sveriges vittra storhetstid. D. 1, anm. af R. Steffen. — E. Wrangel, Frihetstidens odlingshistoria ur litteraturens häfder, anm. af R. Steffen. — **6.** J. Lange, Menniskofiguren i den gothiske stils skulptur (indtill henimod år 1400). — R. Törnebladh, Läroverksfrågan i Sverige under riksdagsperioden 1894—1896.

Upsala läkareförenings förhandlingar 1. A. O. Lindfors, Några ord om Johan von Hoorn, hans lif och verk.

Historisk Tidsskrift, udgivet af den norske historiske Forening. **Tredie Række. Bd 4: H. 1. (1896.)** A. Bugge, Handelen mellem England og Norge indtil Begyndelsen af det 15:de Aarhundrede. — Y. Nielsen, Et Brev fra Statsraad N. Aall om Konventionen i Moss m. m. — L. Daae, Nogle Bidrag til Baahuslens Historie i Overgangstiden fra dansk-norsk til svensk Herredömme. — Smaastykker.

Norsk Militært Tidsskrift. 1896, 6. Militærliteratur: A. Larsen, Kejserkrigen, anm. af S. B. — **7—8.** Fra generalfeltmarschal prins Carl af Hessens arkiv for årene 1767, 1789, 1790, 1806 og 1807. Ved C. J. Anker.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Udgivne af Generalstaben. **Bd 7: H. 6.** Frederik VI:s Brevvexling med Statholderen i Norge. September—Oktober—November 1813. — Personal-Register till syvende Bind.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson. **1896, 10.** G. Granfelt, Åbo domkyrkas restaurering. — R. Hertsberg, Nero. — **11.** A. Donner, Hugo Gyldén. — I Bokhandeln: O. Sylwan, Den svenska pressens historia till statshvälfningen 1772, anm. af M. G. Schybergson.

Pernausche Zeitung. 1896, N:o 52, 53. Einiges über die in Livland besitzlich gewesene gräfliche Familie v. Thurn, Tassis und Valsassina im 17. Jahrhundert.

Rigasche Stadtblätter. 1894, N:o 13—18, Fr. Bienemann jun., Über Rigas erste Deputation nach Stockholm unter schwedisch Herrschaft.

Das Erzgebirge. 1896. P. Schneider, Thum während des dreissigjährigen Krieges.

Deutsche Litteraturzeitung. 1896, 38. R. Schmidt, Ein Kalvinist als kaiserlicher Feldmarschall im 30-jährigen Kriege, anm. af V. Loewe. — E. Seraphim, Geschichte Liv- Est- und Kurlands. Bd 2, anm. af A. Bergengrün. — **44.** C. J. Anker, Uddrag af diplomatiske Indberetninger om Unionens Forberedelse og Tilblivelse 1814, anm. af D. Schäfer.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Neue Folge. In Verein mit G. Buchholz, K. Lamprecht, E. Marcks herausgegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 1. (1896/97.) Monatsblätter 6.** K. Breysig, Ueber Entwicklungsgeschichte. 1. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen.

Glück auf! Organ des Erzgebirgsvereins. **1895.** Zschorlau im dreissigjährigen Kriege.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **XXXXI, 3.** M. Lenz, Lamprecht's Deutsche Geschichte, Bd 5 — Briefe des Feldmarschalls Grafen Neithardt v. Gneisenau an seinen Schwiegersohn Wilhelm v. Scharnhorst. Herausg. v. Albert Pick. (Schluss.) — Literaturbericht (bl. a. Lettres de Pierre de Groot, ambassadeur des Provinces-Unies, à Abraham de Wicquefort, résident des Ducs de Brunswick, anm. af A. Pribram; E. Seraphim, Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Bd. 1, anm. af B.; K. Wittich, Dietrich von Falkenberg's Ende, anm. af C. Sp.). — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Centralblatt. 1896, 38. Hansisches Urkundenbuch. Bd 4: 1361—1392, anm. af W. S. — **39.** W. Christensen, Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466. — **41.** Inventare hansischer Archive des 16 Jahrh:s. Kölner Inventar. Bd 1: 1531—71, anm. af W. S.

Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung. Bd 17: H. 3. B. Bretholtz, Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden 1645; Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den jahren 1643 und 1645, anm. af A. Huber.

Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde. Bd 17. W. Struck, Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf, anm. af K. Wittich.

Schönburgische Geschichtsblätter. Jahrg. 2: H. 1—2. (1895/96.) Seyfert, Die Schönburgischen Herrschaften im dreissigjährige Kriege.

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen. Herausgegeben von R. Prümers. **Jahrg. 11: H. 1—2 (1896).** H. Zechlin, Die Schlacht bei Fraustadt. Eine militärgeschichtliche Studie.

The Cornhill Magazine. 1896, August. S. Wilkinson, Gustavus Adolphus.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. **1896, October.** Pelham, Arrian as legate of Cappadocia. — Maitland, Canon law in England. P. 2. — J. Gairdner, New lights on the divorce of Henry VIII. P. 1. — Foxcroft, The works of George Savile first marquis of Halifax. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. G. Fagniez, Le père Joseph et Richelieu, anm. af A. W. Ward). — Corrrespondence. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications.

The American Historical Review 1896, October. A. Coolidge, A plea for the study of the history of northern Europe.

Revue d'histoire diplomatique, publiée par les soins de la société d'histoire diplomatique. **1896, 3.** Discours du président de la société à la réunion du 5 juin 1896. — Rapport du secrétaire-général. — Comte-rendu du trésorier. — Reay, Démocratie et diplomatie. — Costa de Beauregard, La mort de l'empereur Paul 1er. — H. Doniol, Négociations et négociateurs de la libération du territoire en 1871. — Comptes rendus (bl. a. Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France, depuis les traités de Westphalie jusqu'à la révolution française. T. 13, anm. af M. Boutry; Sveriges traktater. Utg. af O. S. Rydberg. D. 3: H. 3—4, anm. af B. M.). — Chronique. — Bibliographie. — **4.** E. Müntz, Les annexions de collections d'art ou de bibliothèques et leur role dans les relations internationales principalement pendant la révolution française. (Fin). — G. Syveton, L'erreur de Goertz. (Suite et fin). — L. Pélissier, Ludovic Sforza et le contingent napolitain (juillet-août 1499). Lettres de l'ambassadeur milanai- Conradolo Stanga au duc de Milan. — Comptes rendus — Chronique.

Revue Historique. 1896, Septembre—Octobre. H. Marmonier, La question de la Maddalena. — G. Dupont-Ferrier, La captivité de Jean d'Orléans, comte d'Angoulême. — Bulletin historique: France (moyen âge), par Aug. Molinier. — Grande-Bretagne. Publications relatives à l'historie du XVIIe siècle (1885—1895) par C. H. Firth; suite et fin. — Comptes-rendus critiques (bl. a. G. Fagniez, Le père Joseph et Richelieu, anm. af E. Bourgeois). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Novembre—Decembre.** L. Batiffol, Le châtelet de Paris vers 1400 (suite). — G. Desdevises du Dezert, Le régime foral en Espagne au XVIIIe siècle. — P. Sabatier, Étude critique sur le concession de l'indulgence de la Portioncule, ou pardon d'Assise. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

La Civiltà Catholica. Ser. 16: Vol. 2. (1895.) La casa di santa Brigida a Roma.

Rättelser:

s. 114 r. 26	läs	*dotterdotter* Kristina
s. 18 Gr. r. 3	»	18/11
s. 39 Gr. r. 13 nedifr.	»	ligger väl *ej*

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 28 februari 1896.

Sedan riksarkivarien Odhner öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande:

Årsberättelse för 1895.

Historiska Föreningen har äfven detta år, liksom det närmast föregående, räknat omkring 1000 medlemmar i Sverige och andra länder, som erlägga årsafgift. Afgift en gång för alla har erlagts af en person, grefve Eugène von Rosen. Antalet personer, som erlagt sådan afgift, uppgick vid årets slut till 63 och föreningens af sådana afgifter bestående grundfond har därmed ökats till 4725 kronor.

Någon förändring i föreningens styrelse har ej ägt rum under året. Den har haft sina sedvanliga sammanträden för att ordna föreningens litterära verksamhet.

Af Historisk Tidskrift har under året utgifvits den 15:de årgången. Bidragen hafva, för att vara i vårt lilla land, influtit jämförelsevis rikligt och berört Sveriges historia från och med Ynglingaätten till och med 1809. Som ordinarie bilaga har medföljt Historisk Bibliografi för år 1894, upptagande 310 nummer. Det har lyckats, tack vare förvärfvet af en för saken särskildt intresserad redaktör, att göra densamma för hvarje år allt fullständigare, och den torde numera ej förete synnerligt många luckor, ehuru dess ändamål är att upptaga allt, som på europeiska tungomål publiceras angående Sveriges historia.

Under året har förberedts en publikation af bref och aktstycken rörande 1809 års krigsrörelser, som, tack vare en mecenats välvilja, under år 1896 är afsedd att gratis utdelas till föreningens medlemmar.

Åtskilliga personer hafva under årets lopp på olika sätt verkat för föreningens sak, genom litterära meddelanden, genom utdelning af föreningens publikationer, genom väckande af intresse för föreningens sak. Utan att nämna någon har föreningens styrelse till dem alla velat uttala sin tacksägelse.

Om föreningens ekonomiska ställning upplyser den af utsedda revisorer afgifna berättelsen.

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1895 få undertecknade efter verkställdt uppdrag, härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från 1894	kr.	8,832: 90
858 årsafgifter à 5 kronor	»	4,290: —
9 afgifter genom postprenumeration à 4,54	»	40: 86
H. K. H. Kronprinsens årsafgift	»	50: —
1 ständig ledamotsafgift	»	75: —
Afgifter från Danmark	»	151: 05
» » Norge	»	145: 35
Redovisning från Samson & Wallin	»	78: 37
» » Fritze	»	252: —
För försålda häften (af Föreningens publikationer)	»	74: —
Räntor	»	269: —
Summa inkomster	kr.	14,258: 53

Utgifterna:

Å Redaktionskonto	kr.	2,270: —
Å Boktryckarekonto	»	3,029: 25
Å Distributionskonto	»	236: 62
Å Diverse konto	»	605: 12
Summa utgifter	kr.	6,140: 99
Behållningen till 1896 utgör således	»	8,117: 54
Summa	kr.	14,258: 53

Af behållningen äro insatta

I Stockholms Handelsbank:

Å depositionsräkning	kr.	4,800: —
Å folioräkning	»	3,000: —
Kontant i kassan	»	317: 54
Summa	kr.	8,117: 54

Ofvanstående räkenskaper för räkenskapsåret 1895, äfvensom säkerhetshandlingar, äro af undertecknade, utsedde revisorer, granskade och riktiga befunna, hvarför full decharge åt styrelsen tillstyrkes.

Stockholm den 26 februari 1896.

H. Wieselgren. Bibliotekarie.

Otto Bergström. Kapten.

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljades styrelsen ansvarsfrihet för 1895.

Styrelsens medlemmar återvaldes.

Till revisorer valdes hrr S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter hrr F. Wancke och C. A. Zachrisson.

Amanuensen Hammarskjöld höll ett föredrag om »Magnus Stenbock och Nils Gyllenstierna 1713».

Åtföljer Hist. Tidskrift 1896.

Till Redaktionen för »Historisk Tidskrift».

I fjärde häftet af Svensk Historisk Tidskrift för år 1895 ingår ett med signaturen Ehd undertecknadt genmäle om »Svensk Historisk Tidskrift och finsk-finsk historieskrifning», hvilket vänder sig mot ett af mig i »Finsk Tidskrift» infördt uttalande. Jag är för sakens skull, hvilken enligt min åsikt nog förtjänar diskussion, tidskriftens redaktion och författaren tacksam för frågans upptagande. Visserligen tror jag föga, att en diskussion skall leda till något resultat — detta visar äfven hr Ehds inlägg ganska tydligt — men möjligen kan den i någon mån upplysa situationen. Jag ber därför att få med några ord bemöta hr Ehd i sak, lämnande de personliga invektiven därhän — det förhåller sig med dylika i vetenskaplig diskussion så, att de i den tänkande läsarens ögon ofta mer skada angriparen än den angripne.

För mig har det varit omöjligt att förstå huru hr Ehd af mina ord kunnat få den uppfattning, att jag »synes med all makt vilja ha Finlands historiska litteratur betraktad som för Sverige främmande». Jag har ju tvärt om just inskärpt sammanhörigheten af Sveriges och Finlands historieforskning och framhållit nödvändigheten för forskarne på skilda sidor af Bottenhafvet att följa med det forskningsarbete som göres i det andra landet. Mycket mer förefaller det mig, som skulle hr Ehd förfäkta den åsikt han beskyller mig för, ty han försäkrar: »vi göra om deras forskningar på svenska — därhän kommer det utan tvifvel att gå».

Att den finske historieforskaren någon gång kan hafva skäl att utgifva en historisk undersökning på svenska, liksom den svenske »ej tvekar att skrifva på tyska, franska eller engelska», har jag aldrig nekat, ehuru hr Ehd söker göra det troligt. Men hvad jag framhållit är, att han aldrig kan afsäga sig sin rättighet att äfven vända sig till sitt eget folk på dess språk, finskan, ja, att en dylik pretention måste betecknas som oförnuftig. Hr Ehd synes vilja göra någon slags skillnad mellan arbeten, som höra till »allmänbildningen», och den vetenskapliga facklitteraturen. Denna skillnad utplånas, allt eftersom bildningen framskrider, alltmer på alla vetandets områden, men på den historiska vetenskapens område har denna gräns redan länge varit omöjlig att uppdraga. Jag vill såsom exempel från den svenska litteraturens område blott nämna Erik Gustaf Geijers Svenska folkets historia och den af hrr Montelius, Hildebrand m. fl. utgifna illustrerade

»Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar». I Finland böra sådana arbeten utgifvas på finska. Men kan någon sägas känna ett lands historieforskning, utan att taga notis om dylika värk. Således komma vi äfven på denna väg till det resultat, att den, hvilken vill följa med den finska historieforskningens utveckling, måste känna finska språket.

Hvad hr Ehds påstående vidkommer att det i sjelfva värket ej gifves någon *Finlands* historia, då det blott är fråga om svenskt statsskick, svensk rätt, svensk odling i de finska landskapen, så vill jag ej närmare ingå på denna öfvermodiga sats. Jag vill blott påpeka att, om detta vore förhållandet i den exklusivitet, som hr Ehds ord och tanke fordra, så har det finska folket varit i sex århundradens träldom under Sverige och först blifvit 1809 af Ryssland därur befriadt, och allt ordande om det goda, det svenska väldet bragt vårt land, har varit tomt prat.

Låtom oss nu vända oss till Svensk Historisk Tidskrift. Denna har enligt hr Ehds förmenande visat den finskspråkiga litteraturen särskild välvilja och blifvit bemött med svart otack. Väl medger han, »att under senare år finskspråkig historisk litteratur förbigåtts i den årligen utgifna Hist. Bibliografien». Men han anför som skäl att exakta öfversättningar på de finska titlarna ej kunnat fås. Detta skäl håller ej streck. Om viljan funnes, så vore det visserligen ej omöjligt att erhålla dessa öfversättningar, om de behöfvas, af någon i Stockholm vistande finne eller skaffa sig dem från Finland, hvilket kan ske på 3 à 5 dagar. Men jag ställer ej ens denna fordran på Historisk Tidskrift: det står naturligtvis dess redaktion fritt att i afseende å den finska historiska litteraturen lämna den obeaktad eller ej, efter eget godtfinnande. Men det som enligt min åsikt varit olämpligt och stötande i tidskriften, har varit godtycket. T. ex. i den historiska bibliografien har något finskt arbete upptagits, läsaren har lämnats i den tro, att denna litteratur äfven observeras, och dock hafva ofta de viktigaste undersökningar lämnats obeaktade. Hvad mitt uttryckssätt vidkommer, att arbeten på finska språket vanligen tagits i betraktande, blott då det gällt att mot dem rikta ett utfall, så erkänner jag att »vanligen» ej här får fattas i den mening, att i flertalet fall, då Historisk Tidskrift omnämnt en finskspråkig, uppsats detta skulle inträffat. Blott i afseende å undertecknads egna forskningar har detta bokstafligen inträffat.

Hr Ehd konstaterar det faktum, att »intresset för Hist. Tidskrift från finsk sida varit mycket ringa». Af det ofvanför sagda måste jag draga den slutsats, att tidskriften delvis själf är skuld därtill. Själf har jag under en rad af år för tidskriftens skull varit medlem af Svenska Historiska Föreningen, men slutligen af antydda orsaker upphört därmed. Då hr Ehd talar om att endast *en* historiker af det språkliga läger jag tillhör är medlem af föreningen, torde denna siffra erhållas därigenom att han i sin korta uppsats låter en finsk medlem af föreningen på ett ställe tillhöra ett, på detta ett annat läger!

Slutligen tyckes hr Ehd vilja anföra det som ett särdeles bevis på liberalitet att äfven finnar tillåtas begagna sig af svenska riks-

arkivet. På samma gång jag begagnar tillfället att uttryckligen yttra min tacksamhet för hvarje tillmötesgående som riksarkivets ämbetsmän visat mig under mina besök i Stockholm, måste jag säga, att jag ej väntat ett dylikt uttalande af hr Ehd: detta häntyder på något helt annat. Helsingfors den 23 mars 1896.

Gustaf Grotenfelt.

Gensvar.[1]

Vi upptaga först hvad hr G. har att anföra i afseende på behandlingen i Hist. Tidskrift af finskspråkig historisk litteratnr.

När hr G. i Finsk Tidskrift påstod, att denna litteratur *vanligen* omnämndes i Hist. Tidskrift, blott när det gällde att mot densamma rikta ett utfall, så menade han icke, förklarar han nu, att det skedde »i flertalet fall». Det är verkligen svårt, det måste erkännas, att veta hvad hr G. menar. »Blott», tillägger han, »i afseende å undertecknads egna forskningar har detta *bokstafligen* inträffat.» Inskränkningen från hela den finskspråkiga historiska litteraturen till hr G:s egna arbeten är stor, men vi nödgas påstå, att äfven med denna begränsning hr G:s påstående är fullkomligt ogrundadt. Då han själf flyttar frågan till området för det »bokstafliga», bedja vi att få upplysa honom, att *sju* arbeten eller publikationer af hr G. Grotenfelt »bokstafligen» varit omnämnda i tidskriftens notisafdelning under åren 1885—95. *Två* af dem, »bokstafligen» ej flere, hafva åtföljts af hvad han behagar kalla »utfall». Vi skulle kunna hänvisa till årgång och sida, men vilja ej beröfva hr G. nöjet att själf taga reda på den »bokstafliga» sanningen. Och härmed hafva de nämnda beskyllningarna, hvilka hr G. i sina genmälen dels i Finsk Tidskrift dels här ofvan behagat rikta mot Hist. Tidskrift blifvit upplösta i sina verkliga beståndsdelar, d. v. s. i idel munväder och ogrundade insinuationer. Hvarken den finskspråkiga historiska litteraturen i allmänhet eller hr G:s egen har »vanligen» gjorts till föremål för några obefogade utfall i Hist. Tidskrift. Tvärt om ha de behandlats med all möjlig hänsynsfullhet, när de kommit på tal.

I verkligheten lärer det också vara något helt annat, som hr G. menat, efter hvad han själf numer insett, — återigen ett förhållande, som man icke kunnat gissa sig till af hvad han först skref. Hvad han egentligen funnit »olämpligt och stötande» i Hist. Tidskrift har varit »godtycket». Hr G. upplyser ej, om detta omdöme gäller de referat af finsk litteratur, som Tidskriften årligen meddelat. Själfva äro vi öfvertygade, att vår referent icke godtyckligt förbigått några

[1] Diskussionen är härmed i vår tidskrift afslutad.

mera betydande arbeten på finska. Om icke alla blifvit upptagna, beror det utan tvifvel därpå, att ifrågavarande litteratur icke fullständigt kommit honom till handa. Ingen kan begära, att han skall, för de notiser han meddelar, inköpa historiskt tryck. Vi hafva för öfrigt aldrig fått några reklamationer i det hänseendet. Till äfventyrs har hr G. ej heller några sådana att göra, ty han vänder sig genast från denna afdelning, i hvilken omdömen bruka förekomma, till Tidskriftens bihang, den historiska bibliografien, där inga »utfall» bruka göras; det är den, som numera blifvit den egentliga brottslingen, i det den lämnat »obeaktade» »de viktigaste undersökningar». Vi taga oss friheten att påpeka, att hr G. helt och hållet missuppfattar sakläget. Allt tal om något »olämpligt och stötande» i detta hänseende är i hans mun fullkomligt obefogadt. Det är tvärt om vi, som här äga att ställa villkor. Saken är nämligen följande. Finskspråkig historisk litteratur kommer så godt som aldrig Red. af Hist. Tidskrift tillhanda. Den lärer i allmänhet, efter hvad vi försport, mycket oregelbundet komma till Stockholm. K. biblioteket vidtager i regeln inga särskilda anstalter för att anskaffa den, ty här finns ju ingen vetenskapsman, som läser den. Det är sålunda i de flesta fall omöjligt att få fullständiga bibliografiska notiser, när historisk bibliografi uppgöres, och utan sådana tagas i allmänhet inga uppgifter in. Hvartill skulle det sedan tjäna att föra in dessa titlar i tilläggen, om man längre fram möjligen finge dem fullständiga? Skulle emellertid så vara, att den finskspråkiga historiska litteraturen regelbundet komme oss till handa, n. b. med de finska titlarna öfversatta, ty vi äro ej i tillfälle att anlita någon finsk tolk, kommer den nog att blifva uppmärksammad i bibliografien. Eljest lärer det förblifva vid det gamla »godtycket», men därtill äro i sådant fall ej vi utan de finskspråkiga författarne själfva skulden. Är det någonting, som är »olämpligt och stötande», — icke är det vårt tillvägagående, utan det är djärfheten att under ofvan angifna förhållanden framställa anspråk och klagomål.

* *
*

Vi hade vidare i vår artikel ogillat, att den vetenskapliga *facklitteraturen* i Finland, särskildt den historiska, om hvilken här var fråga, begagnade sig af finska språket, medan vi på samma gång gåfvo vårt fulla erkännande åt sträfvandena att på detsamma sprida den allmänna andliga odlingen. Hr G. förklarar, att det på den historiska vetenskapens område är omöjligt att uppdraga någon gränslinie mellan den vetenskapliga facklitteraturen och »arbeten, som höra till allmänbildningen». Vi kunna ej annat än undra öfver detta omdöme af en docent i historia men glädjas på samma gång, ty det gör hvarje längre diskussion oss emellan öfverflödig. I Finland, menar hr. G., böra arbeten af samma slag som Illustrerad svensk historia, d. v s. populära, utgifvas på finska. Det är en sak, som det aldrig varit fråga om, som vi aldrig yttrat oss om. Vi talade om

Per, hr G. svarar om Pål; på den vägen kommer man ingen vart. Äfven med fara att icke förstås af hr G., nödgas vi fasthålla våra ursprungliga omdömen: att det är ett felgrepp att välja finskan till språk för den historiska facklitteraturen; att denna själf torde få erfara de svåraste följderna däraf; att *en* sannolik följd blir, att vi i Sverige göra om de finska forskningarna på svenska; samt, tillägga vi, att om det skulle lyckas för hr G. och hans meningsfränder att göra finskan till enda språk för den historiska vetenskapen i Finland, dennas dödsdom som vetenskap säkerligen i och därmed vore skrifven: ett resultat, som ingen lifligare än vi skulle beklaga. Man afskär ej ostraffadt sin odlings rötter och lika litet förbindelsen med en större vetenskaplig värld.

* * *

Vi hade yttrat, att Finlands historia för oss ter sig såsom historien om införandet af svenskt statsskick, svensk rätt, svensk odling i de finska landskapen, med andra ord att, så länge det är fråga om tiden före 1809, Finlands historia är svensk historia, hvilket naturligtvis icke hindrar att Finland, liksom t. ex. Skåne, har sin egen provinshistoria. Hr G. finner häri en »öfvermodig sats» och tillägger bokstafligen: »Jag vill blott påpeka, att om detta vore förhållandet i den exklusivitet, som hr Ehds ord och tanke fordra, så har det finska folket varit i sex århundradens träldom under Sverige och först blifvit 1809 af Ryssland befriadt». Yttrandet i sin naiva och häpnadsväckande oblyghet förtjänade ej ett allvarligt bemötande, om det icke vore ett sorgligt bevis — och för öfrigt icke det första — på den blindhet för sanningen, hvartill en uppjagad nationell chauvinism leder. Det är obestridligt, att den andliga odling, de politiska institutioner, de rättsförhållanden, det mått af frihet, som finnarne efter 1809 med en så beundransvärd kraft och seghet hittills lyckats bevara, dem ha de förbindelsen med Sverige att tacka för — och detta är hr G. nog dåraktig att kalla en »sexhundraårig träldom». Vi svara: lyckligt det folk, hvars historia kan tala om en sådan träldom genom århundraden! Men yttrandet i sin helhet kastar därjämte ett egendomligt ljus öfver den innersta tanken hos hr G. och hans meningsflock. Hellre än att uppriktigt erkänna hvad deras land har Sverige att tacka för vända de sig mot »befriaren» i öster. Det är en väg, på hvilken förut vandrat Göran Sprengtporten, Karl Henrik Klick, Johan Anders och Fredrik Adolf Jägerhorn, Helena Charlotta Reutersk90ld och hvad de allt heta, dessa skuggor, vid hvilka förräderiets märke låder. Äfven de visste att föra Finlands frihet och oberoende på tungan och drogo med sig många lättrogna. Men hvad som åt finska folket bevarat den undantagsställning det intager bland sina stamförvanter, det är icke nämnda personers sträfvanden eller verksamhet utan just den svenska odling, som verkliga finska patrioter efter skilsmässan förstodo att göra respekterad och att utveckla. Det är lätt att förutse följderna, om

de ideer skulle segra, åt hvilka hr G. gifvit ett måhända obevakadt uttryck. Vi skulle beklaga utgången, men upphofsmännen finge endast skörda hvad de själfva sått. Oss kunna sådana yttranden som hr G:s endast lära att ömtåligare än vi någonsin gjort mot farorna, från hvad håll de än komma, värja vår svenska odling, hvars betydelse för Finland han anser endast vara »tomt prat».

Hr G. tillåter sig slutligen några reflexioner med anledning af hvad vi yttrat om de finska forskningarna i Sverige. Det är ej med oss, som det tyckes vara med honom, att vi skrifva ett och mena ett annat, och vi frånkänna en hvar rätten att i våra rader läsa något mera än hvad de bokstafligen innehålla.

Till sist en hemställan i all vänlighet. Skulle det icke vara lämpligt, att hr G., innan han nästa gång drager ut på krigsstråt, för att begagna det populära uttrycket, anställde ett slags vapensyn med sina argument, så att de ej ögonblickligen vridas honom ur händerna? Det är icke så, att Red. af Hist. Tidskrift systematiskt riktar »utfall» mot någon eller några men den förbehåller sig rätten att vid tillfälle uttala sin mening i principiella frågor, t. ex. hvart åttonde år, såsom det skett i afseende på finska språket. Lika litet låter hon den finska litteraturen godtyckligt förbigås i Hist. Bibliografi. Det är för henne helt enkelt omöjligt att själf anskaffa denna litteratur; det inser hvar och en, som känner publicistiska förhållanden. Det finns värkligen en skillnad mellan vetenskaplig facklitteratur och populär historieskrifning — det vet hela världen. Det är slutligen ingen skam för Finnarne att erkänna, att de hafva förbindelsen med Sverige att tacka för åtskilligt af det bästa, som de för närvarande äga i sitt nationella lif. Vi tro värkligen, att bådas vår tid bättre kunnat användas än på en skriftväxling af detta slag, men *vi* kunna åtminstone till vår ursäkt anföra: härtill voro vi nödde och tvungne.

Ehd.

Till Redaktionen af Historisk Tidskrift.

Med anledning af den aktade signaturen —*rst*—'s egendomliga, jag vågar säga oförklarliga, uppfattning af Svenska Fornskriftsällskapets vid årsmötet detta år antagna omredigering af sina stadgar anhåller jag om plats för detta genmäle.

Fornskriftsällskapets stadgar, § 1, lydde enligt redaktionen af 1858 sålunda: »Sällskapets hufvudsakliga ändamål är, att utgifva sådana äldre handskrifter, till hvilkas tryckning bidrag af staten eller af redan stiftade samfund icke kan påräknas. Skulle tillgångarna sådant framdeles tillåta, offentliggör sällskapet äfven nyare svenska originalafhandlingar af historiskt och arkeologiskt innehåll.» Denna redaktion är ordagrant densamma som förekommer i Svenska Fornskriftsällskapets första stadgar, antagna den 1 dec. 1843, ehuru sällskapet alltifrån 1846 icke blott »kunnat påräkna», utan verkligen åtnjutit »bidrag af staten». Detta bidrag fortgår än, och »af redan stiftade samfund» har Svenska Akademien under en följd af år understödt sällskapet.

Enligt denna, således längesedan olämpliga ordalydelse har i Sv. Fornskriftsällskapets samlingar kunnat intagas icke blott D. Hunds år 1605 författade rimkrönika öfver Erik XIV och åtskilliga andra 1600-tals skrifter (t. ex. de flesta utgifna skrå-ordningar) utan t. o. m. »Sveriges Dramatiska Literatur, bibliografi t. o. m. 1875». Om med anledning af dessa häften af *Fornskrift*-sällskapets samlingar, —rst— funnit att »det begrepp, som låg och väl fortfarande ligger i ordet fornskrift, blef glömdt eller missuppfattadt», skulle det visserligen icke väckt min förvåning. Men då sade —rst— intet om stadgarnas ordalydelse. Hans anmärkning framkommer först när stadgarna omskifvits så, att sällskapet *inskränkt* sitt ändamål till »*att verka för utgifning i tryck af Sveriges bokskatt*, **äldre** *än 17:e århundradet*, samt att understödja utgifvandet af *därpå* grundade historiska, filologiska, literärhistoriska och bibliografiska arbeten» — en formulering, som verkligen beslöts »med alla afgifna röster», och helt visst äfven skulle erhållit den ärade ledamoten —rst—'s röst, om han gittat besöka årsmötet.

Ty han skulle då icke kunnat undgå att inse, att hans i Historisk Tidskrift införda anmärkningar äro fullkomligt obefogade. Sättandet af en gräns framåt i tiden utesluter ju icke de där bortom liggande seklerna, enligt vanligt språkbruk och räknesätt. Års-

berättelsen meddelar »till yttermera visso» att, utom fortsättning af Södervalls Medeltidsordbok, tvenne 1400-tals handskrifter redan förberedas till utgifning i Fornskriftsällskapets samlingar. Och att 1500-tals skrifter tillhöra området för våra »fornskrifter», gillar *—rst—* själf i samma uppsats, hvilken han inleder med klagomål öfver att sällskapet »öfvergifvit» medeltidsliteraturen, ty, ehuru Nicolai Ragvaldi af R. Geete i Sv. F. S. S:r utgifna arbete är dateradt 1510, gillar recensenten uttryckligen både sällskapets val och utgifvarens. Och att flera ark i detta arbete upptagas af »Sveriges latinska literatur», hindrar icke —rst—'s misstolkning af stadgarnas uttryck »*Sveriges* bokskatt» — alltså, *icke* inskränkt till svenskspråkig — hvilken misstolkning föranleder hans klagan att Sällskapet öfvergifvit icke endast hvad ännu finnes outgifvet kvar på svenskt språk från medeltiden, utan äfven »Sveriges latinska literatur».

Att 1500-talets *svenska* bokskatt (= literatur) ingår i Svenska Fornskriftsällskapets utgifningsplan från början af dess förlagsverksamhet och till dess senaste häften, visar förteckningen öfver dess »Samlingar», ifrån Bibelböckerna af 1526 och Peder Månssons stridskonst och stridslag till Historia Troyana och Jungfru Marie Örtagård. Att Olai Petri och Peter Svarts krönikor af G. E. Klemming utgifvits på enskildt förlag, visar endast att då sådant förlag *kunde* erhållas, han hellre *samtidigt* utgaf andra »fornskrifter» på sällskapets förlag; men de båda krönikorna utdelades jämte förlagshäftena för året till sällskapets ledamöter (liksom tidigare katalogerna öfver Kungl. Bibl:s isländska och franska handskrifter m. m.)

Svenska Fornskriftsällskapet vidkännes alltså icke någon ändrad uppfattning af sin verksamhet och vågar hoppas, att *—rst—* framdeles flitigare besöker Sällskapets årsmöten, ordentligare håller reda på *hvad* sällskapet utgifvit och ärnar utgifva, bistår det med mogna råd i stället för att anfalla det med ogrundade förebråelser och att han sålunda må kunna finna det lika angenämt att blicka framåt, som tillbaka på sällskapets verksamhet, hvars *förtydligande* och *inskränkning* i den nya redaktionen af stadgarnas § 1 enligt vanlig logik ingalunda är hvad *—rst—* tyckt sig finna: beträdandet af ett lika främmande som ändlöst fält!

Stockholm 15 okt. 1896.

H. Wieselgren
Svenska Fornskriftsällskapets Sekreterare.

Några ord till svar.

Genmälaren säger, att det är i öfverensstämmelse med de ursprungliga stadgarna, som Sällskapet beslutat rikta sin framtida verksamhet ända intill begynnelsen af det 17:de århundradet; att han har deras ordalydelse på sin sida, har det naturligtvis aldrig fallit mig in att bestrida. Tager man däremot reda på innehållet i de 110 häften Sällskapet utgifvit, finner man, att rätteligen endast N:r 10, K. Erik XIV:s Krönika, tillhör det yngre litteraturområdet. »Sveriges Dramatiska Litteratur» (5 häften) är ju en utväxt, som antingen får anses icke höra till någon viss period eller också till alla, — hvarvid dock för egendomlighetens skull kan anmärkas, att den enda *skrift*, som däri är införd, just är en medeltidsdikt; att »Skrå-ordningarna» från medeltiden blifvit kompletterade med några från senare tider, förringar väl icke det häftets medeltidskarakter; »Bibel-arbetena» bära väl icke förgäfves titeln: »Medeltidens», om ock en af de vid redaktionen använda handskrifterna är en afskrift från 1526; Peder Månssons litterära verksamhet har ju med fullaste fog en gång för alla infört hans namn i vår medeltids litteraturhistoria. Sålunda blir det 104 af Sällskapets utgifna häften, som med mig vittna om att stadgarnas hittillsvarande tillämpning hänvisar på en praxis, som står i öfverensstämmelse med min åsigt och hvars öfvergifvande jag måste ogilla och beklaga, äfven om någon tröst skulle ligga i den ärade genmälarens antydan, att Sällskapet icke har för afsigt att alldeles öfvergifva sin första kärlek.

Hvad som för öfrigt åtminstone icke bidrager till att förklara Sällskapets beslut, är att i våra dagar ett annat lifskraftigt Sällskap uppstått, hvars stadgar begynna med dessa ord: »Sällskapets ändamål är att utgifva svensk litteratur från och med reformationen.»

—*rst*—

16.

Bibliografi 1895.

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

Tillägg till 1893.

2983. **Hirn, J.,** Die Renuntiation des Deutschmeisters Maximilian auf Polen und die damit zusammenhängenden Pläne. Ein Beitrag zur Geschichte der österreichisch-nordischen Politik in den Tagen Kaiser Rudolfs II. 49 s. Innsbruck.
Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 4.
Berör Sigismunds historia.

2984. **Schröder, A.,** Des Klosters Wettenhausen Schicksale im Schwedenkriege.
Diözesan-Archiv von Schwaben. Jahrg. 10, s. 37—40, 41—44, 45—48.

2985. **Vérany, Félix,** La famille Clary et Oscar II. Étude généalogique, historique et anecdotique. 82 s. Marseille, Librairie Provençale.

2986. Het geslacht De Geer. Van het begin der 12:de tot het einde der 19:de eeuw. Historisch, biographisch en genealogisch overzicht. (Afgesloten 1 Maart 1893.) (2) + 254 s. Oisterwijk.

2987. **Berg, Wilhelm,** Skansen Lejonet vid Göteborg.
Meddelanden från Göteborgs o. Bohusläns fornminnesförening. 1, s. 45—65.

2988. **Berg, Wilhelm,** Slottsruinen på Ragnhildsholmen.
Meddelanden från Göteborgs o. Bohusläns fornminnesförening. 1, s. 18—31 + 4 pl.

2989. Det forna Gefle. Af *J. S.*
Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening. 1893, s. 1—10.

2990. **Fries, Ellen,** Sveriges sista häxprocess i Dalarna 1757—1763 efter handlingarna i målet tecknad.
Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. 13, 6. 73 s.

Tillägg till 1894.

2991. **Storm, Gustav,** To Runestene fra Sönderjylland og deres historiske Betydning. (Med et Tillæg af Sophus Bugge.)
Historisk Tidsskrift. Kristiania. Tredie Række. Bd 3, s. 354—378.

2992. **Wintera, L.,** Ein Act politischer Tragödie innerhalb der Mauern von Braunau. [1595.]
Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs. Jahrg. 17, s. 359—361.
Handlar om Gustaf Eriksson, Erik XIV:s son.

2993. **Cordt, B.,** Mittheilungen aus dem Briefwechsel des Grafen Jacob de la Gardie. VI + 112 s.
Acta et commentationes Imp. Universitatis Jurievensis (olim Dorpatensis) 1894: 2.

2994. **Wohlwill, Ad.,** Zur Geschichte der Beziehungen zwischen Hamburg und Gustaf Adolf 1630 - 1632.
Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte. Jahrg. 16, s. 173—186.

2995. **Hertel, G.,** Nachrichten über Bottmarsdorf während des dreissigjährigen Krieges.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1894, s. 232—261.

2996. **Dittmar, Max,** Die Zerstörung Magdeburgs im Jahre 1631. Offene Antwort an Herrn Professor Dr. Wittich.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1894, s. 303—400.

2997. Uebergabe des Klosters Arnsburg an Philipp Reinhardt Grafen zu Solms durch Axell Oxenstierna. Frankfurt 1633 October 28. Mitg. v. *A. Roeschen.*
Quartalblätter des Historischen Vereins für das Grossherzogthum Hessen. Neue Folge. Bd 1, s. 518—520.

2998. **Dittmar, Max,** Zur Bevölkerungsstatistik des magdeburgischen Landes im Jahre 1635.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1894, s. 262—302.

2999. **Matthäi, W.,** Landgraf Georg II und Jakob Ramsay, der Kommandant von Hanau.
Archiv für Hessische Geschichte und Alterthumskunde. Neue Folge. Bd 1, s. 481—519.
Jakob Ramsay var anförare för den svenska garnisonen i Hanau 1636—1639.

3000. **Faber, C. W.,** Aus dem Schwedenkrieg. [1639.]
Vogesengrün. Ein elsässicher Familienkalender 1895, s. 109—111. [Tr. 1894.]

3001. **Haedrich,** Der Übergang der Schweden unter Torstenson über die Elbe bei Torgau am 16 und 17 Oktober 1642.
Veröffentlichungen des Altertums-Vereins zu Torgau. 7, s. 75—77.

3002. **Herbet, F.,** La vérité sur le meurtre de Monaldeschi. [1657.] 20 s. Fontainebleau.
Extrait des Annales de la Société historique et archéologique du Gâtinais.

3003. Lettres du Cardinal Mazarin pendant son ministère, recueillies et publiées par *G. d'Avenel.* T. 8. Juillet 1657—Août 1658. X + 835 s. 4:o. Paris.
Berör Karl X Gustafs historia.

3004. **Ribbeck, Walter,** Die auswärtige Politik Christoph Bernhards von Galen in den Jahren 1665 bis 1678 vornehmlich nach den Briefen des Johann Rodger Torck an Ferdinand v. Fürstenberg, Bischof von Paderborn.
Zeitschrift für vaterländische Geschichte und Alterthumskunde. (Münster.) Bd 52, s. 36—201.
Berör äfven Sveriges politik vid denna tid.

3005. Lettres de Pierre de Groot, ambassadeur des Provinces-Unies, à Abraham de Wicquefort, résident des ducs de Brunswick, (1668—1674). Publiées d'après les manuscrits par *F. J. L. Krämer.* XXVII + (1) + 429 s. La Haye, M. Nijhoff.
P. de Groot var holländsk ambassadör i Stockholm.

3006. **Zwiedineck-Südenhorst, H. v.,** Deutsche Geschichte im Zeitraum der Gründung des preussischen Königtums. Bd 2: Vom Tode des grossen Kurfürsten bis zum Ausgange der Regierung Kaiser Karls des Sechsten. XII + 664 s. + 1 karta. Stuttgart, Cottaschen Buchhandlung.
Berör Karl XII:s historia.

3007. Handlingar rörande Carl Johans historia [1813, 1814].
Carl Johans förbundets handlingar för 1885—93. [Tr. 1894,] s. 13—64.

3008. Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14de August 1814. Udgivne ved Dr. *Yngvar Nielsen.* 216 s. Christiania, J. Dybwad. Pr. 5,60.
Videnskabsselskabets Skrifter. 2. Historisk-filosofiske Klasse. 1894. N:r 4.
Se nedan »Recensioner» 3373.

3009. **Getz, B.,** Die schwedisch-norwegische Union.
Die Zukunft 1894. Bd 8: N:r 46, 47, (s. 294—301, 359—367).

3010. **Kinberg, August,** Gotländska släkter. Genealogiska och biografiska anteckningar. D. 2: H. 1, s. 199—230. 4:o. Visby, »Gotlänningens» förlag. Pr. 1.
Innehåller släkterna: Fåhræus, Gahne, Gardell och Gazelius.

3011. Om Fredriksskans och äldre försvarsverk vid inloppet till Gefle. Af *J. S.*
Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1894, s. 1—9.

3012. **Sylwan, Otto,** Studentlif på 1700-talet.
Kulturhistoriska Meddelanden. Årg. 1, s. 85—91.

1895.

3013. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand.* Årg. 15, 1895. 446 + 79 + (1) + (2) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5.
Innehåll:
Hildebrand, E., Karl IX:s testamente och tronskiftet 1611.
Schück, H., De senaste undersökningarna rörande ynglingasagan.
Hammarskjöld, A., Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 8—10 (med 1 karta).
Kock, A., Om ynglingar såsom namn på en svensk konungaätt.
Stavenow, L., Sveriges politik vid tiden för Altonakongressen 1686—1689.
Tegnér, E., Frih. Jakob Cederström och förberedelserna till 1809 års revolution.

Bildt, C., S. Birgittas hospital och den svenska kolonien i Rom under 1600-talet.
Stavenow, L., Om förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

3014. Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka*, Foreningens Sekretær. Bd 5: H. 3, s. 483—812 + (2) s. Bd 6: H. 1, 318 s.

3015. Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. Tredie Række. Bd 3: H. 2, s. 219—378. [Tr. 1894 men ej utl. förrän 1895.]

3016. Kongl. Bibliotekets Handlingar. 17. 12 s. + s. 161—224. Pr. 1,25.
Inneh. Årsberättelse för år 1894. C. Snoilsky, Svenska historiska planscher 3. [1667—]1669—1718.

3017. Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Utgifna af *C. T. Odhner*. XIX, s. 259—333 + (1) + II s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.

3018. **Skarstedt, C. W.,** Phoenician colonization in Scandinavia.
The Imperial Asiatic Quarterly Review 1895. July—October, s. 400—417.

3019. **Schück, Henrik,** De senaste undersökningarna rörande ynglingasagan.
Historisk Tidskrift 1895, s. 39—88.

3020. **Kock, Axel,** Om Ynglingar såsom namn på en svensk konungaätt.
Historisk Tidsskrift 1895, s. 157—170.

3021. **Boor, C. de,** Der Angriff der Rhos auf Byzanz.
Byzantinische Zeitschrift 1895, s. 445—466.

3022. **Svensén, Emil,** En historisk runsten.
Historisk Tidskrift 1895, s. 433—435.

3023. **Hjärne, Harald,** Medeltidens statsskick omkring 800—1350. Valda texter. XXI + (1) + 426 s. Upsala, Historiska Föreningen. Pr. 9.
Historiska texter för akademiska öfningar.

3024. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen. Med Udtog af de hidtil utrykte, udgivet ved *Kr. Erslev* i Forening med *William Christensen* og *Anna Hude* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Bd 1: H. 2 (1327—1350). (3) s. + s. 241—430 + (1) s. Köbenhavn, Gad.
Se nedan »Recensioner» 3335.

3025. Die Chronica novella des Hermann Korner. Im Auftrage der Wedekindschen Preisstiftung für deutsche Geschichte. Herausgegeben von *Jakob Schwalm*. (2) + XXXVI + 650 s. 4:o. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.

3026. **Christensen, William,** Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466. (2) + 451 s. Köbenhavn, Gad. Pr. 5.

3027. Sverges traktater med främmande makter jämte andra dit hörande handlingar utgifna af *O. S. Rydberg*. D. 3: 3—4. 1483—1520 samt bihang. (Se N:r 670, 927, 1046, 1380, 1391, 1665 o. 1962.) X s. + s. 385—803. Sthlm, Norstedt. Pr. 13.

3028. [**Hildebrand, Emil**], När föddes Gustaf Vasa?
Historisk Tidskrift 1895, s. 343—345, 436—437.

3029. [**Kjellberg, Carl M.,**] När föddes Gustaf Vasa? En fråga för dagen. 10 s. Upsala. 25 separatexemplar.
Ur Fyris 1895, N:r 131.

3030. **Ahlenius, Karl,** Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi. Studier i geografiens historia. Akad. afh. X + 433 + (1) s. + 2 kartor. Upsala, Förf. Pr. 5.

3031. **Joachim, Erich,** Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg. Th. 3: 1521—1525. (1) + 456 s. Leipzig, Hirzel.
Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 61.
Berör Gustaf Vasas historia.
Se nedan »Recensioner» 3340.

3032. Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgifning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Huitfeldt-Kaas*. 14: 2, s. 417—928. Christiania, Malling. Pr. 6.
Behandlar tiden 1525—1566.

3033. Konung Gustaf den Förstes registratur. Utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Victor Granlund*. (Se N:r 414, 789, 925, 1045, 1387, 1656 o. 2287.) D. 16. 1544. 789 + 73 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 11.
»Handlingar rörande Sveriges historia.» Ser. 1.

3034. **Lundqvist Karl Gustaf,** Om hertigdömenas statsrättsliga ställning till kronan i Sverige 1556—1622. Läroverksprogram. II + 79 s. 4:o. Norrköping.

3035. [**Lundström, Herman,**] Några ord om Kalvins förhållande till Gustaf I och hans äldste son.
Kyrklig Tidskrift 1895, s. 271—276.

3036. Kancelliets Brevböger vedrörende Danmarks indre Forhold 1561—1565. I Uddrag udgivne ved *L. Laursen* af Rigsarkivet. Halvdel 2, (3) s. + s. 241—787. Köbenhavn, Reitzel. Pr. 4,50.
Berör Erik XIV:s första regeringsår.

3037. Ett klagomålsregister från Småland 1563.
Historisk Tidskrift 1895, s. 321—334.

3038. Lettres de Catherine de Médicis, publiées par *Hector de la Ferrière*. T. 5. 1574—1577. 5 + LXXVII + 377 + (1) s. 4:o. Paris.
Innehåller bl. a. bref från Catherine de Médicis till Danzay, de la Gardie och Katarina Jagellonika från åren 1574, 1576.

3039. Regesta diplomatica historiæ Danicæ. Chronologisk Fortegnelse over hidtil trykte Diplomer og andre Brevskaber til Oplysning af den danske Historie, udgiven ved det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Omsorg. Anden Række. Bd 2: 3. Fra Aar 1574 til Aar 1607; s. 577—860 + (2) s. 4:o. Kjöbenhavn. Pr. 5.

3040. **Brandrud, Andreas,** Klosterlasse. Et Bidrag til den jesuitiske propagandas historie i Norden. VIII + 326 + (1) s. Kristiania, Steen. Pr. 3.

3041. **Pira, Karl,** Svensk-danska förhandlingar 1593—1600. Akad. afh. VIII + 170 s. Sthlm, Förf.

3042. **Ingman, Santeri,** Kaarlo IX:nen Jäämerenpolitiikka vuosilta 1603—1613 (Karl IX:s ishafspolitik).
Historiallinen Arkisto 1895, s. 161—277.

3043. **Larsen, Axel,** Kristian den fjerdes Krige. Ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme. 142 s. + 1 portr. + 2 stentrykte Kort. Kjöbenhavn, Gad. Pr. 1,20.

3044. **Hildebrand, Emil,** Karl IX:s testamente och tronskiftet 1611.
Historisk Tidskrift 1895, s. 1—38.

Gustaf Adolfs-litteratur.[1]

3045. **Axelson, G. E.,** Minnestal vid Carlskrona läroverks fest till firande af 300-årsminnet af konung Gustaf II Adolfs födelse. Läroverksprogram. 7 s. 4:o. Carlskrona.

3046. **Edholm, Edw.,** Några anteckningar om Gustaf II Adolf af en Militärläkare.
Tidskrift i Militär Hälsovård 1895, s. 14—22.

3047. **Eklund, Ludvig,** Föredrag vid Norrköpings högre allmänna läroverks Gustaf Adolfs-fest d. 8 december 1894. Läroverksprogram. 8 s. 4:o. Norrköping.

3048. **Faber, W.,** Predikan hållen i Lützen den 9 december 1894. Vid det 300-åriga Gustaf Adolfs-jubileet. Bemyndigad öfversättning. 14 s. Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 50 öre.

3049. **Gustaf 2 Adolf** från folkligt kritisk synpunkt. 2 s. Fol.
Ur Öresundsposten 1894.

3050. **Hjärne, Harald,** Gustaf Adolfs eftermäle af en samtida italiensk krigare [Grefve Galeazzo Gualdo Priorato]. 4 s. Upsala.
Ur Fyris 1894, N:o 145.

3051. **Höjer, Nils,** Föredrag vid högre allmänna läroverkets i Visby Gustaf Adolfs-fest den 8 december 1894. 13 s. 4:o. Visby.

3052. **Lundin, C. Fr.,** Till 300-årsminnet af Gustaf II Adolfs födelse. Tal vid Fjellstedtska skolans minnesfest 18 8/12 94. 17 s. Upsala.
Redogörelse för Fjellstedtska skolan läsåret 1894—95.

3053. **Minne** af Gustaf-Adolfs-festerna i Högre Lärarinne-Seminarium och Normalskolan för flickor den 8 december 1894. 43 s. Sthlm.
Innehåller tal af C. A. Zachrisson, G. J. Keijser, E. G. Lilljebjörn och Hortense Westman.

3054. **Nyström, J. F.,** Tal vid Gustaf Adolfsfesten i Upsala allmänna läroverk den 8 december 1894. Läroverksprogram. 10 s. 4:o. Upsala.

3055. **Rydfors, Aron,** Föredrag vid Nya Elementarskolans minneshögtid öfver Gustaf II Adolf den 8 december 1894. Läroverksprogram. 8 s. 4:o. Sthlm.

3056. **Schagerström, August,** Gustaf II Adolfs personlighet belyst genom citat ur hans efterlemnade skrifter. Föredrag vid Hudiksvalls högre allmänna läroverks minnesfest den 8 december 1894. Läroverksprogram. 14 s. 4:o. Hudiksvall.

3057. [**Tingsten, Lars Herman,**] Från Nürnberg till Lützen. Af *L. T—n.*
Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1895, s. 369—386.

---

[1] I denna bibliografi finnes icke upptagen någon Gustaf Adolfs-litteratur, som kan räknas till vitterhet och dramatik.

Den Gustaf Adolfs-litteratur, som är tryckt 1894, men ej kom med i förra årets bibliografi, finnes nu upptagen här; dessa nummer skiljas från dem, som äro tryckta 1895, därigenom att efter de förra utsättes årtalet 1894.

3058. **Wägner, S.,** Minnesblad af vår största konung. Tal hållet i Nyköpings högre allmänna läroverk vid dess Gustaf-Adolfsfest den 8 december 1894. Läroverksprogram. 14 s. 4:o. Nyköping.

3059. **Bergroth, E.,** Kustaa II Adolf. 1594 joulukuun 9 päivä 1894. 47 s. 12:o. Porvoossaa 1894.

3060. **Brandin, Th.,** Gustav Adolf, der heldenmütige Kämpfer für das evangelische Deutschland. 16 s. Anklam, A. Schmidt.
Perlen. Erzählungen für jung und alt. N:o 31.

3061. **Dittmar, Max,** Gustav Adolf im Urtheil seiner Zeitgenossen und der Nachwelt.
Magdeburgische Zeitung 1894: N:o 625 (December 9).

3062. **Dodge, Theodore Ayrault,** Great captains. Gustavus Adolphus. A history of the art of war from its revival after the middle ages to the end of the Spanish succession war, with a detailed account of the campaigns of the great Swede, and of the most famous campaigns of Turenne, Condé, Eugene and Marlborough. With 237 charts, maps, plans of battles and tactical manoeuvres. XXIII + 864 + (2) s. Boston and New-York, Houghton, Mifflin and Company.

3063. Kong Gustaf Adolfs Död.
»Vort Forsvar» 1895, 5 Maj.

3064. **Ehses, Stephan,** Papst Urban VIII und Gustaf Adolf.
Historisches Jahrbuch. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft herausg. von H. Grauert. Bd 16, s. 336—341.

3065. **Faber, W.,** Zwei Gustav Adolf-Jubiläums-Predigten am 31 Mai 1894 zu Berlin und am 9 December 1894 zu Lützen. 23 s. Berlin, K. J. Müller.

3066. **Fricke, D.,** Bericht über die Gustav-Adolfs-Jubelfeier in Stockholm am 9 December 1894. 25 s. Leipzig, G. Wigand.

3067. **Frohnhäuser, Ludwig,** Gustav Adolf und die Schweden in Mainz und am Rhein.
Archiv für hessische Geschichte und Altertumskunde. Neue Folge. Bd 2 (1895), s. I—IV + s. 1—234 + pl. + 1 karta.

3068. **Frommel-Berlin, Emil,** Der Schwedenstein.
Deutsch-Evangelisch. Aus Liebe zum Volk ihm dargeboten. (Barmen.) H. 2, s. 1—10.

3069. **Glossen** zum Gustav-Adolphs-Jubiläum. Von *C. L. Th.* [Katolsk uppfattning.]
Der Katholik. Dritte Folge. Bd 11, s. 40—61.

3070. **Gustav Adolf,** König v. Schweden, der Retter des evangelischen Deutschlands. Von *J. K.* 16 s. + 1 portr. 12:o. Karlsruhe, Evangelischer Schriftenverein.
Kleine Schriften. H. 36.

3071. **Gustav Adolf,** König von Schweden, in Gottes Hand der Retter des evangelischen Deutschlands. 3e Auflage. 12 s. Kaiserswerth, Verlag der Diakonissen-Anstalt 1894.
Geschichten und Bilder fürs deutsche Volk. N:o 9.

3072. **Horning, W.,** Ueber die Trauerfeier bei d. Tode Gustav Adolfs im Münster zu Strassburg, 9 Dec. 1632.
Beitr. K. G. Elsass. 8, s. 25—32; 9, s. 61—63, 70—72.

3073. **Jacobi, Hans,** Wieviel hat Gustav Adolf für das evangelische Deutschland gethan? Was thut nun das evangelische Deutschland zum Gedächtnis Gustav Adolfs? Weimar 1894.

3074. **Klopp, Onno,** Tilly, Gustav Adolf und die Zerstörung von Magdeburg. 44 s. Berlin, Verlag der Germania. [Katolsk uppfattning.]
Katholische Flugschriften. N:o 94.

3075. **Lehmann, Max** und **Schultz, Hermann,** Festrede und Festpredigt an seinem dreihundertjährigen Geburtstage (9 Dezember 1894) gehalten. Zum Besten des Gustav-Adolf-Vereines. 32 s. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht.

3076. **Leuschner, D.,** Die Gustav Adolf-Feier in Stockholm und die Beteiligung deutscher Deputationen an derselben. 7 s. 4:o.
»Kirchlichen Korrespondenz» des Evang. Bundes. Jahrg. 9: N:o 1.

3077. **Löwis of Menar, Carl von,** Gustav Adolf's Belehnungen in Livland.
Düna Zeitung 1895. N:o 9.

3078. **Moser,** Gustav Adolf.
Deutsch-evangelische Blätter. Jahrg. 19: H. 8 (1894).

3079. **Nowack, W.,** »Verzage nicht, du Häuflein klein!» Predigt gehalten bei dem Gustav-Adolf-Jubiläum am 9 Dezember 1894 im akademischen Gottesdienste in St. Thomas in Strassburg i. E. 16 s. Heitz und Mündel.

3080. **Obser, Karl,** Gustav Adolf von Schweden an Oberrhein im Jahre 1620.
Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins 1895, s. 130—137.

3081. **Planer, O.,** Gustav Adolf-Sammlung mit besonderem Bezug auf die Schlacht bei Lützen am 6/16 November 1632. Lützen 1894.

3082. **Rosenthal, Gustav,** König Gustav Adolf von Schweden. 3e Auflage. 52 s. Barmen, H. Klein 1894.

3083. **Sakmann, Paul,** Rede gehalten bei der Gustav-Adolf-Feier des evangelisch theologischen Seminars in Tübingen am 9 Dezember 1894. 16 s. Tübingen, Heckenhauer.

3084. **Trümpelmann, A.,** Jubelfeier der dreihundertjährigen Wiederkehr des Geburtstages Gustav Adolfs am Sonntag, dem 9 December 1894 in Magdeburg. Kurzer Bericht und Festpredigt. 17 s. Magdeburg, Creutzsche Verlagsbuchhandlung.

3085. **Werner, A.,** In Gustav Adolfs Gedächtnis.
Protestantische Kirchenzeitung für das evangelische Deutschland 1894, s. 1169—1173.

3086. **Witz, C. A.,** Gustav Adolf und Jesus-Christus. Eine erweiterte Festrede. 39 s. Wien, Manzsche Universitäts-Buchhandlung.

3087. **Rheinisch-Westfälisches Gustav-Adolf-Blatt.** Jahrg. 38: N:o 12 + Beilage. (1894.) Festnummer aus Anlass der dreihundertjährigen Feier des Geburtstags Königs Gustav Adolf. 4:o.

3088. **Der Bote des evangelischen Vereins der Gustav-Adolf-Stiftung,** ausgesendet von *Wilhelm Zimmermann.* 1894: N:o 22—24. Gustaf Adolfs-nummer.

3089. **Bote des Gustav-Adolf-Vereins aus Thüringen.** Jahrg. 47: N:o 12. (1894.) Gustaf Adolfs-nummer.

3090. **Gustav-Adolf-Bote für Ostpreussen.** 1894: November, Dezember. Gustaf Adolfs-nummer. 4:o.

3091. **Der Märkische Bote des evangelischen Gustav-Adolf-Vereins.** 1894: 9—12. Gustaf Adolfs-nummer.

3092. **Schleswig-Holsteinischer Gustav-Adolf-Bote.** 1894: November + Beilage. Gustaf Adolfs-nummer. 4:o.

3093. **Sächsischer Gustav-Adolf-Bote.** 1894: November + Beilage, Dezember + Fest-Blatt zur dreihundertjährigen Geburtstags-Feier Gustav Adolfs (9 Dezember 1894). 4:o.

3094. **»Fliegende Blatt» des evangelischen Vereins der Gustaf-Adolf-Stiftung.** (1894.) N:o 78. Gustaf Adolfs-nummer.

3095. **Monatsblatt des Gustaf-Adolf-Vereins für die Provinz Sachsen.** 1894: November, Dezember. Gustaf Adolfs-nummer.

3096. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Senare afdelningen. Bd 7. 1. Hertig Bernhards af Sachsen-Weimar bref 1632—1639. 2. Landgrefve Wilhelms af Hessen-Kassel bref 1632—1637. Med tillägg af brefven från den sistnämndes gemål, landgrefvinnan Amalia Elisabeth 1634—1650. Utg. af *Per Sondén*. XV + 725 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 9,50.

3097. Svenska riksrådets protokoll. 7. 1637—39. H. 2. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Severin Bergh*. (1) + IV s. + s. 373—664 + (1) + 2 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4.
»Handlingar rörande Sveriges historia». Ser. 3.
Se nedan »Recensioner» 3355.

3098. **Clason, Sam,** Till reduktionens förhistoria. Gods- och ränteafsöndringarna och de förbudna orterna. Akad. afh. VIII + 279 + 72 + (2) s. Upsala. Akademiska bokh. Pr. 2,75.
Se nedan »Recensioner» 3347.

3099. **Klopp, Onno,** Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Zweite Ausgabe des Werkes: Tilly im dreissigjährigen Kriege. Bd 3: Th. 1: 1628—1630. XVIII + 628 s. + 2 portr. Paderborn, F. Schöningh.

3100. **Voigt, F.,** Kleine Mittheilungen über die Beziehungen Hamburgs zu Schweden in den Jahren 1630 bis 1650. 6 s. Hamburg.
Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte. Bd 6: H. 2.

3101. Fra Peenemünde til Breitenfeldt. Et blad af Gustaf Adolfs Historie. (Frit efter *A. Fryxell.*)
»Vort Forsvar» 1895, 10 Februar, 24 Februar.

3102. **Wittich, Karl,** Noch einmal die Zerstörung Magdeburgs.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1895, s. 79—117.

3103. **Wittich, Karl,** Dietrich von Falkenbergs Ende. Entgegnung auf die Schrift: »Jürgen Ackermann, Kapitän beim Regiment Alt Pappenheim. 1631». 32 s. Leipzig, Veit & Comp.

3104. **Hübsch, G.,** Das Hochstift Bamberg und seine Politik unmittelbar vor dem ersten Einfalle der Schweden 1631. Unter grundlegender Berücksichtigung der politischen Verhältnisse des fränkischen Kreises quellenmässig dargestellt. VIII + 154 s. Bamberg, Buchner.
Se nedan »Recensioner» 3351.

3105. **Struck, Walter,** Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf. Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges. 158 + LXXV + (4) s. Stralsund, Verlag der Königlichen Regierungs-Buchdruckerei.

3106. **Stälin, P.,** Schwedische Schenkungen in Bezug auf Teile des heutigen Königreichs Württemberg und an Angehörige zu demselben gehörigen Familien während des dreissigjährigen Krieges.
Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge. Jahrg. 3, s. 411—455.

3107. **Rösel, Ludwig,** Alt-Nürnberg. Geschichte einer deutschen Stadt im Zusammenhang der deutschen Reichs- und Volksgeschichte. X+686 +(1) s.+1 pl.+1 karta. Nürnberg, Korn'sche Buchhandlung.
Berör svenskarnas deltagande i trettioåriga kriget och framförallt striderna utanför Nürnberg.

3108. **Bresch, F.,** Stadt und Thal Münster im Elsass im dreissigjährigen Kriege.
Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins 1895, s. 383—423.
Berör svenskarnas ockupation af denna trakt.

3109. **Götz, Joh. Bapt.,** Die Schweden in Dietfurt anno 1633. Nach zeitgenössischen Aufzeichnungen zusammengestellt.
Sammelblatt des Historischen Vereins Eichstätt. Jahrg. 9, s. 41—51.

3110. **Will, Cornelius,** Die Einnahme von Stadt-Kemnath am 12 März 1634. Beitrag zur Geschichte des 30-jährigen Krieges in Oberpfalz.
Verhandlungen des historischen Vereines der Oberpfalz und Regensburg. (1895.) Neue Folge. Bd 39, s. 1—32.

3111. **Huber, A.,** Studien über die Correspondenz der Generale Gallas, Aldringen und Piccolomini im Febr. 1634. 24 s. Leipzig, G. Freytag.
Archiv für Österreichische Geschichte.

3112. Ett bref från Adler Salvius (på tyska) dat. Hamburg d. 15 Mars 1639.
Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte. Jahrg. 16, s. 140.

3113. **Seraphim, August,** Des Obersten Both Anschlag auf Livland (1639) und sein Zusammenhang mit der allgemeinen Politik der Zeit. Ein Beitrag zur Geschichte Kurfürst Georg Wilhelms von Brandenburg. 123+VIII+(1) s. Königsberg, Wilh. Koch.
Se nedan »Recensioner» 3356.

3114. **Malmström, Oscar,** Änkedrottning Maria Eleonora och hennes flykt till Danmark. [1640.] Läroverksprogram. 11 s. 4:o. Helsingborg.

3115. **Malmström, Oscar,** Underhandlingarna om ett giftermål mellan Kristina af Sverige och Friedrich Wilhelm af Brandenburg. [1641.] 13 s. 4:o. Helsingborg.

3116. **Schmidt, Rudolf,** Ein Kalvinist als kaiserlicher Feldmarschall im dreissigjährigen Kriege. Nach den Akten der Wiener Archiv dargestellt. [Peter Melander.] (2)+172 s. Berlin, Fussingers Buchh.

3117. **Vessberg, Vilhelm,** Bidrag till historien om Sveriges krig med Danmark 1643—1645. 1: Gustaf Horns fälttåg. 68 s. Sthlm, Förf. Pr. 1.

3118. Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den Jahren 1643 und 1645 von *Berthold Bretholz.* Herausgegeben von der historisch-statistischen Section der K. K. mährischen Gesellschaft zur Beförderung der Landwirtschaft, der Natur- und Landeskunde anlässlich der 250-jährigen Erinnerungsfeier. XVII+143+(1) s. Brünn.

3119. **Lauckner, A.,** Zur Erinnerung an das Kriegsjahr 1644. [Die Belagerung der Stadt Chemnitz.]
Mitteilungen des Vereins für Chemnitzer Geschichte. 8, s. 89—109.

3120. **Fischer-Treuenfeld, Ph. v.,** Die Rückeroberung Freiburgs durch die kurbayerische Reichsarmee im Sommer 1644. Erinnerungsblatt an eine schwere Leidenszeit der Stadt. Ihrer Bürgerschaft gewidmet. 244 s Leipzig, E. Stock.

3121. Osnabrücker Geschichtsquellen. Herausgegeben vom Historischen Verein zu Osnabrück. Bd 3: Die Iburger Klosterannalen des Abts Mau-

rus Rost, bearbeitet von Oberlehrer *C. Stüve.* XX + 307 + (1) s. + 1 portr. + 1 pl. Osnabrück.
Behandlar bl. a. underhandlingarna i Osnabrück 1644, 45.

3122. Der Ueberfall zu Starzeddel am 6 Juni 1645. Der letzte Schwedenkampf in der Niederlausitz.
Gubener Zeitung 1895, N:o 17.

3123. **Bretholz, Berthold,** Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden 1645. Herausgegeben vom Gemeinderathe der Landeshauptstadt Brünn. X + 86 s. + 7 pl. + 2 portr. + 1 facs. Brünn, Rudolf M. Rohrer.

3124. **Netopil, Franz,** Kriegsnoth und Bürgertreue. Eine Erzählung aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges. Der vaterländischen Jugend gewidmet. 206 s. + portr. o. pl. Znaim, Fournier & Haberler.
Handlar om Torstensons fälttåg i Mähren och belägringen af Brünn 1645.

3125. Das Schweden-Fest in Brünn. 1895, Aug. Kortare och längre uppsatser i »Tagesbote aus Mähren und Schlesien» 1895, N:o 180—187, »Deutsches Blatt» 1895, N:o 63 och »Brünner Morgenpost» 1895, 11, 13, 15 och 16 Aug.

3126. **Fries, Ellen,** Ett tvåhundrafemtioårs-minne. [Freden i Brömsebro 1645.]
Läsning för folket 1895, s. 257—274.

3127. Från fredsmötet 1645. Meddeladt af *Ellen Fries.*
Historisk Tidskrift 1895, s. 431—433.

3128. **Voigt, F.,** Die Besetzung des Hamburgischen Landgebiets durch schwedische Truppen und die Bezahlung des Hamburgischen Antheils an der Kriegsentschädigung für Schweden im Jahre 1649. 6 s. Hamburg.
Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte. Bd 6: H. 2.

3129. **Huitfeldt-Kaas, H. J.,** Bidrag til den dansk-norske Hærs Historie i Midten af det 17 Aarhundrede.
Danske Magazin. Femte Række. Bd 3, s. 248—271.

3130. Svenska hjältar under de sista fyrahundra åren, skildrade af framstående historiska författare och ur deras arbeten samlade och utvalda. Ny upplaga utgifven af *J. R. Spilhammar.* 2. Från Karl X Gustaf till våra dagar. 184 s. + 17 pl. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 2.

3131. Derfflinger als Reiterführer. Von *E. M.*
Deutsche Heeres-Zeitung 1895, s. 619—620, 626—628, 635—637, 643—645, 657—661, 665—668.

3132. **Christensen, Chr. Villads,** De jydske Kirkebögers Bidrag til Belysning af Krigen i Jylland 1657—59.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). Sjette Række: Bd 5, s. 519—554.

3133. **Ahlefeldt, Ditlev,** Memoirer, Dagbogsoptegnelser og Brevböger, udgivne paa Foranledning af Lehnsgreve C. J. F. Ahlefeldt Laurvig efter Originalerne i Haseldorfs Arkiv ved *Louis Bobé.* XI + 219 s. + 2 portr. Tr. som manuskript. Kjöbenhavn, Höst & Sön.
Berör Karl X Gustafs danska krig 1657—58 och 1658—60.

3134. **Köcher, Adolf,** Geschichte von Hannover und Braunschweig 1648 bis 1714. Th. 2: 1668—1674. VIII + 675 s. Leipzig, Hirzel.
Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 63.
Berör Trippelalliansen och den därefter följande omkastningen i Sveriges yttre politik, som ledde till förbundet med Frankrike.

3135. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. D. 12. 1675—1678. Utg. af *Severin Bergh*. (4) + 379 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,75.

3136. **Schnitler, Didrik,** Blade af Norges Krigshistorie. Skildringer. XVI + (1) + 478 s. + 1 portr. + 12 kartor. Aschehoug & Com. Pr. 7,50.
Innehåller skildringar af krigen 1675—1679, 1808—09 och 1814.

3137. **Larsen, Axel,** Slaget ved Landskrona den 14:de Juli 1677.
›Vort Forsvar› 1895, 27 Januar.

3138. **Meyer, Paul,** Pufendorf.
Wissenschaftlige Beilage der Leipziger Zeitung 1894, s. 521—524.

3139. **Malmström, Oscar,** Nils Bielke och kriget mot turkarna. 1684—1687. (4) + 87 s. Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 1,50.

3140. **Stavenow, Ludvig,** Sveriges politik vid tiden för Altonakongressen 1686—1689.
Historisk Tidskrift 1895, s. 171—207, 261—320.

3141. **Hildebrand, Emil,** Enväldets tilltänkta grundlagar i Sverige.
Historisk Tidskrift 1895, s. 208—217.

3142. **Larsen, Axel,** Dansk-norske Heltehistorier. 1700—1814. 156 + (1) s. + 11 portr. och pl. København, Gyldendal. Pr. 2,50.
De, hvilkas biografier förekomma i denna bok, äro följande: Iver Hvitfeld, Kristen Tommesen Sehested, Peter Tordenskjold, Anna, Hans og Peder Colbjörnsen, Johan Olfert Fischer, Peter Willemoës och Peter Buhl.
Se nedan ›Recensioner› 3363.

3143. **Bain, Nisbet R.,** Charles XII and the collapse of the swedish empire 1682—1719. XVIII + 320 s. + 16 portr. + 7 pl. + 5 kartor. London, Putnam.
Heroes of the Nations.

3144. **Malo, Charles,** Charles XII, roi de Suède, à propos de publications récentes.
Journal des Débats 1895, 30 décembre.

3145. **Schefer, Christian,** Charles XII, roi de Suède.
La Nouvelle Revue 1895. T. 97, s. 93—118.

3146. **Bienemann jun., Fr.,** Zur Geschichte der Belagerung Dorpats 1704. Major v. Brömsen's Observationsjournal.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1894, s. 55—67.

3147. Magister, Provst Jörgen Mikkelsen Hulbechs Beretning om Krigsbegivenhederne i Danmark i Aarene 1709—15. Meddelt af *J. C. W. Hirsch*.
Museum 1895. Bd 2, s. 35—64, 82—176.

3148. **Lundström, Herman,** Ett och annat om svenskarne i ryska fångenskapen 1709—1721.
Kyrklig Tidskrift 1895, s. 383—404.

3149. En gammel Beretning om Ivar Huitfeldt og Danebrogs Undergang. [1710.] Meddelt ved Arkivfuldmægtig *E. Hartmann*.
Juleaften 1895 (Norsk jultidning).

3150. **Botner, Andreas,** Oberst Kruses Kamp med Karl XII i Höland. Optegnelser. Udgivne af *O. A. Överland*. 16 s. Kristiania, Cammermeyer. Pr. 20 öre.
Historiske Fortællinger, N:o 1.

3151. **Syveton, Gabriel,** L'erreur de Goertz.
Revue d'histoire diplomatique 1895, s. 417—444.

3152. **Munthe, C. O.,** Fra krigen Söndenfjelds 1718.
Norsk Militært Tidsskrift 1895, s. 592—608.

3153. **Holm, Edvard,** Den store Votering om den politiske Stilling udadtil i Efteraaret 1718.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). Sjette Række: Bd 5, s. 295—312.

3154. Karl XII:s sista planer.
Historisk Tidskrift 1895, s. 341—342.

3155. **Westrin, Th.,** Konung Karl XII:s sista egenhändiga bref.
Historisk Tidskrift 1895, s. 334—341.

3156. **Stavenow, Ludvig,** Studier i ståndsriksdagens senare historia. Prestesståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval. (3) + 91 s. Göteborg.
Göteborgs Högskolas Årsskrift 1895. 1.
Se nedan »Recensioner» 3365.

3157. **Nordin, Hjalmar,** De ecklesiastiska deputationerna under Fredrik I:s regering. Akad. afh. VIII + 137 s. Strengnäs, Förf. Pr. 1,50.

3158. **Malmström, Carl, Gustaf,** Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra upplagan, delvis omarbetad. D. 2. VIII + 455 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5.
Se nedan »Recensioner» 3366.

3159. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719. D. 14: H. 2. 1742—1743. Utg. af *C. Silfverstolpe.* (1) s. + 337—756 + 60 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 6.

3160. **Trolle-Bonde, Carl,** Riksrådet och riksmarskalken grefve Carl Bonde samt hans närmaste anhöriga. D. 1—2. VIII + (1) + 597 s. + 34 portr. + 4 pl. Lund, Förf. Pr. 12.
Endast tryckt i 150 numrerade exemplar.
Se nedan »Recensioner» 3367.

3161. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Bd 22. [Juli 1762—März 1763.] (1) + 637 + (1) s. Berlin, Duncker.

3162. **Annerstedt, Claes,** Landshöfdingeämbetets i Uppsala län riksdagsberättelse för åren 1765—1768, afgifven 6 April 1769 (efter konceptet i länsarkivet i utdrag meddelad).
Uplands fornminnesförenings tidskrift. Bd 3, s. 186—216.

3163. **Brown, John,** Original memoirs of the sovereigns of Sweden and Denmark from 1766 to 1818. Vol. 1—2. 1: XV + 314 s. + 1 portr. 2: XI + 332 s. + 1 portr. London, Nichols.

3164. Den danske Envoyé Baron C. F. Güldencrones Indberetning om Regjeringsforandringen i Stockholm den 19 August 1772. Ved *C. J. Anker.*
Morgonbladet (Kristiania) 15 December 1895, Extranumer.

3165. **Nordmann, P.,** Gustaf Filip Creutz och Göran Magnus Sprengtporten åren 1783 och 1784.
Finsk Tidskrift 1895. Bd 1, s. 189—200.

3166. En landsförrädare. [Karl Henrik Klick.] (Se N:o 2756.)
Försvarsvännen 1895, s. 5—7, 11—12, 13—14.

3167. **Odhner, C. T.,** Gustaf III och Katarina II efter freden i Värälä.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 9, s. 145—208.

3168. **Almquist, Joh. Ax.,** Riksdagen i Gefle 1792. Akad. afh. 208 s. Upsala, Förf.

3169. **Bittard des Portes, René,** Les derniers jours d'une mission diplomatique en Suède (Août 1790—Avril 1792).
Revue d'histoire diplomatique 1895, s. 244—264.

3170. **Anker, C. J.,** Mordet paa Gustaf den Tredie. Uddrag af den danske Envoyés Indberetninger fra Stockholm til Kjöbenhavn. Efter Originalerne i det danske Udenrigsministeriums Arkiv.
Museum 1895, s. 188—223.

3171. **Arfwidsson, Alvar,** Konungamördaren Ribbing och hans moder.
Ny Illustrerad Tidning 1895, s. 123, 126, 132, 133, 143, 146, 152.

3172. **Poniatowski, Stanislas,** Souvenirs. Publ. par *J. Korzeniowski.*
Revue d'histoire diplomatique 1895, s, 481—535.
S. 517—520 berättas om Gustaf IV Adolfs och hertig Karls besök i Petersburg 1796, därvid Poniatowski var närvarande.

3173. Ett ungdomsbref från Gustaf af Wetterstedt. (14 Maj 1798.)
Historisk Tidskrift 1895, s. 218—220.

3174. **Frobenius, H.,** Wismar. Eine brennende Frage. 31 s. Wismar, Hinstorffsche Hofbuchhandlung.

3175. **Brehmer, W.,** Beiträge zur Geschichte Lübecks in den Jahren 1800—1810. 11. Geschenke an französische Officiere nach der Schlacht bei Lübeck.
Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 1895, s. 5—10.
Berör Karl XIV Johans historia.

3176. Krigsbegivenhederne 1808. Ved *H. Degenkolv.*
»Vort Forsvar» 1895, 7 April, 21 April, 5 Maj, 19 Maj, 16 Juni, 30 Juni, 14 Juli, 28 Juli, 25 August, 20 Oktober, 17 November.

3177. Sveriges krig åren 1808 och 1809. Utgifvet af generalstabens krigshistoriska afdelning. D. 2. (Se N:o 1451.) VIII + 390 s. + 67 Bilagor + 25 kartor + 6 pl. Sthlm, Looström. Pr. 9.
Se nedan »Recensioner» 3370.

3178. Georg Carl von Döbeln. Af *G. L.*
Försvarsvännen 1895, s. 70—72, 77—79, 81—83, 86—87, 90—92, 95—96.

3179. **Björlin, Gustaf,** Revolaks.
Fordomdags, s. 172—186.

3180. Ur svenska flottans annaler. 4. Undsättandet af Gottland år 1808. Af *—g.*
Försvarsvännen 1895, s. 41—43.

3181. Vid Oravais den 14 september 1808.
Försvarsvännen 1895, s. 98—100, 103.

3182. **Schnitler, Didrik,** Episoder af Krigen 1808—1809. — Kritik af den svenske Generallieutenant C. Meijers Bog om Krigen 1808—1809.
Blade af Norges Krigshistorie (Se N:o 3136), s. 199—315.

3183. Ett och annat från finska kriget 1808—1809.
Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1895, s. 529—538.

3184. Krigsbegivenheder nordenfjelds 1808—1809.
»Værg dit Land» 1895, s. 6—7, 10—12, 18—20, 23—24, 26—27.

3185. Ur svenska flottans annaler. 3. Löjtnant Escholins försvar af korvetten Camilla år 1809. Af *—g.*
Försvarsvännen 1895, s. 38—39.

3186. **Hammarskjöld, Agathon,** Generalen Grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 8—10. (Se N:o 2392 o. 2757.)
Historisk Tidskrift 1895, s. 97—156 + 1 karta.

3187. **Tegnér, Elof,** Friherre Jakob Cederström och förberedelserna till 1809 års revolution.
Historisk Tidskrift 1895, s. 229—260.

3188. Tillæg til Niels Rosenkrantz's egenhændige Breve til Frederik VI. Januar 1812—April 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7, s. 28—46.

3189. Den bevægelige Armédivision. Juni—Juli 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7, s. 47—57.

3190. Aktstykker nærmest vedrörende den bevægelige Armédivision.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7, s. 57—84.

3191. **Quistorp, Barthold von,** Zur Geschichte der Nordarmee im Jahre 1813.
Militär-Wochenblatt 1895, s. 331—335, 353—357.

3192. **Wiehr, Ernst,** Napoleon och Bernadotte under höstfälttåget 1813. Öfv. af E. Werner. VII + 322 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 71.

3193. [**Tingsten, Lars Herman**], Napoleon och Bernadotte 1813. Af *L. T—n.*
Kongl. Krigsvetenskaps Akademiens Tidskrift 1895, s. 289—297.

3194. Træfningen ved Bornhöft 1813.
»Værg dit Land» 1895, N:o 22, Tillæg.

3195. Aktstykker og Breve af blandet Indhold, nærmest vedrörende Perioden Juni—Avgust 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7, s. 1—27.

3196. **Rubin, Marcus,** Frederik VI:s Tid fra Kielerfreden til Kongens Död. Ökonomiske og historiske Studier. 640 + (1) s. Köbenhavn, Philipsen, Pr. 10.

3197. **Schnitler, Didrik,** Grændsekrigen i 1814. — Lier og Matrand.
Blade af Norges Krigshistorie (Se N:o 3136), s. 317—435.

3198. **Överland, O. A.,** Illustreret Norges Historie. Bd 5, s. 2785—3066 + pl. Kristiania, Folkebladets Forlag.
Behandlar tiden 1814.

3199. **Anker, C. J.,** Uddrag af diplomatiske Indberetninger om Unionens Forberedelse og Tilblivelse 1814. Med portræt af Hs. Eks. Grev J. H. Tawast. IX + (2) + 217 + (2) s. Kjöbenhavn, Kjær. Pr. 3.

3200. **Forssell, Hans,** Fjärde artikeln af fredstraktaten i Kiel d. 14 jan. 1814. En rättshistorisk kontrollanalys. 30 s. Pr. 50 öre.
Nytt Juridiskt Arkiv 1895. Afd. 2: Tidskrift för lagstiftning: Bihang.

3201. **Reuterskiöld, C. A.,** »En rättshistorisk kontrollanalys». 18 s. Upsala, Förf. Pr. 25 öre.
Ur »Fyris» 1895, N:o 115.

3202. **Schäfer, Dietrich,** Zur Geschichte der Begründung der schwedisch-norwegischen Union.
Historische Zeitschrift 1895. Bd 75, s. 464—475.
D. Schäfer vänder sig emot N. Edéns bok, »Die schwedisch-norwegische Union und der Kieler Friede».

3203. **Skavlan, Aage,** Norges uafhængigheds-erklæring i 1814. (2) + 136 s. Kristiania, De tusen hjems forlag. Pr. 1,50.

3204. **Nielsen, Yngvar,** Der Vertrag von Moss vom 14 August 1814 und die schwedisch-norwegische Union. Autorisierte deutsche Ausgabe. 116 s. + 1 Bilaga. Kiel u. Leipzig, Lipsius & Tischer.
Se nedan »Recensioner» 3376.

3205. Två bröder. En enkel berättelse om unionen mellan Sverige och Norge. Till svenska folkets tjenst af *Junius*. (Utgifven på P. Em. Lithanders bekostnad.) 59 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 75 öre.

3206. Fred med Norge. Unionen må bära eller brista. På ren svenska af en f. d. riksdagsman. 40 s. Sthlm, Wilhelmsson. Pr. 25 öre.

3207. **[Hedin, Adolf],** I unionsfrågan med anledning af frih. L. de Geers uppsats: »Huru bör Sverige förhålla sig under unionskonflikten.» 4 s. St. fol.
Dagens Nyheter 1895, d. 30 November.

3208. **Hjärne, Harald,** Unionskrisen.
Svensk Tidskrift 1895, s. 172—185.

3209. **Hjärne, Harald,** Unionsrevisionismen. Tal vid ett offentligt möte i Upsala den 27 Oktober 1895. 27 s. Upsala, Förf. Pr. 10 öre.

3210. **Koch, Richert von,** Skall det bli krig med Norge? 16 s. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 25 öre.

3211. En promemoria angående några af de förenade rikenas inbördes förhållanden. Af *x. x.* 30 s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 50 öre.

3212. I den unionella revisionsfrågan. Af *Erik*. 15 s. Sthlm, Centraltryckeriets förlagsexpedition. Pr. 25 öre.
Svenska Nationalföreningens skrifter. 7.

3213. **Svenson, Axel,** Brödrafolkens väl. Historien och urkunderna om unionsförhållandet. Den norska krisens verkliga faror. En protest mot sträfvandena för svensk öfverhöghet inom unionen. Fred på Skandinaviska halfön. 48 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 25.

3214. Sverige och unionen. 8 s. Sthlm.
Svenska Nationalföreningens småskrifter. 1.

3215. Unionen betraktad från praktiska synpunkter. 31 s. Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 50 öre.

3216. **Meyer, Ludvig,** Unionssagen i Norge.
Nordisk Revy 1895, s. 313—325.

3217. **Sars, J. E.,** Vor unionelle forsvarspligt.
Nyt Tidsskrift 1894/95, s. 552—559.

3218. Unionen seet fra et praktisk standpunkt. 31 s. Kristiania, Cammermeyer. Pr. 50 öre.

3219. **Meyer, Ludvig,** Die Unionsfrage in Norwegen.
Die Gegenwart 1895, 387—390.

3220. Zur Auswärtigen Ministerfrage in Schweden-Norwegen. Von einem Mitgliede des schwedischen Reichstages. 31 s. Leipzig, Harrassowitz. [Tr. i Stockholm.]

3221. Die schwedisch-norwegische Union und ihre staatsrechtliche Grundlage. 24 s. Leipzig, Harrasowitz.
Ur »Nya Dagligt Allehanda».

3222. Die Skandinavische Unionsfrage für das politisch denkende Publikum einfach dargestellt von *Junius*. 72 s. Berlin, Verlag des Bibliographischen Bureaus.

3223. The case for Sweden. By *A Swedish M. P.*
The New Review 1895, s. 402—414.

3224. Is king Oscar II a constitutional king? 16 s. London, W. Reeves.

3225. **Sars, Ernst,** The case for norwegian liberalism.
The Fortnightly Review 1895. Vol. 2, s. 269—281.

3226. **Siewers, Carl,** A king's scheme of scandinavian unification.
The Fortnightly Review 1895. Vol. 2, s. 282—288.

3227. **De Lagrèze,** Le conflit suédo-norvégien.
Le Correspondant 1895, s. 1043--1059.

Genealogi, Biografi och Heraldik.

3228. **Brinkman, C. G. von,** Om sig sjelf och åtskilliga samtida. Meddeladt af *K. F. W—r.* [*K. F. Werner.*]
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 225—269.

3229. **Fries, Th. M.,** Bidrag till en lefnadsteckning öfver Carl von Linné. 3, s. 109—167. Pr. 75 öre.
Upsala Universitets Årsskrift 1895. Program.

3230. **Rechenskap** Anno 1663—1678, på brudednar som äro vide i Stasskyrkian (S:t Nicolai kyrka i Stockholm). Fortsättning på andra delen.
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift 1895. Bilaga.

3231. **Rosman, Holger,** »Peder Månssons vapenbok».
Svenska Autograf-Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 273—278.

3232. **Schück, Henrik,** Två svenska biografier från medeltiden: 1: De vita domini Petri Olavi. 2: De vita Sancti Nicholai.
Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. D. 5, s. 295—474.

3233. **Tideman, Henning,** Dagbok. I bearbetning af *S. J. Kardell.* 140 + (1) s. Östersund, Utgifvaren.

3234. **Vistrand, P. G.** o. **Seth, Martin,** Smålands nation i Uppsala. Biografiska och genealogiska anteckningar. D. 1: H. 1: (1637—1716) af *P. G. Vistrand.* 192 s. Uppsala, Akademiska bokhandeln. Pr. 2.

3235. **Wrangel, F. U.** o. **Bergström, Otto,** Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. H. 1—5. 400 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,25 häftet.
Se nedan »Recensioner» 3379.

Krigshistoria.

3236. **Bäckström, Otto** u. **Hennigs, A. v.,** Offizier-Stamm und Ranglisten des Pommerschen Füsilier-Regiments N:o 34. Th. 1. 1720—1820. Bearbeitet v. *Otto Bäckström.* Th. 2. 1820—1895. Auf Befehl des Regiments zusammengestellt von *A. v. Hennigs.* (4) + 348 s. Berlin, Mittler und Son.

3237. **Mankell, Julius,** Öfversikt af svenska krigen och krigsinrättningarnes historia. D. 2: Nyare tiden 1526—1611. Bd. 1: Krigshistoria 1526—1592. H. 2: Krigshistoria under Johan III:s regering. VI + 190 s. + 3 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 3.
Militärlitteratur-föreningens förlag. 61, 3.

Litteratur- och Konsthistoria.

3238. **Almquist, Joh. Ax.,** Werner von Rosenfelt. 40 s. Upsala.
Ur Samlaren 17.

3239. **Bildt, C.,** Upplysningar om det italienska originalet till Histoire des intrigues galantes de la reine Christine.
Historisk Tidskrift 1895, s. 89—92.

3240. **Cygnæus, Gustaf,** Från Johan Henrik Kellgrens ungdomsår.
Finsk Tidskrift 1895. Bd 1, s. 355—363.

3241. **Erdmann, Nils,** Carl Mikael Bellman, hans omgifning och samtid. (2) + 219 + (3) s. + 8 portr. o. pl. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 2,50.

3242. **Granberg, Olof,** Konsthistoriska studier och anteckningar. (4) + 98 + (2) s. + 5 pl. Sthlm, Förf. Pr. 10.
Endast tryckt i 125 exemplar.

3243. **Gödel, Vilhelm,** Hjalmars och Hramers saga. Ett literärt falsarium från 1690.
Svenska Fornminnesf. Tidskrift 1895, s. 137—154.

3244. **Kruse, John,** Hedvig Charlotta Nordenflycht. Ett skaldinne-porträtt från Sveriges rococo-tid. Akad. afh. VIII + 415 s. + 5 portr. Lund, Gleerupska universitetsbokh. Pr. 5.
Se nedan »Recensioner» 3380.

3245. **Levertin, Oscar,** Konturer till en Bellmanskarakteristik.
Ord och Bild 1895, s. 59—82.

3246. **Lindgren, Hellen,** Sveriges vittra storhetstid. D. 1: Frihetstiden. IV + 215 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,75.

3247. **Ljunggren, Gustaf,** Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död. D. 5. Striden emellan gamla och nya skolan 1815—1821. H. 4. (Sluth.) VI s. + s. 483—646 + 1 pl. Lund, Gleerup. Pr. 2.

3248. **Schück, Henrik,** Lars Wivallius, hans lif och dikter. 2. Dikter. 120 s. + 1 portr. Upsala. Pr. 2.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 13: 2.

3249. **Schück, Henrik** o. **Warburg, Karl,** Illustrerad svensk litteraturhistoria. 1: 1—2. 96 s. + pl. + faks. 2: 1—2. 96 s. + pl. + portr. + faks. Sthlm, Geber. Pr. 1 kr. häftet.

3250. **Snoilsky, Carl,** Minne af skalden Michael Choræus.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån 1886. D. 9, s. 13—95.

3251. **Sylwan, Otto,** Frihetstidens politiska press. Några konturer.
Nordisk Tidskrift 1895, s. 443—460.

3252. **Wrangel, Evert,** Hvad folket sjunger.
Nordisk Tidskrift 1895, s. 239—266.

Statsrätt och Juridik m. m.

3253. **Alin, Oscar,** Kongl. Maj:ts rätt i fråga om dispositionen af besparingarna på de fasta anslagen inom riksstatens hufvudtitlar. 108 s. [Inträdestal i Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien.]
N. F. K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens handlingar 12: 3.

3254. **Arosenius, E.,** Om sättet för grundlagsändring under tiden 1809—1866. Akad. afh. (2) + 127 s. Sthlm, Förf. Pr. 1,50.

3255. **Kjellén, Rudolf,** Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia. VII + 191 s. Upsala.
Skrifter utgifna af Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. 4: 1.
Se nedan »Recensioner» 3382

3256. **Maurer, K.,** Ueber Recht und Verfassung des alten Gothenburg (1603—1612).
Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Bd 12, s. 155—160.

3257. **Reuterskiöld, C. A.,** Öfversigt af den svenska riksdagens sammansättning och verksamhetsformer efter 1809. 191 + (1) s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 4,50.

3258. **Svensson, David,** Breviarium juridicum hallandicum. Utgifvet af *Aksel Andersson*. VI + 71 s. Upsala, Akademiska bokhandeln. Pr. 1.
Upsala Universitets Årsskrift 1895. Rätts- och statsvetenskap. 1.

Bibliografi.

3259. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *J. Jastrow*. Jahrg. 16. 1893. XVIII + 141 + 455 + 508 + 301 s. Berlin, Gaertner.
Afdelningen för Sverige, som omfattar perioden 1890—93, är skrifven af *Severin Bergh* och utgör s. 221—258 af tredje afdelningen.

3260. **Lundstedt, Bernhard,** Sveriges periodiska litteratur. Bibliografi enligt Publicistklubbens uppdrag utarbetad. D. 1. 1645—1812. (4) + 178 s. Sthlm, Klemmings antiqvariat. Pr. 5.

3261. **Lundstedt, Bernhard,** Notice sur les bibliothèques publiques de Suède. 11 s. Paris, Welter. 25 separatexemplar.
Revue internationale des Archives, des Bibliothèques et des Musées. 1895.

3262. **Setterwall, Kristian,** Svensk historisk bibliografi 1894. 30 s.
Bilaga till Historisk Tidskrift 1895. 50 separatexemplar.

3263. **Snoilsky, Carl,** Svenska historiska planscher. 3. 1667—1718.
Kongl. Bibliotekets Handlingar. 17, s. 161—224.

3264. **Taube, B.** och **Bergh, Severin,** Förteckning öfver samlingen af originaltraktater i svenska riksarkivet. 3.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. XIX, s. 271—333 + (1) + II s.

3265. **Tegnér, Elof,** De la Gardieska samlingen i Lund och på Löberöd. 66 s. [Inträdestal i Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien.]
N. F. K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Handlingar 12: 1.

Topografi.

3266. **Berg, Wilhelm,** Dragsmarks kloster.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 6, s. 1—98 + 1 karta.
Äfven utgifven separat 85 s. + 1 karta. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 2.

3267. **Bergström, G.,** Arboga krönika. (Se N:o 1954.) 2. Nyare tiden. Efter samtida källor. (1) + 246 s. + 1 plankarta. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 3,25.

3268. **Bidrag** till Gefle stads äldre historia 1413—1636. Af *J. S.*
Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening 1895, s. 1—46.

3269. **Ehrenheim, Erik von,** Utö jämte bilaga.
Uplands fornminnesförenings tidskrift. Bd 3, s. 173—185.

3270. **Eksjö-ortens kyrkor,** i bild och text, utgifna af Eksjö-Tidningens redaktion. 136 s. 4:o. Eksjö.

3271. **Fehr, Isak,** Strengnäs kyrkomuseum samt notiser om staden och dess domkyrka. — *Bejbom, Otto,* Grafvarna i domkyrkan. Kort handledning för besökande. 74 s. Strengnäs, Moselius. Pr. 40 öre.

3272. **Hildebrand, Hans,** Sko kloster och dess kyrka.
Uplands fornminnesförenings tidskrift. Bd 3, s. 111—141.

3273. **Isberg, A. U.,** Bidrag till Malmö stads historia. 1. Stadens presterskap från äldsta tider till den 23 mars 1895. 324 s. Malmö, Förf. Pr. 3,75.

3274. **Kardell, S. J.,** Om Jämtlands och Härjedalens kyrkors räkenskaper åren 1628—1631.
Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift. Bd 1, s.116—124.

3275. **Kjellberg, Carl M.,** Några blad ur Uppsala domkyrkas äldre byggnadshistoria.
Uplands fornminnesförenings tidskrift. Bd 3, s. 142—163.

3276. **Lindgren, Gustaf,** Svenska kyrkor. Femtiotre illustrationer under medverkan af *John Kindborg.* (1) + 78 + (1) s. Sthlm, Seligmann. Pr. 3.

3277. **Lindström, G.,** Anteckningar om Gotlands medeltid. (Se N:o 1955.) 2. VIII + 531 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 10.
Se nedan »Recensioner» 3385.

3278. **Läckö** slott. Af *G. W.*
Svenska Turistföreningens Årsskrift 1895, s. 259—265.

3279. **Nerman, Gustaf,** Göta kanals historia från äldsta tider till våra dagar. En teknisk-ekonomisk skildring af nämnda företags uppkomst, utveckling och fullbordan under tre århundraden. Afd. 1: (1525—1809.) 128 s. Sthlm, Samson & Wallin. Pr. 4.

3280. **Noraskogs arkiv.** Bergshistoriska samlingar och anteckningar. Utg. af *Johan Johansson.* (Se N:o 1785, 2461 o. 2857.) H. 6. VIII s. + s. 385—784 + 2 portr. + 1 facsimile + 1 karta. H. 7. 224 s. + 1 karta + 4 pl. Sthlm, Förf. Pr. H. 6: 7. H. 7: 3.
Ej i bokhandeln.

3281. **Wibling, Carl,** Lunds domkyrkas grund.
Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. Anden Række. Bd. 10, s. 205—217.

3282. **Wrangel, F. U.,** »Gata upp och gata ned» på Norrmalm (1660-talet).
Vintergatan. Samling skrifter på vers och prosa utgifven af Sveriges författareförening. Årg. 2, s. 302—312.

Kulturhistoria.

3283. **Adde, Adolf,** Anteckningar rörande storskiftes- och afvittringsverket i Dalarne m. m. jemte åtskilliga kulturhistoriska anteckningar från denna tid. 147 s. Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 2,50.

3284. **Annerstedt, Claes,** Upsala Universitetsbiblioteks historia intill år 1702. Med nio bilagor. 119 s. [Inträdestal i Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien.]
N. F. K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens handlingar 12: 2.

3285. **Björlin, Gustaf,** Fordomdags. Kulturhistoriska utkast och berättelser. (1) + 196 s. Sthlm, Geber. Pr. 2,50.

3286. **Björlin, Gustaf,** En svensk officers öden och äfventyr (1625—1672).
Fordomdags, s. 1—48.

3287. **Björlin, Gustaf,** Trolldomsväsendet i Stockholm 1676.
Fordomdags, s. 67—130.

3288. **Böttiger, John,** Svenska statens samling af väfda tapeter. Historik och beskrifvande förteckning. D. 1—2. 1: Tapetsamlingarna och tapetväfveriet under femtonhundratalet. (3) + 100 s. + 11 ljustryckspl. 2: Tapetsamlingarna och tapetväfveriet under 1600- och 1700-talen. 182 s. + 43 ljustryckspl. Tr. i 200 numrerade exemplar; st. 4:o. Sthlm.
Se nedan »Recensioner» 3389.

3289. **Fries, Ellen,** Teckningar ur svenska adelns familjelif i gamla tider. (1) + 247 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3.

3290. **Haraldsson, Mårten,** Anteckningar om seder och bruk, sägner och vidskepelse i Villstads socken, Västbo härad, i Småland under 1700-talet.
Samfundet för Nordiska Museets främjande. 1893 och 1894. [Tr. 1895.] Meddelanden, s. 43—56.

3291. **Hildebrand, Emil,** En brytning i svenska adelns historia.
Ord och Bild 1895, s. 529—540.

3292. **Hildebrand, Hans,** Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. D. 2: 3, s. 273—432. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.

3293. **Jacobs, Ed.,** Graf Wolf Ernsts zu Stolberg Reise nach Schweden 1562, 63.
Zeitschrift des Harz-Vereins für Geschichte und Altertumskunde 1895, s. 378—382.

3294. **Levertin, Oscar,** Svenskt familjelif i slutet af 1700-talet.
Ord och Bild 1895, s. 433—456.

3295. **Lindberg, Oskar,** Om inlagdt träarbete på Kalmar slott.
Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1895, s. 5—20.

3296. **Råd,** Några, att iakttaga under pestilentie.
Historisk Tidskrift 1895, s. 92—93.

3297. **Stavenow, Ludvig,** Om förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria.
Historisk Tidskrift 1895, s. 415—430.

3298. **Tegnér, Elof,** En svensk adelsdam från slutet af sextonhundratalet. [Sofia Juliana Forbus.]
Nordisk Tidskrift 1895, s. 1—26.

3299. **Wahlfisk, Joh.,** Karl Gustaf stads manufakturverk och dess s. k. Tyska församling 1656—1749.
Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. H. 8, s. 5—34.

3300. **Wieselgren, Sigfrid,** Sveriges fängelser och fångvård från äldre tider till våra dagar. Ett bidrag till svensk kulturhistoria. XI + 481 s. + kartor o. pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 5,00.

3301. **Vistrand, Per Gustaf,** Anteckningar om handtverksämbeten i Stockholm.
Samfundet för Nordiska Museets främjande. 1893 och 1894. [Tr. 1895.] Meddelanden, s. 7—15.

3302. **Wrangel, Evert,** Frihetstidens odlingshistoria ur litteraturens häfder 1718—1733. (2) + 368 s. Lund, Gleerup. Pr. 5.

Kyrkohistoria.

3303. **Bildt, C.,** S. Birgittas hospital och den svenska kolonien i Rom under 1600-talet.
Historisk Tidskrift 1895, s. 353—414.

3304. **Jungfru Marie örtagård.** Vadstenanunnornas veckoritual i svensk öfvers. från år 1510. Efter den enda kända handskr. med tillfogande af lat. originaltexten samt inledn. utg. af *R. Geete.* XC + 308 s. Sthlm.
Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet. H. 107, 109.
Behandlar bl. a. Birgitta såsom stiftarinna af Salvatorsorden.

3305. **Nordin, Hjalmar,** Några bidrag till kännedom om kapellanernas ställning i Sverige under förra hälften af 1700-talet särskildt med afseende på förhållandena inom Upsala och Vexiö stift. 108 s. Strengnäs, Moselius. Pr. 1.

3306. **Petersen, Richard,** Fra det svenske Kirkeliv i de sidste hundrede Aar. Nogle Person- og Tidsskildringer. (3) + 309 + (2) s. København, K. Schönberg. Pr. 4.
Innehåller bl. a. biografier af Samuel Ödman, Henrik Schartau, Johan Olof Wallin, Erik Gustaf Geijer, P. G. Ahnfelt, Johan Henrik Thomander och Karl Olof Rosenius.

3307. **Silfverstolpe, Carl,** Om kyrkans angrepp mot »Revelationes Sanctæ Birgittæ». Ett bidrag till Birgittin-ordens historia. 50 s. Sthlm. Uppläst som inträdestal i Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien den 4 december 1894.
N. F. K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens handlingar. 12: 4.

3308. **Uppbörds- och utgifts-bok,** Vadstena Klosters, 1539—1570. Utgifven af *Carl Silfverstolpe.* XXII + 185 s. + 1 facs. Sthlm. Pr. 2,50.
Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. D. 16: N:o 1.

Finland och Östersjöprovinserna.

3309. **Bienemann jun., Fr.,** Ein polnischer Index der schwedischen Anhänger in Livland vom Beginn des 17 Jahrhunderts.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1894, s. 86—103.

3310. **Bonsdorff, Carl v.,** Lisiä vuosina 1656—1658 pidettyjen maakuntakokousten historiaan.
Historiallinen Arkisto 1895, s. 278—288.

3311. **Brincken, Wilh. Fried von den,** Notata zur Lieffländischen und Kurländischen Historie auss glaubwürdigen Manuscriptis zusammen getragen, veröffentlicht von *H. Diederichs.* [1601—1735.]
Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1894, s. 78—89.

3312. **Estlander, C. G.,** Den sista striden inom Finska nationen i Upsala.
Finsk tidskrift 1895. Bd 1, s. 163—174.

3313. **Färling, Fredr. Ign.,** Björneborgs skola 1640—1895. Minnesord i anledning af läroverkets indragning den 31 maj 1895. 56 s. Åbo.

3314. **Handlingar** rörande förvaltningen i Finland år 1808. Utg. af *Tor Carpelan.* [Åfven med finsk titel.] D. 2: 1. XXII + 472 + (1) s. 2: 2. XXII + 609 + (1) s. Helsingfors. Pr. 2: 1. 5 m. 50 p. 2: 2: 6 m.

3315. **Lagus, Gabriel,** Ur Wiborgs historia. Minnesskrift utgifven på Wiborgs stads bekostnad. D. 2: H. 1. Befolknings- och språkförhållanden under svenska tiden. Wiborgska ätter. (3) + VI + 149 + XXVI s. Wiborg. Pr. 4 m.

3316. **Lagus, Wilhelm,** Åbo akademis studentmatrikel. H. 6, (2) s. + s. 473—714 + 50 s.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 11: 6.

3317. **Löwis of Menar, Carl von,** Alt- und Neu-Dünamünde.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1894, s. 170—174 + 1 pl.

3318. **Löwis of Menar, Carl von** u. **Bienemann, jun., Fr.,** Die Burgen der Livländischen Schweiz, Segewold, Treyden, Kremon und Wenden. Zugleich ein Führer durch das Aathal. IV + 64 s. + 1 pl. + 1 karta. Riga, A. Stieda.

3319. **Regesten** aus zwei Missivbüchern des 16 Jahrhunderts im Revaler Stadt-Archiv. 1: 1514—1529; 2: 1536—1568. Herausgegeben von *Gotthard von Hansen.* 162 s. Reval, F. Kluge.
Se nedan »Recensioner» 3395.

3320. **Reiman, W.,** Zweiter Nachtrag zum »Codex livo-esthonicus». [Berör tiden 1704—1708.]
Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft 1894, s. 159—167.

3321. **Rein, Th.,** Johan Wilhelm Snellman. D. 1. V + 575 + (1) s. + 1 portr. + illustr. i texten. Helsingfors, Förlagsaktiebolaget Otava. Pr. 10 m.

3322. **Seraphim, A.,** Verzeichniss der Liv-, Est- und Kurländer auf der Universität Greifswald. 1. 1457—1645. Excerpirt und mitgetheilt aus dem 1 Th. der gedruckten Matrikel.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1894, s. 43—54.

3323. **Seraphim, Ernst,** Geschichte Liv-, Est- und Kurlands von der »Aufsegelung» des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich. Eine populäre Darstellung. Mit sieben Bildern, einer Karte und einem Personen- und Sachregister. Bd 2. 1: Die Provinzialgeschichte bis zur Unterwerfung unter Russland. — 2: *A. Seraphim,* Kurland unter den Herzögen. VI + 715 + 2 s. Reval, F. Kluge.

3324. **Schybergson, M. G.,** Johan Henrik Kellgrens minne i Finland.
Finsk Tidskrift 1895. Bd 1, s. 249—254.

3325. **Sinowjew, M. A.,** Untersuchung über die landschaftliche Organisation des livländischen Gouvernements. Eine Studie. Autorisirte Uebersetzung aus dem Russischen. 103 + (1) s.
Baltische Monatsschrift 1895: H. 1. (Beilage.)

3326. **Suutarla, Zef.,** Den historiska utvecklingen af Finlands grundlagar. Tre föredrag. Öfversättning. 85 s. Helsingfors.
Folkupplysnings-sällskapets skrifter. 92.

3327. **Ur Finlands historia.** Publikationer ur de Alopæiska pappren. Redigerade af *Ad. Neovius.* H. 12. (Slut.) (Se N:r 2138.) LXIV s. + s. 889—963 + (1) + (4) s. + s. 49—50. Helsingfors, Söderström. Pr. 1 m. 75 p. häftet.

3328. **Wrede, K. A.,** Skisser från det gamla Wiborg. Med historisk text af *Gabriel Lagus.* 34 s. + 26 pl. Helsingfors, Hagelstams bokhandel. Pr. 1,80.

Allmän historia.

3329. **Becker, C. F.,** Världshistoria. Omarbetad och till våra dagar fortsatt af professor *Wilhelm Müller.* Ny svensk illustrerad upplaga. Öfversättning och bearbetning af *O. W. Ålund.* H. 10—22. 350 + (2) s. + pl. + kartor. [1648—1740.] 272 s. + pl. + kartor. [Gamla tiden.] Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 50 öre häftet.

3330. **Boëthius, S. J.,** Historisk läsning för skolan och hemmet. Allmänna historien. 1: Forntiden. IV + 353 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,75. En illustrerad upplaga. IV + (2) + 434 s. Pr. 3,75.

3331. **Dumrath, O. H.,** Furst Otto von Bismarck. Tyska rikets grundläggare i hans anföranden, bref och samtal. 244 s. + 4 portr. Sthlm, Bille.
Se nedan »Recensioner» 3397.

3332. **Höjer, Nils,** Reformationens politiska grundsatser och betydelse för den politiska friheten. 20 s. Visby, Förf.
Ur Visby prästmötes förhandlingar år 1895.

3333. **Nordensvan, C. O.,** Fransk-tyska kriget 1870—1871. I sina hufvuddrag skildradt. Med talrika porträtt, bilder i texten, dubbelplanscher, färgtrycksplanscher, kartor och planer. XVI + 339 + XVI s. 4:o. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 16,50.

3334. **[Petrelli, T. J.,]** Om kejsarinnan Katarina I:s förste man.
Historisk Tidskrift 1895, s. 438—439.

3335. **Stavenow, Ludvig,** Den stora engelska revolutionen i det sjuttonde århundradets midt. (1) + 188 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1,75.
Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola. 2.

Recensioner.

Tillägg till 1894.

2962. **Edén, Nils,** Kielerfreden och unionen. (Se N:r 2780.)[1]
Rec. i Historisk Tidskrift 1894, s. 102—112 af *C. G. H.* [*C. G. Hammarskjöld.*]

1895.

3335. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Bd 1. (Se N:r 2593 o. 3024).
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 1427—1428 af *Dietrich Schäfer;* i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 148—149 af *D. S.*

3337. **Breyer, Robert,** Die Legation des Kardinalbischofs Nikolaus von Albano in Skandinavien. (Se N:r 2263.)
Rec. i The English Historical Review 1895, s. 351—352 af *Kate Norgate.*

3338. **Daenell, Ernst Robert,** Die Kölner Konföderation vom Jahre 1367 und die schonischen Pfandschaften. Hansisch dänische Geschichte 1367—1385. (Se N:r 2596.)
Rec. i Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). Sjette Række: Bd 5, s. 426—431 af *Kr. Erslev;* i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 140—141 af *Kunze;* i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 81—82 af *Wilhelm Stieda.*

3339. Hanserecesse. Abth. 3. Hanserecesse von 1477—1530. Bearb. von *Dietrich Schäfer.* Bd 5. (Se N:r 2598.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 48 af *K.—L.;* i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 497—498 af *P. Hasse;* i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 138—140 af *Keussen.*

3340. **Joachim, Erich,** Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg. Th. 3. (Se N:r 3031.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 1105—1108 af *M. Perlbach.*

3341. **Dahlmann, F. C.,** Geschichte von Dänemark. Bd 4: 1523—1559. Von *Dietrich Schäfer.* (Se N:r 2280.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1895, s. 364—368 af *H. J. Huitfeldt-Kaas;* i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 142—145 af *v. d. Ropp;* i Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn). Sjette Række. Bd 6, s. 249—272 af *A. Heise.*

3342. **Vaupell, Otto,** Den nordiske Syvaarskrig 1563—1570. (Se N:r 1658.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 74, s. 332—333 af *Fritz Arnheim.*

3343. Svenska Riksdagsakter jämte andra handlingar, som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. D. 3: H. 1 (1593—94). Med understöd af statsmedel utgifven af Kongl. Riksarkivet genom *Emil Hildebrand.* (Se N:r 2605.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 1—6 af *Otto Ahnfelt.*

---

[1] Denna recension framkallade ett genmäle af N. Edén i Historisk Tidskrift 1895. H. 1; och ett svar härpå af C. G. Hammarskjöld i samma häfte af tidskriften.

3344. Berichte und Akten der hansischen Gesandtschaft nach Moskau im Jahre 1603. (Se N:r 2608.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 48—49 af *Th. Schiemann;* i Literarisches Centralblatt 1895, s. 85 af —*n*—.

3345. **Stavenow, Ludvig,** Minnestal vid Göteborgs högskolas Gustaf-Adolfs-fest den 8 dec. 1894. (Se N:r 2630.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 1, s. 158 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson.*]

3346. Skrifter om Gustaf II Adolf af Bienemann, Burg, Fey, Frohnhäuser, Gutjahr, Lenz, Mehring, Opel, Prutz, Saget & Stein, Schäfer och Treitschke. (Se N:r 2641, 2643, 2648, 2652, 2661, 2666, 2667, 2670, 2671, 2680, 2682 och 2688.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 14—20 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors*].

3347. **Clason, Sam,** Till reduktionens förhistoria. Gods- och ränte-afsöndringarna och de förbudna orterna. (Se N:r 3098.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 43—50 af *O. V.* [*Otto Varenius.*]

3348. **Malmström, Oscar,** Bidrag till Svenska Pommerns historia 1630—1653. (Se N:r 1979.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 74, s. 497—498 af *Fritz Arnheim.*

3349. **Toeppen, M.,** Beiträge zur Geschichte des Weichseldeltas. (Se N:r 2696.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 211—213 af *M. Perlbach.*

3350. **Lorentzen, Theodor,** Die schwedische Armee im dreissigjährigen Kriege und ihre Abdankung. (Se N:r 2700.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 75, s. 116—118 af *Meinardus.*

3351. **Hübsch, G.,** Das Hochstift Bamberg und seine Politik unmittelbar vor dem ersten Einfalle der Schweden 1631. (Se N:r 3104.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 783—784; i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 238—239 af *Victor Loewe.*

3352. **Münscher, Friedrich,** Geschichte von Hessen. (Se N:r 2705.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 118—119 af *H. Br.*

3353. **Irmer, Georg,** Hans Georg von Arnim. (Se N:r 2708.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1895. Bd 1, s. 281—282 af *C. Spannagel;* i Historische Zeitschrift 1895. Bd 75, s. 110—116 af *Hermann Diemar;* i Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde. Bd 16, s. 150—155 af *J. Krebs.*

3354. **Struck, Walter,** Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634. (Se N:r 2321.)
Rec. i Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung. Bd 16, s. 151—152 af *A. Huber;* i Historisk Tidskrift 1895, s. 35—36 af *A. Rfs.* [*Aron Rydfors.*]

3355. Svenska riksrådets protokoll. 7. 1637—1639. H. 1 o. 2. Utg. af *Severin Bergh.* (Se N:r 1991 o. 3097.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 2, s. 383—384 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson*]; i Historisk Tidskrift 1895, s. 65—72 af *S. C.* [*Sam Clason.*]

3356. **Seraphim, August,** Des Obersten Both Anschlag auf Livland (1639) und sein Zusammenhang mit der allgemeinen Politik der Zeit. (Se N:r 3113.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 1072—1075 af *A. Bergengrün.*

3357. Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Herausg. v. *Otto Meinardus*. Bd 2 u. 3. (Se N:r 2324.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 75, s. 510—514 af *C. Spannagel*.

3358. **Fridericia, J. A.,** Adelsvældens sidste Dage. (Se N:r 2715.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 7—10 af *A. S.;* i Literarisches Centralblatt 1895, s. 286—287 af *K.—L.*

3359. **Spannagel, K.,** Minden und Ravensberg unter brandenburgisch-preussischer Herrschaft von 1648 bis 1719. (Se N:r 2716.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1895. Bd 1, s. 283—284 af *Otto Krauske;* i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1237.

3360. **Pribram, Alfred Francis,** Franz Paul Freiherr von Lisola 1613—74 und die Politik seiner Zeit. (Se N:r 2720.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 75, s. 301—303 af *Haller;* i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1079—1080.

3361. **Landwehr, Hugo,** Die Kirchenpolitik Friedrich Wilhelm's, des Grossen Kurfürsten. (Se N:r 2726.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 75, s. 118—121 af *B. Erdmannsdörffer*.

3362. **Jörgensen, A. D.,** Peter Schumacher Griffenfeld. (Se N:r 2338 o. 2729.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1039—1040; i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 149—151 af *D. S.*

3363. **Larsen, Axel,** Dansk-norske Heltehistorier. D. 3. (Se N:r 3142.)
Rec. i »Vort Forsvar» 1895, 15 December af *P. V. Hammer*.

3364. **Juel, Just,** En rejse til Rusland under Tsar Peter; 1709—1711. (Se N:r 2354.)
Rec. i The English Historical Review 1895, s. 800—805 af *W. R. Morfill*.

3365. **Stavenow, L.,** Studier i ståndsriksdagens senare historia. (Se N:r 3156.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 1, s. 327—328 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson.*]

3366. **Malmström, Carl Gustaf,** Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra upplagan. D. 2. (Se N:r 3158.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 2, s. 305 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson*]; i Historisk Tidskrift 1895, s. 36—38 af *L. S.* [*Ludvig Stavenow.*]

3367. **Trolle-Bonde, Carl,** Riksrådet och riksmarskalken grefve Carl Bonde samt hans närmaste anhöriga. D. 1—2. (Se N:r 3160.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 73—75 af *F. U. W.* [*F. U. Wrangel;*] i Finsk Tidskrift 1895. Bd 2, s. 465—466 af *M. G. Schybergson*.

3368. Politische Korrespondenz Friedrichs des Grossen. Bd 21. (Se N:r 2751.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1895. Bd 1, s. 286—287 af Treusch von Buttlar.

3369. **Bain, Nisbet, R.,** Gustavus III and his contemporaries 1746—1792. (Se N:r 2752.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 25—32 af *T.* [*Elof Tegnér;*] i The English Historical Review 1895, s. 808—809 af *R. Garnett*.

3370. Sveriges krig åren 1808 och 1809. D. 2. (Se N:r 3177.)
Rec. i Norsk Militært Tidsskrift 1895, s. 678—682 af *S. B.*

3371. **Björlin, Gustaf,** Der Krieg in Norwegen 1814. (Se N:r 2774.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1122.

3372. **Edén, Nils,** Die schwedisch-norwegische Union u. der Kieler Friede. (Se N:r 2781.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 758—759.

3373. Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14 August 1814. Udg. af *Yngvar Nielsen*. (Se N:r 3008.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 2, s. 305 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson;*] i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 1492—1493 af *Dietrich Schäfer;* i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1621—1622; i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 151—155 af *Dietrich Schäfer.*

3374. **Nielsen, Yngvar,** 1814. Fra Kiel til Moss. (Se N:r 2785.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1621—1622; i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 151—155 af *Dietrich Schäfer.*

3375. **Nielsen, Yngvar,** 1814. Fra Kiel til Moss. Efterskrift. (Se N:r 2786.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1621—1622; i Historische Zeitschrift 1895. Bd 76, s. 151—155 af *Dietrich Schäfer.*

3376. **Nielsen, Yngvar,** Der Vertrag von Moss vom 14. August 1814 und die schwedisch-norwegische Union. (Se N:r 3204.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 2, s. 305—306 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson;*] i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1621—1622.

3377. **Varenius, Otto,** Om riksföreståndarskap enligt Sveriges och Norges grundlagar. (Se N:r 1741.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 74, s. 500 af *Fritz Arnheim.*

3378. **Universitäts-Matrikeln,** Aeltere. 2. Universität Greifswald. Aus der Originalhandschrift unter Mitwirkung von *Georg Liebe, Emil Theuner, Herm. Granier* und *Herm. v. Petersdorff.* Herausg. v. *E. Friedländer.* Bd 1—2. (Se N:r 2436 o. 2815.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 74, s. 295—298 af *Luschin v. Ebengreuth.*

3379. **Wrangel, F. U.** och **Bergström, Otto,** Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. H. 1. (Se N:r 3235.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 1, s. 501—503 af *Magnus Stackelberg.*

3380. **Kruse, John,** Hedvig Charlotta Nordenflycht. (Se N:r 3244.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 61—65 af *E. Wrgl.* [*Evert Wrangel.*]

3381. **Sylwan, Otto,** Sveriges periodiska literatur under frihetstidens förra del (till midten af 1750-talet). (Se N:r 2087.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1895. Bd 74, s. 498—500 af *Fritz Arnheim.*

3382. **Kjellén, Rudolf,** Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia. (Se N:r 3255.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 52—57 af *Ehd.* [*Emil Hildebrand.*]

3383. Svenska skriftprof från Erik den heliges tid till Gustaf III:s. H. 1: Medeltiden. Utg. af *Emil Hildebrand, Algernon Börtzell* och *Harald Wieselgren.* (Se N:r 2843.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1400 af —*tt*—.

3384. **Ehrenheim, Erik von,** Anteckningar om Grönsö och Utö. (Se N:r 2848.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1895, s. 172—174 af *Ludvig Looström.*

3385. **Lindström, G.,** Anteckningar om Gotlands medeltid. D. 1—2. (Se N:r 1955 o. 3277.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 1820—1822 af *K.—L.*

3386. **Trolle-Bonde, Carl,** Hesselby. (Se N:r 2861.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 13—14 af *F. U. W.* [*F. U. Wrangel;*] i Nordisk Tidskrift 1895, s. 172—174 af *Ludvig Looström.*

3387. **Trolle-Bonde, Carl,** Kjesäter. (Se N:r 2464.)
Rec i Historisk Tidskrift 1895, s. 12—13 af *F. U. W.* [*F. U. Wrangel;*] i Nordisk Tidskrift 1895, s. 172—174 af *Ludvig Looström.*

3388. **Trolle-Bonde, Carl,** Trolleholm. (Se N:r 2107.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 10—12 af *F. U. W.* [*F. U. Wrangel;*] i Nordisk Tidskrift 1895, s. 172—174 af *Ludvig Looström.*

3389. **Böttiger, John,** Svenska statens samling af väfda tapeter. D. 1—2. (Se N:r 3288.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1895, s. 575—580 af *G. Upmark.*

3390. **Hildebrand, Hans,** Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. (Se N:r 571 o. 2871.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 32—34 af *G. Djurklou;* i Finsk Tidskrift 1895. Bd 2, s. 215—219 af *Th. Waenerberg.*

3391. **Aspelin, H. Em.,** Wasa stads historia. D. 1—2. (Se N:r 2120, 2477 o. 2881.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 1, s. 148—151 af *M. G. Schybergson.*

3392. Aus baltischer Vergangenheit. Herausg.. v. *Gotthard v. Hansen.* (Se N:r 2882.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1895, s. 880—881; i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 1428—1429 af *A. Bergengrün.*

3393. **Bonsdorff, Carl v.,** Åbo stads historia under 17:e seklet. H. 2—4. (Se N:r 2123 o. 2886.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. s. 417—435 af *T. Carpelan.*

3394. Jakob Teitts klagomålsregister emot adeln i Finland år 1555—1556. Utg. af *Grotenfelt.* (Se N:r 2893.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1895. Bd 2, s. 297—299 af *Reinh. Hausen.*

3395. Regesten aus zwei Missivbüchern des 16. Jahrhunderts im Revaler Stadt-Archiv. Herausgegeben v. *Gotthard v. Hansen.* (Se N:r 3319.)
Rec. i Baltische Monatsschrift 1895, s. 829—830 af *A. Bergengrün.*

3396. **Seraphim, Ernst,** Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Bd 1. (Se N:r 2905.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1895, s. 304—306 af *A. Bergengrün;* i Literarisches Centralblatt 1895, s. 244—245; i Baltische Monatsschrift 1895, s. 73—88 af *A. Bergengrün.*

3397. **Dumrath, O. H.,** Furst Otto von Bismarck. (Se N:r 3331.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1895, s. 72—73 af *A. H—ld.* [*Agathon Hammarskjöld.*]